LUCRĂRI V D KUDRYAVTSEV-PLATONOV VOLUMUL DOI STUDII ȘI ARTICOLE DE TEOLOGIA NATURALĂ NUMĂRUL TREIA Publicaţia Frăţiei Rep Sergius A doua editie Serghiev Posad Spălați buzele TIGRAFIA II A I SNEGIREVOY LUCRĂRI V KUDRYAVTSEV-PLATONOV LUCRĂRI V D KUDRYAVTSEV-PLATONOV, DOCTOR IN TEOLOGIE, PROFESOR DE FILOZOFIE ÎN ACADEMIA SPIRITUALĂ DE LA MOSCOVA volumul doi STUDII ȘI ARTICOLE DE TEOLOGIA NATURALĂ Publicarea Frăţiei Sfântului Serghie A doua editie Serghiev Posad Tipărirea este permisă decembrie Rectorul Academiei Arhimandritul Arseniy CONŢINUT Din lecturi despre filosofia religiei (continuare) V Deism - VI Panteismul - VII Ateismul - VIII Teismul - IX Dovezi ale existenței lui Dumnezeu - Dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu - Dovada teleologică a existenței lui Dumnezeu - Dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu - Dovada epistemologică a existenței lui Dumnezeu - Dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu - Dovada istorică a existenței lui Dumnezeu - Dovada morală a existenței lui Dumnezeu - Semnificația dovezilor pentru existența lui Dumnezeu - , DIN CITURI DESPRE FILOZOFIA RELIGIEI") v Deism În lecturile noastre anterioare despre filosofia religiei, am considerat conținutul conștiinței religioase naturale la primul său grad, cel mai de jos, pe care l-am numit în general formă de reprezentare În această formă epistemologică, am indicat cauza principală a motivului pentru care această conștiință a trebuit să fie politeistă și am încercat să prezentăm principalele puncte ale procesului politeist în dezvoltarea lor succesivă În religia greco-romană este dat ultimul dintre aceste momente, încheind un ciclu de posibile definiții ale conștiinței religioase sub forma politeismului Am văzut de ce această ultimă floare a păgânismului trebuie să fi ascuns atât sămânța distrugerii sale, cât și necesitatea tranziției conștiinței religioase naturale la un nivel superior, nivelul concepției Ideile mitologice trebuie să lase loc diferitelor concepte raționale despre Dumnezeu *) Continuarea lucrării publicate în numărul al doilea al volumului al doilea al lucrărilor lui V D Kudryavtsev-Platonov (p și urm) SOCH V KUDRYAVTSEV, vol Începutul mișcării filozofice a gândirii în domeniul ideilor religioase și motivul ei, desigur, ar fi trebuit să fie conștiința nesatisfăcătorului și eliminarea formei anterioare a conștiinței religioase, forma reprezentării Dacă politeismul a fost condiționat în esență de această formă, atunci rezultatul natural al eliminării acesteia ar trebui să fie distrugerea politeismului și apoi apariția liberă a gândirii unui singur Dumnezeu Mișcarea filozofică a gândirii în general a trebuit să se exprime în înlocuirea politeismului cu monoteism Într-adevăr, vedem că trăsătura caracteristică oricărei concepții raționale despre Dumnezeu, indiferent de posibilele sale avantaje și dezavantaje calitative, este concepția monoteistă despre Dumnezeu Ar putea exista, desigur, încercări de compromis între monoteismul filozofic și politeismul religios în sensul reținerii ființelor divine inferioare (zei mitologici) cu un Dumnezeu superior și unic; dar acești mulți zei subordonați, pentru gândirea filozofică, nu erau zei în sensul propriu-zis În general, nu a existat nici un exemplu că politeismul, ca o recunoaștere a multor principii absolute ale ființei, a fost ridicat la un principiu filosofic, a luat forma unei doctrine filosofice a Divinului O astfel de tranziție a conștiinței religioase de la un nivel inferior de reprezentare la un nivel superior de concepte, o astfel de transformare a politeismului religios în monoteism filozofic ar putea avea loc în sfârșit doar în Grecia și

filosofia greacă Motivele acestui fenomen nu pot fi căutate în simpla trăsătură a geniului elen bogat înzestrată, care, mai presus de toate popoarele lumii antice, poseda capacitatea de gândire filosofică, abilitate care s-a exprimat într-o serie întreagă de sisteme filozofice independente , ale căror asemenea nu ne-au fost prezentate de niciun popor din antichitate Acest motiv, desigur, ar putea contribui în mare măsură la apariția unei doctrine filosofice a lui Dumnezeu independente de religie, dar nu a fost nici principala, nici singura II în India, observăm poate nu mai puţin, poate decât în Grecia, o capacitate de viziuni filozofice chibzuite; totuși, iată o gândire filozofică Biblioteca "Runivers" nu s-a putut elibera niciodată de legăturile care o legau de religia poporului Cele mai aparent opinii antireligioase au încercat întotdeauna să găsească un punct de sprijin în religie și să se țină de firele care le leagă de ea Prin urmare, aici nu s-au putut forma școli și sisteme filozofice independente, ci doar secte religioase separate, cu o direcție mai mult sau mai puțin filosofică Motivul principal pentru care am luat în considerare acest fenomen a fost că tocmai în politeismul grec a fost exprimat ultimul și ultim moment al păgânismului și că, în însăși esența acestui moment, el a provocat inevitabil nu o nouă fază imposibilă a politeismului, ci o tranziție la monoteismul filozofic Vedem cum nu numai conținutul religiei elene, ci și forma ei însăși, forma antropomorfismului artistic, a provocat inevitabil conștiința nesatisfăcătorului ei, distrugerea politeismului și apariția conceptului filozofic al unui singur Dumnezeu Un astfel de concept, desigur, nu putea apărea brusc, ca singurul act al unui filozof îndrăzneț care a decis să rupă legătura cu religia populară și, în locul poligeismului distrus de critica sa, a pus un nou concept opus despre Dumnezeu Nemulțumirea vagă față de politeism, nevoia de a pune un principiu mai înalt, cu adevărat divin deasupra multor zei, nevoia cauzată de ideea lui Dumnezeu înrădăcinată în adâncul spiritului uman, a fost simțită și de conștiința religioasă Dar încercând să-l satisfacă, fără a părăsi însuși domeniul politeismului, ea, desigur, nu a putut obține rezultatul dorit, întrucât a fost o încercare de a împăca ireconciliabilul, de a conveni asupra conceptelor contradictorii ale unității și pluralității principiilor divine Cel mai simplu și firesc, unitatea dorită a principiilor divine și a conștiinței religioase, aparent, ar putea fi atinsă prin înălțarea unui zeu dintre mulți alții, ca o ființă mai perfectă și mai puternică Oricât de mult s-ar ridica un zeu, încetul cu încetul, deasupra celorlalți, acești ceilalți ar fi diminuați, iar o asemenea scădere, procedând progresiv, ar putea ajunge la umilirea lor deplină și, în final, la distrugerea lor Astfel, G Biblioteca "Runivers" monoteismul pare să fi apărut în mod natural în sfera religiei în sine Într-adevăr, în Grecia putem găsi câteva încercări slabe ale conștiinței religioase de a se ridica deasupra politeismului chiar în acest mod, modul de a ridica pe Zeus deasupra celorlalți zei ai mitologiei El este numit regele, tatăl zeilor; i se atribuie predicate, aparent, ridicându-l cu mult deasupra gazdei altor olimpici Întâlnim chiar și indicii întunecate ale dorinței conștiinței religioase de a o recunoaște ca un început absolut al tuturor lucrurilor din schema panteistă "Zeus este începutul tuturor, Zeus este mijlocul, din Zeus s-a născut totul", spune "cuvântul antic", citat adesea de filosofii greci *) Dar această aspirație, care a apărut, poate, nu fără influența viziunii orientale asupra lumii, nu era destinată să se dezvolte într-o gândire clară și conștientă despre unitatea divinității Παλαιός λόγος a rămas un cuvânt străvechi uitat,

de care doar filozofii și-au amintit atunci când au vrut să găsească un sprijin tradițional pentru opiniile lor filozofice dezvoltate independent În conștiința religioasă actuală, Zeus nu s-a putut ridica niciodată atât de sus încât să-l facă să uite de alți zei, să-i reducă la categoria de ființe nedivine, de serviciu inferior Într-adevăr, într-o asemenea ridicare, realizată în mod consecvent, ar consta deja în distrugerea politeismului însuși De îndată ce un zeu cel mai înalt este acceptat în politeism, atunci el fie este cu adevărat cel mai înalt și necondiționat, iar alții sunt stipulati de el, prin urmare, nu mai sunt zei; sau, în același timp, este permisă independența relativă a altor zei inferiori și numai preferința aparține celor mai înalți dintre mulți, în ciuda inegalității deosebite a zeilor egali, totuși, prin natură; dar într-un asemenea caz nu mai există nicio fiinţă cu adevărat necondiţionată şi cea mai înaltă Zeul suprem, deși are mai multă putere și importanță decât ceilalți zei, totuși, nu are tot ce are fiecare dintre ei; în consecinţă el se limitează la ei El, deși *) IIαλα,ίός λόγος Plat picior IV, Biblioteca "Runivers " și are putere asupra lor, dar puterea nu este necondiționată; el, ca şi ei, este limitat atât în originea, cât şi în stăpânire Atitudinea lui față de ceilalți zei nu este atitudinea unei zeități față de ceea ce a creat, în raport cu regele și supușii săi, deși mai mici ca demnitate, dar egali ca natură De aceea, conștiința religioasă a politeismului nu a putut găsi o ieșire decisivă din contradicțiile sale în propria sa sferă, prin finalul, de exemplu, ascensiunea lui Zeus asupra altor zei cu distrugerea independenței lor Într-un asemenea caz, ar trebui să-și pună mâna pe sine, dar această faptă ar putea avea loc nu în domeniul politeismului în sine, ci în afara lui, în domeniul gândirii Ceea ce am spus în legătură cu politeismul grec poate fi aplicat întregului păgânism în general Nicăieri și niciodată nu ar fi putut apărea monoteismul prin exaltarea unui zeu mitologic asupra altora În lumea științifică nu au lipsit încercările de a explica într-un mod atât de "natural" originea monoteismului Astfel, potrivit lui Hume, trebuie să căutăm începutul istoric al monoteismului în rândul omenirii nu în reflecții raționale, ci în motive și eforturi mai simple și mai puțin raționale Printre mulți zei limitați ai oricărui popor, unul sau altul dintre ei ar putea deveni subiectul unei venerații speciale Acest lucru s-ar putea întâmpla fie astfel încât un anumit trib să înceapă să-și imagineze că atunci când lumea a fost distribuită între anumiți zei, ea a căzut într-un lot special al oricărui zeu, care a devenit astfel un singur zeu tribal sau popular; sau astfel încât, urmând exemplul societăților umane, au început să creadă că lumea zeilor era condusă și de un singur cap sau monarh, dintre care ceilalți zei erau, parcă, vasali și slujitori În orice caz, fie că zeul suprem era venerat ca patronul unui popor sau ca stăpân al lumii zeilor, închinătorii săi au încercat să-i câștige favoarea, că au concurat între ei pentru a-i atribui "cea mai măgulitoare laude și cel mai înălţat înainte Biblioteca "Runivers " katov Unde în genealogia zeilor avea loc succesiunea, de exemplu în dinastiile lui Saturn, Kronos, Zeus, acolo titlurile de maiestate cu fiecare moștenitor s-au extins și s-au umflat la dimensiuni din ce în ce mai mari, până când au ajuns în sfârșit la ultimul predicat, - infinitul Astfel, conchide Hume, "cu ajutorul odelor demne de laudă și a tămâiei, după măsura lingușirii și a hiperbolei evlavioase, zeul suprem devine o ființă infinită, o ființă prin excelență, creatorul și conducătorul universului " Acest concept mai târziu , desigur, poate coincide cu rezultatele adevăratei filozofii și gândirii raționale, dar nu mai puțin, nu gândirea

rațională la început a condus omenirea la acest concept, ci lingușirea și teama de cea mai obișnuită superstiție *) Toată această teorie a formării monoteismului se bazează, evident, pe acea concepție falsă și nedemnă a religiei, care vede în ea un produs pur uman, care, de altfel, își datorează originea motivelor cele mai de jos ale naturii noastre Numai cu o astfel de perspectivă poate apărea gândul că modificările în religie și, în plus, unele atât de semnificative precum, de exemplu, tranziția politeismului la monoteism poate veni din motive exterioare și accidentale precum, de exemplu, analogie cu regula monarhică stabilită la un popor cunoscut, lingușirea, frica etc Desigur, în religie, ca și în toate celelalte manifestări ale spiritului uman, motivele inferioare și motivele nedemne pot fi amestecate cu cele mai înalte motive și aspirații ideale, toate un efect al limitărilor naturii umane De aici este posibil ca, atât în formarea ideilor religioase, cât și în închinarea lui Dumnezeu (cult), impulsurile inferioare, egoiste, chiar patimile, să își poată găsi un loc și să joace un anumit rol, chiar patimile, papr lingușirea, frica, chiar senzualitatea grosolană etc Dar acesta este un element întâmplător, explicând doar distorsiuni și abateri de la norma sentimentului religios, dar nu însăși esența religiei și momentele esențiale în dezvoltarea ei, cu atât mai mult un astfel de moment încât
♦) Natura hist a religiei Vezi Pfleiderer: Die Religion et cet Il B p -
 reprezinta o crestere incontestabila, si nu o scadere a nivelului de constiinta religioasa, ca de exemplu trecerea sa de la politeism la monoteism Astfel, explicația lui Hume despre originea ideii monoteiste este un rezultat fals al unei teorii false a religiei și cade odată cu ea Ca urmare, ea nu poate fi, desigur, justificată nici prin istorie; și într-adevăr, autorul istoriei naturale a religiei, în ciuda dorinței sale de a da teoriei sale o bază istorică, nu a putut aduce în favoarea sa nici un fel de date istorice, cu excepția faptelor izolate și care nu vorbesc despre influența unor motive inferioare și naturale în religie, care, desigur, nu poate fi respinsă Pentru rezultatul istoriei, el își dă ipoteza pur teoretică și nicăieri nu reprezintă cu adevărat procesul de apariție a monoteismului prin ridicarea naturală a unui zeu asupra altora Vom vedea că monoteismul (de-a lungul căii naturale) a fost elaborat într-un mod cu totul diferit, prin lupta gândirii filozofice împotriva politeismului popular Politeismul nu a reușit niciodată să ridice de ex Zeus atât de mult încât era într-adevăr singurul zeu Chiar și cu existența politeismului, pentru a-i distruge cumva contradicția și a satisface aspirația minții pentru unitatea celui mai înalt principiu, conștiința religioasă a trebuit să caute o altă cale decât simpla exaltare a unui zeu asupra altora Trebuia să caute cu adevărat divinul și absolutul nu în sfera zeilor săi, ci deasupra lor și deasupra lor, caz în care ei vor rămâne în determinarea lor concretă Aceasta, zeii cei mai înalți, unitatea, acest principiu absolut, unind multiplicitatea zeilor și multiplicitatea fenomenelor lumii, conștiința religioasă s-a imaginat ca fiind suprema, absolută, stăpânind asupra tuturor legii misterioase existente a ființei - ceea ce grecii numeau Soarta sau Soarta (Μοίρα, Ε ιμαρμένη) Conceptul de soartă, stăpânire peste zei și oameni, îngrozitor pentru aceștia și pentru alții, apare cu o claritate deosebită la poeții greci, în principal tragediani Dar această încercare de a conveni asupra necesității recunoașterii adevărului absolutul cu politeismul existent nu putea reuși; dimpotrivă, ideea de soartă, dacă este realizată în mod consecvent, ar avea rezultatul distrugerii finale a politeismului Cu supunerea sub

puterea sorții, zeii au pierdut mult din demnitatea lor Dacă soarta stăpânește în mod egal peste zei și oameni, atunci strict vorbind, ar fi un efort zadarnic să caute ajutor de la astfel de zei, limitati și legați de soartă Prin urmare, venerarea zeilor, în timp ce recunoaște soarta care stăpânește peste tot, trebuie considerată în esență o inconsecvență și confuzie a conștiinței religioase, care se întâlnește constant în toate religiile aproape politeiste Dar există motive întemeiate pentru această inconsecvență Într-adevăr, dacă conceptul de soartă a avut un efect distructiv asupra politeismului, atunci el însuși nu ar putea rămâne fără el în conștiința religioasă și să-l satisfacă Este un produs al rațiunii teoretice; ca atare, poate oferi doar satisfacție unilaterală minții, dar nu și sentimentului religios Din rațiune, necesitatea abstractă (soarta) ar putea fi totuși suficientă pentru a completa o serie de idei ale sale și pentru a explica în final cauzele fenomenelor Dar o astfel de necesitate nu este zeitatea pe care o caută religia Teoretic, o persoană se mai poate liniști la gândul că totul depinde de puterea destinului, dar aceasta nu este o dependență morală de cel mai înalt principiu al ființei, cerut de religie Dacă conștiința religioasă s-ar fi oprit la acest gând, atunci în sens religios ar fi fost și mai săracă, chiar mai nereligioasă, ca să spunem așa, decât treptele politeismului În raport cu soarta, nicio evlavie, nicio religiozitate nu este posibilă Dimpotrivă, rezistența și lupta împotriva puterii sorții este o faptă pe cât de nobilă și maiestuoasă, pe atât de criminală: așa este această luptă reprezentată de tragedienii greci Dar cea mai înaltă putere, în raport cu care religia ar fi posibilă, trebuie să permită o relație morală între ea și cei care depind de ea În esență, soarta formează cea mai acută contradicție cu divinul, în măsura în care ea însăși nu este ceva divin și nici nu tolerează originalitatea a ceva mai presus de sine Biblioteca "Runivers " sau divin; este negaţia decisivă a acestuia din urmă Dacă, cu un asemenea mod de a privi absolutul, se păstrează încă un sentiment religios viu, este pentru că este ferm atașat de vechii săi zei și păstrează astfel, cu prețul inconsecvenței rațiunii, conștiința religioasă Este posibil să se stabilească o atitudine religioasă a minții și voinței față de unitatea începutului absolut al ființei, cerută de gândire, numai dând trăsături vii acestei unități abstracte Trebuie să fie o unitate vie, activă, care ar putea intra într-o relație cu omul și cu care omul, la rândul său, ar putea fi într-o relație religioasă Unitatea originară trebuie să fie concepută, așadar, ca ceva viu și activ, ca ființă sau Dumnezeu, și nu ca o lege oarbă a atotputernicului asupra a tot ceea ce există Numai cu o astfel de ființă se poate concepe o relație vie a omului; cu legea absolută, cu soarta, nu putem concepe genul de relație care este esențial cerută de religie Astfel, atât în exaltarea lui Zeus deasupra altor zei, cât și în încercarea de a ridica cea mai înaltă lege mondială asupra lui Zeus însuși și a zeilor, esențial omogenă cu el, conștiința întunecată, firească în ultima etapă a păgânismului, a insolvenței sale și nevoia de a căuta o cale de ieșire din teismul sexual conflictual prin recunoașterea unui singur început absolut al ființei Dar această conștiință nu a putut avea niciun rezultat până nu a părăsit câmpul politeismului și a căutat satisfacția printr-un compromis imposibil al conceptelor contradictorii ale unității și pluralității principiului divin Primul pas înainte pe această cale, evident, trebuie să fie dezlegarea gândului care luptă spre unitate din lanțurile prin care viziunea sa politeistă asupra lumii a încurcat-o și a reținut-o Ceea ce era nevoie era o atitudine negativă față de politeism și eliberarea

gândirii de o perspectivă religioasă O astfel de sarcină a fost preluată și, în consecință, rezolvată de filozofia greacă Independent, mai mult sau mai puțin ostil, uneori fățiș Biblioteca "Runivers" - caracterul polemic al filosofiei greceşti în raport cu religia populară este determinat aproape la începutul istoriei sale Cu privire la aceasta, în esență, au convenit cele două școli principale, în direcții opuse, de filozofie arhaică: cea ionică și cea eleatică (care se învecinează cu cea pitagoreică) Cel mai vechi dintre ei, ionianul, care era de natură senzualistă, în ciuda contradicției interne a unei astfel de direcții față de spiritul religiei, s-a dovedit la început a fi, aparent, nu la fel de ostil față de ea precum Eleanul Ea s-a limitat la faptul că, fără a intra în polemici cu credințele populare, și-a plasat doar propriile idei sub ideile mitologice În principiile elementare ale naturii, ea s-a gândit să găsească zeii credinței populare: Zeus, Hera și alții Filosofia atomiștilor Leucip și Democrit a exclus complet zeitatea atunci când a explicat originea lumii II dacă Democrit, temându-se să facă un pas hotărâtor în ruperea cu religia, vorbește și despre zei, ca despre un fel de om superior, dar, ca el, compus din atomi și năvălind în golurile dintre lumi, ființe, atunci lui adepții, fără ezitare, au respins aceste creaturi inutile Din școala lui Democrit au venit primii atei cunoscuți de noi Cu o mai mare claritate și conștiință a gândirii, o altă școală arhaică a ieșit împotriva politeismului - Eleato Eleacii, care s-au înclinat spre idealism, care au respins adevărul existenței multiple și au recunoscut ca existent cu adevărat și absolut fiind simpli, unul și egal cu ei înșiși, tocmai din acest motiv nu au putut să se împace cu ideea religioasă a unei pluralități de zeilor Poate că niciunul dintre filozofii greci nu exprimă atât de clar motivele nemulțumirii față de politeism precum Eleates Xenophanes, care este numit "reproșul lui Homer", părintele mitologiei grecești Homer și Hesiod (spune el în poemul său filozofic) vor învăța astfel de fapte de la zei, "Ce rușine și dezonoare sunt imputate oamenilor, -" Adulter, furt, înșelăciune Biblioteca "Runivers " - unsprezece - Dar Xenofan se răzvrătește nu numai împotriva oricăror deficiențe adevărate ale mitologiei, împotriva unei idei nedemne a zeilor, ci împotriva însăși ideea de politeism, conceptul senzual al unei zeități "Oamenii își imaginează (spune el) ca și cum zeii s-ar fi născut," că au hainele noastre, vocea și imaginea noastră; "Dar dacă leii și taurii aveau aceleași mâini," Ei puteau să scrie cu ei și să facă ceea ce fac oamenii, "Atunci calul și taurul au exprimat ideea de zei în ei înșiși", și au dat trupul zeilor, pe care ei înșiși le au "*) Recunoașterea inconsecvenței formei senzuale a ideii unei zeități trebuie să fi fost urmată de recunoașterea inconsecvenței unui alt element în politeism, ideea unei pluralități de zei Am văzut că forma senzuală a reprezentării este principalul principiu determinant al politeismului; ideea unei multitudini de zei este o consecință directă a acestei forme epistemologice a conștiinței religioase Eliminarea acestei forme prin ea însăși a facilitat pentru gândire apariția conceptului de unitate a principiului divin Dar procesul logic al minții eliberate de legăturile mitologice ale gândirii a condus chiar la acest concept Nesatisfăcătoarea politeismului pentru gândire s-a manifestat în primul rând prin faptul că a contrazis în mod direct semnul principal al principiului divin, în diferența sa față de ființa nedivină, lumească, absolutitatea sau nelimitarea sa O astfel de absolutitate dispare de îndată ce ideea de divinitate este introdusă în conceptul de pluralitate Când mulți zei sunt îngăduiți, atunci fiecare dintre ei este deja limitat de însăși ființa celuilalt, deoarece

fiecare dintre ei nu are toată ființa și toată puterea, cel puțin, nu are asta și nu are ceea ce celălalt are Mai mult, conform concepției politeiste, unii erau subordonați altora; această subordonare este indicată atât de originea sau nașterea unuia din celălalt, cât și de diferența lor reală în putere și perfecțiune Dar printr-o asemenea limitare a subordonării lor reciproce *) Versurile din poemul lui Xenofan sunt date după traducerea lui Karpov, Istoria filosofiei a lui Ritter, I, , Biblioteca "Runivers " - - prin negație sunt umiliți față de ființe finite; dar ca finite și limitate, nici ei nu pot fi o ființă cu adevărat divină Ceea ce este condiționat într-un anumit punct de vedere nu poate fi cu adevărat necondiționat; demnitatea cu adevărat divină aparține numai în toate privințele necondiționului De îndată ce conștiința religioasă a ajuns la acest adevăr cu suficientă claritate, de îndată ce a ajuns la convingerea că divinul trebuie să fie suprem și necondiționat, concepția politeistă era gata să se prăbușească Cel mai înalt și absolut trebuie să fie doar unul Nu numai pentru că rațiunea caută unitatea pretutindeni, atât în cauze, cât și în perfecțiuni, ci și, prin însuși concept, ființa cea mai înaltă și cea mai perfectă este în mod necesar una Dacă ar fi multe ființe la fel de înalte și puternice, atunci ar fi imposibil să spunem despre oricare dintre ele că este cea mai înaltă, atotputernică sau necondiționată, pentru că celelalte ar fi la fel de înalte și puternice și fiecare dintre ele ar fi limitată de cealaltă , astfel încât ființa și puterea celuilalt s-ar extinde doar până la acea limită de unde provine ființa și puterea celuilalt Dintre multele puteri la fel de înalte, nici una nu ar fi cu adevărat divină; astfel ar trebui să căutăm din nou deasupra lor Iată șirul de gândire care ar trebui să-i conducă pe filosofii greci la recunoașterea unității principiului absolut al ființei Această recunoaștere a fost la fel de caracteristică filosofiei grecești încă din cele mai vechi timpuri ca și respingerea antropomorfismului în concepția despre divinitate Opo se exprimă clar atât în dorința filozofilor ionieni de a găsi o singură sursă a tuturor lucrurilor, pe care ei l-au numit foc, apă, aer, nemărginit (απείοον}, cât și în conceptul eleatic al unei singure ființe cu adevărat existente Că în acest singur principiu absolut, filozofii credeau să vadă nu numai simplu, indiferent față de conștiința religioasă, începutul ființei, ci tocmai divinitatea unică îi lipsea politeismului, aceasta se vede atât din predicatele care i-au fost atribuite (filozofii ionieni l-au numit Minte, Zeus, găsit în el rațiune, voință), și din opoziție directă Biblioteca "Runivers" - - numeroşilor lui zei ai religiei populare Deci Xenofan, respingând politeismul antropomorf, continuă: "Unul este Dumnezeu mai presus de zei și de oameni; "Nici în trup, nici în duh nu este ca noi muritorii; "El controlează totul cu gândul la spirit fără dificultate "În Dumnezeu (spune Empedocle) nu există organe, nici cap de om, "Nici unul nu a ramificat două mâini din spate, "În Dumnezeu nu există picioare, nici șolduri care se mișcă rapid: "El este mintea atotsfântă și nevăzută; se gândi el unul "Curg în jurul universului și îl umple Și totuși, în ciuda predicatelor înalte atribuite de filozofii arhaici "principiilor" lor, ele nu puteau satisface nici conștiința religioasă, nici gândirea filozofică Motivul pentru aceasta în filosofia ionică era hilozoismul, confuzia în conceptul unui singur principiu al senzualului și predicate spirituale O astfel de confuzie pentru a elimina contradicția conținută în ea, ar putea duce cu ușurință la recunoașterea principiilor pur materiale ale ființei, pe care le vedem în atomism Zeul primului Eleatus Xenophanes sa transformat curând și constant într-un simplu, impersonal " fiinţă" a

lui Parmenide Zeul lui Empedocles se contopește în mod clar cu sferele sale, cu întregul lumii, existentă veșnic Conștiința religioasă a trebuit curând să ghicească în singurele "principii" de a fi propuse de filozofi, nu Dumnezeul viu și real, ci fie principiile elementare ale naturii, fie absolutul impersonal, panteist În esență, nedisimulat de numele: Minte, Zeus, Dumnezeu, aceste principii nu au fost prin recunoașterea Dumnezeului religiei, ci prin negarea lui Acest lucru a fost exprimat clar în scepticismul religios și ateismul care completau filosofia arhaică Atât unul cât și celălalt și-au găsit expresia în școala sofiștilor, la fel de ostilă filozofiei și religiei de odinioară Așa că unul dintre ei (Protagoras) refuză să vorbească și să știe ceva despre zei, chiar dacă aceștia există sau nu, întrucât, potrivit lui, multe lucruri împiedică acest lucru, în special dubiul subiectului și concizia vieții umane Un alt (Prodik) încearcă să arate cum Biblioteca "Runivers" oamenii prin venerarea obiectelor utile au ajuns la credință în zei Critias consideră religia ca fiind o invenție a legiuitorilor înțelepți, care, temându-se de o dreptate divină inventată de ei, s-au gândit să sprijine funcționarea propriilor legi Dar mișcarea gândirii filozofice nu s-a putut opri la acel negativ și ostil ideii religioase a rezultatului, la care au ajuns sofiștii Întrucât acest rezultat s-a datorat în principal insuficienței acelor concepte ale unui singur început absolut, cu care filosofia arhaică s-a gândit să înlocuiască ideea politeistă, sarcina ulterioară a filozofiei ar fi trebuit să fie elaborarea unui concept al acestui început mai satisfăcător pentru conștiința religioasă Principalul principiu determinant pentru stabilirea unui concept mai solid decât arhaic al unui singur principiu suprem al ființei a fost, desigur, ideea lui Dumnezeu înrădăcinată în adâncurile spiritului uman Sub influența irezistibilă a acestei idei, s-au arătat curând neajunsurile cu care au suferit ideile divinității foștilor filozofi și acele trăsături care ar trebui completate de conceptul deja dezvoltat al unității celui mai înalt principiu Ideea lui Dumnezeu este ideea existenței atotperfectului Conceptul de Dumnezeu ca Ființă vie este o cerință necesară pentru conștiința religioasă, ca conștiință a relației dintre Dumnezeu și om, fără de care religia este imposibilă Nicio relație religioasă nu este posibilă cu legea absolută a ființei, cu principiul material fără viață al naturii, cu substanța impersonală absolută Din această parte, "începuturile" filosofilor arhaici s-au dovedit a fi, evident, insuportabile, antireligioase Așadar, sarcina filozofiei în dezvoltarea ei ulterioară ar fi trebuit să fie de a reînvia, ca să spunem așa, principiul unic al tuturor, de a introduce în el conceptul lipsă de personalitate și de a face din acesta un concept religios al lui Dumnezeu Ideea lui Dumnezeu este, deci, ideea unei Ființe perfecte Ideea perfectiunii absolute a Fiintei supreme este din nou un atribut necesar al religiosului Biblioteca "Runivers " - conștiința în toate etapele dezvoltării sale, deși acest gând nu putea fi exprimat cu toată claritatea de către această conștiință în timp ce se afla în stadiul reprezentării mitologice Dar a satisfăcut filosofia arhaică această cerință a perfecțiunii absolute a Ființei supreme cu conceptele sale de un singur început de ființă? Evident nu Începuturile ei au fost parțial hilozoice, parțial abstracte Dacă este posibil să le numim perfecți, atunci doar în ceea ce privește puterea și puterea asupra a tot ceea ce există concret Dar acest tip de perfecțiune dinamică este o perfecțiune foarte unilaterală, dacă o putem numi perfecțiune Ideea de perfecțiune este mult mai largă și mai plină Pe tărâmul de a fi privat și condiționat, întâlnim multe obiecte și fenomene pe care pe bună

dreptate le numim perfecte, indiferent de ruda lor! despre puterea în determinarea altor obiecte și fenomene Absolutul nu ar fi absolut în perfecțiune dacă ar permite un fel de perfecțiune în afara lui, ceea ce însuși nu ar fi Este imposibil ca mintea umană să reprezinte principiul cel mai înalt al tuturor lucrurilor ca ceva mai mic și mai rău în comparație cu orice a rezultat din el Și de vreme ce omul a găsit cel mai perfect în tot ceea ce există în sine, în proprietățile conștiinței, gândirii, voinței sale, nu putea decât să recunoască aceleași perfecțiuni în principiul cel mai înalt al tuturor lucrurilor Astfel, încrederea în spiritualitatea Divinității, ca principiu unic și necondiționat al tuturor, se bazează pe încrederea pe care o are spiritul nostru în realitatea superioară și superioritatea propriei sale naturi, drept urmare nu mai poate subordona spiritualitatea viață la un principiu neînsuflețit și non-spiritual sau să o producă din el Pentru că cel mai înalt și spiritual, regiunii căreia spiritul nostru se recunoaște ca aparținând, ar fi produsul celui de jos și nespiritual, dacă principiul cel mai înalt nu ar fi spiritul Spiritualul este cel mai excelent din seria realului, iar divinul nu poate fi mai mic și mai rău decât ființele individuale, de aceea trebuie să fie spirit Adevărat, ideile hilozoice ale filosofilor antici, aparent, au încercat să satisfacă această cerință de la începutul absolut, atribuindu-i, împreună cu Biblioteca "Runivers " - proprietăți fizice și spirituale, numindu-l minte, gândire etc Dar, în afară de contradicția internă a unui astfel de amestec de predicate opuse, ideea hilozoică a principiului suprem nu ar putea exprima ideea de perfecțiune absolută, dacă numai pentru că, împreună cu predicatele perfecțiunii actuale, pune și, mai mult, în prim-plan, predicatele existenței inferioare, imperfecte, materiale Ființa Supremă nu era perfecțiunea absolută, ci un amestec, ca să spunem așa, de perfect și imperfect și, prin urmare, în esență imperfect Deci, unicul principiu suprem al ființei, la care a ajuns, dar pe care nu a reușit să-l determine corect, filosofia arhaică este spiritul cel mai înalt, atotperfect Iată conceptul de Dumnezeu, care a fost dezvoltat de filosofia greacă în persoana celor mai buni reprezentanți ai săi - Anaxagoras, Socrate, Platon, Aristotel Anaxagoras are meritul neîndoielnic de a fi primul care a contrastat clar conceptele de spirit și materie și a scos din ideea celui mai înalt principiu al tuturor predicatelor hilozoice ale foștilor filozofi Dumnezeu, pe care l-a numit Minte, este o Ființă complet diferită de lume Materia este ceva pasiv, infinit plural atât în divizibilitate, cât și în calități (omiomeria) "Mintea este simplă, infinită, stăpânește asupra propriei puteri, fără a se amesteca cu nimic El este cauza a tot ceea ce este bun și drept El este organizatorul lumii, dând ordine ordonată (βιεκόβμηοε) tot ceea ce a fost, este și va fi* Dar, în ciuda semnificației pe care a atribuit-o Minții supreme, Anaxagoras a făcut din acest concept aproape nicio aplicație în sistemul său Mintea îi este necesară doar la început, pentru a explica prima mișcare care a stimulat formarea lumii, care o urmează de la sine Aristotel a remarcat pe bună dreptate despre aceasta că Anaxagoras își folosește Mintea ca o cauză mecanică, necesară doar pentru a explica începutul lumii, și apoi o abandonează, ca și când nu ar vedea nevoia ei Adevăratul fondator al deismului filozofic în Grecia trebuie recunoscut ca Socrate, numit Xenofon Biblioteca "Runivers" - - vaet cel mai evlavios dintre oameni Condamnat și neînțeles pentru vinovăția altcuiva, pentru ateismul falsilor filosofi-sofişti, el a fost de fapt primul vinovat în distrugerea sofismului și stabilirea adevărului religios pe principiile

rațiunii El a ajuns la concepția sa despre Dumnezeu, ca și Kant, nu prin intermediul unor studii metafizice despre începutul existenței (calea urmată de filosofia anterioară), pe care a respins-o în principiu ca inutilă, ci prin intermediul aprofundării în conștiința de sine morală Întrebarea scopului final al tot ceea ce există, pe care el îl considera binele omului, l-a condus la convingerea că lumea nu poate fi decât opera unei Ființe atotputernice, atotputernice și atotștiutoare, o Ființă a cărei minte este la fel de mult mai mare decât mintea noastră, deoarece dimensiunea lumii este dimensiunea corpului nostru, al cărui ochi vede totul și a cărui grijă (provincie) cuprinde totul, atât pe cel mai mare, cât și pe cel mai mic În același timp, el nu neagă în mod direct numeroșii zei ai religiei populare, ci doar ridică deasupra lor lumea unică și mintea formatoare atât de decisiv, atât în formarea lumii, cât și în realizarea sarcinii morale a unei persoane, că aceşti zei rămân aproape fără sens Principalul lucru pentru el este convingerea că totul în lume și în viața umană este aranjat pentru cele mai bune scopuri, cu o raționalitate perfectă Aceasta presupune în mod necesar divinitatea cea mai înaltă de la care provine această ordine înțeleaptă, dar nu exclude ideea că această divinitate superioară poate avea sub ea alte ființe divine inferioare ca ajutoare; astfel politeismul popular poate fi împăcat cu monoteismul filozofic O influență mai puternică asupra dezvoltării conștiinței religioase a avut-o un discipol al lui Socrate Platon Credința lui în Dumnezeu este un monoteism pur spiritual și în același timp profund moral, deoarece pentru el conceptul de Dumnezeu este în permanență determinat de ideea de bine Binele este atributul cel mai esențial al Divinității; prin bunătate a format lumea; cu bunătate și înțelepciune guvernează destinele omului Oricine, prin curăția vieții, își imită bunătatea și desăvârșirea, până la urmă toate slujesc spre bine Ideea de bine trebuie măsurată SOCH V KUDRYAVTSEV T-I Biblioteca "Runivers" concepțiile noastre despre Divin; conform ei ar trebui discutate îndatoririle noastre față de el Zeitatea nu este invidioasă pe fericirea umană, așa cum erau reprezentați zeii credinței antice; căci un om bun nu poate fi invidios Nu se poate schimba, nici nu se poate arăta altfel decât ceea ce este, pentru că ceea ce este perfect este imuabil și falsitatea îi este străină " Trebuie să fie de natură complet spirituală, înălțată mai presus de plăcerile și neplăcerile senzuale, inviolabilă pentru orice dezastru (rău) si suferinta Despre măreția, bunătatea, înțelepciunea, sfințenia lui ar trebui să avem doar ideile cele mai înalte și mai pure; miturile care vorbesc despre slăbiciunile, pasiunile și crimele zeilor trebuie respinse ca fabule nedemne În același mod, adevărata închinare a lui Dumnezeu trebuie să constea într-un mod curat de gândire și într-o viață virtuoasă, nu? nu în rugăciuni și daruri, cu care nebunia cinstește pe zei, ci depravarea gândește să-i mituiască în favoarea ei Platon, însă, nu respinge nevoia unui cult extern, social, chiar și cu mitologia subiacentă Dar el vede în el doar un mijloc de educare a oamenilor; mai întâi, spune el, oamenii trebuie educați prin minciună, iar apoi prin știință, iar cine nu poate ajunge la cea din urmă, să rămână la prima Dar cu atât mai serios insistă ca miturile în sine să fie curățate din punct de vedere moral și filozofic, ca tot ce este dăunător moravurilor și nedemn de Divinitate să fie eliminat din tradiția și cult religios Este de acord cu mulți filosofi anteriori în a condamna Homer și Hesiod, la care, din singurul punct de vedere care îl determină aici, pe cel moral-religios, desigur, are tot dreptul Deci, de fapt, credința lui Platon este un monoteism foarte pur, care nu tolerează restricții în opinia sa cu

privire la natura superioară, divină a stelelor, deoarece acești "zei vizibili" se află într-o relație de dependență, ca o persoană și alte finite ființe Aristotel este din același punct de vedere monoteist Dar principiul de la care pornește în definiția sa a conceptului de Dumnezeu nu este ideea binelui cel mai înalt Biblioteca "Runivers " - - (ca la Socrate și Platon), ci un concept pur metafizic al primei cauze a ființei Esența existenței lumii constă într-o trecere constantă de la posibilitate la realitate, în schimbare sau mișcare Dar fiecare mișcare presupune o adevărată cauză în mișcare și de aceea lumea în general, ca totalitate a mobilului, presupune necondiționat primul început de mișcare, care formează materia în sine inactivă Acest început de mișcare (πρώτον κινούν) trebuie deci să fie conceput de o ființă nematerială, pentru că în ea nu este nimic doar posibil, suferința, ci totul este însăși realitatea Întrucât multiplicitatea materială și divizibilitatea sunt străine celui care mișcă primul, acesta este un singur spirit sau minte pură Dar de vreme ce mișcarea sau schimbarea este un semn al existenței finite sau mondiale, Dumnezeu, ca transcendent, absolut nemișcat, prin urmare, începutul, nu poate fi activ; activitatea ar presupune o trecere de la posibil la real, variabilitate Viața Divinului este pur contemplativă și constă în a gândi la sine; ea este νόηΰί,ς νοήοεως Și de aceea, Dumnezeu nu acționează activ asupra lumii, participând direct la formarea lumii, ci doar ca un bine sau un scop, spre care totul se străduiește de la sine prin atracție, asemănător cu ceea ce exercită fiecare persoană iubită asupra cel care iubeste Formarea lumii este predeterminată de simplul fapt că Dumnezeu există ca ființă cea mai perfectă, către care, ca scop ultim și perfecțiune cea mai înaltă, aspiră totul Dar, cu toate acestea, Dumnezeu, ca adevărat început, nu este doar un scop sau ultimul produs și sfârșit al dezvoltării lumii El este începutul etern, unic, care precede orice dezvoltare Ca o Ființă renunțată din lume, Dumnezeu, așadar, cea mai înaltă fericire este, de asemenea, caracteristică Lui Însuși; pentru că în ea nu există un proces de mișcare de la posibil la real, nu există nici o urmă nimic nerealizat, doar dorit, care este sursa suferinței Conține plenitudinea întregii realități și perfecțiuni O astfel de limitare a naturii zeității printr-un singur gând, cu o îndepărtare strictă de la el a tuturor celor senzuale și Biblioteca "Runivers" - schimbătoare (Aristotel îndepărtează de la el chiar și un sentiment atât de înălțat ca iubirea: Dumnezeu, spune el, nu iubește, ci doar este iubit), - o limitare care ajunge la negarea participării active a lui Dumnezeu la formarea lumii și la guvernarea lumii, de frica introducerea în conceptul unei trăsături de variabilitate despre el face ca învăţătura lui Aristotel despre Dumnezeu să fie mai puţin satisfăcătoare pentru conştiinţa religioasă decât învăţătura lui Socrate şi Platon În ceea ce privește credința populară în zei, Aristotel pare să fie chiar mai strict decât Platon O anumită cantitate de adevăr, care stă în temeiul lui, se referă, în opinia sa, la stele, pe care el, ca și Platon, le privește ca ființe veșnic vii, iar orice altceva "constituie un apendice mitic, care este atașat pentru scopuri a legislației și în beneficiul general" Am prezentat concepțiile despre Dumnezeu la care gândirea greacă a ajuns în persoana filozofilor săi de primă clasă Dumnezeu apare în ei ca un singur spirit perfect perfect Conceptul este corect și aparent satisfăcător Istoria arată însă că acest concept nu a fost nici definitiv pentru gândirea filozofică, nici satisfăcător pentru conștiința religioasă chiar și a lumii antice, păgâne O dovadă vizibilă a nesatisfăcătoarei sale este deja faptul că nu a putut deveni

conceptul religios dominant, că nu putea nici înlocui politeismul, deși ea însăși începea deja să-și simtă eșecul, nici să se opună doctrinei creștine a unicului Dumnezeu, deși, aparent, păgânii, când venise vremea să se despartă de credințele populare evident de nesuportat și să asimileze conceptul de Dumnezeu unic, era firesc să se îndrepte către propriii filozofi, de la care acest concept deja fusese dezvoltat, decât să-l împrumute de la afară, de la oameni, de altfel, în opinia păgânilor, care stăteau foarte jos din punct de vedere cultural Cu toate acestea, acest lucru nu s-a întâmplat Conceptul unui singur Dumnezeu, care era în sistemele filosofilor, nu a depășit limitele unei scoli sau unui cerc apropiat de persoane educate filozofic, nu puteau deveni un concept religios propriu-zis Aceasta înseamnă că a existat un defect important în acest concept, conform căruia nu putea satisface nici sentimentele religioase, nici gândirea mai profundă, care în mișcarea ulterioară a filozofiei nu a încetat să caute definiții noi, mai exacte ale zeității Care ar putea fi acum deficiența monoteismului filozofilor greci? Desigur, nu în acea latură a lui, în care s-a ridicat deasupra inconsecvenței politeismului și hilozoismului, adică nu în faptul că L-a recunoscut pe Dumnezeu ca unul și liber de limitările formelor senzuale de ființă ale spiritului În consecință, defectul său nu putea să stea decât în latura sa pozitivă, în acele predicate pe care le-a atribuit Divinului în locul celor care s-au dovedit nesatisfăcătoare Dar aceste predicate pozitive gândirea greacă, după cum am văzut, se găsește în conceptul de spirit, cea mai apropiată și imediată conștiință pe care o avea omul în propriul său spirit, ca formă cea mai perfectă a ființei actuale Deci, trebuie să ne întoarcem la acest concept al spiritului și să vedem dacă nu există niciun pericol în el pentru adevăratul concept despre Dumnezeu? Ridicându-se deasupra antropomorfismului religiei populare, filosofia greacă nu ar fi putut permite un alt antropomorfism, mai subtil, prin definirea lui Dumnezeu prin trăsăturile și proprietățile, dacă nu ale corpului, atunci ale spiritului uman, o esență, deși de o natura senzuală superioară, dar și limitată, și prin această limită însăși conceptul despre Dumnezeu? Într-adevăr, să luăm conceptul de spirit uman, ale cărui trăsături ideale servesc la definirea pozitivă a spiritului infinitului, și vom vedea că, dacă predicatele sale sunt transferate neglijent la începutul absolut al ființei, o concepție incorectă a poate apărea cu ușurință În primul rând, spiritul uman nu este o ființă absolut originală, dezvoltând totul din sine Viața lui este condiționată de existența obiectelor aflate în exterior La om, spiritul apare în legătură cu organismul, cu materia, iar în dezvoltarea lui este necesar dimo o sugerează Mintea aparține în esență spiritului; dar activitatea minții presupune ceva cunoscut în afara ei - obiecte multiple, sensibile Spiritul are voință; dar voinţa are din nou nevoie de un substrat de acţiune, independent de acesta, de diverse obiecte exterioare În general, conceptul de spirit uman presupune în mod necesar conceptul de realitate în afara ei, independent de acesta, independent: aceasta este limitarea spiritului, în rest, proprietatea sa esențială, ca spirit al finitului Acest principiu limitativ apare la o persoană ca trupul său, prin care și în condiția căruia doar principiul spiritual își manifestă ființa în experiență; în plus, ca natură exterioară, care condiționează manifestările spiritului uman prin organism - în general, ca ființă materială, non-spirituală care este opusă spiritului și independentă de acesta, dar constituie totuși condiția esențială a vieții sale Dacă acum începem să ne gândim la

Divinitate prin analogie cu spiritul uman, luând-o chiar în abstracție de eventualele imperfecțiuni particulare cu care se găsește la acest sau acel individ, atunci în mod firesc va trebui să recunoaștem în afara lui Dumnezeu ceva original, a cărui existenţă constituie o condiţie necesară pentru manifestarea vieţii şi activităţilor divine Așa cum spiritul uman are lângă el și în afara lui o ființă străină lui, prin care și în care numai el își poate exprima viața, tot așa Spiritul Cel mai înalt trebuie să aibă lângă el și în afara lui ceva străin și opus lui însuși, în care și prin care se manifestă și proprietățile sale, care constituie materialul pentru manifestarea minții și voinței sale Străină și opusă spiritului principiului uman este în general o substanță, care este totuși o condiție necesară a vieții sale, fie ca propriul său corp, fie ca lume materială care îl înconjoară Aceeași substanță, în conceptul său cel mai general și abstract, este acea ființă străină și independentă de Spiritul Cel mai Înalt, în care și prin care se dezvăluie viața sa Deci, pe lângă Dumnezeu și în afara lui Dumnezeu există o materie originară, ceva complet opus ei în esență Biblioteca "Runivers " - - sti, dar necesar pentru descoperirea proprietatilor sale - ratiune si vointa Această descoperire constă în formarea liberă a materiei după planurile raționale ale minții divine, în aranjarea lumii din materia primitivă Astfel, definind Divinitatea prin trăsături împrumutate din conceptele de spirit limitat, am ajuns la acea concepție despre Dumnezeu care poate fi numită deism dualist, întrucât aici, pe lângă Dumnezeu, se recunoaște și existența unui alt principiu, materia autoexistentă Un astfel de dualism este proprietatea caracteristică a întregii filosofii grecești, în ce măsură a recunoscut existența de a fi diferit de lume, singurul, supremul vinovat al acesteia Găsim deja înclinațiile inexplicabile ale acestui dualism în filosofia arhaică, în ciuda monismului începutului absolut al ființei, aparent afirmat de acesta Hilozoismul filozofilor ionieni, în care acestui principiu i se atribuie atât predicate materiale, cât și spirituale, nu este altceva decât un dualism acoperit și încă neconștient de sine Gândirea consecventă ar fi trebuit să constate într-un început incompatibilitatea acestor predicate și să le atribuie două principii opuse ale ființei: aceasta a fost făcută de filosoful școlii ionice Anaxagoras, care a descompus monismul ionian nedefinit în elementele sale constitutive și a obținut ca rezultat ѣ Zeitatea și materia Eltații, în ciuda naturii hotărâte, aparent, moniste a filozofiei lor, nu au putut să elimine complet noțiunea de ființă senzuală și multiplă opusă unei ființe unice pure Li se pare ca un fapt inexplicabil, misterios al unei iluzorii, neadevarate existente Deși această ființă este subiectul unei viziuni inferioare, neadevărate, ea există totuși pentru filozofia lor și relația ei cu adevărata ființă și adevărata cunoaștere rămâne neexplicată de ei *) La Platon, în care găsim ♦) "Acum nu mai vorbesc despre adevăr și mă mai gândesc la dreptate; Opinia muritorilor să fie de acum înainte subiectul științei " Așa își începe Parmenide doctrina despre natură și apoi discută despre principiile naturii (lumină și întuneric) ca pe ceva real, Biblioteca "Runivers" - Să considerăm doctrina lui Dumnezeu cea mai satisfăcătoare pentru conștiința religioasă, principiul dualismului este în cea mai relaxată formă Materia lui nu este omiomeria lui Anaxagora, având diverse proprietăți calitative; ea devine mai slabă cu el aproape până la inexistență; este numit de el μη din Totuși, acest inexistent nu este același cu inexistentul și nu existentul doar în opoziție cu existentul cu adevărat Are suficientă realitate pentru a rezista atât

de mult acțiunii rațiunii, încât ideile sale nu pot fi realizate decât într-un mod imperfect, deoarece în necesitatea naturală a materiei ele găsesc pentru ei înșiși o barieră niciodată de netrecut Prin urmare, lumea nu este un întreg complet perfect, ci numai în măsura în care Zeitatea ar putea-o face perfectă, fiind legată în acțiunea sa de materie Acest început (ὕλη), care limitează activitatea lui Dumnezeu, este altfel numit de Platon necesitate *) Conform învățăturilor lui Aristotel, pentru a explica lumea este necesar să se admită și două principii ale lucrurilor: latura consolidată, materie fără formă, pe de altă parte, formă nematerială; între ele se află tot ceea ce reprezintă combinația de formă și materie, adică lucruri concrete existente cu adevărat, natura Începutul absolut al tuturor formelor, forma formelor este Divinul Întrucât materia, neunită cu forma, nu este încă ființă actuală, ci doar una dintre condițiile ei, ea este doar posibilă sau posibilă În acest sens, spre deosebire de ființa reală, ea poate fi numită purtătoare (μη δ?;), deși acest purtător nu este același cu inexistent; este doar inexistenţa unei fiinţe încă determinate Întrucât Dumnezeu este realitate pură, iar materia este posibilitate pură, Dumnezeu, după Aristotel, poate fi numit cauza sau condiția materiei, întrucât orice posibilitate există numai sub condiția realității, fără de care nu ar exista nicio posibilitate Dar asta nu înseamnă că materia a fost produsă de Dumnezeu: ea *) Astfel, în Timeu Mind și Necessity (ανάγκη) sunt descrise ca cele două începuturi ale lumii , a; , e Biblioteca "Runivers " - datorită însăși existenței Divinității, indiferent de voința Sa Datorită faptului că materia nu depinde de voința Divinului, ci este un simplu rezultat al existenței sale, ea, în ființa sa, este contemporană cu Dumnezeu, există și din veșnicie, ca și Divinul însuși Sub presupunerea materiei originare, apariția lumii reale este o consecință firească a relației dintre Dumnezeu și materie, ca două opuse Dacă Dumnezeu este o Ființă infinit rațională și liberă și dacă materia este ceva complet neorganizat și pasiv, atunci atât în conceptul de Dumnezeu, cât și în cel de materie se află în mod egal necesitatea manifestării lumii Dumnezeu, în propria sa rațiune și bunătate, nu a putut îngădui ca ceva dezordonat și dezordonat să rămână în afara lui; a fost necesar ca el să dea acestei ființe dezordonate o înfățișare și o ordine eventual ordonate, - să formeze un κόσμος, o lume armonioasă Materia, datorită inerției sale, nu putea să ofere niciun obstacol în calea formării ei Dar întrucât atât Dumnezeu, cât și materia sunt la fel de eterne, la fel cum acțiunea proprietăților sale trebuie să fie eternă în Divin, este evident că formarea lumii trebuie să fie eternă; Din timpuri imemoriale, Dumnezeu trebuie să formeze și să aranjeze materia Deci, nu numai Dumnezeu și materia sunt eterne și se presupun reciproc, dar Divinul nu mai presupune pur și simplu materia, ci materia formată, lumea Astfel, Dumnezeu și lumea se dovedesc a fi concepte strâns legate și condiționate reciproc; Dumnezeu nu este de conceput fără lume și invers Dar dacă acum conceptul de Dumnezeu în realitate presupune nu doar conceptul de materie, ci despre materie care se formează în mod constant, adică despre lume, atunci relația dintre ei, odată cu implementarea ulterioară a principiului dualist, poate apărea într-o formă complet diferită și nouă decât era înainte Opoziția absolută dintre Dumnezeu și materie, care apare în toată ascuțimea ei, de îndată ce le luăm în abstracție și separare, începe să se netezească, de îndată ce în locul materiei pure luăm materie organizată, adică, lume Lumea este într-o relație din ce în ce mai strânsă cu Dumnezeu și nu reprezintă o contradicție atât de puternică pentru el ca o mamă discordantă Biblioteca "Runivers" teriya

Pentru a determina această relație mai strânsă, gândirea filozofică a apelat la același concept al spiritului uman, care, după cum am văzut, a servit ca sursă a viziunii dualiste asupra lumii în general Pentru spiritul nostru, o astfel de materie, constant organizată și animată de el, cu care este în mod esențial legată, este propriul ei corp, în care trăiește și acționează Pe baza analogiei, putem presupune acum că lumea este în exact aceeași relație cu Spiritul Cel mai Înalt precum organismul nostru cu sufletul nostru Universul, în esență, nu este altceva decât un organism animat de Cel mai Înalt Început spiritual și la fel de strâns și esențial conectat cu acesta precum corpul nostru este cu sufletul Filosofia stoică a asimilat și dezvoltat această idee, care, în consecință, decurge din dualism, numindu-L pe Dumnezeu sufletul lumii, iar universul, în uniunea sa esențială cu Divinul, ființă vie animată (ξωον έμψυχον) Am observat că monoteismul filosofilor greci, în care gândirea filosofică s-a ridicat deasupra concepțiilor mitologice despre religia populară, s-a dovedit însă a fi nesatisfăcător pentru conștiința religioasă El nu putea nici să elimine complet religia populară, nici să înlocuiască pentru greci conceptul creștin de un singur Dumnezeu Acum că am indicat principalul, punctul de plecare al acestui monoteism în transferul analog către Divin al proprietăților unui spirit uman limitat, nu este greu să găsim motivul principal al nesatisfăcătorului său Ideea principală a politeismului elen a fost reprezentarea principiului divin în trăsăturile ideale ale unei persoane Dar acel om, a cărui demnitate cea mai înaltă, în comparație cu natura și forțele ei, era recunoscută de conștiința religioasă și în care, prin urmare, credea să găsească trăsături ideale pentru a determina un început absolut perfect, a fost totuși un om firesc în unitatea inseparabilă a laturilor spirituale și senzuale ale naturii sale Prin urmare, nu numai calitățile și perfecțiunile cele mai înalte, pur spirituale ale omului, ci și acele fenomene ale naturii sale, care Biblioteca "Runivers" rya sunt condiționate de legătura în ea a principiului spiritual cu senzualitatea Sub formă de zei, astfel de laturi ale naturii umane au fost idealizate și ridicate la nivelul demnității divine, care nu numai că nu putea fi ridicată la nivelul principiului divin, ci, dimpotrivă, a distrus acest principiu, reducându-l la nivelul deficiențelor umane În lumea zeilor au apărut personificări nu numai ale virtuților și perfecțiunilor, ci și ale viciilor și pasiunilor Filosofia, după cum am văzut, în conformitate cu sarcina ei, ridicându-se deasupra formei senzuale a cunoașterii lui Dumnezeu, a eliminat atât conceptul de mulțime de zei, cât și elementul senzitiv-antropomorf din ideea lui Dumnezeu În eliminarea acestor aspecte, ideea absolut de bază a politeismului elen a dispărut în ea? Evident nu Multiplicitatea concretă și latura senzuală a naturii sale au dispărut din conceptul de om ideal; pe partea superioară, spiritualul a rămas inviolabil; omul ideal mitologic, cu natura sa senzitiv-spirituală, s-a transformat într-un spirit ideal, dar un spirit uman, limitat în afara realității sale subiacente Sarcina filozofiei în raport cu religia a fost de fapt aceea de a abstrage ideea spiritului, sau a principiului spiritual în general, din manifestările sale individuale la om Din aceasta se poate observa că filosofia greacă, în ciuda atitudinii sale exterioare ostile față de religia populară, este, în esență, într-o relație de rudenie cu aceasta Ea exprimă în tărâmul gândirii filosofice propria sa idee, ondulată în forme senzuale, și își continuă activitatea Pe chipurile celor mai buni reprezentanți ai săi, ea exprimă clar și distinct sub formă de concepte ceea ce religia a simțit vag și instinctiv și a încercat fără succes să

exprime Vrăjmășia dintre ei a vizat mai multe forme de înțelegere decât esența problemei Deismul filozofilor greci este în esență același antropomorfism, doar mai subtil decât antropomorfismul grosier al religiei Dar fiind astfel legat de religia populară și, prin aceasta, de tot păgânismul, întrucât politeismul elen nu era decât o concluzie consistentă - Biblioteca "Runivers " Până la sfârșitul întregului proces mitologic, deismul filosofilor greci a trebuit să împărtășească și defectul său fundamental, limitarea naturii Divinității, cu pierderea conceptului de absolutitate a acesteia Am văzut că principalul defect al politeismului, indiferent de reprezentarea divinității într-o formă senzuală, a fost că, prin recunoașterea multor zei și limitarea unuia de celălalt, principiul divin era limitat în el și conceptul de absolutitatea sa a fost distrusă Dar aceeași limitare, numai într-o formă diferită, nu a rămas în monoteismul filozofilor greci? Contrastând pe Dumnezeu cu materia originară sau cu lumea, care se bazează pe materia originară, limităm zeitatea aproape în același mod în care, conform ideii politeiste, fiecare dintre cei mulți zei îl limitează pe celălalt care este lângă el Să presupunem că o singură ființă divină este incomparabil mai sus peste totalitatea existenței lumii decât este Zeus deasupra tuturor zeilor olimpici; dar nu mai puțin, și despre el în raport cu independența existenței mondiale, putem spune același lucru pe care l-am spus mai înainte despre mulți zei; puterea sa încetează acolo unde începe independenţa materiei Dar, cu o asemenea opoziție a ambelor, ideea de absolut absolut, așa cum trebuie să fie cu adevărat divin, nu se mai menține De fapt, conceptul de Dumnezeu, ca Ființă absolută nu numai în ceea ce privește ființa, ci și în ceea ce privește perfecțiunile, elimină prin el însuși ideea de independență a materiei, ca un alt principiu al ființei Presupunând un astfel de principiu independent în afară de Dumnezeu, recunoscând două principii, ne limităm unul la celălalt, astfel încât niciunul dintre ele să nu poată fi cu adevărat absolut Mai mult, Dumnezeu va fi limitat nu numai în ființa sa, ci și în proprietățile sale Dacă există materie veșnică, atunci Dumnezeu va fi absolut liber; acţiunile sale vor fi determinate sau limitate de materie Lucrările Lui nu pot fi atât de perfecte pe cât le-ar cere înțelepciunea și bunătatea și el nu poate preveni imperfecțiunile lor Biblioteca "Runivers " putere Atotputernicia lui are limite, la fel ca bunătatea și rațiunea lui Nu se poate spune că această dificultate, de a concilia ființa materiei ca principiu independent cu ideea de absolut, nu a fost prezentată minții filozofilor greci Această dificultate a fost motivul pentru care au încercat să rafineze cât mai mult, să limiteze conceptul de materie, astfel încât în raport cu zeitatea să reprezinte cât mai puțină realitate, cât mai puține proprietăți limitative Am văzut că la Platon materia în raport cu Divinul, ca existentă cu adevărat, este definită ca μη din , purtător, deși acest purtător nu este același lucru cu inexistent; la Aristotel este numai fiinţă posibilă Dar, pe de o parte, astfel de reprezentări doar mascau dificultatea și nu o eliminau, pentru că, oricât de puțin am atașa realitatea materiei, dacă este ceea ce este și nu nimic pur, atunci se va dovedi întotdeauna să fie începutul care limitează absolutul Pe de altă parte, astfel de idei distrug însuși conceptul de materie ca principiu independent Am încerca în zadar să gândim împreună cu, de exemplu, Platon, materia ca pe ceva complet lipsit de formă (ἀμορφον), ca ceva care poartă, dar în același timp există Nu ne putem imagina materia în alt fel decât ca având o anumită calitate, o anumită formă, sub formă de atomi sau o substanță complet extinsă (continuum), un amestec de elemente etc Ființa care nu

are nicio certitudine, nicio calitate, nu este de conceput Dar dacă ne imaginăm materia cu o anumită calitate, formă sau proprietăți, atunci se pune întrebarea: de unde provin aceste proprietăți, această formă în ea? Conform însuși conceptului de materie, ca principiu absolut pasiv, va trebui să căutăm cauzele proprietăților înseși ale materiei într-o ființă activă, Dumnezeu Astfel, însuși conceptul de materie (dacă dorim să avem un concept real, pozitiv și nu ceva de neconceput) îi distruge deja independența Dacă este posibil să admitem existența materiei, atunci nu ca început al unui original, ci ca o eventuală substanță creată Astfel dualismul este distrus Biblioteca "Runivers" - treizeci - Mai mult, dualismul nu atinge scopul care l-a cerut Motivul filozofic pentru recunoașterea materiei eterne este că existența ei explică convenabil limitarea, imperfecțiunea și cel mai rău din lume Dar aceste proprietăți nu pot depinde de materie ca materialitate a obiectelor În sine, materia este o ființă lipsită de calitate și nu i se pot aplica predicatele perfecțiunii și imperfecțiunii, binelui și răului Manifestarea diferitelor grade de perfecțiune, iar dacă binele și răul sunt determinate de aceasta, atunci și a acestor calități, depinde de cauza care formează materia și o informează despre diferitele tipuri de ființă Prin urmare, găsim limitări și grade de perfecțiune în acele manifestări ale ființei care nu pot fi numite materiale, de exemplu în lumea spirituală Deci cea mai ideală lume la Platon, în renunțarea ei la manifestarea senzorială, reprezintă totuși o pluralitate de idei și grade relative de perfecțiune, conform cărora o idee, în comparație cu alta, poate fi numită mai puțin perfectă În general, asumând în materie cauza limitării și imperfecțiunii obiectelor lumii, ar trebui să recunoaștem toate obiectele, cu excepția lui Dumnezeu, ca mai mult sau mai puțin materiale, deoarece toate sunt mai mult sau mai puțin imperfecte: de aceea, ar însemna să admite un gând care este în mod clar de nesuportat și de nedistins chiar și de acei filozofi care văd în materie începutul răului și al imperfecțiunii Deci de exemplu la Platon, nu numai lumea ideală, ci și principiul spiritual din om este recunoscut ca nematerial Dar de îndată ce este admisă posibilitatea creării de către Dumnezeu a obiectelor pur nemateriale și, în plus, dacă aceste obiecte ni se par mai perfecte decât cele materiale, atunci aceasta elimină deja necesitatea recunoașterii materiei ca principiu al auto-existentei pentru a explica posibilitatea activităţii divine Dumnezeu ar putea să creeze și, în plus, pe cel mai bun și mai desăvârșit din lume și fără mijlocirea materiei Dacă este posibil să-i admitem existența pentru a explica trăsăturile obiectelor și fenomenelor lumii fizice, atunci nu este nevoie să-l recunoaștem atât ca original, cât și etern Dacă Dumnezeu ar fi putut produce tipuri ideale şi Biblioteca "Runivers " formele lucrurilor, dacă ar putea forma materia într-o lume armonioasă, atunci ar putea-o crea Acesta din urmă nu numai că nu este mai dificil decât cel dintâi, dar este cu atât mai convenabil, cu cât este mai ușor să produci ceva mai simplu și mai uniform, ce este materia, ce este mai complex și mai perfect, ce este lumea aranjată din materie Deismul dualist, într-o formă mai perfectă și mai dezvoltată filozofic, este proprietatea filosofiei grecești Aici el poartă, în cea mai mare parte, caracterul abstract, metafizic al opoziției dintre Dumnezeu și materie Dar odată cu scăderea nivelului gândirii filosofice, odată cu declinul filosofiei grecești și cu invazia elementelor străine, orientale, în tărâmul său, acest dualism în conștiința religioasă ar putea căpăta o nuanță aparte Conceptul de materie, mai mult sau mai puțin satisfăcător pentru gândirea filozofică, mai ales într-o formă atât de abstractă precum ideea lui

Platon despre ea, ca purtătoare sau Aristotel, ca fiind posibil, nu era potrivit pentru conștiința religioasă, care ar fi trebuit să se străduiască în mod firesc să da acestui concept o formă mai vie, concretă Materia din această conștiință trebuia să apară sub forma unui ceva abstract, dar ca un viu, activ, opus principiului Divin Așa a fost cazul diferitelor secte gnostice din primele secole ale creștinismului, a căror învățătură era un amestec de ideile filozofiei grecești, conceptele de idei creștine și religioase ale Orientului Dar cu o claritate și o hotărâre deosebită, această părere a fost exprimată în maniheism, care a apărut nu fără influența dualismului religios persan antic Vechea idee persană a lui Ahriman, ca rău, opusă lui Ormuzd, aici s-a contopit cu ideea greacă a materiei și ideea creștină a diavolului Întrucât pentru conștiința religioasă în dualism interesul predominant nu este latura metafizică, ci latura morală, atunci a ieșit în prim-plan aici în determinarea predicatelor a două principii absolute Au apărut sub forma a doi zei supremi: binele și răul Un dualism de acest fel, în contrast cu cel metafizic grecesc, poate fi numit dualism mitic În ciuda particularităților dualismului metafizic și fizic, dezavantajul fundamental al ambelor este același Aceasta este aspirația minții de a defini ideea lui Dumnezeu ca cel mai înalt spirit, prin analogie cu spiritul uman, limitat Singura diferență aici este că filosofia greacă a acordat atenție părților active și pasive din viața spiritului, activității de sine a sinelui nostru și limitării acestei activități de sine în afara mea, fiind independente de mine, ceea ce , prin analogie, în aplicarea spiritului absolut a condus la ideea Dumnezeu, ca absolut activ, iar materia, ca principiu pasiv Dualismul gnostic-maniheic, dimpotrivă, a atras atenția asupra opuserilor fizice ale naturii umane, asupra părților bune și rele din ea, care, prin analogie, atunci când sunt aplicate la începutul absolut al ființei, au condus la ideea unei zeitate bună și rea Teoria dualismului fizic nu a primit o prelucrare filozofică ulterioară și nu a depășit limitele învățăturii religioase Inconsistența filozofică a acestei teorii este evidentă Cu o privire oarecum atentă asupra lumii și a manifestării ei, nu este greu de observat că structura și unitatea oportună a universului, armonia părților și obiectelor sale, indică unitatea principiului creator și nu poate fi în niciun fel rezultat al unei lupte între două principii active În plus, este ușor de observat că opoziția teoretică a binelui și a răului are loc numai atunci când este aplicată la acțiunile practice ale omului și nu poate fi transferată în afara acesteia, la obiecte și fenomene ale naturii, care nu pot fi nici bune, nici rele Dacă numele binelui și răului sunt numite perfecțiunea și imperfecțiunea obiectelor, atunci din nou aici, pe de o parte, este imposibil să le distingem clar în perfect și imperfect, deoarece unul și același obiect poate fi ambele perfecte în raport cu altul, situat dedesubt și imperfect în comparație cu cel mai înalt; pe de altă parte, însăși evaluarea perfecțiunii și imperfecțiunii obiectelor va căpăta inevitabil un caracter subiectiv; le vom evalua în raport cu beneficiul personal sau prejudiciul adus unei persoane, ceea ce a fost cazul în religia lui Zoroastru Nu vorbim despre dezavantajul capital al a dualismului, care îi este comun cu dualismul metafizic, despre limitarea absolutului, sau, mai bine zis, a două absolute, unul de celălalt, și niciunul dintre ele nu merită numele de absolut absolut Aici acest neajuns apare cu mult mai mare acuratețe și evidentă decât în filosofia greacă, deoarece aici, în loc de o activitate pur pasivă, mai puțin restrictivă, așadar, a principiului divin, materie, avem

ideea unei Zeități personale, care se opune activ , principiul răului Atât dualismul fizic, cât și cel metafizic sunt o viziune asupra lumii care aparține în primul rând filosofiei antice În noua filozofie, Belle, autorul celebrului Dictionnaire historique et critique (, ed a -a), a fost uneori venerat ca adept al dualismului divin sau maniheic Dar această părere infidelă despre el pare să se fi dezvoltat, deoarece într-un articol despre maniheism a vorbit cu o simpatie deosebită în favoarea acestui punct de vedere De fapt, Bel ar trebui mai degrabă să fie numit un sceptic În ceea ce privește dualismul metafizic, printre ultimii filozofi care împărtășesc acest punct de vedere, putem indica Drobish, un adept al lui Herbart, și faimoasa Mill Herbart, după cum se știe, în filosofia sa nu și-a exprimat clar conceptul despre Dumnezeu și relația sa "cu realitățile simple", care constituie baza ființei; pentru a-și completa și dezvolta sistemul în acest sens, elevii săi și-au luat asupra lor Conform învățăturilor acestui filozof, ființa absolută nu este ceva absolut unit, ci o pluralitate infinită de realități simple, nemateriale, desigur Dar, în același timp, el admite existența Divinului, ca fiind motivul cel mai înalt, rațional, pentru unificarea armonioasă a acestor realități simple într-un întreg mondial adecvat Cum se leagă aceste realități cu cea mai înaltă Ființă, Herbart nu a definit exact Iată cum o explică Drobish în Filosofia religiei: "Dumnezeu poate crea numai ceea ce este capabil să se întâmple sau să apară, adică o ființă diversă și schimbătoare, și nu simplă și existentă neschimbată Elemente simple ale lucrurilor, reale, esențe, monade nu pot fi create În conceptul de a fi pur și simplu SOIA V KUDRYAVTSEV T P Biblioteca "Runivers" - - este că ea nu poate lua naștere, nu poate lua naștere sau poate fi produsă de altul; ființa stă pe propriile picioare și nu se bazează pe nimic altceva; căci existenţa nu poate exista cauză sau forţă producătoare Dar trebuie avut în vedere că vorbim aici de elemente, de realități simple; nimeni să nu creadă că apărăm ideea materiei necreate Nu, materia este deja ceva compus din aceste elemente simple Ideea de creație din nimic absolut trebuie abandonată; dar creația dintr-un simplu ceva poate și trebuie admisă" *) Acest pasaj este destul de suficient pentru a arăta că conceptul de Dumnezeu al școlii Herbartian este hotărât dualist, cu toate neajunsurile dualismului Faptul că realitățile sau monadele simple, independente de Dumnezeu în ființa lor, nu sunt materie, întrucât materia este deja compusă din ele, nu numai că nu ajută materia, dar limitează Divinitatea chiar mai mult decât așa-zisa materie originară a filozofii antici Rafinată până la ultima posibilitate, până la purtare, materia lui Platon și Aristotel, în pasivitate și lipsă de formă, a reprezentat un minim de independență și un minim de proprietăți limitative Dar acestea nu sunt realitățile simple ale lui Herbart și Drobish; sunt ceva cu totul pozitiv și care posedă un caracter original Și într-adevăr, din explicațiile ulterioare ale lui Drobish, reiese că el este înclinat să limiteze întreaga activitate a lui Dumnezeu în raport cu realitățile simple la producerea numai a fenomenelor utile în lume Cu o mai mare claritate și sinceritate decât în Drobish, viziunea dualistă a lui D S Mill este exprimată în publicațiile sale de după moartea sa: "Trei experimente asupra religiei", prin acele condiții care sunt în natura acestei chestiuni În această limitare a puterii sale se află cauza a diferitelor imperfecțiuni ale creației sale, care, cu urme incontestabile de înțelepciune și bunătate a ei *) Drobisch: Grundlehren d filosofia religiilor O 'p Biblioteca "Runivers" -zb - organizator, conține atât de mult rău de orice fel încât nu poate fi conceput ca o chestiune de atotputernicie absolută, înțelepciune și

bunătate Numai cu recunoașterea limitărilor metafizice ale Divinității poate fi reținută conceptul de puritate și sublimitate morală a acesteia, pentru că numai așa nu poate fi atribuită lui Dumnezeu cauza neajunsurilor și a relelor Multe deficiențe și contradicții morale în ideea obișnuită a lui Dumnezeu provin parțial din ideile morale impure ale vremurilor mai brute și parțial tocmai din faptul că, ca urmare a presupunerii obișnuite că atotputernicia infinită trebuie să aparțină și unui început bun , trebuie neapărat să introducem în ideea lui Dumnezeu contradicții rezolvabile Dar de îndată ce, odată cu eliminarea predicatului atotputerniciei, responsabilitatea pentru mersul lucrurilor în lume nu va apărea pe Dumnezeu, atunci ne vom putea forma un concept mai pur și mai potrivit al idealului divin Desigur, și în același timp ultimul scop al activității sale creatoare, ultimul obiectiv mondial, ne va fi închis Conform experienței, aici nu putem decât să admitem că fericirea creaturilor s-a aflat în intențiile lui în timpul formării lumii, deși în niciun caz nu a fost scopul său unic și exclusiv În ceea ce privește relația activă a lui Dumnezeu cu lumea creată, sau mai degrabă formată de El, Mill este mai înclinat să o respingă decât să o recunoască Că o lucrare, imperfect concepută sau imperfect realizată ca urmare a condițiilor impuse de materie, este ca o mașină imperfect aranjată, ici și colo poate avea nevoie de o mână de ajutor și de corectare, deși acest lucru nu este imposibil în sine, ci, în special, de fapt nimic și nu poate fi niciodată dovedit, pentru că, oricât de extraordinar ni s-ar părea un fenomen din natură, nu ne putem considera îndreptățiți să-l producem dintr-o cauză supranaturală până când nu cunoaștem pe deplin toate cauzele naturale posibile - de care suntem departe de cazul de față Dar fiind sceptic cu privire la posibilitatea unei relații active a lui Dumnezeu cu lumea, Mill, totuși, este gata să admită un fel de relație religioasă a omului cu Dumnezeu într-o formă destul de particulară - * Biblioteca "Runivers" - - o formă de asistență pentru Dumnezeu în îndeplinirea scopurilor sale de a crea lumea Conceptul de Dumnezeu, limitat de materie, deci nu atotputernic, "permite un astfel de sentiment înalt care este inaccesibil celor care cred în atotputernicia principiului bun al universului, acesta este sentimentul că Îl ajutăm pe Dumnezeu, răsplătindu-I, binele pe care l-am primit de la El, prin asistență virtuoasă adusă Lui, în care El, nefiind atotputernic, are cu adevărat nevoie și ceea ce este ceva mai rapid a realizat punerea în aplicare a planurilor sale Condiţiile existenţei umane sunt extrem de favorabile pentru creşterea, întărirea unui asemenea sentiment; pentru că există o luptă constantă între forța binelui și forța răului, o luptă la care cea mai slabă ființă umană poate lua parte și la care chiar și cel mai mic ajutor ajută partea dreaptă, deși încet și adesea destul de imperceptibil , duce la progres, la predominarea binelui asupra răului promite, deși nu aproape, dar nu infidel, triumful final al binelui " Mill crede că tocmai această idee a unirii omului cu Dumnezeu pentru realizarea unui scop comun "este destinat, cu sau fără sancțiune supranaturală, să fie religia viitorului*) Trăsătura caracteristică și împreună cu defectul fundamental al deismului în acele forme în care l-am considerat până acum este limitarea Divinității în exterior prin a fi independentă și independentă de ea prin origine, fie că este însăși esența filosofilor greci antici și D S Mill, personal, opunându-se bunului Dumnezeu, începutului gnosticilor și maniheenilor, sau realității simple a lui Herbart Dar aceste forme nu epuizează conceptul de deism În noua filozofie, sub denumirea de deism, în cea mai mare parte, este înțeleasă ideea lui Dumnezeu, care era dominantă printre

filosofii englezi și francezi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și al XVIII-lea și care sunt desemnate în mod special cu numele de deiști (în engleză: Herbert, Bolingbroke, Toland, Collins, Tyndall etc ; enciclopediști francezi: Voltaire, Rousseau etc) Dacă lăsăm deoparte acele semne negative ale acestui lucru ') Despre Mill, vezi Pfleiderer, Religionspliilosophìe A Volkova: articol: "Trei experimente asupra religiei" - Mill Pravoslav Sobesednik Biblioteca "Runivers" - - un fel de deism, conform căruia este opus doctrinei creștine reale a lui Dumnezeu (negarea posibilității Revelației supranaturale și a miracolelor și autoritatea religiei pozitive în materie de cunoaștere), și să acordăm o atenție exclusivă conceptului său pozitiv lui Dumnezeu, apoi trăsătura sa caracteristică, spre deosebire de alte idei despre Dumnezeu, trebuie să recunoaștem limitarea activității divine la o singură creație a lumii și apoi negarea relației sale vii cu lumea, acea relație pe care o numim Providență Această trăsătură în învățătura despre Dumnezeu a deiștilor este cea mai remarcabilă; iese în prim-plan, când sub forma obiecțiilor împotriva Providenței, când sub forma unei afirmări pozitive a independenței lumii, a imuabilității legilor sale și a independenței cursului vieții lumii față de un superior, supranatural " intervenția" lumea din influența Divinului, în raport cu conceptul de Dumnezeu, care ar trebui să decurgă din aceasta, este de înțeles Sarcina deismului este de a afirma independența și independența completă a lumii față de Dumnezeu, cu excepția Cu excepția acestui moment, Dumnezeu și lumea se opun ca doi independenți și independenți Dumnezeu rămâne la o distanță incomensurabilă un spectator inactiv și indiferent al lumii pe care a creat-o; în lume totul există și se desfășoară după propriile sale lucruri , deși la început dat de Dumnezeu, dar apoi absolut independent de El, legi naturale Această definiție a ideii de bază a deismului XVII - XVIII Art suficient pentru a vedea de ce asociem acest punct de vedere cu formele de concepție despre Dumnezeu pe care le-am expus anterior Este imposibil să nu vedem o asemănare esențială între ele, atât în caracterul lor de bază, cât și împreună în deficiența lor fundamentală Acest caracter de bază constă în limitarea lui Dumnezeu în afara ființei sale mincinoase, iar deficiența fundamentală de aici este în contradicția unei astfel de concepții despre Dumnezeu cu conceptul de absolutitatea Sa Diferența dintre deismul antic și cel modern, desigur, este că în primul cauza acestei limitări (materia) este recunoscută ca fiind independentă de Dumnezeu în origine, iar în cel din urmă lumea este complet dependentă de el Dar atunci lumea este relativă la Biblioteca "Runivers " - Legătura cu Creatorul primește aceeași poziție independentă ca materia independentă și stabilește în egală măsură limita pentru activitatea Divinității Este imposibil să nu remarcăm o altă asemănare între deismul antic și cel nou Ca acolo, restrângerea lui Dumnezeu de către materie a fost un rezultat firesc al analogiei dintre spiritul uman finit, limitat în manifestarea lui în afara ființei sale mincinoase, așa cum aici, restrângerea lui Dumnezeu de către lumea separată de el este concepută și de către analogie cu activitatea productivă a omului, pentru care produsul există ceva exterior în activitatea sa, existență separată și independentă Dumnezeu în deism este prezentat sub forma unui mecanic înțelept, "care a creat lumea atât de bine încât poate și trebuie să existe independent, fără a avea nevoie de ajutor suplimentar din partea mâinii care a aranjat-o Zeul celor mai noi deiști seamănă astfel atât cu înțeleptul arhitect Platon, cât și cu atât mai mult cu primul motor Aristotel cu toate neajunsurile sale; el, ca și acesta din urmă, raportează doar primul început, primul imbold la formarea lumii;

atunci totul merge de la sine fără ajutorul lui, iar el rămâne un contemplator leneș al lumii care este înaintea lui *) *) Asemănările pe care le-am indicat între deismul modern și doctrina lui Dumnezeu a filosofilor greci antici explică de ce ne-am considerat îndreptățiți să combinăm ambele puncte de vedere sub denumirea generală de deism Cuvântul: deism este unul dintre cele mai nedefinite în terminologia filozofică Nu era necunoscut nici în antichitate, nici în Evul Mediu; pentru prima dată, socinienii sau noii arieni, care au negat divinitatea lui Isus Hristos, au început să fie numiți deiști Apoi au început să-i numească deiști pe cei care au recunoscut doar adevărurile existenței lui Dumnezeu, nemurirea sufletului și ideea datoriei morale: care, în materie de religie, au încercat să stea independent de doctrina creștină și în general pozitivă și a recunoscut doar acele concepte ale lui Dumnezeu care se bazează pe principiile rațiunii Dar, evident, acest concept de deism este prea larg, deoarece aproape toate sistemele filozofice ale lumii antice și noi ar putea încadra sub el Deismul ar fi identic cu fiecare doctrină filosofică independentă despre Dumnezeu Pe lângă aceste trăsături generale ale deismului, o trăsătură specială a deismului din secolele XVII-XVIII este, după cum am văzut, negarea participării vie și active a Divinității la guvernarea mondială, în contrast cu teismul, care recunoaște o astfel de participare Noi, după cum se vede din cercetările noastre, înțelegem sub denumirea de deism un astfel de concept de Dumnezeu, în care Divinitatea este limitată în afara βГо prin ființă (fie că este materie sau creată de el) Biblioteca "Runivers " - - Dar fiind în ideea sa de bază legată de deismul grecesc antic, deismul modern nu numai că nu reprezintă nicio îmbunătățire ulterioară a conceptului de Dumnezeu în această direcție, dar este mult sub prototipul său antic atât în semnificația sa în istoria filozofiei, cât și în valoare reala De fapt, în lumea filozofică, învățăturile deiștilor din secolele XV-XVIII nu s-au bucurat niciodată de un respect deosebit și nu au avut nicio influență asupra cursului ultimei gândiri filozofice în dezvăluirea conceptului de Dumnezeu Numele deiștilor pe care i-am menționat aparțin unor nume minore și nesemnificative din istoria filozofiei Mai mult publiciști și scriitori decât filosofi stricti, ei nu puteau da o formulare originală strict filozofică a doctrinei lui Dumnezeu din punctul lor de vedere deist În același timp, în viziunea lor deistă, ei erau ghidați de mai mult de un interes științific, filozofic; deismul lor își datorează originea nu atât unei nevoi reale, deși unilaterale înțelese, de gândire filozofică, cât unei ostilități acerbe împotriva așa-zisului supranaturalism al religiei creștine Prin urmare, întregul său liliu în numeroase și variate obiecții împotriva posibilității și realității Providenței, miracole, revelații etc În ceea ce privește pozitivul pace) Am putea numi viziunea după ideea ei esențială - dualism, dacă acest termen nu ar avea un sens mai nestabilit în filozofie decât cuvântul: deism Se știe că sensul cuvântului: dualism se restrânge uneori la a numi doar acea concepție, pe care am desemnat-o cu numele de dualism fizic (învățăturile lui Zoroastru, manihei), apoi se extinde (în filosofia idealistă) până la punctul în care dualismul se numește orice, chiar și legală recunoaștere a diferenței substanțiale a lui Dumnezeu față de lume, chiar și distincția generală dintre spirit și materie Așa, de exemplu, cunoscutul istoric al filozofiei Kuno Fischer îl acuză de dualism pe Descartes, care, pe lângă Dumnezeu, a recunoscut existența a două substanțe create de el; spirit şi materie Pentru filozofia religiei, în comparație cu acest cuvânt, termenul: deism are avantajul că indică direct conceptul

cunoscut de Dumnezeu, și nu sursa metafizică generală a acestuia Relația conceptului de deism cu dualismul metafizic este aceeași cu cea dintre panteism și idealism și ateism cu materialism Cuvintele: deism, panteism, ateism indică tocmai această latură a dualismului, idealismului și materialismului, care este de interes pentru conștiința religioasă și chiar pentru filozofia religiei Biblioteca "Runivers " - - conceptul lui Dumnezeu, atunci printre deiști nu este deloc dezvăluit și nu este fundamentat filozofic Mai bine să spunem, pentru o definiție generală a Divinității, ei iau de obicei conceptul creștin despre Dumnezeu ca fiind cea mai înaltă Ființă perfectă; ei încearcă doar să demonstreze că prin acest concept dezorganizările existente efectiv în lumea fizică și spirituală sunt ireconciliabile și că tocmai acest concept necesită limitarea relației lui Dumnezeu cu lumea printr-un act de creație cu recunoașterea independenței complete a lume Fără să intrăm aici într-o analiză critică a laturii negative a învățăturilor deismului modern, a obiecțiilor sale față de posibilitatea și realitatea Providenței*), ne vom mărgini să subliniem doar o neajuns fundamentală a acestui punct de vedere, pe care îl are în comun cu deism antic, dualist - aceasta este restricția absolutității Zeităților, atât în ființă, cât și în perfecțiune Că Dumnezeu este o Ființă absolută este primul și fundamental adevăr al conștiinței religioase Dumnezeu, limitat în ființa sa și în manifestarea activității sale, nu este adevăratul Dumnezeu al filosofiei și al adevăratei religii, ci o zeitate păgână limitată de spațiu, timp și alți zei Deismul grecesc antic, clar conștient de inadecvarea reprezentărilor mitologice în fața acestui concept, nu l-a putut, totuși, să-l satisfacă pe deplin, limitându-L pe Dumnezeu la materia autoexistentă Cel mai recent deism nu spune nimic despre materia autoexistentă și, prin urmare, desigur, nu permite limitarea externă a Divinității Dar, afirmând independența necondiționată a lumii și a legilor sale, el trebuie în mod necesar să permită (și permite) autolimitarea Divinului prin acordarea lumii independență completă Dar o astfel de autolimitare limitează în esență și materia absolută, precum și cea originală, deoarece aici, precum și acolo, Divinul are ceva care se află în afara lui, la granițele căruia puterea și puterea lui încetează, semnificația sa absolută este pierdut Ceea ce este permis aici nu este o limitare externă, ci una internă, în continuare liber, auto-reținere, *) O analiză a acestor obiecții a fost făcută de noi în articolul: "Despre Providență * Aproximativ la Creat Sfinții Părinți pentru Biblioteca "Runivers " - - aceasta nu numai că nu reușește să salveze conceptul de absolutitate, dar trezește și mai multă nedumerire și jenă, astfel încât în această privință deismul antic se dovedește a fi mai satisfăcător pentru gândire decât cel modern Nu este greu să ne imaginăm limitarea lui Dumnezeu în afara lui prin materie mincinoasă și, prin urmare, să explicăm de ce lumea nu este atât de perfectă pe cât ar putea fi cu un Creator perfect și bun Dar este imposibil de înțeles de ce Ființa absolută a trebuit să se limiteze în acțiunile sale, cât de curând va fi pusă începutul imperfecțiunilor și răului în lume chiar de această autolimitare? Soluția acestei întrebări fundamentale pentru deism nu este nici filozofică, nici temeinică Deiștii caută cheia soluției sale în conceptul perfecțiunii absolute a Divinității Potrivit acestora, perfecțiunea absolută a Creatorului necesită perfecțiunea creației, iar conceptul de creație perfectă este satisfăcut doar de o lume complet independentă și independentă Ființa Perfectă, prin bunătatea Sa, a trebuit să creeze lumea cât mai perfectă posibil Dar o lume perfectă ar

trebui să fie astfel încât să nu aibă nevoie de ajutorul Creatorului pentru existența ei, nici de corecții și îmbunătățiri ulterioare Și în lucrările mâinilor umane este mai bună și mai perfectă acea mașină care, fiind dezorganizată, acționează corect și bine de la sine, și nu cea care se mișcă doar cu intervenția constantă a artistului în cursul său și are nevoie de reparații și îmbunătățiri constante Prin urmare, vrednic de înțelegere a lui Dumnezeu să-l citească pe cel care a aranjat-o atât de frumos, încât nu are nevoie de ticăloșiile îndepărtate ale Creatorului sau ale Providenței și atitudinea lui Dumnezeu creată de artistul sau mecanicul creat de el, dar complet demnita să fie complet amânată Toată această inferență ar avea o oarecare probabilitate dacă lumea, care există de fapt, ar fi într-adevăr perfectă Dar deiștii, în polemica lor împotriva Providenței, au considerat întotdeauna puterea lor principală în selecția și enumerarea unor astfel de neajunsuri în ordinea lumii, care, aparent, nu ar fi putut avea loc dacă lumea ar fi condusă de un înțelept, bun și Ființa atotputernică, Așa-numita Biblioteca "Runivers" - - "Minții le puternice" (esprits forts) din secolul trecut le plăcea în mod deosebit să-și exercite inteligența în a descrie tot ce este rău și nerezonabil din lume, pentru a demonstra că lumea noastră nu numai că nu este cea mai bună dintre lumi, așa cum a învățat Leibniz, dar aproape cel mai rău dintre toate posibil Dar, cu o asemenea viziune asupra lumii, întreaga argumentare a deiștilor, evident, pierde tot terenul și se dovedește a fi în mod clar insuportabilă Să presupunem că Dumnezeu s-ar putea limita la independența completă a lumii, dacă aceasta ar fi perfectă Dar dacă este de fapt imperfect, atunci rezultatul este infirmarea completă a deismului, și anume nevoia nu a autolimitării Divinității în raport cu lumea, ci a unei atitudini active față de ea, astfel încât imperfectul în sine să poată realiza scopurile urmărite de înțelepciunea și bunătatea sa Dar să lăsăm deoparte această contradicție ascuțită a deismului însuși Să presupunem că culorile prea sumbre cu care deismul înfățișează dezordinea și răul din lume sunt exagerate în interesul polemicii împotriva optimismului filosofic, că de fapt, privită din punct de vedere metafizic, lumea în general ar trebui recunoscută ca perfect, ca produs al unui Creator perfect Poate conceptul de perfecțiune a lumii să servească cu adevărat ca bază pentru limitarea activității absolute a Divinității în raport cu lumea? Ea ar putea servi ca atare bază numai dacă am presupune că în lume, în conștiința lui, Dumnezeu a exprimat complet și fără urmă deplinătatea perfecțiunilor sale, epuizându-le, ca să spunem așa, în procesul de formare a lumii, astfel încât pentru mai departe, nu ar exista loc sau oportunitate pentru vreo activitate Acest lucru s-ar putea întâmpla numai dacă lumea ar fi complet asemănătoare cu Creatorul ei, ar realiza pe deplin toate perfecțiunile Sale infinite, într-un cuvânt, ar fi adevărata imagine și asemănarea Divinului Dar acest lucru este contrazis atât de însuși conceptul de lume, ca fiind limitat, cât și de semnele evidente ale imperfecțiunii sale Perfecțiunea absolută a Creatorului presupune, desigur, că lumea creată de el va fi cât se poate de perfectă; dar diferența dintre creație și Creator presupune deja că această lume nu există și nu poate Biblioteca "Runivers" - - fi omniscient Motivul pentru aceasta constă în însăși limitarea lumii de către formele spațiului și timpului Lumea nu este, într-un moment al creației, complet terminată și în spatele ei, nemișcată și neschimbătoare, întregul rămâne Lumea a căpătat treptat și consecvent forma pe care o are acum și nici istoria ei nu este încheiată de momentul prezent Din aceasta rezultă limpede că, așa cum nu a fost în

trecut, tot așa în prezent el nu este un întreg complet terminat, perfect și, prin urmare, neschimbător în bine Pe lângă această imperfecțiune firească, ca să spunem așa, a lumii, care depinde de limitele ei, observăm în ea și alte feluri de neajunsuri care nu decurg direct din limitările sale, ci reprezintă o denaturare și încălcare a legalității sale, în câmp al ființei atât fizice, cât și spirituale Aceasta include tot felul de rău moral și tulburările produse de influența voinței rele a ființelor libere în lumea simțurilor Oricare ar fi cauza acestor deficiențe, ele chiar există Dar cu o astfel de relativă perfecțiune a lumii, ce relație ar trebui să fie concepută între ea și Creatorul ei? Poate fi admisă independența sa absolută? Nu este necesar să sugerăm că o Ființă perfectă și bună se va strădui în mod constant și activ să îmbunătățească ceea ce este imperfect, să corecteze ceea ce a deviat de la normă, să ridice constant ceea ce este limitat și imperfect la o perfecțiune din ce în ce mai mare De îndată ce însuși conceptul de lume, ca fiind condiționat, limitat și, prin urmare, doar relativ, și nu absolut perfect, exclude deja ideea de a limita Divinitatea prin independența sa, atunci acea analogie îndrăgită de deism cade de la sine, care, în loc de un fundament filozofic, îi servește drept început pentru definirea relației ideale dintre Dumnezeu și lume Aceasta este o analogie a lumii cu un produs mecanic și a Creatorului cu un mecanic Nu vorbim despre faptul că o mașină sau un automat nu este deloc idealul celei mai perfecte lucrări Cea mai perfectă lucrare este aceea în care, cu libertatea și independența părților sau ființelor individuale, o comună armonie, general ¡'sistem și ordine O orchestră care funcționează armonios este mai bună decât cea mai perfectă mașină muzicală; o societate armonioasă, animată de unitatea aspiraţiilor şi scopurilor raţionale, este incomparabil mai înaltă şi mai perfectă decât un mecanism de funcţionare orbeşte Prin urmare, dacă lumea ar trebui să fie cât se poate de perfectă, atunci este mai demn de cea mai înaltă înțelepciune să creăm un astfel de întreg, în care unitatea și armonia să fie realizate cu relativa independență a părților aflate sub controlul suprem al unui singur absolut minte, decât un automat abil, așa cum deiștii reprezintă lumea În ceea ce privește analogia în sine, cu care ei cred că înlocuiește conceptul rațional al relației lui Dumnezeu cu lumea, evident că nu rezistă criticilor Când Dumnezeu este înfățișat ca un artist care a aranjat lumea ca un întreg separat și apoi a părăsit-o, în timp ce un mecanic pune deoparte o mașină pe care a terminat-o, atunci aici conceptele de spațiu și timp sunt introduse complet ilegal în definiția relației lui Dumnezeu cu lumea Spații, pentru că lumea este separată de Dumnezeu ca o entitate spațială de alta; timpul - pentru că în activitatea Divinității sunt separate două sau chiar trei momente de timp - unul înainte de crearea lumii, apoi actul creației și, în final, încetarea oricărei relații cu lumea Dar, de fapt, nici lumea nu poate fi separată de Dumnezeu, nici Dumnezeu nu poate rămâne inactiv în raport cu lumea În general, despre deismul secolelor XVII-XVIII, trebuie menționat că, neavând o semnificație filosofică independentă, nu este în esență altceva decât un compromis mecanic, nereușit, între necredința care se răspândea în acea perioadă și credința religioasă care a predominat în rândul maselor Acest compromis a constat în faptul că o Zeitate inactivă și indiferentă față de ea a fost atribuită mecanic lumii asumate complet independente și în curs de dezvoltare conform propriilor legi naturale În acest fel, atât de urât pentru anti-religioase în direcţia noastră "intervenţie supranaturală" şi a satisfăcut conştiinţa

religioasă Dar evident că nu putea fi nimic grav într-un asemenea compromis, mai ales în ceea ce privește satisfacția conștiinței religioase Fără motiv, poate, unii i-au bănuit pe deiști chiar și de nesinceritatea credinței lor în Dumnezeu, crezând că însuși conceptul de Dumnezeu, inutil pentru lume și pentru om, a fost introdus de ei în învățătura lor mai mult sub forma reconcilierii cu dominanta modul de gândire al majorității decât, din anumite motive, sau nevoia minții gânditoare, strict recunoscută de ei În orice caz, acea vrăjmășie acerbă împotriva creștinismului, acea negare intensificată a tot ceea ce este supranatural, acea polemică împotriva Providenței, care iese în prim-plan în scrierile deiștilor, arată că interesul lor principal nu a fost dezvoltarea unui concept corect despre Dumnezeu, ci în distrugerea existentei Este clar că un astfel de deism lipsit de viață, poate nu în întregime sincer, nu putea satisface nici știința, care încetul cu încetul a început să dobândească o colorare materialistă, nici conștiința religioasă Știința materialistă a naturii nu ar putea, fără o inconsecvență extremă, alungând tot ceea ce supranatural din sfera existenței lumii existente, să părăsească, deși inactivă, o ființă supranaturală totuși la capul și începutul formării lumii În ceea ce privește conștiința religioasă, atunci, rupând legătura dintre Dumnezeu și lume, ea a eliminat în esență însăși nevoia religiei ca relație vie între Dumnezeu și om; prin urmare, toate încercările de a crea ceva ca o religie pe baza principiilor deismului au fost de scurtă durată și au dispărut fără nicio urmă ■ VI Panteism Conținutul lecturilor noastre anterioare despre filosofia religiei a fost politeism și deism Dar în ciuda Biblioteca "Runivers" - - - față de opoziția aparentă, exterioară, a acestor forme de conștiință religioasă, în ciuda faptului că ultima dintre ele a apărut ca urmare a luptei gândirii filosofice cu viziunea politeistă asupra lumii și a victoriei asupra acesteia, în esență, ambele sufereau de aceeași boală internă Acest defect comun a constat în limitarea Divinității în detrimentul conceptului de absolutitate a acesteia Politeismul l-a limitat prin recunoașterea pluralității zeilor; Deismul, după ce a eliminat această deficiență, nu a ajuns totuși la adevăratul concept al absolutității Divinității; și el a limitat Divinitatea fie prin recunoașterea materiei autoexistente independente de ea (deismul grecesc antic), fie prin afirmarea independenței și independenței complete față de Dumnezeu a lumii create de el (deismul modern) Așa cum defectul fundamental al ambelor forme de reprezentare a lui Dumnezeu pe care le-am indicat este unul și același, tot așa cauza sa principală este în esență una și aceeași Acesta este un transfer analog către Divinitate, pentru definirea ei, a proprietăților pe care le observăm că sunt limitate, un mod subiectiv de înțelegere a Zeității Politeismul a transferat Divinității proprietățile pe care le-a observat în ființa senzuală; el a reprezentat Zeitatea în trăsături senzuale, cu proprietăți senzuale; cea mai înaltă formă de reprezentare a Zeității, la care a ajuns, a fost antropomorfă Gândirea filozofică a gânditorilor antici a eliminat acest antropomorfism, dar nu complet și nu complet; respingând latura senzuală a omului și manifestările mentale inferioare, strâns legate de aceasta, ea s-a hotărât pe conceptul de spirit în abstracția sa din senzualitate și fenomenele din om determinate de aceasta Dar întrucât acest spirit a fost totuși un spirit limitat, uman, sugerând pentru descoperirea sa, deși străin de el prin natură, dar strâns legat de el, ființă materială senzuală, apoi transferând în mod analog acest concept spiritului absolut, divin, filozofia a ajuns la concept greșit despre Dumnezeu, limitat fie de materie, fie de independența lumii Dumnezeu nu

a fost o Ființă absolută, ci artistul, primul mișcător, făuritorul materiei, sufletul lumii Astfel, filozofia greacă a înlocuit doar cea mai crudă Biblioteca "Runivers " - - antropomorfismul religiei populare este mai subtil, subiectiv Același antropomorfism apare destul de clar în cel mai recent deism, în reprezentarea lui favorită a relației lui Dumnezeu cu lumea ca mecanic rațional sau artist față de o operă creată de el și separată de el Dar dacă, așadar, nici natura sensibilă (ca în politeism), nici spiritul limitat (ca în deism) nu ne pot oferi predicate pentru o definiție precisă a Divinității, dacă transferul către el a trăsăturilor împrumutate de la ambele amenință pericolul unei manifestări și antropomorfism ascuns, atunci n-ar fi mai corect dacă renunțăm cu hotărâre la toate astfel de predicate și ne gândim la Divinitate ca la un principiu complet absolut, de exemplu desprins de tot felul de definiții finite, oricât de înalte și de perfecte par ele? Absolutul trebuie să fie superior nu numai limitărilor senzoriale, ci și celor mai spirituale trăsături și proprietăți, așa cum apar în spiritul uman limitat, cum ar fi, de exemplu, rațiunea, voința, personalitatea, conștiința etc Nu numai natura, ci și spiritul este ceva inferior, imperfect și limitat, întrucât atât ființa spiritului, cât și viața lui sunt condiționate de existența naturii și sunt limitate de aceasta Absolutul cu adevărat nu este nici unul, nici celălalt; este deasupra lor şi este începutul indiferent al unuia şi celuilalt Dacă, în plus, atât politeismul, cât și deismul ar limita absolutul prin păstrarea independenței a altceva, fie că este vorba de o pluralitate de zei, de materie autoexistentă sau de o lume independentă, atunci nu ar fi mai corect și nu ar fi de acord cu conceptul de ființă absolută, nelimitată, pentru a distruge orice independență, în afară de ea, și a lăsa acel absolut absolut nelimitat? Lumea nu este o ființă care există independent cu absolutul sau sub el: este o proprietate, un fenomen sau o modificare a absolutului însuși Dacă una sau cealaltă concluzie, care pare să decurgă în mod firesc din eșecul politeismului și deismului, este acceptată de gândirea filozofică, atunci vom avea în fața noastră o nouă formă a conceptului de Dumnezeu, Biblioteca "Runivers " - - denumit în mod obișnuit panteism Dumnezeu, spre deosebire de antropomorfismul politeist, este nematerial, spre deosebire de antropomorfismul mai subtil, deist, deși spiritual, dar indiferent, în contrast cu ambele, în ce măsură limitează divinitatea în afara ființei sale mincinoase, absolute, în sensul exact, substanta i, in fata caruia dispare independenta de altceva Cu suficientă claritate, aceste trăsături determină conceptul lui Dumnezeu, care va servi ca subiect al studiului nostru de față și diferă de opiniile similare cu acesta, în unele privințe, opinii O astfel de definiție este necesară deoarece în filozofie conceptul de panteism nu poate fi numit pe deplin stabilit În ce măsură se extinde aici inexactitatea terminologiei poate fi judecat după faptul că sistemele panteiste le includ adesea pe acelea pe care alții, cu mai puțin dreptate, le-au numit materialiste, de exemplu Stoic În ciuda faptului că materialismul și panteismul pentru conștiința religioasă par a fi două vederi radical opuse, deoarece prima neagă, a doua admite conceptul de Dumnezeu, mulți filosofi găsesc posibil să combine aceste opinii sub denumirile: panteism ateist sau materialist și panteism Dar astfel de nume, precum și rezumarea învățăturilor filozofice precum cea stoică sub conceptul de panteism, le recunoaștem ca fiind extrem de inexacte Această inexactitate depinde de faptul că se acordă atenție doar unui singur semn caracteristic al panteismului, derivării sale a totul dintr-un principiu sau o substanță Cu o definiție atât de largă a

panteismului, sub conceptul său, desigur, se pot rezuma învățături foarte eterogene, chiar și materialismul însuși, deoarece, de asemenea, produce totul dintr-un singur lucru și consideră tot ceea ce există ca fiind o modificare a unei substanțe, materie Dar dintr-o asemenea generalizare a conceptului de panteism nu poate proveni decât inconsecvența Pe lângă semnul indicat, care îi este comun cu toate sistemele moniste, un altul - un semn esențial al panteismului este cel pe care îl consideră începutul absolut al ființei a fi nematerial, spiritual Prin urmare panteismul în sensul propriu Biblioteca "Runivers" - - nu poate fi decât unul: idealist, și vedem cu adevărat că în istoria filozofiei, panteismul este întotdeauna în cea mai strânsă relație cu idealismul Prin urmare, fără a abuza de expresii, nu putem recunoaște ca panteism nici hilozoismul vechilor filosofi ionieni, nici stoicismul, care nu este altceva decât reînnoirea acestui hilozoism sub influența puternică, totuși, a deismului dualist al lui Platon și Aristotel Chiar și panteismul eleaticilor avem dreptul să numim doar un panteism subdezvoltat, inconsecvent, deoarece cu ei absolutul, pe de o parte, nu și-a pierdut complet trăsăturile senzuale (de exemplu, sferele lui Xenofan), pe de altă parte, independența lumii exterioare nu a dispărut încă complet în fața lui Nu ne referim aici să expunem în detaliu diferitele sisteme panteiste ale lumii antice și moderne în succesiunea lor succesivă, istorică, nici să supunem unei critici private învățătura unuia sau aceluia filosof al tendinței panteiste în mod izolat Scopul nostru este de a prezenta trăsăturile caracteristice generale ale acestei tendințe, așa cum au fost exprimate în sistemele celor mai recenți reprezentanți ai săi, și apoi de a sublinia deficiențele sale generale înainte de judecata conștiinței și gândirii religioase sănătoase În acest scop, este suficient dacă, fără a atinge diferențele particulare ale panteismului, indicăm în el principalele trăsături caracteristice Două astfel de trăsături pot fi distinse în panteism, în funcție de modul în care definește relația dintre finit și infinit - și anume, dacă finitul este privit ca un atribut sau o proprietate permanentă a infinitului sau ca un moment tranzitoriu al ființei sale Primul fel de panteism se numește sistemul imanenței, de asemenea panteism ontologic, poate fi numit și panteism substanțial, deoarece atrage atenția în principal asupra ființei constante a finitului în substanță absolută și asupra dezvoltării sale vie în formele finitului este fie refuzat, fie retrogradat în plan secund Învățătura eleaticii poate fi parțial atribuită acestui lucru, dar principalul reprezentant al acestui tip de panteism este Spinoza Potrivit lui Spinoza, există o singură substanță absolută, excluzând orice mișcare Defini- CO V KUDRYAVTSEV T II Biblioteca "Runivers " - - diviziunile sub care aceasta substanta absoluta apare cunoasterii subiective a intelegerii noastre constituie atributele ei Există două astfel de atribute: gândirea și extensia; dar dualitatea lor este dualitate numai pentru gândirea noastră; în esență, ambele sunt una Substanța absolută este atât gândire, cât este întinsă: Deus est res extensa; Deus est res cogitans Obiectele individuale, corpurile, de îndată ce le considerăm sub forma extinderii, iar ideile, de îndată ce le considerăm sub forma gândirii, sunt modificări de substanță absolută și, ca atare, nu au subzistență proprie; sunt legate de substanța absolută precum valurile mării sunt legate de apa mării Așa cum nu există o diferență substanțială între atributele absolutului: gândire și extindere, nu există nici o diferență esențială între spiritual și material în așa-numita ființă finită Sufletul (cum spune Lessing), după Spinoza, este trupul care se gândește pe sine, iar corpul este sufletul

extins; același lucru ca extins este corpul, așa cum gândirea este sufletul Între legile care determină fenomenele psihice, și între legile fenomenelor fizice, diferența este doar în nume; prin urmare, itika, știința legilor lumii spirituale, este doar cealaltă latură a fizicii Trăsătura caracteristică a panteismului substanțial este negarea procesului de dezvoltare în absolut Absolutul este o substanță nemișcată, în repaus; lucrurile și fenomenele nu apar și apar aici, dar esența este eternă Reprezentarea procesului temporal este o reprezentare subiectivă, o ficțiune a imaginației noastre; mintea, așa cum spune Spinoza, trebuie să ia în considerare toate lucrurile din punctul de vedere al eternității Negarea procesului, pe de o parte, identificarea nelegitimă a gândirii și extinderii, pe de altă parte, a fost motivul apariției în filozofie a unei noi forme de panteism, care se numește cosmologic, când dialectic, când panteism al emanației sau evolutie Trăsătura caracteristică a acestui tip de panteism, în ciuda diferenței dintre anumite sisteme, este că se concentrează în primul rând pe procesul de autodeterminare a absolutului - în diverse forme sau momente de fiinţă finită Absolutul nu este o substanță de sine stătătoare, imobilă, în raport cu care lumea este o fantomă fără materialitate; este auto-mișcare, auto-realizare în lucruri individuale Gând și extensie, sau ceva la fel: ființă spirituală și fizică, deși esența manifestării aceleiași substanțe, dar esența este tocmai manifestarea, și nu atributele absolutului care diferă doar prin nume și felul subiectiv de a privi ; ele se dezvoltă de la un început absolut fie succesiv, fie în paralel, dar această dezvoltare este expresia reală a vieții absolutului, și nu doar reprezentarea imaginației noastre Schelling și Hegel pot servi ca reprezentanți ai acestui tip de panteism Spre deosebire de Spinoza, Schelling crede *) că substanța absolută nu este ceva imuabil și imobil, ci o activitate nesfârșită Deși această activitate este inițial indiferentă, adică nu este încă cutare sau cutare, ci prin însuși faptul că este activitate, ea se diferențiază în mod necesar în principiu care acționează (subiect) și acțiune (obiect) Din indiferența originară, ea trebuie astfel să iasă în diferență, adică în anumite forme de ființă, să devină cutare sau cutare obiect, dintre care fiecare se deosebește de celălalt printr-o anumită caracteristică Însă activitatea inițială nu poate să se oprească sau să se sprijine pe niciunul dintre obiectele poziționate, deoarece, ca activitate fără sfârșit, nu poate fi legată sau oprită de nimic; după ce s-a determinat într-un obiect (lucru unic), se întoarce din nou la sine pentru a produce noi obiecte, noi lucruri singulare Dar din moment ce, cu această lucrare, s-a îmbogățit deja cu semne și conține *) Aici avem în vedere în primul rând filosofia originală a lui Schelling, așa-numita filozofie a naturii sau a identității În mai târziu phil scrieri (mai ales în filozofia Apocalipsei), Schelling încearcă să se apropie de teism, deși această apropiere constă adesea doar într-o schimbare a terminologiei, și nu în sensul interior al doctrinei - Dacă nu are primul obiect pe care l-a așezat, atunci este capabil, cu fiecare nou moment de mișcare, să producă obiecte din ce în ce mai bogate în conținut și trăsături Astfel, întorcându-se constant în sine, dar producând în același timp lucruri din ce în ce mai desăvârșite în activitatea sa ascendentă, activitatea absolută se dezvoltă până când își exprimă întregul conținut, ajunge în om la activitatea conștientă, în înțelegerea filosofului a activității sale, în artistul să-l imite Astfel, după definiția proprie a lui Schelling, absolutul este "subiectul absolut, care prin natura sa devine obiect,

dar din fiecare dintre obiectivările sale ia naștere victorios din nou și urcă la cel mai înalt grad de subiectivitate, până când, după epuizarea tuturor posibilităților sale de fiind obiectivă, devine din nou deasupra tuturor subiectului înălţat victorios *)" Cu un asemenea concept despre absolut, despre orice diferenţă între Dumnezeu şi lume, despre transcendenţa absolutului, desigur, nu se poate vorbi În filozofia sa originală, Schelling spune direct că "identitatea absolută nu este o cauză - univers, ci universul însuși", și că o astfel de separare a cauzei de acțiune (adică, separarea lui Dumnezeu de lume) este în sine imposibilă și de punctul de vedere al rațiunii este fals, chiar este sursa tuturor iluziilor **)" Deși activitatea absolută originară acționează oportun și conform legilor conținute în ea însăși și este deci ideală și rațională, ea acționează cu oportunitate inconștientă (precum un artist sau un poet, într-o inspirație semiconștientă, creează cele mai fericite și mai frumoase imagini) până când o persoană ѣкѣ nu va deveni conștientă Dar conștiința umană are și grade diferite, urcând de la conștiința obișnuită la cea filozofică, când totul devine clar și de înțeles pentru ea; aici vine absolutul Vorrede zu Becker's Ubers "Ub-ul vărului limba franceza und deutsche Philos/ **} Zeitschrift fur spec fizică IL B H Biblioteca "Runivers " - - înţelegerea subiectivă a ceea ce presupunea în mod obiectiv activitatea absolută Considerată din punct de vedere al conștiinței religioase, doctrina filosofică despre Dumnezeu a lui Hegel are o asemănare semnificativă cu doctrina lui Schelling, întrucât are și un început absolut care dezvoltă din ea însăși totalitatea existenței lumii, existând Dumnezeu, în curs de dezvoltare constant în lume Dar în înțelegerea atât a absolutului însuși, cât și a legilor dezvoltării sale, există o diferență caracteristică între Schelling și Hegel Cu Schelling, absolutul în sine, până când se diferențiază în diferența dintre subiect și obiect, este o simplă identitate a indiferenței După Hegel, absolutului lui Schelling îi lipsește principiul certitudinii, al diferenței; în el totul se contopește într-unul și devine indiferent, la fel cum (observă Hegel) cum noaptea toate vacile sunt negre Hegel încearcă să dea acestui absolut abstract o definiție mai concretă Absolutul, indiferent de manifestările sale în a fi finit, este o idee autodeterminată, bogată, sau mai bine zis, care se îmbogățește treptat cu conținut În ceea ce privește legile dezvoltării absolute, în timp ce Schelling, pentru a determina aceste legi (în faza inițială a filozofiei sale), acordă în principal atenție laturii reale a ființei, naturii, Hegel se ocupă de latura sa ideală, de legile a naturii conștiente, gânditoare; momentele cele mai înalte de această natură - gândirea și legile ei sunt ridicate la legile autodeterminării absolutului Panteismul este aici de natură logică, în timp ce în Schelling este predominant natural-filosofic Deci, absolutul în sine, conform învățăturii lui Hegel, nu este un absolut vid, indiferent, care devine semnificativ doar în lumea definițiilor finite; este un gând, un concept, o idee, îmbogățindu-se constant cu conținut interior prin dezvoltare Legea de bază a acestei dezvoltări este binecunoscuta metodă dialectică de a propune, nega și nega această negație Procesul secvenţial de îmbogăţire a conţinutului absolut prin metoda dialectică ne este prezentat prin logică Biblioteca "Runivers" -· - Hegel Ne arată cum absolutul, pornind de la conceptul cel mai abstract al ființei pure, care este egal cu neantul pur, se determină treptat prin diferite concepte categorice, până ajunge la conceptul cel mai înalt - ideea absolută, care îmbină în sine toate conținuturile a definiţiilor anterioare Prin urmare, logica sa, nu numai prin metoda și conținutul

ei, ci și prin sensul său interior, nu este ceea ce suntem obișnuiți să asociem cu acest cuvânt Conceptul pur, a cărui dezvăluire este angajată, nu este un produs al gândirii umane finite, ci "conceptul divin absolut" și procesul său logic este "prezentarea directă a autodeterminării Divinului la ființă metoda acestui proces este o metodă creativă, absolută, actul său dialectic este viața ideii absolute, de aceea logica, dezvăluind momentele gândirii pure în sine, ne prezintă însuși procesul de autodezvoltare a Divinității, ca se află în existența sa eternă (Werden) înainte de crearea naturii și a spiritului final *) Dar autodeterminarea logică în momentele sale nu epuizează viața absolutului Definindu-se ca idee, ideea devine o idee pentru sine, adică de parcă s-ar contempla, prin urmare, i se opune și prin aceasta devine exterior, în raport cu sine Ideea sub forma alterității exterioare este natura Plecând de la o apariție abstractă în formele spațiului și timpului, ideea în natură trece printr-o serie de etape, prin care ființa din afara ei sau alteritatea ideii se ridică la ființă în sine, ajunge la individualitatea în corpuri și la subiectivitatea în sine organismul Principalele momente ale naturii: procesul mecanic, chimic și organic Natura se străduiește să unească părțile ca întreg, iar acest scop este atins într-un organism în care armonia, unitatea întregului, predomină în toate părțile Dar autonegarea ideii absolute în natură este doar un moment de tranziție în procesul ei dialectic; din străină ♦) Logîk , fiind în natură, trebuie să se întoarcă în sine Cursul consecvent al acestei întoarceri ne este descris de filosofia spiritului, în timp ce filosofia naturii s-a preocupat de reprezentarea procesului anterior al alterității ideii În spirit, ideea absolută se întoarce spre ea însăși și, prin aceasta, atinge conștiința de sine; principalele momente în procesul de dezvoltare a spiritului sunt: spiritul este subiectiv, obiectiv şi absolut Spiritul subiectiv aflat în prima etapă a descoperirii sale este sufletul, legat de trup și dependent de condițiile naturale ale existenței (subiectul antropologiei); apoi apare ca un spirit conștient (subiectul fenomenologiei conștiinței și psihologiei) Definindu-se ca spirit subiectiv, ideea apare apoi ca spirit obiectiv, manifestându-se într-o acțiune conștient liberă: în drept, în morală și, în final, în instituțiile publice, în familie, societate și stat A treia etapă de autorealizare a ideii sub formă de spirit este spiritul absolut, revenind de la manifestările sale obiective la conștiința idealității sale, mai întâi în artă, apoi în religie și, în final, în filozofie , În filosofia religiei, panteismul trebuie considerat un concept binecunoscut despre Dumnezeu Fără a depăși limitele sale în domeniul metafizicii, nu poate intra într-o analiză a celor mai îndepărtate fundamente și motive ale acestui concept, în ce măsură sunt cuprinse în principiile generale ale filosofiei idealiste în general Fără să atingă problema consistenței sau eșecului idealismului în general, acordă atenție doar conceptului de Dumnezeu dezvoltat de această filozofie și îl evaluează din punctul de vedere al cerințelor sale față de adevăratul concept de Dumnezeu Desigur, se poate observa că, lăsând deoparte înseși principiile filozofiei idealiste și supunând conceptul de Dumnezeu derivat în consecință din ele judecății conștiinței religioase, aducem la judecată această filozofie, a cărei competență neagă Această remarcă ar fi adevărat dacă panteismul însuși nu ar recunoaște cu adevărat drepturile conștiinței religioase Dar de fapt (cum vom vedea mai clar mai târziu) el nu numai că nu neagă aceste drepturi, dar, prin conceptul său despre Dumnezeu, el crede că oferă o adevărată

satisfacție conștiinței religioase, mai reală decât poate oferi orice altă filozofie sau religie pozitivă Nu numai că nu neagă adevărul din conștiința religioasă, ci, dimpotrivă, el crede (Hegel) că filosofia lui este în esență deplin acord cu el și nu transmite conținutul său decât în cea mai înaltă și perfectă formă Deci, nu se poate spune că instanța de conștiință religioasă a fost pentru panteism o instanță nerecunoscută și ilegală de către acesta Deci, acum care sunt semnele unui concept de Dumnezeu pe deplin satisfăcător pentru conștiința religioasă, din care nicio doctrină filosofică a lui Dumnezeu nu poate refuza cu nepedepsire, fără teama de a distruge însuși conceptul de Dumnezeu sau de a da în locul lui doar numele lui Dumnezeu, denotand un cu totul alt continut, anti-religios?? Aceste semne constau în faptul că Zeitatea este a) o Ființă distinctă și separată de lume; b) O ființă perfectă Conștiința religioasă se agață întotdeauna ferm de aceste semne, deși la nivelurile sale cele mai de jos nu le poate determina cu suficientă corectitudine și claritate Aceste semne sunt mai precis determinate și confirmate de gândirea filozofică în lupta sa cu panteismul, astfel încât distrugerea lor în conceptul de Dumnezeu ar fi în esență nu o ridicare și îmbunătățire a acestui concept, ci o coborâre a acestuia la nivelul unui politeist vedere, care, în ciuda eforturilor sale, nu L-a putut nici să deosebească complet pe Dumnezeu de lume, nici să-l reprezinte ca o Ființă cu adevărat perfectă) În ceea ce privește primul semn - despărțirea lui Dumnezeu de lume, transcendența - atunci, aparent, panteismul constituie cea mai decisivă contradicție cu acest concept Pentru el, Dumnezeu și lumea sunt în esență aceeași: lumea este o modificare a Divinului: Dumnezeu este începutul substanțial al lumii Acest lucru ar fi suficient pentru condamnarea finală a conceptului panteist despre Dumnezeu în fața curții conștiinței religioase, Biblioteca "Runivers" - dacă panteismul însuși ar recunoaște pe deplin concluzia care pare să decurgă logic din propriile sale propoziții Dar, de fapt, panteismul nu poate face această mărturisire fără a distruge însuși conceptul de Dumnezeu, pe care dorește totuși să-l păstreze Dar din moment ce este posibil să-l rețină doar recunoscând legitimitatea conceptului religios al diferenței dintre Dumnezeu și lume, el încearcă într-un fel sau altul să-și armonizeze învățătura despre identitatea substanțială a lui Dumnezeu și a lumii cu acest concept Sarcina este ingrată și aparent insolubilă; să vedem cum îi face față panteismul În primul rând, el se gândește să înmoaie și să netezeze acea opoziție tranșantă în care infinitul și finitul, neschimbătorul și schimbătorul, divinul și nedivinul (lumesc) sunt prezentate conștiinței religioase și gândirii obișnuite Potrivit lui Hegel, o astfel de distincție între concepte opuse, false, dimpotrivă, este o metodă naturală și necesară de gândire pur rațională sau inferioară; gândirea mentală sau speculativă nu cunoaște asemenea diferențe, ea unește și înțelege ca identic și unul ceea ce gândirea obișnuită consideră diferit; în această unire a contrariului se află întreaga esență a așa-numitei metode dialectice Potrivit lui Spinoza, recunoașterea lucrurilor multiple, finite și schimbătoare, în independența și opoziția lor față de infinit, unic și neschimbător, este o chestiune a capacității cognitive inferioare, imaginația (imaginatio); cea mai înaltă facultate a cunoașterii intuitive, mintea (intellectus) nu cunoaște un astfel de mod neadevărat și inadecvat de a cunoaște Mintea filosofică consideră toate lucrurile ca momente ale unei substanțe "sub specie aeternitatis"; pentru ea nu există nimic plural și schimbător, ci totul este veșnic într-o substanță unică, absolută Dar o astfel de metodă de distrugere a

contradicțiilor care sunt în conceptul panteist al lui Dumnezeu, contradicțiile care constau în faptul că infinitul trebuie să gândească în același timp finit, neschimbătorul schimbător, divinul nedivinul, evident nu poate fi reușită și satisfăcătoare pentru constiinta religioasa Este posibil Biblioteca "Runivers" - " numai cu condiția să renunțăm la metodele și legile obișnuite ale gândirii noastre logice în favoarea unei presupuse metode idealiste de cunoaștere Acesta nu este locul pentru a vorbi despre metodele de cunoaștere filosofică a idealismului și a intra într-o discuție despre măsura în care filosofia idealistă își atribuie în mod legitim dreptul de a gândi diferit și nu după legile după care mintea gândește de obicei, și să nu ia în considerare în presupusa cunoștințe presupuse superioare, presupuse speculative, care nu contrazice ceea ce constituie o contradicție pentru gândirea obișnuită Este suficient ca prin însăși recunoașterea faptului că contradicțiile conținute în conceptul de absolut panteist nu pot fi eliminate decât în cea mai înaltă gândire filozofică, panteismul însuși recunoaște și afirmă faptul existenței efective a unor astfel de contradicții pentru gândirea obișnuită și conștiința religioasă Că acest fapt nu poate fi eliminat printr-o singură negare hotărâtă a drepturilor conștiinței religioase și a gândirii logice obișnuite care este de acord cu el, panteismul însuși simte acest lucru În ciuda unei astfel de negare, în conștientizarea instinctivă a legitimității acestor drepturi, îi este frică să urmărească cu hotărâre ideea identității infinitului și a finitului, a lui Dumnezeu și a lumii: dimpotrivă, încearcă să intre în un compromis cu această gândire rațională și conștiință religioasă pe care o neglijează, încearcă să atenueze strigătul împotriva orechie dintre și alte și așa-zisele gândire speculativă El face tot felul de concesii conștiinței religioase, încercând să demonstreze că prevederile panteismului nu sunt atât de contrare acestuia pe cât ar părea la prima vedere În primul rând, este remarcabil faptul că denumirea dată cu numele de panteism unui anumit mod de a gândi despre Dumnezeu nu aparține apărătorilor acestui mod de a gândi, ci adversarilor acestuia Niciunul dintre filozofi nu a numit punctul său de vedere panteism, iar când acest punct de vedere a fost numit așa de către alții, s-au născut scuze și plângeri cu privire la nedreptatea numelui, care i se părea cumva condamnabilă și ofensatoare filosofului Deci, din critica în panteism, Biblioteca "Runivers" - adepţii săi au încercat să justifice sistemul lui Spinoza*) Hegel însuși neagă acuzația de panteism**), și cu atât mai mult numeroșii săi adepți; același lucru trebuie spus și despre Schelling, care în scrierile sale filozofice de mai târziu încearcă să dea o interpretare teistă, sau mai degrabă o înfățișare teistă, propozițiilor panteiste ale filosofiei sale anterioare În general, adepții viziunii panteiste caută cu îndârjire puncte de convergență între aceasta și teism, încercând să demonstreze că în sistemele panteiste există o distincție necesară între Dumnezeu și lume, cerută de gândirea religioasă și non-idealistă În zadar, spun ei, să credem că panteismul nu îl deosebește pe Dumnezeu de lume în sensul că absolutul nu există pentru el decât în lucrurile finite, ca momente, și este complet epuizat de ele, astfel încât nu mai are orice realitate și adevăr în afara lor Nu; existând în ființă finită și îmbrățișând-o cu sine, ea poate exista în același timp atât în afara ei, cât și deasupra ei, ca ființă pură absolută sau divină Lumea, desigur, este o manifestare a Divinului, dar nu a întregului; Dumnezeu, existând în lume, poate exista în afara ei, așa cum cere conștiința religioasă a teismului; ca existând nu numai în lume, ci și în afara ei, el este o

ființă adevărată, diferită de lume, Dumnezeu în sensul exact al cuvântului Dar o asemenea reconciliere a panteismului cu teismul, o asemenea distincție între lume și Divin, se dovedește imediat a fi insuportabilă, de îndată ce ne amintim că în panteism lumea este recunoscută ca atribut, manifestare sau moment al absolutului ♦) Huberweg enumeră în istoria filozofiei mai multe scrieri menite în mod special să apere învățăturile lui Spinoza împotriva acuzațiilor de panteism (Vezi Grundriss d Gesch d Philos T III p) Posibilitatea majoritatea încercărilor de a reconcilia panteismul Spinoza cu teismul au constat pentru admiratorii săi într-o anumită inconsecvență a lui Spinoza și contradicții față de el însuși, iar unele dintre expresiile sale puteau fi interpretate în teistic; sens Vezi A Peip, Religionslehre p - *♦) Epsuk § ed Kirkhan, Vorles ub d Filosofia d Religie , Biblioteca "Runivers " - - feroce Să presupunem că această manifestare nu este întregul, ci, ca să spunem așa, particular, că Dumnezeu nu trece totul în lume; dar totuși este o manifestare a naturii însăși a Divinității, o anumită modificare a acesteia Lumea se dovedește din nou a fi o modificare a Divinității, iar presupusa diferență dintre ea și Dumnezeu va fi doar o diferență între particular și general, și nu o diferență în esență Absolutul, în separarea sa de lume, va fi doar mai divin, iar lumea, în contrast cu absolutul, mai puțin divină, deoarece nu manifestă întregul absolut, ci ambele vor constitui în esență o singură Divinitate Diferența aici nu va fi în esență, ci în grad: iar gradul în sine: mai mult, mai puțin, va avea, în acest caz, nu atât o valoare calitativă, cât o valoare cantitativă Lumea este de neconceput fără absolutul, din care constituie un moment; Nici absolutul nu poate fi conceput fără lume, pentru că, înțeles fără lume, ar deveni incomplet, limitat, în continuare absolut neadevărat, întrucât și-ar pierde unul dintre momentele sau determinările sale Deci, chiar dacă s-ar presupune că absolutul ar putea exista în afara și în afară de finit, atunci acest lucru nu ar ajuta în niciun caz cauza panteismului, deoarece finitul, în orice caz, s-ar dovedi a nu fi diferit de Divin Dar, de fapt, o astfel de presupunere despre posibilitatea de a gândi absolutul nu numai în legătură cu, ci și fără legătură cu finitul, este complet inacceptabilă din punct de vedere panteist În primul rând, un astfel de absolut va apărea nu numai, așa cum am spus, limitat, ci și hotărât de neconceput, complet gol și fără conținut, neavând nimic în comun cu conceptul de Divinitate pe care teismul îl recunoaște Absolutul ne poate fi imaginabil în manifestările sau momentele sale; dar aceste momente sunt determinări ale ființei finite: anihilați aceste momente în gândire; încercați să gândiți absolutul pur în afara lor și nu veți mai avea nimic Gândind absolutul în afara finitului, trebuie să recunoaștem, împreună cu Spinoza, că orice determinare este o negație și, ca atare, nu poate aparține decât ființei finite Dar lipsit de orice Biblioteca "Runivers " - - Absolutul este conceptul cel mai gol, care nu se aseamănă cu ideea lui Dumnezeu Mai mult, absolutul panteist, existent în afara finitului, nu este doar de neimaginat și de neconceput, ci de fapt imposibil Infinitul, conform concepției panteiste, este forța substanțială sau baza finitului Dar poate această forță substanțială să existe fără manifestările ei, în afara lor și fără ele? Substanța și apartenența ei sunt conceptele de corelativ și în mod esențial conectate Dacă accidentele sunt de neconceput fără substanță, atunci, invers, substanță fără accidente Prin urmare, fără a încălca toate regulile gândirii, nu putem gândi într-una și aceeași substanță o parte din ea cu accesorii și o parte fără accesorii, ceea ce va fi inevitabil dacă începem să ne gândim la

absolut ca fiind parțial manifestat în lume , și parțial nu, în reprezentarea absolutului în afara lumii și deasupra ei Astfel, panteismul, fidel principiului său, nu poate concepe infinitul ca existent și separat de finit, ci absolutul, ca substanță sau forță a finitului, trebuie să se manifeste în el, trebuie să fie în întregime exprimat în el Desigur, substanța generală se ridică deasupra acestor fenomene sau a altor fenomene particulare așa cum există ele la momentul dat; nu intră toate în fiecare astfel de moment, ci totuși întregul lor, care se dezvoltă în orice moment, finitudinea în general, sau, ceea ce este același lucru, lumea în general, manifestă perfect și complet Divinul, astfel încât nu poate fi de înțeles existent oriunde altundeva ceva din afara si separat de el În acest sens, principalii reprezentanți ai panteismului determină cu adevărat relația dintre infinit și finit Natura naturans et natura in identitate Deus est, spune Spinoza Am văzut că același gând este exprimat și în anumite propoziții ale filozofiei originale a lui Schelling După Hegel, finitul este un moment esenţial în conceptul de absolut, astfel încât se poate spune despre el că este însăşi Zeitatea, care se face finit (Gott, der sich verendlicht) Numai Dumnezeu există cu adevărat: el vrea finalul; el sexul Biblioteca "Runivers " - se concepe pe sine ca finit, iar prin aceasta devine altceva de la sine, finit Dacă, așadar, panteismul consistent nu poate admite, fără contradicție internă, ideea că absolutul există nu numai în finit, ci și în afara lui, atunci nu poate refuza numele prin care îi este desemnată esența Cine recunoaște că infinitul se exprimă pe deplin și în mod necesar în întregul finitului și nu există nicăieri în afara lui, că, prin urmare, finitul nu poate fi nimic din ceea ce există în afara infinitului, trebuie neapărat să admită că, deși există o diferență între una sau cealaltă parte și întregul tuturor, dar de fapt nu poate exista nicio diferență între întregul lucrurilor și unicul lor fundament divin, deoarece acest fundament poate exista doar în totalitatea finitului, ca substanță în apartenența lui , un concept în atributele sale, un gen în specia sa Obiectele particulare, separate, desigur, nu vor fi divinitatea în sine, ci vor fi momente ale existenței divine, iar totalitatea sau întregul lor, ca și lumea, va fi manifestarea deplină a Divinului În general, de îndată ce divinul nu formează o opoziție reală cu finitul, finitul este în mod necesar divin, iar panteismul se dovedește a fi tocmai panteism, adică îndumnezeirea a tot Obligat să admită, cel puțin în fața reprezentanților săi mai consecvenți, că din punct de vedere panteist, existența separată a absolutului este imposibilă în afara manifestărilor sale finale, panteismul nu este mai puțin dispus să recunoască consecințele logice care decurg din acest Gândirea obișnuită din principiul panteist conform căruia lumea, ca totalitate a tuturor lucrurilor, este o modificare a Divinului, aparent deduce în mod consecvent o astfel de concluzie că, prin urmare, totul în lume este o manifestare a Divinului, prin urmare, și fiecare obiect în special, cel mai nesemnificativ, disprețuitor și josnic, va fi o parte divină sau o modificare a Divinității Dar împotriva unei asemenea concluzii, religioase ·) Vorles ub d Phil d Religie, , Biblioteca "Runivers " conștiință nouă și gândire sănătoasă Toată scandalozitatea unei astfel de concluzii este resimțită și de panteism; cel mai îndrăzneț panteist nu îndrăznește să recunoască drept manifestări egale ale Divinului toate obiectele lumii și toate fenomenele fără excepție Cu un efort încearcă să îndepărteze de absolut și divin tot ceea ce poate scandaliza cumva conștiința religioasă și refuză concluzia prezentată de noi Dar reușește? Întrucât principalul obstacol metafizic pentru ca

lucrurile finite și limitate să fie manifestări ale infinitului constă tocmai în faptul că ele sunt finite și contrazic conceptul de infinit, atunci cea mai decisivă metodă de panteism constă aici în eliminarea directă și negarea realitatea acestora, care sunt incompatibile cu conceptul ъ lucruri absolute, finite Cu adevărat și cu adevărat există o singură ființă, simplă, absolută; particularul şi pluralul în sine nu are fiinţă adevărată Este o fantomă, Maya, după cum spuneau filozofii indieni; înșelăciunea simțurilor, așa cum învățau eleacii; produsul unei puteri cognitive inferioare - imaginația, așa cum credea Spinoza; ființă aparentă (Schein) sau negația ființei adevărate, așa cum au susținut unii idealiști ulterioare Astfel, negând însăși existența unor obiecte finite și deci nedemne de a fi o manifestare a Divinului, nodul gordian este tăiat direct și ușor, care nu poate fi dezlegat altfel Dar acest tip de panteism idealist împărtășește toate slăbiciunile idealismului în general Nici conștiința religioasă, nici gândirea nu pot fi de acord în vreun fel cu un astfel de sacrificiu necondiționat al ființei finite către absolut Este ușor de observat că, în ciuda oricărei violențe a abstracției, finitul, atât în conceptul său, cât și în realitatea sa empirică, nu poate fi complet anihilat în infinit Indiferent de orice cerințe ale filosofiei speculative, conștiința rațională se ține ferm de independența atât a ființei finite în general, cât și a lucrurilor finite în special Pentru conștiința obișnuită, existența lucrurilor exterioare, concret sensibile, pare să fie întotdeauna și mai clară și mai neîndoielnică decât existența reală a lucrurilor generale Biblioteca "Runivers" - - concepte și idei, care în filosofia idealistă sunt prezentate ca realitate cu adevărat existentă; este nevoie de un efort deosebit de gândire pentru a gândi, după cum spune Hegel, "lumea este inversată", adică pentru a considera, contrar opiniei generale, schemele generale și abstracte mai reale, chiar și singurele existente cu adevărat, decât lucruri reale concrete Adevărat, opinia obișnuită poate fi greșită, atribuind unilateral realitatea doar lucrurilor concrete și uitând de cea mai înaltă realitate ideală, care servește ca bază a ființei fenomenale În această privință, conștiința filozofică poate fi, desigur, numită o conștiință mai înaltă și mai profundă a existenței cu adevărat decât opinia obișnuită, care este mai mult sau mai puțin înclinată către empirismul brut Dar nu poate fi greșit cu privire la realitatea și adevărul lumii multiplicității și finitudinii Lumea vieții, realitatea concretă, care face idealismul atât de dificil când deducând totul dintr-un principiu absolut, nu va fi distrus de faptul că, având în vedere această dificultate, el va declara că nu este adevărat sau complet inexistent Adevărat, conștiința și experiența ne arată apariția și dispariția constantă a ființelor finite, iar ultimul lor rezultat poate fi numit neant; dar nu mai puțin, ființa finită însăși în general, și nu acestea sau alte obiecte finite definite, există întotdeauna și se menține în toată independența Prin urmare, panteismul de obicei nu știe ce să facă cu finitul și aceasta este slăbiciunea sa, precum și idealismul în general A numi ființa finită neadevărată, chiar inexistentă în realitate, în virtutea prescripției abstracției, nu înseamnă a o distruge Iată de ce ultimul panteism nu îndrăznește să facă un sacrificiu atât de total al finitului pentru absolut Rezultatul unei asemenea donații ar fi distrugerea completă a lumii; de aceea, Hegel numeşte pe bună dreptate sistemul lui Spinoza, în care adevărata fiinţă a absolutului este pusă la punct cu o asemenea forţă, spre deosebire de neantul fiinţei finite, acosmism În ființa determinată, lumească, el vede determinarea reală a absolutului; dar în același timp nu vrea să

admită că totul în această ființă lumii este o manifestare a absolutului, astfel încât în acest fel Biblioteca "Runivers" - - sistemul lui era panteismul (îndumnezeirea a tot) în sensul vulgar al cuvântului Tot ceea ce, ca ființă, în care se manifestă principiul divin, finit, în care se exprimă absolutul, nu este totul în general, toate lucrurile în fragmentarea și diversitatea lor, ci ființa adevărată și rațională; nu toată realitatea în general, ci realitatea cu adevărat existentă Propunerea lui Hegel este binecunoscută: tot ceea ce este real este rezonabil și tot ceea ce este rezonabil este real Întrucât raționalul, după Hegel, este și divin în același timp, atunci în această poziție au văzut anunțul "cel mai hotărât panteism, conform căruia tot ceea ce există , În virtutea simplului fapt că există, este divin Și Hegel (în introducerea la Encicl) a considerat necesar să se justifice împotriva unei astfel de acuzații de panteism, explicând că, prin numele a tot ceea ce este real, el nu înțelege tot ce există, așa cum oponenții săi înțeleg acest cuvânt, ci doar existenta cu adevarat Nu tot ce exista, spune el, este necesar, rational si, in consecinta, divin, la stanga, ceea ce este, cu adevarat, adica exista cu adevarat si vesnic Cu o asemenea viziune asupra realului, ca numai adevărat și rațional, este evident că nu tot ceea ce obișnuit și nesemnificativ este luat în mod direct și fără discriminare în panteism pentru divin, ci doar într-o anumită măsură și grad Lucrurile particulare și fenomenele individuale sunt înțelese ca divine nu în fragmentarea și singularitatea lor, în care par atât de nesemnificative, ci ca momente ale întregului, adică în măsura în care, în ciuda aparentei nesemnificații a obiectului, universalitatea ființei se manifestă în ea Un obiect anume este divin numai atunci când și de către cine se dezvăluie în el semnificația lui absolută, legătura și semnificația sa în sistemul general al ființei În acest sens, doar raționalul este recunoscut ca divin, în ce măsură raționalitatea oricărui obiect este revelată viziunii adevărate, indiferent dacă este semnificativă sau nu pentru conștiința obișnuită Nu orice obiect este divin, dar devine divin de îndată ce este impregnat de cunoaștere rațională, devine rațional În ce măsură în obiectul cel mai mic este dezvăluit scopul și semnificația sa rațională, prin urmare, cel mai înalt și întregul este dezvăluit, SOCH V KUDRYAVTSEV, t și Biblioteca "Runivers" - - în această măsură el dobândeşte pentru conştiinţa noastră o demnitate pe care altfel nu ar avea-o Prin urmare, totul poate fi cu adevărat divin, cu excepția nerezonabilului, care nu are sens și scop în ființă Din aceasta rezultă clar că acuzația neinteligibilă și neîntemeiată a panteismului în îndumnezeirea tuturor obiectelor fără excepţie nu este altceva decât neînțelegere sau prejudecată Oricât de reușită pare această justificare a panteismului dintr-una dintre cele mai grave acuzații împotriva ei, nu le înlătură deloc Să presupunem că nu tot ceea ce există sau tot ceea ce este real este o manifestare a Divinului, ci doar ceea ce sistemul vrea să-l recunoască ca fiind cu adevărat real, i e general, constant, neschimbător, rezonabil, urmă cu adevărat divin în fiinţă În orice caz, pe lângă divin și pe lângă acesta, va rămâne ceva nedivin, fiind numit neadevărat și nerezonabil, altfel fiind concret și întâmplător Ce este această ființă concretă pe care panteismul o exclude din tărâmul cu adevărat divin? Există sau nu? Dacă există, atunci pe lângă absolut avem o altă ființă, opusă acesteia, prin care limităm absolutul; ne aflăm în cea mai acută contradicție cu principiul panteismului însuși, care a apărut din dorința de a găsi un singur început și o singură esență a tuturor și de a ne elibera de dualismul ascuns, care se presupune că constă în ideea

obișnuită a lui Dumnezeu opusă lumea A spune că ființa concretă, pe care panteismul nu o poate deduce din absolut, nu există, este fantoma minții noastre? Dar într-un astfel de caz, panteismul va ajunge neapărat la acosmism, la negarea independenței existenței mondiale Astfel, afirmând că nu recunoaște totul ca o manifestare a Divinului, ci doar existent cu adevărat, panteismul se încurcă în contradicții; el fie trebuie să recunoască, în afară de divin, altceva, nu adevărat și nu rațional, dar încă existent și, prin urmare, să limiteze absolutul; sau, ceea ce este mai consistent, a respinge însăși existența a tot ceea ce este concret și particular, pe care ph îl recunoaște ca neexistând cu adevărat Mai mult, să presupunem că manifestarea divinului este doar o realitate cu adevărat existentă sau rațională Să uităm că, pe lângă această realitate, mai există una, nerezonabilă, cu care panteismul nu știe ce să facă, dar care, totuși, nu dispare din a fi numită neadevărată și nerezonabilă Așa-numita și rezonabilă realitate reprezintă diferite determinități (dacă nu obiecte determinate), în continuare diversitatea, să presupunem, legi și forme generale ale ființei, concepte generale ale obiectelor cărora, în general, le este dată o realitate idealistă, genuri și tipuri de ființe care rămân pentru totdeauna, în timp ce indivizii trecători au doar o ființă accidentală, neadevărată Dacă privim mai îndeaproape această diversitate a generalului, atunci aici, în ciuda marii generalități și abstractizări a conceptelor, vom întâmpina aceleași dificultăți de gândire în recunoașterea ca manifestări ale acelor forme și tipuri de realitate absolute sau generale, care ne-am mai întâlnit, când pe baza principiilor panteismului erau nevoiți să recunoască obiectele concrete ca astfel de manifestări Să presupunem că un anumit animal, o bucată din această piatră, acest om, acest fenomen fizic particular, nu avem dreptul să luăm în considerare manifestarea absolutului; deoarece aceste obiecte, ca individuale, aceste fenomene, ca concrete, sunt realitate neadevărată, nerezonabilă, întâmplătoare Dar trebuie să recunoaștem ca o manifestare a vieții absolute genurile și speciile eterne ale acestor ființe, legile generale ale acestor fenomene, ca ceva rezonabil, constant și necesar în sistemul general al ființei Dar dacă da, cât de mult va câștiga panteismul și va satisface sentimentul religios mai mult decât înainte? El va transfera doar dificultățile dintr-o sferă mai particulară și vizuală într-una mai generală și abstractă, dar dificultățile în sine vor rămâne în esență aceleași Este la fel de respingător pentru conștiința religioasă, la fel de dificil pentru gândire, să recunoaștem cutare sau cutare fel de animal ca o manifestare a Divinului, ca cutare sau cutare animal în mod izolat Și aici panteismul se dovedește a fi vinovat de confuzia și identificarea conceptelor pe care gândirea le separă în mod necesar - conceptele de divin și de nedivin, de absolut și de condiționat * Astfel, în ciuda tuturor încercărilor de a se apropia de cerința necesară a conștiinței religioase, de cerința separării lui Dumnezeu și a lumii, panteismul se dovedește a fi insuportabil în acest sens Ca rezultat al tuturor eforturilor sale de a stabili diferența potrivită dintre Dumnezeu și lume, există din nou identificarea lor și, odată cu aceasta, o denaturare a adevăratului concept despre Dumnezeu) A doua trăsătură caracteristică a conceptului de Dumnezeu, pe lângă separarea sa de lume (transcendența), este, așa cum am spus, desăvârșirea sa absolută Că Dumnezeu trebuie conceput ca o Ființă perfectă, liberă de toate limitările și neajunsurile pe care le observăm în ființa convențională, este un adevăr de netăgăduit care

constituie baza comună, sau cel puțin idealul comun, tuturor religiilor; orice filozofie trebuie să o recunoască de îndată ce admite existența lui Dumnezeu și acest cuvânt are un sens real pentru el și nu servește ca termen sinonim pentru exprimarea conceptului abstract de ființă absolută, complet străin de conștiința religioasă În ce ar trebui să constea această perfecțiune a Ființei celei mai înalte, aceasta a fost clarificată cu suficientă claritate, încetul cu încetul, prin cursul consecvent al gândirii filozofice, care s-a ridicat deasupra politeismului Ființa AtotPerfectă trebuie să fie concepută doar ca un spirit perfect; cea mai apropiată definiție a spiritului, în contrast cu ființa non-spirituală, este rațiunea și libertatea; un astfel de spirit înzestrat cu o minte și voință perfecte nu poate fi decât un spirit conștient, o personalitate vie Dar este acest adevăr susținut de conceptul panteist despre Dumnezeu? Este absolutul din el cu adevărat un spirit și, în plus, un spirit perfect? Panteismul afirmă recunoașterea spiritualității absolutului, ca apartenență esențială a acestuia El este mai dispus să respingă independența senzualului, a materialului decât să respingă punctul de vedere de bază conform căruia principiul absolut al tuturor este spiritul, gândirea, ideea, în general, principiul complet opus substanței Dar ținând cont de o altă poziție panteistă, că absolutul este exprimat în plinătatea ființei lumii finite, - - că lumea este dezvoltarea sau alteritatea absolutului, trebuie să ne îndoim de acuratețea și validitatea definiției panteiste a Divinității ca spirit Se pare că conceptul panteist al spiritului exprimă ceva complet diferit de ceea ce este de obicei legat de acest cuvânt Dacă lumea este revelația Divinului, dacă absolutul este exprimat în totalitatea ființei finite și în ființa finită, în lume numai anumite obiecte au caracter de spiritualitate, atunci, evident, absolutul nu poate fi numit în mod consecvent nici spirit nici spiritual, ci doar parțial manifestându-se ca spirit , parțial revelându-se în manifestări spirituale Absolutul însuși nu poate fi numit spirit, deși spiritul poate fi numit manifestarea absolutului Trebuie să înțelegem spiritualitatea absolutului doar ca nesubstanțialitate; avem dreptul să spunem: absolutul este un principiu imaterial, dar nu avem dreptul să spunem: este un principiu spiritual, deoarece se dezvoltă din sine, cu egală necesitate, atât obiecte materiale, cât și spirituale În alteritatea sa, ea devine nu numai spirit, ci și natură materială; prin urmare, el însuși nu este nici materie, nici spirit, ci ceva mai înalt decât ambele, un principiu indiferent al ființei Dar un astfel de început indiferent, imperfect (pentru că perfecțiunea este deja o consecință) nu merită numele de Divinitate; nu merită denumirea de absolut, pentru că absolutul nu este numai absolut pentru că este înstrăinat de limitările și neajunsurile finitului, ci și pentru că are perfecțiuni absolute Dar principiul indiferent al ființei nu numai că nu are perfecțiune, ci nici calități pozitive; este ceva vag, de neconceput Filosofii consecvenți ai tendinței panteiste înșiși nu puteau să nu recunoască validitatea concluziei din principiul lor că absolutul în sine, dacă poate fi numit spirit, nu este doar în sensul exact al cuvântului, în sensul imaterialității Prin urmare, adevărata spiritualitate reală a Divinității le aparține nu este absolutul în general, ci manifestarea lui sigură la un moment dat la anumite ființe al oamenilor Și întrucât această spiritualitate se exprimă cel mai perfect în cunoaștere și conștiință de sine, această conștiință de sine a omului în general este însăși spiritualitatea absolutului "Dumnezeu, spune Hegel, este Dumnezeu în măsura în care Se

cunoaşte pe Sine Însuşi; Cunoașterea Lui de sine este conștiința Lui de sine în oameni, iar cunoașterea omului despre Dumnezeu se întoarce la cunoașterea lui de sine în Dumnezeu " "Dumnezeu", spune el din nou, este atins numai în viziunea speculativă pură; Ov este doar în el și există doar această viziune "*) Din aceste expresii reiese clar că, prin definirea spiritualității Divinității prin conștiința de sine a omenirii, panteismul nu ajunge deloc la ideea de spiritualitate absolută și, în același timp, la adevăratul absolut Unul din două lucruri: fie Divinitatea îmbrățișează atât natura, cât și spiritul, atât viața inconștientă a lumii fizice, cât și viața conștientă a omenirii; dar într-un asemenea caz nu mai este spirit, sau, dacă este spirit, nu mai poate fi absolut, ci doar o parte, un moment al acestuia Intr-adevar, ajungem la ciudata concluzie ca Divinitatea, existenta ca spirit si sub aceasta forma constituind adevaratul obiect al religiei, nu este cea mai inalta si cea mai originala, nu este cea mai absoluta, ci doar o anumita forma de manifestare a ei, un anumit moment al existenței sale, tocmai acel moment în care, ca urmare a unei serii de transformări succesive, ca să spunem așa, ajunge la conștiința de sine ca principiu diferit de natură, ca spirit Dar nici acest moment nu este încă definitiv; este urmată de întoarcerea absolutului la sine, de conștiința identității sale cu natura, căreia i s-a opus ca spirit; această conştiinţă se exprimă în filosofia speculativă care înlocuieşte religia Astfel, în panteismul abso- ♦) Encykl Auf Fanomen Biblioteca "Runivers" - focul nu este un spirit absolut, ci devine spiritual doar într-o anumită perioadă a dezvoltării sale; nu este Dumnezeu, ci devine Dumnezeu abia la un moment dat al existenței sale în conștiința omenirii Deci, ceea ce ne dă panteismul sub numele de Divinitate, ca spirit absolut, nu merită deloc acest nume Adevărata Divinitate a panteismului, adevăratul absolut, este un principiu indiferent, nedefinit, care se dezvoltă din sine, cu egală necesitate, atât spiritul, cât și materia Cu o asemenea viziune asupra absolutului, asupra Divinității și spiritualității sale, este ușor de explicat cum panteismul lui Hegel ar putea trece în ateismul și materialismul lui Feuerbach și cum acesta din urmă ar putea asigura că sistemul său este un rezultat consistent al filozofiei lui Hegel De fapt, numai o fiinţă indiferentă determinată de procesul necesar de dezvoltare dialectică poate fi numită cu adevărat absolută în ea; Dacă această viață poate fi numită spirit doar în sensul de inexact, dacă zeitatea, ca spirit conștient de sine, există doar în conștiința de sine a umanității și nu este nicăieri să o facă, atunci a meritat singurul pas , respinge spiritualitatea de nedescris, imaginară, a Absolutului din Hegel, astfel încât să se transforme într-o ființă simplă a lumii, determinată de legile necesare ale naturii, și erq spiritul divin autoconștient de sine în umanitate într-o simplă conștiință de sine a o persoană despre sine, în timp ce Divinitatea presupusă absolută se dovedește a fi o simplă idealizare a propriului sine Dacă, așa cum tocmai am văzut, în panteism spiritualitatea actuală a Divinității poate avea loc nu în absolutul însuși, ci doar într-un anumit moment al dezvoltării sale, în conștiința ființelor limitate spiritual și, prin urmare, nu poate fi decât o spiritualitate limitată, atunci, desigur, este greu de așteptat astfel încât să poată fi reținut în ea caracterul absolut al definițiilor acestei spiritualități, dintre care primul și esențial este raționalul absolut Desigur, această raționalitate, precum și spiritualitatea, se vor dovedi a fi raționalitate limitată, iar Dumnezeu nu există deloc Biblioteca "Runivers" - nu de acea Ființă suprem de inteligentă și înțeleaptă, care este cerută de conștiința

religioasă și de gândirea filozofică sănătoasă La prima vedere, panteismul pare foarte departe de a nega sau chiar de a limita o astfel de definiție esențială a spiritualității absolute a Divinității ca rațiune absolută Dimpotrivă, caracterul rezonabil al absolutului este tocmai punctul în care panteismul se gândește să-și afirme superioritatea față de alte concepții despre Dumnezeu Atât deismul, cât și teismul obișnuit trebuie să admită în mod necesar o mulțime de lucruri nerezonabile și discordante în lume, fie că acest nerezonabil va veni din materie, asupra căreia Rațiunea cea mai înaltă nu poate triumfa în cele din urmă (ca în deismul dualist), fie dintr-o perversiune a ordinii și a raționalului ordine inexplicabilă pentru panteism lumea prin voința ființelor finite (ca în învățătură, care vede sursa răului și a dezordinei în căderea ființelor spirituale) Dar admițându-ne pe amândouă, noi, aparent, dăunăm în mod egal conceptului de perfecțiune absolută a Creatorului: la prima prezentare, El se dovedește a nu fi atotputernic; la al doilea, nu numai că nu atotputernic, ci și nerezonabil, întrucât El nu a putut sau nu a știut să prevină căderea ființelor limitate Viziunea panteistă salvează raționalitatea Divinității, recunoscând nesemnificația și neadevărul a ceea ce opinia obișnuită consideră nerezonabilă Dacă ne abstragem gândirea de la fenomene particulare și accidentale, care numai pentru conștiința obișnuită par reale și semnificative, atunci întregul curs al lumii ne va apărea în cel mai înalt grad rezonabil și, tocmai din acest motiv, necesar; tot ceea ce este rațional este real și tot ceea ce este real este rațional, așa cum spune Hegel Semnul caracteristic întregii filozofii idealiste constă în arătarea adevăratului sens și sens al tuturor existentelor, a fost netezit complet și distrugând toate anti-războiul, care uimesc conștiința obișnuită și dovedesc necesitatea lor rațională în caracterul general Nu vom argumenta aici împotriva celui mai panteist adevăr (formule despre raționalitatea a tot ceea ce există cu adevărat: Biblioteca "Runivers" - - un astfel de concept, după cum am văzut, se realizează fie cu prețul distrugerii forțate pentru gândire a tot ceea ce este particular și plural, ca iluzoriu și neadevărat, fie ignorând în mod deliberat fenomenele reale de nerațiune și dezordine din lume, care sunt evidente pentru cei care nu se lasă duşi de o teorie unilaterală a conştiinţei Presupunând chiar și raționalitatea panteistă a tot ceea ce există, avem dreptul să numim divinitatea panteistă o ființă absolut rațională și înțeleaptă? Asa se pare; căci rezonabilitatea absolută a modificărilor, desigur, presupune aceeași caracter rezonabil al bazei absolute a acestor modificări Dar în realitate această raționalitate se dovedește a fi altceva, foarte puțin corespunzător acelui ideal al rațiunii celei mai perfecte, pe care gândirea îl găsește realizat în Ființa cea mai înaltă Primul și caracteristicul semn al oricărei acțiuni raționale este acțiunea pentru un scop clar conștient și pentru scopuri Fiecare acțiune fără scop, gândirea noastră se identifică pe bună dreptate cu acțiunea fără sens; a face ceva fără sens și fără scop este unul și același Un produs fără scop se poate dovedi și el bun, dar va fi un fenomen complet accidental, care nu indică în niciun caz raționalitatea agentului, deoarece nu avea în vedere acest rezultat bun al acțiunii sale Dar premeditarea, oportunitatea acțiunii, panteismul fie neagă hotărât în absolutul său, fie îl înțelege în așa fel încât acțiunea rațională se dovedește a fi complet nerezonabilă Deci Spinoza, în timp ce respinge ideea unui scop în general, ca reprezentare subiectivă a minții noastre, respinge complet acțiunea oportună în mintea divină În opinia sa, asumarea oricăror scopuri în mintea Zeității ar distruge conceptul

desăvârșirii Sale, "pentru că dacă Dumnezeu acționează în orice scop, atunci El dorește în mod necesar ceva ce nu are, de care El este lipsit"*) În filosofia lui Hegel, procesul de dezvoltare a absolutului, care este împreună ♦) Pentru un rezumat al opiniilor lui Spinoza cu privire la scopul și oportunitatea, vezi Janet în a lui: Causes finales , n și mp Biblioteca "Runivers" iar procesul existenței lumii, apare pentru prima dată ca având un scop definit; absolutul iese din ființa sa pură în alteritatea naturii cu scopul de a reveni la ființa sa adevărată, pură în și pentru sine, la încheierea întregului ciclu de definiții Dar întrebarea este: care este scopul și sensul acestei călătorii, ca să spunem așa, a absolutului prin diferitele etape ale dezvoltării lumii, dacă la sfârșitul ei se întoarce în același loc din care a venit? Și de ce este procesul absolut continuu de înstrăinare față de sine, procesul de a fi diferit, dacă rezultatul nu este altceva decât realizarea că alteritatea nu este adevărata ființă a absolutului? Ni se spune: dar ideea absolută se întoarce nu pur și simplu la sine, ci îmbogățită cu tot conținutul, cu toată plinătatea dezvoltării ei dialectice Dar, într-un astfel de caz, absolutul nu a fost la început absolut complet și perfect, ci va deveni așa doar atunci când va finaliza întregul ciclu al definițiilor sale Dumnezeu la început nu este Dumnezeu, ci va deveni așa, adică complet absolut, numai la încheierea procesului mondial! În general, întregul proces de formare a lumii și de dezvoltare a lumii, conform înțelesului învățăturii panteiste, nu este deloc un act al minții divine atotperfecte, ci o înstrăinare inexplicabilă, nerezonabilă a lui Dumnezeu de sine, care are ca sfârşitul lui doar întoarcerea lui în sine O acțiune pretins absolut rațională este astfel transformată într-un proces colosal de conștiință absolută graduală a propriei sale nerezonabile Acest gând, a cărui sămânță ascunsă se află în fiecare sistem panteist al acelei clase pe care l-am desemnat cu denumirea de sisteme de emanație sau de evoluție, a fost exprimat cu toată franchețea și claritatea de către Hartmann, care a rostit aici ultimul cuvânt al idealismului despre mintea divină Nu-i pasă să apere caracterul rezonabil al existenței lumii, asupra căreia Hegel insistă atât de mult în celebra sa formulă: totul real este rezonabil Cel mai înalt obiectiv rezonabil al vieții, în opinia lui, nu putea fi decât fericirea Dar din moment ce realizabilitatea acestui scop, după cum arată experiența, este o iluzie pură, deoarece în existența lumii tristeții și fricii Biblioteca "Runivers" Danemarca depășește cu nemăsurat confortul și bucuriile și astfel, evident, singurul scop imaginabil al existenței sale nu este atins, ceea ce înseamnă că toată formarea lumii este un scop nerezonabil, inaccesibil al absolutului Prin urmare, chiar și cel mai absolut este nerezonabil? Nu; Hartmann nu se gândește să admită o astfel de concluzie În ciuda iraționalității ființei lumii, el recunoaște cea mai înaltă înțelepciune a absolutului și o împacă cu iraționalitatea lumii în felul original următor Dacă absolutul (pe care el îl numește inconștient) este omniscient și înțelept, atunci trebuie neapărat să recunoaștem lumea existentă ca fiind cea mai bună dintre toate posibilele Dar cel mai bun dintre posibili nu înseamnă încă complet străin de deficiențe Dacă presupunem că nu este posibilă nicio lume în care tristețea și durerea să nu domnească, atunci, desigur, cea mai bună dintre lumi, adică aranjată în modul cel mai înțelept, va fi neapărat și o lume plină de necazuri Recunoașterea înțelepciunii absolutului, pe de o parte, și realului, plin de nenorociri și suferințe, de existența lumii, pe de altă parte, se împacă astfel în gândul că orice lume este cu totul imposibilă, cu

excepția pentru cel plin de nenorociri Dar într-un astfel de caz, cum poate fi explicată însăși existența lumii? De ce absolutul a creat lumea? Dacă scopul ființei poate fi doar fericirea și, în realitate, doar durerea este posibilă, atunci nu ar fi mai bine dacă nimic nu ar exista? Hartmann este complet de acord că cel mai bun dintre lumi este încă mai rău decât simpla inexistență, neantul pur; prin urmare, pentru a justifica înțelepciunea absolutului, care a permis existența lumii, îi mai rămâne un singur mijloc, și anume, să îndepărteze înțelepciunea cu totul din soluționarea problemei însăși existenței lumii El o face, transferând toată vina existenței lumii într-un alt moment în conceptul de absolut, opus reprezentării sau înțelepciunii, voinței Însăși existența lumii nu depindea de înțelepciune sau de idei; depindea doar de cum ar trebui să existe lumea, dacă voința dorea această existență Voința absolutului, însetată de ființă, invadează tărâmul inactiv al ideilor și devine cauza existenței ființei reale Sensul înțelepciunii în procesul mondial este limitat Biblioteca "Runivers " - - este doar o indicație a modului de existență a lumii și a determinarii istoriei dezvoltării ei și numai în aceste limite, și nu în raport cu însuși faptul de a fi, avem dreptul să ne asumăm caracterul rezonabil și oportunitatea a lumii Care poate fi atunci scopul procesului mondial predeterminat de idee, care este sensul istoriei lumii? Nu este greu de ghicit acest obiectiv pe baza celor spuse mai sus Dacă fericirea ar putea fi singura justificare rezonabilă a procesului mondial, dacă, pe de altă parte, în cea mai bună dintre lumi, acest scop nu numai că nu este atins, dar există atât de multă durere și suferință în el, încât inexistența ar trebui să fie dat fiind preferinta fata de fiinta, atunci istoria lumii nu poate avea alt scop decat aducerea vointei absolute intr-o stare de odihna, distrugerea efortului vointei pentru viata si fiinta Inexistența, ca stare, este mai bună decât ființa și este scopul lumii, la care duce înțelepciunea divină *), Deci, în esență, cea mai înaltă înțelepciune a absolutului constă în cel mai bun mod (prin existența celei mai bune lumi) de a dovedi voinței absolute iraționalitatea dorinței sale de a fi, de a o face să simtă această iraționalitate și, prin urmare, de a o induce la revenirea la starea de pace sau inexistenţă a lumii reale Este imposibil să nu vedem artificialitatea și, în același timp, inconsecvența încercării lui Hartmann de a salva raționalitatea începutului absolut și de a concilia opera sa cu extrema nerezonabilă El salvează acest concept făcând referire la începutul existenței lumii la voință, și nu la mintea absolută " Dar o astfel de separare în absolutul a două momente (reprezentare și voință), ajungând la opusul scopurilor lor, încalcă decisiv unitatea de substanţă absolută şi introduce în ea un dualism inexplicabil Dorința fără sens de a fi aparține voinței, contrar rațiunii Astfel, din voință și concepție, absolutul compus nu are putere asupra lui însuși; nu poate ține voința de dorința nefericită de a fi; singurul lucru pe care mintea îl poate face este să înșele voința, să o facă o voință conștientă și, prin urmare, să o aducă în punctul în care *) Philos, d unbewussten; Aufl - Biblioteca "Runivers" - ea, dându-și seama de nesimțirea și tristețea vieții, a oprit-o Dar aici apar o serie de contradicții și întrebări insolubile De ce absolutul, care este unitatea voinței și concepției, nu are putere asupra unuia dintre momentele sale, voința, și asupra altuia, concepția? De ce poate face ca ideea să acționeze asupra voinței și să nu aibă în același timp o influență directă asupra voinței? Cum a putut să apară o asemenea dorință neascultătoare și falsă de a fi într-unul dintre momentele sale în absolutul atotînțelept și atotputernic? Toate

acestea rămân aceeași ghicitoare insolubilă, ca în filosofia lui Hartmann, înrudită în spirit, filozofia indiană, apariția în absolut, Poarta poftei impure sau dorința de ființă concretă Dar să lăsăm deoparte aceste contradicții de nerezolvat Să presupunem că cea mai înaltă înțelepciune a absolutului constă într-adevăr în a arăta voinței iraționalitatea ei și a o îndrepta către adevăratul ei scop, încetarea de a fi Este într-adevăr extrem de înțelept și de oportun mijlocul ales de rațiune absolută pentru iluminarea voinței? Scopul procesului mondial, potrivit lui Hartmann, este calmarea voinței, încetarea dorinței de a fi și, împreună cu aceasta, ființa însăși Mijlocul pentru atingerea acestui scop este dezvoltarea conștiinței Lumea, desigur, în fața ființelor conștiente, trebuie să recunoască iraționalitatea și tristețea ființei, astfel încât voința să hotărască să-i pună capăt Dar dacă da, atunci apare nedumerirea de ce absolutul avea nevoie de o astfel de cale rotundă și întortocheată pentru a aduce voința la conștiință, care este calea dezvoltării întregii ființe a lumii? De ce nu ar putea trezi în voința nerezonabilă conștiința nerațiunii sale chiar în primul moment al apariției dorinței de a fi? Mai mult, este chiar și cea mai mare excitare a conștiinței în cele din urmă necesară pentru ca voința să-și atingă scopul de pace nedureroasă a neantului? Hartmann însuși admite pe bună dreptate că durerea și bucuria "există doar în măsura în care sunt simțite, că nu au nicio realitate în afara subiectului simțitor", că realitatea lor este direct subiectivă Deci, pentru ca bucuria și tristețea să existe, este necesar Biblioteca "Runivers" plimbăm subiectul simțind, conștient de el Adevăratul subiect al oricărei senzații este, desigur, absolutul (inconștientul), ca esență reală, universală Dar inconștientul are bucurii și necazuri în afară de bucuriile și tristețile indivizilor în care stă la baza? Hartmann, negând în mod destul de consecvent conștiința personală în absolut, ca atare, admite că suma suferinței individuale arată împreună "totalitatea tuturor determinărilor subiective ale sentimentului în ființa-tot-una" sau dorința voinței de a fi) ar putea avea un absolut, cu excepția durerii indivizilor, a căror esență o constituie și a căror conștiință îi epuizează întreaga viață conștientă? dar acum inconștientul nu poate cunoaște nicio altă durere decât cea resimțită de subiecți anumiți, dacă, pe de altă parte, durerea acestora acesta din urmă poate exista numai pentru conștiință, atunci rezultă că durerea pentru absolut poate exista doar în măsura în care conștiința există; dacă nu ar exista conștiință, ar fi imposibil și durere Astfel, conștiința este un medicament împotriva bolii, care cu apare pentru prima dată în ființă, care fără ea nu ar exista deloc Înțelepciunea inconștientului în grija de fericirea voinței dă naștere conștiinței și prin aceasta, pentru prima dată, aduce durere în lume; apoi, prin ridicarea conștiinței, ridică și suferință; în sfârşit, dezvoltarea superioară a conştiinţei, dublarea durerii, ridicându-i senzaţia până la ultimul grad, ar trebui să trezească gândul la iraţionalitatea fiinţei şi la calmarea voinţei Nu trebuie să fii înțelept pentru a înțelege că în acest caz înțelepciunea absolutului ar acționa mult mai înțelept dacă nu i-ar păsa deloc de voință, nu ar trezi conștiința în ea; atunci, într-adevăr, voința nu s-ar odihni niciodată; dar atunci ea nu ar fi cunoscut suferința, a cărei sursă este conștiința și, în consecință, nu ar fi avut nevoia să caute mângâiere Istoria vieții, așa cum este descrisă de Hartmann, este evident slab împăcată cu Biblioteca "Runivers" - înțelepciunea absolutului; se dovedește a fi la fel de puțin înțelept ca ființa care a ieșit din ea *) Un alt predicat al Divinității, ca spirit atotperfect, pe lângă mintea cea mai înaltă,

este voința absolută, a cărei trăsătură caracteristică este libertatea nelimitată sau atotputernicia Acest predicat este deosebit de important pentru conștiința religioasă, deoarece întreaga religie se sprijină pe el ca o expresie a relației noastre vie și active cu Divinul De la o creatură cu voință slabă sau cu o voință limitată, nu atotputernică, nu este nimic de așteptat la ajutor de la o persoană, apelați la el cu cereri și expresii de recunoştinţă, dragoste Toate activitățile religioase de acest fel, exprimate în rugăciune și închinare, ar fi o prejudecată pură Că orice teorie panteistă, în principiu, respinge în mod direct sau ascuns libertatea în absolut, nu poate fi pus la îndoială Absolutul panteist se determină să fie nu în mod liber, ci prin necesitate imanentă Absolutul nu domină liber manifestările sale, ci asupra lui însuși (ca la Hegel) domină inevitabila lege dialectică a dezvoltării, obligându-l să se determine în anumite momente Procesul dialectic de a poziționa, nega, identifica este un fel de destin sau destin care domină absolutul și domină mecanic autodeterminările imaginare ale acestuia **) ·) O Hartmanъ, vezi Karinskago, Kritych revizuiește mai târziu perioada Herm, filozofie , , ♦*) Panteismul, negând voința în absolut, nu prețuiește acest termen nici atunci când definește proprietățile Divinului; expresii: voință, libertate, îi place să înlocuiască cuvântul; necesitate imanenta Excepția este Schopenhauer și Hartmann; cu ele, alături de reprezentare (rațiune), voința este atribuită absolutului, ca al doilea predicat esențial Dar această voință imaginară contrazice complet conceptul de voință absolut perfectă, pur și simplu pentru că este o străduință oarbă, inconștientă pentru a fi În ce măsură este imperfect, este evident din faptul că ideea sau rațiunea trebuie să corecteze infatuarea voinței, dorința dezastruoasă de a fi, prin procesul ființei lumii, aducând-o la convingerea nerațiunii acestei infatuări Este aceasta voința celei mai înalte Ființe perfecte? ,* Biblioteca "Runivers " - - Bineînțeles, în cazul de față, panteismul, ca și în altele, unde propozițiile sale intră în contradicție prea ascuțită cu conștiința religioasă, se gândește să atenueze această acuratețe și să arate că este doar aparent și se bazează pe o neînțelegere Adevărat, absolut, urmă libertatea perfectă, spun panteiştii, coincide perfect cu necesitatea Voința absolut perfectă poate acționa așa cum trebuie să acționeze în virtutea însăși a naturii Divinității și a inteligenței sale supreme Pentru ea nu poate exista nicio ezitare, nicio stare de indiferență, nicio alegere între decizii opuse Acestea sunt semne de libertate limitată, limitată Nu poate fi arbitrar, posibilitatea de a acționa într-un fel sau altul, ci trebuie să acționeze exact așa cum o prescrie natura sa absolută Deci, se poate spune că toate manifestările Divinității sunt necesare, pentru că sunt determinate în mod necesar de natura ei și nu pot fi altfel, întrucât, astfel fiind, ar fi deja imperfecte și nedivine Există, desigur, un element de adevăr în această explicație și putem, într-o anumită privință, să admitem că într-o ființă absolută libertatea coincide cu necesitatea Dar întrebarea este cum să înțelegem această necesitate: ca o autodeterminare reală a voinței divine, neputând acționa altfel decât conform ideilor celei mai înalte înțelepciuni și adevăr, sau ca o lege necesară, cântărind peste cea mai absolută, lege a ființă și dezvoltare, cărora trebuie să se supună ca o soartă inevitabilă? Că necesitatea absolută a panteismului este înțeleasă tocmai în acesta din urmă, care distruge nu numai desăvârșirea voinței divine, ci și voința însăși, adică aceasta este de înțeles de la sine, când ne amintim că lumea este un moment necesar în dezvoltarea Divinului, ca nu are putere asupra fiintei lumii, trebuie

neaparat sa se reveleze sub forma finitudinii pentru a realiza plenitudinea fiintei sale Libertatea adevărată, și odată cu ea atotputernicia Divinului, este absolut de neconceput, de îndată ce lumea este recunoscută ca o modificare a absolutului Este de conceput și posibil doar atunci când lumea este recunoscută ca fiind separată de Dumnezeu, cauzată de Biblioteca "Runivers" - a fi voință creativă, atotputernică În raport cu această voință, lumea nu este doar o ființă condiționată, ci și una accidentală; în propria sa esență, poate fi sau nu, iar dacă există, atunci atât începutul, cât și continuarea ei depind de voința atotputernică a Creatorului O voință absolut perfectă presupune în mod necesar posibilitatea de creație, adică nu numai de autodeterminare și autodezvoltare interioară, ci și a conștiinței unei ființe aflate în afara ei și de ea esențial diferită de ea Fără Această voință absolută nu putea fi nici atotperfectă, nici atotputernică; Dumnezeu nu ar putea nici să facă și nici să producă altceva decât ceea ce este El Însuși și ceea ce este în natura Sa Dumnezeu ar fi mai puțin perfect decât o ființă spirituală limitată, o persoană care, nelimitată de auto-dezvoltarea sa internă și de viața subiectivă de idei și gânduri, poate fi conștient sau poate produce obiecte diferite de el și separate (de exemplu, clădiri, mașini)) Desigur, diferența esențială aici este că o persoană produce dintr-un anumit material extern și presupune acest material Dar aceasta este superioritatea voinței și puterii absolute asupra limitatului, că ea produce nu numai obiecte diferite de sine, ci și însuși materialul, ca să spunem așa, din care ar trebui să fie produse În orice caz, posibilitatea nu numai a autodezvoltării subiective, ci și a producerii obiective a existenței exterioare este o proprietate necesară a unei ființe absolute, exprimată în liberul ei arbitru Negând această proprietate, înlocuind-o cu conceptul de necesitate imanentă, panteismul limitează în esență absolutul Conceptul de minte absolut perfectă și de voință absolut perfectă presupune în mod necesar conceptul de conștiință a zeității Căci mintea inconștientă și orbul vor fi numiți nu numai absolute, ci pur și simplu relativ perfecte? Într-adevăr, conștiința este un semn esențial necesar al perfecțiunii în SOCH V KUDRYAVTSEV T P Biblioteca "Runivers " - conceptul de ființă spirituală complet perfectă În viața noastră limitat rațională și spirituală, fără nicio ezitare în starea de conștient, preferăm inconștientul, ca mai perfect și cu un grad mai mare sau mai mic de distincție și claritate a conștiinței, măsoară demnitatea și înălțimea vieții mentale Prin urmare, trebuie să considerăm o ființă ideal perfectă sau absolut perfectă nu numai absolut rațională, ci și absolut conștientă Ea trebuie să fie pe deplin conștientă nu numai de sine, ci și de toate lucrările sale, spre deosebire de ea însăși, într-un cuvânt, trebuie să fie o persoană conștientă de sine și de tot ce este diferit de ea însăși Negarea conștiinței, în consecință, a personalității în absolut, este trăsătura cea mai clară și proeminentă a panteismului Dacă, referitor la alte puncte care deosebesc ideea panteistă a lui Dumnezeu de cea religioasă, cumva: despărțirea lui Dumnezeu de lume, spiritualitatea lui, proprietăți: minte și voință, în panteism a existat o oarecare ezitare și o sinceritate, deși nereușită , dorința de a-și concilia învățătura cu teismul, atunci aici nu se gândește deloc să se ascundă sau să-și atenueze dezacordul cu el Dimpotrivă, el intră în polemici cu el și încearcă să demonstreze că doar doctrina lui despre impersonalitatea absolutului este într-adevăr în concordanță cu conceptul de nelimitat și perfecțiune a acestuia Personalitatea, spun panteiştii, nu poate fi decât limitată Personalitatea presupune în mod necesar a fi în afara

persoanei și a ființei ei limitatoare Dar poate exista o asemenea ființă pentru absolut, care include toată plinătatea ființei? Conștiința presupune obiecte distincte și opuse conștientului; poate exista ceva opus absolutului atot-unu?Ca un tei, spune Strauss, ne simțim și ne cunoaștem doar în contrast cu alte persoane similare și exterioare de care ne deosebim Prin urmare, o ființă care nu are alt egal în afara ei însăși nu poate fi o persoană; personalitatea este concentrare în sine (Selbstheit) în contrast cu celălalt, separându-se de celălalt; absolutitatea, dimpotrivă, este comprehensiune, nelimitată slăbiciune; personalitatea absolută, prin urmare, este contradicho in adie cto "*) Este imposibil să nu vedem că, prezentând drept cea mai mare dificultate în recunoașterea personalității Divinității, nevoia într-un asemenea caz de a o limita la o ființă independentă opusă acesteia, care nu este el însuși, panteismul se rotește, așa cum ar fi, într-un cerc fermecător al propriilor concepte unilaterale și, prin urmare, creează o dificultate cu adevărat insolubilă , care acum s-ar prăbuși și ar dispărea dacă ar decide să părăsească acest cerc vicios De îndată ce absolutul este unul și totul (έτ xal lat) și îmbrățișează întregul ființă, iar conștiința și personalitatea sunt produsul opoziției cu o altă ființă, atunci, evident, conștiința și personalitatea sunt imposibile în absolut; în afara tuturor, desigur, nu poate fi nimic altceva, iar în afara absolutului nu poate exista nici o ființă, a cărei reflectare ar putea trezi în ea conștiința de sine Și dacă renunțăm la un astfel de concept panteist al absolutului și admitem (pe care, după cum am văzut, și conceptul de voință absolută îl cere în mod necesar) că o ființă absolută nu numai că poate, ci trebuie să creeze sau să producă o altă ființă, alta decât ea însăși, atunci dificultatea cauzată de panteism, cade de la sine și deschide posibilitatea opoziției dintre Dumnezeu și lume și, împreună cu aceasta, o Divinitate conștient personală A fi opus Divinității, așa cum a fost creat de el, evident, nu îl poate limita deja, deoarece este dependent de el și este cauzat de liberul său arbitru Lumea, ca creație, nu numai că nu limitează Divinitatea, ci, dimpotrivă, servește ca expresie a nelimitării și a libertății ei nelimitate, întrucât fără ea Zeitatea ar găsi limitarea în sine, în imposibilitatea de a produce ceva diferit de la sine **) *) Vezi Pfleiderer pentru locurile din Strauss Die Religie V **) Adevărat, o astfel de viziune pentru explicarea personalității Divinității presupune creația sau existența eternă a lumii, pentru că altfel Dumnezeu nu ar fi putut fi o persoană înainte de apariția lumii Dar argumentul nostru este valabil doar pentru infirmarea panteismului De fapt, personalitatea Divinității și a conștiinței este condiționată de existența în el a unor diferențe care fac posibilă pro- Deci, pentru a rezolva dificultatea imaginară a panteismului, nu trebuie decât să ieși din unilateralitatea învățăturii sale despre absolutul ca atotființă Și ni se pare că posibilitatea de a gândi conștientul absolut nu este complet închisă panteismului însuși, chiar dacă punctul său de vedere este reținut, iar această posibilitate îi respinge și obiecția Într-adevăr, panteismul admite posibilitatea apariției, ca modificare a absolutului, a ființelor conștiente și, în același timp, posibilitatea unei conștientizări treptate a sinelui ca absolut în aceste ființe finite Dar dacă da, atunci de ce limitează conștiința în absolut doar la aceste ființe și nu vrea să admită în el aceeași conștiință independent de ele? Conștiința este determinată, în opinia sa, de opoziția eu-ului de sine, diferența dintre Dumnezeu și ființa alta decât el Dar în ființa nu numai a omului, ci a lumii

întregi, această condiție este dată; dezvoltându-se în lume, absolutul, după învățăturile panteismului, merge în alteritate, se opune De ce, atunci, conștiința nu se ridică în absolut chiar în momentul, ca să spunem așa, al ieșirii ei din ea însăși, în momentul începutului alterității? De ce trebuie să aștepte apariția omului și, odată cu el, posibilitatea conștiinței? În orice caz, de îndată ce Zeitatea s-a revelat în lume, ea ar putea deveni conștientă chiar înainte de apariția omului pe aceeași bază pe care devine conștientă odată cu apariția lui Și dacă ne amintim în același timp că categoria timpului și procesului temporal este eliminată de unii panteiști ca idee subiectivă, atunci nu este clar de ce absolutul nu poate fi o persoană veșnic conștientă, întrucât din timpuri imemoriale are toate condițiile pentru apariția conștiinței Dar dacă conștiința și personalitatea Divinității nu contrazic câtuși de puțin conceptul de absolutitate, atunci ea este, în plus, cerută în mod necesar, așa cum am observat, de conceptul de perfecțiune absolută În această parte, în conceptul de absolut, panteismul, căruia îi pasă în special de nelimitarea sa, acordă mai puțină atenție decât ar trebui Între timp, pentru ștafetă opoziția în el a eu și nu-eu, cu unitatea și identitatea absolută a firii sale Dar dezvoltarea acestui gând, care este în mod necesar în legătură cu învățătura religiei creștine despre Treimea Persoanelor în Dumnezeu, este dincolo de scopul acestui studiu Biblioteca "Runivers " - - a minţii spirituale, are o importanţă esenţială în evaluarea panteismului După ce am recunoscut ființa absolută ca fiind inconștientă și impersonală, trebuie să o recunoaștem nu numai ca imperfectă, ci și mai puțin perfectă decât ființele limitate care au venit din ea Dumnezeu, în general, nu are și nu posedă ceea ce posedă omul, iar dacă are (pentru că și în panteism Dumnezeu se recunoaște în oameni), atunci nu este deloc mai mult decât om Divinitatea nu se ridică deasupra nivelului lumii și al omului, ci coboară la el și își pierde caracterul de adevărată divinitate, ca superioritate asupra existenței lumii Adevărat, împotriva ideii noastre despre conștiință ca predicat necesar al perfecțiunii unei ființe absolute, unele obiecții pot fi ridicate din punct de vedere panteist Se poate spune că în existența reală a lumii există multe fenomene aparent inconștiente în natură, la fel ca multe manifestări inconștiente din viața mentală a unei persoane, mult mai perfecte și mai raționale decât cele conștiente și poate tocmai pentru că sunt inconștiente Deci, în natură, așa-numitele ei forțe oarbe și legile mecanice, totuși, determină ordinea și armonia universului; în lumea organică și în organismul uman însuși, observăm fenomene extrem de rezonabile și oportune, dar în același timp inconștiente: așa sunt, de exemplu diverse funcții organice, acțiuni instinctive ale animalelor și procese reflexive la om Chiar și la cele mai înalte niveluri ale vieții mentale, observăm adesea superioritatea activității raționale inconștiente asupra activității conștiente, de exemplu în inspiraţie poetică, în diverse stări extatice Întreaga primă jumătate a celebrei lucrări a lui Hartmann (Philosophie des Unbewussten) este plină de fapte care demonstrează superioritatea raționalității inconștiente asupra conștientului Având în vedere aceste fapte, putem considera destul de ferm ideea că viața conștientă este mai înaltă decât inconștientul și nu putem admite, ca și Hartmann, absolutul inconștient, fără a încălca cerința perfecțiunii? Biblioteca "Runivers " - - Dar nu este greu de observat că toate astfel de manifestări ale înțelepciunii inconștiente a naturii vorbesc doar despre avantajul factual al activității sale inconștiente sau instinctive (ca în organisme) asupra omului limitat-conștient și, în

plus, numai în unele privințe, dar nu spune deloc că reprezintă o perfecțiune ideală, în comparație cu care acțiunea conștientă ar fi o imperfecțiune sau o perfecțiune mai mică Dimpotrivă, recunoaștem absența conștiinței în fenomenele inconștiente rațional drept același semn de imperfecțiune, ca și absența conștientă în unele cazuri de raționalitate; ambele sunt în egală măsură absența sau limitarea perfecțiunii Prin urmare, perfecțiunea ideală ar necesita o combinație de inteligență deplină cu conștiință deplină; acest ideal, evident, nu este satisfăcut nici de natură cu inconștiența lui, nici de om cu raționalitatea sa limitată Prin urmare, dacă absolutul trebuie să fie conceput ca o perfecțiune ideală, atunci trebuie să i se atribuie inteligența conștientă De fapt, chiar și după standardul obișnuit al perfecțiunii, nu numai că nu punem inteligența inconștientă deasupra inteligenței conștiente, ci, dimpotrivă, plasăm chiar și inteligența conștientă limitată în mod incomparabil deasupra inteligenței inconștiente complete Considerăm omul ca regele naturii, cea mai perfectă dintre ființele ei, în ciuda întregii înțelepciuni uimitoare a instinctelor animale, în ciuda faptului că eforturile și acțiunile sale conștiente nu pot realiza adesea ceea ce animalelor le sunt date instinctiv Așezăm mintea conștientă a omului incomparabil mai sus decât mintea inconștientă a animalelor Creațiile gândirii conștiente ale omului, științei, artei, publicului, în ciuda deficiențelor lor, prețuim pe bună dreptate mult mai sus decât operele cele mai ireproșabile ale naturii Cea mai slabă privire a unui gând conștient al unei persoane are dreptul de a fi mai mândru, ca expresie a perfecțiunii naturii sale, decât, de exemplu mișcări instinctive, sau procese biologice, care au loc în organismul său, în ciuda tuturor oportunității lor / Împotriva conștiinței, ca perfecțiune a ființei, cu greu Biblioteca "Runivers" - - Remarca lui Hartmann că conștiința în sine este suferință, că toți cei cu o dezvoltare mai mare a conștiinței trebuie neapărat să sufere mai mult, dacă nu din cauza conștiinței propriilor neajunsuri și limitări, atunci în orice caz din conștiința suferințelor și nenorocirilor altor oameni, poate fi de asemenea de o importanta serioasa De aici concluzionează că cel mai înalt grad de conștiință ar fi și cea mai mare suferință și că absolutul, ca nu numai totul perfect, ci și atotfericitor, trebuie să fie inconștient și că procesul temporal al ființei conștiente trebuie să se stingă în inconștiență absolută Dar toată această considerație poate avea sens numai în cazul unei concepții panteiste despre absolut, ca substanță mondială, și despre lume, ca manifestare a absolutului Dacă lumea ar fi o manifestare a Divinității, atunci este clar că Zeitatea conștientă ar trebui să fie conștientă de neajunsurile, nenorocirile și suferințele ființelor lumii ca propriile suferințe și ar trebui să sufere ea însăși; în timp ce absența conștiinței ar avea, desigur, avantajul pentru el că nu ar suferi: o stare inconștientă într-un anumit sens ar fi de preferat uneia conștiente Dar este o cu totul altă chestiune când lumea, cu limitările și suferința ei, este, deși a venit de la Dumnezeu prin intermediul creației, dar o ființă separată de el; sunt atâtea suferințe ale lumii, dar puține pot fi suferințe ale Divinului Desigur, ni se poate spune: să presupunem că suferințele lumii nu pot fi recunoscute de Dumnezeu ca fiind propriile sale suferințe; dar în orice caz, văzând suferințe străine lui însuși, el, deși parțial, nu poate decât să sufere compasiune, la fel ca o persoană care vede nenorocirile altora, deși nu le trăiește el însuși; în consecință, după ce ne-am asumat conștiința în Dumnezeu, trebuie să ne asumăm și compasiune în el, adică, un fel de suferință, în funcție de conștiința lui Dar la

aceasta trebuie remarcat faptul că simpatia pentru suferința altuia este departe de a fi aceeași cu propria suferință; în plus, această simpatie capătă caracterul dureros al suferinței atunci când suferința altcuiva este neputincioasă, când este nemeritată și nu avem mijloace de a ajuta durerea altcuiva Dar, evident, aceasta nu este atitudinea celei mai înalte Ființe față de suferințele ființelor create În conceptele de iubire divine, providență, Biblioteca "Runivers " - milă și dreptate, vom găsi o explicație a relației celei mai înalte Ființe cu ceea ce numim suferința creaturilor, fără a fi nevoie să sacrificăm persoana Sa într-o frică imaginară de a încălca conceptul de atot-beatitudine Ființa cea mai înaltă nu poate suferi calamitățile creaturilor pentru că aceste calamități sunt prevăzute și asigurate de el: pentru că le vede sensul și scopul; vede că suferința este o condiție necesară pentru atingerea beatitudinii de către ființele limitate În general, trebuie remarcat faptul că, chiar dacă a existat într-adevăr o astfel de coliziune între conceptele de fericire și conștiință, despre care crede Hartmann, atunci, în orice caz, pornind de la ideea de perfecțiune, ar trebui să preferăm conceptul de conștiință la conceptul de fericire și ar fi mai bine să-L prezentăm pe Dumnezeu ca fiind plin de compasiune față de suferința creației, decât nu suferind, ci inconștient Pentru a respinge ideea lui Hartmann că starea inconștientă este mai bună decât starea conștientă, legată de suferință, este suficientă o simplă observație Dacă ni s-ar oferi să ne schimbăm poziția cu un nebun care, după ce și-a pierdut cunoștința, se consideră în vis cel mai fericit dintre muritori sau, cel puțin, în stupefia sa, nu este complet conștient de suferințele sale, am fi de acord cu asta sau nu? Fiecare persoană sănătoasă s-ar retrage îngrozită de o astfel de schimbare și ar prefera chiar și o viață conștientă mizerabilă fericirii uneia nebunești În același mod, un foarte dezvoltat, cu o conștiință rafinată și o conștiință de sine, o persoană nu ar fi de acord niciodată să-și schimbe soarta cu o persoană complet nedezvoltată, grosolană și insensibilă, nu ar fi de acord, în continuare, să se transforme într-un copil, să devină un animal, plantă, piatră, în ciuda faptului că primul, fiind mai puțin conștient, simte mai puțină durere, în timp ce al doilea, fiind complet inconștient și complet eliberat de aceasta Toate acestea arată clar că conștiința, în ciuda tuturor dezavantajelor sale la ființele limitate, este cel mai înalt grad de perfecțiune imaginabil în ființa spirituală, iar conceptul ei nu poate fi în niciun caz eliminat din ideea unei ființe spirituale absolut perfecte Acele predicate ale unei ființe absolute pe care le avem până acum Biblioteca "Runivers " - - De atunci, am considerat: spiritualitatea, rațiunea, libertatea, personalitatea, au în sine un caracter teoretic și nu epuizează încă conceptul de perfecțiune absolută Pentru deplinătatea acestei perfecțiuni, este esențial ca acestora să li se alăture un predicat practic sau moral al binelui Astfel, o ființă spirituală limitată (omul), deținând pe deplin proprietățile indicate mai sus, poate fi atât bună, cât și rea, așadar, atât perfectă, cât și imperfectă, independent de ele Același lucru trebuie spus despre ființa absolută; spiritualitatea cea mai înaltă, înțelepciunea, atotputernicia sunt încă insuficiente în sine pentru ca o ființă care le posedă să fie absolut perfectă În același timp, ea trebuie să fie de conceput ca fiind cel mai înalt bine sau binecuvântare, o ființă sfântă Acest predicat al ființei absolute îi este acordat de toate religiile (oricum în special ideile acestei proprietăți ar putea fi insuficiente) și sistemele filozofice Nimeni nu îl va reprezenta pe Dumnezeu ca fiind rău sau

imoral Proprietatea perfecțiunii morale absolute a Divinității este cu atât mai importantă pentru conștiința religioasă, cu cât întreaga doctrină a moralității și întreaga semnificație morală a religiei sunt în mod esențial legate de aceasta Prin urmare, o astfel de înțelegere a acestei proprietăți în panteism se reflectă inevitabil în demnitatea principiilor sale morale Dar se poate menține acest predicat atât de esențial al perfecțiunii absolute cu un concept panteist al acestuia și, în același timp , poate panteismul să ne ofere și un principiu ferm al activității morale? Conform concepției panteiste, absolutul este întregul ființă determinată în toate definițiile ei esențiale, iar ființa determinată este o modificare a absolutului însuși Considerând însă ființa actuală din latura ei calitativă, observăm faptul incontestabil al deosebirii dintre bine și rău; această diferență ne apare în mod necesar ca opusul calităților, fenomenelor incompatibile Dar, în viziunea panteistă, atât ceea ce se numește bine, cât și ceea ce se numește rău trebuie să aparțină în mod egal totalității absolutului, deoarece răul aici nu poate fi venerat de niciun exterior Biblioteca "Runivers " un element intruziv, deoarece în ansamblul absolut nimic nu poate veni din exterior sau accidental Prin urmare, moralele rele și imperfecte, la fel ca cele bune și perfecte, trebuie să aparțină în egală măsură absolutului Dar cu o astfel de înțelegere, absolutul nu mai poate fi perfect moral Cuprinzând binele și răul în sine, ea însăși se va dovedi a fi o ființă care combină aceste contradicții mitice în sine; Următorul la fel de bine ca și rău, în orice caz, imperfect moral Cea mai decisivă metodă pe care o poate folosi aici panteismul pentru a elimina concepția nedemnă a unei Ființe Supreme, care decurge firesc din principiile ei, este, desigur, negarea îndrăzneață a realității însăși a conceptelor de bine și rău, ca subiective , idei neadevărate ale minții umane limitate Phdinoza recurge la această metodă El admite direct că distincția dintre bine și rău, merit și vinovăție, se bazează doar pe prejudecăți Din moment ce oamenii și-au imaginat că tot ce se întâmplă în lume se întâmplă pentru ei înșiși și pentru binele lor, au început să considere în fiecare lucru un avantaj care le oferă beneficiu sau plăcere Pentru a desemna astfel de relații pur subiective proprii cu proprietățile lucrurilor, ei au inventat concepte de genul, de exemplu, binele, răul, ordinea, dezordinea, frumusețea, urâțenia etc ; și din moment ce se considerau în același timp liberi, de aceea astfel de concepte au apărut drept lăudabile și condamnabile, merit și vinovăție Tot ceea ce este bun pentru sănătate sau considerat important pentru închinare, oamenii numesc bine și opusul răului Dar toate acestea nu sunt altceva decât o reprezentare subiectivă a puterii noastre cognitive inferioare, imaginația *) Inconsecvența unei astfel de negare hotărâtoare a obiectivității conceptelor de bine și rău, în care idealistul consecvent este în mod ciudat de acord cu opiniile superficiale ale vechilor sofiști cu privire la acest subiect, este prea evidentă pentru a merita să ne oprim pe larg Cel mai *) Spinoza's Ethik, uebers, v Kirchmann p , Biblioteca "Runivers" - necesitatea panteismului de a recurge la o denaturare a conceptelor fundamentale ale moralei pentru a salva demnitatea principiului absolut deja în sine arată inconsecvența acestei direcții Alți pantești sunt departe de a-l urma pe Spinoza pe acest drum atât de periculos pentru morală, de a nega sensul obiectiv al binelui și al răului Ei recunosc semnificația reală a acestor contrarii mitice, dar încearcă doar să le înmoaie și să le netezească astfel încât să facă posibilă introducerea lor fără contradicție în absolut Ei încearcă să demonstreze că relația dintre așa- zisul bine și

așa-zisul rău nu este deloc o relație de opoziție și excludere reciprocă, așa cum presupune conștiința obișnuită non-filosofică și că, în consecință, derivându-le din absolut, facem nu-i atribuim deloc predicate contradictorii, nu-l considerăm deopotrivă perfect și imperfect în același timp Relația dintre bine și rău, spun panteștii, nu este o relație de contrarii, ci o relație de semnificație comparativă a obiectelor și fenomenelor în ordinea generală a ființei Dar o astfel de diferență între fenomenele individuale în funcție de gradul de semnificație al lor ca întreg nu încalcă deloc conceptul de perfecțiune generală a întregului Cu aceasta, este de acord și viziunea teistă obișnuită asupra lumii Astfel, considerăm că lumea este creația perfectă a Creatorului, aranjată frumos și oportun, pe deplin demnă de înțelepciunea și bunătatea Creatorului Dar în ciuda perfecțiunii generale, recunoscute de noi, a lumii, considerăm totuși posibil să admitem o diferență de perfecțiuni și calități între obiectele sale individuale; În fiecare tărâm al naturii distingem binele de rău, frumosul de urât, utilul de inutil, în general, mai puțin perfect de cel mai perfect Cu toate acestea, este suficientă o observație superficială pentru a vedea că nesemnificativul, la fel ca perfectul, răul, la fel ca frumosul, aparțin în mod egal în mod necesar compoziției întregului, determină în mod egal ordinea și armonia lumii, astfel încât fără mic și imperfect, perfectul nu ar putea fi ceea ce este Dacă acum, în reprezentarea perfecțiunii lumii, diferența de demnitate Biblioteca "Runivers " a obiectelor sale particulare nu contrazice recunoașterea perfecțiunii sale generale, atunci, în același mod, reprezentarea diferitelor calități ale fenomenelor particulare și evaluarea relativă a acestora în funcție de ideile de utilitate, frumusețe, bunătate nu pot contrazice cel puțin conceptul de perfecţiunea generală a absolutului Manifestări particulare ale absolutului prin însuși faptul că sunt considerate ca private, altfel nu ar trebui să ni se pară limitate și imperfecte; dar fiind considerate în ideea lor generală ca momente necesare ale întregului, ei înșiși se dovedesc a fi necesari și desăvârșiți Scopul principal al unei astfel de explicații nu poate fi trecut cu vederea Panteismul dorește tocmai să distrugă opoziția dintre bine și rău recunoscută de conștiința religioasă și morală și să o înlocuiască cu diferența în gradele de perfecțiune relativă a obiectelor și fenomenelor în implementarea întregii ordini a lumii El înțelege diferența fizică exact în același mod ca și diferența dintre obiectele naturale de natură externă; ceea ce are mai multă importanță în ordonarea organismului general al naturii are o valoare mai relativă și poate fi numit bine și perfecțiune în comparație cu ceea ce este de o asemenea importanță Evident, într-o astfel de vedere, contradicția predicatelor în absolut este netezită și transferată în zona ideii subiective umane de perfecțiune Dar, de fapt, analiza conștiinței morale arată întreaga inconsecvență a unui astfel de punct de vedere Demnitatea comparativă în domeniul obiectelor naturii și fiecare dintre ele, având o participare mai mare la aranjarea întregului, are mai multă semnificație decât cealaltă, este ceva complet diferit de demnitatea morală și nedemnitatea, binele și răul și nu ar trebui fi confundat cu el Deși recunoaștem unele obiecte din natură ca fiind mai semnificative decât altele, judecând după semnificația pe care o au în viața lumii, dar nimeni nu va spune că o astfel de diferență a fost identică sau omogenă cu diferența morală și perfecțiunea, că unele obiecte au fost, așadar, vorbesc, mai amabil, alții mai răi, în diferite grade Distingem clar între perfecțiunea estetică, teleologică și spirituală și în

niciun caz Biblioteca "Runivers " nu le amesteci O viziune a naturii neinteresată de teorie respinge complet nu numai identitatea, ci și analogia dintre contrastele sale și contrariile lumii morale - binele și răul Vedem clar că toate obiectele și fenomenele naturii, considerate în sine și fără a ține seama, au aceeași valoare intrinsecă și, în consecință, același drept de a exista și de a avea semnificație în viața comună a lumii Obiectele și fenomenele mai importante în ordinea vieții lumii nu sunt opuse de noi unora mai puțin importante, ca negarea lor; obiectele mai putin importante in sine nu numai ca pot exista si exista impreuna cu altele mai semnificative, dar conditioneaza la randul lor existenta celor mai importante Opusele morale ale binelui și răului au un sens complet diferit și într-o relație diferită unul cu celălalt Relația dintre ei, conform judecății conștiinței morale, nu este doar demnitatea comparativă a mai mult bine și mai puțin bine, mai important și mai puțin important pentru viață, ci relația de opoziție a coroanei și excludere reciprocă Un astfel de antagonism al binelui și al răului există nu numai în sfera conceptelor abstracte, ci și în viață, în ciocnirea propriu-zisă a îndatoririlor și pasiunilor, a impulsurilor morale și a pasiunilor, în lupta adevărului și binelui cu nedreptatea și viciul În consecință, transferul ideii de perfecțiuni și imperfecțiuni fizice pe tărâmul moral și identificarea acestei idei cu conceptele de bine și rău nu pot fi în niciun fel admise Un astfel de transfer va distruge în mod inevitabil moralitatea însăși, netezind contrastele vitale dintre bine și rău în conceptul abstract de perfecțiune și imperfecțiune cosmică, adică, semnificație mai mare sau mai mică în viața lumii Dar, în același timp, conceptele de bine și rău își pierd realitatea și adevărul și sunt transferate în zona viziunilor subiective De fapt, nu există nici bine, nici rău, ci doar mai mult sau mai puțin perfect în sensul cosmic al cuvântului Acest rezultat al viziunii panteiste în raport cu moralitatea nu este ascuns nici măcar de panteiştii consecvenţi înşişi "La fel ca în natură", spune unul dintre ei, nimic nu este imperfect, așa este și în lumea umană; Ce- Biblioteca "Runivers " - - orice ne pare imperfect doar din punct de vedere relativ Fiecare om, chiar și cel mai rău, exprimă o anumită perfecțiune, doar unul se exprimă ca un instrument orb al absolutului, în timp ce celălalt, un om cu adevărat divin, face ce este drept, știind Cine nu acţionează corect este un instrument orb; cel bun știe ce este; ceea ce face, face liber" *) Mai mult decât alți panteiști, Hegel încearcă să reziste opoziției morale a conceptelor de bine și rău Binele și răul pentru el nu sunt doar idei subiective, nici doar grade relative de perfecțiune, analoge cu perfecțiunile și imperfecțiunile naturii El este clar conștient de opusul lor fundamental; el priveste binele si raul nu ca momente de drepturi egale, la fel de necesare in ordinea fiintei, ci ca pe ceva care in sine in mod ilegal trebuie sa fiu distrus inaintea puterii binelui Un astfel de concept al răului în sistemul său se realizează prin opoziția generalului și a individului Ceea ce Hegel are în comun este în același timp adevărat, rezonabil, real în adevăratul sens al cuvântului; individul este o ființă neadevărată și nerezonabilă, un moment trecător în dezvoltarea absolutului Binele, conform definiției lui Hegel, este esența voinței în universalitatea și adevărul ei; răul este un fenomen aparent (Schein), nesemnificativ, fără realitate adevărată; este tocmai ceea ce, în sfera morală, face universalul separat, îl reduce la nivelul unui fenomen aparent Cu alte cuvinte: răul este arbitrar (Willkür), care caută să facă din propria sa individualitate un principiu, să o plaseze deasupra universalului, pe care interesul

subiectiv îl opune binelui Dacă întrebăm mai precis în ce constă exact acest interes subiectiv, vom obține un astfel de răspuns încât conținutul acestui interes constă din așa-numitele definiții hegeliene ale voinței naturale, dorințe, pasiuni, motive, etc , răul este deja definit de Hegel ca o oprire sau stare (Stehenbleiben) a spiritului în propria persoană ♦) Klein de la școala lui Schelling Erdmann Gesch d Ph Biblioteca "Runivers" - - natura sau ca o concentrare în sine (Insichgehen) a ființei naturale a spiritului *) Dar un astfel de concept al răului nu realizează nici a) un adevărat concept de moralitate, nici b) reconcilierea existenței sale cu perfecțiunea absolută Din definițiile răului prezentate de noi, este clar că Hegel consideră răul ca fiind stabilirea reală a aspirațiilor și scopurilor inferioare, egoiste, deasupra nevoilor și scopurilor celei mai înalte dezvoltări umane generale Din cursul ulterioar al gândurilor sale este într-adevăr evident că el găsește expresia și norma moralității într-un proces care este adevărata expresie a vieții absolutului Fiecare acțiune sau persoană este morală în măsura în care participă la exprimarea acestui general; în mod imoral, în ce măsură se îndepărtează de general, opunându-i voința individuală și interesul individual La prima vedere, teoria lui Hegel pare să rezolve cu succes problema relației reciproce dintre bine și rău Ideea pare destul de corectă că rădăcina și esența răului se află în așa-numitul egoism, în dorința de a-și apăra interesul personal individual împotriva cerințelor binelui comun și a intereselor întregii omeniri Dar eroarea teoriei lui Hegel este că egoismul, ca calitate morală binecunoscută, este identificat cu individualitatea Dorința de a-și apăra individualitatea, de a o opune chiar și generalului, uneori nu are nimic de-a face cu egoismul, iar această dorință nu numai că nu poate fi vicioasă, ci uneori trebuie recunoscută ca bună, pentru că, contrar părerii lui Hegel, care identifică generalul cu binele, sunt cazuri când generalul este antimoral, iar individul este opusul Într-adevăr, vedem că opoziţia dintre general şi particular nu corespunde opoziţiei dintre bine şi rău; deoarece generalul, la fel ca particularul, poate fi el însuși supus evaluării morale, să aibă dreptate și Pentru o expunere detaliată a doctrinei răului a lui Hegel, vezi J Muller: Chrhtl Lehre y d Sunde TI Biblioteca "Runivers " - - greșit, bine și rău Generalul, a cărui expresie în Hegel este spiritul vremii, interesele generale, scopurile și aspirațiile unei epoci date de dezvoltare umană generală, acest general însuși poate fi supus erorii și poate fi vicios în însăși esența sa, ceea ce noi văd cu adevărat în vremuri de declin a moralității publice Conștiința noastră morală, nu numai indivizilor, ci și popoarelor și epocilor întregi, atribuie caractere morale foarte diferite și nu confundă niciodată semnificația morală și istorică a unei persoane sau a unei epoci binecunoscute Pe de altă parte, și invers, un individ se poate ridica semnificativ peste nivelul moralității sociale, iar un individ din punct de vedere moral poate fi mult mai înalt și mai moral decât timpul său, atât pentru că, în spiritul și convingerile sale, poate aparține la vremuri mai morale din trecut și, de asemenea, pentru că poate merge înainte, se ridică deasupra nivelului conceptelor moderne și aparține, ca să spunem așa, viitorului Nimeni, de exemplu, nu va considera moral necondiționat, chiar și pentru vremea lor, principiile activității sociale sau moralele predominante chiar și în epoca de înflorire a Greciei și, desigur, va acorda preferință personalităților lui Socrate și Platon, în ciuda faptul că erau personalități excepționale, în timp ce sofistii pot fi numiți mai degrabă reprezentanți ai spiritului vremii Având în

vedere acest lucru, care apare adesea în realitate, discrepanța între general și bine, individ și rău, trebuie, contrar vocii conștiinței morale, să justificăm cu orice preț generalul și să pronunțăm condamnarea ca ceva rău, împotriva oricărui mod individual de gândire care se abate de la normă și de la acțiune? Răul însuși are uneori o gamă largă de distribuție și o semnificație puternică în viața istorică, cu atât mai mult, în atingerea scopurilor istorice mondiale primește uneori o semnificație rezonabilă, ca mijloc negativ pentru implementarea binelui Ar trebui, așadar, ținând cont de participarea răului în cursul destinului istoric al omenirii, fiecare Biblioteca "Runivers " consideră momentul istoric al stăpânirii sale ca o expresie a adevărului și a bunătății? Mai mult, atunci când sunt aplicate la evaluarea binelui și a răului, a standardelor generale și ale particularului, ale omului general și ale individului, înseși conceptele de bine și rău nu diferă, ci sunt amestecate, devin nu opuse, ci relative Fiecare acțiune, fiecare fenomen din domeniul vieții morale și sociale este esențial indiferent; se dovedește a fi fie bine, fie rău, judecând după semnificația pe care o dobândește la un moment sau altul în cursul vieții umane Este un fapt istoric că forța dă dreptate la Hegel, iar această propoziție este pe deplin justificată de filosofia sa a dreptului Împotriva voinței absolute a națiunii, care are în acest moment o semnificație istorică mondială, ca purtătoare a spiritului universal, voința popoarelor și indivizilor particulare este fără drepturi Istoria lumii este judecata lumii Societățile și indivizii separati sunt doar instrumente ale voinței absolute a spiritului mondial, iar aceasta este cea mai înaltă valoare și demnitatea lor Evaluarea persoanelor și acțiunilor în funcție de virtutea și viciozitatea lor, vinovăția și inocența, este cea mai scăzută evaluare subiectivă Demnitatea cea mai înaltă și cu adevărat morală a unei persoane și acțiuni este determinată de gradul participării sale la exprimarea determinărilor voinței absolute la momentul ei Este ilegal să se condamne incidente și persoane din istorie mondială; a arăta ceea ce ar trebui să se întâmple, cu atât mai puțin pe baza unei convingeri private, a acționa contrar convingerii generale, ca atare că nu ar trebui să fie, este imoral Astfel, nu există nicio datorie și nici o datorie independentă de cursul general real al evenimentelor; itica trece în fizica simplă a spiritului, pentru că tot ceea ce este real (în sensul lui Hegel) este rezonabil, și deci drept și invers Dar o astfel de examinare cosmică a convingerilor și acțiunilor umane este cel mai sigur mijloc de a le lipsi de orice semnificație morală și de a le prezenta ca fiind complet indiferente În ceea ce privește activitatea individuală, care este adevăratul temei al moralității, ea este complet paralizată de o astfel de viziune persoana individuala *) Vezi de ex Epsukior §§ , , ZZ V KUDRYAVTSEV T I Biblioteca "Runivers" - - există un fenomen nesemnificativ în cursul general al vieții lumii; pentru ocean este la fel dacă există o picătură mai mult sau mai puțin în el și fiecare are dreptul să respingă orice autoritate a legii morale pentru sine personal și pentru viața sa privată, cu gândul că imoralitatea sa privată nu va perturbă mersul general al istoriei și, în consecință, caz în care nu poate fi numit imoral, ci doar nesemnificativ Dacă lumea este regula absolutului, atunci în ea totul va merge de la sine și bine; Ar fi cea mai mare nebunie ca indivizii, din partea lor, să-i pese de parcă prin grijile lor cineva ar putea ajuta, sau prin rezistența lor, să oprească progresul unei mașini atât de puternice Astfel, distrugerea datoriei morale personale în fluxul fizic al

istoriei, ca să spunem așa, este o consecință necesară a acelei teorii panteiste, care înțelege opoziția dintre bine și rău ca opoziție dintre general și particular Această anihilare ne va deveni și mai clară dacă la această înțelegere a binelui și a răului adăugăm conceptul de panteism despre semnificația individului în viața comună a absolutului Că independența individuală a omului, al cărei prim semn și expresie este libertatea*, este o presupoziție necesară a moralității, nu există nicio îndoială Morala are sens doar atunci când sunt convins că pot acţiona în felul ăsta şi în altul, bine sau rău; pe această convingere se bazează așa-numita responsabilitate morală față de sine și de ceilalți a uneia sau altei acțiuni Dar această minte va fi o auto-amăgire goală dacă toate acțiunile pe care mi le atribui nu sunt de fapt ale mele, ci doar expresia conștientă sau inconștientă a legii absolute a vieții care stă peste mine Suntem niște orbi jalnici, stând pe treapta cea mai de jos a înțelegerii raționale, non-filosofice, când credem că facem sau putem face ceva singuri; de fapt, toate fenomenele lumii panteiste, atât în domeniul naturii, cât și al spiritului, sunt manifestări necesare ale vieții absolutului Dar cu un determinism atât de hotărât, cu o astfel de negare a independenței și libertății individuale, ceea ce poate servi pentru o persoană - motivație pentru moralitate? El este o picătură neînsemnată în fluxul nemărginit al absolutului Dacă activitatea lui personală merge împotriva acestui curent (dacă este posibil), atunci poate fi numită nesemnificativă, dar deloc lipsită de etică în sensul obișnuit al cuvântului Este la fel ca orice fenomen trecător din natură (de exemplu, căderea unei frunze dintr-un copac) - în comparație cu cursul general al vieții universului Acest fenomen moare fără urmă și rezultă în abisul absolutului și nu va avea nici responsabilitate personală, nici rezultate personale pentru persoana însuși, deoarece, distrugând independența individului, recunoscând adevărul și realitatea numai generalului, panteismul, al desigur, nu poate permite existența personală a spiritului în afara vieții reale Astfel, panteismul ne prezintă motive reale pentru îmbunătățirea morală Dimpotrivă, aplicarea consecventă a principiului panteist duce la indiferență, la recunoașterea necesității fatale a binelui și a răului și la justificarea îndrăgostirii față de acesta din urmă prin forța inevitabilului, care stă mai presus de om și de amăgitorul lui libertate, legea vieții absolute, lege care, în esență, nu diferă în nimic de limbaj escago soarta sau soarta , b) Nesatisfăcând cerința conștiinței de sine morale, teoria lui Hegel a binelui și a răului, în același timp, nu poate satisface cerința conștiinței religioase, care găsește baza finală și justificarea moralității în conceptul de Dumnezeu ca un bun absolut Ființa, perfectă din punct de vedere moral și sfântă Este acesta absolutul panteist? Răul, după Hegel, este separat, în ce măsură se opune generalului; Mai exact, această separare nu este altceva decât naturalețe (Natürlichkeit) sau voință naturală cu dorințele, pasiunile ei inferioare etc Întrebarea este: care este semnificația acestei naturalețe sau individualitate naturală în raport cu dezvoltarea absolutului? Este ceva ireal, în adevăratul sens, doar ființă aparentă (Schein), sau este unul dintre momentele abso- * - proces nebun? Sistemul lui Hegel, prin caracterul său panteist, nu permite alt răspuns decât unul dintre aceste două Dar, răspunzând la această întrebare, întâlnim ezitarile lui Hegel, chiar contradicții, care decurg din imposibilitatea reconcilierii concepției panteiste cu conceptul binelui și al răului ca adevărate opuse Aparent, cel mai bine ar fi ca acest punct de vedere să

distrugă complet conceptul de rău, să-l recunoască drept un fenomen negativ, neadevărat; într-un asemenea caz, nevoia de a recunoaște răul ca moment necesar în viața absolutului ar fi eliminată Și într-adevăr, în unele locuri, Hegel tinde spre o astfel de viziune și chiar numește în mod direct răul un fenomen aparent și nesemnificativ Dar, pe de altă parte, a admite decisiv această gândire ar însemna a intra în contradicție cu conștiința morală și cu însuși conceptul de individ și particular, la care, la Hegel, se limitează conceptul de rău Individualitatea și comunitatea sunt două momente la fel de necesare în procesul dezvoltării dialectice a ideii absolute, iar distrugerea unuia dintre ele ar distruge chiar acest proces De aici, pentru Hegel, apare nevoia de a legitima răul, ca să spunem așa, de a-i da un loc în procesul dezvăluirii absolutului și, în același timp, în conformitate cu conștiința morală, de a-și arăta ilegalitatea în raport cu binele Sarcina, după cum vedeți, este foarte dificilă: să vedem cum o rezolvă Hegel Naturalitatea, imediata, conform învățăturilor lui Hegel, este începutul de la care spiritul trebuie să plece pentru a deveni spirit prin negația sa Deci, naturalețea pentru el este ceea ce nu ar trebui să fie; dacă, cu toate acestea, el face din el conținutul voinței sale, atunci aceasta este o negație a spiritului, un rău Un animal nu poate fi nici bun, nici rău în firescul lui, dar un om, tocmai pentru că trebuie să iasă din firescul lui, devine rău de îndată ce se oprește asupra lui, îl face ceva esențial pentru sine Dar se pune întrebarea: de ce apare acest fenomen? Cum poate omul să facă din naturalețea inocentă în sine conținutul special al voinței sale și să-l opune generalității? Aparent, Hegel Biblioteca "Runivers" - - nici un astfel de fenomen nu se găsește în liberul arbitru al omului; motivul pentru aceasta, spune el, nu stă în necesitatea naturală; un om poate vrea răul, dar nu trebuie să-l dorească Răul este o chestiune de arbitrar (Willkür), accident spiritual, "ceea ce nu ar trebui să fie, adică ceea ce trebuie distrus " Dacă înțelegem aceste expresii ale lui Hegel în sensul lor literal, atunci, desigur, am putea fi de acord cu el Răul este ceea ce nu ar trebui să fie; conform înțelegerii obișnuite, aici trebuie înțeleasă ideea că răul nu ar trebui să apară deloc, că nu este un fenomen normal, inutil Expresiile lui Hegel Cheia unei înțelegeri adevărate dintre ele este dată de următoarele cuvinte: "adică ceea ce trebuie distrus" După sensul sistemului său, aceasta înseamnă că răul nu ar trebui să existe în sensul că este un moment de distrus odată cu apariția unui nou moment, mai înalt, în procesul dezvoltării dialectice a ideii Rezultă că sintagma: răul este ceva ce nu ar trebui să fie, nu are sensul mitic al anormalității necondiționate și constante a răului, ci doar sensul metafizic că răul trebuie să dispară odată cu debutul celui mai înalt moment al dezvoltării, ci ea însăși este, deși trecătoare, dar nu este mai puțin un moment necesar în această dezvoltare Răul, pentru a fi distrus, trebuie mai întâi să existe; pentru ca binele să apară, este necesară existența prealabilă a răului; momentul cel mai înalt nu poate apărea fără cel mai de jos; el este de acord cu ele Această necesitate este clar recunoscută de Hegel Răul, care în sens fizic nu ar trebui să existe, în același timp trebuie să existe și datorită celei mai înalte necesități speculative Ideea trebuie să se scindeze în două, să apară în dezvoltarea ei sub forma a două momente opuse și care se exclud reciproc, astfel încât prin anihilarea reciprocă a acestor momente să apară o nouă etapă a dezvoltării sale, spiritul Unitatea naturală, indiferentă, din care provine spiritul, trebuie distrusă împărțind această unitate în momente de bine și de rău; această împărţire, prin reconcilierea căreia omul

devine cu adevărat spiritual, aparţine însăşi esenţei omului Omule, spune Hegel, trebuie să mănânce neapărat din pomul cunoașterii binelui și răului, altfel nu ar fi om, ci doar animal *) Din aceasta se poate observa că sistemul lui Hegel, deși neagă egalitatea binelui și răului în sens moral, în același timp o afirmă în sens metafizic, deoarece recunoaște răul, deși trecător, dar în același timp necesar moment în dezvoltarea spiritului Aici, în teoria lui Hegel, există o contradicție decisivă între necesitatea fizică și cea metafizică; ceea ce primul cere, al doilea exclude și neagă Din punct de vedere teoretic, pentru el răul este un fenomen întâmplător, anormal, necondiționat de natura noastră, care nu ar trebui să fie Din punct de vedere metafizic, este un fenomen necesar, un rezultat inevitabil al bifurcării imediate naturale și un moment în dezvoltarea spiritului Cât de diferite sunt rezultatele practice ale uneia și celeilalte viziuni despre rău și cum, în acest caz, conceptele de sănătatea mentală a răului pot fi opuse, acest lucru este de la sine înțeles Cert este că această contradicție în viziunea răului, care este destul de clară la Hegel, în ciuda dorinței sale de a o netezi cu fraze ambigue, este o consecință necesară a oricărui sistem panteist De îndată ce lumea este recunoscută ca dezvoltarea unui început absolut unificat, atunci unul din două lucruri: fie răul nu există cu adevărat, fie dacă există, atunci este un moment necesar în viața absolutului Întrucât Hegel, în ciuda unor expresii separate despre nesemnificația răului, admite în general foarte clar sensul său pozitiv, el nu poate fi eliberat de vina comună a tuturor sistemelor panteiste, că în ele binele și răul sunt momente esențiale în viața lui absolutul și cel mai absolut nu este așadar absolut perfect în sensul mitic al cuvântului Am prezentat deficiențele esențiale ale conceptului panteist despre Dumnezeu Aceste neajunsuri de așa natură care nu permit în niciun caz să considere panteismul ultimul și decisiv cuvânt al filozofiei despre Dumnezeu, așa cum cred apărătorii - ♦) Millier, Chr Lehre v, d Sunde , - vârfurile acestei vederi, dar chiar și pentru a-i oferi vreun avantaj semnificativ față de acel nivel inferior de înțelegere a Divinului, deasupra căruia credea că se ridică, înțelegem deismul Dacă deismul nu a realizat absolutul cu adevărat pentru că l-a limitat la independența lumii (după baza ei substanțială, materia, ca greaca veche, sau prin însuși faptul existenței independente a lumii, ca cel mai nou deism) , apoi panteismul, la rândul său, își limitează introducerea în predicate absolut contradictorii, care sunt: infinit și finitate, perfecțiune și imperfecțiune Dacă panteismul pune principala vină a deismului (pe care, în opinia sa, o împărtășește și teismul) este că nu este liber de antropomorfism ascuns, mai subtil decât politeist, reprezentând Crăciunul în imaginea unui spirit uman finit, atunci el însuși suferă de fapt același dezavantaj de a limita divinitatea la forme finite este încă în cel mai puternic grad Adevărat, în principiul său de bază, se pare că nu numai că este departe de acest neajuns, dar se încadrează în extrema opusă Absolutul său însuși este o indiferență nedefinită, o identitate a contradicției sau o ființă abstractă goală, ceva din care totul trebuie să se dezvolte Dar asupra unui asemenea absolut gol și lipsit de viață, desigur, gândul nu se poate opri Ea iese din indiferența sa într-un proces de definiții diverse după legi imanente lui Dar ce fel sunt aceste definiții și aceste legi? Sunt ele determinările actuale ale naturii însăși a Divinității, legile proprii și nu ale vieții lumii? Aceasta este ceea ce gândește panteismul, dar nu în realitate În esență, ele nu decurg din însăși natura absolutului,

în esență nu sunt altceva decât abstracții din formele ființei finite, prezentate în mod fals de panteism ca autodeterminări ale absolutului Desigur, panteismul nu acceptă în niciun caz să admită că definițiile sale sau momentele absolutului sunt doar abstracții fie din legile naturii (ca la Schelling), fie din legile dezvoltării unui concept logic (ca la Hegel) El crede că ajunge în aceste momente fie prin contemplare mentală (Spinoza și Schelling), fie printr-un proces dialectic Biblioteca "Runivers " - - som de gândire pură (Hegel), în orice caz, un act de cunoaştere, independent de realitatea empirică Înlăturarea completă a acestei autoînșelăciuni a panteismului ar necesita, desigur, o critică specială a teoriei idealiste a cunoașterii și a acelor metode de filozofie pe baza cărora se gândește să-și stabilească conceptul de absolut Aici este suficient să ne limităm la o singură recunoaștere a inconsecvenței științifice a acestei teorii și a imposibilității prin contemplație sau gândire pură de a deriva nu numai conceptul de absolut, ci și conceptul oricărei ființe reale Cu o asemenea imposibilitate, filosofia idealistă nu derivă de fapt definițiile și principiile vieții absolutului din conceptul lui, ci le impune din exterior Legile naturii și legile spiritului uman sunt prezentate inconștient minții filozofului în construcția absolutului și momentele existenței sale, aparent pur și independente de experiență; el ia abstracția din realitate ca produs al gândirii pure Dar, acționând în acest fel, nu se ridică Divinul deasupra lumii, ci doar îl face o copie plictisitoare, abstractă a existenței lumii Astfel, gândindu-se să se ridice deasupra antropomorfismului aparent al deismului și al teismului, el cade de fapt chiar în acel cosmomorfism care a constituit trăsătura caracteristică celei mai joase forme de conștiință religioasă, cea politeistă Această relație ascunsă a panteismului cu politeismul este clar indicată de caracterul panteist al acelor religii păgâne, în care, printr-o coajă senzuală, gândirea filozofică în curs de dezvoltare și-a văzut prin ideea lor principală, de exemplu Braminskaya Astfel, în realitate, panteismul nu constituie o înălțare, ci o coborâre a nivelului conștiinței religioase la gradul de politeism, o confuzie a lui Dumnezeu cu lumea În ceea ce constituie înălțarea ei reală, în formularea abstractă, filosofică, a unei idei familiare chiar și politeismului, nu numai că nu există niciun beneficiu pentru conștiința religioasă, ci, dimpotrivă, un detriment direct Panteismul religios al lumii păgâne, datorat parțial inconsecvenței sale, parțial predominării elementului senzual, antropomorf în ea, nu a lipsit complet divinitatea de trăsături concrete vii Biblioteca "Runivers" - - Relațiile religioase erau posibile pentru o astfel de zeitate; se putea apela la el cu cereri de ajutor; i se puteau face sacrificii, deoarece părea a fi o ființă vie și conștientă Dar de îndată ce o astfel de zeitate s-a transformat într-o abstracție a legilor și formelor lumii în unitatea lor, atunci adevărata relație religioasă vie a unei persoane cu el devine imposibilă Singura relație vie care ar putea avea loc aici este sentimentul religios al dependenței noastre complete și necondiționate de absolut; acest sentiment ar fi trezit de conștiința nesemnificației eului nostru individual în fața absolutului atotconsumător și atotputernic Dar acest sentiment, în locul unei conștiințe religioase corecte de dependență de Dumnezeu, smerenie și devotament față de voința Lui, se va transforma cu ușurință în fatalism, într-o plictisitoare, paralizantă a oricărei morale, conștiință a propriei neputințe, în indiferență față de bine și rău, ca de îndată ce ne amintim că eul nostru personal este în panteism, este lipsit de orice

independență, că acțiunile sale pretins libere, la fel ca toate fenomenele din lume, sunt determinate de inevitabile, irezistibile, precum soarta păgână, legile dezvoltării care guvernează asupra viata dintre cele mai absolute VII Ateism În lecturile noastre anterioare despre filosofia religiei, ne-am ocupat de forme pozitive ale conștiinței religioase naturale, pe care le-am desemnat cu numele: politeism, deism și panteism Fiecare dintre aceste forme, în mișcarea vie a conștiinței religioase, în căutarea constantă a definițiilor din ce în ce mai perfecte ale Divinității, s-a dovedit a fi insolvabilă, a deschis calea către o nouă formă și, după cum am văzut, a provocat în mod necesar această formă Conștiința nesatisfăcătoarei acestei forme, negarea ei, a servit astfel ca un stimul activ pe calea mișcării naturale a gândirii religioase Dar în același timp, așa cum exclud Conform legii generale a dezvoltării conștiinței religioase, a fost posibil și un alt rezultat al conștiinței de nesatisfăcător și respingere a acestei forme Fie prin absența unui interes religios viu, fie din alte motive, gândirea omului în mișcarea sa s-ar putea opri la negația pură a fiecărei forme date de conștiință religioasă, fără a încerca să meargă mai departe Dar, deoarece în conștiința religioasă naturală forma sa este în mod esențial legată de conținut, o astfel de negare ar putea apărea ca o negare a însuși conținutului religiei și a ideii sale principale, ideea de Divin; ar putea apărea acea atitudine negativă față de însăși fundamentul conștiinței religioase, care se numește de obicei ateism Ateismul, așa cum arată istoria religiei, a apărut întotdeauna ca unul dintre simptomele particulare ale distrugerii fiecăreia dintre principalele forme de conștiință religioasă pe care le-am indicat, în epoca critică a tranziției sale la o formă superioară Astfel întâlnim ateismul în primul rând în școala sofiștilor, ca urmare a căderii politeismului sub loviturile criticii filozofice; apoi iese în prim-plan în dezintegrarea filozofiei antice greco-romane și a conceptului deist despre Dumnezeu care o domina; Ateismul modern se află, de asemenea, în legătură incontestabilă cu deismul din secolele XVII-XVIII, pe de o parte, și cu panteismul idealist al filosofiei germane, cel mai apropiat de noi în timp, pe de altă parte Ateismul, conform sensului literal al acestui cuvânt, este negarea adevărului existenței lui Dumnezeu Dar, în ciuda acestei aparente definiții a acestui termen, nu se poate spune că conceptul pe care îl exprimă aparține celor ferm stabiliti în filozofie Granițele ateismului au fost fie reduse la un număr nu deosebit de semnificativ de persoane care s-au recunoscut în mod deschis ca atei, fie s-au extins în aproape întregul domeniu al filosofiei Dacă avem în vedere acuzațiile de ateism ale acestor sau altor filozofi care au apărut la un moment dat, atunci ar trebui să atribuim numărului de atei aproape jumătate din vinovăția lor Deci, în antichitate, pe lângă atomişti şi stoici, Anaxagoras, Socrate, chiar Aristotel au fost acuzaţi de ateism În vremurile moderne, nici scriitorii religioși nu erau zgârciți cu acuzațiile de ateism: ei nu numai cei mai mulți dintre filozofii lumii antice au fost supuși, ci și persoane remarcabile în noua filozofie precum Spinoza, Fichte, Hegel, chiar Kant Motivul unei astfel de extinderi a granițelor ateismului este, evident, că, atunci când judecau despre aceasta, ei aveau în vedere un anumit concept despre Dumnezeu și orice negare directă sau indirectă a acestui concept a fost considerată o negare a însăși ideea de Divinitatea, ateismul Uneori, acest concept definit a fost dat de religia pozitivă dominantă a unui anumit timp, iar toți cei care au negat acest concept au fost

considerați că neagă însăși existența Divinității Acesta, desigur, este conceptul cel mai unilateral al ateismului, din punctul de vedere de care a fost acuzat, de exemplu în antichitate, Anaxagoras și Socrate erau numiți ateii primilor creștini Dar, în cea mai mare parte, filozofii care au extins granițele ateismului și judecățile lor cu privire la acesta, au avut în vedere nu atât faptul însuși recunoașterea sau negarea directă a adevărului existenței lui Dumnezeu de către unul și celălalt filozof, ci calitatea și demnitatea conceptului de Dumnezeu însuși, și mai ales acele rezultate pentru conștiința religioasă, la care trebuie să conducă la una sau alta concepție unilaterală despre Dumnezeu Dacă conceptul de Dumnezeu s-a dovedit a fi atât de greșit încât a distrus cele mai esențiale predicate ale Divinității - diferența lui față de lume, personalitate și libertate - dacă, ca urmare a acestui fapt, chiar și pentru religie și-a pierdut orice semnificație, atunci în esenţă nu avea pentru ea decât un preţ, ca o negare directă a Divinului Pentru conștiința religioasă propriu-zisă, fiecare doctrină a lui Dumnezeu are adevăr și demnitate numai în măsura în care justifică și afirmă posibilitatea religiei, adică relație vie între Dumnezeu și om De îndată ce o astfel de relație este negata direct sau indirect în doctrina lui Dumnezeu, atunci, în ciuda recunoașterii teoretice a Divinității, omul, rămânând în realitate fără religie, rămâne în viață fără Dumnezeu, la fel ca în cazul unei negare directe de el Este clar că din acest punct de vedere, în ceea ce privește rezultatele sale pentru conștiința religioasă, panteismul, mai ales în direcțiile sale extreme, este cel mai în acord cu ateismul; de aici se pot întâlni cel mai adesea acuzații de ateism ale filozofilor de direcție panteistă și mai degrabă Biblioteca "Runivers" - - încercări spirituale de a demonstra că, în esență, panteismul este același cu ateismul *) Dar nu putem recunoaște corect acest tip de extindere a conceptului de ateism, deoarece chiar criteriul care se aplică aici pentru aprecierea meritelor diferitelor concepte despre Dumnezeu este, tocmai, compararea lor cu adevăratul concept de Dumnezeu și cu cerințele conștiința religioasă în amploarea și nedeterminarea ei loialitatea poate duce nu la o definire a limitelor reale ale ateismului, ci la confuzie în conceptul acestuia Aducând dialectic fiecare concept unilateral al lui Dumnezeu la ultimele sale concluzii extreme, logice, putem acuza de ateism orice concept filosofic sau fals religios despre Dumnezeu, întrucât fiecare unilateralitate se autodistruge în mod natural și, ca urmare, însuși conceptul din care a apărut Dar asta ar fi complet nedrept Oricât de insuficient și unilateral ar fi conceptul cunoscut despre Dumnezeu, nu este același lucru la fel ca negarea Divinității și nu avem dreptul să impunem unei anumite doctrine un gând pe care ea însăși nu l-a avut deloc în minte și să transmitem rezultatul criticii noastre la adresa unei doctrine binecunoscute drept pozitiv fapt cuprins chiar în această doctrină Așadar, pentru a elimina orice neînțelegeri atunci când definim granițele ateismului, trebuie să ținem cont nu de calitatea unui sau aceluia concept despre Dumnezeu și nu de rezultatele sale pentru conștiința religioasă, ci de faptul cel mai clar exprimat de recunoaștere sau negare a adevărul existenței lui Dumnezeu **) *) De exemplu la roman, si la System der naturi Religiilelehre p , ' **) O extindere excesivă a conceptului de ateism suferă și de distincția întâlnită adesea în metafizică între diferitele sale tipuri Ateismul este de obicei împărțit în negativ și pozitiv Sub numele de negativ se înțelege ignoranța completă despre Dumnezeu, absența în minte a oricărui concept despre el, de exemplu printre unele triburi sălbatice,

printre prunci, printre idioți: ateismul pozitiv este negarea adevărului existenței lui Dumnezeu dat și deja cunoscut minții Ateismul pozitiv, la rândul său, este împărțit în teoretic și practic: teoretic este o negare și respingere conștientă și deliberată a adevărului existenței lui Dumnezeu; practic este un mod inconștient de viață de un fel în care o persoană uită complet de Dumnezeu și trăiește ca și cum nu ar exista; un ateu practic este o persoană care, dacă nu în cuvinte, atunci Biblioteca "Runivers" - - Dacă din acest punct de vedere începem să privim ateismul, atunci spre meritul minții și inimii umane vom vedea că nici în numărul de persoane, nici în talentele și "semnificația lor în domeniul științei, această direcție negativă" nu poate fi în niciun fel comparată cu acele opinii pozitive, deși unilaterale, pe care le-am considerat până acum, astfel încât am fost îndreptățiți să numim ateismul un fenomen particular și exclusiv în mișcarea generală a conștiinței religioase În ceea ce privește filosofia antică, nu găsim în ea niciun gânditor semnificativ de către care opiniile ateiste să fi fost exprimate decisiv și justificate mai mult sau mai puțin rațional Sextus Emiirik *) indică doar cinci filozofi cunoscuți în antichitate pentru atei hotărâți: Protagoras din Kosskago, Euhemerus din Creta, Protagoras din Abdera, Diagoras din Melos și Teodor din Cirene Toate aceste persoane sunt puțin remarcabile în istoria filozofiei și nu se știe nimic despre ateismul lor, cu excepția faptului că au fost persecutați pentru lipsă de Dumnezeu De la Protagoras s-a păstrat doar o poziție sceptică de felul următor: "și despre zei, fie că există sau nu, nu pot spune nimic decisiv, întrucât acest lucru este împiedicat de dificultatea subiectului și de durata scurtă a viața umană S-ar putea foarte bine să fie prin acțiunile sale el neagă existența lui Dumnezeu Ateismul teoretic este împărțit în rândul său în sistematic și non-sistematic, sau ceea ce este același, în științific și vulgar Dar, evident, dintre toate aceste tipuri de ateism, numai ateismul numit teoretic poate fi numit ateism real în sensul științific al cuvântului Este foarte îndoielnic chiar și faptul că așa-zisul ateism negativ există cu adevărat Dar chiar dacă ar fi cu adevărat posibil în orice stadiu al dezvoltării spiritului uman să existe o negare absolută a ideii lui Dumnezeu, atunci, desigur, nu este același lucru cu negația acestei idei; este imposibil să negi ceea ce încă nu există și care doar nu a apărut până la un anumit timp Ar fi ciudat să numim atei unii sălbatici sau sugari În ceea ce privește ateismul practic, atunci, dacă poate fi numit cu acest nume, atunci numai în sensul figurat și impropriu al acestui cuvânt Prea mulți ar trebui să-i numim atei, dacă includ oameni care trăiesc de parcă nu ar exista Dumnezeu ♦) Cicero, de nat deor I, Biblioteca "Runivers " - - și faptul că acești așa-numiți atei nu erau atei în sensul exact al cuvântului, ci i-au numit așa și au fost încercați, ca și Socrate, pentru respingerea existenței zeilor populari și a veridicității mitologiei Deci de exemplu Euhemerus este cunoscut ca un critic acut al mitologiei populare și un apărător al acelei doctrine, numită euhemerism după el, că zeii mitologici sunt oameni divinizați mai târziu - regi, legiuitori, eroi Cu toate acestea, nu se poate nega că ateismul lor ar fi putut fi, de asemenea, rezultatul consecvent al tendințelor filozofice pe care le susțineau Prodicus și Protagoras erau sofiști, Diagoras era un adept al sistemului atomist al lui Democrit, Teodor și Euhemerus aparțineau școlii cireniene, care limita scopul vieții umane doar la plăcerea senzuală În orice caz, faptul că ateismul în antichitate, în epoca prosperității filozofiei grecești din jurul lui Socrate, Platon și Aristotel, nu era deosebit de răspândit, este

evident din faptul că nu a stârnit polemici împotriva sa din partea lui aceștia și alți filozofi și cărora nu le-au acordat o atenție deosebită pentru a dezvălui dovezile existenței lui Dumnezeu Opiniile ateiste au devenit mai răspândite, probabil în epoca declinului și decăderii atât a filosofiei antice, cât și a lumii greco-romane în general Cu toate acestea, nici aici nu găsim un singur nume cu care ideea de ateism, ca teorie dezvoltată și definită, să fie asociată În general, adepții acelor sisteme erau numiți atei, care în concluziile lor finale trebuiau să ajungă la negarea adevărului Divinului, deși nu este clar că adepții acestor sisteme înșiși au exprimat în mod deschis această negare Astfel, Strato din Lampsakus a fost acuzat de ateism, care a dezvoltat unilateral latura empirică în învățăturile lui Aristotel și, în principal, adepții lui Epicur Cu toate acestea, în ciuda faptului că atomismul materialist al acestuia din urmă duce, fără îndoială, la ateism, Epicur însuși și adepții săi au respins acuzația despre aceasta și au admis existența zeilor sub forma unor ființe eterice formate, ca toate celelalte lucruri, din atomi de eteric ființe, plutind în spații intermediare dintre lumi Chiar și vechii bănuiau sinceritate Biblioteca "Runivers" - ili - o astfel de recunoaștere și a considerat-o o teamă forțată de a fi reproșat pentru lipsa de Dumnezeu; zeii lui Epicur, spuneau ei, există doar pentru a-l proteja pe Epicur de răzbunarea unei gloate furioase Dacă o astfel de suspiciune de ipocrizie a fost justă sau nu, este greu de spus, dar cert este că recunoașterea zeilor era destul de posibilă din punctul de vedere al filosofiei epicureene și nu era inconsecvență sau contradicție în ea Pe lângă lumea reală, Epicur a permis existența unei nenumărate multitudini de lumi separate de ale noastre și ființe diferite de cele pe care le vedem pe pământ Evident, el ar putea admite existența celor mai perfecte decât suntem ființe din univers, cu o putere incomparabil mai mare decât o deținem noi, pe care le-a numit zei Deși acești zei, fiind ca orice altceva material, nu meritau acest nume, dar având în vedere ideile păgâne despre zei, ei erau puțin mai răi decât zeitățile religiei populare În noua filozofie, prima manifestare deschisă a opiniilor ateiste se găsește în școala enciclopediștilor și a predecesorilor lor englezi la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea Așa-numiții atei ai vremii renașterii științelor: Georges dan Bruno și Lucilius Vanini ( ) nu au fost de fapt atei, ci panteiști și au murit victime ale neînțelegerilor și fanatismului Toland, Hobbes, De la Mettrie, Condorcet și autorul faimosului Système de la nature, probabil baronul Holbach, sunt considerați principalii reprezentanți ai ateismului modern Cu toate acestea, cei mai mulți dintre scriitorii și oamenii de știință necredincioși din acea vreme, și Voltaire în fruntea lor, nu erau atei; tratând cu duşmănie şi batjocură fără milă conţinutul pozitiv al religiilor, mai ales al celui creştin, au permis deismul *) În prezent, materialiştii ar trebui să fie consideraţi atei: Buchner, Moleschot şi alţii; dar sens deosebit *) Despre concepţiile iheistice ale lui Voltaire, vezi Vestnik Evropy din , decembrie - Voltaire era în general nemulţumit de aşa-zişii filozofi mai radicali ai timpului său Horace Walpole, care a vizitat Franţa în , i s-a spus direct despre el; un ipocrit, este un deist" Rusek Știri " , septembrie Biblioteca "Runivers " - - ca filozof, care și-a pus ca sarcină specială distrugerea conceptelor religioase, îl are în această privință pe Feuerbach În ciuda faimei zgomotoase a acestor nume, am fi puși în mare dificultate dacă, prin prisma criticilor ateismului, am dori să avem în fața noastră un corpus sistematic, filozofic, de fundamente și dovezi ale opiniilor ateiste Nu vom găsi un sistem strict de ateism nici în

lumea antică, nici în lumea nouă, astfel încât oricine vrea să lupte serios împotriva lui să nu găsească un dușman cu care să poată duce un război filozofic corect El ar fi întâlnit înaintea lui fie opinii fragmentare, nefilosofice, și bătăi de cap împotriva religiei, fie o doctrină pozitivă a formării naturale a lumii din punct de vedere materialist, dar nu ar fi găsit un corp de dovezi clar în favoarea negând adevărul existenței lui Dumnezeu Deosebit de remarcabil este faptul că nici critica dovezilor existenței lui Dumnezeu, care ar trebui să fie prima și esențială lucrare a ateismului, nu-i aparține deloc: s-a desfășurat întotdeauna în domeniul tendințelor filozofice că sunt străini de ateism (cel mai sever critic al acestor dovezi a fost, după cum se știe, Kant) În general, elaborarea atentă a temeiurilor raționale pentru recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu a fost inițiată în filozofie deloc prin obiecții atee împotriva lor și a fost efectuată nu despre ele, așa cum s-ar putea crede, ci destul de independent, cu scopul pozitiv de clarificare a acestui adevăr cel mai înalt pentru minte Această incapacitate numai a ateismului de a-și fundamenta științific negarea și de a-l justifica prin critica rațională a dovezilor existenței lui Dumnezeu este suficientă pentru a înțelege adevărata sa natură Aceasta nu este o doctrină filozofică serioasă, chiar dacă este falsă, ci un fenomen excepțional și anormal în domeniul conștiinței religioase, izvorât din motive eterogene, nou, în general, care nu au nimic în comun cu adevărata filozofie și o străduință imparțială pentru adevăr, motive Dacă noi înșine am hotărât să luăm asupra noastră acea lucrare care, pe bună dreptate, ar trebui să constituie prima și esențială lucrare a ateismului - adică, gândiți-vă la reducerea formei Biblioteca "Runivers" - - pentru a rezolva acele așa-zise obiecții la adevărul existenței lui Dumnezeu, care în momente diferite au fost exprimate de aceștia sau de alți atei, atunci am observa cu ușurință o trăsătură caracteristică a acestora - că toate nu indică de fapt adevărul a existenței lui Dumnezeu în sine, ci numai pe diferite propoziții filozofice și religioase, care, deși au o legătură cu unul sau altul concept specific despre Dumnezeu, nu sunt încă legate în sine de recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu printr-o conexiune atât de necesară încât negarea lor ar avea ca rezultat automat negarea adevărului Divinului, într-un cuvânt: obiecțiile atee, ca să spunem simplu, nu merg la obiect, ci lovesc semnul Dacă, totuși, ateismul se străduiește să plaseze aceste propoziții, pe care le neagă, într-o legătură esențială cu însuși adevărul existenței Divinului, dacă crede că prin distrugerea lor și acesta din urmă este distrus, atunci prin aceasta nu se expune decât pe sine până la extrema slăbiciune a capacităţii sale logice De fapt, cea mai mare parte a așa-ziselor obiecții cu care sunt umplute scrierile ateiste constă în atacuri amare la adresa diferitelor dogme ale religiei creștine, în batjocura de ele, în încercări de a explica în mod vulgar elementul miraculos din creștinism etc Dar ce legătură au toate acestea cu adevărul existenței lui Dumnezeu? Să presupunem că religia creștină, ca toate celelalte religii pozitive, nu este adevărul; dar negarea adevărului lor poate duce în vreun fel la o negare a adevărului însuși al existenței lui Dumnezeu? Pretinsul fapt al neadevărului religiilor, dacă ar fi adevărat chiar și pentru toate, ar putea duce în mod logic doar la recunoașterea caracterului subiectiv, și deci unilateral, al ideilor religioase, dar nu și la negarea adevărului care stă la baza acestor idei ' Apoi, în principal în scrierile ateiste ale secolului trecut, atacurile la adresa doctrinei Providenței lui Dumnezeu constituie un subiect preferat Ei se opresc în detaliu asupra tulburărilor imaginare

din domeniul fizic și spiritual, indică furtuni, cutremure, boli, războaie, nenorociri și suferințe ale oamenilor etc și SOC V KUDRYAVTSEV, or Biblioteca "Runivers " - - Ei se întreabă triumfător: ar putea toate acestea să fie posibile dacă ar exista un Creator al lumii înțelept și atotputernic? Din nou și aici nu este greu de observat identificarea ilogică a doctrinei Providenței cu doctrina însăși a existenței Divinității Să admitem, de dragul ateilor, că nu există cu adevărat Providență, că toate fenomenele indicate de natura lor sunt într-adevăr așa cum par privirii frivole a necredincioșilor Rezultă de aici că nu există o cauză supremă a acestor fenomene, că nu există nici un Creator al lumii? Ateii înșiși nu admit că totul în lume este absolut rău și dezordonat: împreună cu fenomenele de dezordine, ei permit existența legalității și a ordinii în cursul naturii; în plus, oricât de neplăcute și dificile subiectiv pentru o persoană aceste fenomene, ele nu resping faptul că multe dintre ele sunt esențiale pentru menținerea ordinii lumii și salvarea naturii, de exemplu furtuni, cutremure etc Deci, chiar recunoscându-le drept adevărate dezastre pentru om, putem deduce logic din aceasta doar că scopul lumii nu este fericirea sau bunăstarea omului, dar deloc că nu există Creator al lumii; pe baza unor obiecții de acest fel, nu putem ajunge decât la ideea că binele omului în structura lumii este sacrificat binelui întregului - nu mai mult În vremea noastră, materialismul ateu, sub forma unei obiecții la adevărul existenței lui Dumnezeu, îi place adesea să repete observația că în cursul vieții naturii și în istorie nu observăm niciodată cea mai mică urmă a "intervenției" " a oricărei forțe supranaturale, dar totul merge natural, conform legii necesare m a naturii "În consecință, nu există o astfel de putere supranaturală, adică nu există Dumnezeu Aici, evident, pentru a dovedi existența lui Dumnezeu, miracolele sunt necesare - manifestări extraordinare ale puterii divine care încalcă și schimbă cursul legal al naturii Dar deja Bacon a remarcat pe bună dreptate că "Dumnezeu nu produce niciodată miracole pentru a expune și a respinge ateismul, deoarece chiar și lucrările Sale obișnuite sunt suficiente pentru aceasta Biblioteca "Runivers " - - Totuși, dacă ateismul ar dori serios să aibă miracole și să vadă experimentele acțiunilor supranaturale ale Creatorului, atunci ar găsi dovezi neîndoielnice ale acestora în istoria Religiei Revelate Dar ideea nu este în ele, ci în faptul că aici iarăși, prezența ilogică sau absența manifestărilor supranaturale ale puterii divine este asociată cu recunoașterea sau negarea adevărului existenței lui Dumnezeu Să presupunem că nu există miracole în lume, nici semne ale intervenției unei persoane superioare putere, și totul merge conform legilor naturii: rezultă oare că nu există o Cauză supremă a acestor legi, că natura și le-a dat șiea, sau mai degrabă, materie fără suflet? Dacă într-adevăr nu există miracole în lume, atunci rezultatul care poate rezulta din aceasta va fi că Creatorul lumii i-a dat legi neschimbate și constante, neîncălcate de El Însuși, - și nimic mai mult Iată principalele obiecții ale ateismului împotriva adevărului existenței lui Dumnezeu Există însă o altă obiecție, pe care ar fi bine să nu o menționăm pentru onoarea rațiunii umane Nu-L recunoaștem pe Dumnezeu, spuneau uneori ateii, pentru că nu-l vedem nicăieri Din păcate, această obiecție vulgară a câștigat o oarecare popularitate în răspunsul unui astronom celebru (Laplace), care, întrebat dacă a recunoscut existența lui Dumnezeu, a răspuns: Am examinat cu atenție întregul cer cu ajutorul unui telescop, dar nu am făcut-o observa pe Dumnezeu oriunde acolo Pentru aceasta, celebrul astronom ar trebui să indice propria gândire, pe care nu o vede, dar care, totuși, există cu

adevărat Singura dovadă pozitivă în favoarea ateismului, aparent, poate fi numită doctrina materialistă a originii lumii, ca o experiență de a explica începutul și continuarea vieții a tot ceea ce există, fără a fi nevoie de a apela la vreun alt superior, supranatural putere În ce măsură această învățătură este solidă, în cazul de față nu vom atinge această întrebare *) Fii atheisiDO, , ed * Aici ne limităm la întrebarea: chiar și asumând corectitudinea teoriei formării lumii, pe care o propune materialismul, elimină în mod decisiv asumarea Creatorului lumii și poate, prin urmare, să servească drept dovadă logică a inexistenței al Divinității? Pentru a face acest lucru, trebuie să determinăm realul, și nu impus, adică teoria așa-zisei formări a lumii naturale propusă de materialismul ateu poate avea în raport cu întrebarea pe care am ridicat-o Să deschidem orice eseu scris din punct de vedere materialist, care vorbește despre originea universului Despre ce este vorba de fapt? În primul rând, vorbește despre materia eternă și despre forțele imanente în ea; în continuare, urmează teoria formării maselor planetare cu ajutorul forțelor centrifuge și centripete; apoi urmează procesul de formare a globului, începând din momentul în care pământul nostru era în stare de vapori și terminând cu epoca când, ca urmare a unei serii de răsturnări geologice, a primit în cele din urmă acea formă în care a devenit capabil a apariției pe ea a ființelor organice; urmează apoi istoria apariţiei succesive a organismelor vegetale şi animale, începând cu cele paleontologice şi terminând cu cele care există astăzi, a căror completare este omul Însăși teoriile și particularitățile în explicarea procesului de formare a lumii de către diferiți oameni de știință pot fi, desigur, foarte diferite, dar nu acesta este ideea Întrebarea esențială este: ce semnificație filosofică are această descriere a procesului de formare a universului în raport cu întrebarea primei cauze a lumii? Ce anume vor să demonstreze expunând acest proces? Desigur, materialiștii vor spune că tocmai doctrina ateistă a începutului lumii este dovedită printr-o astfel de expunere, întrucât aici, pe baza datelor științei, însăși metoda de formare a universului fără intervenția oricărei puteri superioare este prezentată, numai după legile naturii, cunoscute nouă și care operează acum Oponenții nu foarte prevăzători ai materialismului vor fi probabil de acord cu ei, onorând astfel de încercări de a prezenta istoria formarea lumii care duce direct la ateism De aici opinii suspecte asupra tot felul de teorii empirice ale formării universului; de aici și controversa împotriva particularităților acestei sau aceleia teorii, și din moment ce știința nu a obținut încă rezultate definitive și complet solide aici, deoarece teoriile formării maselor stelare și planetare, geologia și paleontologia în multe puncte reprezintă doar ipoteze și discordante , opinii nestabilite, apoi Indicația uneori reușită a fragilității diverselor opinii este adesea luată ca o infirmare a materialismului însuși și a concluziei sale finale, ateismul Dar nu iese nimic din asta: odată cu mișcarea științei empirice, teoriile insuficiente sunt corectate; golurile sunt umplute; apar noi teorii, care, desigur, așteaptă și soarta corectării; critica lor promite să se prelungească la infinit fără niciun rezultat decisiv Materialismul poate răspunde întotdeauna criticilor fundamentale prin ceea ce răspunde adesea acum: să presupunem că în teoria formării lumii naturale există lacune în anumite locuri în prezent și nu este în măsură să răspundă la multe întrebări particulare, dar aceste lacune, care vor să fie eliminate cu o mișcare ulterioară a științei, nu respinge în niciun caz baza generală și ideea fundamentală a acestei

teorii - că lumea a fost formată în mod natural într-un mod legal Deci, întrebarea nu este meritele sau demeritele acestei sau acelea teorii a formării lumii, ci faptul: aceste teorii în sine, conform ideii cuprinse în ele, conduc la recunoașterea sau negarea Creatorului lumii? La această întrebare, atât apărători, cât și oponenți ai materialismului, trebuie să spunem că în aceste teorii în sine, dacă ele se bazează strict pe temeiuri faptice și nu permit concluzii arbitrare, nu există încă materialism sau ateism; că o simplă afirmație a procesului de formare a lumii nu poate servi în nici un fel ca dovadă în favoarea ei, la fel cum indicarea deficiențelor în ea poate fi o infirmare a acesteia Într-adevăr, privind mai îndeaproape în teoria empirică a formării lumii, putem observa cu ușurință că acestea sunt posibile numai în baza anumitor presupuneri care ies Biblioteca "Runivers " - - dintr-o serie de fapte empirice și sunt acceptate a priori ca date, ca condiții necesare pentru posibilitatea explicării însăși a procesului de formare a lumii Deci, înainte de orice prezentare a istoriei lumii, se presupune că există spațiu și timp, materie (de exemplu, atomii), forțe ale naturii, legi conform cărora aceștia funcționează, de exemplu forța de atracție și repulsie, forța de afinitate chimică, mișcarea mecanică etc , cu anumite legi pentru detectarea acestor forțe Însăși teoria formării lumii naturale rezolvă doar întrebarea: cum au apărut diverse combinații ale acestor elemente de bază ale naturii pentru a forma ordinea lucrurilor pe care o găsim acum, cum a fost format universul din condiții empirice date și presupuse Evident, aici vorbim doar despre formarea lumii din condiții date, dar nu despre originea acestor condiții în sine, nu despre începutul absolut al lumii Acum este, de asemenea, clar că ateismul sau teismul poate avea loc numai atunci când chestiunea acestui principiu absolut este rezolvată, judecând dacă principiile fundamentale ale existenței lumii, asumate de empirism: materia, forțele, legile naturii, sunt recunoscute ca auto- existente sau având o cauză superioară, supremă a fiinţei lor În ceea ce privește teoria formării universului din aceste principii fundamentale, cea mai amănunțită și extinsă cercetare empirică asupra procesului de dezvoltare a lumii, pe care materialismul ateu le indică adesea atât de triumfător în avantajul său, nu oferă, de fapt, este orice suport logic Într-adevăr, aceste studii factuale pot rămâne intacte cu opiniile cele mai opuse asupra primei cauze a lumii și numai printr-un fel de neînțelegere le poate considera materialismul proprietatea exclusivă Vedem deci exemple în care filozofii idealiști în expunerea lor a procesului de dezvoltare a principiului absolut sub forma naturii (alteritatea spiritului) urmează datele științei naturii și în special admit chiar și ipoteze recunoscute ca pur materialiste, de exemplu Oken a admis teoria originii arbitrare a organismelor Așa că întâlnim experimentele de prezentare a istoriei lumii pe baza astronomice, geografice Biblioteca "Runivers" - date logice, paleontologice de la oameni de știință care recunosc existența celui mai înalt Creator al lumii (de exemplu, Buckland), iar aceste experimente sunt în total acord cu punctul lor de vedere teist Într-adevăr, în concordanță cu acest punct de vedere, putem presupune că Dumnezeu a creat inițial materia cu forțele ei, că aceste forțe au fost date de El anumite legi de acțiune și, împreună cu aceasta, posibilitatea de a se forma constant într-un mod natural, prin dezvoltare legală, ordinea lucrurilor care suntem acum ь vezi *) În sfârşit, putem de asemenea, împreună cu materialiştii, să presupunem că materia, cu legile şi forţele ei, nu a venit din nicio cauză supremă, ci a existat din timpuri imemoriale sau a apărut de la sine Este

evident că cu aceasta, cealaltă și a treia vederi atât de opuse asupra primului început al lumii, continuarea ulterioară a procesului de formare a lumii, așa cum știința naturii ne permite să judecăm despre aceasta, poate fi una și aceeași pentru materialist şi pentru panteist şi pentru teist Diferența nu va fi în prezentarea propriu-zisă a cazului, ci doar în căptușeala lui filosofică diferită și într- o înțelegere diferită a esenței procesului mondial "Conform teoriei materialismului, acest proces va fi autoformarea lumii, adică e transformarea independentă a materiei în diverse forme Conform teoriei idealismului, acest proces va fi procesul vieții celui mai absolut, dezvăluindu-se în diversitatea fenomenelor Conform teoriei teismului, acest proces va fi împlinirea planului divin, punerea în aplicare a voinței Divinului prin elementele, forțele și legile naturii chemate de El din inexistență la ființă Dar procesul în sine, în aspectul său real, nu se va schimba ca rezultat; aceeași lege de acțiune a forței de gravitație va fi recunoscută atât de idealist, cât și de materialist; aceeași astronomie, geologie, paleontologie vor rămâne pentru ateu empirice ·) Acest punct de vedere este evident deist Dacă este adevărat în sine este o altă întrebare Pentru scopul nostru, rezultatul este suficient pentru ca formarea naturală a lumii să fie de acord cu recunoașterea Creatorului suprem al lumii - și în sine nu poate servi ca dovadă în favoarea ateismului Aceste fapte sunt în sine indiferente față de cutare sau cutare explicație a lor, care poate fi dată nu de experiență, ci de o viziune filozofică sau religioasă asupra lor Toate acestea arată că teoria așa-numitei formări a lumii naturale, chiar dacă se presupune că este adevărată, nu elimină câtuși de puțin necesitatea recunoașterii Creatorului lumii și nu poate servi ca nicio dovadă pozitivă în favoarea ateismului Aparent, ar putea servi drept o astfel de dovadă în cazul în care ateismul nu numai că ne-a prezentat procesul natural de formare a lumii, dar a demonstrat, de asemenea, că tocmai ipotezele și condițiile care stau în fruntea acestui proces și fără de care este complet de neconceput , și anume: materia și forțele și legile naturii care acționează în ea au existat din timpuri imemoriale ca începuturi absolute, autosusținute ale ființei Că materialismul ateu este incapabil să dovedească aceste principii proprii, că doctrina sa despre materie și forță, ca principii absolute ale ființei, este o serie de propoziții nefondate, pur arbitrare - noi, în cazul de față, nu vom vorbi despre aceasta , deci cum o critică a materialismului nu intră în domeniul de aplicare al prezentului studiu Ținând cont de scopul său imediat, de evaluarea dovezilor propuse și posibile în favoarea ateismului din partea logică, noi aici, la fel ca atunci când evaluăm din același punct de vedere teoria formării lumii naturale, vom acorda atenție doar la faptul că, chiar și cu presupusa fidelitate și dovada (care de fapt nu este) a doctrinei materialiste a existenței originare a materiei și a forțelor ei, această doctrină de fapt nu duce deloc la o negare a Creatorului lumii și prin urmare, la fel ca teoria pe care am menționat-o, nu poate servi drept dovadă în favoarea ateismului Ca și în teoria formării naturale a lumii, pe care am văzut-o, concepția filozofică, care admite Creatorul suprem al lumii, este pe deplin în acord, la fel și cu doctrina originalității materiei, recunoașterea celei mai înalte educator și organizator al lumii poate fi pe deplin de acord Dovadă în acest sens sunt teoriile unor filosofi cunoscuți și remarcabili ai lumii antice și noi, care, împreună cu cele mai înalte spirite, au permis existența materiei originare, cum ar fi Anaxagoras, Platon, Aristotel și alții rezultat natural și logic al

doctrinei materiei originare, de îndată ce este necesar să explicăm procesul de formare a lumii din ea - am văzut acest lucru, precum și faptul că acest fel de deizi nu poate fi ultimul și ultimul cuvânt al gândirii filozofice atunci când se rezolvă problema începutului lumii Ne este suficient aici să concluzionăm că nici cea mai favorabilă doctrină pentru ateism despre originalitatea materiei nu poate servi drept suport, deoarece admite posibilitatea altor concepții filosofice mai solide Ceea ce am spus este suficient pentru a arăta că ateismul nu numai că nu prezintă, dar nu poate prezenta nicio dovadă de valoare științifică în favoarea sa Ceea ce el trece uneori drept astfel de dovezi, în esență, nu are o astfel de semnificație Critica diferitelor concepte existente despre Dumnezeu și relația Sa cu lumea (dovezile sunt negative), chiar dacă se presupune că ar avea succes, nu poate duce decât la eliminarea acestor date, a anumitor concepte și în niciun caz la eliminarea sau negarea însăși ideea de zeitate Între ideea Zeității și diferite concepte definite ale lui Dumnezeu nu există deloc o legătură atât de esențială încât negarea unuia sau altuia dintre ele să ducă la negarea însăși ideea lui Dumnezeu *) *) Desigur, respingând o asemenea legătură, nu vrem deloc să spunem prin aceasta că recunoașterea sau negarea acelor adevăruri, către care se îndreaptă polemica ateismului, nu are absolut nicio semnificație și influență asupra recunoașterii sau negării a adevărului existenţei lui Dumnezeu Există o astfel de semnificație și influență, dar nu este directă, ci indirectă, predispunând la ateism, dar nu constituie baza acestuia De la sine înțeles că o persoană care respinge creștinismul, religia, Providența, participarea activă a Divinului, nu numai la început, dar în procesul de formare a lumii, stă mai aproape de ateism decât cel care admite toate sau unele dintre aceste adevăruri, deși nu se poate spune că negarea lor duce în mod logic și necesar la ateism Motivul pentru aceasta este că negarea acestor adevăruri duce la o concepție falsă despre Dumnezeu și despre a Lui Biblioteca "Runivers " Doctrina formării naturale a lumii și originalitatea materiei (dovada este pozitivă) nu poate vorbi în favoarea ateismului, deoarece nu numai că este pe deplin consecventă cu recunoașterea Divinului, ci și cu o gândire filosofică mai profundă (care este evidenţiată de istoria filozofiei), trebuie să conducă la ea Deismul este rezultatul firesc al unei astfel de învățături Dar să facem un pas mai departe pe calea concesiunilor noastre către ateism Să presupunem că toate concepțiile existente despre Dumnezeu sunt nesatisfăcătoare; că, contrar autorității celor mai bune minți filosofice ale lumii antice și noi, recunoașterea Creatorului suprem al lumii nu poate fi conciliată cu existența independentă a universului și formarea lui naturală, că în starea dată, actuală ale lumii nu există urme și indicii ale celei mai înalte cauze creatoare Poate ateismul, chiar și cu această extremă și ultimă măsură de concesii, să conteze pe faptul că a reușit în sfârșit să dovedească inexistența Divinității? Dacă ateismul ar acorda atenție cerințelor logice, a căror îndeplinire este necesară pentru a dovedi inexistența a ceva, în special, inexistența Creatorului, atunci ar trebui să admită imposibilitatea completă a acestuia atitudine față de lume și om, ci de la conceptul fals și unilateral al lui Dumnezeu, în virtutea naturii sale cele mai nesatisfăcătoare, desigur, trecerea la negarea lui este mai aproape decât de la cea adevărată Singurul concept despre Dumnezeu, care poate fi admis prin negarea Providenței și recunoașterea unei formări a lumii pur naturale, este deistic Dar Zeitatea, complet separată și înstrăinată de lume și de om, a cărei întreagă activitate se limitează la actul inițial de a crea materie și

de a o înzestra independent cu împunsături și forțe care acționează, de fapt, așa cum spune, nu există pentru om Nu are nimic de-a face cu el, iar omul nu are nicio legătură cu el Dumnezeu este un concept teoretic al minții, fără de care se poate înțelege cu ușurință și poate fi folosit în viața reală Desigur, nu este greu să elimini complet un astfel de concept, care nu are nicio semnificație vie Având în vedere un astfel de sens indirect, predispozitiv la ateism, a acelor adevăruri la care sunt îndreptate propriile sale obiecții și în absența oricărei dovezi directe în favoarea sa, respingerea ateismului ar trebui să constea în principal în respingerea acelor concepte false de Dumnezeu și relația lui cu lumea care o predispune Biblioteca "Runivers" - - încercări, chiar și în condiții atât de favorabile pentru el "Este imposibil să se dovedească inexistența Divinului", această idee, exprimată mai întâi de Leibniz, apoi de Kant, se bazează în esență pe faptul că, pentru o dovadă logică și științifică strictă a inexistenței Divinului, ar fi necesar să avem cunoștințe complete, întregi, absolute a tot ceea ce există, ceea ce este evident imposibil Să explicăm această idee în cuvintele unui scriitor englez *) "În nemăsuratul domeniu al cunoașterii, avem dreptul să cerem, în anumite cazuri, un argument negativ sau o contra-dovadă a poziției noastre, iar din imposibilitatea de a o aduce, putem concluziona cu toată rațiunea la adevărul propriu afirmaţie Când de ex doi oameni vor fi aduși pe o insulă pustie și unul dintre ei va începe să afirme: această insulă este locuită sau a fost locuită, apoi pentru a-și justifica părerea, este suficient să deschizi o amprentă pe nisip Dar dacă tovarășul său ar fi vrut să demonstreze contrariul, ar trebui să îndeplinească o sarcină mult mai dificilă; trebuie să exploreze cu cea mai mare atenție întreaga insulă în toate direcțiile, să viziteze fiecare localitate și abia atunci, când n-ar fi descoperit nicăieri nici cea mai mică urmă de prezență umană, ar avea dreptul să spună: această insulă este nelocuită Cu cât insula este mai mare, cu atât mai dificilă, desigur, sarcina lui Aceeași cerință se aplică timpului ca și spațiului Când, de exemplu, ni se spune că într-un anume an, într-o astfel de localitate, regina Angliei a intrat incognito într-o colibă țărănească și a dat o mână de ajutor binefăcătoare unei familii nevoiașe, atunci pentru acest fapt pentru a fi dincolo de orice îndoială, este suficient pentru asigurarea unui fermier fericit sau dovezile unor persoane demne Dar dacă cineva ar dori să o infirme, ar trebui să demonstreze că, pe parcursul întregului an când s-a întâmplat acest eveniment, nu a pierdut-o din vedere și nu a părăsit-o nici măcar o zi pe regina Angliei și, prin urmare, puteți ști destul de sigur și spune că nu i-a vizitat pe săraci
*)Th Pearson, Unglaube, übers, v Pogge, p Biblioteca "Runivers " - -
familii Dificultatea crește atunci când este indicat nu la un anumit an, ci la întreaga perioadă a domniei reginei; crește și mai mult atunci când se știe doar în general că un asemenea incident s-a petrecut sub unul dintre regii englezi Pare absolut imposibil să dovedești că el nu a existat " Să aplicăm acum ceea ce am spus subiectului nostru "Pentru a stabili cu fermitate adevărul că Dumnezeu există, este suficient să indicăm orice urmă a Creatorului în cer sau pe pământ Floarea câmpului, frunza copacului, structura mâinii tale, ochiul tău, sunt dovada acestui lucru Dar este departe de a fi ușor să spui contrariul Chiar dacă Creatorul nu ar fi imprimat urmele existenței sale în microscopul miraculos al ochiului uman, sau pe o frunză tremurândă sau pe o floare sălbatică, atunci și atunci a afirma inexistența lui Dumnezeu ar însemna să admitem o concluzie nejustificată dat de orice logică Înainte să îndrăznești să afirmi că

nu există Dumnezeu în univers, treci prin toate țările, pătrunde în toate adâncurile acestui glob, mergi din stea în stea, explorează toate măsurile, întreabă toate timpurile La ce oră și ce cunoștințe este necesar pentru atingerea acestor obiective! Acest tip de cunoaștere ar presupune în cunoscător atributele reale ale Divinității chiar în momentul în care El își neagă existența Deoarece acest om nu există pretutindeni, întrucât nu se află, în acest moment dat, în fiecare loc al universului, el nu poate ști unde în general Divinul își poate manifesta puterea și astfel să-și expună afirmația ca o minciună Deoarece el nu cunoaște absolut toate forțele din lume, poate fi acea forță pe care nu o cunoaște că este Divina Deoarece el însuși nu este forța principală din univers și din moment ce nu cunoaște această forță, atunci, evident, această forță poate fi tocmai Dumnezeu Deoarece el nu posedă la infinit toate presupunerile, care toate împreună formează un adevăr universal, se poate în mod firesc ca singura presupunere care îi lipsește este tocmai Dumnezeu Deoarece el nu poate indica cu certitudine cauzele a tot ceea ce există pe care o percepe, tocmai aceasta este necunoscută pentru el Biblioteca "Runivers" - - raționează și poate fi Dumnezeu Întrucât nu știe tot ce s-a întâmplat în mileniile vremurilor trecute, atunci unele evenimente din ele pot veni tocmai de la Dumnezeu Astfel, întrucât el însuși nu este atotștiutor, nu poate ști că Ființa, a cărei existență o neagă, nu există " Pentru a putea dovedi inexistența lui Dumnezeu, trebuie să cunoști totul, să fii tu însuți Dumnezeu Slăbiciunea, s-ar putea spune mai mult, absența dovezilor pozitive a oricărei valori științifice în favoarea ateismului, stârnește în mod firesc nedumerire, cum poate să ia ființă și să se mențină o astfel de viziune evident insutenabilă? Care sunt motivele ateismului? Această întrebare a fost adesea pusă în sistemele filozofice din vremurile anterioare Dar el nu este lipsit de interes și în timpul nostru răspândirea notabilă a opiniilor atee atât în sferele științifice, cât și în special în cercurile de oameni care se consideră a fi printre clasa inteligentă a societății Vorbind despre cauzele ateismului, bineînțeles, nu ne dăm osteneala să enumerăm toate condițiile istorice și sociale complexe și particulare care pot duce la un moment sau altul, mai întâi la o slăbire a sentimentelor religioase, apoi la răspândire a vederilor atee Trebuie să găsim cauza principală și principală, în raport cu care restul nu poate avea decât o valoare secundară și contributivă Întrucât ateismul, cu o privire directă asupra lui, pare să fie una dintre concepțiile filosofice, fiind la egalitate cu alte opinii filozofice în raport cu conceptul de Dumnezeu, deoarece ideile ateiste au fost exprimate clar și mai mult sau mai puțin revelate științific de oameni care a purtat numele de filozofi, atunci este firesc ca motivul principal al apariției ateismului, mulți îl căutau în filosofie La prima vedere, o astfel de opinie despre originea ateismului poate părea corectă De fapt, nu vedem aproape atei printre oamenii simpli și needucați care, în rezolvarea celor mai înalte întrebări ale cunoașterii umane Biblioteca "Runivers " - - în general ghidată de credinţa religioasă Necredința presupune un anumit grad de dezvoltare mentală și reflecție rațională asupra subiectelor credinței; și întrucât discuția rațională a adevărurilor superioare care stau la baza religiei constituie, după opinia generală, specialitatea filozofiei, acest domeniu al cunoașterii umane pare să fie singurul în care ateismul și-ar putea găsi teren De aceea, am întâlnit de multă vreme încercări, în special din partea fanoților religiei, de a pune principala vină pentru răspândirea necredinței pe filozofie Așa cum în vremurile străvechi unii profesori ai Bisericii

spuneau că filosofia este mama ereziilor, tot așa în vremea noastră mulți sunt gata să spună că filosofia este mama necredinței Dar trebuie să recunoaștem acest tip de viziune asupra cauzei fundamentale a ateismului ca fiind unilaterală Ar avea o probabilitate dacă orice fel de reflecție asupra problemelor religioase și a uneia sau a unei alte soluții a acestora ar trebui să le numim filozofice și aparținând domeniului filosofiei: atunci, desigur, ateismul, pe baza oricărui raționament, negând adevărul existența lui Dumnezeu, ar trebui să numim filozofie, iar filosofia în general, vina ateismului Dar, evident, aceasta ar însemna răspândirea prea mult a sensului cuvântului "filozofie" și jocul cu cuvintele Filosofia ca știință, pe lângă conținutul ei specific, are propriile sale metode științifice și metode de cercetare;de aceea, pentru pentru a decide dacă orice concept sau raționament este potrivit pentru un număr de filozofice, trebuie să aflăm dacă poartă semnele unei gândiri cu adevărat filozofice, științifice, sistematice sau nu, în dreptul de a trimite cea mai mare parte dintre ele la domeniul filosofiei si sa caute sursa aparitiei si distributiei lor in ea sofisti, despre care aproape nimeni nu va spune ca interesul teoretic, filozofic a fost principala calauzire Biblioteca "Runivers" - - începutul vederilor lor: așa a fost cazul în epoca decăderii Imperiului Roman și în viitorul apropiat al Revoluției Franceze Ateismul era atunci foarte răspândit printre oamenii de știință naturală, matematicieni, scriitori; nu era unul dintre ei care, în sensul strict și exact al cuvântului, să poată fi numit filozof D'Alembert, Diderot, Holbach, De la Metri au fost importanţi ca persoane publice, ca oameni de ştiinţă, ca publicişti, dar rolul lor în istoria filozofiei este neglijabil Dacă lor, ca întreaga masă a așa-ziselor "minți puternice" din acea vreme, le plăcea să se numească filozofi, atunci aceasta nu spune nimic despre adevărata lor semnificație filozofică, dimpotrivă, spre onoarea filosofiei și a înlăturarea criticii nedreapte la adresa ei, ca sursă a ateismului, trebuie spus că cei mai mari luminați ai acestei științe, cu toată diversitatea concepțiilor lor despre Dumnezeu, nu s-au smerit până la punctul de a infirma adevărul existenței lui Dumnezeu , și că, printre numărul imens de demnități diferite ale filosofilor, istoria filosofiei indică doar un număr comparativ insignifiant de persoane și nu de înaltă semnificație filozofică care au respins adevărul existenței lui Dumnezeu Antichitatea, așa cum am văzut, arată noi la cinci, la șase nume filosofice puțin cunoscute de atei În timpurile moderne, un Feuerbach poate fi numit filosof, deși departe de clasa întâi, printre atei Enciclopediștii vor fi suficient de onorați dacă îi vor numi diletanți în filozofie ism decât la gândirea strict sistematică Faptul că printre filosofi ar putea, să spunem, trebuie să existe atei, este destul de firesc Dacă se găsesc printre alte persoane, atât educate științific, cât și semieducate, de ce să nu fii printre filosofi? Filosoful nu este făcut din alt material, ca alți muritori, iar filosofia în sine nu servește drept garanție împotriva erorii În filozofie, tocmai din cauza Biblioteca "Runivers" - - libertate necondiționată de cercetare, direcții de gândire extrem de diferite sunt posibile, iar negativul, ateul are același drept de a exista ca oricare altul Dar a da vina pe filosofia în general pentru direcția indivizilor și a sistemelor înseamnă a nu înțelege adevăratul scop și sarcina a acestei stiinte Scopul său pozitiv cel mai înalt și ultimul este de a ajunge la începutul cel mai înalt și prima cauză a tuturor lucrurilor; În această privință, Hegel a remarcat pe bună dreptate că adevăratul obiect al filosofiei este Dumnezeu și explicația lui

Dumnezeu Nu numai sarcina sa cea mai înaltă, ci și metoda ei însăși, cererea ei de demonstrație rațională și fundamentare strictă a oricărui gând este departe de a contribui la acea judecată frivolă și superficială despre lucrurile serioase, care este atributul obișnuit al ateismului Filosofia poate fi o greșeală îndepărtată, involuntară a necredinței, în sensul că, solicitând dovezi raționale pentru fiecare propoziție dată, ea poate distruge astfel convingerile vii, imediate, bazate pe credința religioasă Este adevărat că orice cercetare filosofică la începutul ei presupune o conștiință a nesatisfăcătoarei din cauza tuturor presupunerilor luate asupra credinței - presupune, așadar, un fel de scepticism în ceea ce privește convingerile imediate Dar nu se oprește și nu trebuie să se oprească la acest prim, negativ, cel mai jos stadiu al cercetării filozofice; ea trebuie să-l termine și să dea convingeri pozitive, bazate pe principiile rațiunii și verificate de aceasta Dacă totuși mintea umană se oprește la acest prim pas și nu merge mai departe, atunci aceasta nu este vina filozofiei, ci a acelor persoane care se opresc la ușor, la negație și aleargă pe munca ulterioară obositoare, pozitivă căutarea adevărului În această primă etapă inferioară a filosofării, diletantismul filozofic superficial îi place să se oprească, crezând că toată puterea și esența filosofiei constă tocmai în negarea autorităților Desigur, având în vedere să eliberăm filosofia în general de cenzură, contribuind la răspândirea necredinței, nu uităm de diferența dintre tendințele și sistemele filozofice Biblioteca "Runivers " - I - Că există direcții mai favorabile ateismului sau, mai corect, una la care ateismul se poate alătura mai repede, este fără îndoială Aceasta este, în primul rând, direcția aproximativ empirică, din care prima etapă este senzaționalismul, iar vârful este materialismul Senzaționalismul, investigând originea ideilor și conceptelor noastre, afirmă că sursa tuturor cunoștințelor noastre constă exclusiv în senzație sau, ceea ce este același, că senzația este singurul criteriu al ființei și al cunoașterii Dar, deoarece senzația prin ea însăși nu poate nici să producă, nici să confirme idei și concepte superioare, atunci toate ideile referitoare la Ființa Supremă și relația noastră cu ea, conform sensului senzaționalismului și în implementarea consecventă a principiilor sale, nu au o semnificație și realitate absolută ; sunt produsul imaginației sau al abstracției, iar ființa reală aparține numai acelor obiecte care pot fi observate de simțuri Iată una dintre posibilele concluzii ale senzaționalismului, deși nu toți senzaționaliștii au ajuns la ea *) Și mai aproape de ateism *) Spunem: una dintre concluziile posibile Dar, într-adevăr, și recunoscând teoria senzaționalistă a cunoașterii, putem trage alte două concluzii despre realitatea suprasensibilă, a) Dacă toate cunoștințele noastre provin din experiență, atunci rezultă doar că nu putem cunoaște decât obiecte empirice Dacă există obiecte care se află în afara limitelor cunoașterii empirice, experiența nu poate spune și, prin urmare, nu are dreptul de a afirma sau de a nega posibilitatea unei astfel de existențe Evident, aici rezultatul senzaționalismului în raport cu realitatea supra-experimentată va fi sceptic, oferind, totuși, o modalitate de a-l recunoaște prin credință, dar deloc ateu Senzaționalistul poate spune: Nu știu dacă există obiecte suprasensibile, dar nu poate spune: Știu că nu există obiecte de acest fel dar cu ajutorul prelucrării ulterioare a acestor cunoștințe inițiale de către intelect, putem ajunge la concepte care indică obiecte înalt experimentate, a căror existență ne face conștienți de convingerea directă, independentă de experiență, a spiritului nostru

Evident, această concluzie va fi departe de ateism, dar totuși poate decurge din teoria senzaționalistă Că ambele concluzii nu sunt impuse cu forța de către noi senzaționalismului, ci sunt și posibilele sale rezultate, este o dovadă a acestui caz V KUDRYAVTSEV, or Biblioteca "Runivers " - - merită materialism Deși nu este imposibilă viziunea materialistă, în care Ființa supremă ar fi recunoscută ca primul principiu al lumii, deși întâlnim chiar și în istoria filozofiei cazul inițial al acordului materialismului metafizic cu creștinismul strict *), dar, nu mai puțin, întregul caracter al acestei tendințe este incomparabil mai bun ateism plăcut decât teismul, ceea ce este dovedit de istoria gândirii, care reprezintă ateismul tocmai întotdeauna în legătură cu materialismul Într-adevăr, cine susține că nu există decât materie sau substanță, inconștientă și supusă legii necesității, că din ea și din ea vin toate fenomenele lumii, nu numai cele fizice, ci și cele spirituale, el, fiind consecvent , nu poate decât să ajungă la ateism Așa cum materialismul este rezultatul unei tendințe senzualiste duse la extrem, tot așa panteismul este rezultatul idealismului unilateral și, din moment ce extremele converg adesea, nu este surprinzător că uneori, într-o viziune aparent opusă precum panteismul, poate exista fie puncte de convergenţă între ele şi posibilitatea trecerii de la ultimul la primul De fapt, să luăm de exemplu deşi panteismul lui Spinoza Absolutul său este o esență identică cu lumea, trăiește istoria acestei direcții Știm că mulți filozofi, mai mult sau mai puțin înclinați către această teorie, erau totuși străini de materialism și ateism, precum Bakov, Locke și alții ajutorul simțurilor, aceasta nu ar dovedi câtuși de puțin că simțurile noastre epuizează întregul tărâm a ceea ce există și că nimic nu poate exista decât ceea ce percepem prin simțuri Astfel, chiar și o filozofie senzualistă poate predispune la ateism, nu în sine, ci numai în legătură cu alte condiții favorabile acestuia ·) Ne referim la Tertulian În ciuda rigorii sale religioase, el poate fi numit materialist în concepțiile sale filozofice El spune direct: nihil est, si non corpus Omne, quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale, nisi quod non est (de anima,) Quis enim negaverit, Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie (ady Prax) În noua filozofie, o încercare de a combina materialismul cu recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu și a religiei se găsește la filozoful englez al secolului al XVIII-lea, Giristley Biblioteca "Runivers " - I - supus legilor necesității care o domină, lipsit de libertate și ajungând la conștiință doar la ființe limitate conștiente, la oameni Singurul semn care distinge această esență de materia sau substanța primitivă a lumii materialiste este spiritualitatea ei: aruncați acest semn inutil, deoarece spiritualitatea panteștilor este imaginară, și nu spiritualitatea adevărată, deoarece este lipsită de trăsăturile cele mai caracteristice ale spiritualitate - conștiință și libertate - și vei obține ateism materialist pur În acest mod destul de consistent, urmașul său Feuerbach a trecut direct de la idealismul absolut al lui Hegel la materialism și ateism *) Această posibilitate de trecere de la idealism la materialism, exprimată cel mai clar în filosofia lui Feuerbach, a servit drept pretext unor oameni de știință moderni pentru a acuza cea mai nouă filozofie idealistă din Germania că răspândește necredința în timpul nostru Această opinie este deținută și de gânditorul nostru nativ IO θ Samarin Materialismul este o direcție care este doar aparent opusă idealismului, "căci, deși materialismul devine în contradicție cu idealismul, în esență, el nu l-a tratat nici măcar ca pe o reacție, ci

ca pe o concluzie directă a acestuia, ca pe copilul său legitim Materialismul a crescut sub aripa idealismului; apoi, după ce a ajuns foarte curând, și-a ciugulit părintele și, rămas fără clan și trib, s-a alăturat aproape forțat științelor naturii, care, în esență, nu erau implicate în el Cum a avut loc această răsturnare în domeniul gândirii nu este locul unde să vorbim despre asta aici, dar în practică tranziția a fost evidentă: materialiștii erau discipoli direcți ai idealiștilor Ca urmare, materialismul în opinia sa despre credință a convergit cu idealismul* Diferența dintre ele a constat doar în faptul că polemica celor din urmă împotriva religiei era mai blândă, mai delicată decât cea din urmă materialismul îl consideră "o simplă piedică cu care nu se poate înțelege și nu are niciun motiv să participe la ceremonie De aici, mai ales amărăciunea atacurilor sale și grosolănia batjocorriilor sale, atât de puternic opuse metodelor cavalerești ale idealismului târziu, care escorta și credința, dar o escorta cu curtență Nu respingem validitatea gândirii care constă în această apropiere între idealism și materialism, dar credem că ar fi unilateral și nedrept să o generalizăm prea mult și să o considerăm pe aceasta din urmă ca singura concluzie consistentă a filosofiei idealiste Despre idealism trebuie să spunem aici același lucru pe care l-am spus mai înainte despre teoria lumii naturale Biblioteca "Runivers" - - În timp ce unii sunt înclinați să găsească principala sursă a ateismului în filozofie și în spiritul atitudinii critice față de adevărurile religioase pe care aceasta le trezește, alții, mai ales în timpul nostru, indică științele naturii și interesul predominant pentru studiul naturii vizibile, ca una dintre sursele infidelităţii care se răspândesc Se subliniază aici în principal faptul că materialismul modern și ateismul și-au găsit casa în principal printre oamenii de știință naturală, cum ar fi, de exemplu, Buechner, Focht, Moleschott și faptul că pentru opinii antireligioase caută de obicei sprijin în datele științelor naturale La aceasta, trebuie mai întâi remarcat că / că legătura ateismului cu știința naturii în timpul nostru este mai accidentală decât este necesar datorită unei presupuse afinități speciale între necredință și studiul naturii Pe de o parte, vedem că până în prezent majoritatea ateilor cunoscuți nu au fost deloc naturaliști Așadar, în cele mai vechi timpuri, cei mai mulți dintre atei au ieșit din așa-numitele școli itice, de exemplu Cireneeni și Epicurieni, care nu erau deloc interesați de studiul naturii educație și senzaționalism În raport cu ateismul, el are o semnificație predispozantă, datorită inexactității conceptului de Dumnezeu conținut în el, nicidecum sensul cauzei, care în mod necesar și logic o generează și duce la ea Am văzut că chiar și în direcțiile sale cele mai extreme, panteismul idealist nu numai că nu se gândește să distrugă adevărurile fundamentale ale conștiinței religioase, ci, dimpotrivă, crede că în el se află fundamentarea rațională a acestor adevăruri; el nu respinge religia și caută adesea puncte de convergență cu conștiința religioasă directă (vezi p și urm) din aceeași școală idealistă a lui Hegel, căreia ia aparținut inițial Feuerbach, ca de exemplu Fichte cel Tânăr, Wirth, Weisse și alții De aici reiese clar că materialismul și ateismul nu sunt singurul rezultat posibil al idealismului și nu putem în niciun fel să-i acordăm credit numai lui Feuerbach pentru o concluzie complet logică a rezultatelor idealismului Având în vedere caracterul unilateral al idealismului, filosofia lui este, desigur, unul dintre posibilele, dar nu singurul rezultat posibil al acestuia; prin urmare, responsabilitatea pentru necredința modernă nu poate cădea exclusiv pe filosofia idealistă Biblioteca "Runivers " - - și

fenomenele sale și sarcina principală a filozofiei căreia era să găsească teoria adevăratei fericiri; în ultimul secol printre atei întâlnim mai mulți publiciști și scriitori politici decât naturaliști În mod evident, legătura dintre ateismul modern și știința naturii este cauzată nu de esența acesteia din urmă, ci mai degrabă de direcția generală a timpului Științele naturii din timpul nostru sunt de o importanță și popularitate deosebită; pentru a-și da un aer științific, este firesc ca ateismul să se alăture uneia dintre cele mai eminente forțe științifice moderne și să caute sprijin în autoritatea științei naturale Dar că în științele naturii în sine nu poate exista nicio condiție predispozantă anume la infidelitate, acest lucru poate fi dovedit de o multitudine de cercetători chibzuiți și primari ai naturii, care nu erau doar străini de materialism, ci erau animați de un profund sentiment religios Dintre acestea, ne amintim, de exemplu Newton, care, spun ei, nu a pronunțat numele lui Dumnezeu în alt fel decât să-și scoată pălăria și a dedicat multe locuri în scrierile sale pentru a evidenția urmele celei mai înalte înțelepciuni creatoare, care se dezvăluie în mișcarea corpuri cereşti Într-adevăr, ar fi ciudat să presupunem că însăși natura în care rațiunea fără prejudecăți și bunul simț găsesc cele mai evidente dovezi ale existenței celui mai înalt și mai înțelept Creator al lumii, ar putea duce la negarea Lui Prin urmare, dacă studiul naturii ar putea vreodată distrage atenția pe cineva de la Creator în loc să conducă la El, atunci motivul pentru aceasta, desigur, ar putea sta nu în însuși subiectul studiului, ci în anumite particularități ale metodelor care au fost folosit în timpul efectuării acestei cercetări În acest sens, Bacon a observat deja un anumit pericol real pentru religie în științele naturii, dar a indicat și o modalitate sigură de a elimina acest pericol "Este adevărat, spune el, că informația insuficientă în științele naturii (parum philosophiae naturalis) înclină o persoană spre lipsă de Dumnezeu, dar un studiu mai profund al acestora conduce (cinchon-agere) o persoană la religie Pentru că mintea umană, atunci când își oprește atenția asupra cauzelor secundare, disparate ale fenomenelor, poate uneori să se sprijine asupra lor și Biblioteca "Runivers" - - nu patrunde mai departe; dar numai dacă va continua să le considere în legătura și legătura lor reciprocă, atunci va trebui neapărat să recurgă la Providență și Divinitate "* În aceste cuvinte ale lui Bacon, unul dintre motivele principale ale acelei înstrăinări de religie, care este adesea observată O viziune obișnuită asupra naturii, ghidată de un simț direct al grației și al legalității, leagă în mod direct fenomenele naturii care îl lovește cu frumusețe, măreție și raționalitate cu cea mai înaltă putere creatoare ; secetă, potop, furtuna depun mărturie despre mânia Sa, etc Dar acum știința își face proprietățile, indică cauzele imediate, naturale ale fenomenelor, care, pentru sentimentul religios obișnuit, păreau a fi acțiuni directe ale Creatorului, explică, de exemplu, tunetele și fulgerele prin acțiuni simple mănâncă electricitate, în recolte și eșecuri de recoltă el vede consecințele naturale ale unei anumite ordini a naturii și legile ei necesare fără nicio legătură vizibilă cu nevoile unei persoane și cu starea sa morală Aparent, în primii ei pași, știința distruge convingerea sentimentului religios; locul Dumnezeirii, acum binefăcător, acum drept, este înlocuit de orbi, acţionând neapărat şi fără grijă de om, forţele naturii Dacă acum, așa cum se întâmplă adesea, știința naturii se oprește la aceste cauze imediate, secundare, așa cum le numește Bacon, ale fenomenelor, fără a urca din ce în ce mai departe la prima cauză a fenomenelor, atunci obiceiul de a vedea pretutindeni și în orice

dominația naturii Numai legile se formează cu ușurință și se dispensează de explicație natura fără o cauză supremă, un obicei care poate predispune la ateism Dar materia capătă un cu totul alt caracter dacă, fără a ne limita la aceste cauze imediate ale fenomenelor, începem să ne întrebăm despre cauza ultimă și finală a acelor legi și forțe ale naturii, care pentru o viziune empirică superficială sunt *) De atheimo op Bacon, ed , p , Biblioteca "Runivers " - - sunt ceva original și nu necesită o explicație suplimentară a cauzei lor Problema capătă din nou un alt caracter dacă, fără a ne limita la o explicație fragmentară a unuia sau altuia fenomen natural, a unuia sau a altuia grup special al acestora, acordăm atenție legării legale a tuturor fenomenelor naturale, structurii și unității generale din toate părțile lumii, fără a exclude omul În ambele cazuri, va trebui să ajungem la cel mai înalt, unificând totul și îndreptându-ne rațional către un singur scop, cauza creatoare a lumii Cu o privire mai profundă și mai atentă asupra naturii, cauzele apropiate și secundare nu vor întuneca această cauză originară pentru noi; viziunea religioasă directă asupra fenomenelor naturii și viziunea științifică nu vor fi în antagonism una cu cealaltă și se vor nega una pe cealaltă Diferența dintre ele va consta doar în faptul că acolo unde viziunea religioasă trece direct de la creație la Creator, viziunea științifică va plasa o serie de cauze mediatoare; dar în rezultatul final, știința va ajunge la aceeași viziune religioasă, dar numai prin intermediul unor investigații complexe și îndelungate, care, desigur, nu se vor pierde în fața concepției religioase, întrucât ceea ce în ea servește ca obiect de credință va deveni obiectul convingerii raţionale Un alt motiv pentru care studiul științelor naturii poate predispune la neîncredere este direcția unilaterală pe care o primește mintea atunci când se obișnuiește să se ocupe doar de obiecte materiale sensibile și să folosească metode de cunoaștere special potrivite studiului doar de acest gen a obiectelor Odată cu ocuparea constantă a obiectelor materiale, latura spirituală a ființei, lumea umană și lumea suprasensibilă trec în plan secund și se formează o predispoziție, uneori dezastruoasă pentru credința religioasă, de a considera doar senzualul și materialul ca fiind cu adevărat existente Adevărat, natura exterioară ne prezintă și urme ale puterii și puterii Creatorului, servește drept revelație a Lui; dar pentru a citi și înțelege această revelație destul de clar, este nevoie de cheia înțelegerii, depozitată în adâncul spiritului uman, în ideile sale adevărate, Biblioteca "Runivers" - - inteligent, frumos Numai în lumina acestor idei natura vizibilă primește adevărata iluminare; fără ele, ne va apărea ca un mecanism mort, fără suflet; Găsim cea mai înaltă și mai fermă garanție a existenței lumii suprasensibile în noi înșine - în tărâmul spiritului și numai din acest tărâm putem descoperi și înțelege revelații ale calităților și proprietăților spirituale din natura exterioară Prin urmare, este firesc ca atunci când latura spirituală a lumii se retrage în fundal sau este complet uitată, atunci, în același timp, capacitatea de a ghici principiul suprasensibil în lumea vizibilă este slăbită, sensul părților ideale din ea este slăbită pierdut pentru minte, iar credința în existența celei mai înalte Ființe spirituale, Dumnezeu, se clătește În sfârşit, însăşi metoda ştiinţelor naturii, care necesită pentru convingerea existenţei unui obiect o indicaţie empirică a faptelor, experimentelor, observaţiilor, fiind aplicate unilateral obiectelor suprasensibile, ne poate zdruncina încrederea în adevărul lor Empirismul brut nu vrea să știe nimic, nu numai despre dovezile raționale ale adevărului, ci chiar despre experiența însăși, de îndată

ce nu este o experiență exterioară, ci una psihologică internă Între timp, adevărul existenței lui Dumnezeu se bazează tocmai pe această experiență, pe simțirea principiului divin în noi înșine, iar apoi se dezvăluie cu ajutorul dovezilor raționale Dar acest tip de dovezi, bazate pe speculații, nu sunt respectate de empirismul unilateral Singurul element a priori și demonstrativ pe care empirismul îl admite în domeniul său este elementul matematic; conform metodei matematice nu este potrivită pentru a demonstra cele mai înalte adevăruri ale minții noastre, între timp, obișnuit cu rigoarea demonstrațiilor matematice, empiristul dorește să fie prezentate aceleași argumente demonstrativ incontestabile pentru a confirma aceste adevăruri, pe care este obișnuit să le întâlnească în matematică și, negăsindu-le, începe să se îndoiască de adevăruri Metoda demonstrativă, desigur, are o mare importanță în filozofie, dar nu este aplicabilă pentru fundamentarea adevărurilor inițiale și fundamentale ale minții noastre, pentru care doar dovezile indirecte sau indirecte sunt posibile: printre astfel de adevăruri Biblioteca "Runivers" - - ține de adevărul existenței lui Dumnezeu, care într-o conștiință religioasă vie nu pornește din dovezile rațiunii și nu se bazează pe acestea Din aceasta rezultă clar că pentru o persoană care respectă fie doar dovezile faptice ale experienței exterioare, fie argumentele matematice, cele mai înalte adevăruri ale minții noastre pot părea prost dovedite și, prin urmare, pasul următor către scepticism și chiar către negarea acestor adevăruri Ceea ce am spus despre relația atât a filozofiei, cât și a științei naturii cu ideea religioasă este suficient pentru a vedea cât de justificate sunt reproșurile care se fac uneori unuia sau altuia, acuzându-i că slăbesc puterea și vivacitatea acestei idei, care poate duce la desăvârșirea negării ei, la ateism Nu prin ele însele aceste științe pot duce la infidelitate, ci direcția unilaterală a gândirii în ele, formată din cunoștințe inconsecvente sau insuficiente în acele domenii ale cognoscibilului, în care mintea umană trebuie să găsească confirmarea rațională a adevărurilor despre constiinta religioasa directa Cuvintele lui Bacon: verum est, parum philosophiae naturalis homi-nes inclinare ad atheismum, at altiorem scientiam eos ad religionem circumagere, se aplică în mod egal la așa-numita filozofie naturală, i e la științele naturii și la filozofie în general De aceea nu vedem atei printre primele mărimi atât ale filosofiei, cât și ale științelor naturii, la fel cum nu îi vedem printre oameni neînvățați care sunt ghidați în viața lor de simțul direct și de bunul simț Adevăratul pământ al ateismului este calea de mijloc între cunoașterea superioară și ignoranță, semi-erudiția încrezătoare în sine și diletantismul frivol în știință *) Nu *) Cunoscutul Liebig indică cunoașterea limitată și diletantismul rezultat în știință ca principalul motiv pentru răspândirea materialismului în rândul oamenilor de știință natural din timpul nostru, "Numai o cunoaștere insuficientă a forțelor anorganice îi conduce pe alții la faptul că aceste forțe li se atribuie acțiuni care nu sunt caracteristice naturii lor și contrazic legile lor Dacă te uiți cu atenție la acei oameni care susțin materialismul, vei observa imediat că ei nu aparțin sferei în care studiul fizicului Biblioteca "Runivers " - - nevoi, că printre atei există, parcă contrar părerii noastre, oameni care, aparent, sunt temeinic educați, specialiști respectați în diverse științe, de exemplu naturaliștii Cunoștințele speciale într-un domeniu de cunoaștere nu împiedică deloc o persoană să fie un ignorant complet sau un amator pe jumătate învățat și superficial în alta; toată lumea, chiar și cel mai mare geniu, observă pe bună dreptate Schopenhauer, în orice sferă anume

a cunoașterii poate fi limitată și este cu siguranță limitată Este clar, așadar, că oamenii de știință cunoscuți în domeniul cunoașterii speciale ar putea să nu fie lipsiți de superficialitate și limitare în materie de cunoaștere a celor mai înalte adevăruri ale minții Astfel, mediul de semi-învățare și frivolitate în judecarea adevărurilor superioare ale religiei este departe de a fi limitat la oameni slab educați, dar pot intra și în domeniul științei - și aici, în alte condiții favorabile, acea îndrăzneală de negare apare, din care mințile mai serioase sunt protejate sau cunoașterea mai profundă, sau cel puțin o conștiință clară, limitele rațiunii și științei umane și ale oamenilor neștiințifici, este atât o credință religioasă, cât și un simț solid al adevărului nedistorsionat de sofisme de semi-erudiţie arogantă Dacă, prin urmare, nu în știința însăși trebuie să căutăm cauza inițială a neîncrederii, ci în acele direcții speciale unilaterale și false care se învecinează doar cu știința, fără a decurge din însăși esența ei, atunci nu ar fi corect dacă , părăsind zona teoretică a cunoștințelor, trecem la practică, forțele chimice este o sarcină mare; nici un chimist sau fizician adevărat nu a fost vreodată de acord cu ei Materialismul este părerea diletantilor care, mergând de-a lungul granițelor domeniului studiului naturii, își aroga dreptul de a interpreta mulțimii ignorante și credule cum a apărut lumea și viața și cum le crede omul la fel de mult ca și ea credea în mișcarea, scrisul și vorbirea meselor Aceiași amatori în științele naturii, aceiași copii în cunoașterea legilor naturii, afirmă și vor să asigure mulțimea că sunt în măsură să dea o explicație cu privire la originea gândurilor, cu privire la natura și esența spirit Dar toate interpretările lor se bazează nu pe cunoaștere, ci pe necunoașterea fenomenului" Prelegere de Liebig, despre natura anorganică și organ , citită în Biblioteca "Runivers " - - latura morală a naturii umane și aici vom încerca să găsim cauza principală a acelei iluzii a minții, care se exprimă în negarea existenței lui Dumnezeu? Această rădăcină și sursă originală a necredinței a fost deja identificată de noi în studiul nostru despre religie și originea ideii de zeitate *) Am văzut că, pentru a cunoaște orice obiect real, este necesar: a) efectul asupra noastră al obiectului însuși și al impresiei din acesta și b) să ne gândim la el, în conformitate cu legile spiritului nostru de cunoaștere Asigurarea în însăși ființa unui obiect ne oferă efectul obiectului asupra noastră și senzația primită de la acesta; gândirea la un obiect, supunerea impresiei procesului activității sale legale, ne oferă cunoașterea obiectului, care, desigur, poate fi foarte diferit ca grad de claritate și fidelitate, în conformitate cu gradul de claritate și puterea impresiei , pe de o parte, și cu măsura participării și aplicării spiritului de putere a gândirii, pe de altă parte Aplicând această metodă de dobândire a cunoașterii obiectelor reale la ideea de Divin, am ajuns la concluzia că prima și singura bază pentru chemarea ființei lui Dumnezeu (cu alte cuvinte, credința în Dumnezeu) este conștiința și senzația acțiunii Divinului asupra spiritului nostru; În ceea ce privește activitatea reală a puterii de cunoaștere a minții umane (imaginație, gândire), ea constituie o condiție suplimentară pentru cunoașterea noastră despre Dumnezeu și determină pentru noi nu atât încrederea în existența Divinului, cât calitatea și demnitatea acelor idei și concepte despre el, care pot forma omul Dar în ateism nu este vorba de calitatea conceptului de Dumnezeu; nu este o noțiune unilaterală sau falsă despre ea; el neagă însăși existența Divinității; de aceea este evident că cauza sa rădăcină trebuie să se afle nu în acesta din urmă, ci în primul dintre elementele din care este compusă

ideea religioasă Ea trebuie să provină nu atât dintr-o activitate unilaterală sau greșită a minții (o astfel de activitate ar putea oferi doar unilateral) *) Religia, esența și originea ei , p - Despre sursa ideii Zeității, p Biblioteca "Runivers" - - ea sau o concepție falsă despre Dumnezeu, dar nu o negare a ei), cât de mult din absența, sau mai bine zis, din slăbirea extremă din suflet a senzației Divinului Numai el poate nega existența Divinității care nu-L simte sau îl simte foarte slab în propriul său spirit Dar cum poate exista o asemenea insensibilitate, ca să spunem așa, la divin în sufletul uman, extinzându-se până la negarea existenței sale? Nu contrazice însuși modul de origine al ideii de Dumnezeu pe care l-am indicat? Dacă în om există capacitatea de a simți și de a cunoaște principiul divin, dacă din partea lui Dumnezeu recunoaștem nu numai posibilitatea, ci și realitatea revelației Sale directe către spiritul nostru, atunci se pare că nu putem înțelege cum o astfel de absență a susceptibilitatea la divin se poate forma în om care vine la non-conștiința ființei sale, la negarea ei? Însăși existența ateismului pare imposibilă, întrucât ar fi egală cu renunțarea omului la propria natură, cu dispariția în el a celei mai esențiale proprietăți a spiritului său, cu capacitatea de a simți și de a cunoaște suprasensibilul În ceea ce privește dispariția completă absolută în om a oricărui sens al acțiunii principiului divin, suntem gata să fim de acord că acest fenomen este imposibil și că ateismul în sensul cel mai precis al cuvântului nu există Negarea directă și hotărâtă a adevărului existenței lui Dumnezeu, exprimată de așa-zișii atei, nu înseamnă încă nimic aici Se poate foarte bine ca această negare să existe doar în cuvinte, să se bazeze pe o neînțelegere și, în esență, să se extindă doar la acest sau acel concept definit de Dumnezeu, și nu la baza sa cea mai profundă, niciodată de neșters și nu poate fi respins Care este negarea teoretică, imaginară, a adevărurilor fundamentale ale conștiinței noastre, care sunt de netăgăduit în fapt și în viață, este posibil, vedem exemple în acest sens în istoria gândirii idealist, de exemplu neagă adevărul existenței lumii exterioare, dar de fapt trăiește și acționează în felul în care este posibil să trăiești numai sub condiția recunoașterii realității acesteia; în practică admite ceea ce respinge în teorie şi Biblioteca "Runivers " - - se contrazice pe sine Scepticul absolut, negând fiabilitatea cunoașterii noastre, în însăși negarea și infirmarea adevărului cunoașterii, gândește și raționează, totuși, după însăși legile gândirii, pe care teoretic le recunoaște ca fiind nesigure În mod similar, ateul, care neagă în teorie adevărul existenței lui Dumnezeu, poate și trebuie să descopere în viața practică anumite fenomene care sunt posibile numai sub asumarea acestui adevăr, dacă numai ideea de Divin este esențială și proprietatea inalienabilă a minții noastre Într-adevăr, vedem că ateii, la fel ca ceilalți oameni, nu se străduiesc pentru obiectivele superioare, ideale ale existenței umane; celor mai buni dintre ei le pasă de fericirea și bunăstarea omenirii, de răspândirea cunoașterii și a bunătății; în vremea noastră, mulţi dintre ei, în loc să-L slujească lui Dumnezeu, propovăduiesc cu toată sinceritatea slujirea idealului Dar ar putea toate aceste eforturi și convingeri să aibă vreun sens dacă ateismul ar fi consecvent, dacă ar fi încrezător cu toată sinceritatea că nimic nu există decât sensibilul? Pentru a lupta pentru ideal, e nevoie de credință în ideal, de credință că există cu adevărat, există ceva atât de perfect pentru care trebuie să lupți, ceea ce trebuie să cauți Dacă idealul nu este altceva decât un vis gol, atunci toate aspirațiile ideale sunt o înșelăciune de sine goală; astfel încât să nu fie un vis,

astfel încât străduința pentru el să fie rezonabilă și justificată, trebuie recunoscut că există ceva cu adevărat perfect, spre care, ca scop, o persoană trebuie să se apropie; dar aceasta este cu adevărat perfectă și nu poate fi decât o Ființă absolut perfectă Prin urmare, dacă o persoană se străduiește serios pentru un fel de perfecțiune, entuziasmată de certitudinea în adevărata sa ființă, atunci sursa acestei eforturi în esență nu poate fi decât ideea unei Zeități absolut perfecte, pe care în mod clar nu o recunoaște Același lucru trebuie spus despre aspirațiile unei persoane pentru adevăr, pentru bine, pentru adevăr, de care ateii nu sunt străini; dacă adevărul, bunătatea, adevărul nu sunt cuvinte goale, ci forțe reale care mișcă omul și umanitatea, atunci trebuie să existe o bază reală substanțială a acestor forțe, adevărul absolut, bunătatea și adevărul absolut; iar dacă un bărbat, ce sunt Biblioteca "Runivers " - - oricare ar fi convingerile sale teoretice despre religie, mai mult sau mai puțin se străduiește pentru ele, apoi din nou și din cauza încrederii secrete și inconștiente în existența scopului final real al aspirațiilor sale, adevărul și imaginea absolută Cu o analiză mai profundă a conceptelor de perfecțiune, adevăr, bunătate, reiese că centrul și baza lor și, în același timp, ultima asigurare a realității lor și, prin urmare, natura lor obligatorie pentru noi, este ideea Divinului Dumnezeu este cea mai înaltă perfecțiune, adevăr și bunătate; prin urmare, străduința pentru îmbunătățire, pentru cunoaștere, pentru bine, în esență, este o străduință inconștientă clar pentru Dumnezeu Dacă acum acest efort aparține ateului, la fel ca și oricărei persoane care nu și-a pierdut complet demnitatea umană, atunci poate că se poate spune într-un anumit sens că în realitate nu există atei, că ateismul însuși nu este altceva decât fatală o neînțelegere, întrucât ateismul, deși neagă în cuvinte adevărul existenței lui Dumnezeu, în viața sa practică nu poate renunța la acele principii care presupun acest adevăr și dobândesc sens doar recunoscându-l Dar nu numai principiile generale ale activității raționale, cu adevărat umane, mărturisesc prezența inconștientă a unei idei religioase în sufletul ateilor Găsim în ele expresii des și mai concrete ale acestei idei, deși într-o formă foarte imperfectă și distorsionată Aici avem în vedere faptul de lungă durată că ateismul este adesea alături de cea mai grosolană, adesea lipsită de sens, superstiție Despre cunoscuții atei ai vremurilor moderne se spune că ei credeau în diverse semne, prevestiri, chiar în aparițiile morților etc Se poate spune și despre mulți necredincioși ai timpului nostru că ei nu cred în Dumnezeu, ci le este frică de diavoli Epocile de neîncredere în societate au fost întotdeauna epoci de superstiție Astfel, în epoca declinului și decăderii morale a Imperiului Roman, în mijlocul potopului de senzualitate și necredință, credința în magie și necromanție, ghicitul, chemarea spiritelor și prefigurarea s-au răspândit cu o forță deosebită Același lucru a fost și în epoca Revoluției Franceze și a descompunerii vieții religioase care a pregătit-o sub influența necredinței; Biblioteca "Runivers" - - Mesmer și Calliostro au trezit un interes puternic și și-au găsit încredere în acea societate care respingea verbal tot ce era misterios și suprasensibil; în timpul nostru, odată cu răspândirea materialismului, există o răspândire în continuă expansiune a spiritismului, al cărui motiv principal este dorința de a pătrunde dincolo de limitele lumii reale, sensibile Ce arată acestea și fenomene asemănătoare, dacă nu că ideea suprasensibilului stă în adâncul spiritului uman și că această idee, înăbușită cu forța de sofismele minții în epoci de necredință, sparge involuntar într-un formă distorsionată a superstițiilor, a cărei

bază cea mai profundă se află nevoia întunecată de suprasensibil și recunoașterea căruia ceva care depășește limitele realității senzuale care ne înconjoară? Superstiția este și credință, deși în forma ei cea mai de jos și mai crudă Dar dacă, pentru a salva onoarea naturii umane, suntem gata să admitem că ateismul este o neînțelegere colosală, că cel mai hotărât ateu, în ciuda negării sale, recunoaște în esență instinctiv realitatea suprasensibilului sub orice formă , atunci această neînțelegere nu este mai puțin mare care arată, dacă nu dispariția, atunci slăbirea extremă a sentimentului religios, care ne asigură existența Divinului Din ce provine? Cauza sa principală constă în slăbiciunea relativă generală a sentimentului nostru religios ca unul dintre elementele ideii de Divin El a recunoscut omului capacitatea de a cunoaște suprasensibilul, de a simți acțiunea celei mai înalte Ființe asupra spiritului nostru, iar din partea Divinului, permițând revelarea lui naturală spiritului nostru, am avea tot dreptul să ne așteptăm ca cunoașterea noastră despre Divinul va fi cel puțin la fel de viu, puternic și clar ca obiectele de cunoaștere ale lumii senzuale, acționând asupra noastră Dacă un om, cu o parte a ființei sale, este îndreptat către lumea spirituală și suprasensibilă, la fel ca și cu cealaltă parte către lumea sensibilă, atunci, aparent, nu există niciun motiv pentru care cunoașterea sa despre lumea întâi să fie mai puțin fermă și clar decât cunoașterea ultimei Dar în realitate vedem cu totul altceva Însuși adevărul era Biblioteca "Runivers" - - Dumnezeu nu se prezintă în mintea noastră cu o asemenea claritate și forță de convingere, care exclude posibilitatea îndoielii, precum existența obiectelor exterioare; posibilitatea ateismului servește drept dovadă în acest sens Apoi ne întâlnim cu multe idei și concepte diverse, adesea false despre Dumnezeu, împărțind opiniile oamenilor, în timp ce cunoașterea obiectelor exterioare este cunoaștere, cu suficientă claritate, nu trezește astfel de opinii contradictorii Unde se ascunde motivul unei atitudini atât de nesatisfăcătoare a spiritului nostru față de lumea suprasensibilă? Dacă încrederea noastră în existența lui Dumnezeu, așa cum am spus, apare, pe de o parte, ca urmare a acțiunii Divinului asupra spiritului nostru, pe de altă parte, a percepției acestei acțiuni; dacă nu putem permite încetarea nerezonabilă a acestei acțiuni asupra noastră de către Ființa cea mai înaltă, care condiționează viața spirituală superioară a omului, atunci rămâne să căutăm acest motiv doar în ultimul dintre aceste elemente - în capacitatea noastră receptivă, în unele fundamentale și deficiența esențială a acesteia Dacă obiectele lumii exterioare ar fi prezentate privirii noastre vag și vag, uneori în așa măsură încât am începe să ne îndoim dacă aceste obiecte există sau nu, atunci am începe, desigur, în primul rând să căutăm motivele pentru aceasta în starea anormală a vederii noastre Deci și aici avem dreptul să căutăm cauza imediată a insuficienței și obscurității ideilor noastre despre suprasensibil într-o stare anormală a spiritului și a relației noastre cu Dumnezeu Nu vom atinge aici întrebarea cum și de ce ar putea apărea o astfel de stare anormală; este suficient ca starea actuală a cunoștințelor noastre religioase, în special însăși posibilitatea ateismului, face necesară asumarea acestuia Desigur, cea mai profundă tulburare a spiritului uman nu poate distruge complet aspirațiile și abilitățile sale esențiale; nu putem, prin urmare, distruge capacitatea de a ține seama de revelația naturală a Divinului în spiritul și natura noastră; dar poate fi motivul pentru care activitatea acestei facultăți poate cădea la limita cea mai inferioară a rangului - Biblioteca "Runivers" - õ - până la întuneric și luptă nedefinită pentru suprasensibil, cu

absența unei idei separate despre Dumnezeu Aceasta deoarece pentru o senzație clară și adevărată a unui obiect, atât în lumea senzuală, cât și în lumea spirituală, suprasensibilă, pe lângă acțiunea obiectului asupra simțului nostru extern sau intern, este necesar să avem o atitudine corectă de subiectul către acesta, aveți nevoie de o stare sănătoasă, normală a organului de cunoaștere și de o putere suficientă de excitare și de străduință pentru cunoașterea subiectului Așa cum ascuțimea și subtilitatea diferitelor sentimente exterioare determină gradul de vivacitate și plinătate al percepției exterioare și apoi al cunoașterii senzoriale, tot așa calitatea diferită a simțirii interioare determină diferența în percepția adevărurilor suprasensibile Dar în ce poate consta acum puritatea și vitalitatea normală a sentimentului interior sau tonul facultății prin care cunoaștem divinul? Întrucât obiectul cel mai înalt al acestui sentiment - Dumnezeu nu este același indiferent și indiferent față de noi, neavând nicio relație mitică cu noi, obiectul cunoașterii noastre, ca și obiectele lumii exterioare, ci este o Ființă vie și extrem de perfectă, atunci în subiectul cunoaștere, pentru cunoașterea corespunzătoare a acestuia, este necesar să presupunem și un anumit grad de perfecțiune fizică Din aceasta rezultă clar că puritatea, vioicitatea și claritatea sentimentului interior este de fapt puritate morală, iar exercițiul care o rafinează constă într-o viață morală sau virtuoasă Dumnezeu nu este doar un obiect de cunoaștere pentru minte, ci și scopul efortului viu, de-a lungul întregii, a spiritului nostru; Dumnezeu este cea mai înaltă perfecțiune și bunătate și, prin urmare, o străduință energică pentru el și o senzație clară a lui este posibilă numai pentru o persoană cu un ochi moral pur al sufletului, cu puterea minții o viaţă morală constant dezvoltată şi exercitată În timp ce în cunoașterea altor obiecte elementul fizic are doar o semnificație secundară și adevărul, de exemplu, al cunoașterii lumii sensibile este același, fie că aparține unei persoane morale sau imorale, în cunoașterea lui Dumnezeu este același un element esențial, de care depinde însăși natura cunoașterii și gradul de adevăr al acesteia Dar dacă viața morală este determinată în principal de claritatea și forța religioșilor GO V KUDRYAVTSEV T P, Yu Biblioteca "Runivers " - - sentimente, atunci este clar de ce uneori ideile noastre despre Dumnezeu sunt atât de slabe, de ce la unii oameni sentimentul suprasensibilului coboară uneori la zero Experiența arată că în viața spirituală viața morală nu merge pe calea corectă și normală, întrucât au loc funcțiile legale ale sentimentelor exterioare Ce este surprinzător dacă sentimentul divinului este uneori atât de vag și slab încât la unii oameni, în condiții mai nefavorabile, poate ajunge la îndoială, chiar și la negarea adevărului existenței lui Dumnezeu? Din ceea ce am spus, este clar că nu numai o atitudine polemică față de ateism și materialism, încercând să vadă totul rău în ele, ci și o adevărată înțelegere a esenței materiei în sine a condus mulți filozofi la ideea că realul și rădăcina sursa neîncrederii nu este atât o amăgire a minții, cât depravarea morală a oamenilor ѣka "Nimeni nu neagă existența lui Dumnezeu, cu excepția celor care beneficiază de faptul că nu există Dumnezeu *, în această remarcă a lui Bacon *) există un sens profund Caracterul moral și caracteristicile individuale ale unei persoane au și, în general, o influență foarte puternică asupra modului de gândire și personalității unei persoane, uneori chiar și depozitul opiniilor sale filozofice este imperceptibil determinat; ce este un om, așa este filosofia pe care o alege, observă pe bună dreptate Fichte **) Această influență crește și se intensifică *) Cu

cuvintele lui Bakov', a concluzionat că acest loc se bazează pe interpretarea fericitului Augustin la Psalmul XIII Scriptura spune: nebunul a spus în inima lui: nu există Dumnezeu El nu spune: gândul nebun din inima lui Atât de mult încât a afirmat acest lucru mai mult ca pe un lucru pe care și l-ar dori cu plăcere, decât că crede și simte profund acest lucru Căci nimeni nu crede că nu există zei, decât dacă îi este convenabil că nu există zei Ubachs, Theodioeae Eleni , p **) "Was für eine Philosophie man wahle, hàngt davon ab, was man f'iir ein Mensch ist " Ueberwcg, Gesch , d Philos Ili, Acel interes practic are o influență principală asupra determinării convingerilor filozofice, cu atât mărturisesc înșiși ateii mai sinceri În acest sens, mărturisirea lui Zolbe este foarte remarcabilă Niciodată, spune el, nu am împărtășit opinia celor mai faimoși apărători ai materialismului, că forța faptelor științifice naturale îi obligă să elimine tot ce este supranatural Am fost întotdeauna convins că faptele experienței externe și interne sunt foarte ambigue și, fără nicio eroare logică, ar putea fi pe bună dreptate explicate din punct de vedere teologic sau spiritualist Nicio dovadă reală nu poate fi dată pentru nici unul - - în măsura în care un adevăr teoretic cunoscut are semnificaţie pentru viaţa practică Întrucât acum adevărul existenței lui Dumnezeu, mai mult decât oricare altul, are o influență determinantă semnificativă asupra moralității noastre, este firesc ca în oamenii cărora legea morală le servește ca o povară grea care le înfrânează pasiunile și înclinațiile senzuale, un secret apare cu ușurință dorința de a îndepărta și de a îndepărta din conștiința morală, acel adevăr cel mai înalt, care servește drept bază pentru caracterul obligatoriu al legii morale; și instigată de dorința secretă și de interesul personal, rațiunea este întotdeauna gata să justifice prin sofismele minții eroarea inimii și a voinței În acest sens, înțelegerea noastră este, din păcate, înzestrată cu o flexibilitate și o capacitate neobișnuită de a-și oferi serviciile celor mai eterogene cerințe de interes personal; experienţa acestei flexibilităţi a arătat-o sofiştii, care, fără nicio convingere în adevărul obiectiv, la cererea minutei, erau gata, cu aceeaşi pricepere dialectică, să dovedească păreri radical opuse despre acelaşi subiect una dintre aceste explicații la fel de posibile A elimina tot ceea ce este suprasensibil sau tot ceea ce este de neînțeles, într-un cuvânt, naturalismul nu este astfel forțat în niciun fel de forța faptelor naturale; precum și filozofia care vrea să înțeleagă nu totul, ci la temelia sa cea mai profundă, morala, tocmai o astfel de atitudine morală a omului față de ordinea mondială, pe care o numesc "mulțumire cu lumea naturală" Acesta este practic sau mai bine spus "principiul inimii" (Gemütsprincip) al materialismului "Așa cum a declarat odată R Wagner că nu fiziologia îl obligă să recunoască un suflet imaterial, ci reprezentarea ordinii morale mondiale imanentă în mintea lui și inseparabilă de aceasta, așa că declar deschis că nu fiziologia mă obligă să elimin suprasensibilul, nu un principiu rațional, ci mai ales un sentiment moral în raport cu ordinea naturală a lumii, mulțumirea cu ea forțează negația sufletului suprasensibil Acesta este motivul cel mai profund, impulsul interior mai mult sau mai puțin conștient în toți adepții materialismului, care, prin urmare, este hotărât o chestiune de simțire Un adept al naturalismului i-a reproșat odată altuia faptul că sursa materialismului său nu este cunoașterea și rațiunea, ci credința și sentimentul - acest lucru, în opinia mea, se poate spune fără îndoială despre orice Începutul metafizicii, după cum Lotze a remarcat pe bună dreptate la încheierea articolului său, nu se află în

metafizica însăși, ci în itik " H Czolbe, Grenzen și Ursprung d meiisch Erkentniss , , ' * Biblioteca "Runivers" - - Ei bine, Malebranche a caracterizat pe bună dreptate această capacitate a minții de a se abate de la adevărul evident sub influența impulsurilor morale, când a remarcat: "dacă oamenii ar avea vreun avantaj în faptul că laturile unor astfel de triunghiuri nu ar fi egale și dacă geometria falsă ar fi, de asemenea convenabile pentru înclinaţiile lor vicioase ca morală falsă, puteau face cu uşurinţă paralogisme la fel de absurde în geometrie ca şi în sfera moralităţii, pentru că greşelile lor le-ar fi plăcute, iar adevărul nu le-ar face decât să-i îngreuneze şi să-i înfurie Această tendință nefericită a minții de a acționa sub influența falselor impulsuri practice, de a se mulțumi cu sofisme și argumente insuficiente în justificarea lor teoretică și de a respinge cu încăpățânare cele mai evidente dovezi, de îndată ce acestea merg împotriva personalului, adesea chiar inconștient clar , interes, și constituie una dintre principalele cauze ale dificultății este infirmată ateismul și opiniile conexe, de exemplu materialism În ciuda faptului că cei mai severi critici ai dovezilor existenței lui Dumnezeu, care au găsit deficiențe semnificative în ele, au fost de acord că, în ciuda acestor neajunsuri privind stabilirea adevăratului concept de Dumnezeu, ele sunt în orice caz, fără îndoială, suficiente pentru a respinge ateismul , nu au avut și nu au efectul dorit de a schimba modul de gândire ateu Că nu slăbiciunea acestor dovezi este de vină, este deja evident din faptul că nici materialismul, nici ateismul nu ne-au prezentat până acum vreo critică coerentă și științifică a acestor dovezi; sunt în mare parte ignorați de ei Cu o asemenea experiență a insuficienței recunoscute a dovezilor pozitive ale existenței lui Dumnezeu pentru a-i convinge pe atei și cu cauza principală a acestui fenomen deja cunoscută nouă, care constă într-o predispoziție morală de a nega acest adevăr, evident că nu avem dreptul de a ne baza doar pe forțele rațiunii și ale filosofiei pentru a slăbi și a eradica necredința care este atât de răspândită în timpul nostru Singurul mijloc adevărat pentru aceasta este ridicarea nivelului moral al unei persoane, purificarea și, ca urmare a acesteia, iluminarea acelei puteri a spiritului nostru, care servește Biblioteca "Runivers" - - organ pentru percepția și cunoașterea suprasensibilului De îndată ce acest lucru va fi realizat, atunci lumea obiectelor suprasensibile și a adevărurilor va apărea în fața noastră în toată vioicitatea și realitatea incontestabilă, inaccesibilă la îndoială Această influență a stării morale asupra gradului de convingere a noastră în adevărul obiectelor nesupuse sentimentelor a fost corect subliniată de Platon "Senzualiștii", spune el, sau cei care recunosc totul ca fiind material și consideră doar tangibilul ca existent cu adevărat, trebuie mai întâi să fie îmbunătățiți înainte de a începe să-i învățăm, pentru că atunci ei recunosc clar în ei înșiși adevărul sufletului și dreptatea și raționalitatea în ea și se vor convinge că toate acestea sunt obiecte reale, deși imperceptibile și invizibile *) Punând ateismul într-o legătură cauzală cu declinul conștiinței morale, mergem, desigur, împotriva acelor teorii filozofice, care neagă în general legătura dintre o idee morală și una religioasă; această negație, atunci când este aplicată la întrebarea particulară care ne ocupă acum, este exprimată în opinia că, în virtutea independenței moralității față de religie, un ateu poate fi și o persoană morală atingeți această opinie, în măsura în care poate servi ca o obiecție la punctul nostru de vedere asupra sursei principale a ateismului Pentru a decide dacă un ateu poate fi sau nu o persoană cu adevărat morală, aparent, ar fi cel mai

ușor și mai aproape de toate să ne întoarcem la faptele vieții morale a ateilor înșiși La prima vedere, faptele de aici par să vorbească în favoarea unei soluții pozitive la această întrebare Ținând cont de ateii cunoscuți de noi din punct de vedere istoric, nu observăm că aceștia s-au remarcat într-o anumită morală în comparație cu alți oameni din vremea lor care au recunoscut existența lui Dumnezeu; despre unii dintre ei (nair, despre Epicur în antichitate; Diderot în vremurile moderne) spun chiar că s-au înălțat asupra contemporanilor cu calitățile lor morale Toate acestea sunt foarte *) Sofiști, Biblioteca "Runivers " - pot fi; dar ar fi totuși prea grăbit să tragem o concluzie generală din aceste fapte particulare și separate despre independența moralității față de religie În primul rând, absența manifestărilor exterioare de imoralitate, chiar și a faptelor meritorii externe, nu poate servi drept dovadă incontestabilă a adevăratei morale Absența unor astfel de manifestări, moralitatea negativă, poate depinde cu ușurință de motive externe și accidentale: de poziția unei persoane în societate, de faptul că pentru el nu existau motive și interese pentru a încălca codul obișnuit de moralitate și decența acceptată Prin urmare, în apărarea caracterului moral al ateismului, nu se poate face referire în general la modul de viață al filozofilor atei și la faptul că ei nu erau mai răi decât oamenii din jurul lor, că nu erau, de exemplu, nici ucigași, nici hoți, nici oameni necinstiți; nu exista niciun stimulent sau beneficiu în poziţia lor de a fi ei Altfel ar fi dacă ni s-ar dovedi că filozofii atei din punct de vedere moral, tocmai datorită ateismului lor, erau mai înalți și mai perfecți decât cei a căror moralitate se baza pe un principiu religios; dar aproape nimeni nu va îndrăzni să demonstreze un asemenea paradox Nimeni altcineva dintre filozofii atei nu s-a gândit să caute eroi ai adevărului și virtuții, precum cei ale căror modele ni le prezintă religia Pentru a putea judeca pe baza faptelor semnificația morală a ateismului, nu se poate avea în vedere doar câțiva filozofi și oameni de știință, pentru care, indiferent de poziția lor socială, cunoștințele și știința însăși ar putea servi ca un factor de descurajare împotriva licenței morale Trebuie acordată atenție stării morale a societăților întregi, care de obicei însoțește și provoacă răspândirea ideilor antireligioase Dar aici istoria ne dă fără îndoială indicii triste; reprezintă întotdeauna necredința în cea mai strânsă legătură cu declinul moralității Vremurile unui asemenea declin au fost vremurile apariției concepțiilor atee, iar aceste concepții, răspândite în societate, au exercitat la rândul lor cea mai puternică influență asupra vieții Să ne amintim de epoca sofismului din Grecia, ultimele vremuri ale Imperiului Roman și epoca Revoluției Franceze care ne este cea mai apropiată Biblioteca "Runivers" - - Întrucât faptele servesc ca un suport nesigur pentru opinia că este posibil ca un ateu să fie cu adevărat moral și să vorbească mai degrabă împotriva lui decât în favoarea lui, nu este de mirare că apărătorii acestei idei au căutat întotdeauna acest sprijin nu atât de mult în fapte ca şi în domeniul consideraţiilor generale şi abstracte despre motivele acţiunilor morale Ei au încercat să demonstreze că ideea religioasă nu numai că nu este singurul, ci chiar și cel mai înalt și cel mai bun motiv al moralității; că alte motive, naturale și independente de religie, sunt destul de posibile și mai demne și că, din această cauză, adevărata morală este posibilă și pentru un ateu Pentru a elucida această întrebare, trebuie mai întâi să fim de acord că aceasta trebuie înțeles sub denumirea de adevărată morală, deoarece, în ciuda clarității aparente a acestui concept, o singură neînțelegere despre el ar putea conduce la opinia pe care am

prezentat-o acum Ce înseamnă să fii o persoană bună sau morală? Dacă moralitatea este înțeleasă doar într-un sens negativ și, în plus, limitat, ca absența unor vicii și crime exterioare grosolane, dacă a fi o persoană bună înseamnă nu numai să provoci un rău vădit altora, să nu ucizi, să nu furi etc , atunci, desigur, se poate fi de acord că un ateu poate fi moral, un om în acest sens al cuvântului Legile publice și corectitudinea, teama de pedeapsă și reputația proastă, interesul propriu de a nu face rău altora, toate acestea pot ține o persoană de vicii grosolane Motivul activ al moralității aici va fi în esență egoismul, dorința de a-și asigura siguranța și confortul vieții, de care societatea le permite doar celor care nu încalcă legile sociale în defavoarea vecinilor Dar, desigur, niciunul dintre cei care îi respectă și înțeleg cu adevărat esența nu va fi mulțumit cu un concept atât de unilateral și îngust al lui Acest concept respinge în esență orice moralitate, deoarece ele permit toate viciile și pasiunile, atâta timp cât nu încalcă în mod clar drepturile altora Mai mult decât atât, respectul pentru opinia publică și teama de lege pot servi Biblioteca "Runivers " - - a trăi într-un caz înfrânat pentru imoralitate numai atâta timp cât această opinie și legile sunt destul de puternice în comparație cu o persoană individuală; de îndată ce o persoană le poate disprețui sau încălca cu impunitate, atunci nimeni nu-l va opri pe calea răului Adevărata moralitate, conform judecății unei adevărate conștiințe morale, ar trebui să constea, așadar, nu în absența doar a unor acțiuni antimorale exterioare, ci într-o asemenea dispoziție a sufletului, conform căreia o persoană îndeplinește legea morală a sa arbitru propriu și liber, fără a fi îndemnat să facă acest lucru de vreo condiție coercitivă exterioară, nu prezentate ca beneficii sau considerații egoiste, ci din dragoste pură pentru bine Dar unde putem găsi motivația pentru o morală atât de egoistă dacă îi distrugem legătura cu religia? Într-o atracție naturală, firească, pentru bunătate, spun unii O persoană, prin natura sa, se străduiește spre bine, dacă nu întâlnește obstacole speciale din exterior, distorsionând această natură bună cu influența lor și forțându-l involuntar să facă răul în loc de bine; îndepărtați aceste obstacole, de ex sărăcia care asuprește o persoană, o structură socială incorectă etc , iar o persoană va fi în mod firesc blândă și morală Dar este corect, pe de o parte, ca o persoană să aibă o atracție naturală numai pentru bine, care va fi întotdeauna exprimată în acțiune atunci când nu există niciun obstacol în calea, pe de altă parte, că obstacolele în calea perfecțiunii morale sunt doar în exterior? circumstanțe întâmplătoare, de exemplu incorectitudinea relațiilor sociale și economice? Experiența și conștiința interioară ale fiecăruia le infirmă pe ambele Alături de înclinațiile naturale bune, fiecare va observa în natura noastră înclinații rele, anti-morale, asupra cărora împrejurările exterioare nu au nicio influență Dacă nu ar fi suficient pentru confirmare; experiența fiecăruia, atunci am putea indica oameni care sunt înconjurați de toate condițiile externe favorabile pentru a fi virtuoși, dar în schimb se dovedesc a fi departe de a fi așa Biblioteca "Runivers " - - Presupunând că înclinația naturală către bunătate este un motiv complet de încredere al moralității, că obstacolele în calea ei stau numai în condiții externe nefavorabile, ar trebui să ne așteptăm ca oamenii care sunt educați, bogați, înstăriți să fie întotdeauna virtuoși, iar oamenii, asupriți prin aceste condiţii nefavorabile, imoral; dar experiența nu justifică în mod decisiv astfel de așteptări, ceea ce confirmă că circumstanțele exterioare ale vieții, deși pot avea o oarecare influență asupra moralității, nu sunt

absolute; în esență, moralitatea nu depinde de ele Sursa rădăcină a acțiunilor morale se află în adâncul sufletului uman, în aspirațiile sale naturale; dar experiența arată că aceste eforturi sunt îndreptate nu numai spre bine, ci și spre rău Pasiunile și înclinațiile rele apar nu numai din circumstanțe externe nefavorabile pentru o persoană; ele apar în chiar sufletul unei persoane și pot fi formate și există în ea, în ciuda constrângerilor chiar și exterioare; fie rupe legăturile care le-au fost impuse de rușine, decență, legi, fie rămân ascunse în suflet, fără să spargă în acțiuni, dar, totuși, produc o dispoziție vicioasă a sufletului Toate acestea arată că înclinația naturală spre bine nu poate servi drept motiv de încredere al moralității, pentru că nu numai că ezită să o descopere, dar în însăși natura noastră întâmpină o contracarare în înclinațiile malefice care decurg din depravarea naturală, independentă de noi a voinței noastre Urmând numai înclinații naturale, o persoană este întotdeauna în pericol teribil de a deveni o creatură senzuală, vicioasă, deoarece în natura sa deteriorată, înclinația către rău este în cea mai mare parte și mai puternică decât înclinația către bine Adevărat, spun alții, în natura omului, ființă nu numai spirituală, ci și senzuală, în virtutea însăși dualității naturii umane, există o atracție firească nu numai pentru bine, ci și pentru rău Născut pe pământul senzualității, acesta din urmă prind ușor rădăcini în sufletul nostru atunci când mintea este inactivă; prin urmare, înclinația naturală singură nu poate servi drept motiv suficient pentru moralitate Omul, ca ființă nu numai senzuală, ci și rațională, trebuie să caute cel mai înalt motiv al moralității în mintea însăși; un astfel de motiv rezonabil nu poate fi decât respectul pentru importanța și sfințenia săpăturii morale Vorbind despre respect ca principiu al activității morale, avem în vedere Kant, care, după cum se știe, a îndeplinit acest principiu cu toată severitatea și consistența Desigur, Kant nu rupe complet nicio legătură între ideea de Divin și moralitate; el are postulatul necesar al moralei Dar, cu toate acestea, în opinia sa, în termeni practici, această idee și credința în Dumnezeu bazată pe ea ar trebui să fie un fel de principiu determinant al activității noastre, astfel încât legea morală să fie făcută dependentă de Dumnezeu sau ca obligativitatea acestei legi se bazează pe gândul despre originea sa superioară O astfel de viziune ar încălca libertatea voinței umane și autonomia legii morale, solicitând ca această lege să fie îndeplinită de dragul ei, și nu din motive exterioare, ca unele dintre ele, de exemplu religioși, oricât de înalți erau Cu un astfel de concept al independenței moralității față de ideea religioasă, era firesc să ne așteptăm ca problema posibilității de a fi moral și ateu să primească o soluție pozitivă Într-adevăr, ne întâlnim cu o astfel de soluție printre mulți dintre adepții lui Kant, în care acea slabă legătură dintre moralitate și religie, care este încă sesizată la el, dispare în sfârșit *) Respectul pentru legea morală este recunoscut ca un motiv complet suficient pentru moralitate Am avut deja ocazia să vorbim despre insuficiența acestui motiv și despre semnificația ideii religioase în materie de moralitate**) Aici, la ceea ce am spus, vom adăuga doar că acest motiv, în afară de celelalte neajunsuri, nu poate avea *) În Kant se găsesc chiar unele pasaje care sugerează că el a atribuit ideii de divinitate mult mai multă semnificație pentru morală decât presupune teoria sa despre autonomia legii morale Vezi Drobisch, Religionsphilosophie, - **) Vezi Religie and Its Origins, S , p , , una dintre cele mai esenţiale trăsături ale unui motiv moral real - universalitatea Un astfel de motiv trebuie să

fie universal, potrivit nu numai pentru unele persoane care sunt capabile să-l înțeleagă și să-l asimileze, ci și pentru toți oamenii, fără excepție Dar este acesta un principiu abstract al respectului pentru legea morală în sine, cu care cineva se gândește să înlocuiască gândul lui Dumnezeu? Evident nu Respectul pentru legea morală, care decurge dintr-o înțelegere clară a esenței și scopului ei, dacă poate servi drept motiv pentru morală, este doar pentru un filosof care aprofundează în studiul naturii umane și al aspirațiilor sale fundamentale Dar cum vor fi ghidați în viața lor majoritatea oamenilor, pentru care nu sunt necesare concepte abstracte ale esenței moralității, dobândite cu greu, ci motive adevărate, clare, ferme și în același timp înțelese pentru bunătate? Unde găsește el astfel de motive? A avea încredere numai în înclinațiile naturale, în speranța că ele ne vor conduce spre bine, având în vedere antagonismul existent în natura umană, așa cum am văzut, ar fi extrem de periculos Opinia publică și legile pozitive care obligă activitatea morală și pedepsesc încălcarea acesteia sunt evident insuficiente; opinia publică poate fi înșelată sau ignorată; legile nu sunt atotvăzătoare și nu este greu pentru o persoană experimentată în rău să se ascundă de ele; în plus, ele pedepsesc doar acțiunile exterioare care sunt contrare binelui public, în timp ce starea imorală internă a unei persoane este inaccesibilă judecății sale Rămâne o singură religie, care, consfințind prescripțiile morale cu cea mai înaltă autoritate, nu numai că dă un real stimulent împlinirii lor, ci singură poate justifica acel respect față de ele, în care unii vor să vadă motivul "natural" al moralității Biblioteca "Runivers " - VIII Teismul Conținutul lecturilor noastre anterioare despre filosofia religiei au fost trei forme pozitive principale ale conștiinței religioase și gândirii filozofice bazate pe ele: politeismul, deismul și panteismul Am încercat să aflăm originea acestor forme cu nuanțele lor particulare, să le indicăm deficiențele și în ele motivele schimbării și înlocuirii lor succesive unele cu altele Fiecare dintre ele, conținând anumite elemente indubitabile care satisfăceau sentimentul religios - altfel nu s-ar fi putut menține în istoria religiei cu atâta durată și să se afirme cu atâta perseverență și constanță în domeniul gândirii filozofice -, în același timp, ei în general s-a dovedit a fi de nesuportat în fața instanței o conștiință religioasă mai înaltă, din ce în ce mai dezvoltată și o gândire filosofică mai distinctă Dar sunt toate definițiile posibile ale ideii religioase de bază, ideea lui Dumnezeu, epuizate de formele de conștiință religioasă și de gândire filozofică pe care le-am prezentat? Un răspuns pozitiv la această întrebare ar echivala cu recunoașterea eșecului final al rațiunii în materie de cunoaștere religioasă Întreaga sarcină a filozofiei religiei s-ar reduce în cele din urmă la dovedirea unei astfel de inconsecvențe, iar doctrina filosofică a lui Dumnezeu, pentru a folosi expresia potrivită a lui Jacobi, nu ar fi în esență o filozofie a cunoașterii, ci o filozofie a ignoranței Dar înainte de a insista asupra unui astfel de răspuns nefavorabil, trebuie să analizăm cu atenție conștiința religioasă și să vedem dacă există elemente solide în trecut, o mișcare aparent nereușită a acesteia și dacă, pe baza acestor elemente stabile, una nouă, mai mult decât cele dintâi, pot fi formate i satisfăcător pentru sentimentul și gândirea religioasă, conceptul de Dumnezeu ' Biblioteca "Runivers " - - Speranța pentru posibilitatea stabilirii unui astfel de concept va fi dată de conformitatea generală cu legea în dezvoltarea atât a conștiinței religioase, cât și a gândirii Pe de o parte, însăși deficiențele diferitelor forme de conștiință religioasă din trecut, care s-au

remarcat în mod clar prin înlocuirea lor unele cu altele și au provocat această înlocuire, indică deja acele trăsături ale conceptului de Dumnezeu, care în el este în mod necesar cerut de conștiința religioasă și, astfel, deschide calea către un concept pozitiv, adevărat despre El Pe de altă parte, mișcarea gândirii umane nu poate fi numită finalizată și completată în niciun domeniu al cunoașterii Așadar, în ceea ce privește cunoașterea religiosului, ar fi prea grăbit să tragem concluzii din inconsecvența acestor forme ale acesteia despre imposibilitatea sa totală În mod involuntar, apare o îndoială dacă în trecut mintea și-a spus cu adevărat ultimul cuvânt în chestiunea cunoașterii lui Dumnezeu și orice nouă încercare aici va fi doar o modificare a celor vechi, condamnate să experimenteze același eșec În ce măsură această speranță este justificată, răspunsul la aceasta va forma conținutul investigației noastre ulterioare În ceea ce privește, în primul rând, rezultatele pozitive care pot fi deduse din istoria anterioară și critica conștiinței religioase privind cunoașterea lui Dumnezeu, acestea sunt următoarele Am văzut că la început conștiința religioasă a căutat predicate pentru determinarea ideii de Divin în sfera existenței senzuale, în domeniul naturii exterioare Consecința acestui lucru a fost reprezentarea Divinității într-o formă senzuală (cosmomorfism și antropomorfism); prin urmare, fragmentarea ideii unui singur Dumnezeu adevărat în mulți zei separați Este religie la nivel de reprezentare, politeism Apoi, gândirea în curs de dezvoltare a omului, ridicându-se deasupra formei de reprezentare și recunoscând inconsecvența predicatelor senzuale pentru determinarea începutului absolut, de la natura exteriorului s-a întors la natura spirituală și aici a căutat predicate pentru determinarea acestui început Dar de vreme ce principiul unei astfel de definiții este spiritul uman limitat, atunci conceptele lui Dumnezeu, întocmite prin analogie cu un astfel de spirit, ar putea fi doar limitate reale și deci neadevărate Dumnezeu a apărut fie limitat de materie, precum spiritul uman la corpul și lumea din jurul lui, fie autolimitat de propria sa opera (natura și legile ei), opunându-i la fel de independent ca și opera artistului Acesta este deismul în cele două forme ale sale: dualismul antic grecesc și oriental și deismul noii filozofii Dar din moment ce nici natura în detașarea sa de spirit, nici spiritul în opoziție cu natura nu ar putea da conceptul de Dumnezeu ca cu adevărat nelimitat și absolut, gândirea filosofică a ajuns la convingerea că începutul absolut al tuturor nu poate fi decât cea mai înaltă unitate a natura și spiritul , începutul, combinându-se în sine și dezvoltându-se din sine cu egală necesitate atât pe unul cât și pe celălalt Ego-ul este panteism Fiecare dintre aceste concepte de absolut, descompunându-se la o analiză mai atentă a gândirii filozofice, a indicat prin însăși neajunsurile sale acele trăsături și semne care sunt necesare pentru a stabili adevăratul concept de Dumnezeu Spre deosebire de politeism, am ajuns la concluzia că Divinitatea, ca principiu unic și perfect al tuturor, nu poate fi nimic sensibil, fie că este un obiect sensibil specific, o forță fizică a naturii sau un substrat universal al ființei sensibile Ar trebui să fie conceput doar ca spirit, prin natura sa opus lumii fenomenelor, lucrurilor finite Spre deosebire de deism, am ajuns la concluzia că spiritualitatea unei ființe absolute nu poate fi concepută ca o spiritualitate limitată, asemănătoare cu cea a unei ființe umane, indiferent dacă materia sau natura creată de ea cu legile ei va servi drept limitare pentru aceasta În această privință, Dumnezeu trebuie considerat superior nu numai naturii, ci și spiritului finit cu

determinările sale finite Dar, recunoscând Ființa Absolută ca fiind cea mai înaltă formă de ființă condiționată, noi, având în vedere inadecvarea predicatelor împrumutate din natură (politeism) și spirit (deism), nu ar trebui, împreună cu panteismul, să-l lipsim de orice certitudine Pe de altă parte, având în vedere caracterul nelimitat și absolut al Divinității, nu ar trebui să distrugem sinele relativ Biblioteca "Runivers " - Ie - demnitatea naturii și a spiritului, implicându-l pe acesta și pe celălalt în cel mai absolut absolut, ca modurile sau momentele sale Astfel, spre deosebire de panteism, principiul absolut nu este o unitate abstractă și un principiu nelimitat al ființei, ci o Ființă vie, personală, care posedă cele mai înalte perfecțiuni spirituale și esențial diferită de ființa creată, lumească Dacă acum combinăm într-un întreg aceste trăsături ale conceptului de Dumnezeu, care au fost relevate în timpul unei analize critice a celor trei forme principale de conștiință și gândire religioasă: atunci obținem o schiță generală a acelei concepții religios-filosofice, care în noua filozofia este cunoscută sub denumirea de teism și care (ca să nu mai vorbim de politeism) se deosebește de deism prin recunoașterea nelimitații absolute a Divinității și, ca urmare a acesteia, cea mai strânsă legătură cu lumea, de panteism, în recunoașterea a personalității Sale și a separării de lume În domeniul gândirii, o asemenea viziune s-a putut în sfârșit formată și clarificată, evident, numai atunci când formele anterioare ale conștiinței religioase au fost completate și au exprimat tot conținutul lor și, în același timp, și-au relevat lipsurile Și, într-adevăr, vedem că așa-numitul teism filosofic este un fenomen al unui timp ulterior, care a apărut în principal ca urmare a conștiinței nesatisfăcătorului sistemelor panteiste ale lui Fichte, Schelling și Hegel Nuanțele acestei tendințe, așa cum a fost exprimată în sistemele filozofilor care l-au urmat - Fichte cel Tânăr, Ulrici, Wirth, Sengler și alții - sunt desigur diferite, dar punctul lor de plecare este același - nemulțumirea față de panteism și dorința de a se ridica deasupra unilateralității sale Astfel, nu numai trecutul conștiinței religioase și al gândirii filozofice, ci și mișcarea ei în față în curs de dezvoltare justifică pentru noi speranța pe care am exprimat-o că formele de idei despre Dumnezeu pe care le-am indicat nu au epuizat pentru minte posibilitatea unor noi definiții ale ideea divinului Deci, sarcina ulterioară a cercetării noastre ar trebui să constea în derivarea pozitivă și fundamentarea acelui concept de Dumnezeu, pe care l-am numit teist, ale cărui trăsături generale au fost deja conturate de formele anterioare ale conștiinței religioase Dar pentru o astfel de dezvăluire pozitivă Biblioteca "Runivers" - - conceptul de Dumnezeu a avut o valoare științifică reală, trebuie mai întâi) să justificăm însuși dreptul minții noastre de a forma un astfel de concept - să arătăm posibilitatea cunoașterii botanice raționale și limitele ei;) indicați principiul sau începutul general, din care, cu necesitate logică, s-ar putea desprinde toate cele mai mici definiții ale ideii lui Dumnezeu) În ceea ce privește conștiința religioasă imediată, aceasta nu s-a îndoit niciodată de dreptul omului de a face obiectul cercetării sale nu doar lumea senzorială care îl înconjoară, ci și lumea suprasensibilă care se află dincolo de el și, aparent, complet inaccesibilă cognitive mijloace A exercitat acest drept cu o libertate nemărginită, mărturisind mai mult încrederea în sine a omului decât puterile sale reale Dovadă în acest sens este diversitatea extraordinară a învățăturilor religioase, create de imaginația și gândirea creatoare a omului, mărturisind forța de convingere cu care,

în ciuda eșecului constant al încercărilor sale, el credea în posibilitatea de a ajunge la un adevărat concept de suprasensibilul Prăbușirea credințelor religioase ale lumii păgâne sub loviturile criticii filozofice nu a distrus această credință, ci doar a transferat-o din domeniul ideilor religioase inconștiente în domeniul gândirii raționale Aici mintea omenească spera să găsească cheia pentru rezolvarea celei mai înalte chestiuni a cunoașterii, despre prima cauză a ființei și, pornind de la încrederea în posibilitatea cunoașterii adevărului despre Dumnezeu, a creat diverse învățături filozofice despre El Evident, această încredere a putut fi zdruncinată doar atunci când nesuportabilitatea conceptelor despre Dumnezeu nu numai religioase, ci și filozofice a devenit suficient de clară pentru o persoană Așadar, pentru prima dată, întâlnim ideea inaccesibilității cunoașterii lui Dumnezeu față de minte la sfârșitul filosofiei grecești, în neoplatonism Dar incognoscibilitatea Divinității în rândul neoplatoniștilor nu a fost necondiționată; cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu este imposibilă numai pentru gândirea rațională: dar mai presus decât o astfel de gândire este capacitatea lor de a contempla direct suprasensibilul; această abilitate poate înlocui mintea în chestiunea cunoaşterii lui Dumnezeu Ideea incognoscibilității necondiționate a divinității nu numai pentru discursiv, ci și pentru intuitiv Biblioteca "Runivers" - - gândire, clar și hotărât exprimată, găsim pentru prima dată în lumea creștină, când s-a exprimat pe deplin inconsecvența religiei păgâne și a filozofiei păgâne, neexcluzând și gândind să triumfe asupra acestei inconsecvențe a neoplatonismului În învățătura profesorilor și apologeților creștini, această idee vine sub două forme În timp ce majoritatea dintre ei, având în vedere inconsecvența evidentă a religiei și filosofiei păgâne, au recunoscut imposibilitatea de a-L cunoaște pe Dumnezeu numai pentru Revelația naturală și neluminată a minții, dar nu au respins o asemenea posibilitate cu ajutorul Revelației divine, unii , pornind de la ideea opusului absolut al naturii, nelimitat, atotperfect și limitat, uman, eram gata să admită eșecul complet al rațiunii noastre de a forma orice concept pozitiv despre Dumnezeu Dar, în opinia lor, putem ști doar cu certitudine despre Dumnezeu că El nu este Tot felul de predicate pozitive, aparent cele mai corecte, chiar sfințite de uzul și autoritatea religioasă, li s-au părut neconforme cu natura Sa reală, forme subiective ale concepției umane despre Dumnezeu În esență, toată cunoașterea minții umane despre Dumnezeu se reduce la cunoașterea lor despre ignoranța lor *) *) Astfel, conform învățăturilor lui Clement din Alexandria, nu este posibilă o cunoaștere pozitivă a lui Dumnezeu; știm doar că nu există Dumnezeu Dumnezeu nu are nicio imagine, nici nume, deși, desigur, avem dreptul să-I atribuim cele mai frumoase nume pentru a desemna cea mai înaltă perfecțiune a Sa El este nesfârșit; nu este nici gen, nici specie, nici individ, nici diferență, nici număr, nici proprietate, nici nimic căruia îi aparține ceva Un singur Fiu, care este Puterea și Înțelepciunea Tatălui, putem cunoaște în mod pozitiv (Strom V, , ,) Aceeași doctrină a incognoscibilității Zeității se regăsește în scrierile atribuite lui Dionisie Areopagitul Dumnezeu în sine, în ființa sa reală, este de neînțeles și inexprimabil El nu este nici esență, nici viață, nici lumină, nici simțire, nici inteligență, nici înțelepciune, nici bunătate, ci ceva superior și superior tuturor acestor lucruri Nicio monada sau triadă, nici un număr, nici o unitate, nici o naștere, nimic din ceea ce este, sau ceea ce știm despre ființă, nu poate explica rațiunii noastre misterul Divinității Supreme (Superdeitatis), extrem de esențială și

atotdepășitoare, care le depășește pe toate motiv Nu există nume pentru el; nu este definit de niciun concept, dar este inaccesibil mai presus de toate acestea Chiar și cel mai bun dintre nume divine, numele Binelui, SOCH V KUDRYAVTSEV, t și U Biblioteca "Runivers " - - Dar această idee a incognoscibilității absolute a zeității, datorându-și originea parțial influenței filozofiei neoplatonice și, în principal, sentimentului de reverență față de măreția Creatorului și umilei conștiințe a nesemnificației minții umane în fața lui , nu a primit în lumea creștină pași mai departe de dezvoltare sistematică Părinții și Doctorii Bisericii, recunoscând pe deplin neînțelegerea Dumnezeirii și limitările cunoașterii umane, au admis totuși posibilitatea cunoașterii naturale a lui Dumnezeu în limitele proprii*) În filosofia scolastică care a înlocuit filozofia paternă, se regăsește ideea incognoscibilității Divinității, fulgerând sporadic în învățăturile misticilor și filosofilor nu Îi atribuim pentru că I se cuvine mai mult decât altora; dar, într-o puternică dorință de a vedea ceva în această fire inexprimabilă și de a spune ceva despre ea, îi dedicăm cele mai sfinte și venerabile nume, urmând în aceasta exemplul Sfintei Scripturi; dar, în ciuda acestui fapt, rămânem mult sub adevărul subiectului În consecință, în chestiunea cunoașterii lui Dumnezeu, trebuie să preferăm calea negativă celei pozitive, - cunoașterea prin îndepărtarea de la Dumnezeu a tot ceea ce poate fi cunoscut, cunoașterea prin ignoranță (üeberweg, Gesch d Philios d patrist und scol Zeit , p *) Esența părerilor Părinților Bisericii asupra acestui subiect se găsește în Expunerea exactă a credinței ortodoxe* a Sf Ioan Damaschinul "Zeitatea este inefabilă și de neînțeles; în afară de cea dintâi și binecuvântată Ființă, nimeni nu L-a cunoscut vreodată pe Dumnezeu, dacă Dumnezeu Însuși nu L-a descoperit, nimeni, nu numai de la oameni, ci chiar de la puterile supreme, de la heruvimi și serafimi Cu toate acestea, Dumnezeu nu ne-a lăsat în totală ignoranță față de El Pentru cunoașterea existenței lui Dumnezeu, Dumnezeu însuși a sădit în natura fiecăruia Iar creația însăși, păstrarea și conducerea ei proclamă măreția Divinității În doctrina lui Dumnezeu, nu totul este inexprimabil, dar nici totul este ușor de exprimat; nu totul este de nepătruns, dar nu totul este disponibil pentru înțelegere Că Dumnezeu este fără început, infinit, veșnic, etern etc știm și mărturisim asta după ce constă esența lui Dumnezeu, cum există Dumnezeu în toate , cum singurul-născut Fiul și Dumnezeu s-au făcut om ceea ce nu știm și nu putem spune (Expunerea exactă a Proverbelor credinței, cap , , ed) O expunere ulterioară a doctrinei lui Dumnezeu, a proprietăților Sale și a Providenței arată că Sf Ioan Damaschinul, nelimitându-se la învățăturile Sfintelor Scripturi și ale Părinților Bisericii, recurge adesea la concluzii filozofice pentru a-și dovedi pozițiile, ceea ce confirmă de fapt posibilitatea cunoașterii nu numai revelate divin, ci și a cunoașterii naturale a lui Dumnezeu și a Lui proprietăți (de exemplu, paginile , , , , I) Vezi părerile Părinților Bisericii despre gradul cunoașterii noastre despre Dumnezeu în Dogme Theology Ave Macarius, p - Biblioteca "Runivers " - - trăind sub influența lucrărilor lui Dionisie Areopagitul (de exemplu, Erigena), nu a avut nicio influență semnificativă asupra cursului acestei filozofii Fără a respinge drepturile rațiunii în studiul "lucrurilor divine" sub singura condiție de a se supune credinței sale, gânditorii medievali au atins cu îndrăzneală tot felul de întrebări despre Dumnezeu și relația Lui cu lumea și au rezolvat! , întâlnim un semnificativ abundență de idei chibzuite, pur filosofice (Aizelm, Toma d'Aquino etc) Filosofia scolastică, împreună cu Descartes, a fost înlocuită de o doctrină pur

rațională a lui Dumnezeu, eliberată de legăturile autorității religioase, care a primit numele în cursurile sistematice ale filozofie teologie naturală sau raţională Mișcarea calmă a filosofiei, în domeniul teologiei naturale, a fost brusc revoltată de critica rațiunii pure a lui Kant Critica sa în acest domeniu a fost îndreptată în principal împotriva consistenței dovezilor raționale ale existenței lui Dumnezeu Dar, odată cu scăderea puterii dovezilor celui mai elementar adevăr al teologiei raționale, părea că tot conținutul ulterioară al doctrinei filozofice a lui Dumnezeu, bazată pe acest adevăr, a căzut irezistibil Imposibilitatea de a dovedi existența lui Dumnezeu era egală cu imposibilitatea de a ști ceva despre Dumnezeu Cea mai distinctă dezvăluire a acestei idei despre imposibilitatea cunoașterii raționale a lui Dumnezeu îi aparține lui Jacobi Jacobi pornește de la încrederea deplină în puterea acelor obiecții față de dovezile existenței lui Dumnezeu, care sunt prezentate de Kant Treaba lui este să afle motivul pentru o astfel de inconsecvență a rațiunii în cunoașterea "lucrurilor divine" Acest motiv constă în însăși proprietatea organului principal al cunoașterii noastre raționale, rațiunea Rațiunea (Verstand), în opinia sa, este o capacitate pur formală de a compune concepte, judecăți, concluzii din material dat empiric Acest material constă, pe de o parte, din reprezentările simțurilor externe, pe de altă parte, din propriile sale legi interne și din conceptele abstracte, categorice bazate pe acestea; în acest tărâm al cognoscibilului are aplicare și semnificație deplină Dar material, peste și * Biblioteca "Runivers" - - prin care rațiunea funcționează, aparține domeniului ființei condiționate, limitate; tărâmul fiinţei suprasensibilului îi este complet inaccesibil Învârtindu-se în sfera condiționalului, ea nu poate ajunge decât la începuturile condiționalului și, dacă am vrea să ne limităm doar la cunoașterea rațională, atunci am ajunge, în consecință, la negarea infinitului și suprasensibilului Din îmbinarea condiționalului cu condiționalul, după legile rațiunii, se poate deduce doar condiționalul: cu gândirea noastră demonstrativă nu putem ieși niciodată din domeniul ființei mediate, adică-v din legătura cauzelor mecanice naturale Prin urmare, calea demonstrației raționale, urmărită în mod consecvent, duce în mod necesar la materialism în sensul cel mai larg al cuvântului, adică la limitarea a ceea ce există printr-o singură natură și legile ei mecanice Prin urmare, este evident că cunoaşterea raţională a lui Dumnezeu este imposibilă; singurul lucru pe care raţiunea îl poate face aici este să ajungă la o convingere în propria sa ignoranţă, care a fost realizată prin filozofia raţională în persoana lui Kant *) Desigur, negând drepturile gândirii în problema cunoașterii lui Dumnezeu, Jacobi găsește sursa reală și sigură a unei astfel de cunoștințe în sentiment, numit uneori de el rațiune (Ver-nutift) spre deosebire de rațiune (Verstand) Dar ceea ce ne dă acest sentiment nu este cunoașterea, ci credința; în Dumnezeu, în Providență, în spiritualitatea sufletului, în libertate, nu se poate decât să credem, așa cum numai prin certitudinea directă suntem convinși de existența obiectelor exterioare Dacă, pe baza acestei credințe, a convingerii în existența lui Dumnezeu și în alte adevăruri, Jacobi numește uneori cunoaștere și chiar cea mai înaltă cunoaștere dominatoare, atunci aceasta este într-un sens impropriu Nu este cunoaștere rațională și, prin urmare, nu poate fi niciodată transformată în știință, deoarece știința presupune derivarea, explicarea unuia din celălalt, iar această cunoaștere este ceva ce precede orice dependență, este "locul adevărului inaccesibil științei"

inițial Critica lui Kant asupra rațiunii pure, care se bazează pe învățăturile lui Jacobi, servește ca un substitut pentru *) Jakobi's Werke, ed - , III, r , și altele Biblioteca "Runiverse - - începutul acelor obiecții moderne la posibilitatea unei doctrine pozitive a lui Dumnezeu, care pornesc de la ideea generală că este imposibil ca o persoană să cunoască esența lucrurilor și că numai fenomenele din spațiu și timp sunt accesibile minții noastre Despre ceea ce stă la baza acestor fenomene dincolo de limitele cognoscibilului senzual, nu știm și nu putem ști; aici începe o vastă zonă de credință subiectivă fără semnificație științifică *) Evident, cu o astfel de vedere a limitelor cunoașterii noastre, o cunoaștere sigură a lui Dumnezeu nu este de conceput *) În această viziune generală asupra limitelor cunoașterii umane, converg atât cei mai recenti neo-kantieni (Lange și alții), care apără relativitatea cunoașterii noastre, cât și diferite nuanțe de pozitiviști, dacă numai ideea de incognoscibilitate a așa-numitele "entități" de către aceștia, în aplicarea conceptului de Dumnezeu ca esență absolută, nu exprimă în ele o dorință mascată, sub pretextul incomprehensibilității acestei esențe, de a o îndepărta complet nu numai din tărâm a cognoscibilului, dar și din domeniul existentului în general Spencer aderă destul de strâns la viziunea pozitiviștilor orice manifestare trebuie privită ca manifestarea unei forțe care acționează asupra noastră și, din moment ce fenomene, în măsura în care noi știți, extindeți-vă fără limită, trebuie să recunoaștem această forță ca omniprezentă, dar critica ne învață că această forță este complet de neînțeles , avem acea conștiință pe care se sprijină religia Astfel ajungem la punctul în care religia și știința converg conștiința naturii, pe de o parte a ei, constituie știință (adică, din partea conexiunii reciproce a cauzelor și efectelor în elementele investigate), iar conștiința ei pe de altă parte (adică din partea inexplicabilității forței active) constituie religia Știința trebuie să rămână în lumea fenomenelor relative; religia îmbrățișează irelativul, absolutul Știința ar trebui să se limiteze la cognoscibil și să se oprească la incognoscibil, lăsând-o pe tărâmul sentimentului sau al visului religios, ale căror lucrări, deși nu au valoare înaintea științei, sunt respectate în izvorul lor, precum eforturile de a umple tărâmul necunoscut și de necunoscut (Nerv Început cap V) Aceasta este în esență aceeași părere care a fost exprimată de Comte, doar într-o formă mai blândă Comte a respins toată teologia ca o pură amăgire a minții; Spencer recunoaște cauza care produce teologie demnă de respect, dar de acum înainte condamnă toate produsele ei (Pentru observații despre această învățătură a lui Spencer, vezi Khlebnikov: Studies and Characteristics, , pp -): Biblioteca "Runivers " - - Cea mai comună metodă de probă, care se repetă în mod constant, atât printre vechii, cât și printre noii apărători ai ideii imposibilității cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, constă în evidențierea inconsecvenței tuturor conceptelor religioase și filozofice posibile despre Dumnezeu A dovedi imposibilitatea de a o cunoaște prin nesatisfăcătoarea ei este trucul obișnuit al scepticismului, pe care îl aplică pe o scară mai largă tuturor chemărilor umane; dar în aplicarea cunoașterii, în special, religioase, este la fel de insuportabilă ca și în aplicarea cunoașterii în general și din aceleași motive Scepticului absolut, precum și scepticului religios, putem spune deopotrivă: în demonstrarea insustenabilității opiniilor și învățăturilor existente, aveți cu siguranță anumite motive temeinice să le numiți insuportabile; altfel afirmația ta despre eșecul lor nu ar avea nici un sens și nici un sens, nici pentru tine, nici pentru alții Deci ai în minte un

standard sau un ideal al cunoașterii adevărate, cu care fiecare părere dată sau cunoaștere pe care o respingi nu este de acord; atunci ai o concepție pozitivă despre adevăr și cunoaștere adevărată; prin urmare, cunoaşterea adevărului este posibilă Aplicând acum acest raționament, în special cunoștințelor religioase, este ușor de observat că însăși posibilitatea de a critica conceptele existente despre Dumnezeu, însăși dovada neadevărului lor, presupune în mintea noastră existența unui concept adevărat și consecvent despre Dumnezeu, comparând cu care toate conceptele date despre El, ne considerăm în dreptul de a le evalua, ceea ce presupune, deci, posibilitatea de a cunoaşte despre Dumnezeu În orice caz, inconsecvența conceptelor raționale existente ale lui Dumnezeu (chiar presupunând că toate sunt la fel de insuportabile, ceea ce trebuie dovedit) nu poate duce decât la ideea de relativitate, la insuficiența cunoașterii lui Dumnezeu, dar nu la ideea imposibilității sale absolute Cunoașterea umană nu este niciodată ceva finalizat la un moment dat într-un anumit sistem filozofic; conform legii cunoașterii limitatului, este mereu în proces de dezvoltare din ce în ce mai mare Prin urmare, este firesc ca în orice moment nu numai că poate, dar trebuie să fie insuficient Dar asta Biblioteca "Runivers" - - nu spune deloc că nu ar putea fi mai suficient cu dezvoltarea ulterioară, că ar fi absolut imposibil Istoria conștiinței religioase și a gândirii filozofice arată clar realitatea unei astfel de dezvoltări În fine, însuși faptul existenței constante a unei doctrine religioase și filozofice a lui Dumnezeu face ca cineva să-și asume deja posibilitatea de a-L cunoaște Desigur, majoritatea încercărilor minții umane în acest sens au eșuat; dar însăși efortul de a cunoaște suprasensibilul, netulburat de vreun eșec, nu indică oare cel puțin o nevoie profundă, care aparține în esență minții umane, de o astfel de cunoaștere? Dacă această nevoie este naturală și legitimă, atunci ea, ca orice nevoie normală a naturii noastre raționale, trebuie să-și găsească o satisfacție corespunzătoare Ea găsește o asemenea satisfacție, deși incompletă, în diferitele învățături religioase și filosofice despre Dumnezeu, în acele părți de adevăr care sunt cuprinse în ele și care cresc constant odată cu apariția fiecărei noi învățături, cauzate de neajunsurile celei dintâi A gândi altfel înseamnă a avea cea mai mizerabilă concepție despre activitatea minții umane, considerând toate eforturile de secole ale religiei și filosofiei în cunoașterea suprasensibilului ca pe o amăgire de neînțeles, fără sens Pe lângă faptul că subliniază faptul inconsecvenței învățăturilor religioase și filosofice despre Dumnezeu, apărători ai ideii imposibilității cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, ei se gândesc să găsească confirmarea acesteia în natură însăși ca a) subiect cunoscător, și b) un obiect cunoscut a) Nu trebuie să ne oprim atenția asupra acelei obiecții cu privire la posibilitatea cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, care se bazează pe conceptul general al limitării puterilor cognitive ale omului, limitativitatea, care este declanșat și mai puternic de comparându-l cu infinitul şi măreţia obiectului cognoscibil - Dumnezeu Acest tip de limitare în esență nu poate duce decât la gândirea unei limitări corespunzătoare a cunoașterii noastre despre Dumnezeu, dar nu și la opinia imposibilității ei De o semnificație mai serioasă în raport cu întrebarea care ne preocupă sunt Biblioteca "Runivers" - - rezultatele teoriei cunoașterii lui Kant, reflectate, după cum am văzut, în doctrina lui Jacobi despre cunoașterea rațională a lui Dumnezeu, în opiniile adepților de mai târziu ai acestei teorii și coincid cu viziunea pozitiviștilor Conform acestei teorii, conform însăși structurii abilităților noastre cognitive, gândirea noastră

poate cunoaște doar fenomene în spațiu și timp Adevărat, avem în minte concepte (categorii) a priori independente de experiență și cogniții a priori bazate pe aceste concepte; dar aplicarea acestor concepte în scopuri de cunoaştere se limitează şi la obiectele experienţei Prin urmare, orice utilizare a acestor concepte pentru cunoașterea obiectelor supraexperienței este imposibilă și, în același timp, este imposibilă și cunoașterea rațională a lui Dumnezeu Dumnezeu nu este un obiect al experienței directe și, prin urmare, conceptul despre El nu poate fi definit cu ajutorul, de exemplu, a categoriilor de substanță, cauză, calitate etc , nu avem alte obiecte pentru cunoaștere, atunci, evident, conceptul de Dumnezeu nu poate fi conținutul gândirii raționale *) *) Problema dreptului de a aplica concepte categorice conceptului de Dumnezeu în legătură cu problema gradului de cunoaștere a Divinității a apărut în filosofia antică Îl întâlnim pentru prima dată la Plotin El decide această întrebare în așa fel încât să considere unele dintre categoriile aplicabile lumii suprasensibile, altele doar lumii sensibile El se referă la primul fel de categorii: ființă, stare, mișcare, identitate și diferență; până la ultimul: substanță (prin care el înseamnă formă, materie și combinație a ambelor), accidente (calitate și cantitate), relații, timp și loc, acțiune și suferință Ultimul fel de categorii servesc, după Plotin, ca o reflectare a primului ideal sau suprasensibil Apărătorii incomprehensibilității absolute a Divinității (de exemplu, Clement, Dionisie Areopagitul), după cum am văzut, neagă cu tărie orice fel de definiție bazată pe categorii a Zeității; Dumnezeu nu este nici esență, nici unitate, nici cauză etc Fericitul Augustin tinde, de asemenea, la opinia că categoriile nu pot servi la determinarea naturii divine Dumnezeu nu se încadrează în niciuna dintre categoriile: intelligamiis Deum sine qualitate bunum, sine qnantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ praesidentem, sine habitu omnia continen-tem, sine loco ubique lo turn, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatane mutabilia facientem nihilque patientera (De Trinit V,) Chiar și concepte Biblioteca "Runivers " - - Nu intrăm aici într-o analiză detaliată a teoriei epistemologice a lui Kant *), observăm doar că eroarea fundamentală a acestei teorii în raport cu cunoaşterea suprasensibilului constă în faptul că, limitând aplicarea legitimă a conceptelor categoriale şi, la în același timp, zona de cunoaștere rațională a obiectelor experienței, el a înțeles această experiență, ca o experiență externă, condiționată, pe de o parte, de acțiunea asupra simțurilor noastre externe a obiectelor empirice, pe de altă parte, de aplicarea acestora a unor concepţii a priori asupra spaţiului şi timpului Deoarece Divinitatea, fiind necondiționată, nu poate fi subiectul unei astfel de experiențe, ea nu poate fi cunoscută nici de rațiune Dar dacă ar fi dovedită și aprobată posibilitatea experienței sau a testării directe a impactului unui obiect, nu numai în raport cu lumea condiționată, ci și cu Ființa necondiționată, atunci s-ar afirma eo ipso îi atribuim lui Dumnezeu substanţe într-un sens impropriu (abuziv) Fericitul Augustin se îndoiește chiar dacă vreo expresie pozitivă despre Dumnezeu poate fi luată în sensul său propriu și crede că știm cu mai multă acuratețe despre Dumnezeu ce nu este El decât ceea ce este El Dar, în ciuda tuturor acestor lucruri, fericitul Augustin este departe de ideea de a recunoaște incognoscibilitatea absolută a Divinității; dacă nu l-am cunoaște pe Dumnezeu, nu L-am putea recunoaște și iubi Mai mult, însăși dezvăluirea conceptului de Dumnezeu în scrierile sale presupune înțelesul și utilizarea reală a acelor concepte foarte categorice, a căror aplicare el o neagă în principiu Cu

o asemenea inconsecvență în învățătura Fericitului Augustin cu privire la semnificația categoriilor pentru cunoașterea lui Dumnezeu și în filosofia medievală, care se afla în general sub influența sa puternică, nu s-a putut elabora o opinie uniformă asupra acestei chestiuni Unii dintre scolastici (de exemplu, Abelard) au recunoscut imposibilitatea totală a categoriilor pentru cunoașterea Divinului și, din această cauză, au învățat că gândirea noastră și limbajul nostru, legate prin categorii, nu pot nici să gândească, nici să vorbească despre Dumnezeul lui adevăr; că nici chiar conceptul de substanţă nu poate fi aplicat Lui Alții au încercat să împartă categoriile lui Aristotel în cele care pot fi aplicate Divinității în sens propriu și cele care sunt folosite în sens impropriu; deci, de exemplu, dar Alcuin, primele includ conceptele: substanțe, cantități, calități, relații și acțiuni: ultimele sunt restul Dar majoritatea filozofilor scolastici au admis aplicabilitatea tuturor categoriilor în cunoașterea lui Dumnezeu *) Pentru o analiză a acestei teorii, în ce măsură este legată de conceptul de Dumnezeu și religie, vezi studiul nostru: "Religia, esența și originea ei , în Ch Învățăturile lui Kant despre religie*, - Biblioteca "Runivers " - - și dreptul de a-i aplica definiții categorice și, în consecință, dreptul la cunoașterea rațională a lui Dumnezeu *) În studiul nostru al esenței și originii religiei, am încercat să arătăm atât posibilitatea unei astfel de experiențe, cât și semnificația ei în cunoașterea lui Dumnezeu Am arătat că recunoașterea unui element direct, empiric în această cunoaștere, nu numai că nu elimină posibilitățile și necesitatea cunoașterii mediate, raționale, ci o presupune în mod necesar și, în același timp, justifică utilizarea conceptelor categorice în doctrina Dumnezeu**) Oricare ar fi părerea despre valoarea epistemologică a cunoașterii suprasensibilului, dobândită prin gândirea noastră, în orice caz este indubitabil că gândirea rațională este singurul organ al cunoașterii noastre în sensul exact al cuvântului Orice cunoaștere directă, fie că este empirică prin simțurile exterioare sau cunoașterea ideală prin simțul intern, nu poate oferi decât siguranța imediată a existenței unui obiect care acționează asupra acestor simțuri; rezultatul acestei certitudini este credința, care nu poate fi numită decât cunoaștere într-un sens impropriu Prin urmare, respingând posibilitatea cunoașterii raționale, prin intermediul conceptelor, oricare ar fi obiectul ei, negăm posibilitatea nu numai a unei anumite forme de cunoaștere, ci posibilitatea cunoașterii în general ***) *) Adevărat, conform teoriei lui Kant, chiar și într-un astfel de caz, aceasta ar presupune posibilitatea doar cunoașterii subiective a lui Dumnezeu, asemănătoare și paralelă cu cunoașterea pe care o avem despre obiectele experienței exterioare - cunoaștere, al cărei conținut este fenomene, și nu esența lucrurilor (Ding an sich) Dar nu ne preocupă aici teoria epistemologică generală a lui Kant; este suficient ca, sub asumarea posibilității de a experimenta nu numai a sensibilului, ci și a suprasensibilului, să fie asigurată egalitatea cunoașterii atât empirice, cât și a celei ideale, încălcate unilateral de Kant în favoarea primei Cunoașterea lui Dumnezeu ar fi la fel de legitimă și posibilă pe cât este posibilă și legitimă cunoașterea noastră despre lume **) Religia, esența și originea ei , p - ***) Prin urmare, expresiile lui Jacobi nu pot fi numite exacte sau corecte, în care el, opunând cunoașterea rațională despre "lucrurile divine" certitudinii imediate a sentimentului sau a credinței, vaza- Biblioteca "Runivers " - - Dar lipsa de temei a unei astfel de opinii, ca să nu mai vorbim de faptul participării constante a gândirii noastre la formarea

doctrinelor nu numai filozofice, ci și religioase despre Dumnezeu, este cel mai bine dovedită deja de faptul că această opinie nu poate fi strictă menţinută şi realizată în mod consecvent chiar de către chiar filosofii care protejează Deci de exemplu Jacobi, în ciuda tuturor polemicilor sale împotriva drepturilor rațiunii în materie de cunoaștere a lui Dumnezeu, în ciuda faptului că își numește filozofia în raport cu "lucrurile divine" "filozofia ignoranței", ne dă totuși , anumite concepte despre aceste lucruri El ne spune nu numai despre cum nu ar trebui să se gândească la Dumnezeu, ci și despre cum ar trebui să se gândească la El Dar gândirea este o funcție nu a unui sentiment interior, ci a înțelegerii; în consecință, respingerea Înțelegerea, Jacobi în filosofia sa recurge în secret la ajutorul ei și, prin urmare, îi recunoaște valoarea Aceeași contradicție de sine o vom găsi și la alți filosofi care, pornind de la poziția generală că conceptele categorice ale înțelegerii (substanțe, unitate, cauze etc) au aplicație numai unei ființe limitate, empirice, resping pe această bază dreptul de a le aplica ființelor suprasensibile - și întrucât numai cu ajutorul acestor concepte ar fi posibilă cunoașterea rațională a lui Dumnezeu, atunci posibilitatea unei astfel de cunoașteri în general Cu Kant, această viziune a fost rezultatul firesc și consistent al teoriei sale generale despre subiectivitatea cunoașterii umane Dar nu același lucru se poate spune despre acei filozofi care, contrar învățăturilor lui Kant, recunoscând justifică această credință cu cunoaștere și, în plus, cu cea mai înaltă, cea mai de încredere, cu adevărat dominatoare cunoaștere (Werke, , ,) Dacă avem în vedere măreția conținutului cunoscut prin credință, atunci, desigur, cunoașterea despre acesta merită titlul de cel mai înalt și dominant Dar asta nu înseamnă că este și cel mai înalt din punct de vedere al formei, cu atât mai puțin singurul posibil pentru o persoană A gândi așa ar însemna același lucru ca și a spune că, de exemplu, în percepția senzuală directă a obiectelor (pe care Jacobi o numește și credință) avem o cunoaștere mai perfectă decât cunoașterea rațională sau științifică a acelorași obiecte pe care o persoană cu simțuri sănătoase, care vede obiectele clar și viu, le cunoaște mai bine decât o persoană ѣk reflectând asupra lor, om de știință Biblioteca "Runivers " - - sensul obiectiv al categoriilor, neagă în același timp dreptul de a le aplica în cunoașterea lui Dumnezeu Deci Trendelenburg în Investigațiile sale logice, spre deosebire de Kant, afirmă realitatea obiectivă a formelor pure de gândire, contrar lui Hegel, neagă realitatea lor absolută derivarea categoriilor din conceptul de mișcare, care, în opinia sa, este un act (Acest) a gândirii finite și a ființei finite, el susține pe această bază că ele pot avea și o aplicație numai la ființa finită Nu avem dreptul, spune el, de spațiu și timp, cantitate și calitate, substanță și accident, acțiune și interacțiune, deoarece acestea izvorăsc din conceptul de mișcare, să se extindă dincolo de această regiune finită a ființei cunoașterea finală " Categoriile au o semnificație obiectivă doar pentru lume, și nu pentru Dumnezeu; finitul în cunoașterea sa nu poate trece pentru sine, la infinit; infinitul transcende granițele conceptelor, care au sens doar pentru un spirit convențional și lucruri convenționale etc *) * Dar afirmând cu atâta hotărâre incognoscibilitatea Divinității cu ajutorul conceptelor finite, categorice ale înțelegerii, Trendelenburg, în același timp, nu numai că nu neagă posibilitatea de a-L cunoaște pe Dumnezeu în general, ci subliniază și metodele acesteia Lumea, finită, în opinia sa, este o reflectare a Ființei Divine "Cu cât îmbrățișăm mai mult această reflecție, cu cât o privim mai adânc, cu atât mai mult devine pentru

noi revelația Sa Infinitul ne apare în finit, ca într-o oglindă "**) În plus, Trendelenburg apără viziunea organică asupra lumii pe care a numit-o așa-numita, spre deosebire de cea fizică sau mecanică; particularitatea acestei viziuni asupra lumii este că recunoaște lumea ca fiind inițial existent *) Buturuga Untersuch II, , , p Biblioteca "Runivers " - - el chiar este Vederea obișnuită ne prezintă pământul nemișcat și soarele care se mișcă pe cer, stelele ca niște puncte strălucitoare, bolta cerului în formă de cupolă etc ; dar aceste fapte ale percepției senzoriale se dovedesc a fi false înainte de analiza cunoașterii, care arată adevărata natură a acestor fenomene și obiecte Se poate pune întrebarea: nu există o iluzie optică similară, ca să spunem așa, pentru viziunea mentală și există și în mintea noastră poziții care par evidente și adevărate pentru toată lumea, dar nu sunt așa în realitate? Pentru a dovedi această lipsă de înșelăciune a adevărului existenței lui Dumnezeu, certitudinea ei nu numai subiectivă, ci și obiectivă, trebuie să fie sarcina filosofiei, care nu poate fi eliminată doar prin persuasivitatea directă a conștiinței religioase Mai mult, dacă adevărul existenței lui Dumnezeu este clar și de netăgăduit pentru conștiința imediată, atunci, evident, nu același lucru se poate spune despre gândirea filozofică Oricare ar fi cauza întunecării ideii de Divinitate în mintea omului, care uneori a trezit îndoieli cu privire la adevărul ei, în orice caz, este cert că printre filosofi au existat sceptici și atei Dar filosofia trebuie să aibă în vedere nu numai ideile obișnuite, generale despre lucruri, ci și opiniile științifice sau cele prezentate ca atare: nu trebuie doar să le trateze critic, ci și să prezinte temeiuri pozitive pentru o opinie opusă În fine, nu se poate fi de acord cu poziția conform căreia adevărul existenței lui Dumnezeu pentru conștiința religioasă imediată este atât de clar și convingător încât nu are nevoie de cercetare rațională pentru confirmarea lui Adevărat, conștiința religioasă generală a tuturor timpurilor și popoarelor recunoaște acest adevăr; dar este suficient să ne amintim de extraordinara diversitate a ideilor religioase despre Dumnezeu, de vagul unora și de inconsecvența altora, pentru a ne convinge de necesitatea luminii rațiunii în acest haos al credințelor imediate Ca urmare a acestor credințe, dacă renunțăm la tot ce este întâmplător și variat în ele și începem să căutăm ceea ce este foarte general și cu adevărat clar și indiscutabil pentru toată lumea, vom obține o rămășiță foarte slabă, o reprezentare nedefinită a ceva suprasensibil Dar dovada existenței lui Dumnezeu nu este limitată Biblioteca "Runivers " - - nichivayutsya un rezultat atât de slab; în fiecare dintre ele, mai mult sau mai puţin, se lămureşte însuşi conceptul de Dumnezeu, cu înlăturarea acelor elemente senzuale şi vagi, pe care ideile religioase nu sunt străine nici măcar celor mai înălţate Prin urmare, dacă într-adevăr adevărul existenței lui Dumnezeu nu necesita dovezi ca temeiuri pentru certitudine în însăși existența Divinului, atunci în orice caz aceste dovezi ar avea o semnificație pentru stabilirea unui concept clar și definit despre Dumnezeu În ceea ce privește observația că însăși încercarea de a dovedi existența lui Dumnezeu zdruncina credința religioasă vie în acest adevăr, iar această ezitare este cu atât mai periculoasă, cu cât argumentele raționale de la care așteptăm susținerea ei sunt mai slabe, atunci această remarcă constă în o neintelegere Dacă într-adevăr sprijinul fundamental al adevărului existenței lui Dumnezeu este credința care nu are nevoie de dovezi, atunci evident că aceste dovezi, fie că sunt slabe sau puternice, nu pot nici să adauge, nici să scadă nimic la tăria credinței, "căci nu are nevoie nevoie de ei " Dimpotrivă, însăși

slăbiciunea acestor dovezi va duce la o susținere mai mare a acestei credințe, confirmând aici eșecul rațiunii Un exemplu în acest sens este Jacobi și alți filozofi care au acceptat pe deplin rezultatele filozofiei critice a lui Kant despre inconsecvența dovezilor existenței lui Dumnezeu, dar despre care o astfel de opinie despre ei nu numai că nu a dus la scepticism sau la negare a adevărului a existenței lui Dumnezeu, dar și mai mult a confirmat-o, justificând încrederea lor inițială în credință și simțire interioară, ca singura, după părerea lor, sursă de cunoaștere despre Dumnezeu Dacă pentru cineva dovezile existenței lui Dumnezeu au servit drept motiv pentru a se îndoi de acest adevăr, atunci aceasta ar arăta deja că credința sa imediată era deja slabă din orice motiv și că el căuta deja asigurări cu privire la adevărul existenței lui Dumnezeu nu în credinţă, ci în afara ei, în dovezile raţiunii Despre o astfel de persoană nu se poate spune că dovezile existenței lui Dumnezeu au devenit cauza slăbirii credinței sale; dimpotrivă, slăbirea credinței sale l-a determinat să apeleze la aceste dovezi Prin urmare, întărirea credinței sale în Dumnezeu ar trebui deja așteptată de la un studiu rațional mai atent și mai cuprinzător al adevărului Biblioteca "Runivers" - - fiind a lui Dumnezeu; pentru el dovada acestui adevăr este mai necesară decât pentru credincios În acest sens, părerea celor care cred că dovezile existenței lui Dumnezeu sunt necesare nu atât pentru o fundamentare pozitivă a acestui adevăr, cât pentru infirmarea scepticismului și ateismului este parțial adevărată Spunem: această opinie este parțial adevărată, pentru că nu numai neîncrederea în sensul rău al acestui cuvânt, ci și orice direcție de gândire care nu recunoaște credința directă drept început al cunoașterii filosofice, ci caută o fundamentare rațională a prevederilor sale, necesită dovezi de acest fel Iar o astfel de direcție, bazată pe un fel de neîncredere, sau, mai corect, neîncredere, este un atribut general și caracteristic al gândirii strict filosofice Așadar, dovezile existenței lui Dumnezeu trebuie să aibă în filosofie nu doar o valoare polemică, ci și o valoare pozitivă În cele din urmă, ca obiecție la posibilitatea de a dovedi adevărul existenței lui Dumnezeu, ei indică natura cea mai epistemologică a acestui adevăr, care mărturisește că, prin însăși esența sa, el nu poate fi dovedit Orice dovadă, spun ei, în cele din urmă trebuie să se bazeze pe un adevăr fundamental și original, de la care își primește puterea Dar adevărul cel mai original și fundamental, asupra căruia se afirmă în mod esențial adevărul tuturor cunoștințelor și dovezilor noastre, este adevărul existenței lui Dumnezeu Așa cum în ordinea lucrurilor toată ființa vine de la Dumnezeu, iar El Însuși este primul principiu al tuturor ființelor, tot așa în ordinea gândirii toate principiile trebuie să fie derivate din ideea originală și nederivată a Divinului Prin urmare, cel care dovedește existența lui Dumnezeu, pune, așa cum spune Jacobi, întreaga chestiune a cunoașterii noastre peste cap El face din lume temelia, iar Dumnezeu efectul, în timp ce, dimpotrivă, Dumnezeu trebuie gândit ca temelia întregii ființe În același mod, Dumnezeu trebuie să stea și la baza cunoștințelor noastre, pentru că însuși adevărul gândirii tale, însăși încrederea noastră în fiabilitatea oricărui fel de dovezi, în cele din urmă, se poate baza doar pe certitudinea că Creatorul ar putea să nu ne dea legi ale gândirii care sunt înșelătoare și incompatibile cu realitatea Biblioteca "Runivers" - - nym lucruri Prin urmare, spun ei, toate dovezile existenței lui Dumnezeu, pentru însăși credibilitatea și puterea lor, trebuie să fie precedate de certitudinea existenței lui Dumnezeu; în consecinţă, aceste dovezi sunt imposibile, pentru că ele

presupun ceea ce cred ei să dovedească Toată această obiecție se bazează pe o confuzie incorectă a principiului metafizic al existenței lucrurilor cu principiul epistemologic al cunoașterii lucrurilor Nu există nicio dispută că Dumnezeu este baza existenței lumii, dar nu este mai puțin adevărat că lumea este baza cunoașterii lui Dumnezeu În cursul real al cunoașterii noastre, nu cunoaștem fenomenele din ființă, nu acțiunile din cauze, ci, dimpotrivă, din fenomenele pe care le deducem despre proprietățile ființei, prin acțiuni ne așezăm despre cauze Deși în viața reală cauza există înainte de apariție, dar în cunoștințele noastre fenomenul este dat înaintea cauzei Nici o altă relație de cunoaștere cu cognizabil nu are loc în cunoașterea primei și absolute cauze a ființei Și iată acțiunea, fenomenul, adică lumea servește drept bază pentru concluzia despre ființa și proprietățile Creatorului lumii Prin urmare, dovezile existenței lui Dumnezeu sunt la fel de posibile și legitime, cu cât deducerea de la acțiuni la cauze este în general legală Cât despre ideea că certitudinea în adevărul gândirii noastre se bazează în esență pe certitudinea noastră în adevărul Creatorului, aici vedem și o confuzie a începutului epistemologic al cunoașterii noastre cu rezultatul său final În general, garanția inițială a adevărului cunoașterii noastre o găsim în gândirea însăși, în ideea de adevăr inerentă acesteia, în însăși certitudinea pentru noi a legilor logice; după cum arată și experiența, gândim cu încredere în corectitudinea gândirii noastre, fără a o lega direct cu ideea lui Dumnezeu; chiar negând această idee, așa cum arată exemplul scepticilor și ateilor, este posibil, cu excepția ei, să gândim corect și cu deplină încredere în adevărul gândirii noastre Altfel este, desigur, dacă se pune în noi întrebarea despre ultima cauză, atât a gândirii noastre, cât și a fiabilității ei: aici, desigur, va trebui să ne oprim pe Dumnezeu, ca pe primul principiu al tuturor, fiind și cunoștințe Dar acest gând se află în mișcarea reflectării noastre Biblioteca "Runivers" - - cunoașterea în sine nu poate fi decât rezultatul ei, și nu începutul sau punctul de plecare Însăși apariția întrebării despre sursa primară a cunoașterii noastre, cu cât soluția ei este mai corectă, presupune în mod necesar o activitate anterioară de gândire, care, evident, trebuie să fie însoțită de încrederea în adevărul și corectitudinea ei Această certitudine, însă, poate fi găsită numai în gândirea însăși; fără ea, ar fi fost imposibil să se obțină chiar rezultatul care îl confirmă în cele din urmă În majoritatea studiilor privind dovezile existenței lui Dumnezeu, primul loc este ocupat de ontologic, urmat de: cosmologic, teleologic, moral Baza acestei ordini a fost inițial ideea semnificației lor filozofice comparative, care a fost determinată de gradul naturii lor raționale și mai puțină dependență de experiență În prezent, când viziunea asupra semnificației filosofice a dovezii ontologice și a puterii probatorii a altora s-a schimbat în multe privințe, o astfel de ordine se dovedește a fi lipsită de orice principiu călăuzitor și este menținută doar în virtutea tradiției, conservarea cărora, poate, a fost influențată de critica lui Kant, care a analizat aceste dovezi în această ordine Dacă recunoaștem drept principiul epistemologic al dovezilor existenței lui Dumnezeu inferența de la acțiuni și fenomene la cauzele lor, de la proprietățile și calitățile lumii la vinovatul ei, atunci pentru noi va fi posibil a priori să determinăm formele posibile a acestor dovezi şi ordinea lor după semnificaţia relativă Când tragem concluzia de la ființă și proprietățile lumii până la prima ei cauză, putem lua în considerare fie proprietățile generale ale existenței lumii, indiferent de

trăsăturile particulare care caracterizează una sau alta parte a acesteia, fie proprietățile aparținând fiecăreia dintre ele cele două părți principale în care conștiința noastră, aceasta este existența lumii, lumea fizică și spirituală Prin urmare, apar trei tipuri principale de dovezi pentru existența lui Dumnezeu: cosmologice, teleologice și psihologice; cel din urmă tip de dovadă, la rândul său, poate lua diverse forme, judecând dacă ne referim la ideea lui Dumnezeu în sine (dovada ontologică) Biblioteca "Runivers" - - proprietatea) sau originea ei în mintea noastră (psihologic în sens restrâns) sau universalitatea sa (istoric) sau legătura sa cu conștiința morală a omului (dovada morală) Această ordine, indicată de însuși principiul demonstrației raționale, este cu atât mai importantă pentru noi cu cât coincide în esență cu importanța relativă a dovezilor în sine Scopul lor este de a raționaliza conceptul de Dumnezeu, care este dat în conștiința religioasă și care, după cum am văzut, constă în conceptul lui ca Ființă absolut perfectă Dar este evident că perfecțiunile celei mai înalte Ființe ar trebui să ne apară cu atât mai clar și, în același timp, pentru conștiința religioasă, ar trebui să crească puterea dovezilor adevărului existenței unei astfel de Ființe, cu atât mai mult urcăm de la proprietățile generale ale ființei cosmice la proprietăți din ce în ce mai ideale, expresie cea mai clară pe care o putem găsi doar în lumea spirituală Astfel, dovezile: cosmologice, teleologice, psihologice, ar trebui să ne prezinte o gradare a unei definiții din ce în ce mai precise a conceptului de Dumnezeu ' Dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu Dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu, fără a atinge acelea sau alte aspecte ale existenței lumii, atrage atenția asupra celor mai comune trăsături ale tuturor obiectelor lumii și, pe baza acestor trăsături, alcătuind conceptul de esență a întregii vieți lumii, concluzionează de aici la nevoia de a recunoaște cea mai înaltă cauză absolută pentru a explica începutul ei Aristotel, în care întâlnim prima dată dovada cosmologică, găsește în mișcare un asemenea semn universal al existenței lumii, înțelegând prin acest termen schimbarea constantă a fenomenelor lumii și dependența în această schimbare a unui fenomen de altul Dar orice fel de mișcare presupune o cauză în mișcare; fiecare cauză în mișcare proximă presupune la rândul său o nouă cauză și așa mai departe Dacă da, atunci pentru a explica prima mișcare, trebuie să presupunem ceva inițial în mișcare Biblioteca "Runivers" - - care în sine nu mai poate fi pusă în mișcare de nimic Este imposibil aici să te întinzi la infinit, pentru că într-un astfel de caz, printre nenumăratele obiecte care se mișcă unele pe altele, nu va fi nici măcar o primă Deci trebuie să existe primul, principiul foarte mișcător Dar acest prim principiu care se mișcă singur nu poate fi propria sa forță motrice, pentru că într-un astfel de caz ar fi atât un obiect mobil, cât și un principiu motiv, ceea ce este o contradicție Același lucru s-ar schimba și s-ar schimba, ceea ce este la fel de absurd ca să presupunem că același lucru învață și este predat în același timp, vindecă și se vindecă Din aceasta se vede că în ceea ce se mișcă, trebuie să se distingă mișcătorul și cel care mișcă, o parte, care rămâne nemișcată, se va mișca, iar cealaltă se mișcă Sensul acestui argument despre imposibilitatea combinării mișcării cu începutul mișcării este că lumea însăși, ca ansamblu de lucruri, nu poate fi prima cauză a mișcării, deoarece într-un asemenea caz, după Aristotel, ar fi atât un motor și un motor, ceea ce încheie o contradicție Deci, în totalitatea ființei sau a universului, trebuie să distingem între părțile imobile și cele mobile, adică sursa mișcării și partea pusă în mișcare sunt obiectele lumii Cum să înțelegem atunci

această parte în mișcare sau începutul mișcării? Nu poate fi un principiu material, deoarece materia însăși este supusă mișcării și schimbării Întrucât mișcarea este eternă, primul principiu în mișcare trebuie să fie și el etern, dacă este unul; iar dacă sunt mulți, atunci toate trebuie să fie veșnice Dar dintre cele două presupuneri despre unitatea și multiplicitatea începuturilor mișcării, mintea cere să se oprească asupra primei Vedem că unul vine înaintea multor, un anumit număr înaintea unui infinit de mulți Când posibilitatea ambelor este aceeași, atunci ar trebui să preferați un număr mai simplu și mai limitat: acest principiu unic al mișcării este τό πρώτον κι,νονν hm ακίνητον și este Divinul *) *) Pentru un rezumat al pasajelor din Aristotel în care este expusă învățătura sa despre primul Mover, vezi Fortlage în a lui: Darstellang d Beweîse fürs Daseyn Cottes, p , , Biblioteca "Runivers " - - Aristotel a fost primul care a onorat construcția rațională a dovezii cosmologice *); dovada lui, cu diverse variații, se găsește adesea la filozofii ulterioare Dar nu este greu să vezi punctele slabe ale argumentului său În ea a) se presupune direct, ca fără îndoială, propoziția încă nedovedită că o serie de mișcări nu poate merge la infinit, ci că este necesar să se admită primul început de mișcare, b) Pe o bază slabă, și anume, din două origini posibile ale mișcării propuse: una sau mai multe, este mai probabil să accepte una **) Dar simpla comoditate a gândirii nu este încă o dovadă a adevărului obiectiv al unității primului principiu al ființei, c) În fine, în proba lui Aristotel, existența separată a mobilului este afirmată cu hotărâre în afara motorului, ca ceva esențial independent de acesta În totalitatea ființei - universul, după părerea lui *) Cu toate acestea, ideea principală a argumentului cosmologic, bazată pe conceptul de mișcare, se găsește la Platon Phaedr **) Adevărat, în Metafizică (XP) Aristotel indică încă o bază pentru recunoașterea unității primului principiu: aceasta este continuitatea, conexiunea și unitatea mișcării, care presupune unitatea primului Motor Legată de unitatea mișcării, natura, în opinia sa, este ca o societate bine ordonată; dar într-o astfel de societate trebuie să existe o singură persoană conducătoare; "Nu este bine să ai multe puteri", spune Aristotel în cuvintele lui Homer, "va fi un singur maestru" ѣ credea că nu numai că nu a primit o dezvoltare ulterioară de la el, dar ", dimpotrivă, l-a condus la o presupunere incompatibil cu învățătura sa despre unitatea primului mișcător Unitatea și uniformitatea mișcării, înțelese prea mecanic, Aristotel nu o găsește în întregul univers De aceea, primul motor în el este mișcat doar de cerul stelelor fixe (πρώτος) ουρανός} Plan etitatea a cărei mișcare se abate de la mișcarea acestui cer, au, deoarece materia nu se poate mișca ea însăși, fiecare din propriul său motor special Este imposibil să nu vedem că existența acestor mișcători secundare stârnește o mare nedumerire: cum să se împace existența lor cu unitatea primului Mișcător și cu autocrația cerută de Aristotel în ordinea universului? Astfel / ideea unității Mișcătorului suprem se dovedește a fi departe de a fi fundamentată la Aristotel, Biblioteca "Runivers " - - nu, este necesar ca · o parte să fie mobilă, cealaltă mobilă II într-adevăr, știm că Aristotel a recunoscut existența originară a materiei ca substrat al mișcării, ceea ce poate fi doar mișcat; un astfel de substrat este ceva absolut imobil și de aceea are nevoie, pentru formarea lumii, de un impuls inițial sau de comunicare a mișcării dintr-o forță externă independentă de aceasta Din aceasta se poate observa că, bazată pe o viziune dualistă asupra lumii, dovada lui Aristotel are valoare doar pentru infirmarea materialismului și, în plus, doar un anumit tip de materialism, așa cum a existat pe vremea

lui în sistemele atomiste ale lui Leucip și Democrit Pentru a explica mișcarea atomilor ca materie inactivă, este desigur necesar să admitem existența primei cauze motrice, independentă de materie Dar de îndată ce materialismul își schimbă forma și pentru explicarea lumii presupune nu o simplă materie inertă, ci și o forță sau forțe esențial legate de ea, atunci acest lucru zguduie argumentația lui Aristotel, pentru că dovada lui că este imposibil pentru același lucru lucru să fie și mișcat și în mișcare este în general destul de suficient slab În forțele imanente materiei, materialismul va găsi primul motor al lui Aristotel, cu atât mai mult cu cât în conceptul său despre prima cauză a mișcării, așa cum este dat în demonstrație, nu vedem alt semn decât capacitatea de a produce primul mecanic mişcare; și o astfel de facultate poate fi atribuită forței fizice De pe vremea lui Aristotel, dovezile cosmologice, cu diverse modificări speciale, au continuat să ocupe un loc proeminent printre alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu Se găsește la Cicero, la mulți filozofi medievali: Hugo, Toma d'Aquino, Alexandru de Galsky, Duns Scotus și alții Principala modificare pe care a primit-o dovada cosmologică a lui Aristotel în noua filozofie, în mod independent *) Pentru istoria dovezii cosmologice, vezi Fortlage, Darstellung und Kritik d Beweise f'iirs Daseyn Cottes, p și urm dintr-o perfecţionare formală, a constat în înlocuirea conceptului de mişcare, care, amintind de conceptul de mişcare fizică sau mecanică, nu părea suficient de exact pentru a desemna proprietatea fundamentală şi universală a întregii fiinţe mondiale, cu concepte mai generale şi mai abstracte: limitare, condiționalitate, variabilitate, aleatorie a ființei Acest ultim termen, poate nu în întregime reușit în sensul său literal, exprimă ideea că nici un singur obiect al lumii nu are o existență absolut originală, ci în ființa sa depinde de cauze sau condiții exterioare acestuia, prin urmare, poate să nu fie, - accidental în fiinţa lui De aici, dovada cosmologică, după exemplul lui Leibniz, este uneori numită dovadă din contingența lumii (arg a continentia mundi) Pe baza unei asemenea noțiuni de contingență a lumii, această dovadă poate fi prezentată în forma următoare Tot ceea ce există întâmplător (adică ceea ce poate sau nu să existe) există condiționat, adică are o altă ființă ca condiție sau cauză a ființei sale, atât în general, cât și într-un anumit mod definit de existență Dacă această cealaltă ființă are și caracter de contingență, atunci ea presupune și o nouă condiție; aceasta este o condiție nouă, dacă din nou, la rândul său, din întâmplare, necesită o nouă condiție Dacă aceasta ar continua până la infinit, atunci am avea în fața noastră o serie de lucruri condiționate fără început, adică în sens absolut ar exista doar condițional fără condiție, care este imposibil și conține o contradicție Deci, dacă există o ființă accidentală, atunci ea trebuie recunoscută ca începutul unei serii de ființă accidentală, fiind absolut necesară, necondiționată Aplicând această concluzie pur metafizică la totalitatea lucrurilor cu adevărat existente sau a lumii, constatăm că toate, fără excepție, poartă caracterul de a fi aleatorii și, deci, condiționate Nici o singură făptură a lumii nu este originală, nu este cauza în sine Existența fiecărui obiect depinde de alte obiecte, ca și de cauze, este determinată de aceste obiecte Condițiile sau cauzele imediate ale unor obiecte sau ființe date se găsesc, desigur, în alte obiecte Dar privind și aceste obiecte, descoperim curând că ele sunt, de asemenea, non-originale, condiționate și depind în existență de cauze ulterioare, care, la rândul lor, se dovedesc a fi și condiționate "Fiecare lucru, spune Leibniz, își are temeiul într-un

altul, starea prezentă în cea anterioară, dar celălalt lucru și starea anterioară își au iarăși temeiul într-un lucru nou încă și într-o stare nouă anterioară, astfel încât, continuând mai departe și mai departe, nu vom ajunge niciodată la o fundație care nu ar mai avea nevoie de o altă fundație De aici reiese clar că trebuie să căutăm fundamentul cel mai perfect și cel mai final nu în aceste obiecte și stări particulare, ci în "cauza universală, din care atât starea anterioară, cât și cea prezentă provin direct" *) Această primă cauză universală a oricărei ființe condiționate este o ființă necondiționată și absolut necesară Astfel, gândirea noastră, când considerăm lumea ca o totalitate de lucruri finite și întâmplătoare, trebuie să fie forțată să se oprească, ca pe ultima bază, pe o ființă necondiționată Însuși conceptul de pace necesită conceptul de prima cauză a păcii Același rezultat, la care ajungem pe cale pozitivă, plecând de la conceptul de aleatorie a lumii, îl putem obține și pe cale negativă (prin dovezi indirecte), prin indicarea de neconceput al contrariului Într-adevăr, neadmițând prima cauză absolută, ca început al unei serii de cauze condiționale, trebuie să recunoaștem succesiunea nesfârșită a acestor cauze condiționate (așa-numitul progressus in infinitan); dar o asemenea recunoaştere conţine o contradicţie internă, logică, care, prin neconceputul ei, ne întoarce la necesitatea asumării primei cauze Dacă ne imaginăm schimbarea obiectelor și fenomenelor lumii ca un progres al cauzelor care merg la infinit, ca un lanț nesfârșit de ființe dependente una de cealaltă, atunci este evident că întreaga totalitate a ființelor nu poate avea niciun motiv pentru a fi, aflate în exterior aceasta, deoarece presupunem că toate ființele care sunt sau vor fi în *) Teodic Orr ed Dutensi p Biblioteca "Runivers" - - ale universului, intră în acest lanț și sunt condiționate unul de celălalt Dar este și evident că totalitatea lucrurilor nu poate avea nicio cauză internă a ființei sale; pentru că în lanțul nesfârșit al ființelor nu există una care să nu depindă de alta care o precede; nu există, așadar, niciunul căruia să-i putem atribui altora o existență necesară și necondiționată Dar dacă nici una dintre ființele lumii nu există în mod necesar, atunci este clar că totalitatea acestor ființe, întreaga lume, nu poate exista neapărat Deci, trebuie să admitem că nici în afara lumii, nici în lumea însăși nu există vreo cauză necesară a ființei Dar acest lucru este imposibil: ar însemna să presupunem o colecție de ființe care nu au o cauză nici externă, nici internă pentru ființa lor; altfel, ar fi să spunem că ființele, considerate individual, sunt produse de o cauză oarecare (căci am admis că niciuna dintre ele nu există în mod necesar și de la sine), dar că, considerate toate împreună, nu au nicio cauză a ființei lor, a venit din nimic Dacă totuși rațiunea noastră nu poate admite o asemenea contradicție, atunci nu putem presupune că toate lucrurile, condiționate unele de altele până la infinit, există fără nicio cauză Deci este necesar să admitem existența primei cauze, o ființă neschimbătoare și independentă din nimic Acum putem schimba puțin forma dovezii noastre și spunem: una dintre cele două - fie trebuie să admitem existența unei ființe independente și neschimbabile, din care își au originea toate celelalte ființe, fie să admitem o succesiune nesfârșită de dependență și schimbare ființe, care se produc una pe alta în infinit, fără nici un motiv original Dacă această din urmă presupunere este permisă, atunci nu există nimic în lume care ar exista de la sine și ar fi necesar Prin urmare, totul este întâmplător, adică poate fi sau nu, poate fi într-un fel sau altul Dar dacă nu este nimic necesar, atunci este la fel de posibil ca nimic să existe din eternitate, așa cum este că ființele contingente au ființă; este la fel

de posibil ca lumea să fie și să nu fie Dacă da, atunci se pune întrebarea: de ce Biblioteca "Runivers" - - această succesiune de ființe, numită lume, din eternitate este determinată mai bine să existe decât să nu existe? De ce, din două contingențe la fel de posibile, a apărut una și nu cealaltă? Motivul pentru aceasta nu ar putea sta în legea unei necesități, deoarece, prin însăși presupunerea noastră, toate ființele sunt contingente, având același drept de a exista și de a nu exista Acest lucru nu s-ar fi putut datora întâmplării oarbe, deoarece șansa este un cuvânt gol care nu are sens și nu explică nimic Nu ar fi putut fi opera nici unei alte ființe din afara lumii, așa cum am sugerat deja; că în afara lumii nu poate exista o cauză necesară Deci, întrucât lucrurile finite nu pot exista nici prin necesitate, care stă în natura lor, nici din întâmplare, sau ca urmare a hotărârii lor de a fi o altă ființă extra-lumească, atunci rezultă direct că nimic nu le-a determinat să fie, că -e , cea a celor două propoziții la fel de posibile: a exista sau a nu exista, una s-a realizat, iar nu cealaltă, după definiția neantului pur, în recunoașterea căruia există o contradicție și o absurditate Deci, trebuie să admitem că din timpuri imemoriale a existat o ființă necondiționată și necesară*) Dar cum ar trebui să ne gândim acum la această ființă necesară, ce predicate și proprietăți ar trebui să atribuim primei cauze, necondiționate, care completează seria cauzelor și fenomenelor condiționate? Dacă nu putem găsi o asemenea ființă necondiționată și o cauză necondiționată în întreaga totalitate a ființei lumii, atunci este evident, în primul rând, că nu este aceeași ființă mondială, ci opusă acesteia, iar ideea de această opoziție este destul de suficientă pentru a determina predicatele specifice acelui principiu cel mai înalt la care ne-a condus luarea în considerare a proprietăților esențiale ale existenței lumii Geneza limitată condiționat, prin însăși conceptul limitat *) În prezentarea formei indirecte a dovezii cosmologice, l-am urmărit pe Clarke (Clarke: Traité de l'existence et des attributs de Dieu, cap) Biblioteca "Runivers " - - ness, există a fi imperfect Tot ceea ce este imperfect este imperfect tocmai pentru că îi lipsește ceva, pentru că nu există nimic care să existe sau să poată fi existent în afara lui, în altul; în consecință, orice imperfecțiune presupune existența celuilalt, care îl limitează, care la rândul său este limitat de primul Dacă, totuși, imperfecțiunea este, în esență, o consecință a limitării și a condiționalității, atunci o ființă nelimitată și necondiționată, ca opusul ei, trebuie să fie și absolut perfectă, pentru că dacă nu ar fi așa, s-ar dovedi a fi condiționată și limitată ; conceptul de fiinţă absolută s-ar contrazice în sine Potrivit lui Leibniz, din conceptul naturii necondiționate a începutului absolut pot fi deduse nu numai conceptul perfecțiunii sale în general, ci și definiții mai specifice ale naturii sale perfecte Deoarece, pe lângă existența unei lumi în schimbare aleatorie, sunt posibile multe alte lumi, trebuie să existe un motiv pentru care această lume anume, și nu alta, a fost realizată Acest motiv nu poate fi cuprins în proprietatea lumii existente (întrucât este contingent, ca toate celelalte lumi posibile, iar acesta din urmă ar putea la fel de bine să fie realizat): de aceea, trebuie să-l căutăm în temelia necondiționată a lumii Mai mult, ne putem gândi la această fundație doar în așa fel încât cauza lumii prezente să aibă înaintea ei sau să-și imagineze toate lumile posibile și din ele a ales această lume pentru realizarea ei Dar o astfel de concepție este un act de gândire, iar o astfel de realizare este un act de voință de alegere Astfel, temelia necondiționată a lumii este o ființă gânditoare și conducătoare, adică o ființă personală*) Mai mult, o ființă perfectă,

conform însuși conceptului de perfecțiune și absolutitate, trebuie să fie în mod necesar una Dacă ar exista două sau mai multe ființe perfecte, atunci evident că ar putea fi fie complet identice, fie diferite Dacă sunt identice, atunci pentru gândirea noastră ar coincide într-o singură ființă; dacă sunt diferite, nu ar fi ființe absolut perfecte; unul dintre ei ar avea (ca diferență) ceva ce nu ar avea Pentru argumentul lui Leibniz, vezi Hagemann în Metaphysik R P Biblioteca "Runivers " - - alte; fiecare, prin urmare, nu ar avea totul, nu ar fi perfect perfect; ambele ar fi limitate și condiționate În fine, întrucât totul în lume fără excepție este limitat și condiționat, atunci o ființă necondiționată, în însăși opoziția sa cu lumea, evident nu poate fi identică cu lumea, ci diferită și separată de ea, o ființă extra-pașnică și transcendentă Dar o ființă atât de perfectă, una și absolut diferită de lume este Divinul Prezentarea dovezii cosmologice arată că ea se încadrează în două părți, dintre care prima, din caracterul finit al lucrurilor observate pretutindeni și din condiționalitatea lumii, trage concluzia că există o ființă infinită și necondiționată; al doilea afirmă că această ființă necondiționată, ca început și cauză a condiționalului, este o ființă perfectă, una și diferită de lume - Dumnezeu Ne vom concentra atenția pe ambele părți) Este ușor de observat că ideea principală a dovezii cosmologice despre necesitatea de a admite existența unui început necondiționat pentru a finaliza o serie de obiecte și fenomene condiționate se bazează, în esență, pe imposibilitatea sau neconceputul pentru minte să admită o serie de cauze condiționale mergând la infinit Rațiunea noastră cere în mod necesar să ne oprim undeva în această ascensiune de la cauză la cauză și să recunoaștem prima cauză Dar a) este această cerință a rațiunii la fel de necesară și necondiționată pe cât pare? b) dacă este necesar, avem dreptul de a concluziona că prima cauză necesară cerută de rațiune corespunde de fapt unei rațiuni cu adevărat existente, că această cerință nu este doar o cerință subiectivă a puterii noastre cognitive? Dacă este posibil să răspundem negativ la ambele întrebări, atunci, evident, cade întreaga forță a dovezii cosmologice O astfel de soluție negativă a acestor întrebări este ceea ce dă Kant și în ea conchide Biblioteca "Runivers" - - se așteaptă toată puterea obiecțiilor sale față de dovezile pe care le luăm în considerare a) Kant nu neagă nevoia rațiunii în ascensiunea ei de la cauză la cauză să se oprească la ceva primar: "ascensiunea noastră la condițiile de existență nu ar putea fi niciodată finalizată dacă nu am evita existența unei ființe necesare", dar el nu este de acord că o astfel de cerință a rațiunii ar trebui să aibă o semnificație exclusivă și absolută Alături de aceasta, există în noi o cerință nu mai puțin necesară de a nu pune limite rațiunii în studiul cauzelor fenomenelor; în virtutea acestei cerinţe, el nu trebuie să se oprească la nicio cauză dată şi ultimă, ci să meargă şi mai departe în infinit Dacă suntem de acord că ambele cerințe sunt un atribut la fel de esențial și necesar al gândirii umane, atunci evident că nu avem dreptul (ca într-o dovadă cosmologică) să ne oprim asupra uneia dintre ele, ignorând sau respingându-l pe celălalt Dar, întrucât aceste cerințe sunt radical opuse, orice concluzie bazată pe una dintre ele va fi distrusă în forța sa de cealaltă; deci avem prea puţin drept de la nevoia de a ne gândi la prima cauză pentru a concluziona despre fiinţa ei actuală, ca de la nevoia de a merge la infinit în explicarea cauzelor fenomenelor, de a concluziona despre inexistenţa unei asemenea cauze Nu este nevoie să intrăm aici într-o analiză detaliată a antinomiilor rațiunii pure, care decurg, după Kant, din aplicarea la

cunoașterea primei cauze a ființei a celor două cerințe opuse ale rațiunii noastre indicate de noi, antinomii care distruge puterea argumentului cosmologic *) Pentru noi este mai importantă întrebarea fundamentală a corectitudinii însăși ipoteza care servește ca bază a acestor antinomii, întrebarea dacă aceste două cerințe contradictorii există cu adevărat în mintea noastră? Deja la prima vedere, o astfel de existență a două opuse ♦) Pentru ei, vezi Critica rațiunii pure, trad Vladislavlev, p , și alții SOCH în KUDRYAVTSEV, v Biblioteca "Runivers " - - cerința opusă pare extrem de îndoielnică, deoarece, admițând-o, ar trebui, în esență, să admitem un antagonism fundamental în însăși natura capacității noastre cognitive și să refuzăm posibilitatea oricărei cunoașteri a cauzelor fenomenelor, deoarece fiecare dintre pașii noștri înainte în temeiul influența unei cerințe ar fi însoțită de un pas înapoi sub influența alteia Kant, după cum știți, se gândește să netezească acest antagonism al cerințelor contradictorii, referindu-se la fiecare dintre ele ca abilități cognitive diferite: rațiune și rațiune Rațiunea, desigur, necesită cunoașterea integrității într-o serie de fenomene și se străduiește pentru începutul absolut al valorii legate cauzal a fenomenelor Dar înțelegerea nu este deloc indignată și nu ezită că în cunoașterea ei trebuie să se deplaseze într-un ascensiune constantă, nesfârșită de la acțiunile date la cauzele lor Dar este evident că această metodă nu netezește câtuși de puțin contradicția naturii cognitive a omului admisă de Kant: pentru natura unică, integrală a spiritului nostru, nu contează dacă contradicția există în unul și același sau în două abilităţi cognitive Ea ar putea fi oarecum netezită doar prin sacrificarea unei puteri cognitive de dragul alteia, ceea ce are loc de fapt în învățăturile lui Kant, conform cărora, în esență, nu se acordă nicio semnificație rațiunii în cunoașterea reală a naturii și a fenomenelor sale , și apare pe, de fapt, capacitatea nu numai că nu contribuie, ci mai degrabă împiedică extinderea cunoștințelor noastre *) Dacă, totuși, ideea unei autocontradicții fundamentale, naturale, a naturii umane raționale nu poate fi admisă, atunci, evident, nici în ea nu poate fi admisă egalitatea celor două cerințe despre care am vorbit Niciuna dintre ele nu are semnificația absolută pe care Kant i-o atribuie, iar ideea însăși a necesității sale în munca cunoașterii se bazează pe o neînțelegere Să fim atenți la ambele *) Pentru contradicția lui Kant în doctrina sa despre rațiune, vezi lucrarea noastră: "Religia, Its Essence and Origin", pp - Biblioteca "Runivers " - - Prima cerință poate fi formulată astfel: în studiile sale asupra cauzelor fenomenelor, pentru a atinge scopul cunoașterii, mintea nu trebuie să se oprească la nimic dat, ci să meargă la infinit Dar este cu adevărat cerința de a merge la infinit? Cerința logică a minții este doar de a merge mai departe și mai departe în găsirea cauzelor fenomenului până când se găsește un motiv suficient pentru a explica fenomenul, dar nu există nicio cerință de a nu fi mulțumit de vreun motiv dat, nefiind atenți dacă este suficient sau nu; o astfel de cerință ar depăși logica Ceea ce contează în raport cu cauzele unor fenomene particulare are o aplicație și la totalitatea lor, întreaga lume Dacă poate fi găsită o cauză suficientă pentru a explica începutul totalității fenomenelor lumii, atunci rațiunea trebuie să fie pe deplin satisfăcută de cererea ei Dar dacă, la începutul cunoașterii fenomenelor, de fapt, așa cum arată cursul cunoștințelor noastre, nu ne oprim niciodată la nicio explicație dată a fenomenului și mergem mai departe și mai departe în cunoașterea lumii, atunci aceasta arată doar ceea ce este de fapt, din cauza limitărilor cunoașterii noastre și a progresivității dezvoltării

acesteia, nu realizăm niciodată o înțelegere finală și completă a cauzelor fenomenelor, dar asta nu înseamnă că de fapt lanțul de condiționare reciprocă și de explicare reciprocă a cauzele se întinde în infinit Din faptul că pentru navigator oceanul, prin limitările perspectivei sale, pare nemărginit și nemărginit, nu rezultă că de fapt el nu a avut coaste și limite Dar ni se spune că, ținând cont de o astfel de posibilă limită în seria cauzelor, ne asumăm și limita curiozității nemărginite a minții umane și oprim mișcarea acesteia în explicarea cauzelor fenomenelor Dar spunând aceasta, ei uită că între fiecare fenomen dat pentru care căutăm cauze și prima cauză absolută există un lanț foarte complex de cauze intermediare, destul de suficient pentru a satisface curiozitatea empirică Prin urmare, recunoașterea primei cauze nu poate în niciun caz să limiteze efortul rațiunii noastre, Io- Biblioteca Runiverse - - mulțumit de date, merge mai departe și mai departe în cunoașterea naturii și contrazice-o Poate că ar putea distruge această efort, dar numai dacă, în explicarea fenomenelor, am recunoscut cu adevărat în toată completitudinea și claritatea lanțul cauzelor mediatoare și am ajunge în sfârșit la prima cauză absolută, pentru care mintea noastră ar trebui să meargă mai departe nicăieri Dar acest lucru s-ar putea întâmpla numai atunci când știam totul în mod absolut și însăși cunoașterea noastră, ca străduință pentru cunoașterea necunoscutului, avea să se termine și să se termine pentru totdeauna Dar este evident că nu ne confruntăm cu un asemenea pericol și, într-adevăr, nu îl putem face față, din cauza limitării naturii noastre și a nelimitării Dumnezeirii *) *) Ca dovadă a imposibilității, fără a încălca interesele cunoașterii, de a admite (teoretic) existența unei prime cauze absolute și necesitatea admiterii în acest scop asumarea unei serii infinite de cauze naturale, unii adepți ai filozofiei critice (de exemplu, Kiesewetter) citează chiar posibilitatea utilizării greșite a conceptului acestei prime cauze Respingând prima cauză liberă a lumii, acordăm deplină arie activității rațiunii în căutarea cauzelor fenomenelor Asumându-ne o cauză de care nu ne mai putem da socoteală, limităm libertatea rațiunii noastre, pentru că arătând spre ea putem oricând să punem capăt cercetărilor noastre Deci de exemplu dacă cineva ar răspunde la întrebarea: de ce zilele și nopțile sunt egale sub ecuator, ar răspunde cu o indicație a primului motiv absolut, ar spune, pentru că îi place lui Dumnezeu, atunci, evident, cu această indicație, ar forța minte să-și depună armele și să renunțe la orice explicație rațională a acestui fenomen Dar este și evident că un astfel de răspuns ar presupune un abuz al conceptului de cauză întâi, și nu aplicarea lui legitimă în cunoașterea naturii Altfel ar fi dacă ideea primei cauze obligă mintea să nu investigheze cauzele imediate și mediatoare, conform unei presupuneri atât de ciudate, există o contradicție între esența acestei idei și experiența constantă a științificului nostru cunoştinţe Dacă, totuși, cuiva i se pare mai convenabil să întrerupă seria plictisitoare de investigații științifice arătând direct spre prima cauză a fenomenului, ocolind mediatorii, atunci de vină sunt lenea și nepăsarea cercetător, ci în esenţă însăşi conceptul de cauză întâi Același abuz poate fi comis de cel care nu recunoaște prima cauză, gratuită În timp ce unul, neobosindu-se să investigheze toate cauzele unui fenomen dat, poate spune: asta pentru că este atât de plăcut lui Dumnezeu, altul poate spune: aceasta este o acțiune a naturii, sau aceasta este o chestiune de întâmplare Mijloace, reducerea sau extinderea domeniului de cunoaștere Biblioteca "Runivers " - Dar dacă, prin urmare, ideea necesității ca mintea noastră să meargă la infinit atunci când

investigăm cauzele fenomenelor și, împreună cu aceasta, presupunerea bazată pe această idee despre posibilitatea unei succesiuni reale infinite de cauze se dovedește pentru a fi de nesuportat, atunci contradicția imaginară a celor două regulative indicate de Kant începutul cunoașterii noastre, evident, este distrusă și rămâne în plină forță a doua cerință a rațiunii: să presupunem primul început al unei serii de cauze care se condiționează reciproc , iar odată cu aceasta, dovada cosmologică rămâne în forța sa reală Că această cerință este, de fapt, cerința fundamentală a minții care cunoaște, acest lucru se arată atât prin însăși ideea de cunoaștere, cât și prin realizarea ei efectivă în istoria gândirii Fiecare activitate cognitivă presupune un anumit scop, spre care aspiră și în realizarea căruia își găsește limita cercetării sale Acest caracter al cunoașterii se exprimă nu numai în cunoașterea unor obiecte particulare, ci și în cunoașterea întregii lumi în general La fel ca în cazul cunoașterii unor obiecte particulare, acest scop sau limită a cunoașterii constă în cunoașterea cauzelor lor reale, tot așa în cunoașterea lumii în general, ultimul scop al minții trebuie să fie cunoașterea absolutului începutul fiinţei şi prima ei cauză Ar fi o contradicție a naturii sale în cel mai înalt grad pentru rațiune, dacă, descoperind începuturile și cauzele unor anumite obiecte, în raport cu problema începutului totalității obiectelor lumii întregi, ar fi obligat să treacă în infinit, neavând dreptul de a te opri la ceva mai întâi și de bază Și într-adevăr, istoria gândirii arată că mintea omului, în investigațiile sale asupra cauzelor fenomenelor, nu s-a putut opri niciodată la acest gând, care este contrar naturii sale Însăși existența filozofiei (pentru a nu spune nimic despre religie) servește ca o respingere a acesteia Cea mai înaltă sarcină a cunoașterii filozofice este întotdeauna nu depinde de recunoașterea sau negarea primei cauze absolute, ci de alte condiții: de dispoziția sau capacitatea personală a cercetătorului, de scopul științific mai mare sau mai mic al cercetării sale etc este vorba de cunoașterea cauzele fenomenelor Biblioteca "Runivers " - - a constat în străduinţa de a înţelege prima cauză a fiinţei II această idee a primei cauze absolute, completând o serie de cauze particulare, este o gândire comună tuturor tendințelor filozofice fără excepție Materialismul în sine nu se mulțumește cu ideea de neconceput a unei serii de cauze care merg la infinit, ci se oprește la conceptul de materie ca fundament și cauză supremă a ființei Și nu numai o nevoie pur speculativă îl conduce la o asemenea idee, ci și cursul observațiilor empirice asupra ordinii existente a fenomenelor Știința naturii ne arată nu o succesiune nesfârșită de fenomene care se repetă uniform, ci o dezvoltare treptată a celor mai complexe de la cele mai simple, și ajunge la cele mai simple și necomplicate, la o chestiune asupra căreia, pentru materialist, lanțul cauzelor iar fenomenele care se condiţionează reciproc se rupe Astfel, chiar și din punct de vedere pur empiric, trebuie să recunoaștem drept destul de legitimă cererea rațiunii de a nu merge la infinit, ci de a se opri la prima cauză, necondiționată, a fenomenelor b) Dar să presupunem, ni se va spune, cerința primului principiu absolut al ființei este o cerință necesară a rațiunii Să admitem chiar că această cerere este una excepțională, care nu poate fi contracarată ca egală în drepturi și deci distrugându-i puterea, cererea de a merge la infinit în căutarea cauzelor fenomenelor Unde este garanția că acest început, cerut de rațiune, corespunde unui început real în afara rațiunii noastre și că, afirmând o asemenea corespondență, nu tragem o concluzie pripită, ilogică *) Nu există, desigur, un răspuns definitiv la această întrebare *) "În gândire,

desigur", spune Kant, "este permis să admitem o ființă necesară, ca "cauză suficientă pentru a explica toate acțiunile posibile, pentru a da rațiunii o unitate de temei pentru explicațiile sale Dar să spunem în plus, că o astfel de Ființă există în mod necesar, nu este deja o presupunere modestă, ci o pretenție prea îndrăzneață a adevărului, că ceea ce este recunoscut ca fiind necesar trebuie cunoscut ca ceva absolut necesar Creta, minte pură, trad Vladislavleva, etr Acest adevăr al corespondenței conceptelor necesare ale minții noastre cu realitatea, Kant, așa cum se știe, îl respinge cu hotărâre Biblioteca "Runivers " - - a da o dovadă cosmologică fără a ieși din propriile limite, întrucât soluția acestei întrebări stă în teoria generală a cunoașterii umane și depinde de soluționarea chestiunii epistemologice generale: corespunde oare conceptelor necesare minții noastre (care includeți conceptele: aleatoriu altele necesare, finale și nesfârșite, condiționate și necondiționate, care servesc ca bază a argumentului cosmologic) realitate în afara spiritului nostru de cunoaștere, sau sunt ele doar un produs subiectiv al facultății noastre cognitive, așa cum pretinde idealismul subiectiv? În acest sens, soarta dovezii cosmologice (cum vom vedea și a altor dovezi ale existenței lui Dumnezeu) depinde de o soluție preliminară a problemei generale a originii conceptelor de bază ale minții noastre și a semnificației lor epistemologice Dacă recunoaștem ca rezultat neîndoielnic al analizei cunoașterii noastre că cunoașterea noastră rațională, bazată pe concepte și idei categorice, nu este un miraj subiectiv, ci cunoașterea unuia cu adevărat existent, atunci concluzia unui argument cosmologic despre existență a unei cauze necondiționate a lumii va avea, evident, o semnificație și o consistență logică deplină) Până acum am vorbit despre prima jumătate a dovezii cosmologice Concluzia ei că o serie de cauze condiționale nu poate merge la infinit, ci presupune o primă cauză necondiționată, am găsit-o corectă și ferm justificată Dar este evident că această concluzie încă nu este suficientă pentru a dovedi existența reală a lui Dumnezeu Începutul necondiționat al ființei poate fi admis în egală măsură de sistemele cele mai opuse - idealism, precum și materialism, care își vor găsi acest început în existența sa de sine materie Dar un astfel de început nu este încă Divinitatea care recunoaște conștiința religioasă și afirmă adevărul a cărui existență ar trebui să fie scopul oricărei dovezi a existenței lui Dumnezeu Pentru a atinge acest scop, este de asemenea necesar să arătăm că începutul necondiționat sau prima cauză a lumii este o Ființă atotperfectă, una, diferită de lume - Dumnezeu în sensul definit al acestui cuvânt Această sarcină, după cum știm, este preluată de a doua jumătate a argumentului cosmologic În această jumătate, deci? Și Biblioteca "Runivers " - - întregul centru de greutate și întreaga forță probatorie a dovezii cosmologice trebuie să fie cuprinse, dacă vrea să fie o dovadă a exact existenței lui Dumnezeu Dar acest scop este atins în ea la fel de succes ca în afirmarea existenței primei cauze absolute a ființei? Am văzut că baza fundamentală pentru derivarea unor indicații mai concrete ale acestei prime cauze absolute este ideea opoziției dintre condiționat și necondiționat, limitat și nelimitat Dacă cauza fundamentală a ființei condiționate este opusă ființei limitate în absolutitatea și originalitatea ei, atunci ea trebuie să fie opusă în toate celelalte proprietăți - trebuie să fie atot-suverană, una, diferită de lume (transcendentă) Dar aici, în primul rând, atenția ne este atrasă la sine de faptul că în concluzia despre predicatele ființei necondiționate (în a -a jumătate a cosmosului, argument), pe baza opusului ființei sale condiționale,

unele sunt introduse concepte noi care nu au fost date în cursul anterior de gândire a dovezii cosmologice (în prima jumătate) este conceptul de perfecțiune și ființă În prima jumătate a dovezii am vorbit doar despre condiționalitatea, întâmplarea, limitarea fenomenelor lumii și am concluzionat pe bună dreptate de aici la existența cauzelor primare și a principiilor fundamentale ale acestor fenomene Cu ce drept presupunem că aceste fenomene condiționale sunt imperfecte și că, prin urmare, principiul absolut trebuie să fie perfect perfect? Desigur, se poate spune (așa cum se presupune în a doua jumătate a argumentului) că conceptul de imperfecțiune stă deja în însuși conceptul de condiționalitate și limitare implicită, că doar nu este clarificat și nu dezvoltat, că o ființă limitată eo ipso si nu perfect Dar trebuie remarcat că conceptul de imperfecțiune astfel obținut și, prin urmare, prin negație, conceptul de perfecțiune absolută, nu este deloc conceptul cerut de ideea unei ființe cu adevărat atotperfecte - Dumnezeu; cu acesta din urmă este asemănător doar ca nume, și nu ca sens interior și conținut Rezultă din conceptul de Biblioteca "Runivers " - - așa-numitele imperfecțiuni sunt doar neajunsuri ale unei ființe limitate, ca fiind, de exemplu, lipsa de independență, dependența în originea ei de alte obiecte, limitarea prin limitele de timp și spațiu etc În raport cu aceste neajunsuri (imperfecțiuni), noi, desigur, avem dreptul de a gândi perfectul absolut în sensul că trebuie să fie autoexistent, etern, spațiu nelimitat, fără limite etc Dar când numim Zeitatea atotperfectă, atunci, desigur, nu în acest sens numai abstract, dar noi îi atribuim perfecțiunea unei proprietăți spirituale pur ideale: atotputernicia, înțelepciunea, bunătatea etc - și aceste proprietăți, după cum știm, sunt cele mai caracteristice în conceptul de Dumnezeu, fără de care El nu poate fi gândit de Dumnezeu în sensul exact al cuvântului Dar o simplă negare a proprietăților de condiționalitate și de limitare a ființei nu ne oferă niciun indiciu asupra acestor proprietăți; aceste proprietăți ideale sunt introduse de noi în conceptul de perfecțiune absolută, care este derivat din opusul imperfecțiunii (în sensul teismului); noi, în încheierea argumentului cosmologic, introducem ilegal un concept căruia nu i se acordă drepturile premiselor anterioare; și dacă ne limităm, așa cum ar trebui, la perfecțiunile ontologice ale ființei, atunci obținem nu ideea de Divin, ci conceptul de început autoexistent, etern, nelimitat al lumii - un concept care necesită , evident, un adaos care încă nu este inclus în dovada cosmologică, pentru a deveni conceptul de Divin însuși În același mod, introducem un nou concept, care nu constă în legătura dintre gândurile argumentului cosmologic, când, pe baza opoziției de a fi condiționat și necondiționat, spunem că necondiționatul trebuie să fie un absolut perfect fiind De la ființă condiționată și limitată, avem dreptul de a concluziona numai la ființă necondiționată și nelimitată, de la cauze finite și accidentale la prima și necesară cauză Dar când, pentru a defini mai concret această ființă și această cauză, spunem că este o ființă, atunci, desigur, prin aceasta vrem să spunem și spunem ceva mult mai mult decât Biblioteca "Runivers " - - concept simplu de ființă și rațiune Ni se prezintă deja gândul la o ființă vie, personală, care acționează pe sine - într-un cuvânt, gândul la Dumnezeu; dar această idee nu este încă dată direct de conceptul de primă cauză și primul principiu, la care duce șirul de gândire al primei jumătăți a argumentului cosmologic Pe baza ideii de opoziție între condițional și necondiționat, accidental și necesar, am avea dreptul să ajungem la această idee doar atunci când s-ar dovedi că toate obiectele lumești,

condiționate și limitate nu sunt ființe în sensul că nu au existenţă independentă că sunt doar fantome, fenomene ale unei fiinţe cu adevărat existente; dar într-un asemenea caz, pe baza opoziției dintre condiționat și necondiționat, presupunând existența unei ființe necondiționate, ajungem evident la o concepție pur panteistă a lui Dumnezeu ca substanță absolută, ca unică ființă, dintre care toate alte obiecte constituie manifestări nesemnificative *) Ideea unității unei ființe absolut perfecte sau, așa cum trebuie să spunem acum mai corect, începutul absolut al ființei, este aparent mult mai ferm fundamentată în dovezile cosmologice Esența dovezii acestui gând, așa cum am văzut, este următoarea: dacă presupunem două sau mai multe ființe absolut identice, atunci ele se vor contopi în gândirea noastră până la indiferență - vor deveni o singură ființă; dacă sunt diferiți, atunci întrucât fiecare dintre ei va avea ceva ce ceilalți nu au, fiecare va fi limitat; niciunul nu va fi cu adevărat necondiționat Aceasta din urmă este, desigur, adevărată Dar pot apărea neînțelegeri împotriva primei propoziții, de neînlăturat în limitele argumentului cosmologic și slăbind dovezile acesteia ~) Nu ne oprim aici asupra încercărilor lui Leibniz de a deriva într-un argument cosmologic conceptul de personalitate, minte şi voinţă a unei fiinţe absolute într-un mod oarecum diferit de simpla opoziţie a condiţionalului şi a necondiţionatului Este evident că la Leibniz, pentru a deriva acest concept, în argumentul cosmologic sunt introduse concepte din afară, care nu sunt date direct în el Aceasta este tocmai ideea lui despre posibilitatea unei multitudini de lumi și despre alegerea celor mai bune dintre ele Biblioteca "Runivers " - - forță de conjurare Cu aceleași proprietăți calitative, desigur, ființele presupuse a fi separate se pot contopi în indiferență față de gândirea noastră Dar este posibil să spunem același lucru dacă începem să ne gândim la aceste creaturi ca fiind diferite doar formal sau cantitativ? sub formă de atomi, monadele lui Leibniz, realitățile simple ale lui Herbart? Pentru gândirea noastră, astfel de primele principii nu se vor contopi deloc în reprezentarea unui singur principiu, ceea ce este dovedit și de existența unor sisteme filozofice care neagă un astfel de principiu *) Că o asemenea concepție a unui principiu absolut este insuportabilă este, desigur, adevărat; dar eşecul său nu afectează direct chiar cursul gândirii argumentului cosmologic Pentru a dovedi acest lucru, va trebui să ținem cont de unitatea, armonia și legalitatea dezvoltării lumii, care nu poate fi o chestiune de principii disparate originare (fie că sunt principii materiale sau spirituale) și presupune cele mai înalte, nu numai unirea, dar și producator, principiu Dar a privi lumea din această latură calitativă ne duce dincolo de granițele dovezii cosmologice, la cea teleologică Chiar mai puțin decât perfecțiunea și unitatea absolută a începutului absolut al ființei poate dovedi argumentul cosmologic al separării și deosebirii lui Dumnezeu de lume, concepte care sunt de o importanță capitală pentru stabilirea adevăratului concept despre Dumnezeu Principalul început pentru a le deriva și aici este începutul opoziției dintre a fi condiționat (lume) și necondiționat Începutul absolut nu poate fi identic cu lumea, prin urmare, trebuie să fie separat de ea, un început transcendent Dar această opoziție necesită cu adevărat existența inițială a principiilor opuse? *) Din acest punct de vedere, și critică, de exemplu adeptul dovezii cosmologice a lui Herbart Drobit, susținând că "nici o singură ființă simplă, ci doar o multitudine nedefinită de ființe simple (Wesen) poate fi concepută fără contradicție ca principiu fundamental al lumii" Grundleh-hep d Religion Philosophie, p Ili- Biblioteca

"Runivers " - - Fără a părăsi tărâmul gândirii pure, constatăm că conceptele de condițional și de necondiționat, în ciuda opoziției lor, sunt totuși concepte corelative, dintre care unul este de neconceput fără celălalt și fiecare îl presupune pe celălalt Oare această legătură imaginabilă nu dă dreptul de a presupune legătura reală a obiectelor desemnate de conceptele (lumea și Fuga) din afara gândirii noastre? Necondiționatul nu este ceva separat de condițional, iar în concept este indisolubil legat de acesta; se stipuleaza si primul pentru gandul nostru Ambele sunt doar două laturi sau doi poli ai uneia și aceleiași ființe unice Dacă este așa, atunci nu va trebui să căutăm necondiționatul oriunde în afara (lumii) condiționate și separat de ea, ci îl vom găsi în aceeași lume, ca una dintre laturile ei esențial conectate - latura care determină că numim a fi limitat sau condiționat Într-adevăr, când spunem: lumea este finită, prin urmare, prima cauză este infinită, lumea este accidentală, în consecință primul motiv este necondiționat, lumea este imperfectă, apoi prima cauză a acesteia este perfectă, apoi admitem o incorectitudine de exprimare, insesizabilă la prima vedere, care este însă foarte importantă și duce la o concluzie incorectă În loc să spunem: lumea este finită, accidentală, imperfectă, avem dreptul să spunem doar: obiectele sau fenomenele lumii sunt accidentale, finite, imperfecte Dar când spunem aceasta, dăm dreptul de a presupune că nu în afara lumii, ci în chiar aceeași lume, în spatele obiectelor și fenomenelor sale, ca bază și cauză primară a lor, poate fi ascunsă o ființă care nu mai are acelea semne ale întâmplării și convenției pe care le găsim în fenomene Acesta este principiul fundamental, această latură interioară a lumii, a cărei expresie exterioară este formată din multiple obiecte și fenomene private și poate fi acea ființă necondiționată și originală pe care o căutăm Începutul necondiționat, așadar, îl vom găsi chiar în aceeași lume Într-adevăr, premisa fundamentală a dovezii cosmologice că lumea este o colecție de lucruri finite, aleatorii și în schimbare este adevărată atunci când lumea este considerată Biblioteca "Runivers " - - se învaţă pe părţi şi după manifestările sale exterioare Dar mai trebuie să știm dacă va fi la fel de adevărat atunci când vom începe să luăm în considerare lumea în întregime și în esență Din acest punct de vedere, lumea ne poate apărea nu ca un simplu agregat al multor lucruri individuale disparate, ci ca o unitate asemănătoare legii, iar motivul acestei unități poate fi conceput de noi ca zăcând sub o țesătură pestriță de diferite schimbarea fenomenelor si obiectelor fiintei, care vor ramane identice si neschimbate, in ciuda fenomenelor de variabilitate Această ființă nu va fi altceva decât o substanță mondială, un început constant al fenomenelor - lumea însăși în ființa sa Proprietățile acestei substanțe vor fi acele legi mondiale care, cu o corectitudine neschimbătoare, determină apariția și ființa unor anumite obiecte, acele tipuri constante de ființe organice care rămân constante odată cu variabilitatea, apariția și dispariția indivizilor Considerând lumea din acest punct de vedere ideal, ne vom putea aplica rațiunii și predicatului perfecțiunii absolute, pe care, desigur, obiecte și fenomene separate, considerate fiecare de la sine în singularitatea și fragmentarea lor, nu le pot avea Putem aplica și predicatul de a fi necesar, deoarece legile de bază ale lumii și formele ființelor sunt forme și legi care sunt necesare și neschimbabile, dar accidentale, adică numai lucrurile singure pot fi și nu fi Într-un cuvânt, esența lumii, în contrast cu manifestările ei temporale, ne putem imagina ca un început și cauză necesar, unic, permanent, substanțial al fenomenelor Astfel, prin recunoașterea

substanței lumii, cerința minții, care caută prima și necondiționată cauză dintr-o serie de condiționale, poate fi satisfăcută, dar în același timp acest necondiționat nu va fi în afara lumii, ci numai ființa interioară a lumii; nu este Divinul, ca ființă substanțial diferită de lume, ci doar principiul absolut al ființei, legat în esență de manifestările sale Astfel, dovada cosmologică în sine ne aduce doar la absolutul panteist, ca principiu fundamental lume, nu substanțial diferită de ea, sau de doctrina stoică a lui Dumnezeu ca suflet al lumii, care se află în aceeași relație esențială cu lumea fenomenelor, precum sufletul tău cu trupul De aceea această dovadă este acceptată în plină forță de către filozofii de direcție panteistă, de exemplu Spinoza Dacă, totuși, merge mai departe și spune că ființa necondiționată, care este cerută în mod necesar de conceptul de ființă condiționată, este Zeitatea, ca ființă diferită de lume și transcendentă, atunci ea depășește granițele inferenței corecte și introduce trăsături a conceptului de Dumnezeu, care nu sunt cuprinse în premisele sale Rezumând acum ceea ce am spus despre dovada cosmologică, putem vedea cu ușurință deficiențele acesteia Demnitatea și semnificația sa constă în faptul că afirmă necesitatea recunoașterii primei cauze absolute a lumii; neajunsul ei este că, rămânând strict în propriile sale limite, nu poate determina proprietățile și calitățile specifice, și mai puțin ideale, ale acestei cauze și, dacă se gândește să realizeze acest lucru, atunci introducând ilogic concepte care nu sunt date direct în conceptele de accidental și necesar, limitat și nelimitat, condiționat și necondiționat, pe care îl folosește / De aici este clar că pentru a completa argumentul cosmologic, trebuie să părăsim sfera acestor definiții abstracte ale ființei și să trecem la altele mai particulare și concrete , ceea ce ar face posibilă determinarea acelui început absolut cu trăsături mai vii și mai clare , la care am ajuns luând în considerare cele mai generale proprietăți ale existenței mondiale Din aceste proprietăți, trebuie să ne întoarcem la alte proprietăți mai caracteristice și mai definite ale existenței lumii, pentru a ajunge la o concepție mai corectă a lui Dumnezeu prin același mod de inferență de la efecte la cauze Dovada teleologică a existenței lui Dumnezeu În dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu, gândirea filozofică, pentru a trage o concluzie despre existența primei, celei mai mari cauze a lumii, s-a oprit la proprietățile cele mai generale și abstracte ale existenței lumii, care sunt convenționalitatea, limitarea ei , variabilitate Analiza acestor proprietăți a condus la necesitatea, pentru explicarea lor, a recunoașterii existenței primei cauze absolute a lumii Dar un astfel de început absolut al lumii în forma sa abstractă este departe de a corespunde conceptului de Dumnezeu ca Ființă vie, personală și perfectă, care este cerut de conștiința religioasă și de ideea lui Dumnezeu inerentă în minte Dezavantajul dovezii cosmologice, așa cum am văzut *), este că, deși rămâne strict în limitele sale, ea nu poate umple conceptul abstract al începutului absolut al ființei cu conținut viu, concret și, dacă încearcă să facă acest lucru, apoi introducând în mod ilogic unele argumente în curs concepte care nu sunt date direct în concepte: accidental și necesar, condiționat și necondiționat, limitat și nelimitat, pe care le folosește De aici rezultă clar că din sfera acestor definiții abstracte ale existenței lumii, trebuie să trecem la altele mai particulare și concrete, care să ne permită să definim în termeni mai vii și mai clari acel început absolut, la care am ajuns prin examinând cele mai generale trăsături ale existenţei lumii Din aceste proprietăți mai specifice, calitative,

trebuie să încercăm să ajungem la o concepție mai definită despre cauza cea mai înaltă a ființei prin raționament de la efecte la cauze Ce calități și proprietăți ne prezintă ființa lumii, în afară de acele proprietăți generale de condiționalitate și limitare, pe care le-a avut în vedere dovada cosmologică? Dacă privim natura din jurul nostru nu dintr-un punct de vedere limitat, subiectiv limitat și evaluăm obiectele acesteia nu numai în raport cu personalul Vezi pp - Biblioteca "Runivers " - - purtate de ei pentru noi spre bine sau rău, dar indiferent de calitatea fenomenelor și lucrărilor ei, atunci prima și directă impresie asupra pasului va fi impresia puterii, frumuseții și măreției ei, acum amenințător de puternice, uneori benefic pașnice Aceasta este o impresie generală de grandoare și grație, o impresie în esență estetică, natura produce inevitabil chiar și o persoană slab dezvoltată În toată puterea și vivacitatea ei nemijlocită, această impresie apare deja în primele etape ale dezvoltării umane, când idolatrizează diversele fenomene naturale care îl lovesc, tocmai datorită măreției și frumuseții lor Dacă ulterior această impresie slăbește și se netezește și rămânem indiferenți față de mediul înconjurător, atunci aceasta depinde în principal de obișnuință și de uniformitatea situației care ni se prezintă Minunile naturii, după cum a remarcat pe bună dreptate un gânditor, au fost vulgarizate de dragul repetării neîncetate a lui "J); văzând constant aceleași obiecte, mintea noastră se obișnuiește cu ele în același mod ca și ochii noștri Cu toate acestea, acest sentiment estetic al măreției și frumuseții naturii este acum gata să apară din nou, de îndată ce este împrospătat printr-o privire asupra unor fenomene noi, nevăzute ale naturii, de exemplu în călătorii Dar mintea omului nu se oprește la impresia estetică generală a frumuseții naturii Pe măsură ce puterea sa cognitivă se dezvoltă, pe măsură ce observă natura din ce în ce mai mult, mintea găsește în obiectele și fenomenele sale nu numai calități care afectează simțul estetic și imaginația, ci și proprietăți care corespund pe deplin conceptelor sale de adevărat, rezonabil, oportun În primul rând, el acordă atenție exclusiv obiectelor și fenomenelor cele mai apropiate și legate de propria viață și le găsește adaptate în mod rezonabil pentru a atinge obiectivele fizice *) Prin asiduitate au dispreţuit (Blaž Augustin: Tract XXIV în Johank Ту-же мысл выражаетъ и цицеронъ: prin asiduitatea zilnică și prin obiceiul ochilor, își obișnuiesc mințile și nu sunt surprinși, cere rallonurile acelor lucruri pe care le văd mereu: ca și cum ar fi noi pentru noi, decât măreția lucrurilor, ar trebui să excite cauzele care trebuie căutate (De nat deor Lib P,) Biblioteca "Runivers - - ființă (opportuneitate subiectivă) Apoi, examinând aceste obiecte în sine și independent de relația lor cu noi, el găsește în ele caracterul rezonabil al dispozitivului, exprimat în relația corectă a părților lor, îndreptate cu pricepere către un singur scop comun - menținerea propriei ființe În cele din urmă, lărgând orizonturile gândirii sale, trecând mai departe la conexiunea generală care leagă obiectele individuale și fenomenele naturii, și aici găsește același grad ridicat de raționalitate și oportunitate pe care le-a observat în produse separate, în principal organice, ale natură Întreaga lume îi apare nu ca o simplă agregare de părți indiferente unele față de altele, reținute de o singură coeziune exterioară, mecanică, ci ca un întreg armonios, închis în sine; vede în el, parcă, un fel de organism uriaș, în care fiecare membru este în strânsă relație cu ceilalți, în care totul servește reciproc ca mijloc și scop, îndreptându-se către un scop comun O astfel de cuprinzătoare, aducând totul în armonie, ordine și oportunitate se extinde atât la cei

mari, cât și la cei mici, se exprimă atât în fluxul armonios al luminilor lumii, cât și în mișcarea și viața celor mai mici obiecte ale naturii pământești Asemenea proprietăți ale existenței lumii, lovind nu numai imaginația și sentimentul, ci și mintea omului, în virtutea dorinței sale inerente de a căuta o cauză suficientă pentru fiecare fenomen dat, ridică în mod firesc problema cauzei care a produs o astfel de raționalitate și frumos aranjat întreg, pe care noi îl numim lume Ar fi o încălcare clară a bunului simț să credem că toate aceste calități ale lumii, atât de uimitoare pentru noi, ar putea fi rezultatul unei întâmplări oarbe A crede că lumea s-ar putea forma dintr-o coliziune aleatorie a particulelor separate de materie, după Cicero, înseamnă același lucru cu a admite posibilitatea ca o multitudine de forme de aur sau de altă natură ale celor douăzeci și una de litere ale alfabetului, fiind turnate pe pământ, ar putea fi ei înșiși formați în așa fel încât să formeze cronica lui Ennius, astfel încât să poată fi citite Presupun, remarcă el, că nici o întâmplare nu ar fi putut forma un OEP aici V KUDRYAVTSEV, v Biblioteca "Runivers" - - o linie *) Imaginează-ți, spune un alt filozof, că ești transportat pe o insulă goală și necunoscută până acum și că găsești acolo o frumoasă statuie de marmură N-ai spune imediat: fără îndoială că aici au trăit cândva oameni; Recunosc mâna unui sculptor priceput Ce ar spune acest călător dacă cineva i-ar spune: nu, nici un sculptor nu a făcut această statuie Adevărat, este clar că a fost făcută cu cel mai elegant gust și după toate regulile artei, dar asta nu înseamnă nimic, totul este o întâmplare: s-a găsit o bucată de marmură; vânturile și furtunile l-au smuls din munte; ploile l-au rotunjit și i-au dat acea formă anume; un uragan puternic l-a aruncat pe acest piedestal, care tot aici s-a format de la sine Nu ar considera călătorul nostru un astfel de filozof un nebun complet **)? De asemenea, este neapărat necesară o perversiune a bunului simț pentru a considera frumusețea și structura rațională a universului ca un fenomen accidental Concluzia firească și cu adevărat rațională la care ne conduce viziunea naturii ca întreg aranjat rațional și armonios nu poate fi decât aceasta: lumea este un întreg aranjat rațional și oportun; dar nu poate fi aranjat oportun din întâmplare sau de la sine, deoarece ordinea și scopul trebuie să existe mai întâi în gândul unei ființe raționale, ca plan și intenție, și apoi să fie realizate de voința și puterea sa; în consecință, există o ființă rațională cea mai înaltă în afara lumii ca cauză a lumii Altfel, concluzia poate fi exprimată și astfel: lumea, ca ansamblu de lucruri limitate și neoriginale, trebuie să aibă un motiv de existență (concluzia unei dovezi cosmologice); dar întrucât nu poate exista mai mult în efect sau produs decât în cauza producătoare, sau ambele, cauza trebuie să aibă (implicit, virtualiter) tot ceea ce este în produs pentru a-l putea produce; iar în lume observăm înțelepciune în dispozitiv, oportunitatea, atunci prima cauză a lumii trebuie să fie în cel mai înalt grad *) Denat deor eu, **) Fenelon Oeuvres philos, ed p : Jacques, , p Biblioteca "Runivers" - - înțelept și atotperfect, pentru că nerezonabilul nu poate produce raționalul și imperfectul, perfectul Dovada teleologică este una dintre cele mai vechi, cele mai de înțeles pentru rațiune și convingătoare pentru sentimente, dovezi raționale ale existenței lui Dumnezeu Numai ea este exprimată în trăsături destul de precise în Sfânta Scriptura, care ne învață că natura vizibilă ne vorbește despre slava Creatorului și că proprietățile și puterea Lui invizibile ne sunt făcute vizibile și clare atunci când reflectăm asupra lucrurilor create de El *) Se găsește la filosofii antici: Socrate, Platon, stoici (Hrisip, Antoninus

etc), Cicero **); este adesea folosit de Părinţii şi Doctorii Bisericii În noua filozofie, cu detalii și atenție deosebite, gânditorii secolului trecut au scos la iveală Dovada Teleologică: Fenelon, Dergam, Wolf, Jerusalem, Reymarus etc Acest secol include și un număr semnificativ de lucrări care au considerat una sau alta parte din universul din punct de vedere teleologic cu scopul de a dovedi existența înțeleptului Creator al lumii ***) *) Din măreția și frumusețea creaturilor, Vinovatul ființei lor este comparativ cunoscut Prem Sol , Cf Vezi și: Is , - Ile , Iov : - , cap - *) Socrate, convingându-l pe Aristodim în existența lui Dumnezeu, indică structura înțeleaptă și oportună a corpului uman și corespondența din el a părților cu întregul: un astfel de dispozitiv, în opinia sa, nu poate fi o chestiune de întâmplare; ea indică o ființă vie înțeleaptă și iubitoare și având în vedere că este Artistul (Memoria cap) Platon atrage atenția în principal asupra curgerii ordonate a luminilor cerești Corpurile cerești care se învârtesc, spune el, nu se îndepărtează de centrul lor, ci, învârtindu-se constant în jurul lui la aceeași distanță, păstrează uniformitatea, armonia și regularitatea în mișcarea lor Dar a acţiona în acest fel este înrudit numai cu mintea; capriciul este schimbător, împrăștiat; este firesc ca mintea să aibă un scop constant și "să acționeze uniform, corect, ceea ce este observat în univers; deci, ea presupune neapărat pentru sine o mare Minte ca cauză (De leg) Declarație de telefoane pentru dovezi în mulți filozofi antici și noi, vezi Fortlage în Darstellung und Kritik der Beweise fürs Daseyn Gottes p și următoarele ***) Acestea sunt de ex astroteologia lui Durgam, hidroteologia lui Fabricius, ichetio-teologia lui Lesser, insectotologia lui Lyonne și altele, în care luarea în considerare a cerului înstelat, a apei, a regnului peștilor, insectelor și mineralelor servește * Biblioteca "Runivers" - - Supunând unei analize critice stricte toate dovezile existente ale existenței lui Dumnezeu, Kant privește dovada teleologică cu cel mai mare respect și cea mai mare îngăduință "Această dovadă, spune el, merită în orice caz să fie vorbită cu respect Este cel mai vechi, cel mai clar și mai consistent cu rațiunea umană obișnuită Ea înviorează studiul naturii, deoarece își datorează existența acestui studiu și din ea trage constant forțe noi Ea aduce scopuri și intenții în care observarea noastră despre sine nu le-ar dezvălui și extinde cunoașterea noastră despre natură prin gândul călăuzitor al unei unități speciale, al cărei principiu este mai înalt decât natura Aceste cunoștințe acționează la rândul lor asupra cauzei lor, și anume asupra ideii care le servește drept motiv și întăresc credința în cel mai înalt Creator al lumii până la o convingere irezistibilă Prin urmare, să dorești să diminuezi ceva în ceea ce privește această dovadă ar fi nu numai că nu ar fi reconfortant, ci și zadarnic Mintea, constant excitată de argumente atât de puternice, deși empirice, a căror sferă pare să se extindă, nu poate fi atât de slăbită și înăbușită de îndoielile speculațiilor rafinate și abstracte încât să nu se poată trezi din orice indecizie sofistică, cum ar fi: dacă din somn, când văd minunile naturii și măreția universului, astfel încât, urcând din măreție în măreție, nici măcar să nu ajungă la cel mai înalt, de la condițional la condiție - la Creatorul Primar suprem și necondiționat" *) Dar respectând deplin dovada teleologică, Kant, nu mai puțin, găsește în ea un neajuns esențial, care o împiedică să fie o dovadă ireproșabilă, cu adevărat filozofică Acest dovada marii intelepciuni a Creatorului Englezul Belle, în eseul său intitulat Mâna, încearcă să arate că doar studiul acestui organ este suficient pentru a dovedi existența și înțelepciunea Creatorului Cea mai importantă dintre

lucrările secolului trecut, care a scos la iveală teleolul dovadă, sunt indicate în articolele "Cauze finale" ale protopopului F Golubinsky în Prib către Creatorul Sfinților Părinți pentru ' *) Kritik d reinen Vernunft Ed v Kirchmann - Biblioteca "Runivers " - - defectul său fundamental constă în caracterul ei empiric Dovada teleologică se bazează pe observarea fenomenelor oportune din lume Dar o astfel de observație, datorită limitărilor naturale ale experienței umane, pe de o parte, nu poate duce niciodată la o recunoaștere fără îndoială a structurii raționale a întregii lumi și prin urmare, fără adăugarea uneia ontologice, nu poate duce decât la o concluzie probabilă, și nu neîndoielnică; pe de altă parte, după cum se bazează pe analogia lucrărilor de ajutor natural cu lucrările minții umane, ea nu poate conduce decât la gândirea organizatorului lumii, și nu a Creatorului ei Atât observațiile respectuoase ale lui Kant cu privire la proba teleologică, cât și natura obiecțiilor îndreptate împotriva lui, aparent *), arată că el nu a intenționat să distrugă complet această dovadă Obiecțiile sale, chiar dacă sunt valabile, slăbesc doar semnificația lui filosofică, relegându-l pe tărâmul concluziilor probabile și analoge, dar nu-l distrug Dacă faptul oportunității în organizarea lumii este adevărat, atunci concluzia despre Cauza acestei oportunități este, de asemenea, adevărată, indiferent de modul în care ajungem la această concluzie - empirică sau rațională și destul de corespunzătoare sau nu *) Spunem: aparent, pentru că în critica sa față de dovezile existenței lui Dumnezeu (în Critica rațiunii pure) el lasă în loc adevărul obiectiv al acelui concept al oportunității lumii, care servește drept bază pentru această dovadă; el încearcă doar să arate insuportabilitatea acelei concluzii despre desăvârșirea absolută a primei cauze a lumii, care se trage de obicei din acest fundament; pe teleol dovada dovedește mai puțin decât se crede Dar este o altă chestiune dacă comparăm cu critica sa asupra acestei dovezi rezultatele analizei sale asupra ideii teleologice din Critica judecății Dacă, așa cum afirmă această critică, ideea teleologică nu are valoare obiectivă, ci este doar o viziune subiectivă a naturii, o interpretare a ei prin analogie cu propriile noastre acțiuni, dacă este doar un principiu regulator al cunoașterii, neavând nicio aplicație asupra lucrurilor în sine, atunci evident, toată puterea teleolului dovezile bazate pe această idee scad, deoarece însuși dreptul nostru de a căuta o oportunitate reală în natură și apoi dreptul de a trage orice concluzie despre cauza reală a acestei oportunități devine insuportabil Biblioteca "Runivers " - - ideea unei Ființe absolut perfecte corespunde concepției despre Dumnezeu la care ne conduce această concluzie Așadar, eliminarea completă și definitivă a dovezii teleologice nu poate avea loc decât în acele sisteme filosofice care neagă însăși temeiul acestei dovezi, existența unor fenomene oportune în lume Printre sistemele de acest fel aparține în principal materialismul și apoi toți cei adiacente acestuia în această privință părerile multor oameni de știință ai naturii moderni, care văd în întreaga structură a naturii doar procesul necesar al unei combinații asemănătoare legii a materiei și a ei forțe, excluzând orice gând despre orice fel de noi îndoieli, planuri, scopuri La acest proces strict mecanic nu poate exista o aplicare reală a conceptelor de raționalitate și iraționalitate, grație sau urâțenie, bine sau rău Toate aceste concepte, în opinia lor, constituie proprietatea exclusivă a spiritului uman, și nu a naturii, iar opiniile bazate pe ele pe una sau alta calitate a obiectelor și fenomenelor sale sunt o viziune obiectivă care nu are nicio aplicație în lumea reală , la lucrurile în

sine conform naibii folosind expresia lui Kant De aici reiese deja că, prin natura obiecțiilor la validitatea dovezilor teleologice, trebuie, în analiza lor, să acordăm atenție mai întâi ideii sale de bază, apoi forței probante a acelor concluzii care pot fi trase din această idee Premisa de bază a dovezii teleologice este ideea oportunității lumii Dezvăluirea completă a acestui gând, care este importantă nu numai ca bază a uneia dintre dovezile existenței lui Dumnezeu, ci și ca explicație rațională a esenței naturii însăși și a legilor vieții ei, este una dintre sarcini a doctrinei filozofice a naturii (cosmologie) Prin urmare, în proba teleologică, pentru care ea constituie o presupunere, a cărei confirmare finală trebuie să o dea filosofia naturii, trebuie să ne limităm doar la câteva observații generale referitoare la adevărul acestei presupuneri s Reticența nu numai a oamenilor de știință naturală, ci și a filozofilor față de o viziune teleologică a naturii Biblioteca "Runivers" - - demult, de pe vremea lui Bacon și Descartes, și are în favoarea ei o oarecare justificare, care constă în acel concept unilateral al scopului naturii și în acele abuzuri ale acestui concept, pe care și le-au permis apărătorii acestui concept, mai ales în vremuri trecute Ca dovadă a structurii înțelepte a universului, teleologii au indicat adesea beneficiile pe care diferitele obiecte și fenomene naturale le aduc omului, în principal pentru existența și bunăstarea sa fizică Dar apărătorii oportunității în acest caz au stat, dacă nu într-un punct de vedere complet fals, apoi într-un punct de vedere unilateral și, prin urmare, au fost doborâți cu ușurință de oponenții lor, care au remarcat pe bună dreptate că acest tip de oportunitate se bazează pe aplicarea la natură a unei evaluări pur personale și subiective a acesteia și nu are nicio valoare științifică Considerând natura din acest punct de vedere utilitar, se poate vorbi, desigur, de raționalitatea și binefacerea multor obiecte și fenomene ale acesteia Este posibil de ex indică faptul că iarna, când soarele nu apare mult timp și nopțile sunt foarte lungi, mai strălucitoare și mai lungi decât vara, datorită poziției sale înalte la orizont, luna strălucește, sau că în țările sufocante un vânt răcoros suflă constant pe tot parcursul zilei dinspre mare, ceea ce moderează căldura zilei, iar noaptea un vânt cald de pe continent, care împiedică răcirea rapidă a aerului Dar, luând în considerare aceste fenomene din punct de vedere natural, constatăm că poziţia înaltă a unei luni la orizont în timpul iernii este o consecinţă necesară a poziţiei traseului ei în raport cu ecliptica, iar aceasta din urmă în raport cu ecuatorul ; că vânturile constante de coastă noaptea și vânturile maritime în timpul zilei pe coasta sub tropice sunt o consecință a încălzirii și răcirii inegale a pământului și a mării Utilitatea și binefacerea acestor fenomene pentru viața umană este o acțiune complet accidentală; nu se poate dovedi că natura, în fenomenele ei asemănătoare legii, a avut în vedere tocmai beneficiul omului Desigur, o astfel de relație oportună a obiectelor și fenomenelor naturii la om, cu o anumită inteligență și omisiune din vedere a fenomenelor de natură opus-pozitivă, unde natura devine nu bună pentru noi Biblioteca "Runivers" - - o mamă activă, dar un matchpoya rău, nu este greu de găsit Dar, cu o asemenea viziune asupra naturii, îndoiala este inevitabil dacă doar în astfel de cazuri ni se pare că natura este în acord cu noi și cu nevoile noastre și, dimpotrivă, dacă noi înșine nu suntem în acord cu natura și, adaptându-ne la ea, îi mulțumim degeaba pentru asta, ce neon, dar ne dăruim? Este oportunitatea naturii, exprimată în relațiile sale benefice cu noi, nu imaginară, existentă doar în gândurile noastre, subiectivă? Că, în

încercările teleologilor de a dovedi caracterul rezonabil al structurii naturii, indicând faptele atitudinii sale benefice față de nevoile și beneficiile omului, au existat uneori multe puncte de vedere eronate, frivole, care au stârnit ridicolul adversarilor lor și au afectat cauza pe care o aveau apărat, se poate fi de acord cu asta Dar, având în vedere aceste erori, nu putem respinge complet ideea relației utile a naturii cu omul, de îndată ce această idee este înțeleasă nu într-un sens îngust și unilateral, că în asistența naturii pentru om în pentru a-și atinge scopurile, constă doar întregul scop al naturii și că, cu acest ajutor, ea are o singură condiție fizică a acesteia În produsele utile ale minții umane limitate (de exemplu, în mașini), întreaga structură a părților lor, desigur, este îndreptată spre atingerea unui obiectiv dat Dar natura în lucrările ei este mult mai înțeleaptă decât omul, mult mai largă și mai versatilă în acțiunile sale Măreția oportunității sale constă în faptul că structura și relația dintre obiectele și fenomenele sale atinge nu un singur scop, ci multe obiective diverse în același timp și printre acestea, desigur, poate exista și bunăstarea unei persoane, ca veriga esentiala in lantul vietii lumii Dar este, de asemenea, evident că acest scop particular al naturii nu poate fi doar existența fizică și bunăstarea omului, deoarece omul însuși nu este doar o ființă senzuală, ci și o ființă spirituală și că scopurile ființei sale nu se limitează la bunăstarea externă Cât de curând vom Biblioteca "Runivers " - - Dacă vedem semnificația omului nu numai în existența sa fizică, ci în dezvoltarea și perfecționarea sa spirituală, atunci, la observarea atentă a naturii, vom descoperi într-adevăr că în structura generală a acesteia se află relația ei oportună cu acest scop cel mai înalt al naturii omul și că cele considerate din această parte a naturii pot fi numite un întreg extrem de aranjat rațional *) Dar conceptul oportunității sale este departe de a fi epuizat de relațiile teleologice ale naturii cu om Chiar dacă lăsăm complet deoparte acest tip de relație și suntem de acord cu oponenții viziunii teleologice că toate faptele care mărturisesc legătura și adaptarea reciprocă a omului și naturii sunt de natură controversată, îndoielnică, atunci pe lângă ele vom găsi în natură multe obiecte și fenomene care "indiferent de beneficiul sau prejudiciul pe care îl aduc unei persoane, considerate obiectiv și în sine, ele reprezintă pentru noi o combinație rezonabilă de mijloace și scopuri care conduc la atingerea unui scop comun, armonie și existență legală a Universul Să acordăm atenție celor mai generale legi și forțe care acționează în natură, vom vedea că ele ne prezintă o varietate de forțe specifice (de exemplu, forța gravitațională, afinitatea chimică, mișcarea mecanică, electricitatea etc), ale care acționează fiecare în mod independent, conform propriilor legi, în orice cerc anume de ființă și schimbări în natură; dar, în același timp, aceste forțe separate nu se distrug între ele într-o luptă oarbă, nu se ciocnesc unele de altele, ci acționează în armonie în formarea unei ordini mondiale Această acțiune concertată nu poate fi întâmplătoare doar ca urmare a interacțiunii forțelor individuale, ci presupune coordonarea acțiunilor acestora în vederea atingerii unui anumit scop, pentru care forțe care acționează definitiv conform legilor cunoscute servesc ca mijloace oportune Cât de sigur este că există ♦) Care este mai exact relația de expedient a naturii cu omul, am încercat să arătăm în articolul: "Semnificația teleologică a naturii" pentru februarie Biblioteca "Runivers" - - Deoarece există diverse forțe și legi ale naturii care sunt de acord între ele pentru formarea unei anumite ordini generale și a unei structuri a universului, este, de asemenea, fără îndoială că în

natură există o oportunitate constantă în ființa, originea și relația reciprocă a lucruri Acordând, în continuare, atenție acestei structuri generale a naturii, observăm din nou că, în ciuda unității, natura, la rândul ei, formează un sistem strict divizat și consistent de sfere superioare și inferioare ale ființei, dintre care fiecare, conținând un scop independent, împreună cu servește ca mijloc pentru realizarea unui scop superior; deci de exemplu natura anorganică servește ca o condiție pentru apariția vieții organice, iar aceasta din urmă este un mijloc pentru apariția și realizarea vieții spirituale pe pământ Cu cât ne ridicăm mai mult din forțele elementare ale naturii de-a lungul etapelor de dezvoltare și îmbunătățire a ființei fizice, cu atât mai clar ne apare ideea de raționalitate și oportunitate Deja în domeniul existenței anorganice, știința ne dezvăluie urme clare nu numai aleatorii și mecanice, ci calculate pentru atingerea anumitor scopuri, corelarea obiectelor și fenomenelor Deci, unul de exemplu legea gravitației guvernează toate fenomenele de mișcare din sistemul nostru solar, dar pentru ca această lege să producă fenomenele corecte ale cursului ordonat al planetelor, a fost nevoie de o combinație deosebit de favorabilă de circumstanțe și de structura inițial determinată a acestor planete, fără care, în ciuda funcționării acestei legi, sistemul solar nu ar reprezenta niciodată armonia pe care o vedem acum *) Astronomia a dovedit prin calcule riguroase că în sistemul nostru planetar distribuția maselor și raportul traiectoriei lor sunt perfect adaptate ordinii eterne și continuării sistemului și că, cu o constantă revoluție periodică a luminilor, acestea sunt remarcate fluctuațiile temporale și încălcările căilor de mișcare sunt menite să mențină echilibrul ordinii și să prevină coliziunile care ar putea urma doar cu o mișcare legală mecanic *) Pentru o explicație a acestui lucru, vezi Ulritsn în eseul său "Dumnezeu și natură, , - Biblioteca "Runivers" - - corpuri cerești Dar mult mai clar decât în natura anorganică, oportunitatea stă în fața noastră în domeniul ființelor organice, în plante și animale, în care interrelația dintre mijloace și scopuri este atât de vizibilă, încât fiecare om de știință natural întreabă cu îndrăzneală a priori despre scopul fiecărei părți în corp și îl asumă, cel puțin înainte de timp și nu a putut să-l deschidă Dar scopul general, care constă parțial în conservarea vieții organismului, parțial în continuarea rasei, este întotdeauna atins aici în cele mai uimitoare și diverse moduri Aceeași oportunitate se dezvăluie în structura organismului uman Când un om de știință natural ne dezvăluie în fața noastră structura optică a ochiului, aparatul acustic al auzului, mașina hidraulică a inimii, nu putem suprima gândul la structura perfect rezonabilă și pricepută a acestor părți ale corpului Vedem clar că nu noi suntem cei care ne adaptăm organelor noastre, ci, dimpotrivă, părțile abil aranjate și combinate ale organismului sunt atât de conectate încât produc rezultatul general al continuării vieții fizice și mentale Este necesar să stârpim complet în mintea noastră conceptele de adevărat, corect, oportun, pentru a nu sesiza aceleași calități în acele produse superioare ale naturii, pe care le numim organice; în ele, evident, noi, într-o măsură mult mai mare, nu găsim decât aceleași calități și proprietăți pe care le întâlnim în operele de artă umană, care servește drept cea mai bună expresie a gândirii și voinței sale raționale Dar este, de asemenea, evident că fenomenele asemănătoare trebuie să presupună o cauză asemănătoare care le produce - raţiunea Ca și în operele de artă umană, gândirea, planul, desenul preced apariția operei în sine, determină relația părților sale pentru a atinge un obiectiv dat, astfel încât ideea întregului precedă

implementarea sa cu ajutorul părților separate ; deci, în natură, formarea ființelor organice presupune ideea acestor ființe înainte de apariția lor Dar o asemenea idee nu poate avea, totuși, nicio existență reală în natură însăși, deoarece nu a fost încă realizată, nu a intrat încă în cercul vizibilului, natural Biblioteca "Runivers " - - fiind; trebuie realizat doar treptat Dar în același timp, ființa reală trebuie să-i aparțină, deoarece ea determină și conduce forțele active ale naturii la realizarea ei; ceea ce nu este real nu poate avea puterea și capacitatea de a acționa asupra ființei reale și de a o determina De aici rezultă clar că o idee nu trebuie să aibă o ființă materială sau empitică, ci o ființă ideală, într-un cuvânt, ea nu poate fi decât un gând, care, pentru realizarea ei in-out, determină mijloacele și le aduce în acțiune Dar gândirea nu poate exista decât într-o ființă gânditoare; numai activitatea conștientă a unei astfel de ființe poate alege mijloacele și le poate combina pentru a atinge un scop dat Așadar, pentru a explica ordinea oportună a lumii, trebuie neapărat să recunoaștem existența unui rezonabil, stabilind scopuri înainte și având puterea de a-și împlini Ființa - Dumnezeu În general, ideea oportunității naturii și necesitatea explicării acesteia pentru a recunoaște lumea superioară, Începutul ei rațional, poate fi recunoscută ca fiind complet sigură în adevărul său pentru fiecare imparțial și neimplicat în teoria preconcepută a omului Nu vom atinge aici diversele obiecții la această idee, întrucât am avut deja ocazia să le supunem unei analize atente și să le arătăm inconsecvența *) "Aici observăm doar că cea mai puternică dintre aceste obiecții (subliniind, de exemplu, fenomene nerezonabile, aparent și nerezonabile din natură), chiar dacă sunt recunoscute drept corecte, nu poate duce decât la o limitare, dar nu în niciun fel la eliminarea conceptului de oportunitate Chiar și admițând aceste fapte (pentru care, totuși, nu există un motiv suficient), putem spune doar că nu totul în natură este bine și rațional aranjat; dar că, cu toate acestea, alături de aceste fapte există, fără îndoială, fenomene rezonabile și oportune, acest lucru niciun materialism nu îl poate infirma Dar numai aceste fenomene, oricât de limitat ar fi numărul lor, sunt suficiente pentru a recunoaște, cel puțin, că, alături de accidentale și *) C "Ortodox Revista", pentru ianuarie, martie, septembrie, articol "Ideea teleologică și materialism" Biblioteca "Runivers " - - rațiuni mecanice, trebuie să existe în lume o rațiune spirituală, rațională, ca sursă și prim început al acestor fenomene Dar recunoscând ca sigură ideea principală a dovezii teleologice și corectitudinea concluziei din aceasta, trebuie acum a) să evaluăm gradul de forță logică a acestei concluzii și b) să determinăm mai precis acel concept de cel mai înalt rațional Principiul naturii, la care dă dreptul a) Logica, recunoscând diverse forme de evidență, stabilește între ele o gradație de grade a meritului lor epistemologic Cea mai frecventă diferență între ele în acest sens este că ea le consideră pe unele probabile (inductiv, analogic), pe altele neîndoielnice (deductiv, rațional în sens strict) Cărei categorii de dovezi aparține teleologicul?Dacă aparține primei, atunci valoarea sa filosofică nu slăbește pentru noi, cu atât mai mult cu cât gradele de probabilitate pot fi foarte diferite și că, fără a se determina până ce grad de aproximare de la probabilitate la certitudine ar trebui să o plasăm, nu ne putem forma o concepție adevărată a sensului său real Răspunsul la această întrebare este cu atât mai important pentru noi, cu cât încă din vremea lui Kant, care a fost primul care a acordat atenție nu numai conținutului argumentului teleologic, ci și formei sale logice, aparenta insuficiență a acestei

forme a fost un prilej pentru noțiuni false despre forța sa reală Dovada teleologică este o inferență de la efecte (fapte de oportunitate) la cauza lor "Dar deja, în general, toate concluziile pozitive de la consecințele la fundație poartă asupra lor mai mult sau mai puțin caracterul de persuasivitate și fiabilitate incompletă Să presupunem că motivul găsit explică cel mai bine toate consecințele; cu toate acestea, însă, nu putem ști sigur dacă nu există nici un alt motiv care ar putea explica aceste consecințe la fel de bine și în niște condiții necunoscute până acum, chiar mai bine decât motivul pe care l-am găsit Deci, în acest tip de inferență (ca în toate ipotezele naturale, Biblioteca "Runivers" - - tesah), cel mai mult putem realiza este o probabilitate care nu exclude deloc posibilitatea altor probabilități Deci, de exemplu conform învățăturilor școlilor atomiste, din veșnicie au existat un număr infinit de combinații de atomi, multe lumi care au pierit una după alta, pentru că nu au putut rezista din cauza nepotrivirii lor, până când în cele din urmă, întâmplător, a apărut o lume reală, care, fiind mai oportun aranjată decât cea dintâi, în virtutea acesteia, încă există și va exista până când va pieri Să presupunem că această ipoteză are o probabilitate foarte mică, dar oricât de mică ar fi această probabilitate, are același drept de a exista împreună cu altele și nu o putem elimina cu certitudine absolută" *) Dacă, în evaluarea meritului concluziilor de la investigație la rațiune, am lua punctul de vedere al lui Beneke, atunci am distruge imediat întreaga fiabilitate a cunoștințelor noastre și am deschide ușa celui mai nemărginit scepticism Împotriva fiecăruia, cel mai științific , cea mai de încredere explicație a cauzelor acestui fenomen lenea am avea obiectul potrivit: să presupunem că această explicație este destul de satisfăcătoare; dar de unde știm că altul, la fel sau chiar mai satisfăcător, ar putea fi posibil? Dar este evident că o astfel de opoziție sceptic arbitrară a unei alte explicații imaginare sau mai bune față de una reală, valabilă în știință nu poate avea nicio semnificație serioasă Mintea noastră se mulțumește pe bună dreptate cu această explicație întemeiată a cauzelor anumitor fenomene și nu numai pentru că, având o explicație complet întemeiată, nu avem de ce să căutăm alta la fel sau chiar mai întemeiată, ci și pentru că fiecare explicație cu adevărat corectă și solidă din punct de vedere științific poate doar singurul bogat și elimină posibilitatea altora Aceasta pentru că, căutând cauza reală a unei serii de fenomene, ne prezentăm în minte toate explicațiile posibile (probabile) pentru ele; dar ele pot avea un asemenea caracter de probabilitate numai atâta timp cât nu verifică *) Beneke, System d Metafizica si filosofia religiei p - Biblioteca "Runivers " - - рены или опытомъ или раціональнымъ изслѣдованіемъ, пока имѣютъ значеніе чистызеніе чистыSъ чистыSъ сопил ро сдѣлается для насъ очевидною несостоятельность каждаго изъ этихъ предположенъ предположенъ, сложеній, слозенъ единственно остающагося возможнымъ, которое признано нами вполнѣ удовлетворительножнымъ, которое признано нами вполнѣ удовлетворительножнымъ, признано признано остающагося гаемыя прежде, какъ возможныя , explicațiile se dovedesc a fi insuportabile și nu pot avea nicio pretenție la nicio probabilitate Deci, în aplicare la întrebarea care ne ocupă despre cauza organizării oportune a lumii, ne putem imagina doar două soluții unic posibile și care se exclud reciproc; sau este cauzată de întâmplare sau de un principiu care acționează rațional Dar de îndată ce prima este eliminată ca falsă (sau chiar ca "foarte puțin probabil"), atunci rațiunea cere în mod necesar recunoașterea celui din urmă, ca fiind singurul posibil și, după cum am văzut, explicând pe deplin acele

fenomene la care ne referim a explica Dar este eșecul sau improbabilitatea primei explicații într-adevăr atât de evident încât să ne putem opri în siguranță la a doua? În ciuda faptului că Cicero, într-un exemplu clar al imposibilității de a forma cronica lui Ennius dintr-o combinație aleatorie de litere ale alfabetului, a arătat imposibilitatea unei formări aleatorii a lumii, ideea că o structură rezonabilă și oportună a universul poate fi o chestiune de întâmplare a fost repetat de mai multe ori în noua filozofie cu scopul de a submina argumentul teleologic Astfel Diderot, tocmai având în vedere exemplul dat pentru prima dată de Cicero, încearcă să demonstreze că singura concluzie care poate decurge din aceasta este că posibilitatea originii accidentale a lumii este foarte mică, dar nu că este absolut improbabil Aceasta pentru că, în opinia sa, "numărul accidentelor este infinit" sau cu alte cuvinte: probabilitatea mică a unui astfel de eveniment este mai mult decât suficient răsplătită de un set nelimitat de accidente (între care, deci, trebuie să existe un accident) de originea lumii în forma ei actuală) Prin urmare, admițând mișcarea perpetuă a materiei și un număr infinit de combinații posibile ale acesteia, trebuie să recunoaștem ca fiind contrar rațiunii presupunerea că formarea accidentală a lumii este imposibilă Dimpotrivă, "continuarea nesfârșită a haosului ar fi mai surprinzătoare pentru minte decât formarea lumii din ea" La acest raționament al lui Diderot, care a fost de mare folos în rândul filosofilor atei ai timpului său, se poate remarca pe bună dreptate că trece complet cu vederea diferența esențială dintre un număr definit și un număr infinit de contingente Având în vedere un anumit număr de șanse, probabilitatea ca o șansă cunoscută să apară, desigur, crește pe măsură ce numărul total de șanse deja lovite este înmulțit Altfel este dacă numărul de accidente posibile este infinit; într-un număr infinit, diferența dintre mai mare și mai mic dispare, indiferent câte accidente cad dintr-un număr infinit de ele; probabilitatea ca o anumită aleatorie să rămână mereu infinit de mică, i e aproape egal cu zero, numărul lor infinit nu poate fi epuizat Indiferent câte accidente apar dintr-un număr infinit de posibile, realizarea lor nu ar fi niciodată nici măcar cea mai mică aproximare a realizării întregului infinit *) Acest lucru trebuie să recunoaștem, presupunând că lumea existentă este gândită ca o posibilă contingență între un număr infinit de alte contingențe Dar este posibil să gândim lumea existentă în acest fel? Formarea accidentală a lumii nu poate fi permisă nu numai de filozofie, pentru care conceptele de întâmplare și întâmplare nu au nicio semnificație, ci și de știința naturii, chiar și în persoana celor dintre reprezentanții ei care pot fi numiți cel mai puțin apărători ai viziunea teleologică asupra naturii Printre acestea, indicăm Laplace, care, aplicând teoria matematică a probabilității pentru a explica cauzele locației și mișcării date a soarelui și a planetelor cu sateliții lor în sistemul nostru solar, ajunge la concluzia că "este posibil să punem (à parier) mai mult de patru mii de miliyardi împotriva unităților că această locație nu este o chestiune de întâmplare; probabilitatea acestui ultim gând este incomparabil mai mare *) "Credinţă şi raţiune" Decembrie , st Livitskago "Idealism şi realism *, pp - decât probabilitatea evenimentelor istorice, cea mai neîndoielnică pentru tine Deci, trebuie să credem, cel puțin cu aceeași certitudine cu care credem în cele mai demne de încredere fapte istorice, că nu a fost întâmplarea, ci cauza originară care a dirijat (dar conduce) mișcările planetare așa și nu altfel "*) Dar mișcarea sistemului planetar, oricât de uimitoare ar fi

prin simplitatea sa relativă și caracterul mecanic, nu constituie decât cel mai mic fragment din varietatea și complexitatea infinită a fenomenelor naturale despre viața organică și psihică? Mai semnificative și mai demne de remarcat sunt acele obiecții la dovezi teleologice care se bazează pe presupusul ei caracter inductiv și analogic Și în general, din punct de vedere strict logic, o demonstrație inductivă nu poate pretinde decât un grad mai mare sau mai mic de probabilitate, dar nu și certitudine; dar, pentru o dovadă teleologică, gradul însuși al acestei probabilități, ni se spune, nu este mare, deoarece atât baza însuși a acestei dovezi (utilitatea lumii), cât și chiar modul de a deduce din aceasta concluzia despre cauza cea mai înaltă ale lumii sunt departe de a satisface cerințele unei dovezi strict științifice Asumarea ordinii și oportunității lumii se bazează pe observarea noastră a lumii; dar observația noastră empirică are întotdeauna, și aici în special, un cerc foarte limitat de experiență, care nu permite o concluzie generală Pe baza experienței noastre, putem spune doar că unele obiecte și fenomene naturale observate până acum reprezintă oportunitatea dispozitivului, dar nu putem spune același lucru despre toate fenomenele fără excepție Așadar, propoziția despre oportunitatea lumii în general nu poate avea decât semnificația unei concluzii probabile dintr-un anumit număr de fenomene la întreaga lor totalitate Dar probabil ♦) Essai sur les probabilités, p Drobisch: Grundlehren d Religii-filozofie OOC V KUDRYAVTSEV or Biblioteca "Runivers " - - fezabilitatea acestei concluzii se diminuează și mai mult când ne amintim că partea cunoscută a lumii este incomparabil mai mică decât necunoscuta, că pentru noi este cu adevărat sigură doar oportunitatea ființelor organice, că urmele oportunității în domeniul anorganic sunt foarte obscure , că doar suprafața globului ne este cunoscută și ce să concluzionam din acest caracter al structurii generale a universului, ar fi să tragem o concluzie eminamente îndrăzneață și riscantă*) Este imposibil să nu admitem că, dacă considerăm demonstrația teleologică ca fiind inductivă, atunci, privind-o dintr-un punct de vedere strict formal, logic, trebuie să recunoaștem obiecția prezentată ca fiind validă și să fim de acord că aceasta, ca orice inferență de la părți la întregul, nu poate avea caracterul certitudine necondiționată, ci doar un anumit grad de probabilitate Dar suntem departe de a fi de acord cu oponenții acestei dovezi în estimarea gradului acestei probabilități Gradul de probabilitate de inferență de la părți la întreg se măsoară nu printr-un număr de fenomene cunoscute în comparație cu numărul celor necunoscute, ci prin calitatea științifică a acestor fenomene, ceea ce face posibilă efectuarea unei generalizări indiferent de numărul lor , și prin absența instanțelor negative - fapte, contrar schikh-ului concluziei noastre generale În științele naturii, pe baza asumării unității legilor naturii, în mod constant, cu încredere deplină în fiabilitatea concluziilor noastre, concluzionăm dintr-un număr mic de fapte, dar având o valoare cerută de logică, la un uriaș număr de necunoscute Astronomul, pe baza legilor gravitației pe care le-a studiat în sistemul nostru planetar, ajunge la concluzia că toate nenumăratele lumi strălucind cu puncte strălucitoare în firmamentul cerului, în comparație cu care sistemul nostru planetar este ceva foarte nesemnificativ, sunt supuse la aceleasi legi Dar va numi cineva concluzia lui pripită și neîntemeiată pentru că trece de la prea mică la prea mare? Fizik Proizvodit *) Această obiecție este ridicată cu o forță deosebită de Drobit în Religionsphilosophie - Biblioteca "Runivers " - - observații asupra legilor echilibrului și presiunii

aerului într-un mic instrument de sticlă numit barometru și aplică acele legi pe care le-a învățat asupra unei cantități mici de aer întregului aer: se poate spune că concluziile sale sunt false, deoarece el concluzionează de la o parte neglijabilă la întreg ? Un naturalist, care a studiat structura internă a unei insecte, este sigur că milioane de alte insecte de același fel sunt aranjate în același mod: concluzia lui este îndoielnică? Prin urmare, în ceea ce privește conceptul de oportunitate, avem tot dreptul, de îndată ce fiabilitatea lui este dovedită față de partea de univers cunoscută de noi, să-l aplicăm la restul necunoscutului Dovada teleologică în acest caz procedează în același mod în care cunoașterea empirică procedează în deducțiile sale și, prin urmare, nu are mai puțină forță decât nenumărate alte concluzii inductive, care sunt recunoscute nu numai ca probabile, ci și fără îndoială Pe de o parte, pe baza unității și comunității legilor care guvernează lumea, se concluzionează destul de corect de la faptele evidente și cunoscute de oportunitate (de exemplu, în regatul organic) la acele fenomene în care această calitate este mai mică evident, pe de altă parte, nu întâmpină nicăieri obiecții și excepții de la legea generală a raționalității atât de grave încât să împiedice recunoașterea universalității acesteia Dimpotrivă, cercul de observații în continuă expansiune asupra naturii crește din ce în ce mai mult masa faptelor în care se dezvăluie urme ale ordinii raționale a lumii, reducând numărul faptelor de natură opusă "Cu cât instrumentele de observație (microscoape și telescoape) sunt mai perfecționate, cu atât aranjarea înțeleaptă și cursul ordonat al celor mai îndepărtate părți ale lumii se dezvăluie în sferele mult mai extinse ale lumii Odată cu descoperirea de noi corpuri cerești, cu măsurarea distanțelor și a traseelor lor, se observă aceeași corectitudine și acuratețe de întoarcere a poziției unul față de celălalt, care era observată în univers înainte, când erau mai puține corpuri cerești cunoscute de către cu ochiul liber Desigur, chiar și cu un aranjament mai bun de mai târziu a instrumentelor, disponibile pentru observație va fi doar cea mai mică parte a universului; dar când deja este în mod constant justificat * Biblioteca "Runivers" - - Dacă din acele observații care s-au extins de o sută de ori reiese un adevăr, atunci avem motive să concluzionăm că, chiar și cu îmbunătățirea ulterioară a instrumentelor de observare a lumii, acesta va fi confirmat Deci, nu există niciun motiv să presupunem că în afara părților lumii supuse observațiilor noastre, de exemplu nu există ordine în acei foarte mulți lumini, care nu sunt încă inaccesibile la discreția noastră Dacă ar exista dezordine în cea mai mare parte a lumii, atunci ea nu ar putea decât să aibă un efect distructiv asupra acelei părți a universului pe care o putem vedea"*) Cu acest caracter al concluziei noastre despre oportunitatea universului, cu greu poate avea semnificație științifică și slăbește dovezile teleologice, ideea unui raport nesemnificativ dintre un număr cunoscut de fapte și cele necunoscute, care se presupune că nu permite o concluzie generală O astfel de relație este aproape întotdeauna prezentă în cunoașterea empirică, dar, dacă inducerea este corectă în alte privințe, acest lucru nu ne împiedică să recunoaștem concluziile științelor experimentale ca fiind corecte A cere, în numele normei abstract-logice de inducție, ca datele pentru derivare să fie toate în față, ar însemna a face o cerință imposibilă și într-adevăr inutilă pentru fiabilitatea cunoștințelor A vorbi împotriva dovezii teleologice că nu avem dreptul de a concluziona despre oportunitatea lumii pentru că nu cunoaștem decât o parte din lume în timpul și spațiul care ne este disponibil, și nu întreaga lume, înseamnă fără motive să

presupunem că există pot fi sau vor fi fenomene necunoscute nouă, care pot contrazice ceea ce știm; într-un cuvânt, noi aici inventăm dificultăți și nu le găsim de fapt Dar astfel de presupuneri nu sunt la locul lor în cunoașterea empirică Oare un om de știință naturală ni s-ar părea foarte ciudat dacă și-ar lua în cap să se îndoiască de constanța revoluției pământului în jurul soarelui pe motiv că timpul de observare a revoluției pământului este foarte limitat? că nu a observat această revoluție de la formarea sistemului nostru planetar și nu știe că va fi cu ea ♦) Ex Golubinskaya: Prelegeri despre speculații Teologie, , p - Biblioteca "Runivers" - - după și de aceea, poate, în epocile anterioare, din cauza unor condiții necunoscute, pământul nu a circulat ca acum, sau va urma cândva în circulația lui alte legi? În același mod, filosoful este ciudat și nemăsurat de exigent atunci când îi este frică să recunoască universalitatea oportunității pe motiv că, poate, există regiuni ale universului necunoscute pentru noi, unde nu există ordine și raționalitate Desigur, așa cum am observat, din punct de vedere strict logic nu avem dreptul să spunem că astfel de îndoieli sunt absolut imposibile Doar o inducție completă, în care sunt cunoscute toate faptele particulare, fără excepție, care constituie baza concluziei generale, elimină complet orice îndoială Dar inducerea completă este posibilă doar în cazuri rare; între timp, gradul de probabilitate în inferențe incomplete de acest fel poate fi atât de mare încât este separat de cea mai subțire linie de certitudine, linie care nu este acceptată nici măcar în calcul în domeniul cunoașterii empirice, care de obicei își numește concluziile nu numai probabil, dar destul de de încredere, fără îndoială important *) În general, dacă din cunoștințele noastre am evitat concluziile probabile, atunci scepticismul fără margini ar fi soarta noastră Cel mai des întâlnit silogism, adesea citat la logicieni ca exemplu de concluzie corectă, silogismul: toți oamenii sunt muritori, eu sunt om, deci sunt muritor, s-ar dovedi a fi îndoielnic pentru noi, din cauza aparentei nesiguranțe empirice a prima premisă Căci nu putem dovedi prin observație că toate ființele umane care au trăit vreodată mor, sau că în viitor, ceea ce nu știm, ♦) Probabilitatea de acest fel, după cum observă pe bună dreptate Herbart, are chiar un avantaj pentru convingerea noastră față de certitudinea demonstrativă "Cine are vreo idee corectă despre proprietatea a ceea ce numim cunoaștere umană știe că, în general, o mare probabilitate este mai puternică și mai utilă pentru noi decât chiar și cunoașterea strictă " · Împotriva oricărei cunoștințe pot fi ridicate îndoieli, care , cu toate acestea, Cea mai riguroasă dovadă, cât de repede este prea lung să fim îmbrățișați cu calm de o singură privire mentală, deja ne oferă deja doar o probabilitate, pentru că putem avea cu ușurință o bănuială că undeva în lanțul concluziilor s-a strecurat imperceptibil eroarea" Metaf , § Biblioteca "Runivers " - - au avut aceeași soartă Cu toate acestea, pe baza gamei de observații de care dispunem, nu ezităm să generalizăm anumite fapte la o concluzie generală despre toți oamenii Urmăm același fel de cale în demonstrația teleologică și, prin urmare, fundamentul ei trebuie să aibă o certitudine cel puțin nu mai mică decât cea a celor mai sigure adevăruri bazate pe observație Apărând puterea și semnificația dovezii teleologice, am stat până acum în același punct de vedere cu oponenții ei, noi suntem cei care am admis că această demonstrație este complet inductivă, mergând de la efect la cauză, de la fenomene particulare la o concluzie generală Am încercat să arătăm că, examinând-o din acest punct de vedere, avem dreptul să-i atașăm semnificația unei concluzii foarte probabile și că pe această bază are dreptul să ocupe un loc

onorabil printre dovezile filozofice ale existenței lui Dumnezeu, întrucât suntem departe de a fi de acord cu opinia aceia (printre ei Kant) care cred că în filosofie pot avea valoare și valoare științifică numai acele dovezi, care sunt pur a priori sau deductive deductive dintr-o propoziție a priori indubitabilă *) Dar o demonstrație teleologică este într-adevăr doar un raționament inductiv, nu mai mult, deși valabil în limitele cunoașterii inductive, dar în orice caz nu atingând rigoarea ideală a unei demonstrații raționale? O atentă analiză metafizică a cunoștințelor noastre, cu scopul de a separa în ea elementele care provin din experiență, de elementele a priori care aparțin minții însăși (concepte categorice), ne arată că, deși faptele experienței ne conduc cu adevărat la ideea de oportunitate, dar această idee în sine constituie un atribut al minții noastre, independent de experiență, una dintre categoriile sale și, ca atare, poartă caracterul de universalitate și necesitate, adică în virtutea legilor al minții noastre, conceptul de scop cere să-l extindem ♦) Sperăm să prezentăm o dezvoltare ulterioară a acestui gând atunci când vorbim despre semnificația dovezilor de existență a lui Dumnezeu în general - un set de obiecte ale naturii fără excepție Încă neștiind cum este aranjat un obiect, ne întrebăm de ce există, care este scopul, scopul lui? Aplicăm această întrebare tuturor obiectelor naturale exact în același mod și cu aceeași necesitate ca și întrebarea unei legături cauzale eficiente, întrebând de unde provine acest obiect Categoria unei cauze finite este la fel de mult o expresie a naturii minții noastre, precum este categoria unei cauze eficiente Întrebările din ce și pentru ce sunt la fel de egale pentru minte și au același caracter de universalitate și necesitate Așa cum orice observare și studiu al naturii trebuie să fie precedată de un gând a priori: nu există acțiune fără cauză, care este expresia legii cauzalității care acționează înrădăcinată în mintea noastră, tot așa este inevitabil prezentat un alt gând paralel cu acesta: nimic în natură nu există în zadar, totul în ea ce fel - sau sens și scop - un gând constituind o expresie a legii cauzalității finite De aceea nu ne limităm să aplicăm întrebarea scopului la acele singure materii în care acest scop este clar exprimat, de exemplu ființe organice; extindem inevitabil această întrebare la toate obiectele naturii; Sub influența secretă a acestei întrebări a scopului, care vine din adâncul minții noastre, o parte semnificativă a curiozității noastre în raport cu natura este trezită și nu putem eradica această întrebare Dar dacă ideea unui scop aparține conceptelor categorice ale rațiunii noastre și nu își datorează originea inițială experienței, dacă, prin urmare, are dreptul la aplicare universală la obiectele experienței, atunci ideea de oportunitatea lumii nu este doar o concluzie empiric probabilă, ci un adevăr rațional neîndoielnic *) *) O dezvăluire detaliată a gândirii despre originea și semnificația a priori a ideii de scop ar trebui să aibă un loc în doctrina metafizică a conceptelor categorice O analiză epistemologică a acestor concepte ar trebui să ne arate că, contrar teoriei idealismului subiectiv, ele (inclusiv categoria scopului) trebuie să aibă nu doar un sens subiectiv, ca forme ale activității cognitive a minții, ci și unul obiectiv , ca expresie a ceea ce există cu adevărat în lucrurile în sine Astfel, fie că luăm în considerare argumentul teleologic din punct de vedere empiric sau rațional, acesta pare să aibă un temei la fel de solid pentru a deduce existența lui Dumnezeu Pe de o parte, experiența ne prezintă fapte oportune, iar aceste fapte sunt atât de semnificative încât oferă temei pentru concluzia cea mai probabilă despre organizarea oportună a

lumii întregi; pe de altă parte, rațiunea ne spune a priori că nimic în lume nu ar trebui să existe în zadar, așa cum a priori ne spune că nu există efect fără cauză, iar respectul pentru drepturile rațiunii ne obligă să recunoaștem acest adevăr b) De la baza sau premisa dovezii teleologice, sa trecem la consecintele sau concluziile din aceasta Avem dreptate să tragem concluzia de la oportunitatea lumii până la existența celei mai înalte cauze rezonabile a ei și ce valoare științifică are această concluzie? Faptul că avem dreptul logic de a deduce din dualități și aparențe la proprietățile cauzei care le produce este, desigur, fără îndoială Cert este de asemenea că această cauză trebuie să fie suficientă, că trebuie să cuprindă posibilitatea de a produce tot ceea ce este în efect; prin urmare, dacă există raționalitate, armonie, ordine în lume, atunci rațiunea cea mai înaltă trebuie să fie și cea mai înaltă rațiune Împotriva unei asemenea metode de inferență, Kant găsește cu putință să obiecteze doar că, în meritul ei cognitiv, ea nu are un caracter strict filosofic, precum și concluzia despre oportunitatea universală a lumii Daca in ultimul caz urmam calea inductiei, atunci in primul mergem prin analogie; dar analogia, ca și inducția, aparține categoriei numai inferențelor probabile, dar nu sigure Dovada teleologică reală, potrivit lui Kant, a ideii celui mai înțelept Creator al lumii ne duce doar la analogia dintre produsele artificiale ale minții umane și produsele naturii aranjate în mod oportun Concluzionăm: Cum presupun operele de artă umană mintea primului? Biblioteca "Runivers " - - care s-au gândit inițial la planul lor și la voința care l-a realizat; astfel încât obiectele naturii aranjate rațional presupun o cauză analogă - mintea și voința, care le-au produs, cu diferența, desigur, că mintea și voința, care au format natura, sunt la fel de mai înalte și mai desăvârșite decât rațiunea umană ca și lucrările natura sunt perfecte pentru mâinile omului Inferența prin analogie, într-un sens formal logic, desigur, are mai puțină valoare decât o concluzie deductivă Dar aici trebuie să spunem și ceea ce am spus despre inferențe inductive: o concluzie probabilă prin analogie în unele cazuri poate avea o astfel de forță de certitudine încât să fie doar o trăsătură imperceptibilă inferioară certitudinii deductive; depinde de gradul de asemănare a obiectelor comparate Dar nimeni nu va nega semnificația asemănării obiectelor naturii aranjate oportun cu produsele raționale ale minții umane Dar acest lucru nu este suficient; apreciind umil proba prin analogie, Kant, după cum remarcă pe bună dreptate domnul Vladislavlev *), în mod evident confundă analogia, ca asemănare a unui obiect cu altul după semne, cu inferența analogă a cauzelor Asemanând un obiect cu altul prin asemănarea anumitor trăsături, obținem, desigur, concluzii logice nu foarte precise și indubitabile Dar dacă prețuim și inferența analogică de la efecte similare sau, mai bine, identice, la cauze identice, atunci distrugem posibilitatea științei Peste tot, atunci când investigăm fenomene, fenomene asemănătoare ne conduc către cauze similare și astfel explicăm fenomene din natură necunoscute nouă prin intermediul unora cunoscute similare La fel facem și cu argumentul teleologic Toată lumea este de acord, de exemplu, că piramidele din Egiptul de sus sunt opera omului, că monumentele arheologice găsite în măruntaiele pământului sunt monumentele civilizației unui timp cunoscut De ce? Pentru că aceste opere de artă sunt în esență similare cu cele moderne similare ") Critica curăță mintea Aici M Vladislavleva Prefață la traducător, p - Biblioteca "Runiverse - - lucrează și presupun în mod necesar aceeași cauză care le produce, mintea omului De ce, atunci, existența lumii ca întreg bine organizat, existența în ea a unor

organisme incomparabile în perfecțiunea lor cu monumentele de artă umană, deși asemănătoare lor în scopul care stă la baza ideii lor, nu ar trebui să ne conducă la asumarea unui Creator al lumii extrem de rațional? Cu toate acestea, Kant însuși nu pare să acorde o mare importanță obiecției sale "Modul analogic de a concluziona în dovezi teleologice, spune el, probabil că nu va rezista criticilor transcendentale severe; cu toate acestea, trebuie recunoscut că de îndată ce dorim să dăm o idee despre cauza fenomenelor oportune, trebuie să o reprezentăm prin analogie cu acel motiv, care este singurul cunoscut de noi ca sursă de acțiuni utile, care ne sunt complet cunoscute (adică rațiunea și voința umană) Mintea noastră nu s-ar putea justifica dacă ar dori să treacă de la cauzalitate, pe care o cunoaște, la principii întunecate și de neînțeles, a căror explicație nu știe "*) Remarca despre modul analogic de probă în argumentul teleologic este importantă pentru Kant, nu atât ca un indiciu al lipsei de rigoare formală, cât pentru acele concluzii la care, în opinia sa, ne îndreptăm, dacă urmăm cu strictețe acest lucru dovadă, concluzii care nu permit acea concluzie despre prima cauză a lumii, care este de obicei permisă în ea Dovada teleologică concluzionează de la structura oportună a universului până la existența Creatorului său atotputernic și atotînțelept Dar aranjarea oportună a obiectelor vorbește numai despre o astfel de aranjare a uneia dintre formele lor, și nu despre materie Așadar, de asemenea, în lucrările artificiale ale omului vedem că el le produce dintr-un material dat, gata făcut și dă doar o anumită formă acestui material Prin urmare, trecând de la fenomenele oportune ale lumii la cauza lor, putem concluziona doar prin analogie că această cauză *) Kritik d Vernunft ed v, Kirchmann, - Biblioteca "Runivers " - - a numit această chestiune, dar nimic nu ne dă dreptul să spunem că ea a produs-o Într-un cuvânt, pe o bază teleologică, putem trage doar concluzii despre creatorul, artistul lumii, și nu despre Creatorul ei, adică Creatorul atât al formei, cât și al materiei Această remarcă a lui Kant este destul de justă și subliniază cu adevărat slăbiciunea dovezii noastre; nu oferă încă niciun motiv pentru eliminarea dualismului Nimic nu ne împiedică aici să admitem existența materiei eterne, fără formă, adusă într-o ordine armonioasă și frumoasă a lumii prin înțelepciunea și puterea Spiritului cel mai înalt Și într-adevăr, vedem că filozofii care au ajuns la conceptul de Dumnezeu doar examinând proprietățile generale și particulare ale lumii (documentar cosmologic și teleologic), au admis tocmai un astfel de concept despre Dumnezeu L-au numit Mintea, care a format lumea din haosul discordant al omiomerilor, ca Anaxagoras, apoi Arhitectul înțelept al lumii, ca Platon, apoi primul Motor al materiei originale, fără formă, ca Aristotel Conceptul de Creator și creație era străin acestor filosofi Dar, recunoscând drept justă observația lui Kant împotriva dovezii teleologice, pe care am subliniat-o, nu putem fi de acord cu obiecția, întemeiată, totuși, pe gândirea lui Kant însuși, că această dovadă, neadmițând atotputernicia Creatorului lumii , în același timp, nu ne oferă conceptul de înțelepciunea Sa absolută, ci duce doar la recunoașterea unui Creator al lumii foarte înțelept, deci doar relativ perfect Această obiecție ar fi valabilă numai dacă, pe de o parte, am admite faptul că, împreună cu fenomenele raționale și oportune, există, fără îndoială, în lume fenomene de natură opusă; pe de altă parte, că lumea existentă nu este deloc cea mai bună dintre lumi imaginabile (cum credea Leibniz), dar că o altă aranjare, mai bună, a lumii este destul de imaginabilă Dar o observare imparțială a cursului vieții lumii nu ne permite să fim de acord cu prima propoziție Faptele fenomenelor aparent

nerezonabile prezentate de materialişti pot fi uşor eliminate şi explicate Biblioteca "Runivers" - - parțial printr-un studiu mai atent al legăturii dintre fenomenele lumii, parțial prin ignorarea noastră a scopului absolut al lumii și a relației dintre acestea sau alte fenomene particulare cu aceasta *) Dimpotrivă, ni se pare că între obiecția anterioară și cea prezentă la proba teleologică în speță există o anumită contradicție, că prin recunoașterea, în virtutea primei, pe Dumnezeu numai ca organizator sau creator al lumii , și nu creatorul său, prin aceasta privăm deja de orice forță obiecția bazată pe faptele de inutilitate a unor fenomene mondiale Și anume, aceste fapte, care par greu de explicat atunci când ne gândim la desăvârșirea absolută a Creatorului lumii, atât în formă, cât și în materie, sunt ușor explicate și eliminate odată cu recunoașterea lui Dumnezeu doar ca organizator al lumii din chestia asta Tot ceea ce ni se pare că nu este în întregime oportun și perfect poate fi atribuit inerției și imperfecțiunii materiei Dumnezeu, fără nicio dificultate, poate fi recunoscut ca o Ființă absolut perfectă și înțeleaptă, care a aranjat lumea la fel de perfect pe cât a permis acea proprietate a materiei care i-a fost oferită; dacă ceea ce El a creat nu este absolut perfect, atunci aceasta nu depindea de Dumnezeu, ci de natura materiei însăși, care nu permitea o asemenea perfecțiune - Cât despre al doilea gând, că pe lângă ordinea actuală a lucrurilor și ordinea existentă a lumii, o altă ordine mai bună și o lume mai perfectă este posibilă și de conceput și că, prin urmare, Creatorul acesteia nu este un ființă înțeleaptă, atunci nu merită să ne oprim asupra unor astfel de presupuneri pur arbitrare Ar fi valabil dacă cineva ne-ar contura un plan al unei lumi absolut perfecte, atât în general, cât și în toate detaliile, dar cu greu se poate vorbi serios despre acest gen de încredere nerezonabilă în sine **) *) Vezi articolul: "Ideea teleologică și materialismul" din "Prav Recenzie * pentru martie **) Filosoful, care s-a hotărât asupra acestui lucru, ar aduce aminte de discursul regelui spaniol care ar fi spus: "desigur, văd și sunt de acord că Domnul Dumnezeu a aranjat lumea perfect și foarte bine, dar mi se pare mie că dacă aș fi instruit să creez lumea, atunci aș aranja-o și mai bine și mai frumos Biblioteca "Runivers" - - Însă, eliminând din proba teleologică reproșul că ne dă conceptul doar de relativ, și nu de înțelepciunea absolută a Zeității, nu putem face același lucru cu privire la o altă proprietate, care este la fel de esențial inclusă în concept lui Dumnezeu, bunătatea Lui Conștiința religioasă, bazată pe ideea de Divinitate inerentă minții noastre, trebuie să recunoască Ființa cea mai înaltă nu numai ca infinit de înțeleaptă, dar moral atotperfectă, bună, iar această proprietate pentru conștiința religioșilor are o vitalitate incomparabil mai mare importanţă decât predicatul înţelepciunii Dar încă nu există nimic despre această proprietate vorbește dovada teleologică; conceptul de înțelepciune nu presupune prin el însuși conceptul de bunătate, deoarece aceste concepte nu sunt deloc identice Un obiect poate fi aranjat în cel mai înalt grad de pricepere și inteligență, dar poate fi aranjat în așa fel nu numai pentru un scop bun, ci și pentru un scop rău Rafinat de ex un instrument de tortură sau un mecanism pentru producerea unei explozii de dinamită poate fi aranjat foarte abil, dar acest lucru nu ne împiedică să privim aceste produse utile ale minții umane este foarte nefavorabil din punct de vedere moral și să luăm în considerare autorii lor, deși deștepți, dar în același timp oameni răi Dar, aplicând acum această distincție între conceptele de raționalitate și bunătate la evaluarea obiectelor și fenomenelor lumii, nu putem decât să admitem că

printre ele întâlnim și altele care ne pot conduce la nedumerire cu privire la calitatea lor morală Mintea noastră, dacă nu este purtată de teorii superficiale și părtinitoare, este ușor de acord că totul în ea este aranjat destul de rezonabil pentru menținerea ordinii date a universului; dar această raționalitate nu exclude încă îndoielile cu privire la bunătatea mijloacelor prin care se atinge acest scop Deci, în natură, alături de binefăcător, vedem efectele distructive ale forțelor și legilor sale Cutremurele, de exemplu, inundațiile distrug treburile naturii și ale omului; vedem în natură forțe ostile, care sunt îndreptate una împotriva celeilalte; vedem lupta reciprocă a ființelor, care le distruge; existența multor animale este asigurată doar prin distrugerea altora; animalele sălbatice amenință viața umană și între Biblioteca "Runivers" - - uneori un adevărat războinic exterminator trece pe lângă animalele înseși; boli și diverse calamități afectează ființele vii Dacă ne întoarcem de la natură la lumea spirituală, atunci aici vom observa o mulțime de lucruri cu care sentimentul moral al unei persoane cu greu poate fi împăcat Puterea răului domină sub bine și invadează în mod distructiv nu numai ordinea morală, ci și fizică a lumii Între ființele raționale vedem aceeași luptă a forțelor ostile între ele, ca și între ființe nerezonabile - dușmănia, atât a indivizilor, cât și a națiunilor întregi, între ele, exprimată în războaie de exterminare Vedem, în cele din urmă, că atât indivizii, cât și națiunile întregi sunt în conflict cu destinul lor - vedem că cea mai mare parte a umanității există fără a ajunge la dezvoltarea deplină a demnității sale umane și a naturii sale și dispare fără urmă din arena lume, fără să se fi ridicat la gradul de perfecțiune rațională și morală destinat unei persoane Chiar dacă am fost de acord că, în cea mai mare parte, oamenii înșiși sunt de vină, vom constata totuși în multe cazuri că forța circumstanțelor exterioare, complet independentă de o persoană, pune obstacole în calea dezvoltării sale și o face să nu fie ceea ce ar trebui să fie Că toate acestea și fenomene similare pot fi necesare pentru realizarea ordinii generale armonioase a lumii și, în acest sens, pot fi destul de rezonabile și oportune, putem admite Dar, pe baza acestui fapt, nu se poate decide, aparent, să numim aceste fenomene bune fără a contrazice sentimentul direct Este destul de clar că furtunile, de exemplu necesar pentru a restabili diferența de curenți de aer și pentru a purifica aerul; că bolile contagioase împiedică răspândirea excesivă a ființelor organice ale unora în detrimentul altora, că exterminarea unor animale de către altele este asigurată de natură sub forma menținerii structurii generale a regnului organic etc Dar acest lucru nu este suficient pentru a ne liniști gândurile și pentru a împăca aceste fenomene cu ideea perfecțiunii absolute a lumii piei de oaie Wines Nu spunem că aceste contradicții între Biblioteca "Runivers" - "Eu - efectele înțelepciunii și bunătății în lumea naturală și morală erau insolubile și ireconciliabile cu gândul unui Creator nu numai absolut înțelept, ci și bun al lumii O viziune filozofică mai profundă asupra naturii ne poate dezvălui cauza generală a așa-zisei suferințe a creaturilor în însăși limitarea ființelor create, conform căreia fericirea sau beatitudinea lor nu poate fi absolută, ci trebuie simțită de ele ca opusul plăcere și neplăcere, suferință și fericire; în plus, această fericire posibilă, limitată, ar trebui atinsă numai printr-un proces temporar de a fi și printr-o dezvoltare continuă a lumii; și sub asumarea unei astfel de dezvoltări precum legea ființei limitate, gândul de a echilibra suferința prezentă a creaturilor cu fericirea dobândită și realizată în viitor devine destul de probabilă De

asemenea, putem găsi o cauză particulară a unei astfel de suferințe în abaterea omului de la norma sa, care se reflectă și în cursul general al lumii naturale Dar adevărul este că toate aceste considerații nu sunt date în mod direct de dovada teleologică în sine și, pentru a conduce la un concept necondiționat corect despre Dumnezeu, trebuie completat din alte surse decât ideea de bază a oportunității natură Când sunt limitate de acest gând, vor fi posibile două concluzii la fel de incorecte Or, corespunzând celor două calități opuse ale existenței lumii - binele și răul, armonia și dezordinea - există două cauze ale lumii: binele și răul, sau spiritual și material, dacă înlocuim contrariile fizice cu cele metafizice; sau, dacă începutul lumii trebuie să fie unul, atunci binele și răul, ordinea și dezordinea, sunt manifestări ale opoziției doar aparent incompatibile; de fapt, ambele sunt fenomene la fel de rezonabile și necesare În primul caz cădem în dualism, în cel din urmă în panteism Dualismul, așa cum a fost exprimat în filosofia religioasă a lui Zoroastru, sub pretextul unei lupte între două principii: lumină și întuneric, bine și rău, Ormuzd și Ahriman, a fost o consecință directă a viziunii naturale asupra lumii, care a deschis în lume ireconciliabil pentru direct Biblioteca "Runivers " - - conștiința noastră de contradicție Panteismul este o consecință a aceleiași, dar mai profunde, perspective filozofice Dumnezeu este cea mai înaltă unitate și reconciliere a contrariilor; iar chiar contrariile sunt legea necesară de dezvoltare a începutului unic, absolut al tuturor Cu toate acestea, neajunsurile dovezii teleologice indicate de noi nu sunt de așa natură încât să ne facă să uităm de demnitatea ei reală și de semnificația neîndoielnică printre fundamentele raționale ale adevărului existenței lui Dumnezeu Criticii dovezilor existenței lui Dumnezeu, inclusiv Kant, îi tratează adesea nemeritat, cu severitate și captivitate, deoarece uită scopul esențial al acestor dovezi și cer de la ei ceea ce, în mod corect, nu li se poate cere Scopul lor principal este de a dovedi adevărul ființei celei mai înalte Ființe; în ceea ce privește o concepție mai precisă, completă și definită despre această Ființă, ea nu poate fi decât rezultatul tuturor dovezilor luate împreună, cu ajutorul unei analize a însăși ideea lui Dumnezeu ca Ființă absolut perfectă Dacă dovada teleologică ne convinge cu suficientă forță de existența celei mai înalte Ființe, dacă ea, ridicându-se deasupra conceptului nedefinit al începutului absolut al ființei, la care ne-a condus dovada cosmologică, indică clar unul dintre cele mai importante predicate a acestui început, rațiunea ne conduce la gândul la cel mai înțelept Creator al lumii, apoi își împlinește suficient scopul și constituie un pas important în procesul de stabilire a adevăratului concept de Dumnezeu Că nu poate oferi o înțelegere completă a lui Dumnezeu este firesc, deoarece acordă atenție doar unei părți a existenței lumii - lumii fizice Pentru această adăugare, trebuie să trecem acum pe cealaltă parte a acestei ființe, lumea spirituală; considerarea acestei lumi ca mai perfectă trebuie să ne conducă la un concept al lui Dumnezeu mai perfect decât cel pe care ne-o oferă dovezile cosmologice şi teleologice Biblioteca "Runivers " - - Dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu În încheierea studiului nostru asupra dovezii teleologice a existenței lui Dumnezeu, am subliniat că deficiența ei esențială este că nu ne oferă o concepție completă și complet exactă despre Ființa Supremă, a cărei existență a vrut să-l dovedească Arătând în natura în care vedem urmele neîndoielnice ale raționalității și oportunității, ne-a condus la concluzia fără îndoială că prima cauză a lumii trebuie să fie o Ființă atotputernică și cea mai înaltă rațională Dar

omnipotența și raționalitatea, deși esențiale, nu sunt singurele predicate ale Ființei Supreme; alături de ele se află și predicatele celei mai înalte perfecțiuni morale, sfințenia și bunătatea și nu este greu de observat că pentru conștiința religioasă propriu-zisă aceste predicate au o importanță capitală, deoarece numai ele determină posibilitatea unei relații religioase vii a omului să Dumnezeu, nu numai în ceea ce privește Creatorul lumii, ci și Furnizorul nu numai al lumii fizice, ci și al celei moral-umane În limitele dovezii teleologice, aceste proprietăți ale Divinității nu au putut apărea în toată claritatea din cauza noastră, deoarece a acordat atenție doar unei laturi a existenței lumii - lumea fizică Deci, pentru a desăvârși rezultatul obținut prin această dovadă, trebuie să trecem acum la cealaltă parte a acestei ființe, la lumea spirituală, în care pentru prima dată proprietățile fizice sunt exprimate cu toată claritatea și care în general, ca zonă a ființei mai perfecte decât lumea fizică, este aceeași, ca și dovada anterioară, prin raționament de la efecte la cauze, ar trebui să ne conducă în mod firesc la o concepție mai perfectă despre Dumnezeu decât cea pe care ne-a dat-o proba teleologică "Toate drumurile duc la Roma", spune un vechi proverb latin; fiecare punct de pe circumferința unui cerc ne va conduce inevitabil spre centru SOIA V KUDRYAVTSEVA, vol Biblioteca "Runivers " - - spiritual, spre deosebire de fizic, nu ne-am oprit, o analiză atentă a acestuia, pentru a-i găsi prima și cauza principală, ne va conduce inevitabil la conceptul de Dumnezeu, ca cea mai înaltă cauză a existenței noastre spirituale, putere și perfecţiune Dar, pentru a nu se pierde în varietatea fenomenelor concrete și a argumentelor private bazate pe acestea, filozofia, în conformitate cu sarcina sa de a uni particularul și de a se opri asupra principalului și esențialului, a încercat întotdeauna să găsească în domeniul mentalului fenomene astfel încât, ca și în punctul central, ele ar concentra toate avantajele și particularitățile caracteristice naturii noastre spirituale și care ar putea servi drept punct de plecare de încredere pentru concluzia despre existența lui Dumnezeu Acest gen de fenomen nu ne prezintă altceva decât ideea Divinului însuși, existentă în spiritul nostru În această idee, ca și într-un focus, toate ideile noastre despre cel mai perfect pe care doar noi îl putem gândi sunt concentrate pentru mintea noastră În raport cu realitatea reală a perfecțiunilor concrete, ea este prezentată ca idealul atotperfectului, în comparație cu care perfecțiunile particulare nu constituie decât o reflectare mai mult sau mai puțin slabă și plictisitoare După o observare atentă, nu este greu de observat că tocmai această idee centrală și de bază este cea care determină toate trăsăturile particulare ale naturii spirituale a omului, care constituie diferența sa specifică nu numai față de natura fizică, ci și față de natura vie și ființe organizate care sunt mai aproape de el Ca idee de perfecțiune absolută inerentă minții noastre, ea singură ne împinge, nu se limitează, la fel ca animalele, la nevoile vieții fizice, să ne străduim pentru îmbunătățirea constantă, care este trăsătura specială și avantajul omului În domeniul cunoașterii, acest efort creează știință; în domeniul vieții practice - moralitatea, familia, sistemul social și de stat; în domeniul sentimentului - poezia și arta: toate aceste aspirații private sunt unite în cea mai înaltă și profundă aspirație pentru Dumnezeu, ca prototip al adevărului și al bunătății , care creează religia Cu o astfel de semnificație centrală a ideii lui Dumnezeu în nor Biblioteca "Runivers" - - varietate de manifestări ale vieții mentale, nu este de mirare că, de îndată ce filosofia, pentru clarificarea și justificarea rațională a adevărului

existenței lui Dumnezeu, s-a întors de la natura vizibilă la natura spirituală, apoi, lăsând deoparte fenomenele particulare de această natură , și-a oprit atenția primară asupra acestei idei și, analizându-o, a încercat să-i demonstreze adevărul și semnificația obiectivă Prin urmare, în filozofie au apărut diverse tipuri de dovezi ale existenței lui Dumnezeu, care, după caracterul lor general de bază, pot fi numite, spre deosebire de cele anterioare (adică fie calitățile generale ale lumii întregi, fie lumea numai fizică) , psihologice și, după punctul lor de plecare, dovezi bazate pe ideea de Divin Formele particulare ale acestor dovezi depind de care dintre părțile ideii de zeitate a fost îndreptată în mod predominant atenția filozofilor Ideea lui Dumnezeu, considerată de la sine și fără referință, ne oferă o dovadă ontologică; acordând atenție semnificației ei pentru cunoașterea noastră, ajungem epistemologic; asupra originii sale în mintea noastră - psihologică (în sens strict); asupra universalității sale - etorică; pe legătura ei cu conștiința morală - dovada morală a existenței lui Dumnezeu Toate aceste dovezi, după cum vom vedea, sunt interconectate printr-o legătură strânsă, organică și reprezintă gradația corectă a unei definiții și clarificări din ce în ce mai precise a conceptului de Dumnezeu Dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu încearcă să găsească o bază rațională pentru adevărul existenței lui Dumnezeu în analiza conceptului de Dumnezeu cel mai dat în mintea noastră, indiferent de problema originii și relația sa cu cel teoretic și practic activitati ale omului Dar, cu excepția acestei trăsături comune, niciuna dintre dovezile existenței lui Dumnezeu nu prezintă în istoria gândirii forme atât de numeroase și diverse precum cea ontologică Motivul pentru aceasta a fost, desigur, în primul rând în însăși diferența de concepte despre Dumnezeu sau, mai precis, în diferența dintre acele predicate din acest concept, pe care gânditorii l-au considerat cel mai semnificativ Însă, indiferent de acest lucru, critica lui în sistemul lui Kant a avut și ea o influență asupra unei astfel de soarte a dovezii ontologice Sub loviturile acestei critici la adresa emisiunii- * Biblioteca "Runivers" - - Dovada ontologică, în forma pe care i-a dat-o filosofia Leibniz-Wolf, a fost complet pierdută Dar, în timp ce pentru unii filozofi critica lui Kant a fost egală cu anihilarea completă a acestei dovezi, după alții care nu sunt de acord cu concluzia generală a acestui filozof cu privire la dovezile existenței lui Dumnezeu, părea că succesul acestei critici depinde numai de imperfecțiunea acestei forme de demonstrație ontologică De aici diversele încercări - de a păstra ideea principală a acestei dovezi, de a-i da o nouă formă, parțial prin combinarea cu alte dovezi (de exemplu, cele cosmologice), parțial prin aducerea ei în legătură cu principiile sistemelor filosofice care a apărut din filozofia foarte critică a lui Kant În ciuda varietății formelor, dovezile ontologice *) pot fi reduse la două tipuri principale, a căror diferență este determinată de ce parte a conceptului de Dumnezeu a ieșit în prim-plan în mintea filozofilor Unii dintre ei au acordat atenție exclusivă așa-numitelor predicate ontologice ale Divinității, care o deosebesc de ființa finită - originalitate, eternitate, imuabilitate, nelimitare Alții, având în vedere în principal acele proprietăți pe care le numim ideale, în argumentația lor au pornit de la conceptul de Dumnezeu ca Ființă atotperfectă Drept urmare, în primul caz, s-au obţinut dovezi ale existenţei lui Dumnezeu, ca fiinţă absolută în fiinţă, în al doilea, ca fiinţă absolută, nu numai în fiinţă, ci şi în perfecţiuni **) Primului tip aparțin cea mai veche dintre dovezile existenței lui Dumnezeu, clasificate drept ontologice, și pe care o întâlnim mai întâi

cu filozofii școlii eleatice Ființa cea mai înaltă este concepută în ei sub forma absolutului ♦) Pentru istoria dovezii ontologice, vezi Fortlage: Darstellung un d Kritik der Beweise für Daseyn Gottes, , unde diferitele tipuri ale acestei dovezi sunt expuse, în cea mai mare parte, în cuvintele autentice ale filozofilor ·*) Pentru diferența dintre proprietățile ontologice și cele ideale ale Divinității, vezi capitolul VIII, p și urm Biblioteca "Runivers" - - a ființei înverșunate a originarului, necesar, etern și neschimbător Scopul acestor filozofi a fost să dovedească necesitatea existenței unei astfel de ființe ca și condițiile de a fi ale schimbării "Dacă ceva există", spune Xenofan, atunci ființa trebuie să fie veșnică, pentru că este imposibil ca ceva să ia naștere din nimic, ca despre ființă, sau: atunci acest neant însuși ar fi ființa Semnificația acestor și a concluziilor similare ale filosofilor antici este că conceptul de ființă pură, necondiționată (Dumnezeu) trebuie să precedă conceptul oricărei ființe particulare și să o facă posibilă; este un concept autosuficient, pentru că fără el nu este posibil niciun concept despre nimic din ceea ce există Această idee, care stă la baza învățăturilor eleatice, a fost repetată de mai multe ori sub diferite forme de filozofii ulterioare, în principal medievale Deci, de exemplu, conform învăţăturii lui Toma d'Aquino, în Dumnezeu esenţa Sa nu diferă de existenţa Sa, adică cu conceptul de Dumnezeu, ipso este dat și conceptul de ființa Sa reală; "Deoarece este de la sine înțeles că întregul este mai mare decât partea sa, este, de asemenea, evident că Dumnezeu trebuie să existe în mod necesar, pentru că esența lui Dumnezeu este însăși ființa Sa ") ființa nu a precedat neființa, deoarece atunci când negația este concepută, ea pare neapărat condiționată de afirmare O astfel de ființă este asumată chiar și de cei care o neagă, căci la întrebarea ce neagă atunci când spune: neființă, el răspunde de obicei că neagă ființa și astfel postulează ființa înainte de a nega" Ideea că în însuși conceptul de absolut este necesar să se dăruiască și conceptul existenței sale este clar exprimată în învățătura lui Spinoza despre Dumnezeu (ca ființă absolută) "În Dumnezeu", spune el, "esența lui și necesitatea existenței nu se deosebesc una de alta " Dumnezeu este o ființă a cărei însăși esență constă în necesitatea de a fi "Prin cauza de sine (causa sui) înțeleg că Biblioteca "Runivers" - - a cărei esenţă este existenţa sau a cărei natură nu poate fi concepută altfel decât ca existentă" *) Afirmată axiomatic de Spinoza ideea siguranței de sine a ființei absolute, alți filozofi au încercat să dezvăluie prin analiza diferitelor forme în care conceptul de ființă este prezentat gândirii noastre Unii dintre ei au subliniat că însuși conceptul de ființă condiționată și limitată nu este de conceput și nu ar putea exista în mintea noastră dacă nu ar fi precedat de conceptul de a fi în general, de a fi pur, necondiționat și necesar **) Alții au acordat atenție faptului că chiar și ideea posibilității de a fi, însăși negația a ființei, este de neconceput fără ideea unei ființe reale anterioare ***) În formele pe care le-am prezentat, avem dovada ontologică în forma sa cea mai pură și corespunzătoare numelui ei Se pornește de la conceptul de ființă (το ον) și prin analiza acestui concept ajunge la ♦) Etica P Definiți , *) Citate din Fortlyag în lucrarea lui mai sus menționată, p , , õ și urm De asemenea, sunt date pasaje similare din lucrările lui Bl Augustine, Duns Scot, Wilhelm Auvernsky și alții ***) "Singura dovadă posibilă a existenței lui Dumnezeu" a lui Kant aparține acestui ultim tip de dovezi, care ulterior a fost eliminată prin Critica rațiunii pure: cât de repede nu există materie, nu există date

pentru gândire În acest caz, nimic nu ar fi dat și nimic imaginabil, dar între timp posibilul este ceva care este conceput Deci, dacă toată ființa este distrusă, atunci nu există nimic postulat, nimic dat, material pentru gândire, în consecință, orice posibilitate este distrusă, există absolut imposibil: acestea sunt expresii de semnificație echivalentă Anihilarea oricărei posibilități poate fi realizată numai atunci când toată ființa este distrusă, adică orice posibilitate este distrusă numai atunci când începem să negăm toată ființa Dar întrucât acest lucru este imposibil, este evident că "orice posibilitate presupune ceva real, din care și prin intermediul căruia se dă tot ceea ce poate fi conceput; există o anumită realitate, a cărei distrugere ar distruge însăși posibilitatea Dar aceasta, a cărei anihilare sau negație distruge orice posibilitate, este absolut necesară Prin urmare, există ceva absolut necesar " Kleine Schriften al lui Kant Edit Kirchmann , , , , Biblioteca "Runivers " - - concluzia că fiecare ființă particulară, chiar și posibilitatea și negația ființei, duce la asumarea unei ființe anterioare cu adevărat existente și necesare (όντως ον) Ideea care stă la baza acestei dovezi este, desigur, corectă Dovada ontologică sub această formă ne conduce în același mod logic și la aceeași concluzie ca și cea cosmologică, care avea în vedere proprietățile generale ale întregii existențe mondiale Pentru gândirea noastră, conceptul de a fi necondiționat este cel puțin la fel de sigur ca și conceptul de a fi posibil Condițional și necondiționat, accidental și necesar, posibil și real, sunt concepte corelative: unul dintre ele este de neconceput fără celălalt; distrugând sau punând la îndoială ființa necondiționată, distrugem certitudinea oricărui fel de ființă și cunoaștere și deschidem calea celui mai absolut scepticism, dacă un asemenea scepticism ar fi posibil în practică; căci chiar și îndoindu-ne de orice, presupunem totuși existența a ceva care constituie obiectul îndoielii, care există în mod necesar, ca bază interioară atât a îndoielii în sine, cât și a obiectului îndoielii Dar dacă, drept urmare, proba ontologică, în forma pe care am prezentat-o, coincide și o confirmă pe cea cosmologică, atunci ea își împărtășește și toate neajunsurile Esențialul acestor neajunsuri, așa cum am văzut, este că ne oferă, în mod propriu vorbind, nu conceptul de Dumnezeu, ci conceptul de ființă necesară și în această privință nu reușește să-și atingă scopul real, și anume, să dovedească existența Divinității ca Ființă Vie și distinctă de lume Dar ființa absolută și Divinitatea sunt departe de a fi concepte identice; chiar și negarea Divinului poate fi conciliată cu ființa absolută: astfel materialismul însuși, în materia sa autoexistentă, ca bază substanțială a oricărei ființe particulare și condiționate, poate găsi acea ființă necesară, care este discutată în argumentul ontologic al tipul pe care îl luăm în considerare Nesuplimentat de alte predicate, conceptul de a fi necesar în cel mai apropiat mod duce la o idee panteistă a lui Dumnezeu ca substanță absolută Dacă mulți filozofi scolastici nu numai că au acceptat această dovadă, ci și-au atașat Biblioteca "Runivers " - - o semnificație specială pentru el, aceasta ar putea fi doar pentru că în spatele conceptului abstract de "existent cu adevărat, în mod necesar, necondiționat" au ascuns întotdeauna o concepție religioasă despre Dumnezeu, a cărei esență este departe de a fi epuizată de un singur predicat al existenței, în ciuda afirmațiilor lor că " în divin nu există nimic în substanţă decât fiinţa însăşi, că Dumnezeu este o Fiinţă a cărei esenţă constă în a fi însăşi" (Duns Scot), etc Astfel, în forma pe care am prezentat-o, dovada ontologică, coincizând în rezultatul ei cu cea cosmologică, nu ne prezintă nimic nou în

comparație cu aceasta din urmă în materie de revelare a ființei lui Dumnezeu Pentru a fi o dovadă a existenței lui Dumnezeu, ea trebuie să provină nu dintr-un concept abstract de ființă, ci dintr-o conștiință religioasă vie, în care ființa absolută apare ca o Ființă ideal perfectă Doar o astfel de ființă contează atât pentru religie, cât și pentru filozofie, cât de curând are în minte să dovedească existența Divinului, și nu numai necesitatea recunoașterii principiului absolut al ființei Un astfel de început, în ciuda faptului că în proprietățile sale ontologice se ridică mult deasupra fiind limitat și condiționat, poate fi reprezentat pe cât de imperfect, pe atât de perfect Perfecțiunea sa poate fi concepută nu ca o proprietate originală și fundamentală a naturii sale, ci ca un fenomen ulterior în ființa sa, realizat prin dezvoltare continuă Așa este absolutul panteist al idealismului, așa este materia, ca principiu absolut al ființei, în materialism Dar un astfel de absolut nu are nimic în comun cu adevăratul concept al lui Dumnezeu și, dovedindu-i existența, afirmăm doar unul dintre elementele din conceptul lui, departe de a ajunge la ideea deplină și definită a Divinității Prin urmare, de o semnificație incomparabil mai mare atât pentru conștiința religioasă, cât și pentru gândirea filozofică este acea formă a dovezii ontologice în care mintea noastră pleacă de la conceptul de Dumnezeu ca Ființă nu numai necesară, ci și atotperfectă, și din analiza acestui concept încearcă să deducă necesitatea existenței sale reale, Onoare stabilirea clară și definitivă a acestei inițiale punctele de dovezi ontologice aparțin fără îndoială celebrului gânditor medieval Anselm, arhiepiscop de Canterbury (-) Recunoscând credința ca primul și indubitabil început al cunoașterii, Anselm era în același timp profund convins de legitimitatea și necesitatea străduinței rațiunii în urma credinței pentru a explica de la începuturile ei ceea ce este acceptat de credință Ar fi un semn al unei minți leneșe (ignavae rationis) să nu vrem să știm ce credem Printre adevărurile recunoscute de credință, fundamental și fundamental, desigur, este adevărul existenței lui Dumnezeu Încercarea de a fundamenta și explica rațional acest adevăr este, așadar, prima și cea mai importantă lucrare a rațiunii Dar încercările de acest fel care au existat înainte de vremea lui nu l-au mulțumit pe Anselm; şi totuşi importanţa neîndoielnică a acestui adevăr l-a făcut să presupună că trebuie să existe cea mai neîndoielnică dovadă a lui A găsi o astfel de dovadă pentru Anselm era o întrebare vitală Prin propria sa recunoaștere, el era atât de preocupat de această chestiune, încât nu avea odihnă, oriunde s-ar fi aflat, într-o chilie sau într-o biserică; această îngrijorare i-a întrerupt până și somnul în timpul nopții Odată a simțit ca o iluminare interioară bruscă, care a dezvăluit conștiinței sale o serie de gânduri care afirmă credința în existența Divinului *) Esența dovezii pe care a descoperit-o, așa cum este afirmată în forma sa finală în lucrarea sa: De Divinitatis essentia Proloquium **), poate fi exprimată astfel: În mintea noastră există o idee sau o noțiune a unei Ființe atotperfecte Această idee este universală și necesară; chiar și acel nebun care spune: "Nu există Dumnezeu", are totuși o idee despre o astfel de ființă sau desăvârșire, mai înaltă decât nu poate fi imaginat nimic Dar dacă în mintea noastră există un concept de atoperfect Ființă, atunci o astfel de Ființă este necesară și trebuie să existe, deoarece nu ar mai fi o Ființă atotperfectă dacă ar exista doar în imaginația noastră și nu ar avea existență reală în afara ei ♦) Golubinsky, Prelegeri despre speculație teologie , p **) Prol capac , (Patrula cursus comp Edit Migne T LVIII) Într-adevăr, ființa este

perfecțiune în comparație cu neființa sau cu existența doar în gândire; a exista în realitate este mai mult decât a exista doar într-o posibilitate sau într-o reprezentare Din aceasta este evident că însuși conceptul de o Ființă atotperfectă presupune în mod necesar ființa sa actuală; dacă avem conceptul de Dumnezeu, atunci Divinitatea însăși există În ciuda faimei răsunătoare și a importanței pe care dovada lui Anselm le-a primit în filozofia ulterioară*, ea a întâmpinat obiecții puternice la prima sa apariție Deja contemporanul lui Ansholm, călugărul Gonilo, a subliniat că este necesar să se facă distincția între obiectul actual și reprezentarea sau conceptul lui în mintea noastră "De aceea, deși este adevărat că există o Ființă, deasupra căreia nimic nu poate fi conceput, totuși, reprezentarea unei astfel de Ființe nu este încă ea însăși, la fel ca un tablou imaginat în mintea unui artist, dar încă nepictat, nu există încă imaginea în sine " Prin urmare, existența în mintea noastră a conceptului de Dumnezeu ca Ființă atotperfectă poate dovedi la fel de puțin existența sa ca și existența unei imagini inteligibile sau a reprezentării celei mai frumoase insule - existența lor reală **) *) Pentru formele ulterioare ale demonstrației Anselm, vezi Fortlage, lib cit p - Filosoful scolastic Alexander Alsky (f) o expune în formula cea mai concisă și precisă Tot-perfectul , în virtutea faptului că este atot-perfect, trebuie să existe, deoarece conceptul de existență este cuprins și în conceptul de-tot-perfect, întrucât cel mai bun (optimul) este acela deasupra căruia nu există nimic mai bine; dar lucrul real este mai bun și mai perfect decât singurul lucru posibil **) Lib pro insipiente , Cunoscutul gânditor medieval Toma d'Aquino exprimă aceeaşi idee în remarca sa împotriva dovezii lui Anselm "Din conceptul de perfecțiune sau bunătate, deasupra căruia nimic nu poate fi conceput, rezultă că există doar pentru lume, idei (pentru mintea noastră), și nu în realitatea însăși; căci existența ei actuală nu putea fi dovedită decât în așa fel încât această ființă ne-a fost indicată de fapt (empiric) Chiar dacă presupunem că este evident pentru toată lumea că numele Divinității desemnează că, mai sus decât care nimic nu mai poate fi imaginat Biblioteca "Runivers " - - Anselm însuși simțea deja punctul slab al argumentului său și, în răspunsul său la această obiecție, dacă nu o elimina, măcar a conturat calea care trebuia luată pentru a o elimina El a fost cel care a încercat să demonstreze că între conceptele lui Dumnezeu și toate celelalte concepte ale minții noastre există o diferență esențială în sensul că toate celelalte obiecte, ca limitate, având un început și un sfârșit, pot fi sau nu, pot fi fi de conceput, prin urmare, existent și nu; prin urmare, conceptele lor, care se află în mintea noastră, nu pot dovedi existența lor reală; dar a fi necondiționat și necesar nu poate fi în mod imaginabil inexistent*) Aceeași idee, în apărarea dreptului exclusiv al dovezii ontologice de a concluziona de la concept la ființă, este relevată și de Descartes El pornește de la propoziția că în ideea lui Dumnezeu semnul existenței reale este esențial, inalienabil față de concept și nu accidental, ca în toate celelalte concepte de obiecte limitate, care sunt accidentale și, prin urmare, pot să nu fie (ca, de exemplu, în prezentarea unei imagini sau a unei insule frumoase care poate sau nu există) De regulă, spune el, suntem obișnuiți în obiecte să separă conceptul lor de ființa lor reală, astfel încât să ne putem gândi la ele ca și cum nu ar exista Dar acest lucru este absolut imposibil în ceea ce privește ideea de Dumnezeu, deoarece Dumnezeu este o Ființă atotcuprinzătoare (Eus realissimum), iar existența sau ființa este o realitate, în absența sau anihilarea căreia Dumnezeu ar înceta să mai

fie Dumnezeu Cu alte cuvinte: a spune că un atribut este conținut în înalt, nu rezultă deloc că, în același timp, era și evident pentru minte că ființa desemnată cu acest nume există cu adevărat, și nu numai în domeniul cunoașterii noastre", Summa Theol p , art , ; Fortlage, lib cit , p , *) Liber contra Gaunilonen, p Răspunsul lui Anselm nu poate fi numit succes doar pentru că, lăsând temeiul propriei sale dovezi (concepția lui Dumnezeu ca Ființă atotmodernă), el dovedește doar necesitatea conceptului de a fi absolut necesar și necondiționat, care, așa cum noi am văzut, nu este același lucru și duce la un concept panteist despre Dumnezeu, pe care, desigur, Anselm nu l-a avut în gândurile sale Biblioteca "Runivers " - - natura sau în conceptul unui obiect, este același lucru cu a spune că un atribut aparține cu adevărat acestui lucru, este cu adevărat în el Dar existența reală este un atribut conținut în mod necesar în natura și conceptul Divinului Ca și în reprezentarea unui triunghi, mintea noastră trebuie să creadă în mod necesar că trei unghiuri luate împreună sunt egale cu două linii drepte, sau ca și în conceptul de cerc, ideea distanței egale a tuturor punctelor cercului față de centru este încheiat; în același mod, rațiunea noastră vede clar că în conceptul de Ființă atotperfectă, conceptul de ființă este în mod necesar conținut "De aici rezultă că adevărul existenței lui Dumnezeu, Ființa AtotPerfectă, este cel puțin la fel de sigur pe cât poate fi orice dovadă geometrică "*) Leibniz se referă cu deplină simpatie la dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu Această dovadă, "pe care Descartes a împrumutat-o de la Anselm, Arhiepiscopul de Canterbury, o numește "cu adevărat frumoasă și destul de spirituală" Acest ilustr Arhiepiscop, care a fost fără îndoială unul dintre cei mai capabili oameni ai timpului său, nu fără motiv s-a creditat cu meritul deosebit de a fi găsit un mijloc de a dovedi a priori existența lui Dumnezeu, prin propria Sa concepție, fără a recurge la luarea în considerare a lucrărilor Sale, opuse acestei dovezi de către filozofii scolastici (Gonilo și Toma d'Aquino), Leibniz consideră ♦) Descartes, Oèuvres, edit R J Simon, Discours de la Methode, p , Descartes dezvăluie aceeași idee în eseul său despre principiile filozofiei "De îndată ce sufletul nostru, între diferitele sale reprezentări, găsește ideea unei Ființe atotînțelepte, atotputernice și suprem de perfecte, atunci recunoaște în el, odată cu el, existența Lui, nu numai ca posibilă și întâmplătoare, ca în reprezentările altor lucruri, dar ca absolut necesare și eterne " Cum de ex în reprezentarea unui triunghi, ea învață că acesta constă în mod necesar în faptul că cele trei unghiuri ale sale sunt egale cu două unghiuri drepte, prin urmare, este pe deplin convinsă că într-un triunghi trei unghiuri sunt într-adevăr egale cu două unghiuri drepte; deci tocmai din simplul fapt că mintea, în reprezentarea celei mai înalte ființe perfecte, vede ca fiind cuprinsă o "existență" necesară și veșnică, concluzionează în mod necesar că cea mai înaltă ființă perfectă există cu adevărat " Descartes, Philos Werke; ed Kirchmann Princ d Philos , p , Biblioteca "Runivers " - - neîntemeiată, iar apărarea lui Descartes corectă El consideră că singurul defect al acestei dovezi este o parte din incompletitudinea ei, pe care intenționează să o compenseze Această incompletitudine constă în faptul că se bazează pe o oarecare presupunere, care mai trebuie dovedită pentru a-i da dovezi matematice Mai exact, presupune în tăcere că ideea celei mai înalte și atotperfecte Ființe din mintea noastră este o idee corectă și nu conține nicio contradicție Dar pentru ca demonstrația ontologică să fie complet de încredere și rațională, această presupunere trebuie mai întâi dovedită Aici nu se poate face referire,

așa cum face Descartes, la claritatea și separarea ideii lui Dumnezeu în mintea noastră; acest semn este înșelător, pentru că, vorbind de exemplu despre mișcare mecanică continuă (perpetuimi mobile), înțelegem clar despre ce vorbim, dar, cu toate acestea, această mișcare este un lucru imposibil și, prin urmare, claritatea acestei idei este doar aparentă *) Deci, pentru a avea dreptul de a concluziona despre existența Lui din existența în mintea noastră a ideii lui Dumnezeu, trebuie mai întâi să dovedim că această idee nu conține nicio contradicție sau, ceea ce este la fel, este posibilă Altfel, așa cum spune Leibniz, înainte de a dovedi existența lui Dumnezeu, trebuie să-și dovedească posibilitatea **) Fără aceasta, dovada ontologică ar avea doar un sens convențional; ar dovedi doar că Dumnezeu există în mod necesar, dacă o astfel de existență este posibilă, adică dacă conceptul de Dumnezeu în gândirea noastră nu conţine o contradicţie Dar cum se poate dovedi un concept necontradictoriu al lui Dumnezeu sau, care, în terminologia lui Leibniz, este unul și același, posibilitatea unei Zeități? Nu se poate spune că Leibniz a dat un răspuns complet clar și satisfăcător la această întrebare În primul rând, posibilitatea în conceptul de Dumnezeu, se pare că crede *) Nouveaux Essais lib IV, p IX, § , **) În același sens, el spune: "posibilitatea lui Dumnezeu este începutul existenței Sale efective" Rgips Phil Theol Biblioteca "Runivers " - - justifica prin negativ; posibil, spune el, trebuie să venerăm fiecare ființă până când imposibilitatea ei va fi dovedită Dar imposibilitatea existenței Divinului, cel puțin în starea actuală a cunoștințelor noastre, nu poate fi dovedită, de aceea, trebuie să recunoaștem conceptul de Dumnezeu ca neconținând contradicții, ci posibil Dar Leibniz însuși simte insuficiența acestei dovezi negative și necesitatea unei justificări pozitive a posibilității Divinității Această posibilitate, în opinia sa, poate fi dovedită în diverse moduri, și mai ales prin intermediul unui sistem de armonie prestabilită *) Dar nu este nevoie de aceste multe căi de probă; căci este suficient să dovedim doar un punct al posibilității lui Dumnezeu pentru ca dovada să fie complet solidă Leibniz găsește un astfel de punct în ideea lui Dumnezeu în conceptul nelimitații Sale Ne gândim în mod necesar la Dumnezeu ca la o Ființă nelimitată și pentru o astfel de Ființă nu pot exista obstacole în calea tranziției oricărei posibilități în realitate "Se poate crede", spune Leibniz, "că această substanță supremă, care este singura (unica), universală și necesară, nu poate ') Pe baza unui sistem de armonie prestabilită, dovada existenței lui Dumnezeu, față de care Leibniz este supărat și pe care o consideră cea mai bună, constă în următoarele Ordinea reală a atâtor substanțe (monade), dintre care una nu are nicio influență asupra celeilalte, nu poate fi produsă decât de o singură cauză universală, de care depind toate și căreia trebuie să aparțină puterea și înțelepciunea infinită, pentru a stabili această comandă reală în avans Acordul reciproc perfect și armonia atâtor substanțe, care nu au nicio comunicare între ele, nu pot veni decât dintr-o cauză comună, cea mai mare (Op Leibnitzii, od Dutens, TV ,) Dar dacă această dovadă este prea strâns legată de teoria monadologică a lui Leibniz este greu de văzut nu există nicio legătură cu dovada ontologică În caracterul său, aparține în mod evident tipului de demonstrație teleologică, ideea căreia o exprimă într-o formă mai absolută, metafizică; din armonia unității și conexiunii substanțelor primordiale individuale (monade), se concluzionează și la existența cauzei înțelepte a acestor fenomene, ca una teleologică obișnuită din armonia și unitatea unor obiecte particulare ale universului Biblioteca "Runivers " - - nu poate fi

supus nici unei limitări și trebuie să conțină orice realitate posibilă De aici rezultă că Dumnezeu este absolut perfect, întrucât perfecțiunea nu este altceva decât o anumită cantitate de realitate pozitivă *), cu eliminarea limitărilor văzute în lucruri Deci numai Dumnezeu sau o ființă necesară are acel privilegiu (privilegium) că este necesar să existe, de îndată ce El este posibil Și din moment ce nimic nu poate împiedica posibilitatea a ceea ce nu are limite și nici urmă nu conține nicio negație și nicio contradicție, atunci numai aceasta este suficientă pentru cunoașterea existenței lui Dumnezeu a priori" **) O altă îmbunătățire pe care Leibniz a considerat de cuviință să o facă în argumentul ontologic a vizat însuși conținutul acelui concept de Dumnezeu din care a fost trasă concluzia despre existența Sa Anselm, după cum am văzut, a pornit de la conceptul de Dumnezeu ca o Ființă atotperfectă La Descartes, împreună cu această definiție, ca echivalentă cu ea, se întâlnește adesea conceptul de Dumnezeu ca Ființă atotreală (Ens realissimum) Leibniz constată că ideea lui Anselm despre o ființă generală nu este suficient de simplă și poate confunda unele minți cu complexitatea ei; prin urmare, în opinia sa, este mai bine să o înlocuim cu ideea unei Ființe Necesare, care, fiind destul de simplă, nu necesită nicio analiză preliminară și reprezintă o ființă la fel de simplă ca ea însăși, a cărei posibilitate poate cel mai mult fi ușor dovedit Mai întâi exprimată clar și definitiv de Anselm, completată și oarecum modificată de Descartes și Leibniz, dovada ontologică a fost pusă pe primul loc printre alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu în filosofia rațională Leibnitz-Wolf Dreptul său la un astfel de loc consta în faptul că acesta, cu o puritate mai mare decât altele, păstra un caracter strict rațional *) "Perfectio non sit nisi magnitudo realitatis positivao praecise sumpta" ♦) Princ phil §§ XLI, XLV Vezi și Théologie des Leibnitz a lui Pichler, , p , Biblioteca "Runivers" - - ter și a fost considerată o inferență despre existența lui Dumnezeu a priori, dintr-un concept pur al lui *) Kant, în critica sa față de dovezile existenței lui Dumnezeu, îi acordă și el de bunăvoie primul loc printre altele; ea, după părerea sa, este principala dovadă a existenței lui Dumnezeu, deoarece intră vizibil sau imperceptibil în toate celelalte concluzii similare și, în caracterul ei pur logic, cu mai multă dreptate decât altele, merită denumirea de demonstrație rațională Dar o astfel de presupusă semnificație a ei îl determină să o trateze cu mai multă severitate, în speranța că, scuturându-l, să distrugă deodată puterea și alte dovezi În opinia sa, dovada ontologică cu siguranță nu rezistă criticii nici în formă, nici în conținut În esență, este o concluzie de la necesitatea conceptului la necesitatea obiectului notat de concept Dar "necesitatea necondiționată a unei judecăți este departe de a fi necesitatea necondiționată a unui obiect Prima exprimă necesitatea condiționată a lucrului sau a predicatului în judecată Astfel, propoziția geometrică că un triunghi are trei unghiuri este absolut necesară; dar nu indică faptul că trei unghiuri sunt absolut necesare în sine, ci doar că, dat fiind un triunghi, acesta are în mod necesar trei unghiuri Totuși, necesitatea logică are o putere atât de mare fermecătoare încât din conceptul de lucru a ♦) Considerând de prisos să se atingă aici diverse (asemănătoare, totuși, în ceea ce privește ideea principală) forme particulare în care, mai mult sau mai puțin cu succes, această dovadă a fost prezentată în filosofia co-kantiană, vom cita doar una, aparținând Baumgarten, remarcabil că tocmai împotriva obiecțiilor lui Kant i-au fost îndreptate în Critica rațiunii pure Conceptul despre Dumnezeu care există în mintea noastră este conceptul unui obiect perfect Obiectul perfect este totalitatea

(Inbegriff) tuturor realităților Dar unirea tuturor realităţilor într-un singur obiect nu se poate contrazice; căci toate realităţile sunt determinări afirmative, iar ceea ce se afirmă nu se poate contrazice Acum, din moment ce Ființa cea mai perfectă, prin însuși conceptul ei, are toate realitățile, trebuie să aibă și realitatea existenței, astfel încât deja în însuși conceptul de Dumnezeu se află ceea ce El este cu adevărat și putem deduce din conceptul despre El la existenţa Lui Metafizică , §§ - Biblioteca "Runivers " - - a priori, în conținutul căruia, conform opiniei generale, există și un semn al existenței, s-au gândit să tragă concluzia că obiectul exprimat prin acest concept trebuie să existe în mod necesar (după legea identității) și că această existență însăși are un caracter necesar, deoarece este conceput în conceptul însuși și este cerut de presupunerea că îi corespunde un obiect special Negând predicatul într-o judecată identică, admitem, desigur, o contradicție și, prin urmare, pentru a o evita, trebuie să afirmăm că primul îi aparține celui din urmă Dar dacă începem să negăm atât subiectul, cât și predicatul în același timp, atunci nu va exista nicio contradicție; căci aici nu este nimic de contrazis A presupune un triunghi și a nega trei unghiuri ar fi, desigur, o contradicție; dar nu există nicio contradicție pentru a nega triunghiul și trei unghiuri unul lângă altul La fel este și conceptul de ființă absolut necesară Negindu-i existenta, negi obiectul cu toate atributele lui: unde este contradictia aici? În afară nu există nimic care să poată fi contrazis, căci obiectul nu trebuie să fie necesar în exterior; înăuntru nu există nici o contradicție, deoarece distrugând obiectul, i-ați distrus întreaga latură interioară Astfel, distrugând subiectul și predicatul împreună în judecată, nu admit nicio contradicție, oricare ar fi predicatul Acest defect fundamental al dovezii ontologice, care constă în incorectitudinea metodei de inferență, după Kant, ar fi suficient pentru a "preface toată această dovadă în nimic"; dar, în plus, permite încă destul de ilegal "amestecarea semnelor logice cu cele reale" și deci incorecte nu numai ca formă, ci și ca conținut Ea derivă din conceptul de Dumnezeu un semn nou, neconținut în el, al ființei actuale Totuși, un nou semn real al unui concept care își mărește conținutul nu poate fi cuprins în conceptul în sine, ci trebuie împrumutat de undeva din afara sferei conceptului Dar este acesta un semn de a fi? Eu Ființa nu este evident un semn real, adică nu este conceptul de ceva adăugat conceptului de lucru Ființa este o simplă poziție (Poziție) a unui lucru sau semne cunoscute ale ei înșiși OOC V KUDRYAVTSEV, vol Biblioteca "Runivers" - in tine; în sens logic este o copula într-o judecată În judecata: "Dumnezeu este atotputernic", sunt incluse două concepte: Dumnezeu și omnipotență; cuvântul: "este" nu are sensul predicatului, ci înseamnă doar adăugarea predicatului la subiect Luând întregul subiect (Dumnezeu) cu toate predicatele lui (inclusiv atotputernicia) și spunând: Dumnezeu există sau există, nu adaug aici conceptului un nou atribut, ci pun subiectul în sine cu toate predicatele sale, adică Indică relația obiectului însuși la conceptul meu Ambele exprimă același lucru și, prin urmare, presupunând subiectul conceptului de dat (în cuvinte: el există), nu îl înmulțesc cu nimic Astfel realul conține același lucru ca și posibilul O sută de taleri reali nu sunt altceva decât o sută de taleri posibili Acestea din urmă semnifică conceptul, cele dintâi obiectul și recunoașterea realității sale; dacă ar fi ceva mai mult decât primul, atunci conceptul meu nu ar exprima întregul subiect și nu i-ar corespunde "*) Critica lui Kant a argumentului ontologic, ale cărui idei principale le-am schițat acum, în ansamblu prezintă dificultăți considerabile de înțelegere **) Prin

urmare, o considerăm indispensabilă pentru cititorii noștri *) Critica rațiunii pure, trad M Vladislavleva, , p - **) "Toată această secțiune a Criticii rațiunii pure" (Despre idealul transcendental, care include critica asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu), spune ultimul editor al lucrărilor sale, celebrul filozof Kirchmann, "este mișcător în sfera metodelor scolastice şi în aceasta se deosebeşte izbitor de secţiunile anterioare Kant ъ aici este ghidat de propoziţii care contrazic propriul său principiu critic şi izvorăsc din acea foarte veche metafizică a cărei fantomă dorea să o distrugă Cu privire la critica dovezii cosmologice, Kirchman se exprimă foarte tăios, că în nz încercăm în zadar să prezentăm ceva inteligibil-obiectiv În critica dovezii ontologice găsește același joc scolastic cu concepte și relații a căror tautologie iese adesea la lumină Există mult adevăr în aceste remarci ale lui Kirchman, deși nu se poate fi de acord cu explicația sa cu privire la motivul pentru o asemenea vagitate și confuzie, pe care o vede într-o anumită intenție a lui Kant, tocmai de teamă ca cititorul să nu creadă că prin atacurile sale asupra dovezile existenței lui Dumnezeu, el vrea să pună la îndoială însăși această ființă Kirchmann, Erlâuterungen zìi Kritik lui Kant Dr Vernunft, , p - , Biblioteca "Runivers " - - este indicat să facem aici o prezentare simplificată a principalelor sale rezultate sub îndrumarea unuia dintre cei mai egali și mai riguroși adepți ai filozofiei critice *) Dovada ontologică, așa cum a fost acceptată în filosofia Leibniz-Wolf, poate fi formulată astfel: tot ceea ce nu conține o contradicție (gândibilă) este posibil; dar esența atot-realului nu conține contradicție, de aceea este posibilă; dar dacă este posibil, atunci chiar există Dar și mai precis și mai corect, această dovadă ar trebui exprimată astfel: orice concept care nu conține o contradicție este posibil; dar conceptul de ființă atotreală nu conține o contradicție, prin urmare, conceptul de ființă atotreală este posibil etc Dar este suficientă o astfel de simplă schimbare a termenilor silogismului și aducerea lui într-o formă exactă pentru a vedea imediat toată incorectitudinea ei Concluzia corectă a acestui silogism este că conceptul de ființă atotreală este posibil, iar în prima sa formă rezultă că o ființă atotreală este posibilă În această formă, cuvântul este complet aruncat ilegal: conceptul, și din posibilitatea logică a conceptului, care a fost discutată în primele două premise, se concluzionează la posibilitatea obiectului însuși, se spune: așadar, un ființa totală reală este posibilă Dar acest lucru nu poate fi concluzionat Gândind, desigur, putem uni toate realitățile într-una singură fără contradicție (căci doar negațiile sunt opuse logic realităților); dar posibilitatea logică este diferită de cea reală și nu rezultă în niciun caz că ceea ce este posibil din punct de vedere logic ar trebui deci să fie posibil și real Din faptul că mă pot gândi la toate realitățile (sau perfecțiunile) ca fiind unite, nu rezultă încă că toate pot exista în unitate Nu știm dacă toate realitățile, combinate în conceptul de ființă absolută în gândire, pot exista una sub alta în realitate și dacă nu există o astfel de ființă între lucruri în sine *) Kiesevetter Vezi lui Versuch e fassl Darstellnng d kritish Philos , Th p - * Biblioteca "Runivers" - - ceea ce ar face imposibilă existenţa unei fiinţe atotreale Un alt neajuns al dovezii ontologice este că ea consideră realitatea un semn care face parte din conceptul de ființă atotreală și, din această cauză, se consideră îndreptățită să concluzioneze după cum urmează: o ființă atotreală conține toate realitățile ; dar existența este realitate și, în consecință, existența reală aparține și ființei atotreale Prima propoziție a acestui silogism este, desigur, corectă; dar a doua:

existența este realitate, este falsă Pentru a vedea că existența nu este realitate, să ne imaginăm în mintea noastră vreun obiect, de exemplu tabel și definiți exact toate realitățile sau proprietățile esențiale care îi aparțin și fac ca acest obiect să fie conceput de noi tocmai acest obiect, și nu altul Să presupunem atunci că acest obiect la care ne gândim, tabelul, este real sau există; putem observa cu ușurință că prin aplicarea unui semn al ființei unui obiect anterior concepibil, ca numai posibil, nu se atașează nicio realitate nouă sau proprietate nouă Altfel, obiectul actual (tabelul actual) ar avea mai multă realitate și, în consecință, obiectul imaginabil sau posibil nu ar mai fi același cu cel actual; masa propriu-zisă nu ar mai fi cea la care mă gândeam înainte ca posibil Un alt exemplu: imaginați-vă doi oameni care au exact aceeași idee despre același obiect, dar unul dintre ei și-o imaginează pentru sine ca posibil, iar celălalt ca real Dacă ființa reală ar fi o realitate, atunci ambele nu ar reprezenta același obiect Realitatea și posibilitatea, așadar, nu sunt realitatea lucrului pe care îl gândim, ci doar relația ei cu facultatea noastră de cunoaștere, prin care, însă, nimic nu se schimbă în lucrul gândibil însuși Așa cum ființa actuală nu este realitate, la fel nu este nici perfecțiunea, iar dovada ontologică nu va fi mai puternică dacă înlocuim conceptul de ființă atotreală cu conceptul lui Ansel de ființă complet perfectă și spunem: Biblioteca "Runivers " - - o ființă perfectă are toate perfecțiunile, prin urmare o ființă perfectă are ființă reală O sută de taleri imaginari, după cum observă pe bună dreptate Kant, nu vor deveni nici mai reali, nici mai perfecți din faptul că eu cred că ei există cu adevărat; conceptul de o sută de taleri va rămâne același concept, fie că îi consider posibili sau actuali în gândirea mea Rezultatul general al criticii lui Kant asupra dovezii ontologice este că această dovadă nu concluzionează în mod logic de la posibilitatea conceptului de Dumnezeu la posibilitatea Divinului și, apoi, de la posibilitatea Divinului la ființa Sa actuală Dar nu avem dreptul să extragem ființa din concept Posibilitatea și chiar necesitatea gândirii nu dovedește posibilitatea sau realitatea unui obiect gândibil Chiar dacă admitem că existența este realitate sau perfecțiune, atunci va urma doar că ființa totală reală pe care trebuie să o gândim ca existând, și nu că ea are ființă și în afara gândirii noastre, există cu adevărat Atât din istoria dovezii ontologice, cât și din critica lui Kant îndreptată împotriva lui, nu este greu de observat că obiecțiile la consecvența sa privesc două puncte: a) metoda de inferență de la conceptul de Dumnezeu la ființa Sa actuală; b) însuși conținutul acestui concept Nu avem dreptul de la existența oricărui concept în mintea noastră să concluzionam la ființa obiectului notat de acest concept; dar chiar dacă am avea acest drept, nu ar face mai solidă dovada ontologică, deoarece semnul existenței reale nu intră deloc în conținutul conceptului de Dumnezeu, doar ca concept În ceea ce privește prima obiecție, după ce a prezentat-o, Kant, în esență, nu a spus nimic nou; am văzut că a apărut imediat după apariția dovezii lui Anselm și că atât Anselm însuși, cât și apărători celebri ai lui, precum Descartes și Leibniz, au fost nevoiți să ia în considerare aceasta Numai asta arată că Biblioteca "Runivers " - - această obiecție este într-adevăr foarte serioasă De fapt, metoda de inferență folosită de proba ontologică, deducând adevărul existenței lui Dumnezeu din conceptul lui, este o metodă oarecum neobișnuită pentru gândire, greu de justificat De regulă, concluzionăm despre existența reală a unui obiect fie din impresia sa directă asupra noastră (de exemplu, despre existența obiectelor empirice), fie cu ajutorul inferenței raționale

din acțiuni sau fenomene la cauza lor; concluzionăm aici de la cunoscut sau dat în experiență la necunoscut; dovezile cosmologice și teleologice merg în acest fel, concluzând fie de la proprietățile generale ale ființei lumii, fie de la trăsăturile calitative ale lumii fizice la existența Primei Cauze a lumii Dacă proba ontologică ar proceda în acest fel, atunci presupunând existența ideii lui Dumnezeu în mintea noastră ca un fapt al experienței interioare, ar trebui să concluzionăm din proprietățile acestei idei că numai o ființă reală, cea mai înaltă poate fi cauza ei În felul acesta, după cum vom vedea, merge așa-numita dovadă psihologică a existenței lui Dumnezeu Dar proba ontologică se gândește să dovedească existența obiectului său dintr-un singur concept pur al acestuia Că, în raport cu cea mai mare parte a conceptelor minții noastre, această metodă de probă este complet insuportabilă, este evident Doar pentru că reprezint sau cred că un obiect există, nu rezultă deloc că el există Acest lucru a fost foarte bine înțeles atât de adversarii, cât și de apărătorii dovezii ontologice Prin urmare, este evident că pentru a apăra dreptul la o astfel de concluzie aparent ilogică, acesta din urmă a trebuit să îndrepte toate eforturile pentru a demonstra că conceptul de BC-uri este un concept sui generis, special și exclusiv, că în raport cu acesta este posibilă și legală o astfel de metodă de inferență, care este inacceptabilă în raport cu alte concepte După cum am văzut, adăugarea și corectarea pe care Descartes a considerat necesar să o facă în demonstrația ontologică constă în evidențierea acestei trăsături a conceptului de Dumnezeu Această trăsătură constă în faptul că Biblioteca "Runivers" - - că în conceptul de Dumnezeu semnul existenței reale este esențial, în mod necesar de conceput, dar nu întâmplător, ca în conceptele de obiecte finite, care pot sau nu să existe și care, prin urmare, nu necesită să le gândim ca fiind în mod necesar existente Acest lucru, după cum vom vedea, este destul de adevărat Dar această trăsătură a conceptului de Dumnezeu dovedește doar că, având acest concept, gândul la Dumnezeu, trebuie neapărat să ne gândim la El ca existând, întrucât semnul existenței este în mod esențial inclus în acest concept, dacă renunțăm la el, ar distruge conceptul în sine: dar nu dovedește încă că un obiect neapărat conceput de un obiect cu adevărat existent există și în afara minții noastre Adevărat, pentru un gânditor filozofic neexpert în subtilități, o astfel de distincție poate părea prea subtilă și lipsită de importanță Pentru conștiința directă și gândirea obișnuită, este chiar complet de neînțeles și de neînțeles modul în care trebuie să ne gândim în mod necesar la Dumnezeu ca existent (ceea ce Kant admite pe deplin), să-i recunoaștem ființa la cererea rațiunii și, în același timp, să nu-l cunoaștem sau să o considerăm nesigură daca el chiar exista sau nu? Nevoia de a gândi un obiect ca existent pentru gândirea obișnuită se contopește cu adevărul ființei sale și pentru noi ni se pare ciudată, chiar imposibilă din punct de vedere psihologic, o asemenea stare a puterii noastre cognitive care ne-ar obliga să gândim un obiect ca fiind existent, ceea ce, de fapt, poate să nu fie Din acest punct de vedere, obiecția lui Kant poate părea, desigur, o exigență și o rafinare excesivă a speculației metafizice; dar, cu toate acestea, pentru gândirea strict filozofică ea rămâne în toată puterea ei și nu poate fi distrusă în felul la care recurge Descartes, și anume prin indicarea exclusivității conceptului de Dumnezeu într-o serie de alte concepte ale minții noastre Va rămâne excepțional în sensul că, gândindu-ne la Dumnezeu, trebuie să ne gândim la El ca existând, dar dacă El există cu adevărat, conceptul în sine nu spune încă Argumentul

lui Descartes dovedește doar necesitatea subiectivă a conceptului de Dumnezeu în această și nici o altă formă, dar nu și necesitatea obiectivă a existenței lui Dumnezeu Biblioteca "Runivers " - - De asemenea, Leibniz a simțit nevoia de a completa lacuna existentă în proba ontologică, printr-o indicație prealabilă a dreptului de a deduce de la concept la ființă și, după cum am văzut, s-a gândit să ajute problema cu o dovadă preliminară a concevabilității sau consistența logică a conceptului de Dumnezeu Dar această cale este și mai puțin reușită decât cea anterioară Particularitatea conceptului de Dumnezeu ar putea încă justifica cursul excepțional de inferență de la concept la ființă; dar un simplu concept logic autocontradictoriu (posibilitate), un semn, o idee comună despre Dumnezeu cu multe alte concepte, nu poate servi deloc ca o astfel de justificare Nu vorbim despre faptul că însăși metoda lui Leibniz de a apăra necontradicția sau posibilitatea conceptului de Dumnezeu în mod negativ și anume că este imposibil să se dovedească inexistența lui Dumnezeu, că până acum știința nu poate prezenta orice date care ar contrazice posibilitatea Divinului, este extrem de nesatisfăcător, ceea ce este parțial conștient de Leibniz însuși Dacă conceptul logic consistent al lui Dumnezeu ar fi mai bine justificat, nu ar putea adăuga nimic la puterea dovezii ontologice Pe de o parte, posibilitatea logică nu garantează deloc posibilitatea reală Putem, în cuvintele lui Leibniz însuși, să gândim ca posibil și să ne imaginăm în mod clar mișcarea perpetuam mobile sau mecanică continuă, dar o astfel de mișcare este de fapt imposibilă Pe de altă parte, posibilitatea foarte reală a obiectului conceptului (dacă aceasta a fost dovedită) încă nu dovedește deloc existența unui obiect posibil De exemplu posibilitatea foarte reală de a construi o casă care există în imaginația mea nu asigură deloc existența ei reală, pot fi întâlnite obstacole de netrecut care împiedică realizarea imaginației mele Dacă Leibniz, care confundă constant posibilitatea logică și reală, remarcă cu privire la ideea lui Dumnezeu că pentru o ființă absolută, în virtutea însăși nemărginirea ei, nu pot exista obstacole în calea tranziției posibilității în realitate, atunci aceasta din nou poate avea loc numai în raport cu conceptul nostru despre Dumnezeu Pentru noi, în însăși ideea Divinului, ca Ființă nelimitată, Biblioteca "Runivers" - - desigur, nu poate exista nicio piedică în a-L considera real; dar avem dreptul de a judeca realitatea în funcție de cerințele gândirii ? Kant notează la aceasta că, limitat de cercul ideilor noastre subiective și necunoașterea lucrurilor în sine, nu putem ști dacă între aceste lucruri și așa ceva ar face imposibilă existența unei ființe absolute de conceput de noi Astfel, nu i-a fost greu lui Kant, urmând gândirea celor mai vechi oponenți ai dovezii ontologice, să infirme consistența ei filosofică, mai ales în forma în care i-a fost dată în filosofia Leibniz-Wolf *) Dar, recunoscând ca nereușite încercările lui Descartes și Leibniz de a umple golul accesibil obiecțiilor, pe care o prezenta dovada lui Anselm, ar trebui să renunțăm complet la această dovadă, urmând exemplul multor filozofi**), și să o predăm arhivelor lui istorie? *) Critica lui Kant a fost mult facilitată de îmbunătățirea imaginară pe care Leibniz s-a gândit să o facă în demonstrația ontologică, înlocuind conceptul lui Anselm de o Ființă atotperfectă cu conceptul de Ființă Necesară Desigur, Leibniz are dreptate când remarcă că reprezentarea unei Ființe atotperfecte este un concept destul de complicat și că este mult mai dificil să se dovedească în prealabil conceperea sau posibilitatea unei astfel de ființe decât posibilitatea și conceperea unui necesar fiind Asumarea unei ființe necesare este

direct cerută de existența ființelor condiționate și accidentale Dar aici ceea ce se câștigă în simplitatea conceptului se pierde în forța dovezii Scopul ontologicului, ca și alte dovezi de acest fel, este de a dovedi tocmai existența lui Dumnezeu Dar conținutul ideii noastre despre Dumnezeu este epuizat de conceptul de ființă necesară (sau mai degrabă de esență, deoarece conceptul de persoană nu intră direct în conceptul de ființă necesară)? Evident nu Am observat deja că sub conceptul de ființă sau ființă necesară, atât dualismul, cât și panteismul și chiar materialismul se pot ascunde Toate aceste direcții pot admite ființa sau esența necesară, necondiționată ca principiu fundamental al ființei lumii, dar de aici este încă departe de recunoașterea lui Dumnezeu ca Ființă diferită de lume nu numai în ființă, ci și în perfecțiuni Același lucru trebuie spus în parte despre înlocuirea de către Descartes a conceptului de ființă totală perfectă cu conceptul de ființă totală reală (Ens realissimum), deși ambele sunt adesea identificate cu el Ființa atot-justului seamănă foarte mult cu absolutul panteist *♦) Așa că Pfleiderer (Religionsphilosophie, ,) numește dovada lui Anselm și Descartes produsul unei școli goale Biblioteca "Runivers " - - filozofia, ca un gunoi inutil moștenit din scolastică? Dar simplele nume ale unor oameni eminenți ai lumii filosofice precum Descartes, Leibniz, Hegel, care au încercat într-un fel sau altul să apere sensul dovezii ontologice, sunt suficiente pentru a nu o trata cu atât de dispreț, deși chiar încercările lor pentru a completa această dovadă, arată că în forma lor obișnuită are într-adevăr deficiențe care trebuie remediate Deficiența fundamentală a acestei dovezi, potrivit lui Kant și al celorlalți oponenți ai săi, este că ea constă dintr-un concept de ființă, din necesitatea de a gândi un obiect cunoscut ca existent pentru existența sa actuală Dar să ne uităm mai atent, este acest punct de plecare al tuturor obiecțiilor la dovezile noastre la fel de adevărat necondiționat pe cât se crede? Chiar nu avem niciodata si in nici un caz dreptul de a concluziona de la concept la fiinta, de la necesitatea gandirii unui obiect care exista la existenta lui reala? Întreaga soartă a dovezii ontologice, posibilitatea sau imposibilitatea ei, depinde de soluția fundamentală a acestei întrebări Dar dovada ontologică în sine nu oferă și nu poate oferi o soluție fundamentală acestei întrebări Se află în afara limitelor sale, în teoria generală a cunoașterii noastre, și în conformitate cu aceasta poate primi atât o decizie pozitivă, cât și una negativă Întreaga forță a obiecțiilor lui Kant își are rădăcinile în teoria sa generală a cunoașterii și are o semnificație deplină doar din punctul de vedere al acestei teorii Dacă conceptele și ideile noastre raționale (cum ne învață el) sunt produse pur subiective ale facultății noastre cognitive, dacă principalele categorii ale rațiunii noastre (inclusiv posibilele (Schulwitz) și nu crede că în momentul de față i-ar trece cuiva prin cap să-l reînnoiască Dovada ontologică, spune Trendelenburg (Log Untersuchungen I, ,), nu este propriu-zis nici un fel de dovadă De îndată ce vor să ajungă la ființa lui Dumnezeu într-o singură gândire formală și fără să o părăsească, nu realizează nicio ființă, pentru că prin aceasta se îndepărtează de ființă Prin urmare, Kant are perfectă dreptate în critica sa asupra acestei dovezi Biblioteca "Runivers " - - realitate, necesitate) sunt doar forme subiective, cărora nu le corespunde nimic în realitate, dacă, în general, nu cunoaștem toate obiectele așa cum sunt ele în realitate, ci așa cum ni se pare că există conform structurii naturii noastre cunoașterii, atunci, evident, nu avem dreptul de a concluziona de la existența lor în noi la a fi în afara noastră, de la posibilitatea,

realitatea și necesitatea conceptelor de a concluziona la posibilitatea sau realitatea de a fi, pe care ele o semnifică În special, din faptul că rațiunea noastră, conform legilor sale subiective, ne face să ne gândim la Dumnezeu ca existent, nu putem concluziona despre existența Sa actuală Dar problema capătă un cu totul alt aspect, de îndată ce părăsim acel punct de vedere subiectiv-idealist pe care stă teoria cunoașterii lui Kant, dacă admitem că cunoașterea noastră are un caracter obiectiv corespunzător realității, că putem ști nu numai , ca să spunem așa, cunoștințele noastre însăși, dar și realitatea așa cum este în afara cunoștințelor noastre Din acest punct de vedere, se deschide nu numai posibilitatea, ci și necesitatea existenței în mintea noastră a unor astfel de concepte, a căror existență însăși în noi servește deja ca o asigurare a adevărului lor Dacă ne este posibil să cunoaștem ființa actuală, atunci această posibilitate este fezabilă numai în ipoteza că acele concepte de bază și necesare care stau la baza întregii noastre cunoașteri și condiționează însăși posibilitatea ei (categorii și idei) au nu numai subiectiv, ci și un sens obiectiv, că, prin urmare, însăși existența lor în mintea noastră garantează adevărul lor real Din acest punct de vedere asupra cunoașterii noastre, în raport cu conceptul particular pe care îl luăm în considerare, conceptul de Dumnezeu, întrebarea principală, evident, ar trebui să fie dacă acest concept aparține numărului de astfel de concepte necesare ale minții noastre? Dacă suntem capabili să răspundem afirmativ la această întrebare, atunci dovada ontologică va fi destul de posibilă și legitimă Din aceasta rezultă clar care este adevărata latură slabă a dovezii noastre și care ar trebui să fie adăugarea și justificarea acesteia Partea sa slabă este aceea - - că presupune în spatele ei o anumită teorie generală a cunoașterii, presupune obiectivitatea acesteia și odată cu ea posibilitatea de a deduce de la concept la ființă Pentru ca ea să fie cu adevărat puternică și destul de justificată din punct de vedere filozofic, ea, în opinia noastră, ar trebui formulată astfel; conceptele necesare ale rațiunii noastre corespund realității; dar conceptul de Dumnezeu (care, ca trăsătură esențială, include predicatul ființei reale) este un concept necesar; în consecință, conceptul de Dumnezeu corespunde unui obiect real (adică, Zeitatea pe care o concepim există de fapt) În ce măsură dovada ontologică în forma sa obișnuită satisface această formulă? În ceea ce privește prima premisă, proba ontologică o acceptă ca o presupunere Acesta, după cum am observat, este defectul acestei dovezi, deși nu considerăm acest defect atât de important încât să-i distrugă în prealabil toată semnificația Limitată strict de limitele sale, ca dovadă a unui adevăr cunoscut, proba ontologică nu intră și nu poate intra într-o explicație a problemei fiabilității cunoștințelor noastre Ea trebuie să accepte prima sa premisă ca concluzie finală a unei teorii metafizice a cunoașterii În această privință, ea nu diferă câtuși de puțin de alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu, care decurg și din diverse presupuneri, a căror justificare se află în afara domeniului lor; astfel, de exemplu, este asumarea oportunității lumii în proba teleologică Dar, bazată pe o anumită presupunere, ea poate avea în mod evident semnificație și forță obligatorie doar pentru cei care împărtășesc această presupunere, tocmai pentru cei care acceptă corespondența gândirii cu ființa actuală; se bazează în întregime pe încrederea în puterea și adevărul gândirii noastre Prin urmare, obiecțiile lui Kant la această dovadă fie își păstrează toată forța lor irefutabilă, fie dispar de la sine, judecând dacă acceptăm această presupunere sau nu Dacă toate cunoștințele noastre sunt subiective,

dacă conceptele noastre despre lucruri ne prezintă lucrurile doar în modul în care ni sunt prezentate par după legile subiective ale spiritului nostru, și nu așa cum sunt ele cu adevărat, atunci, evident, dovada ontologică, deducând de la concept la ființă, nu are forță Dacă gândirea noastră, desigur, în anumite condiții logice ale corectitudinii sale, corespunde realității, atunci o dovadă ontologică este foarte posibilă De aceea, în conformitate cu opiniile asupra sensului gândirii noastre și asupra relației sale cu ființa actuală, s-au schimbat și punctele de vedere asupra semnificației lui ontol dovadă: în timp ce Kant nu i-a acordat nici cea mai mică importanță, Hegel, pe baza teoriei sale despre identitatea gândirii și a ființei, a considerat această dovadă singura adevărată și singura filozofică *) Dar teoria cunoașterii, contrar idealismului subiectiv, recunoscând corespondența gândirii cu ființa, oferă celor care împărtășesc această teorie doar un punct de plecare ferm pentru demonstrația ontologică, prima ei premisă Conform acestei teorii, trebuie să admitem că conceptele necesare ale minții tale corespund realității Dar întrebarea este, oare conceptul de Dumnezeu aparține acestui tip de concept? Trebuie să dovedim a doua premisă a schemei noastre de dovezi ontologice: conceptul de Dumnezeu este un concept necesar al minții noastre Răspunsul la această întrebare, dezvăluirea acestei premise, sunt acele completări la dovezile ontologice care au fost făcute de Descartes și Leibniz Leibniz dezvăluie un singur semn, general și formal, al necesității conceptului de Dumnezeu: aceasta este consistența lui logică sau, după cum spune el, posibilitatea Divinului; căci este evident că un concept care se contrazice nu poate fi *) Cu toate acestea, Hegel reține doar ideea principală a dovezii ontologice și nu o prezintă sub nicio formă concretă, silogistică Pentru el, de fapt, întreaga primă parte a sistemului său, logica identică cu metafizica, constituie o dovadă ontologică "Conceptul pur", spune el, "este conceptul cel mai absolut, divin, este reprezentarea directă a autodeterminarii lui Dumnezeu la ființă" Dovada ontologică constă, așadar, în dezvoltarea dialectică totală a gândirii pure, în care conceptul absolut își dă obiectivitate necesar Descartes și parțial Anselm au încercat să demonstreze această trăsătură a conceptului de Dumnezeu, că atunci când ne gândim la El, trebuie neapărat să ne gândim la El ca existând Dacă avem în vedere doar această latură a conceptului de Dumnezeu, atunci trebuie să considerăm satisfăcătoare explicația lui Descartes despre aceasta Conceptul de Dumnezeu diferă cu adevărat de toate celelalte concepte ale minții noastre în sensul că predicatul ființei reale este o trăsătură necesară și esențială în el Conceptul de Dumnezeu este conceptul unei Ființe atotreale (Descartes) sau, mai precis și mai exact, așa cum definește Anselm acest concept, al unei Ființe atotperfecte Dar să presupunem că dintre predicatele unei astfel de ființe omitem semnul ființei reale? În acest caz, în ideea atot-realului, o singură realitate nu va fi suficientă, în ideea atot-perfectului, o singură perfecțiune (adică, ființa actuală); dimpotrivă, va conține negație și imperfecțiune (adică inexistență) Conceptul de atot-real și ato-perfect nu va mai fi noțiunea de totalitate a tuturor realităților sau a tuturor perfecțiunilor; un astfel de concept va conține o contradicție, se va distruge Putem scăpa de această contradicție doar atunci când includem în acest concept un semn al ființei reale, ca esențial și inseparabil de acesta Dar aici ne întâlnim cu obiecţia lui Kant, care amenință să transforme în nimic toate eforturile filozofilor care au încercat să dezvăluie

particularitatea conceptului de Dumnezeu pe care am indicat-o Existența, în opinia sa, nu este un predicat sau perfecțiune reală, ci simpla poziție a unui lucru imaginabil în conștiința noastră O sută de taleri nu vor deveni nici mai reali, nici mai perfecți din faptul că începem să ne gândim la ei ca existenți cu adevărat; în gândirea noastră rămân aceleaşi sută de taleri Deci conceptul de Dumnezeu rămâne în mintea noastră același concept, indiferent dacă începem să atribuim predicatul existenței reale sau nu Dar toată această obiecție se bazează, în opinia noastră, pe o neînțelegere decisivă și pe o confuzie deliberată sau nu a categoriei generale a ființei cu conceptul particular de ființă reală Sub categoria generală a ființei, desigur, în mod egal Biblioteca "Runivers " - - toate reprezentările și conceptele noastre se potrivesc fără excepție, indiferent dacă obiectele pe care le desemnează există sau nu, dacă aceste concepte sunt false sau adevărate De îndată ce un obiect este dat în gândirea sau reprezentarea noastră, el eo ipso există, este în gândirea noastră O astfel de ființă, așa cum observă pe bună dreptate Kant, este simpla poziție a unui obiect în conștiința noastră; atunci când acestui obiect i se atribuie vreun semn, atunci, evident, o astfel de ființă nu poate fi decât o legătură, și nu un predicat într-o judecată; ca predicat, ar repeta doar poziția subiectului în conștiința noastră, dar nu i-ar adăuga niciun atribut nou Spunând, de exemplu: om, ne referim, desigur, că el este în gândirea noastră; poziționând acest concept în minte, punem și ființa sa mentală în el; spunând: omul este o ființă rațională, dezvăluim această stare mentală a ființei, o facem un mănunchi de judecată; dacă ne-am gândi să transformăm acest conjunctiv într-un predicat, spunând: omul este existent sau: există, am repeta evident acest conjunctiv într-o formă diferită, și nu am câștiga niciun predicat nou Dar, evident, nu este vorba despre o astfel de ființă în dovada ontologică și nu era ceea ce aveau în vedere filosofii, cu un asemenea efort apărând în spatele conceptului de Dumnezeu semnul existenței cuprins în el Din categoria simplă a ființei, ca poziție a ceva în gândire, de existența în mintea noastră, trebuie să distingem ființa în afara noastră, existența reală Și întrucât această ființă nu este identică cu prima, ea este în mod esențial diferită de ea, atunci ea, evident, poate servi și ca predicat al fiecărui concept în judecată, adică poate fi atât afirmată, cât și negata din el ca un nou unul, încă neîncheiat în simpla ei poziție, ca existent în gândirea noastră, un semn A spune: un astfel de obiect există cu adevărat (sau pur și simplu: este, există, implicând ființă reală), nu este deloc același cu a spune: un astfel de obiect există, este dat sau există în gândirea mea Aceasta arată că semnul existenței reale (în conceptul lui Dumnezeu, precum și în alte concepte) nu este singurul semn al unei simple propoziții Biblioteca "Runivers " - - a acestui concept în mintea noastră, dar, contrar părerii lui Kant, un semn real și nou sau predicat real intră în el *) Atribuindu-l lui Dumnezeu, afirmăm cu adevărat nu numai că avem conceptul de Dumnezeu, că El există în mintea noastră, ci și că ființa reală corespunde acestui concept, că Dumnezeu există cu adevărat nu numai în gândire, ci și în afara ei , ca un obiect Dar de îndată ce avem dreptul de a distinge ființa de ființă, existența reală de gândire, atunci, în același timp, obținem un drept suplimentar de a compara una și cealaltă ființă în funcție de categoria sau ideea perfecțiunii și de a întreba care dintre ele este mai bun sau mai perfect decât celălalt ; ca urmare a unei astfel de comparații, nu poate exista nicio îndoială: ființa reală este mai bună și mai perfectă în comparație cu a fi conceput sau posibil Luând acest punct de vedere

de a distinge între simpla ființă, ca poziție a unui obiect în gândirea noastră, și ființa reală, și apoi comparându-le pe ambele conform ideii de perfecțiune, Kant însuși cu greu ar începe să afirme că existența și non- existența nu are sens într-o asemenea comparație; el ar fi, desigur, de acord că o sută de taleri existenţi efectiv sunt mai buni şi *) În evaluarea obiecției lui Kant față de demonstrația ontologică, pe care o luăm în considerare, chiar și unii filosofi sunt de acord, care nu acordă deloc nicio semnificație acestei dovezi, de exemplu Kirchman "Propoziția lui Kant că existența nu este un predicat real al unui obiect și că în ființa actuală nu există mai mult conținut decât în posibil, pare destul de ciudată și contradictorie cu propriile sale definiții anterioare (Kr d g Vernunft p) Și ființa însăși, fără îndoială, poate acționa în gândirea noastră ca un predicat al lucrurilor Deci de exemplu la vestea morții fiului meu absent, în imaginația mea nu s-a luat nimic despre el decât semnul existenței unui fiu; dar mai târziu această știre se dovedește a fi falsă; Evident, aici, odată cu conceptul de a fi, un semn foarte real pentru mine intră din nou în ideea mea de fiu Dacă acum, în gândire, ființa poate fi atât aplicată conținutului unui concept, cât și luată din acesta, atunci, evident, ființa aparține predicatelor, care în general pot multiplica și modifica conținutul reprezentărilor Poate fi aplicat și unui obiect, ca și altor proprietăți și lucruri, de exemplu culoare, contur etc și poate fi, de asemenea, un predicat, ca aceste proprietăți (Kirchmann, Erlauternngen zu Kant Kr d Vernunft p ,) · mai perfect decât o sută de taleri care există doar în imaginație În această privință, Anselm avea dreptate când spunea că a exista în realitate este mai bine sau mai perfect decât a nu exista, sau a exista doar în gândire sau în posibilitate și că Ființa este perfectă, prin însuși faptul că este totul -perfect, trebuie gandit ca existent cu adevarat Desigur, Kant mai poate spune la aceasta că, deși admitem că ființa reală este perfecțiunea sau un nou semn real în comparație cu existența doar în gândire, dar că atâta timp cât o atribuim unui obiect doar în gândirea noastră, ea totuși rămâne o ființă reală mentală sau imaginară și, ca atare, nu este în niciun fel diferită ca valoare de o ființă pur și simplu imaginabilă sau posibilă Acest lucru ar fi adevărat dacă am atribui în mod destul de arbitrar conceptelor din mintea noastră, acum o existență reală, acum un posibil sau un gând; și-ar imagina obiectele, uneori existente, alteori nu Dar nu este chiar așa: un asemenea arbitrar nu poate domina decât în domeniul imaginației; în gândirea și cunoașterea actuală, totuși, temeiurile logice coercitive, și nu arbitrariul, ne obligă să atribuim anumite atribute obiectelor, să le considerăm posibile sau existente Dacă este așa, dacă gândirea noastră diferă de fantezie, atunci, evident, conceptul căruia, potrivit legilor necesare ale cunoașterii noastre, suntem siliți să-i atribuim ființa reală, diferă esențial de conceptul sau reprezentarea, pe care nimic nu ne obligă a considera real Primul concept este evident și mai real și mai perfect decât ultimul De exemplu o sută de taleri (pentru a lua din nou celebrul exemplu al lui Kant), desigur, nu vor deveni nici mai buni, nici mai reali atâta timp cât îmi imaginez doar (adică, îi imaginez fără niciun temei logic) ca existenți Dar există o diferență esențială - fie că le imaginez pur și simplu ca existente sau, conform legilor necesare ale gândirii mele, sunt obligat să admit sau să cred că ele există cu adevărat, de exemplu stai în buzunar sau în cutia mea În acest din urmă caz, talerii concepibili de mine, datorită faptului că sunt concepuți în mod legitim și logic ca existenți,

mai reali și mai perfecți decât talerii imaginabili doar de mine, pe care îmi imaginez că există fără nici un motiv Aplicând ceea ce tocmai am spus la conceptul de Dumnezeu, care stă la baza dovezii ontologice, putem observa cu ușurință că, contrar părerii lui Kant, semnul ființei reale nu este o simplă poziție a acestui concept în mintea noastră, ci este un semn real, una dintre realitățile din conceptul de ființă atotreală (Descartes) sau una dintre perfecțiunile conceptului de ființă atot-perfectă (Anzelm) Întrebarea, așadar, nu poate fi decât dacă, în conformitate cu cerințele gândirii noastre, includerea acestui semn în conceptul de Dumnezeu? Este această caracteristică semnificativă sau nu? Dar la această întrebare am primit un răspuns complet suficient de la ambii gânditori Este atât de esențial și necesar încât Descartes a avut dreptate spunând că, în această privință, conceptul de Dumnezeu provine dintr-un număr de alte concepte și că, în timp ce gândim la toate celelalte concepte, putem și nu aplicăm acest atribut, în ceea ce privește pentru conceptul de Dumnezeu este imposibil fără a distruge însăși esența logică a conceptului Conceptele de obiecte condiționale, limitate, care pot sau nu să existe (și această categorie poate include toate obiectele a căror existență nu este absolut necesară), ca concepte, nu se vor schimba în conținutul lor indiferent dacă le atribuim un semn de ființă reală sau nu și acest lucru este firesc, deoarece semnul unei astfel de ființe nu este inclus în conceptul lor de necesitate Dar acesta nu este conceptul de Dumnezeu; nu este doar un concept abstract al totalității tuturor realităților sau tuturor perfecțiunilor din gândirea noastră (idealul transcendental al rațiunii pure, după Kant), ci și conceptul de ființă reală a acestor perfecțiuni în unitatea lor reală, cu alte cuvinte , conceptul (ideea) de ființă Cât de important și de esențial este acest atribut în conceptul de Dumnezeu, este evident din faptul că pentru unii filozofi singura părea suficientă pentru a defini acest concept cu eliminarea tuturor celorlalte predicate Divinitatea este și aceea a fi absolută, auto-existentă, Biblioteca "Runivers" - - necesar, fiind în primul rând în sensul exact și absolut al acestui cuvânt (οντοκ ον), în comparație cu care orice altă ființă nu are un caracter autentic (există μη ον), Dovada epistemologică a existenței lui Dumnezeu Trecând în revistă critică dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu, propunem o schemă sau o formulă care, în opinia noastră, exprimă esența acestei dovezi și care ar trebui să servească drept normă în evaluarea formelor particulare ale tuturor argumentelor pentru adevărul existența lui Dumnezeu, bazată pe analiza ideii lui Dumnezeu Această formulă poate fi exprimată silogistic astfel: conceptele necesare ale minții noastre corespund realității; dar conceptul de Dumnezeu (care, ca trăsătură esențială, include predicatul ființei reale) este un concept necesar; prin urmare, conceptul de Dumnezeu corespunde unui obiect real, Dumnezeu există cu adevărat - Aplicând această schemă la forma dovezii ontologice pe care a primit-o în filosofie prin Anselm, Descartes și Leibniz, am constatat că prima premisă în ea are caracterul unei presupuneri, acceptată conștient sau inconștient ca adevărată; am fost de acord că în recunoașterea acestei presupuneri fără o justificare filozofică prealabilă stă neajunsul ei real (deși scuzabil), că, prin urmare, nu poate avea o forță universal obligatorie pentru rațiune, ci doar pentru cei care recunosc corespondența gândirii noastre cu ființa Cât despre a doua premisă? conceptul de Bătălie este unul dintre conceptele necesare ale minții noastre, atunci noi, contrar obiecției lui Kant, am constatat că dovada ontologică satisface cerința exprimată în această premisă, cel puțin în sensul că dovedește

necesitatea logică de a gândi la Dumnezeu ca existent, că conceptul de Dumnezeu este un concept necesar despre un obiect cu adevărat existent Biblioteca "Runivers" - - Dar este, de asemenea, evident că, limitându-ne la această singură metodă de "-" dovadă a necesității conceptului de Dumnezeu, suntem departe de a epuiza toate, și mai mult, aspectele cele mai importante din acest concept și nu vom împiedica toate obiecțiile care pot apărea În dovada ontologică, ne-am limitat strict la una existentă în mintea noastră conceptul de Dumnezeu, iar în această limitare a acestuia, așa cum este bine cunoscut, unii filozofi s-au gândit să vadă chiar și meritul acestei dovezi, ca pur rațional, a priori și nemergând nicăieri dincolo de limitele gândirii noastre Oricât de ireproșabil din punct de vedere logic și în acest sens necesar ar fi conceptul de Dumnezeu, nu vom fi niciodată complet îndoieli dacă această necesitate nu este de un aspect pur subiectiv natura, fie că nu este vorba doar de nevoia de a-l imagina sau de a gândi pe Dumnezeu ca existent, ceea ce nu este încă garantat pentru existența reală a Lui în afara gândirii noastre Nu este ideea lui Dumnezeu ceva în felul necesar, condiționat de însăși structura abilităților noastre cognitive, o iluzie a minții, ca acele iluzii care sunt observate în domeniul cunoașterii noastre empirice și depind de însăși structura organelor noastre senzoriale, ceea ce sunt de ex optic? Dacă un obiect pare să existe în mod necesar pentru mintea noastră, atunci acest lucru spune la fel de puțin despre adevărata sa realitate precum, de exemplu, mișcarea aparentă a soarelui de-a lungul orizontului și imobilitatea pământului în privința mișcării sale efective * Pentru a înlătura în cele din urmă aceste îndoieli cu privire la conceptul de Dumnezeu pe care îl luăm în considerare, trebuie evident să ieșim din cercul strict delimitat al acestui concept, fără a ne limita la analiza lui logică (calea dovezii ontologice), pentru a-și arăta conexiunea cu ceilalți, constatate în adevărul lor, concepte ale minții noastre și cu ajutorul acestei conexiuni să-și afirmăm adevărul real Necesitatea unui astfel de argument, mai larg decât argumentul ontologic, justificarea necesității conceptului de Dumnezeu, pentru a deduce din aceasta concluzia despre adevăr Biblioteca "Runivers " - - a existenței lui Dumnezeu și a evocat în filozofie alte forme de probă a acestui adevăr, care, după gândirea lor comună, au fost adesea cotate drept ontologice, dar care, prin felul în care această gândire este revelată și în curs de concluzie, merită să fie să fie scoase din ea, ca forme speciale de dovadă a existenței lui Dumnezeu Aceasta include dovezi epistemologice, psihologice și istorice Printre cele mai fundamentale și incontestabile adevăruri ale cunoașterii noastre se numără certitudinea existenței adevărului însuși și a cunoașterii în sine Acesta este unul dintre acele adevăruri care nu pot fi respinse decât prin neînțelegere și sunt inaccesibile scepticismului absolut însuși, pentru că până și scepticul absolut, care respinge verbal adevărul oricărei cunoștințe, trebuie totuși să admită că îndoiala lui în adevăr este adevărată și sigură, cel puțin Dacă acum, în virtutea necesității indicate de noi de a aduce adevărul existenței lui Dumnezeu în legătură cu adevărurile fundamentale ale cunoașterii noastre, reușim să dovedim că recunoașterea ei constă într-o legătură esențială cu recunoașterea adevărului a cunoașterii noastre, că odată cu negarea acesteia, toată fiabilitatea cunoștințelor noastre va fi distrusă și anihilata, atunci vom primi o nouă dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu, care o va face la fel de sigură pentru rațiunea noastră ca și existența cunoașterii și a adevărului este sigură Deoarece o astfel de dovadă

pornește de la ideea de cunoaștere și are în vedere să-și arate legătura cu ideea lui Dumnezeu, ea poate fi numită cu exactitate epistemologică Întâlnim deja încercări de acest gen de dovezi în lucrările unor filozofi medievali Ei au pornit de la faptul incontestabil al existenței adevărului și au încercat să tragă de aici concluzia despre existența unui Adevăr infinit și absolut - Dumnezeu Că adevărul există în mod necesar, spuneau ei, este de la sine înțeles; pentru că cum Biblioteca "Runivers " - - Mai spunea Fericitul Augustin, dacă nu există adevăr, atunci există adevăr; pentru că atunci este adevărat că nu există adevăr; dar adevărul existent în mod necesar este Dumnezeu*) "Dacă adevărul", spune Anselm, "a avut un început sau va avea un sfârșit, atunci înainte de începutul lui era adevărat că (până atunci) nu a existat adevăr și același lucru se va întâmpla din nou după sfârșit Dar într-un astfel de În orice caz, nimic nu poate exista fără adevăr și, în consecință, adevărul a existat înainte de începutul său și va exista după sfârșitul lui Dar, în ciuda combinației destul de ingenioase de concepte în astfel de dovezi, nu se poate să nu remarce imediat latura lor slabă, care constă în distincția insuficient de clară dintre adevăr, ca proprietate subiectivă a cunoașterii noastre, și adevăr, ca proprietate reală a o Fiinţă absolută Așadar, concluzia din premisa precedentă despre necesitatea adevărului: "dar Dumnezeu este adevăr" pare prea grăbită În general, în toate astfel de concluzii, identitatea adevărului subiectiv și obiectiv este implicit asumată, în esență, identitatea gândirii și ființa - o presupunere care poate duce la concluzii, care nu făcea deloc parte din intențiile pioșilor gânditori medievali Dar gândul care stă la baza concluziilor filozofilor scolastici - de a lega fiabilitatea cunoștințelor noastre cu adevărul existenței lui Dumnezeu - nu a rămas fără urmă în istoria filosofiei Se exprimă cu o claritate deosebită în filosofia lui Descartes În pofida încrederii în sine a gândirii noastre, pe care el o afirmă în celebrul: cogito, ergo swm, și a fiabilității în consecință a tuturor conceptelor deduse din acest principiu, de îndată ce acestea au semne neîndoielnice de adevăr: claritate și separare, Descartes, totuși, nu este mulțumit de această internă, sub- *) Duns Scott Gânduri similare se găsesc la Alexander Alskago, Thomas Aquinas și alții Fortlage, Darstelluug und Kritik d Beweise furs Da-seyn Gottes, , ' **) Lib cit Biblioteca "Runivers " - - o garanție obiectivă a adevărului cunoașterii noastre, dar caută, în plus, o confirmare exterioară, obiectivă a acesteia în ideea de Divin Pentru ca toate îndoielile referitoare la posibilitatea cunoașterii adevărate să poată fi complet și complet eliminate, trebuie să fim convinși "dacă Dumnezeu există și, dacă El există, că El nu ne poate înșela" Atâta timp cât nu sunt încă convins de acest lucru cu certitudine, nu pot ajunge la nicio certitudine despre niciun alt subiect Dar de îndată ce suntem convinși de existența lui Dumnezeu, suntem în mod necesar convinși de certitudinea cunoașterii noastre; căci "primul atribut al lui Dumnezeu, care este relevant pentru cunoașterea noastră, este adevărul Său cel mai înalt și că El ne-a dat lumină naturală (rațiunea) Prin urmare, El nu ne poate înșela și nu poate fi cauza Sa proprie, pozitivă, a erorilor la care suntem supuși Căci deși oamenii au capacitatea de a înșela, iar această capacitate poate fi considerată chiar o dovadă a minții, însăși dorința (voința) de a înșela nu poate veni decât din răutate, frică sau slăbiciune și, prin urmare, nu poate avea loc în Dumnezeu De aici rezultă că lumina naturală, sau facultatea de cunoaștere dăruită nouă de Dumnezeu, nu ne poate oferi niciodată o cunoaștere neadevărată a obiectelor, de îndată ce le cunoaștem cu

adevărat, adică le înțelegem clar și distinct Căci Dumnezeu, în dreptate, ar trebui să fie numit înşelător, dacă ne-ar fi dat o facultate atât de perversă încât ar lua minciună drept adevăr Acest lucru elimină deja principala îndoială că nu știm dacă proprietatea naturii noastre în sine nu este de așa natură încât să fie înșelată chiar și în ceea ce i se pare cel mai evident Dar toate celelalte, cu excepția celor de mai sus, îndoielile cu privire la fiabilitatea cunoștințelor noastre sunt ușor eliminate odată cu recunoașterea acestui adevăr de bază, adică existența lui Dumnezeu**) Astfel, potrivit lui Descartes, posibilitatea cunoașterii noastre și fiabilitatea ei presupune adevărul existenței lui Dumnezeu Împotriva acestui argument, care leagă adevărul existenței lui Dumnezeu cu *) Medit IG Descartes, Philos Werke, ed Kirchmann p **) Principiu Phil , Ed Kirehmamri § , , p , adevărul cunoștințelor noastre, s-a observat uneori că nu are forță logică și este un circulus demonstrando, așa-zis în logică Adevărul și certitudinea cunoașterii noastre este dovedită de adevărul existenței lui Dumnezeu și o presupune; dar adevărul existenței lui Dumnezeu, la rândul său, nu poate fi adevărat decât sub asumarea adevărului cunoștințelor noastre, în special, sub ipoteza că acele metode logice (dovezi), cu ajutorul cărora realizăm acest adevăr și sunt convinși de ea, sunt adevărate, că așadar rațiunea poate cunoaște adevărul Această remarcă poate fi sau nu adevărată, în funcție de modul în care privim ideea de Dumnezeu și cum explicăm originea ei în mintea noastră Este adevărat dacă ideea lui Dumnezeu este rezultatul activității inferențiale a intelectului - produsul înseși gândirii noastre Într-un astfel de caz, este evident că produsul nu poate servi drept garanție a fiabilității chiar a metodelor prin care a fost obținut; dimpotrivă, doar o certitudine prealabilă în adevărul și certitudinea acestor metode (de gândire logică) poate garanta și certitudinea adevărului dedus prin ele Nu conceptul de Dumnezeu certifică adevărul cunoașterii noastre, ci, dimpotrivă, o convingere preliminară în adevărul cunoașterii (încrederea în gândire) face ca adevărul existenței lui Dumnezeu să fie cert Dacă această încredere în sine nu există, atunci adevărul existenței lui Dumnezeu (dacă îl recunoaștem ca un produs al rațiunii) nu va servi în niciun fel la salvarea acestei certitudini și la distrugerea scepticismului Scepticului care se îndoiește de certitudinea gândirii noastre, i-am sublinia în zadar ideea lui Dumnezeu ca garanție a acestei certitudini; el va spune că însăși ideea lui Dumnezeu este rodul aceleiași gândiri, "unul dintre actele ei și, prin urmare, fiind el însuși îndoielnic, eo ipso nu poate împiedica îndoielile cu privire la adevăr (cunoașterea noastră Dar este o altă chestiune dacă începem să privim ideea de Divin nu ca pe un produs al activității inferențiale a intelectului, nu ca pe un concept creat de el însuși, ci ca pe un act de acțiune directă asupra spiritului nostru prin obiectul său cel mai înalt și real Atunci, în această idee a ființei celei mai înalte, printre ale cărei predicate se află bunătatea și adevărul, noi cu siguranță putem căuta o garanție externă că legile gândirii noastre, așa cum provin din ea, nu trebuie să fie altceva decât adevărate și de încredere Recunoscând ideea lui Dumnezeu ca fiind înnăscută pentru noi, Descartes, desigur, era foarte aproape de adevărata viziune asupra originii ideii lui Dumnezeu; dar el nu ne-a explicat deloc dacă această idee, în virtutea însăși a originii ei, are un drept independent și independent de gândire la certitudine și, prin urmare, poate certifica și adevărul gândirii noastre? Dimpotrivă, uitând de originea sa reală, el o

confundă constant cu conceptele înțelegerii, deducând aparent certitudinea ei din certitudinea gândirii și, prin urmare, se dovedește a fi parțial vinovat de acel neajuns logic al cercului din demonstrație, pe care i-au reproşat În plus, însuși gândul: a căuta dovezi ale adevărului cunoașterii noastre în ideea de Dumnezeu nu ni se pare a fi în deplin acord nici cu principiul însuși al filosofiei lui Descartes, care pune atât de hotărât sinele -increderea de a gandi in fruntea filozofiei, nici cu scopul pe care il are in vedere in acelasi timp - distrug in sfarsit posibilitatea oricarui scepticism Pentru a elimina scepticismul, cel mai de încredere este să urmam aceeași cale indicată de Descartes, și anume să dovedim (ceea ce nu este greu) că scepticismul în sine nu este posibil fără a recunoaște fiabilitatea gândirii noastre, întrucât scepticii se îndoiesc (deci; gândește) conform la aceleași legi ca și adversarii săi, prin urmare, le recunosc valabilitatea În ceea ce privește ideea Zeității, atunci, așa cum am spus, îndoindu-se de adevărul gândirii în general, scepticul, desigur, are dreptul de a se îndoi de adevărul unui act anume al acestei gândiri, dacă presupunem că conceptul de Dumnezeu este un produs al înțelegerii noastre Dacă, totuși, sursa sa originală se află în afara rațiunii noastre, atunci scepticul va cere dovada atât a acestei propoziții în sine, cât și a ideii că domeniul cunoașterii de încredere nu se limitează doar la conceptele raționale, că ideea lui Dumnezeu are o certitudine independentă capabilă să certifice adevărul gândirii noastre Dar o asemenea explicație nu i-a putut fi dată de teoria epistemologică a lui Descartes Considerând conceptul teoretic al lui Dumnezeu rezultatul inferenței Biblioteca "Runivers " - - așteptând activitatea minții și, mai mult, greșită, așa cum a arătat critica dovezilor existenței lui Dumnezeu, Kant în mod firesc nu putea vedea în acest concept nicio garanție a fiabilității cunoștințelor noastre Dimpotrivă, în imposibilitatea de a demonstra astfel adevărul obiectiv al gândirii noastre, el vede una dintre dovezile în favoarea teoriei sale a subiectivității cunoașterii noastre În opinia sa, certitudinea obiectivă a cunoașterii noastre ar putea fi într-adevăr recunoscută numai sub asumarea corectitudinii teoriei armoniei prestabilite a lui Dumnezeu între gândire și ființă (sau, așa cum o numește el: preformațiile rațiunii pure), un presupunerea pe care Descartes și Leibniz au permis-o Dar tocmai această presupunere nu poate fi dovedită prin nimic, în afară de aceeași certitudine nedovedită Prin urmare, ne este complet necunoscut și, în funcție de însăși structura abilităților noastre cognitive, ar trebui să rămână necunoscut, dacă adevărul obiectiv corespunde cunoașterii noastre sau nu, în special, conceptului nostru despre Dumnezeu, un obiect real Mișcarea ulterioară a gândirii filosofice a arătat inconsecvența punctului de vedere subiectiv-idealist al lui Bant asupra cunoștințelor noastre, care, dacă este realizată în mod consecvent, ar duce inevitabil la un scepticism absolut; și odată cu aceasta s-a deschis și posibilitatea unor noi încercări de demonstrare epistemologică a existenței lui Dumnezeu Motivul imediat al acestor încercări a fost prăbușirea dovezii ontologice sub loviturile criticii lui Bant O lacună vizibilă lăsată de distrugerea sa în ciclul de mult cunoscut de dovezi ale existenței lui Dumnezeu, mulți filosofi s-au gândit să o completeze prin modificarea dovezii ontologice anterioare în așa fel încât să se bazeze acest argument nu pe conceptul de ființă, ci asupra conceptului de cunoaștere Pentru demonstrația astfel modificată a rămas atât un spațiu liber, cât și chiar numele ontologicului, singura diferență fiind că, în timp ce fostul centru de greutate a fost plasat în prima jumătate a acestui

termen, indicând a fi (din), al doilea a transferat acest centru în a doua jumătate (ΐόχος), arătând spre concept, gândire Biblioteca "Runivers" - - De aceea, unii filozofi, precum Trendelenburg și Ulrici, l-au numit și logică Vom prezenta ideile principale ale acestei dovezi la ambii filosofi Baza dovezilor epistemologice ale lui Trendelenburg este faptul gândirii și cunoașterii umane Gândirea umană se cunoaște pe sine ca o gândire limitată finită; totuși se străduiește dincolo de toate limitele posibile Este conștient că depinde de natura lucrurilor și că natura lucrurilor este independentă de ea; dar cu toate acestea, în cunoștințele sale, ea se comportă ca și cum lucrurile ar fi supuse determinării sale și este în repaus numai când a avut timp să le stăpânească O astfel de certitudine ar fi o contradicție dacă nu am presupune că în lucrurile înseși există de conceput, că în realitate există adevăr Toată gândirea noastră ar fi fie un joc de noroc, fie o îndrăzneală disperată, dacă baza gândirii și a lucrurilor, ca sursă inițială comună și legătură comună, nu ar fi adevărul - Dumnezeu Fără aceasta, dreptul de a gândi ar fi insolență În această dovadă, spune Trendelenburg, pornim de la cel mai de încredere fapt, însăși gândirea noastră; dacă nu ar exista adevăr în lucruri, atunci gândirea s-ar contrazice, ar fi imposibil *) În ciuda corectitudinii ideii principale a acestei dovezi, ea suferă de o oarecare vagitate, ceea ce a provocat remarcile corecte ale criticilor săi că duce la recunoașterea nu a unui Dumnezeu viu, personal, ci a unui Dumnezeu panteist, ceea ce este în contradicție cu propria viziune a acestui filozof, care nici caz în care nu poate fi numit favorabil viziunii panteiste asupra lumii **) De fapt, esența acestei dovezi este că adevărul în cunoașterea noastră finală ar fi imposibil dacă atât cunoașterea, cât și realitatea nu s-ar baza pe același adevăr - Dumnezeu Deci, pentru implementarea cunoștințelor, potrivit Trendelenburg, este necesar ♦) Jurnal Untersuchungen V ♦♦) A Peip filosofia religiilor p - Biblioteca "Runivers" - - identitatea gândirii și a ființei, și la recunoașterea numai a acestei identități panteiste, și dovezile sale conduce *) Ulripi, ca și Trendelenburg, își bazează dovezile epistemologice pe faptul cunoașterii umane Iată principalele idei ale dovezii sale Toate cunoștințele noastre se bazează pe faptul că, în general, legile logice ale gândirii noastre au o aplicație la ființa reală a lucrurilor, că există, prin urmare, un acord între natura lucrurilor și natura gândirii noastre (legile sale logice) și norme), că ființa ideală a gândirii noastre și ființa reală a lucrurilor nu pot fi complet diferite Cu toate acestea, aceste legi generale, formale referitoare la acordul dintre ființă și gândire nu este identitate; nu implică deloc o coincidență materială a conținutului concepției noastre cu existența reală a lucrurilor Dimpotrivă, înțelegerea noastră directă, dobândită prin simț, diferă în multe privințe de proprietățile reale ale lucrurilor Numai acolo putem considera obiectivitatea înțelegerii noastre ca fiind de încredere, acolo unde legile gândirii noastre ne obligă să acceptăm o asemenea coincidență materială a ființei și a ideilor despre ea Aceasta este o coincidență și, de asemenea, cunoașterea lucrurilor care provine din aceasta, *) Cu toate acestea, Trendelenburg însuși nu ascunde semnificația reală a dovezii sale "Din dovada noastră", spune el, "nu este necesar să extragem mai mult decât ceea ce este conținut în ea, și anume, existența adevărului în gândire și a adevărului în lucruri printr-un mediu superior " Fichte a subliniat odată cum din acțiunea morală, dacă nu ar trebui să se contrazică pe sine, credința în ordinea morală a lumii, în lume ca material al datoriei noastre iya (Log Unters V L) Dar făcând o

paralelă cu meled cu dovezile sale teoretice și morale către Fichte, Trendelenburg indică astfel deficiența ei esențială Ordinea intelectuală și morală mondială nu este încă Divină, deși Fichte s-a gândit să o înlocuiască cu aceasta din urmă Ar fi altă problemă dacă Trendelenburg ar continua cursul concluziilor sale și ar întreba despre comun și unic cauza ambelor ordine mondiale; atunci el va ajunge inevitabil la ideea lui Dumnezeu ca singurul început imaginabil al ambelor Biblioteca "Runivers " - - este posibilă numai cu condiția ca determinarea lucrurilor, diferențele reale în sine să fie aceleași cu diferențele stabilite prin activitatea noastră distinctivă (comparativă), numai atunci când lucrurile se disting, determinarea lor poate fi dată conștiinței noastre În special, gândirea și ființa noastră coincid în acest sens, că atât definițiile diverse ale lucrurilor, cât și diferența multiplă a ideilor noastre, nu este ceva dat inițial, existent de la început, ci postulat sau stabilit prin activitatea distinctivă, astfel încât suntem forțați să presupunem existența unei forțe primare distinctive, de care depinde toată multiplicitatea și varietatea, toată caracterul și caracterul distinctiv al lucrurilor și al gândurilor noastre Această putere primordială distinctivă și activitate primordială este singura ființă primară, inițială, veșnică, concepebilă, principiul metafizic al oricărei alte ființe diferite și, de asemenea, singura prima ființă imaginabilă, care determină toate celelalte gânduri, primul gând, principiile gândirii necesare ale tuturor alte reprezentări Această forță primordială, care a pus bazele pentru determinarea lucrurilor, a trebuit să dea naștere ființei lucrurilor înseși; astfel trebuie să-l recunoaștem ca pe o forță creatoare Această forță primordială creatoare este în mod necesar de natură spirituală; deoarece în desfășurarea activității sale și, mai mult, chiar în primul act al acesteia, în poziționarea și stabilirea categoriilor, ca puncte de vedere și norme comune ale acțiunii sale, fără de care nici o distincție nu este posibilă, conștiința sa de sine este exprimată direct, în cel mai apropiat mod ca "putere primordială distinctivă, definitorie, creatoare și esență primordială în general Dimpotrivă, sufletul nostru este spirit și putere spirituală doar pentru că este înzestrat cu capacitatea de a discerne, folosindu-se de care dobândește conștiința și autoconștiința, cunoașterea lucrurilor și a lui însuși Și această cunoaștere, la rândul ei, este condiționată și devine posibilă doar pentru că aceleași norme și puncte de vedere (categorii) universale, conform cărora lucrurile sunt distribuite de către Prima Forță discriminantă, servesc drept regulă imanentă pentru activitatea noastră discriminatorie, ca un rezultat din care aceasta din urma, initial inconstient si neproductibil Biblioteca "Runivers" - - liber, ne oferă posibilitatea de a ne forma idei individuale și concepte generale Această dovadă a existenței lui Dumnezeu, ca forță primordială care distinge, poate fi numită cognitiv-teoretică, deoarece se bazează pe astfel de funcții și acte ale sufletului nostru, care stau în natura gândirii noastre și împreună în natura lucrurilor ei înșiși și pe care se bazează în general toate cunoștințele și cunoștințele noastre cunoașterea, credința noastră, opiniile și presupunerile *) Comparând dovada lui Ulrici cu cea de mai sus, datorită lui Trendelenburg, trebuie să acordăm un avantaj indubitabil primei în sensul că respinge clar și expresiv ideea de identitate a gândirii și a ființei, a cunoașterii și a cunoscutului; este complet liber de suspiciunea unui caracter panteist, un reproș care poate fi făcut nu numai lui Trendelenburg, ci, după cum am văzut, unei alte forme de argumentare

epistemologică Un neajuns al demonstrației lui Ulritz poate fi numit complexitatea sa excesivă, parțial confuzie (ceea ce se remarcă mai ales în adevărata ei expunere), care, în opinia noastră, a venit din dorința lui de a-și aduce dovada în legătură cu teoria gândirii sale, ca un element distinctiv activitate și, dimpotrivă, în ideea despre Dumnezeu, ca despre puterea primordială discriminatoare, să găsească confirmarea acestei teorii Reținându-ne ideea specială de evidență epistemologică, care este comună tuturor formelor de mai sus ale acesteia și care constă în indicarea conexiunii esențiale dintre adevărul existenței lui Dumnezeu și adevărul cunoașterii noastre, vom încerca să prezentați-l în cea mai mare, după părerea noastră, corespunzătoare acestei idei, forme Considerăm că punctul de plecare al acestei dovezi este faptul existenței adevărului, un lucru incontestabil și fără îndoială Că adevărul există este dovedit doar de aceasta, că cel mai absolut scepticism nu-l poate respinge fără teama de a se contrazice și, prin urmare, de a se autodistruge "Dacă nu există adevăr, ·) N Virici, Gott und die Natur , - Biblioteca "Runivers " - - după observaţia plină de duh a fericitului Augustin, atunci adevărul este: căci atunci va fi adevărul că nu există adevăr " De fapt, cel mai absolut sceptic, care respinge adevărul tuturor cunoașterii, nu îndrăznește, totuși, să spună că propria sa cunoaștere, părerea și judecățile lui despre opiniile altora, al cărui adevăr el neagă nu este adevărul, ci acea recunoaștere a adevărului, pe care logica îl obligă chiar și pe cel mai hotărât sceptic, constituie de fapt nervul motor al fiecărei activități a minții noastre, fie că cunoașterea obișnuită și inconștientă a unui simț general sau a cunoașterii științifice, însăși existența care este posibilă numai sub presupunerea că există adevăr și că este atât conținutul neîndoielnic, cât și în același timp scopul ideal al oricărui fel de efort cognitiv Dar care este adevărul cunoștințelor noastre? Numim cunoaștere adevărată atunci când corespunde realității, când obiectele sunt reflectate în conștiința noastră așa cum există cu adevărat O astfel de definiție a adevărului cunoașterii noastre presupune prin ea însăși, pe de o parte, diferența dintre cunoaștere și cognizabil, subiectul cunoaștetor de lucrurile cognoscibile, pe de altă parte, asemănarea sau acordul lor, dar nu identitatea Dacă obiectul cognoscibil nu ar fi diferit de subiectul cunoaștere, dacă ființa și gândirea ar fi aceleași, atunci nu am ști despre lucruri ca fiind ceva diferit de noi înșine, de gândurile și ideile noastre, ceea ce contrazice însuși faptul existenței unei astfel de cunoștințe Dacă, dimpotrivă, între cunoaștere și cognoscibil nu ar exista asemănări și corelații, atunci din nou, evident, cunoașterea noastră imaginară ar fi neadevărată, diferită de ființa reală a lucrurilor, cunoașterea; am respinge adevărul cunoașterii realului; cunoașterea noastră ar fi cunoașterea nu a ființei adevărate, ci o schimbare a stărilor noastre subiective, ideilor, gândurilor, considerate fals de noi a fi idei și concepte despre lucruri reale Că adevărul cunoașterii presupune în mod necesar, pe de o parte, diferența și, pe de altă parte, coincidența dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoaștet , este arătat în mod clar de însuși procesul cunoașterii noastre Gândirea, sursa cunoștințelor noastre Biblioteca "Runivers " - - nu, există o activitate liberă a eului nostru, care în ea își urmează propriile legi, inițial imanente lui (logice) Aceste legi constituie o expresie a naturii sale originare, spirituale și în niciun fel nu pot fi obținute din lumea exterioară prin percepția senzorială, întrucât toată așa-numita experiență, ca cunoaștere coerentă și ordonată a lumii, este posibilă

numai în condiția activitate independentă a gândirii noastre, care materialul brut al senzațiilor este procesat conform propriilor legi logice Este evident că tocmai aceste legi nu pot proveni din experiență, a cărei posibilitate însăși o condiționează; ele sunt legile necesare a priori ale combinației fiecărui conținut exterior dat care intră în conștiința noastră Dar, în ciuda acestei independențe și independență față de experiența activității minții noastre, gândirea noastră, conectând materialul dat din afară după formele și legile care sunt în sine și îi aparțin, realizează totuși cunoașterea adevărului obiectiv , adică nu numai la cunoașterea impresiilor individuale din lumea exterioară, ci și la înțelegerea formelor sau legilor de legătură dintre fenomenele lumii Acest lucru implică în mod evident că formele necesare subiectiv ale combinației ideale a fenomenelor conștiinței noastre (adică reprezentările), legile logice sunt în corespondență exactă cu formele necesare obiectiv ale combinației reale a fenomenelor și obiectelor reale cu legile ființei, fizice și metafizice Căci altfel gândirea noastră, oricât de corectă ar fi, oricât ar corespunde legilor sale logice, nu ar avea nici cea mai mică garanție că este atât obiectiv adevărată, cât și în acord cu ființa Ar trebui să renunțăm cu hotărâre la orice posibilitate de a cunoaște realitatea dacă ar exista un dezacord perfect între legile gândirii și legile ființei Și nu numai încrederea generală în fiabilitatea cunoștințelor noastre, ci și experiența însăși ne arată că de fapt nu este cazul, că, dimpotrivă, legile pe care gândirea noastră le extrage cam din propriile sale legi și le pune în fenomenele lumii , și Biblioteca "Runivers " - - sunt într-adevăr incluse în ele Astfel, vedem din experiență că fenomenele pe care noi, pe baza legilor cunoașterii noastre, continuăm să le calculăm și pe care ne așteptăm, de fapt, să apară și să apară în mod inconfundabil așa cum ne așteptăm, de exemplu fenomene astronomice sau acţiunea instrumentelor noastre tehnice în viaţa de zi cu zi Astfel, acordul legilor ideale ale gândirii noastre, neîmprumutate din lumea exterioară, cu legile reale, necreate de gândirea noastră, este cel mai neîndoielnic fapt atât al speculației, cât și al experienței; pe ea se sprijină certitudinea tuturor cunoştinţelor private, a tuturor ştiinţelor empirice Cum putem explica acum posibilitatea unui astfel de acord? Pentru noi, există o singură cale de a face de înțeles acest minunat acord între gândirea noastră și ființa lumii: să presupunem un început comun pentru ambele, în care se află sursa cea mai înaltă atât a gândirii, cât și a ființei Cu alte cuvinte: trebuie să admitem că cauza reală absolută a lumii este împreună cu cauza ideală absolută a propriului nostru spirit și că din aceeași minte creatoare, spiritul absolut, atât legile gândirii noastre, cât și legile ființei au răsărit Astfel, acordul dintre gândire și ființă, subiect și obiect, în final și servind ca o reflectare a unei ființe spirituale infinite, ne îndreaptă către unitatea Spiritului infinit, ca bază și prototip atât al cunoașterii, cât și al ființei cognoscibile*) "Așa cum este soarele, în cuvintele lui Platon *) În prezentarea dovezilor epistemologice aici l-am urmărit parțial pe Pfleiderer (Religionsphilosophie, , pp -), cu care Biedermann (Dogm §) și Schleiermacher sunt în esență de acord Din nefericire, prezentarea de către Pfleiderer a acestei dovezi capătă o nuanță oarecum panteistă, care nu este străină de întreaga sa filozofie, nuanță care nu este deloc cerută de conținutul dovezii în sine, întrucât nu duce deloc la presupunerea că mintea creatoare apare ca un fenomen în fenomenele lumii în felul meu real, dar în legile gândirii pe latura sa ideală, că nu numai că rămâne ca un fundament anterior mincinos, transcendental, ci și intră de fapt în opoziția

gândirii și ființa, ca unitate de reconciliere, ca teologie etc (și urm) Acordul, dar nu și identitatea legilor gândirii și ființei, arată deja că aceste legi sunt tinere op V KUDRYAVTSEV, t și Biblioteca "Runivers " - - motivul pentru a vedea și motivul nu numai pentru faptul că obiectele naturii sunt vizibile în lumină, ci și pentru faptul că ele cresc și apar, astfel încât Binele (Dumnezeu) are atâta putere și frumusețe încât nu este doar cauza cunoașterii pentru suflet, dar comunică și adevăr și existență la tot ceea ce este subiectul cunoașterii Și precum soarele însuși nu este nici vedere, nici vizibil, ci stă deasupra amândouă, tot așa Binele nu este cunoașterea sau adevărul însuși, ci se ridică deasupra amândouă; iar cunoașterea și adevărul nu sunt Binele înșuși, ci sunt doar asemănătoare cu Binele "*) M-am gândit la nevoia de explicând faptul că cunoașterea noastră de a recunoaște ființa celei mai înalte Ființe, ca sursă primară a gândirii și a ființei, o putem confirma și în mod negativ, indicând imposibilitatea explicării acestui fapt în orice alt mod Ca o condiție esențială a cunoașterii noastre umane, am evidențiat asemănarea și, în același timp, diferența dintre cunoaștere și cognizabil, care ar putea fi explicată doar prin presupunerea unei origini comune pentru ambele Evident, numai acele doctrine filozofice pot respinge această presupunere, care neagă complet fie orice asemănare și, în consecință, corelația dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoscut, fie orice diferență între ele, recunoscând identitatea gândirii și a ființei Cât privește primul fel de doctrină, care își găsește expresia în scepticismul absolut și în idealismul subiectiv care duce la el, îl putem lăsa deoparte, întrucât respinge chiar punctul de plecare al argumentării noastre, posibilitatea unei cunoașteri obiective a lucrurilor Acest din urmă tip de doctrină este presupunerea epistemologică necesară a teoriilor moniste ale materialismului și idealismului Atât unul cât și celălalt presupun în mod egal un început unic, identic, atât al lumii subiective, cât și al lumii obiective, atât gândirea, cât și stabilite de cea mai înaltă Ființă, și nu propriile sale legi ale naturii, întrucât în propria sa ființă nu există nicio bază pentru bifurcarea și opoziția momentelor ideale și reale (lumii) ♦) Repub Biblioteca "Runivers " - - ființă, iar cel dintâi vede acest început în materie, cel de-al doilea în absolutul panteist Atât unul cât și celălalt pot explica coincidența gândirii și a ființei în cunoaștere prin identitatea substanțială a ambelor și, prin urmare, nu văd nevoia unei Ființe transcendente speciale, care a stabilit inițial corespondența ambelor Dar reușesc ei o astfel de explicație? Pot ei explica din punctul lor de vedere existența adevărului în cunoaștere și posibilitatea cunoașterii în sine? În ceea ce privește materialismul, nu poate fi explicat decât prin neînțelegere și inconsecvența obișnuită caracteristică acestei tendințe că reține în continuare conceptele de adevăr și cunoașterea lui, concepte ideale, care în esența lor nu pot avea loc în el De fapt, dacă numai materialul există cu adevărat, dacă nu există nicio diferență în esență între eul cunoaștere și lumea cognoscibilă, dacă, în plus, tot materialul în manifestările sale este supus legilor necesare ale naturii, atunci poate exista vreun fel de vedere asupra esenței ființei și cunoașterii? - vreo diferență între adevăr și minciună, între bine și rău, în general, orice evaluare a cunoașterii în funcție de calitatea și demnitatea lor epistemologică? Dacă procesul de gândire și cunoaștere este același proces natural și necesar, ca toate procesele externe de natură vizibilă, care are loc inevitabil în acest fel și nu altfel în condiții date, atunci este complet nepotrivit să vorbim despre

calitatea acestui proces în raport cu adevărul ei A numi o anumită combinație de gânduri, concepte corectă, adevărată, alta neîntemeiată, falsă, este la fel de absurd ca și a numi cutare sau cutare combinație chimică, cutare fenomen fizic, cutare proces fiziologic corect, rezonabil, temeinic, iar celălalt rău, neadevărat Toate gândurile, toate conceptele, toate concluziile, ca produse naturale și necesare ale combinației cunoscute de particule materiale ale creierului, determinate de legile naturii și circumstanțele externe, sunt la fel de legale, au același drept de a exista și nici una dintre ele poate primi prioritate * Biblioteca "Runivers" - - citind înaintea altora Dacă diferă, atunci motivul pentru aceasta poate consta în diferența dintre această combinație de atomi ai creierului și a corpului și în diferența de influențe externe care au acționat asupra formării lor Ele nu pot avea valoare internă independentă, ca generații involuntare, naturale ale acestor condiții; a vorbi despre o asemenea valoare, în raport cu adevărul, ar fi la fel de nesăbuit ca a vorbi, de exemplu despre combinația adevărată sau neadevărată a atomilor creierului, despre bila adevărată sau falsă secretată de ficat etc De fapt, totul nu poate fi decât adevărat (dacă păstrezi în continuare acest nume), pentru că totul se întâmplă conform normei , conform legilor necesare ale naturii, abaterea de la care este imposibilă Așa cum în materialismul condus în mod consecvent nu poate exista un concept de adevăr, tot așa cu siguranță nu poate fi în el problema corespondenței gândirii sau cunoașterii noastre cu ființa, ca o condiție pentru cunoașterea noastră a adevărului O astfel de corespondență, așa cum spuneam, presupune, în primul rând, o diferență esențială între subiect și obiect, între lumea noastră și cea exterioară Dar de îndată ce materialismul recunoaște viața mentală, în special gândirea, ca fiind același proces mecanic legal al naturii ca și alte procese fizice, atunci ce semnificație poate avea întrebarea acordului sau dezacordului intern al acestor procese și cum aceste două procese paralele , procesul fiziologic al creierului și procesul în desfășurare al existenței lumii, independent de acesta, pot da un produs care nu este complet conținut în ele - o cunoaștere liberă și în continuă dezvoltare a adevărului? Procesul fiziologic al gândirii decurge de la sine, conform legilor sale organice neschimbate; procesele lumii și fenomenele naturale se desfășoară și ele după propriile lor legi imuabile; cum poate primul proces, ca să spunem așa, să reflecte și să îmbrățișeze în sine toate celelalte procese ale naturii, să le stăpânească, să cunoască lumea în legile ei? Acest lucru este la fel de înțeles ca și cum am admite că o piatră, în care funcționează legile chimice, ar putea ști despre o plantă, în care funcționează legile fiziologice; care sunt fenomenele Biblioteca "Runivers " - - Electricitatea poate cunoaște și înțelege fenomene, săvârșite conform legii gravitației etc Dacă maternalismul spune că procesul de educație fizică este procesul SUI Generis, care reiese dintr-o serie de alte lucruri ale procesului naturii, că noi suntem legile persoanei, conform cărora cunoaștem natura, componentele nu este nimic complet diferit de celelalte legi ale ei, atunci el, evident, își va distruge propriul principiu și, pentru a explica faptul cunoașterii, va trebui să recunoască diferența lumii ființelor exterioare Dar, recunoscând acest lucru, el, împreună cu asta, va fi obligat să admită și că va fi perceput, ceea ce decurge neapărat din aceasta să explice cunoașterea - existența unei Cauze supreme superioare, care leagă una și cealaltă, lumi în mod esențial diferite într-una întreg armonios prin legile ideale comune ale ființei, făcându-l posibil și cunoașterea noastră despre ele La fel ca

materialismul, sistemul monist opus, idealismul absolut, nu poate explica existența adevărului și posibilitatea cunoașterii lui După cum știți, idealismul, contrar conceptului obișnuit de cunoaștere adevărată, ca despre corespondența dintre gândire și realitate, urmărește cu o perseverență deosebită ideea tocmai, despre identitatea gândirii și a ființei, ca singura condiție posibilă pentru cunoașterea adevărată Dar nu este greu să fim convinși că un principiu idealist realizat în mod consecvent ne va conduce la fel de precis și din aceleași motive la o negație completă a adevărului ca și principiul materialismului De fapt, dacă totul, atât în domeniul cunoașterii, cât și al ființei, este o manifestare și modificare a unuia, fie că îl numim pe acesta absolut sau Divinitate (în sensul panteist), atunci cum pot apărea astfel de opuși radicali și reciproc excluși din cum este cunoașterea și ignoranța, adevărul și minciuna? Dacă absolutul este începutul indiferent al oricărei ființe și al gândirii, dacă eul nostru gânditor este în esență o manifestare a aceluiași început, atunci adevărul și minciuna sunt aceleași manifestări indiferente, la fel de necesare și legitime ale ființei sale, precum și toate celelalte contraste și diferențe ale ființei lumii care ne apar Diferența esențială dintre Biblioteca "Runivers " - - adevărul și minciuna, între perfect și imperfect, vor fi la fel de distruse ca în materialism Dacă absolutul nu este doar începutul indiferent al ființei, ci perfecțiunea absolută, adevărul absolut al ființei și gândirii, atunci toate manifestările sale, indiferent de formele concrete care ar fi ele exprimate, vor fi la fel de adevărate și perfecte; intrăm într-o contradicţie clară cu cursul propriu-zis al gândirii noastre şi al cunoaşterii noastre Pentru a se sustrage acestui rezultat logic, care distruge ideea de adevăr, idealismul recurge uneori la un mijloc decisiv, la negarea absolutului său tot ceea ce este imperfect, neadevărat atât în cunoaștere, cât și în ființă În domeniul ambelor, manifestarea absolutului este doar raționalul, eternul și nepieritor; tot ceea ce este neadevărat și nerezonabil este eo ipso și nu real; este negarea adevăratei ființe; numai raționalul, așa cum spunea Hegel, este real și numai realul este rațional Dar eșecul complet al unui astfel de mijloc decisiv de a elimina adevărul și falsitatea din contradicțiile absolute devine imediat evident, de îndată ce ne amintim că falsitatea și eroarea nu sunt doar o simplă negare sau absență a adevărului, ci o imperfecțiune pozitivă și destul de reală a cunoașterii , însoțită constant de rezultate practice evidente și tangibile în știință, în viața privată și publică Nu vorbim oare de faptul că, numind eroarea negație sau absență a adevărului, idealismul nu explică cum ar putea apărea din unitatea necondiționată a absolutului, care nu permite nicio negație sau limitări? Nu ar fi putut invada de undeva din afara absolutului, ca început limitând și împiedicând armonia dezvoltării sale, pentru că, permițând un asemenea început, am distruge însuși principiul idealismului Dacă totuși, fără a recurge la o măsură atât de extremă precum ignorarea, chiar recunoașterea drept nevalid a tot ceea ce nu decurge din natura absolutului, începem să privim diferența dintre adevărat și neadevăr, în general, în grade diferite Biblioteca "Runivers " - - Din cauza cunoașterii noastre, ca doar o diferență relativă a momentelor succesive în procesul de dezvoltare a absolutului, și momentul anterior inferior numim minciună, iar un altul superior în comparație cu acesta, adevărul, atunci acest lucru nu este explicați cel puțin faptul opoziției neîndoielnice dintre adevăr și eroare Cum putem permite în absolut, cu adevărat merituos de un asemenea nume, deci, absolut nu

numai în ființă, ci și în perfecțiune, o trecere consistentă de la ignoranță la cunoaștere, în general, toate diferențele calitative în momentele dezvoltării? Dacă procesul de dezvoltare a absolutului este într-adevăr un proces rezonabil și legal, atunci toate momentele sale sunt la fel de rezonabile și necesare și avem la fel de puțin dreptul să le opunem în domeniul ființei subiective, ca adevăr și minciună, precum sunați, de exemplu, în procesul existenței obiective a naturii, starea anterioară a ei de ieri este falsă și neadevărată, iar starea de astăzi, care a înlocuit-o, este adevărată Mai mult, dacă diferența dintre adevăr și neadevăr s-ar reduce în mod esențial la diferența dintre momentele precedente și cele ulterioare ale dezvoltării ideii absolute, atunci de fapt nu am primi ca urmare a unei astfel de dezvoltări în niciun fel adevăr, ci mai degrabă o minciună si eroare Conceptele de adevăr și minciună devin relative; că azi este adevăr, ca moment cel mai înalt în comparație cu cele precedente, atunci mâine va fi inevitabil o minciună, pentru că va fi înlocuit cu un nou moment în dezvoltarea gândirii absolute Și din moment ce procesul de dezvoltare a absolutului este nesfârșit, atunci în cele din urmă obținem un proces nesfârșit de minciuni și iluzii, pentru că fiecare moment de cunoaștere, oricât de adevărat ar părea în comparație cu cel precedent, este de fapt sortit distrugerii, ca unul de tranziție și, în consecință, de natură falsă Nu există un adevăr permanent, obligatoriu, necondiționat în acest punct de vedere și nu poate exista Dacă, prin urmare, nici materialismul, nici idealismul, pornind în egală măsură de la ideea identității fundamentale a gândirii și a ființei într-o substanță absolută (fie că este vorba despre materia primului, fie că este vorba despre cea din urmă), Biblioteca "Runivers " - - ne poate explica faptul existenței adevărului și a adevăratei cunoașteri, apoi, evident, ne întoarcem înapoi, la recunoașterea diferenței dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoaștet și, apoi, la recunoașterea celei mai înalte poziții de Origine deasupra lor și diferită de ele în esență, ca condiții pentru corelarea armonioasă a aceluia și a altuia Întrucât acest Început este, în sensul exact, cel mai înalt și esențial diferit de ele în ceea ce privește ființa și perfecțiunile, în comparație cu care atât subiectul cunoaștere (lumea spirituală), cât și obiectul cognoscibil (lumea senzuală) constituie o ființă condiționată , care a avut loc și, prin urmare, limitat, atunci aceasta oferă cheia pentru a explica de ce în cunoștințele noastre există diferențe între adevăr și minciună, perfecțiune și imperfecțiune și de ce apare nu ca cunoaștere absolută, ci ca un proces de cunoaștere treptată cu un posibilitatea liberă chiar a incorectei acestui proces, apariția minciunii și a erorii Dar, pe de altă parte, cel mai neîndoielnic fapt al posibilității și realității cunoașterii adevărate mărturisește faptul că între lumea subiectivă și obiectivă, între legile cunoașterii și ființei noastre, există o corelație și o legătură internă, care, așa cum o legătură, este în mod evident dată și nu stabilită de noi, ci doar treptat descoperită și cunoscută de noi, presupune în mod necesar Cauza cea mai înaltă, din care și-au luat originea atât gândirea, cât și a fi imaginabil Dovada epistemologică a existenței lui Dumnezeu prezentată de noi nu este altceva decât o explicație a aceleiași idei despre armonia prestabilită dintre gândire și ființă, care, pentru a confirma fiabilitatea, cunoașterea noastră, a fost prezentată minții Descartes și Leibniz Singura diferență este că în ea nu pornim de la conceptul de Dumnezeu, pentru a deduce sau dovedi necesitatea unei astfel de armonii ca garanție și fiabilitate a cunoștințelor noastre, ci dimpotrivă, pornind de la neîndoielnic,

confirmat de experiență și conștiința comună a faptului existenței adevărului, sau ceea ce este același lucru, ipotezele armoniei dintre gândire și ființă, ne întrebăm despre cauza reală a acestuia și aflăm că doar o Ființă Superioară poate fi o astfel de cauză Biblioteca "Runivers " - - cea mai pură, sursă primară de gândire și ființă Din aceasta rezultă clar că dovezile epistemologice trebuie să aibă deplină forță probantă pentru toate acele învățături filozofice care permit posibilitatea cunoașterii obiective a adevărului, recunoscând în același timp diferența fundamentală dintre subiectul cunoaștetor și obiectul cunoscut Fundamentarea filozofică finală a acestui adevăr, care este fundamentul dovezii epistemologice, trebuie să ne fie oferită de teoria cunoașterii noastre, însoțită de critica teoriilor epistemologice ale materialismului și idealismului, atât obiective cât și subiective, negând direct sau indirect acest lucru fundație Dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu Dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu pornește de la noțiunea de Dumnezeu care se află în mintea noastră și, prin intermediul unei analize logice a acestei noțiuni, încearcă să dovedească adevărul ei obiectiv În mintea noastră există o noțiune a unei ființe perfecte, dar existența este perfecțiune; deci, ființa perfectă pe care o concepem trebuie să existe de fapt; altfel vom permite o contradicție logică - atotperfectul va fi imperfect, deoarece îi va lipsi una și cea mai importantă perfecțiune - ființa reală Iată formula dovezii ontologice Dar am văzut că defectul său principal, pe care l-au subliniat întotdeauna vechii și noii săi adversari, este că se bazează pe gândul lui Dumnezeu ca dat, care, fără îndoială, există în mintea noastră și conceptul necesar și, prin urmare, se consideră corect să recunoască drept neîndoielnic concluzia pe care o trage din analiza acestui concept Este evident că, cel puțin în raport cu majoritatea conceptelor noastre, o astfel de metodă de inferență ar fi incorectă: nu se poate concluziona direct de la proprietățile logice sau semnele oricărui concept la proprietățile și semnele ființei reale Acest mod de a încheia Biblioteca "Runivers " - - Ar fi posibil cu o condiție - dacă am fi dovedit anterior că conceptul din care tragem o concluzie logică este, de fapt, un concept corect și pe deplin consistent Dar dovada ontologică, plecând de la conceptul de Dumnezeu, presupune evident ceva ce mai trebuie dovedit Acest neajuns, desigur, a fost observat curând de apărătorii acestei dovezi care l-au urmat pe Anselm și au încercat să o compenseze printr-o explicație preliminară a dreptului rațiunii noastre de a concluziona de la conceptul de Dumnezeu la ființa sa Unii dintre ei (Descartes) au găsit un astfel de drept în faptul că acest concept este special și exclusiv printre alte concepte ale minții noastre; alţii (Leibniz) au considerat suficient ca corectitudinea concluziei să dovedească mai întâi doar consistenţa logică şi consistenţa conceptului de Dumnezeu Dar, indiferent de succesul sau eșecul unor astfel de încercări, un lucru este, fără îndoială, evident din ele, că dovada ontologică, ca concluzie a adevărului existenței lui Dumnezeu din conceptul de El, trebuie neapărat precedată de o analiză a însăși ideea lui Dumnezeu, pentru a arăta dacă această idee este valabilă în natura sa, iar originea iese în evidență de toate celelalte concepte ale minții noastre și, prin urmare, în sine poate purta garanția adevărului ei O astfel de analiză, evident, ar trebui să fie nu numai logică, dezvăluirea semnelor conținute în ea, ci și psihologică, adică un indiciu al originii sale în spiritul nostru Pentru că doar într-un astfel de caz ne putem convinge că particularitatea acestei idei, printre altele, nu este doar logică formal, stabilită de noi înșine, ci

și reală sau obiectivă, dacă dovedim că nu provine de la noi, ci își are ea sursa undeva - sau în afara noastră, este produsă în noi de un factor obiectiv Prin urmare, se determină conținutul noii dovezi a existenței lui Dumnezeu, bazată pe ideea de Divinitate și numită de noi psihologic, și relația ei cu ontologicul bazat pe aceeași idee În principiu și conținut, dovada psihologică este similară cu cea ontologică, deoarece ambele provin din ideea lui Dumnezeu; dar după metoda deducerii concluziei din acest principiu Biblioteca "Runivers " - - este esential diferit de el si se apropie de cosmologic si teleologic În timp ce dovada ontologică, luând ca bază conceptul de Dumnezeu ca dat, conform unuia dintre semnele acestui concept, concluzionează despre cauza originii sale în mintea noastră și constată că o astfel de rațiune de origine atât de adecvată și explicativă nu poate decât fii Ființa Supremă, metoda de a încheia aici, evident, aceeași ca în cele două pe care le-am indicat - concluzia de la efect la cauză Dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu, care altfel poate fi numită dovadă din existența ideii lui Dumnezeu în mintea noastră, a fost dezvăluită mai întâi și cu o claritate deosebită de Descartes *) Iată conținutul acestei dovezi Privind ideile și conceptele care există în mintea noastră (idei, în terminologia lui Descartes) pentru a le descoperi sursa originală, găsim cu ușurință o astfel de sursă fie în impresiile lumii exterioare, fie în noi înșine Dar printre aceste idei există una, ale cărei proprietăți sunt de așa natură încât nu este ușor să o deducem din sursele cunoscute de cunoaștere Aceasta este ideea Divinului Nu numai că obiectul însuși al acestei idei este inaccesibil observării simțurilor externe și interne, prin care dobândim cunoștințe despre obiectele reale, dar însăși proprietățile pe care i le atribuim sunt de un asemenea tip care aparent nu pot fi explicate din niciun fel sursa de cunostinte cunoscuta de noi ♦) Înainte de Descartes, există doar câteva aluzii fragmentare la această dovadă Cea mai clară referire la aceasta se găsește în cel mai recent predecesor al lui Descartes, Campanella (¿-) Asemenea lui Augustin și a multor scolastici, el pleacă de la faptul încrederii de sine a propriei existențe pentru a trage de aici concluzia despre existența lui Dumnezeu Din existența în mintea noastră a ideii lui Dumnezeu, Campanella încearcă să-și demonstreze existența reală, dar nu ontologic, ca Anselm, ci psihologic Ca ființă finită, eu nu pot să produc ideea unei Ființe infinite care transcende lumea, ci, dimpotrivă, numai o astfel de Ființă (care deci trebuie să fie reală) îmi poate comunica această idee: üeberweg, Grundriss d Gesch d filozofie th Sh Biblioteca "Runivers " - - De unde ar putea veni în mine o asemenea idee? Pentru un răspuns corect la această întrebare, trebuie să ținem cont de această propoziție logică fără îndoială că nu poate exista niciodată mai mult într-un efect sau fenomen decât într-o cauză "Și este evident pentru bunul simț", spune Descartes, "că într-o cauză efectivă și totală trebuie să existe cel puțin la fel de multă realitate cât există în acțiunea ei De aici rezultă nu numai că nimicul poate produce orice lucru, ci la fel, ceea ce este mai perfect, adică conține mai multă realitate, nu poate fi efectul unui mai puțin perfect și depinde de el *) Aplicând acum această cerință logică presupuselor surse ale ideii de Dumnezeu, Descartes, în primul rând, respinge direct posibilitatea originii sale din sentimentele exterioare Că nu poate fi dat de impresii sensibile sau provin din combinarea lor, el consideră acest adevăr atât de evident încât nu merită să fie dovedit Descartes este mai interesat de întrebarea: poate fi ideea lui Dumnezeu un produs al rațiunii și ajunge la concluzia că mintea umană nu poate fi

recunoscută ca o cauză suficientă, producând-o, tocmai pentru că aici cauza, contrar cerința logică propusă de el, s-ar include pe tine mai puțin decât cât ai ca rezultat "După numele lui Dumnezeu", spune Descartes, "înțeleg substanța, infinită, eternă, neschimbătoare, independentă, atotștiutoare, atotputernică, prin care, ca mine și alte ființe sunt create și produse" "Aceste avantaje sunt atât de mari încât, cu cât le consider mai aproape, cu atât sunt mai puțin convins că ideea pe care o am despre ele ar fi putut să provină din mine Desigur, ideea de substanță ar putea fi în mine pentru că eu însumi sunt substanță Dar totuși, nu aș fi putut avea ideea unei substanțe infinite - eu, o ființă *) Oeuvres de Descartes, ed p J Simon, p , Biblioteca "Runivers " - - finit, cu excepția cazului în care ovulele au fost poziționate în mine de o substanță care este cu adevărat infinită" *) Dar nu este această idee a infinitului și a perfectului o simplă negație a finitului și a limitatului? Nu "Nu trebuie să-mi imaginez că înțeleg infinitul nu prin ideea adevărată, ci doar prin negarea a ceea ce este finit, așa cum, de exemplu, înțeleg pacea și întunericul prin negația mișcării și a luminii Pentru că văd clar că există mai multă realitate într-o substanță infinită decât într-una finită și, în consecință, am cumva un concept al infinitului înaintea finitului, adică despre Dumnezeu înainte despre sine Căci cum aș putea să știu că mă îndoiesc, că îmi doresc, adică că îmi lipsește ceva și că nu sunt perfect, dacă n-aș avea în mine nicio idee despre o ființă mai perfectă decât noi? , prin intermediul căruia aș cunoaște neajunsurile firii mele?" Că ideea lui Dumnezeu nu este un concept negativ și, în consecință, lipsit de orice conținut real, acest lucru este, fără îndoială, evidențiat și prin claritatea și separația ei, calități, după Descartes, care constituie semnul oricărei cunoștințe adevărate Totul este cuprins în această idee că numai spiritul meu înțelege clar și distinct orice lucru real, adevărat și perfect "Și nu o împiedică să fie adevărată, pentru că nu înțeleg pe deplin infinitul și că în Dumnezeu sunt multe lucruri pe care nu le pot înțelege și chiar le pot atinge cu gândul meu; pentru că este în însăși natura infinitului că eu, o ființă finită și limitată, nu pot să-L cuprind Este suficient să înțeleg acest lucru și să recunosc că toate lucrurile despre care am o concepție clară și în care există un fel de perfecțiune și pot exista un număr infinit de altele necunoscute pentru mine, sunt în Dumnezeu în mod formal și în cel mai înalt grad (formellement ou éminemment), este suficient să știi acest lucru pentru ca ideea pe care o am despre El să fie chiar adevărul ♦) Ibid p , · Biblioteca "Runivers - - ea, cea mai clară și mai separabilă dintre toate cele care sunt în mintea mea " "Dar poate sunt ceva mai mult decât îmi imaginez și că toate perfecțiunile pe care le atribui naturii Divinului sunt într-un fel posibile în mine, deși nu s-au manifestat încă și nu s-au revelat ca acțiuni? Într-adevăr, știu din experiență că conștiința mea crește și se perfecționează încetul cu încetul și nu văd nimic care ar putea împiedica creșterea ei din ce în ce mai mare chiar și în infinit; Nu văd de ce, atunci când crește astfel și se desăvârșește, nu aș putea dobândi prin mijloace proprii toate celelalte perfecțiuni ale naturii divine și de ce oportunitatea sau puterea pe care o am pentru a dobândi aceste perfecțiuni nu ar fi suficientă pentru pentru a produce în mintea mea și ideile lor "Cu toate acestea, privind mai de aproape, constat că acest lucru nu poate fi Este adevărat că în fiecare zi cunoștințele mele capătă noi grade de perfecțiune și că în natura mea există mult mai multe posibilități decât am cu adevărat; dar, cu toate acestea, aceste avantaje nu se apropie în niciun fel de ideea unei

Zeității, în care nimic nu se găsește doar în posibilitate, ci totul este în realitate și în fapt Și nici măcar faptul că crește treptat și că perfecțiunile mele se înmulțesc încetul cu încetul nu servește ca irefutabil, și cea mai sigură dovadă a imperfecțiunii mele în conștiința mea? Mai departe, deși perfecțiunile mele se înmulțesc din ce în ce mai mult, totuși, conștiința nu mă lasă că natura mea nu va deveni niciodată infinită, pentru că nu va atinge niciodată un asemenea grad de perfecțiune încât să nu poată dobândi nicio perfecțiune mai înaltă Dar înțeleg că Dumnezeu este cu adevărat infinit și într-un grad atât de înalt încât nu mai poate adăuga nimic la cea mai înaltă perfecțiune pe care o posedă În sfârșit, știu și foarte bine că esența obiectivă a unei idei nu poate fi produsă de o ființă care există doar în posibilitate și care, Biblioteca "Runivers " - - Strict vorbind, nu există nimic, ci doar ființa reală α "De asemenea, este imposibil să-mi imaginez că multe cauze sunt combinate împreună pentru a produce conceptul meu despre Dumnezeu, acela de la una, de exemplu Am primit ideea uneia dintre perfecțiuni, pe care o atribui lui Dumnezeu, și de la cealaltă ideea unei alte perfecțiuni, astfel încât toate aceste perfecțiuni sunt fiecare într-o parte a universului, dar nu se întâlnesc cu toate împreună și uniți într-una, care ar fi Divinitatea Pentru că, dimpotrivă, unitatea, simplitatea sau indivizibilitatea tuturor predicatelor sau perfecțiunilor care sunt în Dumnezeu este una dintre perfecțiunile principale pe care le recunosc ca fiind în el Mai mult decât atât, ideea unității tuturor perfecțiunilor lui Dumnezeu nu ar fi putut fi produsă în mine de nicio cauză din care nu am primit și idei și toate celelalte perfecțiuni, pentru că o astfel de cauză nu m-ar fi putut face să înțeleg toate dintre ele perfect împreună și inseparabil fără a-mi oferi în același timp cunoașterea ce sunt aceste perfecțiuni și cum ar trebui să le înțeleg O anchetă "cu privire la modul în care dobândesc ideea de Dumnezeu" îl conduce pe Descartes la următoarea concluzie: obiectele apar organelor simțurilor și nu poate fi un produs pur sau o ficțiune a minții mele, deoarece nu este în puterea mea de a-i inventa conținutul, de a adăuga ceva la el sau de a scădea din el și a fost produs cu mine încă de când am fost creat Și, în adevăr, nu ar trebui să pară ciudat că Dumnezeu, creându-mă, a pus această idee în spiritul meu astfel încât să servească drept un fel de semn (marca) asemănător celui ce fel de artist imprimă operei sale Întreaga forță a argumentării mele, pe care am folosit-o aici pentru a dovedi existența lui Dumnezeu, constă în faptul că Biblioteca "Runivers " - - Recunosc că este imposibil să ai ideea de Dumnezeu dacă Dumnezeu nu există"*) Descartes îi aparține deplin și indivizibil onoarea de a descoperi o astfel de metodă sau metodă de a demonstra existența lui Dumnezeu, care, prin aplicarea sa strictă și cuprinzătoare, poate duce la scopul său mult mai sigur și mai precis decât așa-numita dovadă ontologică, care pornește și din ideea lui Dumnezeu, dar deduce din concluzia ei într-un mod complet diferit Într-adevăr, dacă noi, având în față conceptul lui Dumnezeu ca Ființă atotperfectă, întrebăm despre originea Lui și, trecând cu atenție toate sursele posibile și presupuse ale cunoașterii noastre, aflăm că niciunul dintre ele nu poate produce acest concept, atunci numai și complet logic rezultatul aici nu poate fi decât că ideea lui Dumnezeu nu poate veni decât dintr-o cauză corespunzătoare și numai suficientă, de la Dumnezeu însuși Astfel, existența în mintea noastră a ideii lui Dumnezeu duce în mod necesar la recunoașterea existenței unei Zeități Dar lui Descartes, după cum am spus, cinstea îi aparține numai primului gând și indicare a metodei corecte de demonstrare psihologică a existenței lui Dumnezeu; dar chiar

modul de a-l dezvălui este departe de a fi satisfăcător Acesta a fost motivul principal pentru care o idee atât de fructuoasă a dovezii sale, din păcate, nu a fost folosită în mod corespunzător de către filozofii care l-au urmat, iar în metafizică a fost lăsată la umbră și chiar complet uitată, astfel încât Kant, în critica sa dintre dovezile existenței lui Dumnezeu care i-au dominat vremea aveam dreptul să-l ignor complet Pe lângă deficiențele care stau în însăși construcția acestei dovezi, ar putea exista și alte motive externe pentru neglijarea ei nemeritată În ceea ce privește conținutul, în Descartes se învecinează strâns cu teoria ideilor înnăscute și se dezvăluie în legătură cu aceasta Loviturile aduse acestei teorii de empiriştii englezi, care la vremea respectivă păreau decisive, s-au reflectat în această dovadă, deşi legătura ei cu această teorie nu este atât de semnificativă, *) Oeuvres de Descartes Ed p J Simon Meditat Eli, p - Biblioteca "Runivers" - - după cum poate părea la prima vedere În cel mai apropiat mod, spune doar că putem explica originea în noi a ideii de Dumnezeu doar recunoscând existența celei mai înalte Ființe, Dumnezeu În ceea ce privește însăși metoda originii sale de la Dumnezeu, problema ei rămâne deschisă și, pentru validitatea dovezii psihologice, nu necesită neapărat rezolvarea ei în sensul înnăscutului ideilor *) Un alt motiv de uitare în filosofia dovezilor pe care o luăm în considerare este pur formal și metodologic Cu dezvăluirea sa completă și cuprinzătoare, trebuie inevitabil să fie destul de complicată, deoarece urmează o cale negativă și implică o revizuire critică nu numai a diferitelor surse de cunoaștere, ci și a încercărilor filozofice de a deriva ideea lui Dumnezeu dintr-o singură sursă sau o alta Cu un asemenea caracter, ea nu se preta cu ușurință la o expunere concisă în sistemele metafizicii și nu se încadra în cadrul îngust al unui tratat special despre dovezile existenței lui Dumnezeu În această condiție, mi s-a părut cu atât mai convenabil să o omitem pentru că de obicei era amestecată cu ontologicul (există și la Descartes urme ale unui astfel de amestec) și, dată fiind preferința decisivă pentru acesta din urmă, putea părea doar inutilă variație a acesteia Baza prezentării noastre a dovezilor psihologice este *) Există trei explicații principale pentru originea ideii lui Dumnezeu: teoria înnăscuții acestei idei, care aparține lui Descartes și Leibniz; teoria influenței directe a divinității asupra spiritului nostru, conform căreia ideea lui Dumnezeu este obținută prin experiență interioară și credință, în mod similar modului în care ideile despre obiectele externe sunt obținute prin experiența externă; şi, în sfârşit, mai mult religioasă decât filosofică, teoria tradiţionalismului, conform căreia această influenţă este permisă doar în primul moment al existenţei istorice a omului, încă intact şi capabil să sesizeze Revelaţia divină; apoi se păstrează în cuvânt şi se transmite prin tradiţia religioasă Care dintre aceste trei teorii este mai satisfăcătoare, soluția acestei întrebări nu are nicio legătură strânsă cu investigația noastră actuală "J SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p Biblioteca "Runivers " - - Acceptăm dovada lui Descartes ca bază a existenței lui Dumnezeu, a cărei metodă am recunoscut-o ca fiind complet corectă și nu vom încerca decât să punem în evidență și, dacă este posibil, să reparăm acele neajunsuri care se vor dezvălui în ea Ca punct de plecare logic al demonstrației sale, Descartes consideră propoziția neîndoielnică "și pentru bun simț evidentă" că nu poate exista mai mult în acțiune decât există în cauza producătoare și că, prin urmare, o realitate mai perfectă sau mai conținătoare nu poate Fii o consecință a mai puțin Pe baza acestei propoziții, ideea lui

Dumnezeu, ca Ființă absolut perfectă, nu poate să provină din cauze limitate și imperfecte, ci presupune o cauză adecvată, total perfectă - o Ființă Supremă Dar această propoziție, de care depinde în mod evident forța logică a dovezii psihologice, este atât de indiscutabilă, așa cum i se pare lui Descartes? "Nu este adevărat", ne spun adversarii acestei dovezi, "că cauza unui anumit efect trebuie să conţină cel puţin atâta, dacă nu mai multă, perfecţiune decât o conţine efectul, pentru că experienţa ne arată constant că din imperfect vine perfect " Dacă însă se spune că ceea ce este mai perfect trebuie deja, ca germen sau ca capacitate de dezvoltare, să se afle în imperfectul din care provine, atunci în acest caz trebuie să se admită și că efectul este mai perfectă decât cauza, întrucât perfecțiunea dezvoltată trebuie în orice caz să fie mai perfectă decât ceea ce nu este încă dezvoltat și se află în embrion Pe această bază, nu este nevoie să presupunem pentru explicarea existenței în noi a ideii unei Ființe atotperfecte și a unei cauze atotperfecte; poate apărea și din cauze imperfecte *) Dar toată această obiecție se bazează pe o confuzie a succesiunii empirice a acestor fenomene cu legătura lor cauzală, pe concluziile: post hoc, ergo propter hoc Un obiect care era imperfect a devenit mai perfect după aceea; ♦) Reichlin-Meldegg Einleituug zur Philosophie, , p - Biblioteca "Runivers" - - prin urmare, cauza perfecțiunii sale constă în starea sa anterioară de imperfect Dar o asemenea concluzie nu poate fi justificată prin logică, deoarece nu oferă niciun motiv suficient cerut de aceasta pentru a explica de unde a apărut perfecțiunea într-un obiect care era până acum imperfect Se presupune că perfecțiunea care a apărut într-un obiect este o nouă calitate sau proprietate care nu era în el înainte, prin urmare, trebuie să aibă un motiv suficient pentru apariția sa; dar poate fi o astfel de cauză doar prima stare imperfectă a obiectului? Evident nu; absența, inexistența perfecțiunii, neantul, așa cum spune Descartes, nu pot produce nimic, nicio calitate pozitivă Deci, pentru a explica o perfecțiune care nu a existat înainte, trebuie recunoscută o cauză pozitivă, care să cuprindă condițiile sau posibilitatea apariției acestei perfecțiuni, prin urmare, motivul este la fel de mult, dacă nu mai mult, perfect Pentru a face această elucidare abstractă mai ilustrativă, să folosim un exemplu la care găsim o oarecare aluzie în obiecția în sine, exemplul unui germen sau sămânță Sămânța se dezvoltă într-o plantă luxoasă; aparent, vedem aici faptul originii perfectului din imperfect Dar este chiar așa? Vedem cu adevărat în simplul fapt al existenței unei semințe (imperfecte) o cauză suficientă pentru apariția unei plante (perfecte) și avem dreptul să spunem, așadar, că imperfectul a produs perfectul? În primul rând, pentru ca o plantă să crească dintr-o sămânță este nevoie de întreaga sumă a condițiilor favorabile creșterii, sol cunoscut, climă, acțiunea luminii, căldurii etc , toate aceste condiții sunt motive suplimentare pentru origine a acestei plante Aceste aceleași motive presupun, la rândul lor, totalitatea și acțiunea legitimă a tuturor forțelor naturii, raportul lor dat în întreaga ordine a lumii, astfel încât, strict vorbind, pentru ca o plantă să crească dintr-o sămânță, întregul universul este necesar în forma în care există, de aceea este nevoie de o cauză, în orice caz, mai reală și mai perfectă decât sămânța Desigur, în sămânța însăși, indiferent de motivele externe ale transformării acesteia într-o plantă, ' * Biblioteca "Runivers" - - să li se dea puterea sau capacitatea de a crește și de a forma o plantă în condiții date Dar această forță, la rândul ei, își datorează și originea și acțiunea aceluiași set de cauze, cuprinse în ordinea dată a naturii, de care depindea și manifestarea ei exterioară; și a venit din ceva mai

real și mai perfect decât el însuși Ceea ce am spus despre sămânță și plantă poate fi aplicat tuturor faptelor în care perfectul ia naștere empiric din imperfect Dacă luăm în considerare și urmărim toate condițiile necesare pentru apariția oricărei perfecțiuni, vom vedea că totalitatea lor constituie ceva mai perfect decât fenomenul care a luat naștere din ele Cu toate acestea, spun ei, nici măcar acest lucru nu elimină complet posibilitatea originii perfectului din imperfect Să presupunem că totalitatea cauzelor date ale unui fenomen perfect cunoscut, luate în ansamblu, este ceva mai real și mai perfect decât acest fenomen; să presupunem că în ea se află posibilitatea ei, însăși manifestarea ei în potență Dar chiar faptul că o perfecțiune posibilă, care nu a existat înainte, apare sau se realizează, nu spune oare că perfectul a venit din imperfect, că efectul poate fi într-un fel mai perfect decât cauza? Este planta mai perfectă decât sămânța, animalul decât germenul din care provine? Dar acestea și fapte asemănătoare indică doar că, în virtutea legii succesiunii dezvoltării lumii, se poate produce un anumit fenomen (perfecțiune), care nu a existat înainte, dar în niciun caz că acest fenomen în sine a fost mai perfect decât cauza care o produce Lumea în ansamblu, care servește drept cauză a originii atât a seminței, cât și a plantei, nu va deveni perfectă deoarece sămânța s-a transformat într-o plantă Să luăm un alt exemplu O operă de artă care a existat în capul poetului, o poezie scrisă în posibilitate, trecută în realitate Să presupunem că poemul scris este mai perfect decât cel posibil sau cel care a existat numai în gândire și, în acest sens, să presupunem că ceva mai perfect a ieșit din ceva mai puțin perfect Înseamnă asta că acțiunea poate fi mai perfectă Biblioteca "Runivers " - - motivul care a produs-o? Acest lucru ar putea fi așa numai dacă poemul conceput s-ar transforma cumva de la sine într-unul scris, într-un cuvânt, dacă existența celui dintâi a fost singura cauză a apariției celui din urmă Dar de fapt acel anexă sau acea perfecțiune care deosebește o noemă scrisă de una nescrisă nu depinde de poemul în sine, ci de autor, care este aceeași cauză a originii și a primei și a ultimei, o cauză, în în orice caz, mai perfect decât opera lui Astfel, legea empirică a dezvoltării perfectului din imperfect nu contrazice deloc legea logică a rațiunii suficiente, care cere ca în cauza productivă să existe atâta, dacă nu mai multă realitate, cât se află în acțiune produs de acesta Acum, după ce ne-am asigurat principiul logic pe care Descartes l-a pus la baza dovezii psihologice a existenței lui Dumnezeu, să trecem la proba însăși Această dovadă poate fi formulată în felul următor: avem ideea lui Dumnezeu ca ființă nelimitată și atotperfectă; dar originea acestei idei nu poate fi explicată din acele surse de cunoaștere din care obținem concepte de obiecte empirice, convenționale și limitate; în consecinţă, pentru a explica existenţa ei în noi, trebuie să ne asumăm o cauză specială, suprasensibilă - Divinitatea Este evident că principala forță, centrul de greutate al acestei dovezi se află în gândul său de mijloc, și anume că ideea lui Dumnezeu nu poate să provină din surse obișnuite de cunoaștere Pentru a confirma acest gând, trebuie îndreptate toate eforturile dovezii noastre, pentru că de asta depinde toată soarta lui Este necesar să reconsiderăm toate, ca să spunem așa, posibilitățile originii ideii de Dumnezeu, pentru a avea dreptul de a ne opri la singura concluzie posibilă despre originea ei din cea mai înaltă Ființă, a cărei existență ar dovedi incontestabil, ca existenta unei actiuni, existenta unei cauze corespunzatoare acesteia Dar au fost toate aceste posibilități revizuite și apoi eliminate complet de Descartes? Prima sursă cea mai apropiată a

cunoștințelor noastre sunt sentimentele Biblioteca "Runivers" - : - externe și obținute cu ajutorul ideilor lor despre obiectele exterioare Descartes, desigur, avea dreptul să nu se oprească mult timp asupra sentimentelor exterioare atunci când căuta sursa ideii noastre despre Dumnezeu, deoarece conceptul despre El, evident, nu are nimic în comun cu reprezentările sensibile, limitate de spatiu si timp si conditionat in origine, obiecte Adevărat, Descartes nu era necunoscut filozofilor care s-au gândit să caute prima sursă a ideii lui Dumnezeu în senzații senzoriale excitate de diverse obiecte și fenomene naturale, uneori maiestuoase și binefăcătoare, alteori teribile și extraordinare Dar astfel de opinii nu ar putea slăbi sau slăbi câtuși de puțin poziția lui, că simțurile exterioare nu ne pot oferi idei despre Dumnezeu De fapt, chiar dacă permitem corectitudinea relativă a unor astfel de teorii, *), atunci ele pot avea doar sensul că anumite fenomene externe ale naturii servesc drept motive externe și accidentale pentru apariția în noi a ideii de Dumnezeu sau motive pentru crearea ei de către sufletul nostru, dar în niciun caz nu prin cauza directă a originii sale actuale, prin inconsecvența completă a senzațiilor senzoriale, trezite direct în noi de fenomenele naturale, cu acele idei despre Divin care sunt create despre ele de sufletul nostru Motivul sau condiția accidentală pentru formarea în sufletul nostru a unui anumit concept sau idee nu este deloc același cu cauza care o produce Deci, de exemplu teama de un fenomen natural teribil ar putea trezi în noi ideea de Dumnezeu sau să dea primul impuls gândirii la formarea unui concept despre el, dar nu ar putea crea zei, așa cum spunea Lucrețiu Așadar, dorința de "a se proteja de influențele climatice nefavorabile ar putea excita gândirea umană la inventarea locuințelor, a îmbrăcămintei, a agriculturii; dar ar fi ciudat să cauți în aceste influențe climatice, și nu în chiar mintea omului, cauza naturală a civilizației și a invențiilor tehnice Cea mai evidentă infirmare a unei astfel de opinii ar fi simplul fapt că animalele, împreună cu oamenii *) Ceea ce, însă, nu poate fi permis (cf Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol , numărul , op -) Biblioteca "Runivers" - - supus pentru totdeauna acestor influențe climatice, totuși, nu a creat nimic de acest fel Adevărat, chiar în acele obiecte și fenomene care excită ideile religioase, trebuie să existe ceva caracteristic și special care este capabil să facă din aceste obiecte, și nu altele, motive atât de incitante Dar această trăsătură a lor este din nou determinată nu de obiectele empirice în sine, ca atare, ci de sensul și semnificația pe care o persoană le pune, de lumina * cu care le luminează Altfel, nu putem explica de ce aceleași obiecte și fenomene nu excită nicio idee religioasă la animale sau de ce, în cea mai umană specie, acele obiecte care la un moment dat produc o impresie religioasă, nu produc niciun efect asupra altora si altadata Pentru sălbatic, spune Buechner, anumite forțe și fenomene par supranaturale Dar de unde, s-ar putea întreba, am luat tocmai acest concept al supranaturalului? Conceptul de supranatural, spre deosebire de natural, indică ceva care este mai înalt decât reprezentarea sensibilă a lucrurilor naturale, care se află în spatele lor Este evident, așadar, că însuși conceptul de supranatural indică deja ceva suprasensibil, divin, iar acest concept este introdus de om în ideile lucrurilor naturale și nu este dat de ele Dar dacă Descartes ar putea, fără a prejudicia dovezile sale, să lase deoparte teoriile care produc ideea lui Dumnezeu din impresiile senzoriale imediate, atunci nu același lucru se poate spune despre combinația mai complexă de idei empirice, a cărei sursă se află în chiar spiritul nostru Ceea ce Descartes înțelege prin cunoaștere

sensibilă este doar forma sa inferioară, mai grosolană și mai imediată Fiind atent însă la totalitatea ideilor noastre, nu a putut să nu observe că în sufletul nostru nu există doar idei pur empirice, constituind copii mai mult sau mai puțin exacte ale lucrurilor reale, ci și idei compilate, deși pe baza unor date empirice inițiale , dar sub influența unor speciale Biblioteca "Runivers " - - a puterii inerente în noi, într-o asemenea măsură modificată și îndepărtată din reprezentările lucrurilor reale încât la început par să nu aibă nimic în comun cu ele Aceste reprezentări sunt imagini ale fanteziei, iar forța care le-a creat este imaginația Ținând cont acum că fantezia produce liber astfel de reprezentări cărora nu le corespunde nimic în realitate, se pune involuntar întrebarea: ideea de Divin nu este și ea un produs al aceleiași forțe? Toate teoriile atee ale originii ideii lui Dumnezeu dau un răspuns pozitiv la această întrebare Singura diferență este dacă recunosc imaginația ca doar o forță care contribuie la formarea ideii lui Dumnezeu sau o văd ca singura și rădăcină sursă a acesteia din urmă, cum ar fi, de exemplu, Feuerbach Dar o analiză a ideii lui Dumnezeu dezvăluie curând în ea trăsături care nu pot fi în niciun fel subiectul imaginației noastre creatoare În elementele lor constitutive originale, operele fanteziei sunt în cea mai strânsă dependență de reprezentările simțurilor; fantezia doar îmbină liber aceste reprezentări sau trăsăturile lor individuale, le modifică, le mărește sau le reduce în voie sau sub influența cerințelor estetice, dar nu poate crea nimic absolut nou, reprezentări, ale căror elemente nu ar fi cuprinse în realitatea sensibilă Dar în ideea lui Dumnezeu întâlnim doar astfel de trăsături, care în niciun caz nu pot fi formate din cea mai îndrăzneață combinație de elemente ale reprezentărilor senzoriale Deci, de exemplu, ne gândim la Divinitate ca la un spirit absolut, o ființă care există în sine, prima cauză a ființei, eternă, infinită etc Dar toate aceste semne constituie o contradicție decisivă cu acele reprezentări senzuale asupra cărora operează fantezia și din care își creează imaginile Cea mai îndrăzneață idee fantastică este, însă, în esența ei o idee senzorială și ne poate oferi o imagine concretă doar a unui obiect limitat de spațiu și timp; dar nu ne poate da nicio idee despre spiritual, nelimitat, infinit Cu toate acestea, ne vor spune, experiența arată că de fapt Biblioteca "Runivers" - - De fapt, toate ideile religioase au fost, cel puțin inițial, doar idei fantastice; în mitologiile tuturor popoarelor vedem produsul pur al fanteziei Dar aceeași experiență ne arată că ele au rămas astfel abia în prima etapă a dezvoltării conștiinței religioase și chiar și atunci nu a întregii rase umane; că, în dezvoltarea ei ulterioară, aceste forme elementare s-au retras treptat în fundal și apoi au dispărut, făcând loc unor concepte despre Dumnezeu lipsite de orice culoare senzuală Ideea lui Dumnezeu apare aici nu sub forma unor idei fantastice despre zeii religiilor păgâne, ci sub forma unui concept de Dumnezeu bazat pe cerințele rațiunii pure și în acord cu cerințele sale Din acest punct de vedere, parțial datorită originii sale în fantezie, concepția mitologică se dovedește a fi altceva decât o formă inferioară a conștiinței religioase, și departe de a fi adecvată obiectului său De fapt, dacă întregul conținut al ideii religioase ar fi dat numai de fantezie și de fantezie, atunci de îndată ce mintea ar numi inconsistența ideii lui Dumnezeu produsă de această forță, ideea religioasă ar trebui să se anihileze Dar de fapt nu este așa Gânditorii Greciei, care pentru prima dată au recunoscut în mod clar absurditatea poveștilor mitologice despre zeii religiei populare, nu au respins în același timp adevărul de bază al oricărei religii, ideea lui Dumnezeu

Religia creștină, care a proclamat oamenilor adevăratul concept al lui Dumnezeu ca Ființă complet diferită de lume, a risipit în cele din urmă și pentru totdeauna minciunile ideilor mitologice, cu toate acestea, a servit ca sursă de cunoaștere religioasă nouă, adevărată și de viață religioasă Din aceasta este clar că fantezia departe de a acoperă întregul conținut al ideii lui Dumnezeu, care în curând aruncă de pe legăturile acestei facultăți; și că, dacă cineva poate căuta în această abilitate vreo participare la formarea acestei idei, atunci doar un element inițial, temporar și accidental în ea, și anume, un element mitologic, nimic mai mult Dar chiar dacă ne limităm la acele idei inferioare ale vremurilor originare, în conștiința religioasă a cărora, se pare, un atât de remarcabil Biblioteca "Runivers " - - rolul fanteziei, apoi, cu o privire oarecum atentă asupra lor, vom vedea clar că, în ciuda formei lor exterioare, ele diferă semnificativ de lucrările simple și obișnuite ale imaginației, ceea ce demonstrează clar că își datorează originea nu unui simplu joc de fantezie , dar pentru ce - sau alt motiv care se află în afara zonei sale Trăsătura esențială care distinge toate creațiile posibile ale imaginației noastre este conștiința clară care le însoțește a irealității lor Oricât de fascinantă ni s-ar părea o altă operă a imaginației noastre, fie că este un vis obișnuit sau o creație extrem de artistică a unui poet, suntem foarte conștienți că această operă nu este altceva decât o creație liberă a minții umane, neavând un real sens și adevăr Numai un copil poate crede adevărul unei povești fantastice care i se spune; numai cel care nu-și posedă pe deplin abilitățile poate considera imaginile create de imaginația sa ca fiind cu adevărat existente și le poate trata ca și cum ar fi ființe vii Cele mai înalte produse ale capacității estetice, idealurile nu diferă în acest sens de creațiile obișnuite ale imaginației Toate idealurile create de om, fără a exclude idealul propriului sine (cu care Feuerbach amestecă ideea lui Dumnezeu) au particularitatea că omul este întotdeauna conștient de caracterul lor ideal, subiectiv Toată lumea este conștientă că idealul este o reprezentare fantastică formată sub influența minții și a simțului estetic a ceea ce ar trebui să fie un obiect cunoscut; dar chiar ceea ce apare aici, ceea ce ar trebui să fie obiectul, este o dovadă clară pentru toată lumea că acest obiect ideal nu există încă la momentul dat, că nu există cu adevărat Ideea religioasă ne prezintă cu totul alt caracter Trebuie să venerăm obiectul său, Zeitatea, ca fiind cu adevărat existent; este de neconceput fără conștiința adevărului său obiectiv care o însoțește O astfel de conștiință este atât de puternică și de vie, încât, cu o diferență nemulțumită de clară între această idee și formele conștiinței umane și atunci când este amestecată cu aceste forme (care este ceea ce are loc la cel mai de jos nivel al conștiinței religioase și cu insuficiente) Biblioteca "Runivers" - - dezvoltarea mentală), poate captiva o persoană la chemarea realității și a acestor forme, care sunt strâns legate de aceasta și pe care o persoană nu este încă capabilă să le separe de esență De aceea, pentru privirea mentală încă nemulțumită de clară a unei persoane, ei primesc vitalitate și realitate și cele mai religioase imagini și idei create de fantezie, în care el încearcă să exprime ideea lui Dumnezeu în diferitele sale relații și din diversele sale relații laturi Așa se explică și fenomenul caracteristic că, de îndată ce o reprezentare a fanteziei este o reprezentare religioasă, adică are orice legătură cu ideea de Divin sau cu lumea suprasensibilă, oricât de absurdă ar părea uneori (de exemplu , mituri păgâne), primește pentru conștiință o forță neobișnuită Dar de îndată ce o operă de fantezie nu are un caracter

religios, oricât de plauzibilă ar fi, nimeni înzestrat cu bun simț nu o consideră a fi reală Care este motivul unei diferențe atât de semnificative în atitudinea conștiinței noastre față de reprezentări, aparent în egală măsură datorită originii lor în fantezie? Evident, ea nu poate consta decât în faptul că în reprezentarea tipului religios este introdus un element cu totul nou, ideea de Zeitate, însoțitor de care conștiința vie și ineradicabilă a realității sale este transferată reprezentărilor senzoriale legate de aceasta Altfel, nu vom găsi niciun motiv pentru care, având în vedere capacitatea presupusă a unei persoane de a considera imaginile create de fantezie ca fiind reale, această capacitate acționează numai în legătură cu o anumită idee (a Zeității) și își pierde instantaneu puterea în alte cazuri De ce, de exemplu, o persoană nu consideră un basm, o poezie, un ideal de om de știință, un războinic, un cetățean etc , creat de el, ci doar un ideal al unei Ființe perfecte și tot ceea ce are o legătură cu acest ideal, reprezentări? Primul tip de idealuri sunt mult mai aproape de realitate decât de ideea unei Ființe absolute și este mult mai ușor să crezi existența lor reală decât ființa acesteia din urmă; totuși, în realitate vedem cu totul altceva Evident, abilitatea care ne face să recunoaștem realul cu o încredere de neclintit existenţa unei Fiinţe suprasensibile este ceva complet diferit de capacitatea de a crea imagini ale unor obiecte inexistente Conștiința adevărului și realității sale, care însoțește ideea Zeității și este legată de aceasta prin reprezentare, arată că ea provine dintr-o sursă complet diferită și din alte motive decât produsele obișnuite ale imaginației Conștiința realității ideii lui Dumnezeu, la rândul său, condiționează o altă trăsătură, nu mai puțin esențială, care o deosebește de toate creațiile fanteziei creatoare: această trăsătură este relația vie a unei persoane cu obiectul exprimat de această idee și influența sa puternică asupra vieții și activității sale Chiar și cea mai înaltă și mai influentă dintre lucrările fanteziei, creațiile estetice, servesc doar ca obiect de desfătare artistică, care are un caracter teoretic Convinsă de irealitatea lor, o persoană nu poate intra în relații vii cu ei; influența lor asupra vieții nu este mai mult decât aceea pe care o poate avea o concepție clară și vizibilă asupra unui subiect în determinarea acțiunilor noastre Dacă ideile estetice au un efect mai puternic asupra simțirii decât conceptele înțelegerii, atunci le lipsește în schimb puterea convingerii raționale, care este caracteristică conceptelor Dimpotrivă, ideea lui Dumnezeu are o astfel de viață, capabilă de a determina activitatea noastră, putere pe care conceptele clare și sigure o motivează, ca să nu mai vorbim de reprezentările fanteziei Din moment ce istoria își amintește de existența rasei umane, ideea religioasă a fost un agent puternic în viața morală și socială a oamenilor; le guvernează activitatea, excită o persoană la greutăți, exploatări, sacrificii de sine, la care nu poate fi dus nu numai orice vis de fantezie, ci și cel mai puternic raționament al rațiunii; religia determină adesea natura instituțiilor și legilor sociale și modifică formele vieții familiale și sociale; în general, pare a fi o astfel de forță cu care toate celelalte motive ale acțiunilor umane cu greu pot fi comparate Este firesc să presupunem că o simplă înfăptuire a fanteziei ar putea dobândi o asemenea valoare pe care nici un alt concept al minții noastre nu ar putea avea? Influența ideii religioase arată clar că conține o forță adevărată, și nu o forță de vis, o putere care i se poate da nu prin arbitrariul fanteziei, ci prin adevărul său interior independent Cele două trăsături

caracteristice pe care le-am prezentat despre ideea lui Dumnezeu, care o deosebesc atât de mult de operele obișnuite ale fanteziei și sunt categoric ireductibile de la ea, sunt complet uitate de filozofii care caută sursa rădăcină în această facultate Dar în același timp uită de o altă circumstanță, nu mai puțin importantă În loc să derive ideea lui Dumnezeu din activitatea fanteziei ca ceva dat și cunoscut, ei ar trebui să acorde mai multă atenție acestei capacități, motivului rădăcină și scopului activității sale În același timp, în mod neașteptat pentru ei, s-ar dovedi că nu numai că fantezia nu produce ideea lui Dumnezeu, ci, dimpotrivă, însăși activitatea ei, care pare atât de liberă și arbitrară, este determinată în temelia sa cea mai profundă , dimpotrivă, prin ideea lui Dumnezeu Într-adevăr, care este sensul cel mai profund al activității fantastice? Dacă prin creativitatea fanteziei înțelegem nu o combinație complet lipsită de sens și aleatorie de reprezentări, cum ar fi, de exemplu, care are loc în vise și care este posibilă la animale, dar unită printr-o legătură și idee internă, cursul reprezentărilor, atunci putem observa cu ușurință că motivul cel mai interior și adevărat al apariției i în lumea noastră de imagini ale fanteziei este nemulțumirea față de realitatea reală, empirică, o dorință și dorință întunecată din spatele acestei realități de a căuta și asuma o lume diferită, mai înaltă și mai bună, neîngrădit de legile empirice O persoană își creează o astfel de lume sub influența unei convingeri interioare că toată ființa nu este epuizată de realitatea prezentă, că în spatele lumii vizibile se află o altă lume, suprasensibilă și mai perfectă decât cea reală Dar care poate fi sursa unei astfel de convingeri, dacă nu ideea de a fi suprasensibil și atotperfect, care nu este din experiență (în care o persoană nu vede nimic de acest fel) apartenența continuă a spiritului său? Prezența acestei idei în operele cele mai înalte ale fanteziei, adică idealurile, este exprimată cu o claritate deosebită Această excepție - - capacitatea pur umană de idealizare, în care unii credeau să vadă sursa ideii lui Dumnezeu, poate fi explicată ea însăși doar prin această idee Într-adevăr, dacă nu am avea măcar o idee întunecată a perfecțiunii absolute, nu ar exista nicio străduință pentru a atinge această perfecțiune Ce ar face ca o persoană să nu fie niciodată mulțumită de prezent, să lupte în mod constant pentru ce este mai bun și, în virtutea acestui efort, să-și creeze imagini ale acestui lucru bun - idealuri? Idealul presupune existența unui concept de perfecțiune, iar nemulțumirea față de nimic dat, chiar și cu un ideal, de îndată ce este realizat, arată că acest concept este în esență ideea perfecțiunii absolute Ideea de perfecțiune absolută este un element care intră esențial în conceptul de Dumnezeu Din aceasta se poate observa că ideea Divinului, ca un agregat viu al tuturor perfecțiunilor într-un grad nelimitat și împreună cu aceasta ca ultim scop al aspirațiilor noastre, este, desigur, care nu este recunoscută clar și indistinct în viața de zi cu zi, începutul care ne împinge spre aspirații ideale, al căror aspect exterior dă fantezie Astfel, avem dreptul să numim însăși efortul și capacitatea de a forma idealuri nu cauza, ci efectul ideii lui Dumnezeu, înțeleasă în toată plinătatea și amploarea ei de conținut În ceea ce privește participarea fanteziei la dezvăluirea conținutului atât al ideilor noastre în general, cât și al ideii lui Dumnezeu în special, aceasta este o consecință naturală a naturii însăși a cunoașterii noastre Cunoașterea noastră este determinată de activitatea a două forțe cognitive: puterea reprezentării, a cărei dezvoltare cea mai înaltă este fantezia și puterea gândirii, al cărei organ este rațiunea; fiecare obiect

cognoscibil trebuie dat conștiinței noastre fie sub forma unei reprezentări, fie sub forma unui concept; predominanța unei părți sau a celeilalte depinde, pe lângă alte condiții epistemologice, în principal de gradul de dezvoltare intelectuală a unei persoane Sub aceste două forme trebuie să ne apară și ideea de Divinitate, de îndată ce constituie subiectul nu numai al unui sentiment sau al aspirației întunecate, ci al cunoașterii Dezvoltarea naturală a omului cere ca el, pe un anumit zid, Biblioteca "Runivers" - - El a cunoscut Zeitatea și obiectele de cunoaștere religioasă legate de el numai sub formă de reprezentări, la fel ca în cazul autodezvoltării ulterioare, sub forma unor concepte raționale Dar nici una, nici cealaltă formă a cunoașterii noastre și, în plus, forma reprezentării, ca cea mai inferioară, desigur, chiar mai puțin decât forma conceptului, nu poate fi pe deplin adecvată conținutului său Ele exprimă doar diferite grade și moduri de înțelegere a Ființei Nelimitate și Necondiționate de către o ființă limitată, în conformitate cu proprietățile și trăsăturile puterii sale cognitive limitate Că, în raport cu ideea lui Dumnezeu, forma reprezentării nu este altceva decât forma subiectivă a cunoașterii noastre a Ființei Absolute, acest lucru ni se spune nu numai prin analiza cunoașterii noastre, ci și prin conștiința religioasă directă de asemenea, se simte mai mult sau mai puțin clar Acest sentiment se exprimă clar în variabilitatea constantă, fluiditatea, ca să spunem așa, a ideilor figurative create de om despre Divin Istoria religiei ne spune că, respingând sau uitând unele idei care s-au dovedit a fi nesatisfăcătoare, omul căuta în permanență definiții noi, care i se păreau mai exacte, ale Divinității O astfel de căutare, indiferent de gândul exprimat de toate religiile mai mult sau mai puțin dezvoltate cu privire la incomprehensibilitatea Divinității, arată clar că reprezentările figurative nu sunt identice cu ideea pe care o exprimă și că sunt doar moduri diferite de a înțelege conținutul acestei divinități idee, moduri care se schimbă în funcție de dezvoltarea puterii cognitive umane Până acum ne-am ocupat de impresiile simțurilor din exterior și de combinarea liberă a reprezentărilor bazate pe aceste impresii prin intermediul imaginației Dar, pe lângă sentimentele exterioare, avem și un sentiment intern, conștiința de sine, care constituie o altă sursă, paralelă cu experiența exterioară, a cunoștințelor noastre Ar putea să vină ideea lui Dumnezeu din această sursă? Descartes își îndreaptă atenția în principal asupra soluției acestei întrebări și exprimă aici câteva gânduri remarcabile, care chiar și în prezent au deplină semnificație și putere împotriva acelor teorii care confundă Biblioteca "Runivers" - - conceptul de Dumnezeu cu conștiința omului a perfecțiunilor sale în forma lor ideală și produce primul din ultimul (ex Feuerbach) Descartes elimină această sursă pe motiv că noi ne gândim la Dumnezeu ca fiind o ființă perfectă, în timp ce spiritul uman se recunoaște în mod necesar imperfect, că își poate recunoaște însăși imperfecțiunea numai dacă își asumă perfecțiunea absolută Mai departe, el își pune întrebarea: spiritul omului nu conține oare toate perfecțiunile în posibilitate și nu produce în noi conștiința acestei posibilități ideea lui Dumnezeu? Dar el respinge acest lucru deoarece conceptul de Divinitate, pe de o parte, este conceptul nu numai de perfecțiune posibilă, ci și de perfecțiune reală și, pe de altă parte, pentru că omul, deși este conștient de capacitatea de îmbunătățire constantă, este prin nu înseamnă posibilitatea de a deveni absolut perfect Dar, în ciuda întregii validități a acestor gânduri, ele nu împiedică complet posibilitatea de a gândi ideea Divinității ca ceva identic cu ideea spiritului uman,

posibilitate care s-a materializat de fapt mai târziu în sistemele panteiste ale lui Spinoza, Schelling și Hegel În demonstrația lui Descartes, ca și în toată filosofia sa în general, spiritul uman este înțeles în singularitatea și limitarea sa empirică ca spirit individual Un asemenea spirit, desigur, nu poate poseda posibilitatea perfectiunii absolute Dar dacă trecem de la manifestările individuale ale spiritului uman sub forma unor suflete separate, concrete, la spiritul în esența lui și la manifestarea sa umană universală, nu limitându-l, de altfel, statu quo, ci înțelegându-l în toată lățimea de dezvoltare istorică, apoi opusul pe care îl crede Descartes între ea și spiritul absolut, poate părea distrus, iar dovada ei din această parte este insuficientă Într-adevăr, vedem că în sistemele panteiste spiritul uman în esența sa și manifestarea istorică mondială este un moment și o expresie sau revelare completă a spiritului absolutului și a conștiinței Divinului de către oameni este, în cuvintele unuia dintre filozofii acestei direcții, nimic altceva decât conștiința de sine a Divinului în oameni Prin urmare, panteistul, fără a-și schimba Biblioteca The Runiverse - - principiul, nu poate admite propunerea lui Descartes că spiritul uman nu include în sine posibilitatea proprietăților pe care le atribuie spiritului absolut; el poate admite validitatea acestei propoziţii numai în raport cu spiritul concretului, dar nu şi cu spiritul uman general Să-l aibă Poziția a avut o importanță deplină pentru a dovedi imposibilitatea originii ideii de Dumnezeu din conștiința noastră de sine, este necesar să dovedim că aceasta are în egală măsură aplicație atât la concret, cât și la spiritul uman general Există, desigur, o lacună în proba lui Descartes aici; dar nu este deosebit de dificil să umpleți acest gol cu ajutorul acelorași considerații pe care le aplică spiritului individual În ceea ce privește prezentul, spiritul uman colectiv sau general este, fără îndoială, inconsecvent, la fel ca și individul; iar în viața popoarelor și a întregii omeniri vedem aceleași neajunsuri ca și în viața indivizilor Mai mult, în umanitatea în ansamblu, aceste neajunsuri constituie un fenomen mai general și mai necesar decât în viața individuală Astfel, printre indivizi, putem întâlni în orice moment indivizi care, în dezvoltarea lor mentală și morală, se ridică cu mult deasupra celorlalți și, mai mult decât alții, se apropie de idealul desăvârșirii naturii umane; dar aceste persoane se ridică în același timp peste nivelul mediu general al întregii omeniri a vremii lor, astfel încât, în raport cu perfecțiunea, nu este în niciun fel posibil să opunem generalul particularului și să vedem în spiritul uman general completarea acelor imperfecțiuni care se remarcă în spiritul individual Spiritul uman general este chiar mai imperfect decât spiritul individual, care în unii dintre reprezentanții săi individuali se poate ridica deasupra primului Că, fiind imperfect în prezent, spiritul uman nu poate ajunge la o astfel de perfecțiune absolută în viitor, ceea ce ne-ar permite să considerăm ideea lui Dumnezeu ca o antiteză întunecată a unei astfel de perfecțiuni, acest lucru cu greu poate fi pus la îndoială de oricine este conştient clar de esenţa spiritului uman şi de limitările lui natura Progresul și perfecțiunea constantă a rasei umane SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p Biblioteca "Runivers" - - până acum, chiar dacă îl recunoaștem ca un fapt incontestabil, poate, desigur, să servească drept bază pentru ideea că în viitor va fi perfecționat, dar nu oferă nici cea mai mică bază pentru presupunerea că va ajunge într-o zi o astfel de perfecțiune infinită, pe care o gândim acum în ideea unei Ființe perfecte Și în plus, dacă ar ajunge vreodată la o asemenea perfecțiune, nu ar putea fi numit absolut perfect, fie doar pentru că această perfecțiune ar fi

doar momentul final final al dezvoltării sale și că ar ajunge la el pe o cale de lungă durată de tot felul de imperfecțiuni, suferință, concepții greșite; astfel încât, luat în întreaga sa ființă, spiritul uman universal este o esență departe de a fi perfectă și nu are nimic în comun cu ideea de Divin care există în spiritul nostru Nu vorbim despre faptul că filozofii, care caută sursa ideii lui Dumnezeu în conștiința de sine a omenirii, confundă complet ilegal această idee cu ideea perfecțiunilor spiritului uman care sunt numai posibil sau trebuie realizat; Între timp, după cum a remarcat pe bună dreptate Descartes, ideea lui Dumnezeu este ideea unei Ființe absolute și atotreale, în care nimic nu se găsește doar în posibilitate, ci totul este în realitate Pe lângă experiența externă și internă, o altă sursă a cunoștințelor noastre este activitatea rațiunii care reflectă asupra datelor experienței și le generalizează în concepte Având în vedere această activitate, Descartes își pune întrebarea: ideea lui Dumnezeu nu poate fi un concept abstract format pe modelul acelor concepte generale pe care mintea le formează de obicei și, în plus, un concept pozitiv sau negativ, adică sau un concept colectiv de perfecțiuni particulare, observat de noi în obiectele reale, sau o negare simplă, care nu exprimă nimic real, a calităților pozitive cunoscute ale obiectelor, cum ar fi, de exemplu întunericul este negația luminii, frigul este negația căldurii? La ambele presupuneri el răspunde negativ La prima sugestie, el răspunde printr-o remarcă simplă, dar destul de adevărată, că ideea lui Dumnezeu nu este doar un abstract Biblioteca "Runivers " - - o nouă combinație de diverse perfecțiuni pe care le vedem în lume, care, notăm, ar da doar un concept abstract de perfecțiune în general, ci ideea existenței lor reale într-o singură ființă reală În plus, este necesar să acordăm atenție faptului că perfecțiunile pe care le unim în conceptul unei Ființe atotperfecte nu sunt perfecțiuni parțiale și limitate, ci perfecțiuni infinite Între timp, așa cum toate obiectele lumii fără excepție ni se par limitate și finite, tot așa perfecțiunile lor au același caracter, prin urmare, prin abstracția acestor perfecțiuni din obiecte, am ajunge din nou doar la conceptul de perfecțiune limitată în general, dar nu la ideea de perfecțiune necondiționată Evident, dacă aici la conceptul de perfecțiune se adaugă semnul absolutului sau infinitului, atunci acest nou semn, pentru explicarea lui, trebuie să presupună o altă sursă, și nu o simplă reflectare a minții asupra datelor experienței Rațiunea, strict limitată de limitele ei, este o facultate pur formală; în sine nu are un conținut obiectiv, dar "materia care i-a fost furnizată prin intermediul simțurilor este, pe toate părțile, absolut definită, finită Afacerea minții este să aducă în unitatea conștiinței ceea ce i se dă din simțuri; dar oricât ar agrega această materie, nu va ieși niciodată din tărâmul finitului, nu va ajunge niciodată la infinit, pentru că nu poate exista tranziție de la finit la infinit Împotriva presupunerii că ideea de Dumnezeu poate fi un concept negativ, Descartes dezvăluie ideea că, prin însăși esența acestei idei, are un conținut mai pozitiv decât în toate celelalte concepte și că, dimpotrivă, ea mai degrabă servește ca presupunere și condiție pentru ideea de perfecțiuni limitate decât acestea durează pentru ea Aici observăm, de asemenea, că ideea că ideea lui Dumnezeu este un concept negativ ar putea apărea doar cu o limitare unilaterală a conținutului *) θ A Golubinskyi Prelegeri de filozofie Citind în comun, dragă spirit proev , iulie-august, p - * Biblioteca Runiverse - - această idee prin unele predicate ontologice, care sunt, de exemplu necondiționalitatea, eternitatea, imuabilitatea, simplitatea sau necomplexitatea etc Ținând

cont doar de aceste predicate, putem ajunge, desigur, la presupunerea că nu sunt simple negații ale proprietăților unui cu adevărat existent, condiționat, temporal-spațial, schimbător , ființă complexă, dar drept consecință a acesteia, este conceptul în sine, care unește aceste proprietăți într-o singură ființă, un concept negativ care nu are adevăr real? Dar în afară de faptul că pentru formarea unui astfel de concept negativ nu ar exista nici un impuls în mintea noastră, cu atât mai puțin pentru transformarea lui ciudată și inexplicabilă într-una pozitivă, în ideea lui Dumnezeu ca Ființă originară, chiar ideea că aceste predicate sunt negative, false Aici, uneori, este confuz să le exprimăm verbal într-o formă negativă - necondiționalitate, imuabilitate, necomplicație etc Dar, de fapt, conceptele exprimate de aceste predicate sunt concepte pozitive și corelative care denotă proprietățile ființei actuale; unele sunt de neconceput fără altele și se presupun reciproc; negările predicatelor de a fi nelimitate Această posibilitate este semnalată de Descartes, iar după el de toți acei filozofi care se considerau îndreptățiți să aprecieze ființa condiționată, fenomenală și limitată de simpla negație a ființei absolute Dar această posibilitate egală de a considera predicatele Divinității și ale lumii drept negative nu vorbește despre caracterul negativ efectiv al unuia sau celuilalt, ci despre reciprocitatea și pozitivitatea lor egală Acestea și altele se presupun reciproc, iar existența lumii, ca întreg condiționat, temporal-spațial, presupune în mod necesar existența Divinului, ca fundament necondiționat al acestui întreg Dar am spus că o neînțelegere cu privire la natura predicatelor atribuite Divinității poate apărea numai atunci când este limitată la predicate ontologice, dar aceste predicate (cum am observat în doc cosmologic) Biblioteca "Runivers" - - afirmații) sunt departe de a fi suficiente pentru a defini ideea lui Dumnezeu Caracterul pozitiv al ideii despre Dumnezeu ni se va dezvălui mult mai clar, de îndată ce ne întoarcem de la predicate ontologice sau metafizice, ce absolutitate, eternitate, simplitate etc , ne întoarcem la predicate ideale sau morale, care constituie un esențial atribut al ideii zeității ca ființă atot-suverană și nu ca început absolut al ființei Aici este deja destul de evident că conceptele de perfecțiuni absolute nu pot fi simple negații ale perfecțiunilor pozitive, reale Negarea lor ar putea să ne dea doar conceptul de inexistență sau lipsă de perfecțiune în Dumnezeu, dacă nu mai rău, înlocuindu-le cu neajunsuri pozitive, dar nu și conceptul de perfecțiune în cel mai înalt grad, care, de exemplu cea mai înaltă înțelepciune, atotputernicie, sfințenie etc Toate aceste concepte sunt extrem de pozitive, ca și însuși conceptul de Ființă, pe care ni-l imaginăm ca fiind purtătorul tuturor acestor perfecțiuni În experiența externă și internă, și în activitatea rațiunii, ca reflecție asupra datelor experienței, se pare că avem toate sursele cunoașterii noastre; și de îndată ce suntem convinși că niciunul dintre ei nu ne poate da ideea de Dumnezeu, suntem pe deplin autorizați să concluzionam la care a ajuns Descartes, și anume că această idee nu provine de la noi, ci presupune o specialitate, exterioară și cu totul adecvată cauza originii sale, însăși Ființa al cărei concept o exprimă Dar, de fapt, o astfel de concluzie ar fi pripită Mai rămâne o posibilitate a originii ideii de Dumnezeu, neprevăzută de Descartes, dar, totuși, de o importanță esențială pentru soluționarea întrebării noastre Vorbind despre intelect și despre produsele activității sale, am avut în vedere doar concepte formate în modul obișnuit de abstracție și generalizare a trăsăturilor din reprezentările date în experiență Dar în sfera înțelegerii noastre, astfel de concepte sunt posibile și există de

fapt, care nu constituie deloc abstracții din datele experienței , ci aparțin minții noastre a priori și nu exprimă ideea vreunui obiect real, existent în exterior dintre noi, dar numai Biblioteca "Runivers " - - idei despre formele generale ale cunoașterii și ființei noastre Așa sunt conceptele de categoric, de exemplu despre cauză și efect, calitate, cantitate, relație, spațiu, timp etc Acum se pune firesc întrebarea: nu aparține și ideea de Dumnezeu acestui gen de concepte? Adică, nefiind o reflecție sau desemnare reală a vreunui obiect real, existent în afara noastră, nu este oare un concept pur formal, subiectiv, care are un anumit sens și aplicare doar în sfera cunoașterii noastre, dar nu în afara ei? Dacă este posibil un răspuns pozitiv la această întrebare, atunci toate eforturile noastre de a dovedi că ideea lui Dumnezeu nu provine din experiență și gândire abstractă au fost în zadar Putem foarte bine, conform lui Descartes, să recunoaștem originea ei non-empiric, dar o astfel de origine nu ne va conduce nicăieri mai departe decât ideea ei a priori Că această idee corespunde unui obiect real din afara noastră, că își datorează originea chiar acestui obiect, simplul fapt al existenței sale în mintea noastră nu spune încă nimic; poate fi un concept la fel de pur formal al minții noastre ca și alte concepte categorice După cum se știe, acest tip de viziune asupra originii și semnificației ideii teoretice despre Dumnezeu îi aparține lui Kant În cunoașterea noastră, Kant distinge două elemente constitutive: materialul cunoașterii, care este dat din experiență cu ajutorul impresiilor senzoriale, și forma subiectivă a cunoașterii care unește acest material, aparținând a priori spiritului nostru Aceste forme, alături de formele de cunoaștere senzorială (spațiu și timp) și formele rațiunii noastre (categorii), includ și forme de cea mai înaltă capacitate cognitivă - mintea: ideile lui Dumnezeu, lume și suflet, care constituie doar momente particulare ale unei idei generale de necondiționat sau absolut Ideea de necondiționat exprimă efortul minții noastre într-o serie de obiecte sau, mai precis, concepte convenționale de a găsi unul care să nu mai fie condiționat, să nu presupună o condiție ulterioară, ci să fie ea însăși începutul unei serie de concepte care se condiţionează reciproc Această dorință își are baza Biblioteca "Runivers" - - nu în însăşi natura puterii cognitive a omului Împreună cu activitatea intelectului, care pune în ordine varietatea impresiilor senzoriale, își declară cea mai mare cerere și rațiune, cererea de a îmbrățișa realitatea în totalitatea și unitatea ei Realitatea ne apare ca o varietate infinită, nicăieri în spațiu sau timp conținute Rațiunea leagă această diversitate în conformitate cu legea ei inerentă a cauzalității și o îmbrățișează ca pe o serie coerentă de fenomene, începutul și sfârșitul cărora se pierd pentru ea în infinit Rațiunea nu este deloc indignată și nu ezită că în cunoașterea ei trebuie să se deplaseze într-o ascensiune constantă, nesfârșită de la acțiuni date la cauze Dar mintea este o altă chestiune; rațiunea cere integritate într-o serie de fenomene și se străduiește să finalizeze lanțul lor legat cauzal, spre începutul absolut Pentru a realiza o astfel de aspirație, el conturează direct ideea unui astfel de început, adică un obiect care, ca prim membru al unei serii de fenomene legate de cauzalitate, contine conditia pentru intreaga serie, nemai indicand nicio alta cauza de care el insusi ar putea fi conditionat Ideea de absolut, prin urmare, nu este un principiu constitutiv (konstituirende) al cunoașterii, ci doar un principiu călăuzitor (regulativ) al cunoașterii; acestea nu oferă concepte care formează alcătuirea oricărei cunoștințe, ci doar o regulă sau o direcție după care trebuie să ne ghidăm în cunoștințele noastre

Acesta este sensul fiecăreia dintre cele trei idei de bază ale minții noastre (Dumnezeu, lumea, sufletul), în care ideea de absolut se descompune, fiecare în propriul său cerc de fenomene cognoscibile În special, ideea Zeității sau ideea întregului absolut (Ființa Atot-Reală) nu este altceva decât o expresie a acelei cerințe a minții, conform căreia ne induce, nu se limitează la aleatoriu și particularitatea fenomenelor care ne apar, să caute în cunoștințele lor unitatea comună, plenitudinea armonică și integralitatea În acest sens, Kant numește ideea unui întreg necondiționat idealul rațiunii pure Dar idealul nu este o realitate, ci doar un tip, o normă și o regulă necesară după care trebuie să ne aranjam activitatea minții; o astfel de regulă cunoașterea obiectivă și ideea unui început atotpervaziv, perfect și unic ne servesc Fără să ne atingem deocamdată de întrebarea dacă o astfel de viziune asupra sensului ideii de absolut este în sine adevărată, să observăm că ea nu rezolvă deloc problema originii acestei idei în mintea noastră și nu elimină câtuși de puțin necesitatea de a căuta o explicație a acestei origini a unui motiv obiectiv care se află în afara minții noastre, - nevoia de a indica care este scopul dovedirii psihologice a existenței lui Dumnezeu Să presupunem că ideea de necondiționat, împreună cu alte elemente a priori ale cunoașterii noastre (forme de percepție senzorială și categorii), constituie proprietatea fundamentală a minții noastre, însăși natura ei, ca să spunem așa Se poate ca prin această afirmație să se încheie întreaga întrebare despre originea ei în mintea noastră și trebuie să ne mulțumim cu răspunsul pe care Kant l-a dat cu privire la categorii, și anume că nu suntem complet conștienți și nu putem fi cunoscute de ce natura mintea noastră este aranjată în așa fel, dar nu altfel? *) Se poate ca legea logica a fundamentului, care impune cautarea cauzelor si explicatiilor pentru fiecare fapt dat, sa inceteze sa functioneze atunci cand se intalneste cu elemente a priori ale cunoasterii noastre, care sunt categoriile si ideile? Natura minții noastre, cu legile și înțelegerea ei de aprilie, este despre misterul inexplicabil pentru noi, dacă îl vom atribui lui Kant, să atribuim acestor legi și înțelegerea sensului pur subiectiv și să le privim ca doar pe natura doar a minții noastre, despre corespondența pe care nu o putem spune Dar cât de curând vom trece dincolo de granițele înguste ale subiectivismului kantian și vom recunoaște că trebuie să existe ceva care să corespundă acestor legi și forme în ") "În ceea ce privește acea particularitate a înțelegerii noastre, că doar prin intermediul categoriilor și tocmai de acest fel, și în acest număr dintre ele, atingem percepția a priori, atunci putem oferi și puține motive pentru aceasta, precum și pentru de ce avem tocmai copii și nu alte funcții de judecată, sau de ce spațiul și timpul sunt singurele forme posibile ale percepției noastre senzuale Kritik d, Mr Vernunft Ed, V Kirchmann , p ființă reală în afara spiritului nostru, atunci originea și semnificația lor ne vor fi ușor explicate Asemenea și nu alte forme și concepte a priori există la noi, pentru că aceasta este realitatea care corespunde cu adevărat acestor forme și este cunoscută cu ajutorul lor Din acest punct de vedere, ideea de necondiționat care există în mintea noastră își primește și explicația Este în noi pentru că în afara noastră există o ființă sau o ființă necondiționată reală și își datorează existența în noi tocmai acestei cauze productive, adecvată ei înseși Gândește diferit, adică a recunoaște, împreună cu Kant, această idee (împreună cu alte elemente a priori ale cunoașterii noastre) ca o apartenență sau o expresie inexplicabilă a naturii însăși a minții noastre, înseamnă a admite o

contradicție insolubilă în propria natură Spiritul nostru, mintea noastră este o ființă limitată, finită și condiționată; în afara minții noastre, realitatea empirică care se află, după Kant, ne apare și ea ca fiind multiplă, limitată și finită; deci, nici în noi, nici în afara noastră, nici în experiența exterioară, nici în interiorul nostru, ni s-a dat ceva infinit și necondiționat Între timp, în noi se află o formă de infinit și necondiționalitate care ne aparține în esență, pentru care nu există și nu poate exista niciun conținut corespunzător De unde ar putea veni această formă în noi și nu chiar existența ei constituie o contradicție strigătoare a rațiunii? Dacă Kant îl privește nu ca pe o formă a vreunui obiect real, ci doar ca pe o simplă încercare a rațiunii pentru finalizarea finală a cunoașterii sale, atunci aceasta nu ajută deloc problema și nu elimină contradicțiile Din nou se pune întrebarea: de unde poate să apară această efortă în sine, a cărei bază nu este dată nici în natura spiritului nostru, nici în realitatea lui mincinoasă? Și care este sensul acestei strădiunțe pentru ceva care nu există cu adevărat și este de fapt complet inutil pentru cunoștințele noastre? Pentru că ideea de necondiționat nu este cu adevărat necesară pentru realizarea cunoașterii noastre, acest lucru este recunoscut și de Kant, când spune direct că rațiunea noastră nu este stânjenită de faptul că în cunoașterea ei trebuie să urce constant de la dat fenomene și acțiuni Biblioteca "Runivers " - - la cauzele lor și că, dimpotrivă, însăși posibilitatea de a atinge orice limită în această ascensiune i-ar limita activitatea cognitivă Din aceasta este clar că ideea de necondiționat, dacă este considerată doar ca principiu subiectiv al cunoașterii noastre, ar constitui un element complet de prisos și inexplicabil în ea *) Astfel, dacă începem să privim ideea lui Dumnezeu din punctul de vedere al lui Kant, ca unul dintre elementele formale ale cunoașterii noastre, atunci nici în acest caz existența ei în mintea noastră și semnificația ei epistemologică nu pot fi explicate fără presupunând un obiect real corespunzător Dar, de fapt, ideea lui Dumnezeu poartă astfel de trăsături caracteristice care nu ne permit în niciun caz să o punem la același nivel cu alte elemente a priori ale cunoștințelor noastre (categorii) și să indicăm în mod clar sursa reală Aceste trăsături sunt o idee a ființei reale în afara noastră absolută și a perfecțiunii sale absolute Nu există nicio îndoială că ne imaginăm absolutul nu doar ca începutul cunoașterii sau al ființei în general, ci ca o ființă și, în plus, atotperfectă - ideea absolutului coincide pentru noi cu ideea lui Dumnezeu Dar o asemenea idee ar fi un fenomen complet inexplicabil al conștiinței noastre, dacă această idee ar fi doar un început regulator al cunoașterii Kant *) Această inutilitate, ca să spunem așa, a ideilor în materie de cunoaștere a noastră, cu toată ascuțimea și claritatea, este expusă de Kant în Prolegomenele sale; "în mod remarcabil", spune el, "că ideile de rațiune, spre deosebire de categorii, nu ne aduc cel mai mic beneficiu în utilizarea înțelegerii, ci în raport cu experiența În acest sens, se poate lipsi complet de ele, se poate chiar spun că principiile cunoașterii raționale a naturii constituie o contradicție și un obstacol, deși în alte scopuri, care nu au fost încă determinate, ele pot fi necesare Referitor la ideea lui Dumnezeu, în special, el remarcă: "în urma dreptului început al filosofiei naturii, trebuie să ne abținem de la orice explicație a ordinii naturii, care ar fi extrasă din voința celei mai înalte Ființe, întrucât aceasta nu ar mai fi o filozofie a naturii, ci recunoașterea că am terminat cu ea" Proleg Ed v Kirchmann § Cu o asemenea opinie despre semnificația epistemologică a ideilor, nu se poate decât să se vadă o contradicție cu faptul că

Critica rațiunii pure vorbește despre necesitatea ca ei să extindă și să completeze cunoștințele noastre (despre această contradicție, vezi studiul "Religia, esența și originea ei" în Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, voi emisiune p şi urm) Biblioteca "Runivers" - - N-aș putea decât să mărturisesc că o astfel de personificare sau, așa cum spune el, o ipostază a ideii de absolut (precum și a altor idei particulare) este o acțiune necesară a minții noastre; dar, în același timp, o asemenea necesitate nu decurge câtuși de puțin din sensul regulativ al ideii și nu este cerută de aceasta Ce este ea? Rămâne un singur lucru, spre care se înclină Kant, să recunoască această necesitate a personificării ideilor ca o iluzie necesară a minții umane Dar însăși conceptul: o iluzie necesară, universală, nu conține contradicții? A recunoaște unele iluzii necesare ale minții, a admite însăși posibilitatea lor nu înseamnă a zdruncina certitudinea cunoașterii de la fundamentul ei? Ceea ce ne rămâne de neînțeles este persistența ciudată și, din anumite motive, necesară a minții - de a impune obiecte pe cerințele noastre fără conținut și formale, de a le reprezenta ca ceva existent în afara noastră Este și mai de neînțeles că o asemenea încăpățânare apare la el doar în raport cu ideile De ce, dintre toate elementele formal subiective ale cunoașterii, mintea noastră alege doar idei pentru personificare? Avem forme subiective, după cum crede Kant, de percepție senzorială, există forme pure de cunoaștere intelectuală; de ce, atunci, rațiunea noastră nu consideră spațiul și timpul ca ființe personale care au existență în afara noastră; de ce nu întruchipează concepte categorice: posibilități, realitate, calitate, cantitate etc ? La fel de puțin se poate explica din punctul de vedere al lui Kant și al predicatelor perfecțiunii absolute, în spatele cărora gândim începutul absolut al ființei Dacă ideea de absolut ar avea un sens doar ca limită, început sau fundament, pusă de mintea noastră, pentru a nu ne pierde în diversitatea fenomenelor și a nu merge la infinit într-un lanț de cauze care se determină reciproc, atunci nu ar mai fi nevoie să ne imaginăm acest început și temelie a ceva absolut perfect Noi într-un asemenea caz, l-am reprezenta doar ca un început, un punct de la care trebuie să plecăm sau până la care cunoștințele noastre trebuie să ajungă, nu mai mult Nu există nici cea mai mică necesitate subiectivă pentru gândire, pentru posibilitatea cunoașterii de a imagina acest principiu subiectiv al cunoașterii ca pe o perfecțiune absolută Biblioteca "Runivers" - - shenstvom; conceptul de a fi în general, soarta, materia, incognoscibilul (Spencer) ar putea bine înlocui ideea lui Dumnezeu Aceasta arată că ideea lui Dumnezeu, în trăsăturile sale caracteristice, se distinge în mod decisiv de o serie de concepte a priori-formale ale înțelegerii noastre și, prin urmare, trebuie să avem sursa nu în natura minții noastre, limitată și condiționată, dar în afara noastră, în Ființă, conceptul căruia îl exprimă Astfel, odată cu înlăturarea acestei ultime posibilități a originii subiective a ideii de Dumnezeu, dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu, care a fost inițiată de Descartes, este ireproșabilă din punct de vedere logic și își justifică pe deplin formula: întrucât ideea de Dumnezeu nu poate veni din niciuna dintre sursele de cunoaștere cunoscute nouă, atunci presupune existența lui Dumnezeu ca singurul motiv suficient pentru existența sa în spiritul nostru Dovada istorică a existenței lui Dumnezeu De dovezile existenței lui Dumnezeu, bazate pe ideea de Zeitate, pe lângă ontologice, epistemologice și psihologice, aparține și așa-zisul istoric, care, din faptul existenței unei idei religioase între toți popoare din lumea veche și nouă, concluzionează la adevărul

existenței lui Dumnezeu; prin urmare, ea poartă uneori şi titlul de dovezi bazate pe consimţământul tuturor popoarelor în recunoaşterea existenţei unei Zeităţi (argum a consensn gentium) Această dovadă se alătură celei anterioare, cea psihologică, și are cea mai strânsă legătură cu aceasta În conținutul său, constituie o dezvăluire suplimentară a ideii acestuia din urmă că ideea lui Dumnezeu nu poate să provină din cauze particulare și accidentale și, prin urmare, presupune o sursă specială a existenței sale în spiritul uman Această idee, după cum am văzut, proba psihologică încearcă să o confirme analizând însuși conținutul ideii de Dumnezeu; dar este posibil să confirmăm același gând indicând unele trăsături externe, caracteristice ale acestei idei: una dintre aceste trăsături este totul Biblioteca "Runivers" - - generalitate Universalitatea unui concept, după Kant, avem tot dreptul să o considerăm ca un semn clar al originii sale neempirice; prin urmare, dacă am putea demonstra că ideea lui Dumnezeu este proprietatea comună reală a oamenilor, atunci am avea dovezi externe puternice că această idee este un concept esențial, a priori (înnăscut, în terminologia lui Descartes și Leibniz) al mintea noastră și, prin urmare, trebuie să aibă ea însăși un obiectiv sensul pe care îl atribuim tuturor acestor concepte Dovada istorică este una dintre cele mai vechi dovezi ale existenței lui Dumnezeu; apare la Platon și Aristotel și se bucură de simpatia specială a lui Cicero și a lui Stbikov de mai târziu În scrierile sale filozofice, Cicero se referă nu o dată la acordul general al tuturor popoarelor în recunoașterea Divinului, ca fiind cea mai incontestabilă dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu "Ca dovadă cea mai de încredere din seria de temeiuri pe care credem în zei", spune el, "considerăm că este necesar să subliniem că nu există nici un trib atât de sălbatic, un om atât de neconștient de îndatoririle morale, al cărui suflet ar fi să nu fii luminat de gândul zeilor Mulți oameni cred greșit despre zei, dar acest lucru vine de obicei din corupția morală și depravare; toți, totuși, își exprimă convingerea că există putere și natură divină; și o astfel de recunoaștere nu a avut loc , ar trebui spus, despre zei, nu a fost stabilit în virtutea decretelor sau legilor statului; dar în toată această chestiune, unanimitatea tuturor popoarelor ar trebui cinstita de legea naturii "*) "Dacă adevărul existenței unei zeități", spune el în alt loc, "nu ar fi înțeles și recunoscut în sufletul nostru, atunci o părere nu ar putea fi nici constantă, nici confirmată de prescripția timpului, nici să îmbătrânească împreună cu secole și generații de oameni, căci am văzut că alte ficțiuni și opinii goale de-a lungul timpului *) Tuskul, discursuri: per Sadova în jurnal "Credință și rațiune" pentru nr , Biblioteca "Runivers - - a dispărut Cine crede acum că există un hipocentaur sau o himeră? Se poate găsi acum un prost care să se teamă de acești monștri, care se credeau cândva? Timpul dezvăluie opinii false, confirmă adevăruri naturale (judicia naturae) "Înconjurați toate țările", spune Plutarh, "poți găsi orașe fără ziduri, fără scris, fără regi, fără palate, fără bogății, fără monede, dar nimeni nu a văzut încă un oraș lipsit de temple și zei, un oraș în care rugăciuni nu ar fi trimise sus " unde nu ar jura pe numele unei zeități, nu ar cere oracolele, unde nu ar face sacrificii pentru binecuvântări, unde nu ar încerca să prevină nenorocirile prin acțiuni sacre "**) În dovada istorică a existenței lui Dumnezeu, ne vom îndrepta mai întâi atenția asupra temeiului ei: faptul credinței universale în existența Divinului, apoi la concluzia trasă din acest fapt) Faptul existenței religiei între toate popoarele, care părea de netăgăduit filosofilor antici, așa cum se știe, în vremurile moderne

este supus unei puternice contestări nu numai din partea acelor filozofi care beneficiază de negarea ei în interesul viziunea lor asupra lumii, dar și din imparțialitate nyh, aparent, și înstrăinează tot felul de tendințe filozofice, etnografi științifici și călători Anticii, având în vedere limitarea extremă a informațiilor lor etnografice și îngustimea perspectivei lor geografice, în mod firesc, spun ei, credeau că toate popoarele cred în existența zeilor Dar în vremea noastră, când au fost explorate toate colțurile inaccesibile ale globului, trebuie să renunțăm la o astfel de idee Nu numai că întâlnim multe triburi sălbatice din America, Africa, Oceania, care nu au nici cea mai mică urmă de credințe religioase, dar printre popoarele civilizate întâlnim națiuni întregi (China și Japonia) și numeroase societăți religioase (budiste), care resping existența Divinității Nu ♦J De natura deorum , *♦) Pentru indicații ale altor opinii similare ale anticilor, vezi Ubachs, în Tbeodiceae Elementa, p Biblioteca "Runivers" - - vorbim despre indivizi din lumea antică și cea nouă, care, prin însuși ateismul lor, demonstrează totuși clar că ideea lui Dumnezeu nu constituie niciun accesoriu esențial și necesar al minții umane, fără de care procesul activității mentale ar de asemenea, să fie imposibil, ca, de exemplu, fără concepte despre spațiu și timp, cauză și efect etc , ceea ce arată caracterul accidental și originea accidentală a acestei idei În ceea ce privește, în primul rând, triburile sălbatice, nu putem intra aici într-o discuție critică detaliată a fiecărui fapt particular din domeniul etnografiei, care ar fi prezentat de numeroși oponenți ai ideii religioase ca dovadă a lipsei de Dumnezeu a unuia sau acela trib O astfel de analiză ar necesita o muncă specială extinsă Prin urmare, ne vom limita la a arăta concluziile generale la care au ajuns oameni de știință destul de autorizați care au studiat temeinic și critic toate faptele care servesc la rezolvarea întrebării care ne interesează Dintre acestea, ne vom concentra asupra celebrului naturalist și antropolog Catrfage și asupra lui Taylor, care a lăsat un studiu special despre cultura primitivă "Mulți insistă", spune Catrfage în Istoria sa naturală a omului, "pentru absența religiozității în rândul anumitor triburi ale rasei umane; dacă unii călători și antropologi sunt de crezut în acest lucru, atunci această capacitate de religie nu apare nu numai în rândul unor triburi mici, ci și în rândul numeroaselor popoare răspândite pe zone vaste Dar faptele arată zilnic cu ce frivolitate au fost adesea exprimate și acceptate astfel de asigurări importante Două triburi în special au avut tristul avantaj de a fi subiectul oricărui fel de atac, iar lipsa lor de religiozitate pare să fie o altă cele mai mici acuzații aduse împotriva lor Acestea sunt triburile hottentote și australiene Mă voi opri asupra acestui ultim punct mai detaliat mai târziu" (Catrfage demonstrează într-adevăr mai târziu existența credințelor religioase între diferite triburi ale Oceaniei) "Aici voi observa doar că acestea Biblioteca "Runivers" - - triburile aparent atee au cel puțin o mitologie primitivă Cât despre hotentoți și kaffrov, care sunt asemănați cu ei în această privință, s-a spus adesea înainte, și chiar și acum în unele scrieri se repetă în moduri diferite, că ei nu au absolut nicio concepție despre Dumnezeu și viața de apoi Astfel uită toate informațiile despre ei, culese de diverși călători și demonstrând astfel clar contrariul Ca să nu mai vorbim de cele mai recente, ei uită că și în prima sa călătorie (în) Kembbell a descoperit chiar și printre Boshismeni ceea ce el numește concepția întunecată a unei ființe superioare; apoi, cu o oarecare dificultate, a obținut detalii exacte despre credințele religioase ale acestui trib

cel mai sălbatic și limitat din punct de vedere intelectual Hottentoții au învățat și credințe într-o înclinație bună și rea, care ambele sunt personificate și poartă nume speciale; a găsit legende despre începutul omului; de multe ori au fost confirmate în credința lor într-o altă viață, ceea ce este dovedit de rugăciunile lor adresate oamenilor mari, de frica pe care o au pentru umbrele morților etc Prin urmare, este imposibil să mențin poziția față de care am rebel Și dacă vreun savant, bazându-se pe negări fără temei, ar trebui să respingă totuși religiozitatea triburilor care locuiesc în sudul Africii, va fi suficient să-i răspundă cu cuvintele celui mai neînfricat explorator modern al acestor țări Iată ce spune dr Livingston despre acest subiect: "Oricât de scăzut este gradul în care se află aceste populații, nu este nevoie să le convingem de existența lui Dumnezeu sau să le asigurăm de o viață viitoare; aceste două adevăruri sunt universal recunoscute în Africa " Livingstone intră apoi în câteva detalii precise în acest sens, apoi adaugă: "absența idolilor, închinarea publică și orice fel de ateism perfect" "Este imposibil să nu vedem că, după ce a corectat eroarea, Livingston explică originea ei, iar această explicație ar putea fi mai probabil aplicată unora Biblioteca "Runivers" - - cazuri similare referitoare la popoarele din America de Sud Și aici relatările unor călători cunoscuți, adesea contradictorii, pot fi puse în contrast cu mărturia celui care l-a studiat cel mai mult pe americanul și a publicat sub acest titlu o lucrare devenită pe bună dreptate clasică - vorbim despre D' Orbigny "Deși mulți scriitori", spune el, "au negat nativii din America orice religie, totuși suntem convinși că toate popoarele din această parte a lumii, chiar și cele mai sălbatice, au un fel de religie" Aceste cuvinte sunt justificate din ce în ce mai mult în fiecare zi, și chiar și în adâncul pădurilor seculare ale Amazonului, printre triburile, ale căror obiceiuri crude ne revoltă cel mai mult, existența unor concepte despre o lume superioară, despre ființe superioare , despre șederea unei părți a ființei noastre după moartea fizică , confirmată cu tărie pe măsură ce avem o oportunitate mai mare de a pătrunde oarecum în secretele acestor deșerturi În ceea ce privește popoarele din Asia, ele au fost întotdeauna recunoscute ca având aspirații religioase Aici mergem peste tot, măcar şamanul cu tamburina lui magică; iar aceasta este superstiție, și nu lipsă de Dumnezeu, în care unii i-au acuzat pe barbarii asiatici Deci, ideea religioasă se găsește pe tot globul, printre toate ființele numite oameni * *) În lucrarea sa ulterioară (L'espèce humaine Par), adăugând fapte noi cercetărilor sale anterioare despre "particularitatea religioasă a omului", Catrfage ajunge la următoarea concluzie generală "Rezultatul investigațiilor mele aici este chiar opusul celui la care au ajuns Saint-Pler și Lubbock Obligat de natura ocupației mele speciale să studiez toate rasele umane, am căutat în zadar ateismul în cele mai de jos, la fel ca și în cele mai înalte; Nu l-am întâlnit nicăieri, decât poate în indivizi izolați și în cercuri mai mult sau mai puțin limitate, așa cum am văzut în Europa în ultimul secol și pe care le întâlnim uneori în prezent Să presupunem că este similar ') Natural istoria omului Rusă pe - SOCH V KUDRYAVTSEVA, t, și Biblioteca "Runivers " - - aceleași fapte se găsesc în altă parte și că unele triburi americane, unele hoarde de beduini, au pierdut complet conceptul de divinitate și viața de apoi Este, desigur, posibil Dar împreună cu aceste triburi trăiesc alte triburi, alți locuitori, * alte hoarde de pactos complet diferite unde credința religioasă s-a păstrat Acest lucru este clar chiar și din exemplele pe care Loebbok le citează În orice caz, faptul că ateismul

nu se găsește nicăieri la noi decât într-o stare erratică (état erratique), ca fenomen accidental, este fără îndoială semnificativ Peste tot și întotdeauna masa populației îi este străină, nicăieri niciuna dintre marile rase umane, nici măcar o secțiune a acestei rase în vreun fel semnificativ, nu a fost ateă "Așa este rezultatul cercetării, pe care îmi permit să le numesc destul de conștiincioasă și pe care am început-o cu mult înainte să preiau catedra de antropologie În toate aceste investigații am procedat și am concluzionat nu ca gânditor, credincios sau filosof, toți mai mult sau mai puțin influențați de idealurile pe care le acceptă sau le infirmă, ci exclusiv ca naturalist care în primul rând caută fapte și le constată * *) Taylor ajunge la aceeași concluzie generală "Există descrieri ale unor triburi care par să trăiască fără să aibă nicio limbă; dar de fapt nu au fost descoperite astfel de triburi În același mod, asigurarea că triburile complet străine de conceptele religioase au fost de fapt găsite, deși este posibilă teoretic și poate fi adevărată din punct de vedere faptic, nu se bazează pe o cantitate suficientă de dovezi pe care suntem îndreptățiți să le cerem pentru un astfel de caz excepțional triburilor, Taylor le consideră foarte îndoielnice ·) L'espèce humaioe p ' Biblioteca "Runivers " - - porecle care merită tot respectul În general, toate numeroasele mărturii adunate de Lubbock pentru a dovedi absența sau dezvoltarea foarte scăzută a religiei în rândul raselor inferioare, în opinia sa, sunt supuse unor critici puternice "Astfel", conchide Taylor, "chiar și în acele cazuri în care nu se găsesc indicii pozitive ale dezvoltării religioase a vreunui trib îndepărtat, negarea oricărui observator ale cărui relații cu tribul în cauză nu sunt apropiate și prietenoase"* ar trebui luată cu neîncredere Părerea lui Taylor, ca cunoscător al culturii primitive, este cu atât mai importantă pentru noi, că este un evoluționist în convingerile sale și că căutarea unui popor nereligios i-ar fi de mare folos în confirmarea teoriei sale: dar conștiinciozitatea științifică a forțat el să admită că în prezent nu există astfel de oameni, deși, de dragul teoriei sale evoluționiste, el admite că existența unui astfel de popor este "teoretic posibilă și poate fi adevărată din punct de vedere faptic " și verificând critic mărturiile lui călători despre starea religioasă a diferitelor triburi de pe glob **) a unui alt trib, ce valoare poate avea asemenea dovezi? Și nu subminează ele cu adevărat puterea acelor concluzii generale despre universalitatea religiei, pe care noi le-am prezentat și pe care le-am putea aduce în mulți? În primul rând, trebuie remarcat faptul că atunci când raportăm și evidențiem fapte legate de starea religioasă a sălbăticiei *) L'rvob cultură T II pagina i ♦*) Precizați de ex pe Max Müller, Vorlesungen über den Ursprung d Religie p , ; despre Wundt, Sufletul omului și al animalelor T II , ; pe Weitz Antropologie d Natorwalker B și mp * Biblioteca "Runivers" - - Am fost mult timp puternic influențat de ideile preocupate Max Müller remarcă pe bună dreptate că în acest sens foarte puțini călători au rămas complet neafectați de influența opiniei dominante A fost o vreme în care toți călătorii erau infectați cu ideile lui Rousseau, astfel încât toți sălbaticii păreau în ochii lor la fel de înălțați și nobili ca nemții în ochii lui Tacitus După aceea a venit o întoarcere Parțial sub influența etnologilor americani, care de pretutindeni căutau scuze pentru sclavia negrilor, parțial sub influența dorinței moderne de a găsi termenul lipsă între maimuță și om, au început să descrie sălbaticii în așa fel încât au început cu adevărat să te îndoiești, nu negrii, de exemplu, sunt creaturi chiar mai joase decât gorilele și este numele unui om cu adevărat potrivit

pentru ei? Prin urmare, de îndată ce a apărut întrebarea dacă religia constituie sau nu o trăsătură esențială a omului, o anumită clasă de călători a dat în mod constant peste triburi care nu aveau nici un nume pentru Zeitate și nici un concept despre ea; între timp, pe măsură ce alți călători de pretutindeni au descoperit cele mai sublime vederi religioase *) În această stare de lucruri, filozofii și oamenii de știință, care, în interesul viziunilor lor asupra lumii, au trebuit să respingă universalitatea și caracterul înnăscut al ideii lui Dumnezeu, nu a fost greu să dea o serie întreagă de mărturii despre lipsa de Dumnezeu a acestor lucruri sau alte triburi, alegând dintre ele pe cele care erau potrivite scopului lor și plecând fără atenția celorlalți Dar, evident, puterea probantă a unor astfel de probe este foarte mică Dar suntem departe de a bănui în mod direct de tendință și de ascunderea deliberată a adevărului toate dovezile care vorbesc despre ateismul acestor triburi sau altora Suntem gata să admitem că unele dintre aceste mărturii aparțin călătorilor care sunt destul de sinceri și conștiincioși în mărturia lor Dar aici se naste *) M Müller, Vorlesupgen iber d Ursprung und die Eolw d Religie Biblioteca "Runivers " - - Întrebarea este, erau acele persoane care dețineau informații nefavorabile despre starea religioasă a acestui sau aceluia trib destul de competente în a judeca credințele religioase? În majoritatea cazurilor, la această întrebare trebuie să se răspundă negativ După cum se știe, cea mai mare parte a acestor informații aparține călătorilor naturaliști, pentru care studiul credințelor religioase nu făcea parte din ocupația lor specială și care au făcut observații asupra acestor credințe în treacăt În evaluarea concepțiilor religioase ale triburilor sălbatice, ei s-au ghidat în general după acele noțiuni de religie pe care ei înșiși le aveau sau pe care le-au găsit printre triburile mai educate Întâlnind în locul acestor concepte idei extrem de sălbatice și brute, ei nu au vrut să vadă în ele niciun caracter religios și au uitat că religia cea mai absurdă este totuși o religie, și nu o negație a ei *) Alți călători, și mai puțin atenți la studiul stării religioase a triburilor sălbatice și incapabili să facă acest lucru din cauza nefamiliarizării lor cu limbajul sălbaticilor, considerau semne exterioare ale religiozității, prezența sau absența idolilor, templelor, preoților, sacrificiilor, etc , ca singura baza de judecata a acestei stari Dar exista triburi care se afla la un nivel atat de scazut de dezvoltare mentala si sociala incat nu au inca aceste manifestari exterioare de religiozitate Era firesc ca călătorii de acest fel, pe această bază, să le refuze religia însăși Să deschidă începuturile ideilor religioase în mod independent și în afară de exteriorul lor *) Așa se explică și acele contradicții ciudate (remarcate în cantități suficiente de Taylor), întâlnite uneori de același călător, care la început afirmă că un astfel de trib nu are deloc religie, iar în paginile ulterioare ale cărții sale citează astfel de fapte care pentru un om care nu limitează ideile de religie la orizontul anumitor concepte religioase, sunt o dovadă clară a existenței religiei în rândul acestui trib Autoritatea acestui gen de călător nu este folosită în întregime cu conștiință de către cei care neagă universalitatea religiei, împrumutând citate fragmentare despre ateismul cutare sau aceluia trib și neavând răbdarea sau dorința de a-și citi scrierile în întregime și de a le compara cu aceste citate faptele relatate de aceiaşi scriitori Biblioteca "Runivers " - - descoperirea lor nu a fost o sarcină ușoară, nu doar pentru călătorii naturaliști, ci chiar și pentru oamenii mai familiarizați cu limba, modul de viață, obiceiurile triburilor sălbatice și șederea de lungă

durată între ei, care și-au câștigat prietenia și încrederea "Este extrem de dificil pentru un european", spune Catrphage, "când trăiește printre triburi sălbatice și le cunoaște deja mai mult sau mai puțin perfect limba, este extrem de dificil să obții povești sincere de la ei despre credințele care se referă la ceea ce are o persoană cel mai sincer și cel mai misterios Fără a părăsi Franța, se poate face o idee despre dificultățile care însoțesc investigațiile de acest fel, dacă încerci să chemi vreun țăran din munții noștri, vreun basc sau breton de jos, ca să spună ce crede despre fantome (revenants)) sau despre adunările nocturne ale vrăjitoarelor În ceea ce mă privește, de foarte multe ori nu am reușit să realizez acest lucru cu oameni cu care am trăit în cele mai apropiate relații domestice După aceasta, se pot judeca obstacolele pe care le întâlnește europeanul atunci când studiază credințele sălbaticilor care îl privesc cu teamă și neîncredere, care nu pot nici măcar să-și exprime înțelept și bine gândurile *) Dar dacă, indiferent de știri, evident tendențioase, și aparent conștiincioase, mărturiile călătorilor despre absența religiei într-unul sau altul trib sunt pe deplin explicate prin motivele pe care le-am indicat, atunci nimic altceva, în afară de dorința de a apăra preconceputul teoria cu orice preț, poate explica faptul că la fel, iar faptele, fără nici cea mai mică examinare, sunt date de oameni de știință și filozofi ca dovezi împotriva universalității religiei Și mai ciudat este faptul că negarea scuzabilă a religiei de către călători, sau pe baza imperfecțiunii conceptelor religioase sau a absenței cultului, este repetată de filozofi, de la care avem dreptul să *) EST istoria oamenilor Pagină Despre cel de-al doilea obstacol în calea studiului exact al credinței popoarelor sălbatice, vezi Max Müller, lib cit p - ' Biblioteca "Runivers - - ne-am aştepta la o distincţie mai precisă între forma religiei şi conţinutul ei esenţial Deci de exemplu Lubbock, alături de dovezi îndoielnice ale absenței religiei în rândul unor triburi, aduce în favoarea sa asemenea fapte care vorbesc doar despre grosolănia extremă a credințelor religioase, observând că aceste credințe sunt "nedemne de numele religiei*; el defineşte ateismul însuşi nu ca o negare a existenţei lui Dumnezeu, ci ca "absenţa unor idei definite despre acest subiect* *) Modul ciudat al lui Buchner de a dovedi ateismul diferitelor triburi și popoare iese în evidență și mai clar Astfel, el se încadrează printre triburile fără Dumnezeu pe egiptenii antici și pe toate triburile moderne, în care predomină zoolatria, pentru că, în cuvintele sale, "numai o părere preocupată este capabilă să recunoască în așa-numitele religii animale (Thierreligionen) ceva analog cu propria persoană propria credinţă " ѣ în Dumnezeu* La numărul de atei, el include în continuare pe toți fetiștii Un semn al lipsei de Dumnezeu a altor triburi (locuitori ai regiunii Oregon) este că până și misionarilor parcă le este greu să găsească în limba lor un cuvânt corespunzător conceptului: Dumnezeu și că zeitatea lor, se pare, se numește: lup Alte triburi (Kaloshi, Hottentots) sunt fără Dumnezeu pentru că nu au găsit niciun cult sau pentru că ei (precum colții și boșmanii) venerează doar spiritele rele și demonii și că nu au habar despre Providența lui Dumnezeu, iar unii (sălbaticii) din provincia Rio Janeiro) sunt fără Dumnezeu pentru că trec pe lângă ușile bisericii fără să întoarcă capul sau să-și scoată pălăriile etc **) Cu un concept atât de larg al lipsei de Dumnezeu, nu este de mirare că Büchner a reușit să enumere aproape toate triburile sălbatice și semisălbatice drept atei! Dar o propoziție logică binecunoscută poate fi aplicată pe deplin unor astfel de argumente: quis nimium probat, nil probat De fapt, majoritatea faptelor adunate de

Buechner nu numai că nu confirmă afirmațiile sale despre lipsa de Dumnezeu a sălbaticului *) Quatrefages, L'espèce humaine, p *♦) L Buchner, Kraft und Stoff , și sq Biblioteca "Runivers" - - mie, ci mai degrabă poate servi la dovedirea părerii contrare a lui ïJi) Ceea ce am spus este suficient pentru a vedea ce valoare probatorie nesemnificativă este masa de fapte pe care oponenții universalității și înnăscutului ideii lui Dumnezeu (de exemplu, Buchner, Lubbock etc) le citează în apărarea opiniei lor Cu excepția faptelor care mărturisesc doar imperfecțiunea religiei unor triburi sălbatice, și nu absența acesteia, cu excepția masei și a altor fapte care vorbesc doar despre absența manifestărilor exterioare ale religiozității și a altor triburi, rămâne o mică cantitatea de dovezi ale ateismului unuia sau altuia *) O lecție de logică celebrului fiziolog și filosof dubios, Buechner, este dată aici de celebrul naturalist Quatrefage, arătând spre metodele științifice practicate în domeniul fiziologiei în sine și pe care din anumite motive Buchner le uită atunci când intră în domeniul filosofiei "În studiul științific al religiilor /", spune el, "ar trebui să ne ferim de a urma exemplul acelui fiziolog care, supus studiului doar animalelor vertebrate, ar refuza să invoce la animalele inferioare semnele caracteristice ale vieții animale de pe singura bază că ele există în ele într-o formă mai simplă și neclară Aici, poate mai mult decât în alte cazuri, ar trebui să sprijine cei mai noi naturaliști care au reușit să descopere funcțiile fundamentale ale vieții chiar și la ultimele moluște și la ultimele zoofite, chiar și în absența oricărui aparat special pentru ele uneori Fiziologul nu va nega existența unui fenomen vital pur și simplu pentru că acesta are loc într-un loc diferit al organismului și cu ajutorul altor procese decât cele pe care este obișnuit să le întâlnească la animalele mai dezvoltate În ciuda ciudățeniei procesului , nici funcțiile nu au dispărut și nici nu și-au schimbat natura în ochii omului de știință - Naturalistul care studiază istoria omului, antropologul, nu trebuie nici să acționeze, nici să judece altfel; oricât de simplă, incompletă, naivă, copilărească, chiar absurdă ar părea orice credință, ea nu își poate pierde caracterul în ochii lui, de îndată ce se alătură cu ceea ce este comun și esențial în religiile dezvoltate Deci, oricât de imperfecte ar fi credințele sălbaticilor, în toate găsim, parcă, o formulă generală care le cuprinde pe toate, următoarele două puncte: credința în ființele unui om superior, care poate avea o influență bună și rea asupra soartei sale, și convingerea, că existența omului nu se limitează la viața prezentă, ci că viitorul rămâne pentru el de cealaltă parte a mormântului Toate națiunile, fiecare persoană care crede în aceste două lucruri, are o religie Observarea zilnică confirmă din ce în ce mai mult universalitatea acestor trăsături caracteristice rasei umane ' L'erce humaine, , Biblioteca "Runivers " - - raro al tribului - dovezi, în orice caz, îndoielnice și contrare mărturiei altor călători Dar chiar dacă aceste mărturii ar fi mai demne de încredere, de fapt ele nu ar putea servi deloc la respingerea propoziției generale conform căreia toate triburile necivilizate au o religie În orice caz, chiar și oponenții universalității religiei trebuie să admită că numărul triburilor în care nu există semn de religie este foarte limitat în comparație cu numărul triburilor și popoarelor care o au De aici am avea tot dreptul să considerăm aceste triburi ca anumite excepții de la legea generală a naturii umane, anomalii accidentale ale acesteia, și ar trebui să încercăm să explicăm aceste anomalii și nu de aici să tragem concluzia că religia nu constituie proprietatea universală a această natură Dar o astfel de

explicație nu va fi greu de găsit dacă ne amintim că aceste triburi se află la cel mai scăzut grad de dezvoltare mentală și morală Oricare ar putea fi explicat acest grad scăzut - fie prin copilărie și înapoierea naturală a acestor triburi, fie prin degradarea naturii umane - în ambele cazuri absența, sau mai degrabă, invizibilitatea, a unei idei religioase ar putea fi de înțeles, fără trebuie să nege natura umană una dintre trăsăturile sale cele mai esențiale Dacă starea sălbaticilor, așa cum se crede în general, este aceeași sau analogă cu cea a omului primitiv și reprezintă copilăria lui, atunci absența lor a anumitor idei religioase poate servi la fel de puțin ca o obiecție față de universalitatea și necesitatea ideii de Dumnezeu, precum și absența generală a ființelor umane ƀka în copilăria sa orice concepte definite, chiar și cele mai clare manifestări ale naturii umane - gândirea, conștiința de sine, libertatea, darul vorbirii - sunt o obiecție față de rațional-moral caracter de această natură în general Putem trage de aici concluzia că legile nairului, gândirii, nu sunt înnăscute în om sau că darul vorbirii este un atribut accidental, și nu universal și esențial al rasei umane? *) Dar *) Aceleași motive îl determină pe binecunoscutul evoluționist Spencer să recunoască universalitatea religiei, în ciuda posibilității realității Biblioteca "Runivers " - - de fapt, nu există niciun motiv să considerăm triburile sălbatice drept reprezentanți tocmai ai copilăriei omenirii Evoluţioniştii înşişi sunt siliţi să admită că o astfel de opinie nu are o bază faptică şi că este la fel de posibil să vedem degradarea naturii umane în starea sălbaticilor moderni pe cât se poate vedea starea ei imediată, primitivă *) În ceea ce privește religia, posibilitatea unui declin extrem al ideilor religioase mai perfecte este dincolo de orice îndoială "Acea religie este supusă declinului", observă pe bună dreptate Max Müller, este ceva ce istoria lumii ne învață constant; cu atât mai mult, istoria majorității religiilor poate fi numită, într-un anumit sens, istoria unui lung absența sa printre unele triburi "Ideile religioase de un fel sau altul sunt, dacă nu complet, atunci aproape universale Totuși, chiar dacă ar fi adevărat că au existat triburi de sălbatici care nu aveau nimic care să sugereze în vreun fel teoria creației și chiar dacă ar fi fără îndoială că numai la un anumit grad de dezvoltare intelectuală devine posibil pentru ca această teorie să apară în forma ei primitivă, concluzia de fapt ar fi rămas aceeași Acceptând că printre toate popoarele care au atins un anumit grad de dezvoltare mentală, există concepte vagi despre originea și natura misterioasă a obiectelor din jur, presupunem prin urmare că astfel de concepte sunt produsul necesar dezvoltării gândirii * (Principii de bază, ediția a VII-a, p Vezi A Guseva: Naturalist Wallace) ♦) "Ar fi ușor, spune Spencer, să stabilim ce ar trebui să recunoaștem ca fiind cu adevărat original, doar dacă am avea informații despre oameni cu adevărat originali Dar avem motive întemeiate să presupunem că cele mai inferioare rase de oameni care trăiesc acum, care formează grupuri sociale de cel mai simplu fel, nu reprezintă deloc omul așa cum a fost inițial Este probabil ca cei mai mulți dintre ei, dacă nu toți, să fi avut strămoși care se aflau la cel mai înalt nivel de dezvoltare, iar în ceea ce cred și ceea ce gândesc, ar putea exista ceva care s-a păstrat de la aceste niveluri superioare Dacă teoria declinului continuu, așa cum este de obicei înțeleasă, este insuportabilă, atunci și teoria progresului neîntrerupt al omenirii în forma sa nelimitată trebuie recunoscută ca insustenabilă Pe de o parte, opinia conform căreia barbaria a apărut din declinul civilizației nu este de acord cu faptele; pe de altă parte, nu există dovezi suficiente că chiar și cea

mai profundă barbarie a fost la fel de barbară pe cât o vedem acum Este foarte posibil, chiar și eu cred, foarte probabil, că declinul a fost la fel de comun ca progresul" (Sociologie, p M Millier, Vorles iib d Ursprung nnd Eutw d Religion , p)) Biblioteca "Runivers " - - căzând din puritatea lor originală Nimeni nu va îndrăzni să afirme că religia merge cu un pas cu progresul învățământului general Nu vedem, de exemplu, că Avraam, un simplu ruj, era pe deplin convins de necesitatea unității Dumnezeirii, în timp ce Solomon , cel mai înțelept dintre regii pământului, a construit temple lui Chemosh și Moloch? Hindușii, care în urmă cu câteva mii de ani au reușit să atingă culmile extreme ale contemplației filozofice, acum în multe locuri s-au aplecat către nevrednica evlavie a lui vaci și maimuțe "*) Dar dacă degradarea naturii umane este destul de posibilă, și în sens religios mai mult decât în oricare altul, atunci limita extremă a acesteia este destul de posibilă, dispariția aproape completă a semnelor unui religios idee alte cazuri de motiv de pierdere, ajungerea la idioție și lipsa darului vorbirii, ca abilitatea de a pronunța sunete articulate semnificative, ca să nu mai vorbim de un sentiment și conștiință morală aproape stupefiat, exemple ale cărora pot fi găsite în personalitățile individuale chiar a popoarelor civilizate Nu există nimic imposibil și nefiresc ca un gen similar de fenomen de degradare extremă a naturii spirituale a unei persoane, atingând uneori deplina renaștere, care se găsesc la indivizi, să poată avea loc în rândul unor triburi individuale, la care pot ajunge unele condiții extrem de nefavorabile la pierderea, deși temporară, a acelei trăsături cele mai înalte și caracteristice a omului, pe care o numim religie! Dar existența unor astfel de triburi (dacă ar putea fi găsite într-adevăr) ar avea în mod evident la fel de puțin de spus împotriva universalității religiei ca, de exemplu, cazurile de idioție și stupefie morală împotriva naturaleței omului de rațiune și conștiință Pe lângă faptul că se referă la triburile sălbatice, oamenilor de știință care resping universalitatea religiei le place de mult să se refere la existența *) M Millier, lib cit R , Biblioteca "Runivers " - - vanitatea națiunilor și societăților întregi atee Astfel, în cuvintele lui Buechner, "religia originală a lui Buddha nu știe nimic nici despre Dumnezeu, nici despre nemurire La fel de atee ca și budismul sunt ambele sisteme religioase ale chinezilor, astfel încât, conform lui Schopenhauer, limba chineză nici măcar nu are niciun cuvânt care să desemneze conceptele de Dumnezeu și nemurire Potrivit tuturor călătorilor, nici japonezii nu au crede în Dumnezeu, nici în viața de apoi Ei sunt, în cuvintele unui călător american (Barrow), "o națiune de atei" Și deoarece chinezii, budiștii și japonezii, cu includerea sălbaticilor, alcătuiesc mai mult de jumătate din rasa umană, se dovedește că majoritatea oamenilor sunt atei, iar ideea unei zeități personale, care a apărut inițial printre evreii, aparține numai sistemelor religioase care au apărut din iudaism: creștinismul și mahomedanismul *) Pentru cititorul acestor tirade și a unor asemenea tirade, nefamiliarizat cu metoda sofisticată a oamenilor de știință, cărora nu le pasă atât de adevăr, cât de dovedirea teoriilor lor preferate cu orice preț, i se poate părea că aici se ascunde o neînțelegere colosală chinezi, budiști indieni, japonezi, atei; între timp, China și India și Japonia sunt acoperite cu nenumărate temple; în temple sunt idoli, ca niște imagini ale zeilor; le sunt oferite sacrificii și rugăciuni, iar adepții budismului, de exemplu, sunt considerați unul dintre cei mai religioși oameni Ce dovezi mai sunt necesare pentru existența ideilor religioase în rândul acestor popoare care alcătuiesc jumătate din rasa umană? Dar

curând se dovedește că toate aceste popoare sunt înscrise ca atei, nu pentru că într-adevăr nu aveau religie, ci pentru că în scrierile lor religioase și filozofice există idei despre cel mai înalt principiu al ființei, care fie nu corespund adevăratului conceptul lui Dumnezeu, sau în rezultatele lor logice duc la negația acestui concept Este evident, așadar, că dacă pot fi numiți atei, atunci, în orice caz, doar cercuri limitate de persoane educate, *) L Buchner, Kraft și Stoif p - Biblioteca "Runivers " - - citirea și înțelegerea pe deplin a acestor scrieri; în ceea ce privește masele de oameni, li se poate reproșa doar că nu cunosc principiile propriei religii sau că le contrazic, dar nu și ateism Dar, cu o privire mai atentă asupra chestiunii, se dovedește că convingerile păturilor inteligente ale acestor societăți și popoare sunt departe de a fi atât de atee pe cât cred ei Nu există nicio îndoială că nu numai masa oamenilor de rând, ci și clasele superioare ale societății din China, Japonia și India urmează regulile și riturile religiei lor Având în vedere acest fapt, trebuie să recunoaștem unul din două lucruri: fie să acuzăm aceste clase de ipocrizie ticăloasă, fie, mai probabil, să presupunem că însuși conținutul religiei lor nu este deloc atât de ateu pe cât se crede și că manifestările vieții lor religioase își găsesc sens și justificare în învățătura lor religioasă teoretică Și într-adevăr, la un studiu mai atent al religiilor acestor popoare, găsim în ele, este adevărat, o concepție extrem de insuficientă și falsă despre Dumnezeu, dar în niciun caz o negare a însăși ideea de Divinitate Deci de exemplu viziunea religios-filosofică asupra lumii a chinezilor este dualismul forței și materiei (Yang și Ying), cele mai înalte manifestări ale cărora sunt cerul și pământul Dar dintre aceste două principii ale ființei, doar primul principiu are o semnificație dominantă pentru conștiința religioasă Cerul, ca principiu viu și activ, este determinat de predicate care caracterizează adevăratul concept despre Dumnezeu; se numește cel mai înalt, stăpânul tuturor (Chang-ti), i se atribuie atotputernicia, atotștiința, dreptatea, bunătatea, mila etc *) *) Numele divinității cerului poate spune la fel de puțin despre absența chinezească "nume sau cuvânt pentru a desemna conceptul lui Dumnezeu", precum și semnificația filologică a cuvintelor altor oameni care denotă acest concept (cuvinte - care, conform rădăcinii și semnificației lor originale, în cea mai mare parte exprimă idei despre lumină sau două) nu servește ca un obstacol pentru a lega cu aceste cuvinte adevăratele concepte despre Dumnezeu Astfel de nume indică numai metoda originii inițiale, nu a ideii lui Dumnezeu în sine, ci numai a cuvintelor care denotă această idee: aceste cuvinte, precum și altele care servesc la desemnarea obiectelor spirituale, au fost formate prin transfer analog și simbolic a cuvintelor care denotă obiecte și fenomene senzuale, în spiritual și abstract Traducerea în chineză a Bibliei și a religiilor creștine Biblioteca "Runivers " - - În plus, după cum se știe, venerația religioasă a ființelor supranaturale superioare (spirite, - Chin) și a sufletelor strămoșilor morți este foarte răspândită în China Mai presus de toate stau sufletele soarelui, ale lunii și ale altor lumini, ca cele mai perfecte manifestări ale puterii supreme Pe lângă aceste spirite astronomice, care corespund pe deplin zeilor altor religii păgâne, religia chineză recunoaște și existența spiritelor ținuturilor, râurilor, munților, vânturilor, precum și spiritele patrone ale provinciilor, orașelor etc Sufletele strămoșilor și glorioase în istoria Chinei de persoane, înțelepți și conducători Venerarea strămoșilor este cea mai extinsă parte a ritului religios din China; din cele mai vechi timpuri s-au construit temple în cinstea lor

sau s-au făcut sacrificii - Împotriva ateismului imaginar al țării vecine, China, Japonia, se vorbește clar nu numai prin existența templelor și a unui cult religios în el, ci de asemenea, prin însuși conținutul religiei naționale, în care nu mai puțin de șapte zei supremi cerești și opt milioane de Kami, sau ființe spirituale superioare, dintre care sunt venerați ca zei, iar restul sunt recunoscuți ca oameni divinizați *) Cu mare, aparent, dreptate, se poate vorbi de ateismul religiei originare a budismului, care pune insignificanța (Nirvana) în fruntea tuturor și neagă clar ideea brahmanului despre un singur Brahm ca fiind cel mai înalt principiu spiritual al ființei Dar acest tip de concepție despre începutul ființei poate fi numit ateu doar în comparație cu adevărata concepție despre Dumnezeu ca Creator personal și atotperfect al lumii; dar el nu neagă deloc posibilitatea existenței dincolo și deasupra lumii senzuale reale a ființelor umane supranaturale și superioare, care pentru conștiința religioasă iau locul unei zeități și constituie un obiect de cult religios; numai sub presupunerea unor astfel de fiinţe este posibil Scrierile misionarilor arată clar existența în acest limbaj a unor cuvinte care servesc drept expresii pentru cele mai înalte concepte religioase *) Quatrefages, L'espece humaine Biblioteca "Runivers " - - budismul feminin ca religie II într-adevăr, se știe că nici Shakiamuni, fondatorul budismului, nici cei mai apropiați adepți ai săi nu au negat existența zeilor mitologiei indiene, cu excepția supremului Brahma În urma timpului, locul acestor zei mitologici a început treptat să fie ocupat de alții, ieșind din ascensiunea treptată la demnitatea divină a oamenilor "luminați de lumina adevăratei învățături" - Buddha, în fruntea cărora se afla cel mai înalt dintre ei Buddha-Shakiamuni Pe el, în lipsa unui concept adevărat despre Dumnezeu, conștiința religioasă a transferat, încetul cu încetul, toate predicatele celei mai înalte zeități El nu mai este un om muritor care a trăit într-un anumit timp, ci o ființă divină, eternă întrupată, Dumnezeu în sensul exact al cuvântului El este numit nu numai cel mai mare dintre muritori, ci și conducătorul lumii, atotputernic, omniscient, Brahma Brahma, Indra Indra, zeul zeilor sau care se ridică peste toți zeii, părintele lumii, răscumpărarea veșnică a întregii creații , etc Buddha-Shakiamuni istoric este doar unul, deși perfect, din încarnările acestui Buddha supranatural, care a fost precedat și urmat de alte încarnări similare Pe lângă oamenii divinizați, panteonul mitologic al budismului, odată cu trecerea timpului, primește o nouă creștere în China și în alte țări prin introducerea în el a cultului spiritelor native, care a primit și semnificația zeilor individuali O religie care recunoaște existența ființelor suprasensibile, divine, le numește zei, stabilește cu ele relații religioase sub forma unor îndatoriri morale și cult, desigur, nu poate fi numită atee Desigur, ființele divine permise de budism sunt departe de a corespunde conceptului nostru despre Dumnezeu ca principiu unic, absolut perfect al ființei Și zeii mitologiei budiste, împrumutate din India, și poporul divinizat, din genul lui Buddha și Shakiamuni, și Buddha ideal, care este descris prin astfel de trăsături exaltate, în esență, diferă de oameni și chiar de alte obiecte ale lumii în nimic , cu excepția perfecțiunii naturii Și ele, ca toate celelalte obiecte ale lumii fenomenelor, apar Biblioteca "Runivers " - - din neant (Nirvana) și trebuind să se întoarcă în timp util la același neant din care au venit făpturile *) Dar trebuie amintit că, în această privință, budismul nu se distinge în mod esențial de o serie de alte religii păgâne de forme inferioare Și în ei zeii nu sunt mai buni decât cei budiști; Iuniile

apar, se nasc, apar, nu se știe cum și de unde Să ne amintim, de exemplu, puterile lui Hesiod și originea succesivă a zeilor din haos, apoi unul din celălalt Dar toate acestea nu i-au împiedicat pe acești zei să se bucure de venerație religioasă și nu i-au făcut pe adepții religiilor păgâne atei Adepții lui Buddha, poate, pot fi numiți atei, dar numai în sensul în care apostolul Pavel i-a numit pe păgâni (α&εοι) atei (α&εοι) (Ef ideile unei Ființe Supreme Pe lângă faptul că indică triburile și popoarele atee, oamenii de știință care resping universalitatea și caracterul înnăscut al ideii lui Dumnezeu se referă la numeroase cazuri de absență sau negare a conceptului de Dumnezeu în orice moment în rândul popoarelor educate și în masa profesionistă sau altă religie Astfel, potrivit lui Buechner, în orașele mari, cum ar fi, de exemplu, Paris și Londra, se întâlnește constant oameni care nu au nici cea mai mică idee despre ideile care ar trebui combinate cu cuvintele: Dumnezeu, nemurire, religie etc Deci, conform ultimei calificări, în Anglia s-a dovedit *) Acceptăm aici conceptul de Nshuvana budist în sensul general acceptat al cuvântului Dar este încă o chestiune de discuție dacă acest concept este într-adevăr identic cu conceptul de nimic și dacă exprimă mai degrabă negația doar a ființei private și limitate neadevărate, care este ființă cunoscută în mod sensibil, astfel încât în esență să coincidă cu obișnuitul conceptul idealist al absolutului По крайней мѣрѣ такой положительный характеръ Нирвана получаетъ у позднѣй шиххъ Позднѣйшихъ бтихъ По крайней мѣрѣ такой положительный характеръ и ничѣмъ не отличается отъ индѣйскаго Брама Ишвара, какъ абсолютнаго безличается отъ индѣйскаго Брама Ишвара, какъ абсолютнаго безличается безличнаго і зличнаго і зличнаго і Ишвара іе всего въ Нирвану описывается не какъ прекращеніе бытія, но какъ состояніе положитояніе положитела положитель бытія ъ абсолютномъ (Pentru o expunere mai detaliată a ideilor principale ale religiilor chineze și budiste, vezi Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol , numărul , pp și urm) Biblioteca "Runivers " - - erau șase milioane de oameni care nu trecuseră niciodată pragul unei biserici și nu puteau spune cărei biserici sau culte îi aparțin *) Că în păturile superioare ale societății popoarelor educate au existat și sunt mulți atei, că convingerile ateiste sunt împărtășite de mulți oameni educați științific și filozofic, acest lucru este, de asemenea, fără îndoială Dacă, spun ei, ideea lui Dumnezeu a fost înnăscută în noi, atunci cum s-ar putea ca natura să nu fie în stare să-și apere drepturile și să dea naștere la idei despre Dumnezeu, chiar și fără nicio pregătire și educație, ceea ce am văzut la oameni? care nu au absolut concepte religioase? Dacă ideea lui Dumnezeu se numără printre conceptele necesare ale rațiunii noastre, atunci cum ar putea oamenii educați să o nege și să o considere complet de prisos și, în plus, în așa fel încât negarea ei să nu se reflecte deloc în mentalul și activitate morală? Pentru ca printre popoarele educate, în orașele mari, să existe oameni care nu ar avea nici cea mai mică idee despre Dumnezeu și religie - aceasta este o pură invenție a lui Buchner Să presupunem că mulți dintre ei nu au trecut niciodată pragul unui templu, dar, desigur, au văzut temple de mai multe ori: întreabă-i pe acești oameni ce fel de clădiri sunt și de ce există - și aproape că nu este nimeni, cu excepția idioților , cine nu ar ști despre asta Suntem de acord că nivelul conceptelor religioase în rândul oamenilor care alcătuiesc mizeria societății din orașele mari este extrem de scăzut, că nu știu căreia biserică sau religie aparțin Dar acest lucru poate spune la fel de puțin despre lipsa lor de idee de Dumnezeu ca un nivel scăzut similar de concepte religioase printre unii sălbatici Scăderea acestui

nivel nu dovedește deloc că ideea lui Dumnezeu nu a fost înnăscută în natura umană, ci doar că pentru dezvoltarea acestei idei într-un concept definit și adevărat, la fel ca pentru dezvoltarea oricărui embrion sau sământă, sunt necesare condiții favorabile, în numărul cărora se află cu adevărat *) L Buchner Kraft și personal, p SOCH V KUDRYAVTSEV, vol π Biblioteca "Runivers " - - învățarea sau educația - condiții care s-au dezvoltat nefavorabil pentru triburile sălbatice și pentru unii dintre locuitorii orașelor mari, stupefiați mintal și moral Ideea lui Dumnezeu este o proprietate esențială a naturii raționale a omului; dar această natură, desigur, "este incapabil să-și apere drepturile" atunci când acestea sunt suprimate de influențe externe și interne care constrâng și distorsionează această natură; vina pentru aceasta cade nu asupra naturii însăși, ci asupra acestora, înecând dezvoltarea forța sa naturală, influența În ceea ce privește negarea adevărului existenței lui Dumnezeu de către oameni educați și chiar educați științific, atunci, fără a intra aici într-o explicație a cauzelor acestui trist fenomen, observăm doar că nu poate vorbi câtuși de puțin împotriva naturaleței și universalitatea ideii religioase, deja pentru că este o negare conștientă a înainte de cunoscut și în sufletul unui concept sau adevăr, iar o astfel de negare presupune existența anterioară a faptului negat Adevărat, atunci când vorbim de atei, ceea ce se înțelege aici nu este atât a respinge faptul universalității ideii religioase (pentru că, în orice caz, numărul ateilor este nesemnificativ în comparație cu masele de oameni care cred în Dumnezeu) , dar necesitatea ei Însăși existența ateismului, spun ei, servește deja ca dovadă că ideea lui Dumnezeu are o origine accidentală și nu aparține numărului de adevăruri necesare și naturale ale minții noastre; altfel, ca firesc, nu putea fi respins Dar, spunând acestea, ei uită că mintea umană are libertate nelimitată în domeniul activității sale cognitive, libertate nu numai de a cunoaște adevărul, ci și de a greși, și că în virtutea acestei libertăți poate infirma teoretic cele mai evidente și mai evidente adevărurile necesare ale conștiinței noastre, faptele cele mai clare experiență: istoria filozofiei ne oferă exemple în acest sens Nu vedem că idealismul neagă însăși existența lumii sensibile și nu vede în ea decât un fenomen al conștiinței noastre subiective? Nu neagă scepticul posibilitatea cunoașterii și fiabilitatea legilor logice fundamentale ale gândirii? Nu este negat faptul activității libere și nu este considerată pură o conștiință atât de clară și vie a libertății? Biblioteca "Runivers " - - mirajul psihologic etc ? Atunci de ce nu poate fi tăgăduită ideea lui Dumnezeu, care aparține în esență minții noastre? Acest lucru este cu atât mai posibil cu cât nu numai motive pur teoretice, deși unilaterale, duc la negarea lui (ca în cazurile pe care le-am indicat), ci, din păcate, și multe alte condiții anormale ale vieții morale Dar acest tip de negare a adevărurilor fundamentale ale conștiinței noastre (inclusiv adevărul existenței lui Dumnezeu) nu vorbește deloc despre originea lor accidentală și nu respinge semnificația lor ca aparținând în esență rațiunii și adevărurilor necesare Dovada acestui lucru este că cei care le neagă în cunoștințele și viața lor actuală nu se pot descurca fără aceste adevăruri și astfel se contrazic, negând ceea ce nu pot nega cu adevărat Negarea lor este în esență imaginară; se bazează pe o neînțelegere și deseori privește nu însăși esența adevărului negat, ci doar o formă sau alta, cutare sau cutare concept, în care ele apar în domeniul cunoașterii noastre Idealistul, de exemplu, deși neagă existența lumii exterioare, de fapt trăiește și acționează în felul în care este posibil să trăiască numai sub condiția

recunoașterii realității acesteia Scepticul absolut, respingând fiabilitatea cunoașterii noastre, în însăși negarea și infirmarea adevărului cunoașterii, gândește și argumentează în conformitate cu însăși legile gândirii, pe care teoretic le recunoaște ca fiind nesigure Cel care neagă libertatea însuși acționează ca o ființă liberă, iar în relațiile sale cu ceilalți presupune în mod necesar libertatea acestora Toți admit în practică ceea ce resping în teorie și astfel se contrazic În mod similar, ateul, care în teorie neagă adevărul existenței lui Dumnezeu, descoperă constant în viața sa niște fenomene care pot avea sens doar dacă acest adevăr este asumat De fapt, vedem că ateii, la fel ca alți oameni, nu sunt străini de aspirațiile pentru scopuri mai înalte, ideale ale existenței umane; celor mai buni dintre ei le pasă de fericirea și bunăstarea patriei lor, a întregii omeniri; în vremea noastră, mulți dintre ei sunt în locul slujirii lui Dumnezeu Õ* Biblioteca "Runivers" - - cu toată sinceritatea ei predică slujirea idealului Dar ar putea toate aceste eforturi și convingeri să aibă vreun sens dacă ateismul ar fi consecvent, dacă ar fi încrezător cu toată sinceritatea că nimic nu există decât sensibilul? Pentru a lupta pentru ideal, e nevoie de credința că există cu adevărat, există ceva atât de perfect pentru care trebuie să lupți și ceea ce trebuie să cauți Dacă idealul este un vis gol, nimic mai mult, atunci toate aspirațiile ideale sunt o înșelăciune de sine goală; pentru ca acesta să nu fie un vis, pentru ca străduința pentru el să fie rezonabilă și justificată, este necesar să recunoaștem că există ceva real, perfect, spre care, ca scop, o persoană trebuie să se apropie; dar aceasta este cu adevărat perfectă și nu poate fi decât o ființă absolut perfectă Prin urmare, dacă o persoană se străduiește serios pentru un fel de perfecțiune, entuziasmată de certitudinea în adevărata sa ființă, atunci sursa acestei eforturi în esență nu poate fi decât ideea de absolut perfect, care este în mod clar inconștient pentru el, - Divinitatea Același lucru trebuie spus despre aspirațiile unei persoane pentru adevăr, pentru bine, pentru adevăr, de care ateii nu sunt lipsiți; dacă adevărul, bunătatea, adevărul nu sunt cuvinte goale, ci forțe reale care mișcă omul și umanitatea, atunci trebuie să existe o bază reală, substanțială pentru aceste forțe, adevărul absolut, bunătatea și adevărul absolut; iar dacă o persoană, oricare ar fi convingerile sale teoretice cu privire la religie, se străduiește pentru ele, atunci din nou din cauza încrederii secrete și inconștiente în existența scopului final real al aspirațiilor sale, adevărul absolut și bunătatea Cu o analiză mai profundă a conceptelor de perfecțiune, adevăr, bunătate, rezultă că baza și, în același timp, ultima asigurare a realității lor și, prin urmare, obligativitatea lor pentru noi este ideea de Divin Dumnezeu este cea mai înaltă perfecțiune, adevăr și bunătate; prin urmare, străduința pentru îmbunătățire, pentru cunoaștere, pentru bine, în esență, este o străduință pentru Dumnezeu care nu este clar recunoscută Dacă acum acest efort aparține ateului, la fel ca și oricărei persoane care nu și-a pierdut complet demnitatea umană, atunci, poate, într-un anumit sens, se poate spune că de fapt nu există atei, că Biblioteca "Runivers " - - Ateismul însuși nu este altceva decât o neînțelegere fatală, întrucât ateul, negând în cuvinte adevărul existenței lui Dumnezeu, în cunoașterea și în viața sa nu poate renunța la acele principii care presupun acest adevăr și dobândesc sens doar recunoscându-l) Până acum, am vorbit despre poziţia principală a dovezii istorice a existenţei lui Dumnezeu, universalitatea ideii religioase Sperăm că faptul acestei universalități a fost stabilit cu fermitatea cuvenită și că nu poate fi

zguduit de o indicație a presupusei absențe a acestei idei în rândul diferitelor triburi sau a negării adevărului existenței lui Dumnezeu, atât de către popoare întregi și de către indivizi Trebuie să trecem acum la evaluarea concluziei trase din acest fapt și să ne întrebăm: în ce măsură poate universalitatea religiei să servească drept dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu? În ce măsură este valabilă în fața instanței rațiunii așa-zisa dovadă istorică a existenței lui Dumnezeu? Considerând această dovadă din punct de vedere al semnificației ei filozofice, nu putem decât să admitem că prezintă multe slăbiciuni și lacune deschise obiectiilor, care nu pot fi umplute decât cu ajutorul altor dovezi ale existenței lui Dumnezeu În primul rând, forța probantă a faptului însuși al universalității religiei în forma obișnuită în care se afirmă în dovada istorică a existenței lui Dumnezeu poate fi contestată Ni se poate spune: vrei să întemeiezi adevărul existenței lui Dumnezeu pe universalitatea ideii religioase Dar pentru aceasta este necesar ca această idee să fie cu adevărat universală în sensul larg și strict al cuvântului, adică este necesar să știm și să afirmăm nu numai că până acum și în prezent toate popoarele au o religie, ci pe care le vor avea în viitor, pe toată durata existenței omenirii În acest caz, doar în condiții se poate spune cu siguranță că religia constituie proprietatea esențială a unei persoane și de aici să se tragă o concluzie despre necesitate, iar apoi despre adevărul conceptului de Dumnezeu Dar pot dovezile istorice să îndeplinească această condiție? Evident nu Dimpotrivă, dacă începem să judecăm viitorul după unele fenomene caracteristice din trecut, putem ajunge - - iar la concluzia opusă - și anume că ideea religioasă nu este un fenomen universal și necesar, ci un fenomen temporar și accidental în umanitate - un fenomen condiționat doar de un anumit grad de tranziție al dezvoltării sale intelectuale Vedem, spun ei, că în diferite momente gânditorii mai puternici și mai profundi, respingând opinia majorității needucate, nu au recunoscut existența Divinului Și, în general, luând în considerare istoria filozofiei, constatăm că fiecare doctrină filosofică despre începutul tuturor lucrurilor mergea împotriva ideilor religioase despre același subiect, că filosofia a fost întotdeauna în dușmănie cu religia Acordând atenție acestor fenomene și similare, arătând că dezvoltarea gândirii merge proporțional cu scăderea superstiției, văzând declinul constant al religiozității pe măsură ce iluminismul se răspândește, nu ar trebui să presupunem că va veni un moment în care ideile religioase vor dispărea complet în cinstea omului atunci când au doar semnificația istorică a unei etape mitologice trăite și uitate în dezvoltarea omenirii, după cum crede Comte? Și dacă da, atunci faptul universalității religiei în trecut și prezent, neavând o valoare absolută, nu poate servi drept dovadă a existenței lui Dumnezeu Dovada istorică, limitată strict de propriile sale limite, nu poate împiedica în întregime această obiecție față de universalitatea absolută a religiei - și tocmai acesta este defectul ei O astfel de deficiență este destul de naturală; dovada istorică stă pe baza empirică a faptelor; dar este imposibil să decidem empiric problema viitorului religiei Pentru a rezolva această problemă, este necesar să ne întoarcem la o analiză a conținutului ideii lui Dumnezeu însuși, să luăm în considerare elementele ei constitutive și să dovedim că această idee, în însăși esența ei, care nu provine din aleatoriu aleatoriu, nu poate fi orice fenomen aleatoriu și, prin urmare, tranzitoriu, în genul uman Dar soluția acestei probleme nu intră în domeniul dovezii istorice, care aici, pentru adăugarea ei, are nevoie de alte dovezi bazate pe analiza ideii de Dumnezeu Totuși, și

indiferent de această adăugare, dovada istorică se poate întoarce în favoarea ei Biblioteca "Runivers" - - însăşi precaritatea presupunerilor despre abolirea imaginară a ideii religioase în viitor Într-adevăr, dacă viitorul religiei este judecat nu pe baza însăși esenței ideii religioase, ci pe baza unei analogii cu trecutul, atunci chiar și atunci suntem mai îndreptățiți să-i asumăm existența veșnică atâta timp cât omul există decât distrugerea Ideea care a însoțit rasa umană de la leagănul ei până în prezent, cu toate schimbările destinelor ei istorice, că eram proprietatea minții nu numai a copiilor și a celor nedezvoltați, ci și a celor înalt educați, poartă destule garanții pentru conservarea acestuia în viitor Dacă ni se vorbește despre filozofi ca purtători ai celei mai înalte dezvoltări a minții umane, care se presupune că au contrazis întotdeauna ideile religioase acceptate, atunci ei uită că au contrazis ideile ca formă inferioară și mai puțin adecvată de înțelegere a Divinului, pentru a înălța ei la cea mai înaltă formă de cunoaștere - concepte raționale despre Dumnezeu Și în acest sens au avut dreptate În ceea ce privește ideea de Dumnezeu, în sens general ea constituie o contradictio in adjecto; căci este evident că absolutul nu poate fi subiectul reprezentării ca formă limitată temporal-spaţială de cunoaştere; altfel ar înceta să mai fie absolută De aceea, filozofii s-au luptat adesea cu superstițiile, cu ideile antropomorfe particulare ale religiilor pozitive, dar nu cu ideea religioasă în sine, a cărei elucidare a conținutului pentru minte era una dintre sarcinile sale cele mai importante În acest sens, Hegel a remarcat pe bună dreptate că atât conținutul filosofiei, cât și al religiei este în esență același - este "Dumnezeu și explicația lui Dumnezeu", că filosofia este recunoașterea conținutului religiei, deși în același timp este și eliberarea de unilateralitatea formei sale și exaltarea acestui conținut în formă absolută, adică-ө forma conceptului Dacă ne îndreptăm spre filozofi atei, uităm că aceștia constituie un fenomen excepțional și sporadic în istoria filozofiei Nici prin numărul lor, nici prin forța talentului și importanței lor în domeniul gândirii, ei pot merge departe în comparație cu numărul de gânditori remarcabili care au recunoscut adevărul existenței Divinului, dar pot Biblioteca "Runivers " - - să fie recunoscuți ca reprezentanți ai unor inteligențe superioare ale omenirii Se poate spune că, în raport cu masa filozofilor, ei sunt un fenomen la fel de neînsemnat și la fel de neînsemnat ca unele triburi, în care există semne imperceptibile de religiozitate, în masa generală a triburilor și a popoarelor omenirii De asemenea de nesuportată este și ideea că odată cu dezvoltarea educației scade și religiozitatea și că ea amenință, încetul cu încetul, să dispară complet în fața afluxului de neîncredere Din nou și aici vedem parțial confuzia frivolă a formelor religiei cu conținutul ei, parțial ridicarea la nivelul fenomenelor care se presupune că mărturisesc dezvoltarea superioară a minții, astfel încât de fapt servesc ca simptom al anormalității a acestei dezvoltări Într-adevăr, prin declinul unor forme uneori mai senzuale și mai joase de cult religios, nu se poate judeca în niciun fel declinul spiritului religios, care poate fi exprimat în manifestări mai vii și mai puternice de sentiment și activitate morală decât sub stăpânirea forme tradiționale fără viață ale religiilor pozitive Adevărata iluminare în viața atât a indivizilor, cât și a societăților întregi distruge superstițiile și ideile false despre Dumnezeu, dar nu și religia și însăși ideea lui Dumnezeu Dacă istoria ne prezintă uneori fenomene de scădere extremă a religiozității în anumite epoci, atunci aceste fenomene servesc întotdeauna ca semne ale declinului și slăbirii

energiei vieții populare, și nu intrării în vreo formă superioară de dezvoltare Astfel, în Grecia antică, scepticismul și lipsa de Dumnezeu ale unor sofiști au fost un simptom al decăderii începutului vieții grecești antice Același lucru trebuie spus despre ultimele vremuri ale imperiului păgân roman, a căror decădere nu a fost întârziată decât prin introducerea în viața sa a unui nou element vital în creștinism În general, chiar și Socrate, observând viața popoarelor din vremurile sale, a făcut remarca corectă că cele mai înțelepte și mai puternice popoare sunt, împreună cu aceasta, religioase feminine Ei indică uneori epoca primei revoluții franceze, ca exemplu al îmbinării educației superioare cu ateismul Dar este nevoie de mult entuziasm și pasiune pentru a vedea în această eră expresia normalului, și nu Biblioteca "Runivers " - - stare extrem de morbidă a societăţii Anormalitatea acestei stări a fost deja arătată de istorie prin distrugerea ei rapidă și apoi prin reacția sentimentului religios În general, istoria nu a prezentat încă un exemplu de stare lungă și normală a societății fără religie Imposibilitatea unei astfel de stări, imposibilitatea unui popor ateu, este destul de de înțeles pentru oricine, dacă nu pe baza unei analize a însăși ideea lui Dumnezeu, atunci numai pe baza observațiilor istorice, știe ce semnificație religia are în fundamentul şi stabilirea relaţiilor sociale Dacă declinul religiei duce întotdeauna la declinul priceperii civice și apoi la independența poporului, atunci distrugerea lui (dacă un astfel de fenomen ar fi posibil) s-ar duce la dezintegrarea completă a tuturor legăturilor sociale, dezintegrarea poporului ca o societate civilă și convertirea ei într-o mulțime de creaturi mizerabile, pe jumătate sălbatice, a căror renaștere socială ar fi din nou posibilă numai cu ajutorul religiei Astfel, limitându-ne chiar și la indicațiile istoriei trecute a omenirii, avem dreptul să infirmăm presupunerea, care urmărește din orice motiv, despre posibilitatea distrugerii religiei în viitor Dar, repetăm, eliminarea definitivă a acestei presupuneri este posibilă numai cu o analiză pur filozofică a ideii lui Dumnezeu, care ar trebui să arate că nu orice motive întâmplătoare, ci cerințele esențiale ale naturii umane îl conduc la religie și îi asigură existență, în timp ce omul rămâne om în sensul adevărat și cel mai înalt al acestui cuvânt, ca ființă rațională și morală *) *) Din acest punct de vedere, chiar și filozofii care neagă semnificația ei obiectivă nu neagă necesitatea existenței religiei nu numai în trecut, ci și în viitor "Cunoașterea pozitivă", spune Spencer, "nu umple și nu poate umple niciodată întregul câmp al gândirii posibile La limita extremă a fiecărei descoperiri, se pune și trebuie să se pună întotdeauna întrebarea: ce se va întâmpla în continuare? În ceea ce privește știința, ca sferă extinzându-se treptat, putem spune că fiecare adăugare la suprafața sa o aduce în contact din ce în ce mai mare cu ignoranța din jur De aceea, trebuie să existe întotdeauna două moduri de activitate mentală În tot timpul viitor, precum și Biblioteca "Runivers " - - Dacă, ca dovadă istorică bazată pe fapte empirice, nu poate oferi o justificare completă și cu adevărat filozofică pentru universalitatea unei idei religioase, atunci din același motiv nu este în măsură să ofere un concept complet exact și satisfăcător al lui Dumnezeu, adevărul a cărui existenţă are scopul de a dovedi Ea afirmă faptul că toate popoarele recunosc existența unei Zeități; dar ce este acea Zeitate, care este obiectul tuturor credințelor religioase, ne-ar fi greu să răspundem pe baza faptelor empirice prezentate de dovada istorică Credințele triburilor și popoarelor sunt foarte variate, de la cele mai grosolane, în care lumina unei idei religioase abia pâlpâie, până la destul de

perfecte, aparținând religiilor culturale Comparându-le, nu vom găsi o cale de ieșire din labirintul celor mai contradictorii idei despre Dumnezeu Dacă începem să căutăm firul Ariadninei în acest labirint în faptul că vom stoarce și elimina în reprezentările religioase totul este privat și divers ca întâmplător și fals, pentru a obține o stare de înțelegere și religii, atunci ajungem la Dumnezeu la cea mai vagă și nedefinită idee, viziune sau senzație a ceva supranatural, aflat deasupra omului Dar acest ceva suprasensibil nu este încă acea Divinitate, al cărei adevăr al existenței filozofiei are un interes esențial să-l dovedească Și dacă acum dovada existenței lui Dumnezeu este cu atât mai perfectă, cu atât mai înalt și mai perfect este conceptul de Dumnezeu la care duce, atunci dovada istorică ar trebui să ocupe un loc scăzut printre aceste dovezi În fine, nici dovada istorică nu poate fi numită satisfăcătoare în acest sens acum, mintea umană se poate ocupa nu numai de fenomenul deja cunoscut, ci și de acel ceva necunoscut, spre care se îndreaptă fenomenele și relațiile lor Prin urmare, va fi întotdeauna loc pentru religie '(Principal Început) Dar religia nu este o chestiune de o singură nevoie teoretică a minții; este la fel de mult o chestiune de sentiment și nevoie morală Acordând atenție celor din urmă, Spencer ar fi găsit motive și mai puternice pentru a recunoaște necesitatea religiei, nu numai în prezent, ci și în viitor Biblioteca "Runivers " - - care se bazează pe un principiu epistemologic, care, din punct de vedere strict filozofic, nu poate fi recunoscut ca valabil Acesta este principiul așa-zisului bun simț Ca criteriu de certitudine, el recunoaște acordul universal în recunoașterea a ceva ca fiind adevărat; acordul în ceva dintre toți oamenii, așa cum spune Cicero, trebuie recunoscut de vocea naturii însăși Pentru sentimentul imediat, pentru gândirea obișnuită, un astfel de criteriu pare suficient și indiscutabil; dar filosofia este mai pretențioasă În ciuda faptului că principiul sensului general, ca bază a cunoașterii filosofice, a fost acceptat de mulți filozofi, de la Cicero până la filozofii școlii scoțiane, ea vede pe bună dreptate deficiențe semnificative în el care îl împiedică să fie principiul cu adevărat filozofic cunoştinţe Prin urmare, dovada existenței lui Dumnezeu, întemeiată pe acest principiu, nu se potrivește tocmai tipului de demonstrație strict filozofică Dar, în loc de aceasta, capătă o semnificație populară și practică extrem de importantă, deoarece se stabilește tocmai pe principiul pe care marea majoritate a oamenilor îl împărtășesc atunci când judecă despre obiecte care sunt inaccesibile observării și experienței directe; acesta este principiul autoritatii Vedem că, având fundamentul cel mai profund în natura cea mai rațională a omului, credința în existența lui Dumnezeu și în adevărul obiectiv al conținutului conștiinței noastre religioase la copii și la majoritatea oamenilor se afirmă inițial pe autoritatea mentală și morală a educatori, profesori, Biserica De îndată ce o persoană ajunge la maturitatea mentală, încearcă să-și dea socoteală despre credința sa, constată că nu numai cei din jurul său, ci toate popoarele în orice moment cred în Dumnezeu și au o religie Astfel, acel adevăr, care înainte era acceptat cu încredere în autoritatea câtorva persoane, primește acum o nouă dovadă și o forță irezistibilă, găsindu-și confirmarea în autoritatea întregii omeniri Nu există o certificare superioară a adevărului pentru o persoană care stă din punctul de vedere al sensului general și nu poate fi Demonstrați că un astfel de certificat nu este imaginar doar că este real Biblioteca "Runivers " - - credința în Dumnezeu este proprietatea întregii omeniri și constituie sarcina probei istorice, pe care, după cum am văzut, o îndeplinește

destul de satisfăcător ? Ί Dovada morală a existenței lui Dumnezeu În conștiința religioasă a omenirii, moralitatea a fost întotdeauna și invariabil pusă în legătură esențială cu ideea lui Dumnezeu În toate timpurile, printre toate popoarele, prescripțiile morale au fost întotdeauna venerate ca porunci și porunci ale Divinității însăși; el a privit împlinirea acestor precepte, la viața virtuoasă a unei persoane, ca pe o slujire adusă lui Dumnezeu, ca pe împlinirea voinței Sale, pentru împlinirea lor s-a așteptat întotdeauna la o răsplată în această viață sau într-o viață viitoare și pentru încălcarea lor se temea de mânia Divinului și de pedeapsa dreaptă Dar nu numai pentru conștiința religioasă, ci și pentru gândirea filozofică, această legătură a moralității cu ideea de Dumnezeu părea atât de strânsă și de nedespărțită, încât în însuși faptul existenței unei legi morale în noi, mulți gânditori au văzut o dovadă directă a existenței Divinului; în glasul conștiinței au auzit glasul lui Dumnezeu însuși Nu e nevoie, spuse Seneca, să-L căutăm pe Dumnezeu undeva departe de noi; "El este lângă tine El este cu tine, El este în tine Da, afirm că există în noi un anumit duh sfânt care păzește tot ce este bun și veghează peste tot ce este rău în noi; pe măsură ce îl ascultăm, el ne controlează Fără Dumnezeu, nimeni nu poate deveni virtuos El oferă sfaturi înalte și directe Dumnezeu locuiește în toți oamenii virtuoși" *) Cu o astfel de afirmată și religioasă și morală *) Er Scrisoarea lui Seneca, în traducere rusă, în jurnal "Credință și rațiune" februarie, Biblioteca "Runivers " - - conștiință, legătura ideii morale cu conceptul de Dumnezeu, este firesc să ne așteptăm ca în analiza acestei idei, gândirea filozofică să înceapă să caute temeiuri de încredere pentru explicarea și afirmarea adevărului existenței lui Dumnezeu, temeiuri, chiar mai de încredere decât orice considerație a lumii nu / numai fizică, ci și spirituală Aceasta pentru că, pe de o parte, punctul de plecare al dovezii - conștiința morală - reprezintă aparent un fapt mai clar, mai simplu și indiscutabil decât punctele de plecare ale altor dovezi ale existenței lui Dumnezeu, de exemplu ideea oportunității lumii în teleologic sau a condiționalității a tot ceea ce există și a imposibilității de a admite o succesiune nesfârșită de cauze în cosmologic Pe de altă parte, însuși conceptul de Dumnezeu, care este atât de strâns legat de conștiința morală, se distinge printr-o asemenea plinătate de conținut care nu este dat direct de alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu Dumnezeul conștiinței morale și religioase nu este doar începutul absolut al ființei, nu numai că mărește o Ființă rezonabilă și atotputernică, ci și posedă perfecțiuni morale ideale: sfințenie, bunătate, dreptate, milă, căci numai o astfel de Ființă poate fi deopotrivă vinovată a legii morale și a ocrotitorului ei, recompensând pentru împlinire și pedepsire pentru încălcarea acesteia Pentru a explica în ce măsură această așteptare este valabilă în fața curții gândirii filozofice, în ce măsură legătura dintre ideile moralității și Divin, atât de clar afirmată de conștiința religioasă, este o legătură reală între ele, ca între o fundație și un consecinţă, care decurge în mod necesar din ea şi constituie sarcina dovedirii morale a fiinţei Dumnezeu Punctul de plecare al acestei dovezi, așa cum am spus, este faptul existenței unei legi morale în noi Însă legea morală poate fi considerată din trei puncte de vedere, din punctul de vedere al originii sale, al realizării ei și al sfârșitului sau desăvârșirii sale; fiecare dintre aceste puncte de vedere dă o nuanță proprie dovezii existenței lui Dumnezeu bazate pe conștiința morală, care se încadrează astfel în trei tipuri particulare Că o lege morală există în noi, fără Biblioteca "Runivers" - - poruncând condiționat să

se facă binele și să evite răul, acesta, desigur, este un fapt care nu este supus niciunei îndoieli sau dispute; într-o astfel de existență este convinsă de experiența personală a fiecăruia și de observarea celorlalți oameni, în acțiunile lor în general ghidate de această lege, și de existența istorică mondială a opiniei publice, a legilor civile și a prescripțiilor religioase, care au ca ultim scop: implementarea între oameni adevărul moral și bunătatea De unde se naște în noi concepția acestei legi și obligația obligatorie cu care apare în conștiința noastră? Că nu poate fi de origine empirică, rezultatul unei simple generalizări a diverselor impresii și influențe ale naturii din jurul nostru, acest lucru este dovedit de însuși conținutul ei Conceptele de bine și rău care stau la baza acestuia sunt concepte pur ideale, spirituale; nici nu pot fi produse sau aduse asupra lor de impresiile pe care le primim de la obiectele exterioare Impresiile lumii exterioare pot trezi în noi sentimente de plăcut și neplăcut din punct de vedere fizic, cu multele lor nuanțe diferite, dar aceste sentimente nu au nimic în comun cu conceptele de bine și rău din punct de vedere moral Dacă legea activității umane ar fi doar o lege a naturii sensibile, atunci ea s-ar putea exprima foarte bine în cererea: străduiți-vă pentru plăcut și evitați neplăcutul, lege care constituie singurul motiv al activității animalelor Dar aceasta nu este legea morală: ea nu numai că nu cere necondiționat îndeplinirea acestei legi fizice, dar adesea o contrazice și în aceasta își asumă cea mai înaltă perfecțiune și demnitate a omului În numele datoriei și al preceptelor morale superioare, el cere adesea necondiționat renunțarea la această lege naturală, oricât de grea și dureroasă ar părea ea senzualității noastre; dacă această cerință rămâne neîmplinită, dacă o persoană este purtată de un sentiment plăcut de plăcere pentru el, cu uitarea datoriei, atunci conștiința morală îl condamnă cu tărie, astfel încât aici binele moral și fericirea stau în contradicție directă cu fericirea naturală, care constă în satisfacerea nevoilor lor fizice Această trăsătură a legii morale, atât de proeminentă, care merge până la a contrazice legea naturală și a lupta împotriva ei, arată clar că sursa ei nu poate fi nici în natura exterioară, nici în omul însuși, în ce măsură, în organismul său, el face parte din această natură Mai mult, o dovadă clară a originii non-empirice a legii morale este universalitatea și necesitatea acesteia Kant consideră pe bună dreptate aceste calități ca fiind un semn incontestabil al a priori, independent de experiență, originea oricărui concept, întrucât experiența, ca colecție de idei particulare, aleatorii și schimbătoare, nu poate produce în noi niciun concept cu adevărat și necondiționat universal și necesar Dacă, deci, conceptul de lege morală ar fi empiric, întocmit pe baza unei abstracții din datele experienței exterioare sau interne, atunci cu diversitatea acestor date, cu diferența infinită de impresii și influențe printre care trăiesc oamenii și trăit, ar trebui să ne așteptăm ca și cele mai morale concepte (dacă se pot forma în acest fel) să fie extrem de diferite, chiar opuse Dar, de fapt, această diferență se referă doar la nuanțe particulare nesemnificative în înțelegerea sau îndeplinirea cutare sau cutare îndatorire morală; în general, toți oamenii sunt de acord asupra a ceea ce trebuie înțeles prin numele de bine și rău Îndatoririle morale, de exemplu, care ne sunt înscrise în Decalog, nu sunt îndatoririle vreunui timp sau oameni, care s-au dezvoltat datorită condițiilor climatice, istorice, naționale, ele au și au avut semnificație pentru toate locurile, vremurile, persoanele si popoare Trebuie să spunem și despre necesitatea și constrângerea morală cu care

ne apar în fața preceptelor legii morale În ciuda libertății omului, în ciuda a tot felul de perversiuni ale acestei libertăți și a încălcărilor efective ale regulilor morale, vocea "conștiinței" se face simțită chiar și în sufletul celui mai înveterat ticălos; conștiința nevoii de a îndeplini legea morală nu-l părăsește niciodată și nu poate fi eradicată de nimic La cel mai depravat om sentimentul forței coercitive a acestei legi nu dispare niciodată, tu Biblioteca "Runivers " - - exprimându-se fie în pocăință, fie în dorința adesea inutilă de a fi cei mai buni, fie în respect involuntar pentru faptele morale ale altora Nu există un astfel de depravat moral care, cu deplină conștiință și convingere, ar putea spune: ar trebui să lupți spre rău, și nu spre bine Dar astfel de fenomene ar fi inexplicabile dacă legea activității morale ar fi expresia și produsul naturii naturale a omului; cu diversitatea și variabilitatea acestei naturi, o persoană ar trebui să considere întotdeauna drept legal și moral ceea ce dispune organizația sa fizică individuală Omul, de exemplu senzual prin natura sa, sau devenind astfel datorita circumstantelor si din propria sa vointa, ar considera satisfacerea inclinatiilor sale senzuale drept legea normala, naturala a vietii sale; nici conștiința anormalității unei astfel de vieți, nici pocăința, nici corectarea nu ar fi posibile Dar dacă, prin urmare, groapa morală nu poate fi nici produsul impresiei lumii exterioare, fizice, nici legea propriei noastre naturi fizice, atunci nu poate fi groapa naturală, interioară a naturii noastre spirituale, o lege care aparține și esenței acestei naturi? Cum aparțin eforturile inferioare și sensibile de esența naturii noastre animale? Dacă este așa, dacă legea morală este o lege imanentă a naturii însăși a omului, atunci nu mai este nevoie să trecem dincolo de granițele acestei naturi și să căutăm un motiv care se află în afara omului pentru a explica originea ei Dar o astfel de concluzie ar fi pripită chiar dacă am recunoaște legea morală drept legea naturală a naturii noastre, nu mai mult Legea morală este recunoscută ca o lege specială a naturii spirituale a omului; dar prin această recunoaștere problema originii acestei legi nu este rezolvată, ci doar dat deoparte Se pune întrebarea: de unde ar putea veni această ființă cea mai spirituală, conștientă și liberă, cu legea activității sale, atât de spre deosebire de legile care predomină în lumea din jurul ei, chiar contrazicând aceste legi? Dacă această creatură nu este Biblioteca "Runivers" - - poate fi produs de o natură fizică lipsită de conștiință și libertate, atunci, pentru a explica însăși existența ei, trebuie să recunoaștem o Ființă complet diferită de natura exterioară, care ea însăși trebuie să posede în cel mai înalt grad acele calități care au comunicat produsului său: rațiune, libertate, conștiință Întrucât legea activității unei ființe spirituale atât de limitate, atât de diferită de natură, nu poate fi determinată de natura însăși, atunci, evident, ea poate fi dată sau înscrisă în ea doar de acea Ființă spirituală cea mai înaltă Care a creat-o Astfel, existența unei legi morale în om, precum și existența omului însuși, este explicabilă doar prin presupunerea existenței unei Zeități Dar ni se va spune: să presupunem că însăși existența omului, ca ființă spirituală, liberă din punct de vedere rațional, în conformitate cu legea rațiunii suficiente, presupune existența celei mai înalte cauze spirituale - Dumnezeu, și această cauză, ca o cauză absolutul, în sens general și abstract, poate fi numit o cauză, dar numai a omului, dar și a tuturor trăsăturilor (inclusiv legea morală) determinate de natura sa Dar este necesar, recunoscându-L pe Dumnezeu ca cauza creatoare a naturii spirituale a omului, să-l privim în același timp drept cauza imediată și imediată a

manifestărilor speciale de această natură, în special, a legii morale a activității sale care îi aparține? Omul, ca ființă spirituală și morală, a fost creat de Dumnezeu; dar ca fiinţă liberă raţional, el însuşi putea indica naturii sale spirituale legea conform căreia trebuie să acţioneze Omul își dă o lege și în aceasta (cum ne învață Kant) constă adevărata sa autonomie O astfel de autonomie nu este neapărat cerută de însăși conceptul despre el ca ființă liberă? Căci cum ar putea fi cu adevărat liber dacă ar fi silit să acţioneze conform unei legi impuse din afară, pe care nu o putea schimba? Adevărata libertate constă în aceasta, că el se leagă în mod liber de o lege pe care o recunoaște drept rezonabilă și o respectă în mod liber Orice altă înțelegere a originii legii morale este în afară SOCH V KUDRYAVTSEVA, v Biblioteca "Runivers" - - (de la Dumnezeu) ar fi heteronomie, contrar conceptului de adevărată morală ca act de libertate Astfel, existența unei legi morale în noi nu duce nicăieri mai departe decât omul însuși și nu poate servi drept dovadă a existenței vreunei surse externe a acestei legi sau a unui legiuitor independent de om Deci, dovada morala! își pierde independența ca dovadă specială și diferită de dovada cosmologică generală a existenței lui Dumnezeu ' Dar ideea exprimată pentru prima dată de Kant despre autonomia necondiționată a legii morale este o ficțiune pur teoretică, împotriva căreia vorbesc atât experiența, cât și însuși conținutul acestei legi Nu vorbim despre faptul că nici în viața fiecărei persoane, nici în viața omenirii, nu găsim niciun moment în care legea morală să ia naștere în conștiința sa și din care să decidă să-și oblige voința să urmeze aceasta Dimpotrivă, odată cu prima manifestare a vieții conștiente, o persoană o găsește în sine, ca un șanț dat deja de cineva și dar care provine de la el Dar vorbim despre faptul că o asemenea roșeață de a se lega de o lege morală implică conștiința și reflecția clară a unei persoane, prezentarea conținutului său și valoarea că este complet anticipată de "experiența pe care o face expresia inițială a conștiinței morale" nu vezi înțelegerea morală teoretică, ci în sentimentele imediate, ci în sentimentele imediate b vocea conștiinței Să ne oprim doar atenția asupra însuși conceptului de lege morală, atât în ceea ce privește forma, cât și conținutul acesteia Din partea formei, asumată a fi autonomă, morală, legea este autodeterminarea condusă într-o anumită direcție, există voința liberă de a acționa în acest fel și nu altfel Dar în omul empiric există multe dorințe sau dorințe diferite, foarte diverse atât în obiectele care le provoacă, cât și în demnitatea lor morală; există de ex dorințe senzuale, egoiste și simpatice Ca dorințe naturale, toate sunt dorințe legitime și, prin urmare, toți au un drept egal la satisfacerea lor Dacă o persoană, din toate aceste dorințe și aspirații naturale, dă preferință uneia - aspirația morală și Biblioteca "Runivers " - - în timp ce este atât de hotărâtor încât consideră împlinirea numai a lui ca o lege necondiționată a voinței sale, căreia trebuie să se supună toate celelalte dorințe, atunci, evident, trebuie să facă o alegere conștientă între ele, să-și evalueze perfecțiunea și superioritatea față de ceilalți Dar pe ce bază va face această alegere? Ce va servi drept criteriu pentru a judeca valoarea diferitelor eforturi? Natura senzuală inferioară a omului nu poate servi drept un astfel de criteriu, pentru că satisfacerea dorințelor ei egoiste inferioare are pentru ea mai mult interes și atracție decât cele superioare, care adesea iau împotriva ei: autodeterminarea morală nu ar putea apărea pe baza senzualitate Natura spirituală însăși? Dar reprezintă, de asemenea, o varietate de aspirații și dorințe de nu aceeași demnitate

morală Evident, un astfel de criteriu nu poate fi decât ideea de bine moral, inerent spiritului uman și complet străin de eforturile sale egoiste, ceea ce îl face să-l prețuiască mai presus de toate celelalte și să acorde prioritate necondiționată efortului moral Astfel, autodeterminarea morală autonomă (dacă ar fi posibilă) ar presupune în mod necesar în spatele ei ideea de moralitate în spiritul nostru, atât premergând această autodeterminare, cât și condiționând-o Pe lângă o astfel de fundamentală, anticipând orice autodeterminare, adică ideea de moralitate nu poate fi un produs al unei astfel de autodeterminari și în conținutul ei Dacă o persoană ar fi autonomă necondiționat și și-ar fi dat o lege, atunci, evident, și-ar da o astfel de lege care să corespundă pe deplin stării date a naturii sale, ar fi o lege care ar fi executabilă pentru el, căreia s-ar supune destul de mult liber și de bunăvoie Dar aceasta este legea morală? În forma sa ideală, el face cereri care, în mintea tuturor, nu pot fi niciodată îndeplinite pe deplin; nici o singură persoană în fața curții conștiinței sale nu poate spune că a satisfăcut pe deplin aceste cerințe și a realizat în viața sa idealul perfecțiunii morale Dacă omul însuși ar fi autorul legii morale, la ce nevoie ar trebui să se impună * Biblioteca "Runivers" - - el însuși o povară pe care nu o poate suporta? De ce a trebuit să-și creeze un ideal obligatoriu, o asemenea perfecțiune morală, pe care chiar și cei mai desăvârșiți dintre oameni cu greu spera să o atingă? El ar crea o astfel de lege, care ar fi ușor și convenabil de îndeplinit pentru natura lui, care nu l-ar pune într-o constantă și dureroasă coliziune cu propriile sale înclinații și dorințe inferioare, senzuale Da, și o astfel de lege nu ar putea fi aceeași pentru toate persoanele și timpurile, ca legea morală existentă Natura spirituală a unei persoane ne prezintă o varietate extraordinară de diferențe individuale, determinate atât de natura însăși, cât și de influența trăsăturilor etnografice și istorice Apărătorii autonomiei legii morale, când spun că omul însuși creează legea, înseamnă adesea nu om empiric, ci ideal, iar sub libertatea sa morală nu empiric, ci libertate transcendentală, dar un astfel de om și o asemenea libertate este pură ficțiune De fapt, avem în fața noastră nu o persoană abstractă, ci persoane individuale vii cu calități morale extrem de diferite și, în această condiție, cum ar putea exista o lege universală obligatorie pentru toți? Să admitem, pentru a-i explica originea, acea ficțiune a contractului social prin care unii filozofi au crezut să explice originea legilor civile? Chiar nu ne-am aștepta ca legea morală să fie la fel de variată pe cât sunt diferite caracterele indivizilor, popoarelor, epocilor istorice? Așa cum unitatea și universalitatea nu pot fi explicate din punctul de vedere al autonomiei legii morale și al necesității și obligației sale Așa cum o persoană și-a dat în mod liber o lege morală, el ar putea, de asemenea, să o anuleze în mod liber; și ținând cont de condiția umană reală, atât de neconformă cu standardul moral, nu ne-am aștepta la abolirea ei efectivă, cel puțin în cazul multor persoane pentru care ea constituie o povară insuportabilă? Dar în realitate vedem altfel; conștiința vinovăției morale și reproșurile conștiinței, care nu pot Biblioteca "Runivers" - - pentru a-i înăbuși pe cei mai înveterați criminali, arătați clar că legea morală nu este o lege dată de omul însuși, nu creată de liberul său arbitru, ci înscrisă în exterior în natura sa spirituală de o putere atât de înaltă, în fața căreia libertatea sa limitată este neputincioasă*) Dacă, deci, legea morală nu poate să apară într-un mod empiric și să fie rezultatul impactului asupra noastră al lumii fizice din jurul nostru, dacă nu poate fi nici legea naturii noastre inferioare, senzuale, nici o lege

autonomă, datorită până la originea sa în sinele naturii rațional libere a omului, este evident că el nu poate fi decât o lege dată omului din afară, o Ființă mai înaltă decât natura și spiritul uman Legea presupune un legiuitor, iar cea mai înaltă perfecțiune ideală a acestei legi, pe care nicio ființă finită nu o satisface și al cărei concept, prin urmare, nu poate fi format din observarea unor perfecțiuni date, finite, arată că numai cea mai înaltă Ființă perfectă - Dumnezeu - poate fi un astfel de legiuitor Obiecțiile împotriva dovezii existenței lui Dumnezeu pe care le-am prezentat acum privesc atât fundamentul ei, cât și concluzia trasă din acest fundament a) Baza acestei dovezi, după cum am văzut, este *) În ceea ce privește opinia autonomiștilor, că o astfel de recunoaștere a legii morale ca "lege îndepărtată ar fi contrară conceptului de persoană ca ființă liberă (căci o ființă cu adevărat liberă nu poate decât să se supună unei legi dat liber în sine, iar orice subordonare unei alte legi îl face să nu fie liber), atunci păcătuiește amestecând libertatea absolută cu condiționalul O astfel de libertate absolută, de a-și da o lege, nu poate aparține decât unei Ființe absolute Libertatea limitată, care singură poate aparține unei ființe limitate, ca un om, nu poate consta decât în libertatea de a împlini și nu de a îndeplini legea morală care i-a fost dată din afară De îndată ce o persoană are oportunitatea și capacitatea de a îndeplini în mod liber legea morală, atunci nu mai poate fi numită ființă neliberă Legea morală înscrisă în conștiința sa de către Legiuitorul suprem nu-l obligă; oi nu este același cu legile ferestrelor fizice ale naturii, de care este imposibil de evitat, Biblioteca "Runivers " - - trăiește faptul că am recunoscut ca indiscutabil, că există o lege morală înnăscută în sufletul nostru; întrucât originea acestei legi nu poate fi explicată nici din experiență, nici din activitatea de sine a omului, dovada morală se consideră îndreptățită să caute singura cauză suficientă a apariției ei în Ființa Supremă Dar, după cum se știe, acest fundament al dovezii morale a fost întotdeauna supus unor puternice obiecții din partea filozofilor care nu au vrut să recunoască în sufletul nostru niciun conținut independent de experiență și singura sursă a cunoașterii noastre care vedea în impresiile sentimentelor exterioare După ce au respins toate ideile așa-zis înnăscute, Locke și toți empiriştii care l-au urmat, cărora li s-au alăturat materialiştii, nu au putut, desigur, să facă aici o excepţie pentru ideile morale Conceptele morale, ca toate celelalte, sunt dobândite empiric; pentru explicarea originii lor nu avem nevoie de o natură superioară și de nicio cauză principală; dovada morală a existenței lui Dumnezeu, bazată în întregime pe presupunerea că conceptul de lege morală este înnăscut, cade de la sine Temeiurile date de empiriști împotriva originii ideilor morale independente de experienţă sunt în esenţă aceleaşi cu cele pe care le invocă împotriva caracterului înnăscut al ideilor în general Întrucât un semn al priorității oricărui concept este de obicei considerat a fi universalitatea și necesitatea acestuia, atunci principalele eforturi ale "alelor" vizează zdruncinarea valorii / acestor semne Că o persoană nu are o lege morală universal obligatorie, ei încearcă să demonstreze acest lucru prin diversitatea extremă, chiar și contradicția conceptelor morale dintre oameni Nici măcar filozofii nu pot fi de acord între ei asupra definiției principiilor fundamentale *) Apropo de empirism, ne referim la Locke, pentru că preferăm originalele copielor Întreaga controversă ulterioară a senzualiștilor și materialiștilor împotriva priorității ideii morale este o repetare, cu diverse variante, a obiecțiilor lui Locke Învățătura lui Locke

despre originea ideilor morale, pe care o expunem mai jos, este cuprinsă în lucrarea sa: Eseu despre mintea umană, germană ed Kirchmann V I cap III, p - Biblioteca "Runivers" - - noua moralitate; În ceea ce privește oamenii obișnuiți, "atunci printre ei se numără cele mai diverse, chiar opuse, principii practice, care, parțial datorită falsității și vicisitudinilor lor, parțial datorită contradicției între ele și negației reciproce a acesteia, pot fi recunoscute drept principii, în adevăratul sens al cuvântului, practic Dar o astfel de varietate de principii practice, o astfel de contradicție a acestora, poate fi conciliată cu caracterul lor înnăscut? Principiile morale au devenit extrem de obscure la oamenii sub influența creșterii și a mediului, atunci, în acest caz, ele ar trebui să ni se arate cu atât mai pure și mai clare, cu atât ne apropiem de o astfel de stare a unei persoane când nu a suferit încă de influențele externe ale mediului social și nu și-a pierdut încă puritatea naturală Așa este starea copiilor și a sălbaticilor La acești oameni, care nu au fost încă atinși de influența culturii care perversează puritatea principiilor practice, ar trebui să găsim aceste principii înnăscute în toată puritatea și claritatea lor inițială Dar faptele spun hotărât contrariul La copii, nu observăm deloc o conștiință clară a oricăror concepte morale inerente sufletului; le sunt comunicate prin educaţie Dar asta nu ar putea fi dacă ar fi fost înnăscuți pm; fiecare concept înnăscut ar trebui să fie numit clar de ei, deoarece ei înțeleg și recunosc unul și același lucru În ceea ce îi privește pe sălbatici, istoria și experiența arată că aproape nu există nicio regulă morală care să nu fie încălcată de acțiunea opusă "Istoria spune că au existat popoare în rândul cărora avortul spontan al copiilor, care ca urmare a devenit prada foametei sau a animalelor sălbatice, a fost sfințit prin obicei, considerat drept și condamnat de oricine la fel de puțin ca însăși nașterea copiilor Au fost țări în care un copil viu era pus în același sicriu cu mama dacă aceasta moare la nașterea copilului sau la scurt timp după Există triburi ai căror părinți în vârstă sunt aruncați sau uciși, a căror boală terminală Biblioteca "Runivers " - - scoase și lăsate în voia sorții, etc Unde sunt, se întreabă Locke, conceptele înnăscute ale dreptății, recunoștinței, onestității etc ? Că legea morală, nefiind universală, nu este nici o lege necesară a naturii noastre, înnăscută sau înscrisă în sufletul nostru de către Dumnezeu însuși, acest lucru este evident din faptul că este "în mod constant, cu îndrăzneală și cu nerăbdare încălcată de oameni" Dar dacă legea morală s-ar fi născut în general, adică o cunoaștere fermă și clară ar fi înnăscută că el a fost rânduit de Dumnezeu, ar fi posibilă o astfel de încălcare a ei? "Ar putea cineva, simțind în sine ființa unei legi morale, imprimată aro de însuși Dumnezeul atotputernic, legiuitorul, să disprețuiască destul de calm această preasfântă lege și să o calce în picioare? Este greu de închipuit acest lucru, este greu să-l închipui? admite o încălcare generală a legii, recunoscând-o ca fiind înnăscută " "Nefiind înnăscută, legea morală își datorează originea singurei observații empirice a ceea ce ne este util și dăunător Consecințele benefice ale virtuții pentru viața privată și publică sunt atât de clare și atât de frapante pentru toată lumea, încât este destul de înțeles de ce toată lumea aprobă virtutea și o recomandă Fiecare așteaptă virtutea pentru sine, în vederea propriului interes, respectă virtutea; încălcând-o și corectând-o, el se consideră astfel lipsit de propriul său bine și siguranță "Astfel, izvorul legii morale nu stă în nicio idee teoretică înnăscută, ci" în efortul firesc de fericire și aversiunea față de nenorocire, care sunt adevăratele izvoare ale

acțiunilor oamenilor" "Principiile morale sunt obținute în același mod natural ca și alte adevăruri Aceasta este calea, pe de o parte, a propriei reflecții, atunci când o persoană, convinsă de beneficiile virtuții, face din regulile sale reguli obligatorii ale activității sale, pe de altă parte, influența asupra noastră a educației, a tratarii oamenii și obiceiurile țării, deși, potrivit lui Locke, această a doua cale , "foarte nesigură și duce adesea la superstiție și la diferite concepte false care trec drept reguli morale" Biblioteca "Runivers " - - Oricât de semnificative par la prima vedere aceste obiecţii ale empiriştilor împotriva originii legii morale independente de experienţă, ele sunt uşor distruse de îndată ce ne îndreptăm atenţia către precaritatea şi fragilitatea fundaţiei pe care sunt toate construite Acest fundament (ca în general în toate polemicile împotriva ideilor înnăscute) este presupunerea că, dacă ideile morale ne sunt înnăscute și există în noi a priori de experiență și independent de ea, atunci ele trebuie să existe numai sub formă de conștient, clar, corecte şi pentru toate aceleaşi concepte Dar din moment ce nu întâlnim astfel de concepte în experiență (care este ceea ce principala preocupare a empiriştilor vizează explicarea), rezultă că aceste concepte nu pot fi înnăscute Poate că o astfel de presupunere a avut o anumită bază în obscuritatea doctrinei ideilor înnăscute a lui Descartes și adepții săi Dar în orice caz, niciunul dintre apărătorii independenței legii morale nu se gândește să afirme că această lege este înscrisă în sufletul nostru sub forma unor concepte logice clare și definite sau sub forma unui cod de reguli morale bine cunoscute aplicate la cazuri particulare de activitate umană O astfel de opinie ar fi într-adevăr contrară atât experienței, cât și legii cunoașterii noastre, în virtutea căreia conceptele nu constituie actul inițial al cunoașterii noastre, ci sunt formate prin munca independentă a minții noastre, dobândind treptat un grad din ce în ce mai mare de claritate si certitudine Dacă spunem uneori: conceptele sau regulile morale ne sunt înnăscute, atunci, evident, folosim aceste expresii nu în sensul exact al unor concepte sau judecăți determinate logic, ci în sensul existenței inițiale în sufletul nostru într-un mod nedezvoltat și nedefinit forma acelor elemente de bază, din care ulterior se pot forma astfel de concepte și prevederi Dacă spunem că o lege morală ne este înnăscută, atunci din nou nu înțelegem aici că un anumit cod de prescripții și reguli morale particulare ne este înnăscut, ci doar o lege generală și direcția în care trebuie inevitabil formate aceste reguli - ideea de nrart este înnăscută Biblioteca "Runivers" - - bun natural, care ar trebui să servească drept sământă dezvoltării ulterioare, cu ajutorul rațiunii, a definițiilor conținute în acesta Dacă tocmai în acest sens începem să înţelegem caracterul înnăscut al legii morale, atunci toate obiecţiile empiriştilor împotriva ei vor cădea de la sine, pentru că de aici este uşor de explicat:) de ce această lege nu este iniţial apar sub forma unor concepte clar conștiente și) de ce aceste concepte sunt formate ca urmare a experienței atât de variate? În mod clar conștient, într-adevăr, nu poate fi decât un concept clar și definit; dar presupunând că o lege morală sau o idee morală precede formarea conceptelor morale și condiționează această formare, am recunoscut prin aceasta posibilitatea, chiar și în virtutea legilor dezvoltării spiritului uman, necesitatea existenței acestei legi și această idee sub forma unui început inconștient, instinctiv, ca să spunem așa, care ne determină activitatea Posibilitatea unei astfel de existențe inconștiente în sufletul nostru a elementelor sau principiilor atât ale

activității teoretice, cât și ale activității practice este pe deplin confirmată de experiență, care respinge opinia lui Locke că fiecare principiu a priori, dacă este înnăscut, trebuie neapărat să fie recunoscut clar de noi *) Să începem cu cea mai elementară formă de cunoaștere - reprezentările În sufletul unui copil, înainte de a ajunge la o înțelegere conștientă a lumii sale interioare și a lucrurilor din jurul lui, există un număr nenumărat de idei și chiar gânduri, pentru că nu putem nega copilului o oarecare înțelegere și judecată cu privire la întrebări Dar putem spune despre toate aceste reprezentări și concepte, fără îndoială existente în suflet, că au fost reprezentări complet conștiente și deci au fost "văzute" prin lovitură, așa cum cere Locke? însoțite de un minim de conștiință) cunoașterea creației ♦) "Nu înțeleg", spune Locke, cum poate fi tipărit ceva în suflet fără a fi observat de el? există " lib cit § Biblioteca "Runivers" - - purtabil? Mai departe, vedem că fiecare persoană în gândirea sa despre diverse obiecte este, fără îndoială, ghidată de legile logice ale identității, contradicției și rațiunii suficiente, distinge foarte bine cauza de efect, înțelege ce este calitatea sau cantitatea etc ; dar în același timp, putem spune că este conștient sau observă acele legi conform cărora gândește sau are o concepție definită despre legile identității sau contradicției, ale calității, cantității etc ? Și pe baza faptului că aceste legi și concepte nu sunt conștiente de noi și nu sunt prezentate sub forma unor propoziții logice formulate, putem concluziona că nu ne sunt înnăscute? Evident nu; aceste concepte, ca fiind conștiente, se formează după o lungă reflecție asupra conținutului cunoștințelor noastre și, în toată claritatea lor, sunt proprietatea minților deja dezvoltate Deci, pe baza unor dovezi indubitabile ale experienței, avem dreptul de a admite existența în mintea noastră a unor elemente inconștiente sau, mai precis, necunoscute separat atât ale cunoștințelor teoretice, cât și ale celor practice (idei teoretice și morale), în diferența lor față de mai târziu idei si concepte Dar de îndată ce acest lucru este admis, fenomenul se explică și cu ușurință de ce aceste elemente nu se găsesc la copii și sălbatici cu o mai mare claritate și distincție decât la adulți și la oamenii civilizați; acest fenomen este o consecință necesară a legii gradualității în dezvoltarea conștiinței și rațiunii noastre De îndată ce se recunoaște posibilitatea existenței ideilor morale în sufletele noastre sub forma cunoașterii elementare, inexplicabile, care presupune posibilitatea dezvoltării sale independente ulterioare cu ajutorul rațiunii și experienței, o altă obiecție a empirismului, care constă în indicarea faptelor de extraordinara diversitate a conceptelor morale între oameni, este eliminată prin ea însăși , dau atât de mult sens O astfel de diversitate va fi un fenomen complet natural, de îndată ce ne amintim că ideile morale încorporate în sufletul unei persoane nu se dezvoltă de la sine, ci prin activitatea independentă a forțelor mentale ale aceleiași persoane și, prin urmare, așa cum anumite concepte și judecăți, ele pot fi la fel de diferite ca Biblioteca "Runivers " - - oamenii înșiși sunt diferiți în funcție de caracteristicile individuale ale naturii lor Vedem că chiar și pe tărâmul naturii, legile organice și biologice comune fiecărui gen, în ciuda semnificației lor necondiționate, permit într-o anumită măsură nu numai modificări particulare, motiv pentru care ființele organice dintr-o rasă cunoscută nu sunt exemplare exact identice de această rasă, dar fiecare cu trăsături individuale, dar și abateri semnificative de la tipul general (anomalii, deformări) Acest lucru este cu atât mai posibil pe tărâmul

spiritual, pe tărâmul ființelor libere rațional, unde legile prescrise pentru aceste ființe, de exemplu activitate morală, nu au deloc o semnificație atât de necondiționat decisivă precum legile naturii Aici, în virtutea libertății inerente omului în dezvoltarea puterilor sale intelectuale și morale, atât expresia individuală a acestor legi în cunoaștere și viață, cât și abaterile de la ele, trebuie să prezinte o diversitate incomparabil mai mare decât diferențele comparativ nesemnificative la rasele organice Nimeni nu va nega că legile, de exemplu, ale gândirii, sunt înnăscute în noi, că sunt aceleași și neschimbabile pentru toată lumea și pentru toți oamenii, în ciuda diferenței de grade de dezvoltare mentală Dar istoria gândirii nu ne arată că nu numai în aplicarea acestor legi la cazuri particulare, ci și în însăși înțelegerea lor, în derivarea unor reguli speciale de gândire, în determinarea metodelor de cunoaștere și a sensului lor? , predomină o diversitate considerabilă de opinii? Același lucru poate avea loc și în interpretarea, ca să spunem așa, a legilor morale și în aplicarea lor în cazuri particulare, cu această singură diferență importantă, că interpretarea greșită a acestor legi poate să apară aici incomparabil mai des și într-o măsură mai mare decât dezacordul despre reguli logice b, deoarece aici intervine un element important de libertate și dispoziție morală a unei persoane Nu există nici un interes personal ca omul în general să interpreteze și să distorsioneze legile și regulile logice; dezacordul de aici își poate avea sursa într-o simplă neînțelegere sau neclaritate a înțelegerii Dar pe tărâmul moral, după cum arată experiența, pentru Biblioteca "Runivers" - - O persoană i se prezintă nenumărate cazuri și tentații de a-și justifica înclinațiile vicioase în fața curții de conștiință, înclinând cu viclenie balanța justiției ei, prin înmuierea și denaturarea acestor reguli morale stricte De aici este ușor de explicat de ce în domeniul practic întâlnim mult mai multă diversitate în înțelegerea principiilor moralității decât în domeniul teoretic "Dar dacă", după cum remarcă Malebranche, "oamenii aveau vreun interes în faptul că laturile unor astfel de triunghiuri nu erau egale și dacă geometria falsă ar fi la fel de convenabilă pentru înclinațiile lor vicioase ca și moralitatea falsă, atunci ar putea foarte ușor să facă dreptate paralogisme la fel de absurde în geometrie ca și în domeniul filosofiei morale, pentru că greșelile lor le-ar fi plăcute, iar adevărul nu ar face decât să-i jeneze și să-i enerveze Dar ni se va spune: să presupunem că toate acestea explică diversitatea conceptelor morale dintre oameni, chiar și denaturarea acestora; dar cum se explică cazurile de contradicție completă și decisivă a unora, recunoscute ca morale, reguli ale legii morale)? Dacă legea morală ar fi înnăscută într-o persoană, atunci cum ar putea el să considere morale acțiunile care contrazic direct moralitatea? Un sălbatic, de exemplu, consideră că este un act moral să ucizi un părinte în vârstă și totuși capabil, un copil care și-a pierdut mama și așa mai departe Unde sunt, se întreabă Locke, ideile înnăscute de dreptate, recunoștință, respect față de părinți, dragoste pentru aproapele, compasiune? Desigur, am putea găsi o explicație generală pentru acestea și similare (cazuri în general rare și excepționale) în subdezvoltarea extremă a conștiinței morale și în profunzimea degradării la care poate ajunge o persoană Dar acest lucru nu este suficient Ca și în natura organică, în distorsiunile accidentale, dureroase, de tip organic (anomalii, deformări), fiziologia nu se consideră îndreptățită să vadă excepții de la legile biologice sau contradicții la acestea, dar și în cele mai multe anomalii încearcă să urmărească conservarea și dominația acestor legi,

deși modificată în Biblioteca "Runivers" - - în descoperirea noastră prin împrejurări nefavorabile accidentale, deci în anomaliile morale nu avem dreptul să vedem vreo contradicție cu universalitatea legii morale, ci doar un caz particular de denaturare a acesteia Într-adevăr, atât în cazurile prezentate, cât și în cele similare, în care imoralul este aparent recunoscut ca fiind moral, nu este greu de observat că ele nu dovedesc deloc absența legii morale la om, ci doar o abatere parțială de la aceasta Într-adevăr, același sălbatic care își ucide tatăl în vârstă sau un copil care și-a pierdut mama chiar de la nașterea unui copil în toate celelalte cazuri, când relațiile cu alții ca el, dezvăluie sentimente de dreptate, de recunoștință, de compasiune: are și dragoste pentru parinti, pentru copii Prin urmare, faptele prezentate de noi nu pot duce deloc la concluzia că el nu are aceste sentimente înnăscute Aceste fapte arată doar că, în cazuri particulare, un sentiment moral înnăscut poate intra în aparent conflict cu o altă cerință naturală a naturii noastre; o persoană, din cauza subdezvoltării conștiinței sale morale, fie nu știe să fie de acord cu aceste cerințe, fie dă preferință celor inferioare față de cele superioare Astfel, cazurile indicate de noi pot fi explicate prin ciocnirea unui sentiment de dragoste față de părinți și copii cu un firesc simț al autoconservarii, întrucât în situația extrem de nesigură a familiei sălbatice, există o crudă nevoie de a sacrifica inutil și membrii familiei care nu lucrează, având în vedere dificultățile de a le hrăni fără a reduce cantitatea de hrană pentru ceilalți membri ai familiei Acest caz de lipsă aparentă de compasiune și iubire poate fi pus în analogie cu acel caz des întâlnit în societatea civilizată, când o mamă își ucide copilul nelegitim Este posibil, având în vedere un astfel de fapt, să spunem că o astfel de mamă nu are o lege morală înnăscută, în special, conceptul de dragoste pentru copii și compasiune? Evident nu; și aici vedem un conflict mai deplorabil între sentimentul de iubire și sentimentul de onoare fals înțeles, prin care acesta din urmă are prioritate, și frica de public Biblioteca "Runivers " - - rușinea îneacă vocea naturii Aceeași explicație poate fi aplicată tuturor cazurilor numeroase în care regulile și obiceiurile aparent imorale sunt considerate morale Acestea sunt de ex sacrificiul uman în vremurile străvechi și duelurile în timpurile moderne Aceste fapte nu înseamnă deloc că sentimentele de compasiune sau iubire față de aproapele nu sunt înnăscute unei persoane, ci doar că aceste sentimente pot fi suprimate intrând în conflict cu alte sentimente, nu mai puțin fundamental morale, cum ar fi, de exemplu un sentiment religios sau un sentiment de onoare și respect pentru opinia publică Astfel, însăși anomaliile în manifestarea conștiinței morale, ca și anomaliile organice, vorbesc mai degrabă în favoarea decât împotriva caracterului înnăscut al legii morale; ele mărturisesc doar posibilitatea aplicării sale incorecte în cazuri vechi, particulare În ceea ce privește remarca lui Locke că, dacă legea morală ar fi înnăscută în om, cu atât mai mult, dacă ar fi recunoscută de noi ca o vizuină imprimată în noi de către Dumnezeu însuși, atunci încălcarea ei ar fi imposibilă și de neînțeles - atunci inconsecvența ei este evidentă de la sine Omul este o ființă liberă din punct de vedere rațional și, prin urmare, legile spirituale ale naturii sale mentale și morale nu sunt aceleași cu legile naturii fizice, acționând cu o necesitate necondiționată și nepermițând abateri într-o materie pasivă și lipsită de suflet În puterea libertății sale, el le poate încălca și le poate sustrage, deși nu le poate șterge niciodată complet Într-adevăr, legile logice ale gândirii noastre sunt legi ale naturii și universal obligatorii, dar de

fapt acest lucru nu împiedică abaterea constantă de la ele și vedem rezultatele acestei abateri în nenumăratele erori ale omului Cu atât mai posibilă și mai de înțeles este o asemenea abatere de la legile moralității, întrucât o persoană în propria natură, în aspirațiile sale senzuale, întâlnește o "lege" care se opune celei mai înalte legi morale Chiar și cea mai clară conștiință că legea morală este o lege imprimată în sufletul nostru de către Creatorul ei însuși nu ar putea salva o persoană de la o astfel de abatere, Biblioteca "Runivers " - - Istoria religiilor arată că preceptele morale ale tuturor popoarelor au fost întotdeauna îmbrăcate sub forma unor precepte religioase, recunoscute de om drept porunci ale Divinului însuși, dar această conștiință, deși a servit ca un stimulent puternic pentru împlinirea legea morală, dar, după cum arată experiența, nu a putut împiedica încălcarea ei, al cărei izvor își are rădăcinile în libertatea omului și în dezordinea naturii sale morale Neîntemeiatul obiecţiilor empiriştilor împotriva caracterului înnăscut al legii morale devine şi mai clară dacă acordăm atenţie explicaţiei pozitive a originii lor în noi a acestei legi Potrivit acestora, singurul motiv al activității umane este năzuința firească pentru fericire, iar așa-numita lege morală este obligatorie pentru noi numai în măsura și pentru că executarea ei duce cel mai bine la satisfacerea acestei năzuințe Conceptul de lege morală și obligația ei se formează ca urmare a propriei noastre reflecții și observații asupra consecințelor utile și benefice ale virtuții pentru viața noastră personală și socială Nu vom intra aici într-o discuție critică a diferitelor teorii ale eudemonismului și utilitarismului, deoarece acest lucru ne-ar îndepărta de scopul imediat al studiului nostru Întrucât vorbim despre apariția inițială în sufletul nostru a legii morale, observăm doar că, indiferent de inconsecvența internă a acestor teorii, învățătura empiriştilor despre originea acestei legi contrazice în mod decisiv însăși experiența și observația la care ei le place atât de mult să se refere în confirmarea opiniilor lor Dacă conceptul de lege morală ar fi dobândit prin reflectarea și observarea binefacerii pentru o persoană a acțiunilor sale cunoscute, atunci am avea dreptul să ne așteptăm ca acest concept să apară în sufletul nostru, precum și în conștiința omenirii, foarte târziu, ca urmare a observării prelungite a prin efectul acelor sau altor acțiuni pentru viața noastră privată și publică Cu cât procesul de elaborare a acestei legi ar trebui să fie mai dificil și mai lung, cu atât în experiența acțiunii benefice a virtuților nu sunt deloc evident imediat, că, de exemplu, Biblioteca "Runivers " - - Pe de altă parte, experiența prezintă un număr nenumărat de cazuri când, atât pentru noi, cât și pentru alți oameni, acțiunile virtuoase nu numai că nu aduc beneficii și fericire, ci, dimpotrivă, duc la suferință Legea morală, formată în modul indicat de empirişti, ar putea fi legea doar a unui număr mic de persoane, filozofi care sunt capabili atât să evalueze rezultatele îndepărtate ale diferitelor acţiuni, cât şi să fie de acord cu teoria lor a utilităţii numeroase virtuţi, reprezentată de experienţă, părând excepţii de la această teorie Dar experiența spune ceva cu totul diferit Copilul nu discută despre beneficiul sau răul acțiunilor sale, iar stocul de experiență care ar mărturisi despre beneficiul sau răul unuia sau altuia dintre ele este extrem de limitat Între timp, dezvăluie sentimente și aspirații nu numai egoiste, ci și altruiste, foarte devreme începe să înțeleagă diferența dintre bine și rău, util și dăunător, iar această diferență se exprimă în acțiuni care sunt complet altruiste și au un caracter pur moral Același lucru trebuie

spus despre oamenii simpli, care sunt ghidați în acțiunile lor de un sentiment moral direct, și nu de un fel de reflecție și calcul al beneficiilor și daunelor lor vieții Că exemplele de virtute adevărată, altruistă, de pură sacrificiu de sine nu numai că nu sunt rare în rândul oamenilor simpli și subdezvoltați, dar sunt poate chiar mai frecvente decât în rândul oamenilor educați, aproape nimeni nu va argumenta acest lucru Între timp, ar trebui să ne așteptăm la contrariul, dacă începutul determinant al acțiunilor noastre ar fi fost doar observarea beneficiilor și daunelor lor pentru viața noastră Un om simplu și nedezvoltat ar trebui să înțeleagă utilitatea grosier și material, ca satisfacție a dorințelor sale senzuale; cu această înțelegere, ar trebui să-și conformeze și acțiunile; moralitatea lui ar fi o morală pur senzuală și utilitarista în cel mai de jos sens al cuvântului O moralitate superioară, chiar și înțeleasă din punct de vedere utilitarist, ar trebui să ne așteptăm la o dezvoltare mentală din ce în ce mai mare și, odată cu ea, "și capacitatea de a discerne și a înțelege mai precis ce este cu adevărat SOCH V KUDRYAVTSEV, vol π Biblioteca "Runivers" - - util nu numai pentru noi, ci și pentru cei din jurul nostru Dar este inutil să spunem că experiența nu justifică deloc această așteptare; iar observația personală și istoria arată că dezvoltarea intelectuală a unui om este departe de a fi congruentă cu perfecțiunea sa morală Faptele pe care le-am indicat sunt suficiente pentru a ne convinge că conceptul de lege morală nu s-a putut forma în noi ca urmare a observației și reflecției asupra rezultatelor acțiunilor noastre pentru viața personală și socială Această concluzie nu se va schimba deloc dacă ne întoarcem de la o persoană modernă și cunoscută istoric la o persoană primitivă, preistorică După cum se știe, teoria evoluționistă modernă în această zonă vagă a trecutului caută o cheie pentru a explica originea originală atât a ideilor morale, cât și a altor idei de bază ale minții noastre Apărătorii conștiincioși ai originii empirice a ideilor morale nu puteau decât să admită că, având în vedere faptele pe care le-am indicat și alte fapte neîndoielnice, este imposibil să apărăm ideea că aceste idei s-au format numai prin observarea rezultatelor acțiunilor noastre, că legea morală în experiență este ca un început care precede tot felul de reflecții despre moralitate și independent de ele - într-un cuvânt, că există în noi a priori de experiență, este înnăscut în noi Dar această naștere, în opinia lor, nu este absolută, ci doar relativă și nu exclude deloc posibilitatea originii sale originale, pur empirice Ceea ce este înnăscut în relație cu individul poate fi empiric pentru gen Așa-numitele idei morale înnăscute care există în mintea omenirii moderne (precum și alte concepte similare) sunt doar rezultatul moștenit al experimentelor și asocierea ideilor generațiilor anterioare pe baza acestora, rezultat care a fost asimilat de mintea noastră într-o asemenea măsură încât poate părea ca natura însăși a lui; ereditatea ia forma înnăscută În prezent, nu mai este nevoie ca omul să ajungă la unele dintre ideile de bază ale minții noastre în felul în care au mers primii săi strămoși, prin experimente și combinații de idei sau senzații; suficient Biblioteca "Runivers" - - faptul că acestea au fost deja dobândite de generațiile anterioare; i se transferă direct și el le folosește de parcă ar fi cu adevărat proprietatea inițială a minții sale Nu înseamnă nimic că aceste fundații de bază ale vieții sale intelectuale și morale s-au format ca niște roci din adăugarea unui grăunte de nisip la un grăunte de nisip, datorită acumulării lor lente Epocile le-au legat cu un ciment atât de dens încât joacă pe deplin rolul de concepte și axiome înnăscute ale vechii psihologii; dar nu

trebuie să uităm că aceste concepte nu au fost întotdeauna axiome, ci au devenit astfel Ele nu sunt deloc necesare în sensul că sunt eterne, absolute, bazate pe însăși structura spiritului nostru; dar sunt cu adevărat necesare în sensul că nu mai pot dispărea, la fel ca și alte accesorii ale organismului nostru, formate și stabilite prin ereditate Nu este greu de observat că această teorie reprezintă un compromis cel mai nefericit între doctrina nașterii ideilor morale și doctrina originii lor empirice, cauzată de dorința de a le apăra cu orice preț pe acestea din urmă În esență, nu rezolvă deloc problema originii legii morale, ci doar o lasă deoparte, trimițându-ne la timpurile imemoriale, preistorice ale strămoșilor noștri asemănătoare maimuțelor pentru rezolvarea ei Dar acest lucru nu face chestiunea mai clară Întrebarea este: cum aceștia strămoșii noștri au format și au dezvoltat mai întâi acele concepte pe care acum le găsim înnăscute? Cum a avut loc trecerea singurului sentiment egoist inerent omului primitiv în sentimentul altruist, pe care îl afirmă Spencer, și acesta este începutul moralității în sensul exact al cuvântului? Dacă a fost realizată prin aceeași reflecție și observare a beneficiilor și daunelor diferitelor acțiuni, atunci teoria evoluționistă nu ne prezintă nimic nou în comparație cu ideea empirică obișnuită a originii conceptelor morale și suferă de toate ei neajunsuri Nu numai că aceste neajunsuri nu sunt eliminate de faptul că arhaicul, și nu modern, reflectă și observă subiectiv om, ci, dimpotrivă, crește până la extrem Dacă este greu de admis că conceptul de lege morală s-ar putea forma prin observarea și reflectarea omului modern, atunci este absolut imposibil să admitem vreo semnificație a acestui factor în acel om primitiv, asemănător unui animal, care este primitivul bărbat în Spencer • Dar oare nu putem ajuta cauza dacă trecem peste prima etapă a umanității primitive acoperită de întuneric complet și ne oprim la cea care reprezintă deja urme sesizabile ale "gândirii și observației" necesare formării inițiale a ideilor morale, să trece de la omul mitic preistoric la istoric? În orice caz, dacă procesul evolutiv de formare a moralității prin acumularea și transmiterea conceptelor morale prin moștenire este corect, atunci ar trebui să vedem, dacă nu apariția, atunci continuarea acestui proces în memoria istorică a oamenilor și a exemplelor de ea în viața triburilor neculte Am avea dreptul să ne așteptăm la asta, fie și numai pentru că evoluționismul însuși caracterizează moralitatea triburilor sălbatice, cu care identifică moralitatea omului primitiv, ca hotărât egoistă; prin urmare, atât observația, cât și istoria ne-ar putea arăta chiar procesul de transformare a sentimentelor egoiste în unele altruiste, a senzualității în moralitate Dar nu vedem nimic de acest fel Nu observăm o lipsă completă de concepte morale în niciunul dintre cele mai sălbatice triburi Legea morală este aceeași pentru toate ființele raționale numite oameni Pot exista grade extrem de diferite de dezvoltare intelectuală și, ca urmare, anumite concepte morale sunt diferite, dar nu însăși esența naturii morale a omului Astfel, o plantă cultivată poate fi mai mare, mai luxoasă, mai prolifică decât un exemplar sălbatic din aceeași rasă; dar în stare sălbatică și cultivată este una și aceeași și păstrează trăsăturile neschimbate, caracteristice ale acestui tip de plante În mod similar, nu găsim nicio diferență în conceptul de lege morală între noi și popoarele care au trăit cu mii de ani în urmă Și aici nu numai că nu observăm treptat formarea conceptelor morale prin transformarea aspirațiilor egoiste originare în cele morale, dar, dimpotrivă, în cea mai profundă antichitate, în multe cazuri, întâlnim

astfel de descoperiri ale naturii morale a unei persoane care sunt categoric inexplicabile din punct de vedere a egoismului Întreaga istorie a religiei mărturisește despre ei, cu care în cele mai vechi timpuri morala era în cea mai esențială legătură, întrucât prescripțiile și îndatoririle morale erau întotdeauna identificate cu cele religioase și erau considerate prescripțiile Divinității însăși Este suficient să amintim acele privațiuni, exploatări și sacrificii adesea severe, pe care chiar și religiile false le cereau și care nu pot fi explicate în niciun fel din punctul de vedere al moralității egoiste, ca fiind complet contrare cerinței naturii senzuale a omului, în pentru a fi convinși că aspirațiile morale ale omului, dar ele nu au nicio legătură cu cele egoiste și nu se pot forma din ele În cele din urmă, este imposibil să nu acordăm atenție faptului că conceptul de ereditate, care joacă un rol atât de important în teoria evoluționistă, nu poate fi aplicat în niciun fel la explicarea faptului de a fixa, ca să spunem așa, în natura noastră și apoi transmiterea de concepte morale, din care sunt înnăscute pentru toată lumea Nu vom intra într-o discuție despre posibilitatea transmiterii ereditare a oricăror concepte, ceea ce este foarte îndoielnic *) În fiecare *) Adevărat, experiența arată cazuri în care se moștenesc anumite talente (de exemplu, muzicale), anumite dispoziții psihice, boli psihice; Dar aceeași experiență arată că aceste cazuri nu constituie deloc nicio lege inevitabilă a naturii, ci sunt fapte excepționale Copiii deștepți nu se nasc întotdeauna dintr-un tată inteligent; descendenții unui artist celebru, muzician de multe ori nu moștenesc deloc talentele strămoșilor lor Dacă, prin ereditate, am primi și totalitatea acelor achiziții mentale pe care le numim idei morale, atunci omenirea și indivizii ar fi în pericol constant de a le pierde și de a fi deodată lipsiți de trăsătura cea mai caracteristică a naturii noastre spirituale Mai mult, prin ereditate, și apoi în cazuri excepționale, numai anumite trăsături ale abilităților noastre, legate de energia și direcția lor, pot fi transmise, în niciun caz totalitatea oricăror concepte și idei specifice, chiar și în forma lor cea mai elementară Nu este deloc clar cum Biblioteca "Runivers " - - În cazul în care permitem o astfel de transmitere, o putem înțelege doar în așa sens încât o persoană să poată moșteni de la strămoșii săi nu orice concept moral specific (care este contrar experienței), ci doar un obicei sau un impuls de a acționa în o anumită direcție, să acționeze moral Dar, după ce am admis transmiterea ereditară a legii morale chiar și sub această formă, nu putem ignora o împrejurare esențială că în natura noastră, așa cum arată experiența, există nu numai morale, ci și antimorale (strângeri senzuale, egoiste) și că , potrivit evolutionistilor, acestea din urma sunt originale si fundamentale, in timp ce primele sunt mai tarziu si dobandite Dar, în această stare de fapt, nici apariția, nici întărirea, nici măcar transmiterea prin moștenire a aspirațiilor morale, nu este categoric inexplicabilă Un obicei moral care se ridică într-o persoană ar fi imediat distrus de unul antimoral, deoarece este mai puternic; numai acestea din urmă ar rămâne ereditare, la fel de naturale și mai stabile Nu vorbim despre faptul că transmiterea obiceiurilor opuse prin moștenire ar fi un fapt extrem de ciudat și contradictoriu; asta ar însemna că în același timp inteligența și prostia, boala și sănătatea, vederea și orbirea pot fi ereditare la o persoană Astfel, originea conceptelor morale prin transmitere ereditară, formată inițial cu ajutorul experienței exterioare, iar apoi luând o formă fixă și stabilă de reprezentări de un anumit fel, este o ipoteză complet arbitrară, deloc conciliantă, așa

cum cred ei , apriorism rațional cu apostriorism empiric De fapt, ea este pură noțiuni de bine și de rău, de dreptate, onestitate, datorie morală etc , dobândite de cineva și așa mai departe, și mai mult, în așa fel încât să nu fi existat niciodată un caz când o persoană a pierdut cel puțin unul dintre ele Altfel este dacă aceste concepte constituie o proprietate esențială a naturii însăși a omului, constând, ca într-o sămânță, în ideea generală de bunătate morală; într-un asemenea caz, existența lor în om este pe deplin explicată, atâta timp cât omul rămâne om și se naște dintr-un om, o ființă de aceeași natură spiritual-senzorială Biblioteca "Runivers" - - o ipoteză senzațională, care, în comparație cu empirismul obișnuit, are dezavantajul suplimentar că, în timp ce acesta din urmă, în favoarea concepției sale, poate invoca anumite temeiuri, împrumutate din observații reale, deși unilaterale, asupra proprietății conceptelor noastre morale , evoluționismul ne trimite atât de departe în timp, unde nu este posibilă o explicație științifică a procesului de apariție a moralității b) Până acum am vorbit despre principala propoziție a dovezii morale, care este faptul că legea morală există în noi, independent de experiență, și am găsit această propoziție ferm fundamentată și pe deplin protejată de obiecțiile empiriştilor Acum să trecem la concluzia pe care ne-am crezut că suntem îndreptățiți să o tragem din această poziție Această concluzie, după cum am văzut, este că pentru a explica originea legii morale în noi, este necesar să recunoaștem ființa cea mai înaltă, atotperfectă, Dumnezeu Legea presupune Legiuitorul Aparent, nu există nimic mai corect decât o astfel de concluzie Dar nu toți filozofii sunt de această părere; aici avem în vedere în principal Fichte În studiul său "Despre fundamentul credinței noastre în guvernul mondial divin* *), Fichte se învecinează îndeaproape cu Kant și, ca el, caută sursa rădăcină a convingerilor noastre religioase în conștiința morală, dar ajunge la un rezultat complet diferit de Kant În timp ce ultima analiză a acestei conștiințe a condus la necesitatea asumării existenței lui Dumnezeu, așa cum îl judecă practica, Fichte nu vede deloc o asemenea nevoie Împreună cu Kant, el recunoaște autonomia completă a legii morale; această lege omul "nu primește de nicăieri în afara lui, ci și-o pune și numai prin el însuși" Dar postulând-o liber, el pune evident posibilitatea de a-l îndeplini; căci altfel s-ar contrazice, s-ar lepăda Pentru a pune în aplicare această lege, el ♦) "Ueber den Grand unseres Glaubens an eine gottliche Weltregierung" Pentru o expunere a conținutului acestui studiu, vezi Drobzhpia, în a lui: Grundlehren der Rehgionsphilosophie p și mp Biblioteca "Runivers " - - toată lumea slujește, - presupus de l-ul nostru, - nu eu "Lumea noastră este materialul sensibil (versinnlichte) al datoriei noastre; este singurul lucru real din lucruri, adevărata substanță de bază (Grundstoff) a oricărui fenomen "Dacă, așadar, însăși existența lumii fenomenelor este determinată de legea libertății noastre morale, dacă, pe de altă parte, această lege este o lege complet autonomă, neavând alt început în afară de noi înșine, evident că nu mai este loc pentru nicio cauză externă sau legiuitor Această lege, această ordine morală vie și activă, este însăși Divinitatea; nu o putem înțelege Există nici un motiv în rațiune pentru a părăsi această ordine mondială și, prin intermediul unei concluzii de la rațiune la efect, să recunoaștem o altă ființă ca vinovată ființă separată: doar o filozofie care nu se înțelege pe sine o produce cu "Nu există nimic mai puțin îndoielnic, mai sigur, care să servească chiar drept bază pentru orice altă certitudine, precum faptul că există o ordine morală mondială, care a a indicat fiecărui individ

rațional un anumit loc în acest bine, ceea ce produce faptul că orice faptă cu adevărat bună reușește, iar orice rău aduce un eșec neîndoielnic, că totul și întotdeauna ar trebui să servească virtuoșilor pentru bine"*) Chiar și cel mai visător *) Este imposibil să nu remarcăm aici coincidența remarcabilă, deși accidentală, a învățăturii lui Fichte despre ordinea morală a lumii cu învățătura budiștilor despre legea morală a lumii - Karma Budismul, așa cum se știe, nu recunoaște un Dumnezeu personal ca creator al lumii Dar dacă nu există un Dumnezeu personal viu, un legiuitor moral și un judecător, atunci cum poate fi păstrată natura obligatorie a legii morale, a cărei implementare în rândul oamenilor ar trebui să fie scopul cel mai înalt și ultim al oricărei religii, chiar și al budismului, la ceea ce măsura este o doctrină religioasă? Budismul se gândește să găsească un astfel de mijloc în conceptul de Karma, legea mondială generală și absolută a răzbunării (în genul Greciei Doom sau Nemesis), care cere ca fiecare faptă bună să-și dea roadele, fericirea și binele, fiecare nenorocire răutăcioasă si suferinta Pe această lege universală a răzbunării sau dreptății, budiștii au găsit posibil să-și întemeieze învățătura ca a Biblioteca "Runivers " - - Criticii activi ai acestei doctrine a lui Fichte, care încearcă să găsească în ea un fel de "granule de metal de adevăr" nemaiîntâlnită, sunt obligați să admită că, mai ales în comparație cu învățătura lui Kant, ea suferă de o neajuns esențială pentru filozofie, absența dovezilor și că, deși nu poate fi numită neștiințifică , dar nu mai puțin poartă o anumită tentă retorică și în tonul ei seamănă mai mult cu spusele unui dictator decât cu expunerea convingerilor unui filozof *) Dragă, recunoscând faptul existenței legii morale și interzicându-i în același timp să meargă mai mult și să întrebe despre originea sa, Ficheta livrează pentru acest fapt o excludere de neînțeles a legii general logice a temeiului suficient, contrar cerinței esențiale a mentalităţii ştiinţifice să caute motivele fiecărei ficţiuni Acest lucru ar fi suficient pentru a respinge opinia lui ca lipsită de semnificație filozofică și nedemonstrată de nimic Dar indiferent de aceasta, doctrina lui Fichte despre existența unei ordini mondiale morale absolute suferă de ambiguitate și contradicție internă În primul rând, se pune întrebarea: este această ordine mondială, această lege absolută a ființei, există ceva în afara și deasupra lumii și a omului, care determină atât activitatea lui, cât și lumea fenomenelor în care se desfășoară, sau această lege? , precum și și lumea fenomenelor, este crearea sinelui nostru? În primul rând, în ciuda unor obiecții, care aparent favorizează o astfel de interpretare a acesteia, Fichte nu poate admite Ar fi un concept de neconceput al unui fel de lege abstractă, autoexistentă, care plutește undeva în aer deasupra noastră și a lumii, pentru nimeni preexistența sufletelor și despre viața de apoi (dacă nu nemurirea) a acestora Inegalitatea observată de experiență în distribuirea loturilor într-o viață fericită și nefericită, care nu depinde întotdeauna de propria activitate morală a fiecăruia, conform legii Karmei, nu poate fi decât rezultatul faptelor bune sau rele săvârșite de suflet în o viață anterioară Pe baza aceleiași legi, viața noastră prezentă trebuie să dea și roadele corespunzătoare, fericirea sau suferința în viața viitoare, care este descrisă ca o serie de transmigrări sufletești, până când sufletul, după ce a fost curățat de toate înclinațiile senzuale și egoiste, devine demn să se cufunde în abisul Nirvanei ♦) Zdrobiți, - în ea: Grundlehren der Religionsphilosophie, p , Biblioteca "Runivers " - - și aparținând la nimic propriu-zis, incapabil să producă ceva real - ceva ca Karma budistă sau Soarta Greacă; predicatele unei ordini mondiale

vii și active, despre care vorbește Fichte și care ar trebui să-L înlocuiască pe Dumnezeu, nu merg sub nicio formă la o astfel de lege Deci, legea morală a lumii trebuie să aibă o anumită forță reală ca motiv pentru a fi O astfel de cauză, după cum am văzut, Fichte o găsește în autodeterminarea liberă a eului nostru; Îmi dau legea și, odată cu ea, legea ființei întregii lumi, care este materialul pentru punerea în aplicare a datoriei morale Nu vom repeta aici din nou ceea ce am spus împotriva doctrinei autonomiei absolute a legii morale Să remarcăm doar că aici iese cu toată strălucirea neajunsul general al întregii filozofii a lui Fichte, constând în confuzia constantă a eului nostru concret cu eul absolut Într-adevăr, ce fel de lege își dă ea însăși? Lul nostru concret, empiric? Dar există un număr nenumărat de astfel de euri individuale - și ar fi o contradicție decisivă atât pentru filozofie, cât și pentru experiență să admitem că o lege morală generală este rezultatul activității fiecăruia dintre aceste euri disparate - o contradicție și mai mare este aceea că acestea nenumărate sine ar trebui să creeze o lume unică și întreagă sensibilă ca material pentru a-ți aplica legea Deci, creatorul legii este eu al absolutului, cu alte cuvinte, substanța absolută, a cărei eu particular sunt modificări sau fenomene Dar într-un asemenea caz avem în fața noastră cel mai pur panteism, cu toate neajunsurile acestui punct de vedere Nu vorbim despre faptul că un astfel de absolut este complet necaracteristic fie numelui I, care implică conceptul de ființă definită, personală și concretă, fie proprietatea de autodeterminare care i se atribuie, fie stabilirea scopului a dezvoltării morale a cuiva, mai ales după afirmațiile decisive ale lui Fichte împotriva personalității și conștiinței începutului absolut al vieții Principalul defect al oricărei concepții panteiste în raport cu domeniul moral este imposibilitatea de a explica dintr-un singur principiu conceptele complet contradictorii și care se exclud reciproc despre bine și rău Iesi afara de aici necesită sau distruge diferența reală de concepte Biblioteca "Runivers" - - despre bine și rău, sau să le considerăm pe ambele drept determinări la fel de necesare și egale ale naturii absolutului; în ambele cazuri vom ajunge la distrugerea moralității în același mod Dacă acest rezultat nu apare clar în Fichte, este doar pentru că, vorbind despre morală și legea morală a lumii, el tăce cu desăvârșire despre fenomenele care contrazic această lege; el uită că pe lângă bine există și rău, pe lângă ordinea morală a lumii, există și o dezordine morală a lumii De unde ar putea veni, dacă sursa tuturor fenomenelor lumii este un singur absolut? La această întrebare, filosofia lui Fichte, ca orice altă filozofie panteistă, nu dă și nu poate da un răspuns II Considerând ideea morală drept bază pentru concluzia adevărului existenței lui Dumnezeu, până acum am acordat atenție originii ei în spiritul nostru și am încercat să arătăm că existența ei în noi nu poate fi explicată altfel decât prin asumarea existenței Legiuitorul cel mai înalt și atotperfect - Dumnezeu Un alt punct al conceptului de idee morală, care poate servi și ca bază pentru concluzia despre existența lui Dumnezeu, este, așa cum am spus, punerea în aplicare a acestei idei în viața morală Având în vedere acest punct, mulți gânditori au și-au pus întrebarea: este posibilă moralitatea fără asumare adevărul existenței lui Dumnezeu? Dacă atât o observare atentă a vieții morale a oamenilor, cât și o analiză a însuși conceptului de moralitate, ne conduc la o soluție negativă la această întrebare, dacă, pe de altă parte, se dovedește că numai cu credința în Dumnezeu și cu Ajutorul lui este punerea în aplicare efectivă a idealului moral, atunci vom avea o nouă, bazată pe conținutul ideii morale, dovada

practică a adevărului existenței lui Dumnezeu Pentru că dacă trebuie să recunoaștem ca neîndoielnic și incontestabil faptul existenței unei legi morale în noi și caracterul ei obligatoriu, atunci trebuie să recunoaștem în mod evident ca neîndoielnic conceptul, a cărui recunoaștere singură face posibilă îndeplinirea acestei legi, conceptul lui Dumnezeu Evident, centrul de greutate al acestui gen de morală dovada constă în rezolvarea întrebării: este posibil să se realizeze moralitatea fără Dumnezeu sau, așa cum se pune uneori această întrebare în noua filozofie: poate un ateu să fie o persoană morală? Un răspuns pozitiv la această întrebare, după cum se știe, este dat nu numai de materialiștii care neagă adevărul existenței lui Dumnezeu, ci și de unii filozofi care recunosc acest adevăr, dar, nu mai puțin, care încearcă să tragă o linie ascuțită între religie şi morală în favoarea autonomiei absolute a acestora din urmă*) a) Pentru soluționarea întrebării puse, aparent, cel mai ușor ar fi să ne întoarcem la experiență și la observarea vieții morale reale a oamenilor și a relației acesteia cu ideea religioasă La prima vedere, s-ar părea că nu poate exista nicio dispută cu privire la sensul în care ar trebui să fie răspunsul la această întrebare Expresii: suntem obișnuiți să considerăm o persoană morală și religioasă aproape sinonimă; cu cât o persoană este mai evlavioasă, cu cât convingerile sale religioase sunt mai vii și mai puternice, cu atât este mai morală și invers Întreaga istorie a omenirii arată că moralitatea a fost întotdeauna în cea mai strânsă și esențială legătură cu religia, că toate popoarele au considerat preceptele morale ca fiind poruncile Divinității însăși și și-au bazat natura obligatorie pe autoritatea lor divină Împotriva acestui fapt neîndoielnic al legăturii religiei, s morală, apărătorii autonomiei acestuia din urmă nu puteau decât să ridice obiecția că o legătură istorică nu poate fi decât un fenomen întâmplător și trecător, condiționat de un anumit grad de dezvoltare culturală a unei persoane, că pentru o persoană care a crescut din tutela religiei, este foarte posibil *) Primul gând despre independența ideii itice față de cea religioasă în noua filozofie îl întâlnim cu cunoscuții fondatori ai noii filozofii a dreptului, Hugo Grotius și Puffendorf Apoi, după cum se știe, ideea autonomiei legii morale și a independenței moralei față de religie este realizată cu o forță deosebită de Kant și Fichte Cu toate acestea, doctrina clar și pozitiv exprimată a posibilității moralei ateiste, descrisă adesea de Kant, nu îi aparține lui, ci adepților săi vind din teoriile sale despre autonomia legii morale (Sa Religionphilosophie, pp -)) o morală liberă independentă de ea este posibilă Ca o dovadă faptică a acestei posibilități, ei indică exemplele vieții morale a multor atei cunoscuți Nu am observat, spun ei, că vreunul dintre ei s-a remarcat prin imoralitate deosebită în comparație cu alți oameni din vremea lor, care au recunoscut existența lui Dumnezeu; dimpotrivă, unii dintre ei (de exemplu, Epicur în antichitate, Diderot, d'Alembert, Fichte - în timpurile moderne) cu calitățile lor morale au dominat vizibil contemporanii lor credincioși Nu argumentăm împotriva corectitudinii acestor fapte, dar cu toate acestea nu putem admite că aceste fapte particulare ne dau dreptul de a concluziona că o morală atee este posibilă Greșeala aici este că actele exterioare și chiar simpla absență a unor manifestări remarcabile de imoralitate sunt luate ca dovadă a perfecțiunii morale Dar moralitatea negativă nu poate servi ca măsură a moralității adevărate; poate depinde cu ușurință de cauze externe și accidentale, de situație, de exemplu o persoană în societate, din faptul că pentru el nu existau motive și interese pentru

a încălca codul obișnuit al moralității lumești și a decenței acceptate Prin urmare, în apărarea caracterului moral al ateismului, nu se poate face referire la modul de viață al filozofilor atei, la faptul că ei nu erau mai răi decât oamenii din jurul lor, nu erau, de exemplu, nici hoți, nici ucigași, nici oameni necinstiți; nu exista niciun stimulent sau beneficiu în poziţia lor de a fi ei Altfel ar fi dacă ni s-ar dovedi că filozofii atei, din punct de vedere moral, tocmai datorită ateismului lor, erau mai înalți și mai desăvârșiți decât cei a căror moralitate se întemeia pe un principiu religios; dar aproape nimeni nu va îndrăzni să demonstreze un asemenea paradox Nimeni dintre filozofii atei nu s-a gândit încă să caute eroi ai adevărului și virtuții, precum cei din care religia ne dă exemple Pentru a judeca influența reală a ateismului asupra vieții, trebuie să ținem cont nu de filosofi și oameni de știință, pentru care, indiferent de statutul lor social, știința însăși ar putea servi ca un factor de descurajare împotriva libertății morale *), ci de oameni ♦) În acest sens, putem fi de acord cu remarca lui Diderot: "ce sunt Biblioteca "Runivers" - - cu o minte mai practică și cu mai multă consecvență, gata să-și pună în practică convingerile Este necesar să se acorde atenție stării morale a societăților întregi, de îndată ce ideile ateiste se răspândesc în ele Dar aici istoria ne oferă, fără îndoială, cele mai triste indicii; reprezintă întotdeauna necredința în cea mai strânsă legătură cu declinul moralității Vremurile unui asemenea declin au fost vremurile ascensiunii concepțiilor atee, iar aceste concepții, răspândite în societate, au avut, la rândul lor, cel mai dezastruos efect asupra vieții Să ne amintim de epoca sofismului din Grecia, ultimele vremuri ale Imperiului Roman și epoca Revoluției Franceze care ne este cea mai apropiată Întrucât faptele servesc ca un suport extrem de nesigur pentru opinia conform căreia este posibil ca un ateu să fie cu adevărat moral și să vorbească mai degrabă împotriva lui decât în favoarea lui, nu este de mirare că apărătorii acestei idei au căutat întotdeauna acest sprijin nu atât de mult atât în fapte cât și în domeniul raționamentului general și abstract despre motivele acțiunilor morale Au încercat să demonstreze că ideea religioasă nu numai că nu este singura, așa cum cred ei, ci chiar și cel mai înalt și cel mai bun motiv al moralității; că alte motive, naturale și independente de religie, sunt destul de posibile și mai demne și că, în virtutea acesteia, adevărata morală este posibilă și pentru un ateu Pentru a elucida această întrebare, trebuie mai întâi să cădem de acord asupra a ceea ce trebuie înțeles prin denumirea de adevărată morală, deoarece, în ciuda clarității aparente a acestui concept, o singură neînțelegere despre el poate conduce la opinia pe care am prezentat-o acum Ce înseamnă să fii o persoană bună sau morală? Dacă morala este înțeleasă doar într-un sens negativ și, mai mult, într-un sens limitat, ca absența viciilor și a crimelor grosolane, dacă a fi o persoană bună înseamnă nu numai să provoci un rău vădit altora, să nu ucizi, să nu furi etc , atunci , desigur, se poate fi de acord oricare ar fi convingerile tale, este imposibil să nu ai moravuri bune, de îndată ce trei sferturi din viață sunt cheltuite în studiul științelor " Damiron, Histoire de la Philosophie en XVIII s , t p Biblioteca "Runivers " - - că până și un ateu poate fi o persoană morală în acest sens al cuvântului Legile sociale, decența, teama de pedeapsă și reputația proastă, interesul propriu de a nu face rău altora - toate acestea pot ține o persoană de vicii grave Motivul moralității aici va fi în esență egoismul, dorința de a-și asigura siguranța și confortul vieții, de care societatea le permite doar celor care nu încalcă legile sociale în

detrimentul vecinilor Dar, desigur, niciunul dintre cei care respectă cu adevărat morala și înțeleg esența ei nu va fi mulțumit cu un concept atât de unilateral și îngust al ei Acest concept neagă în esență orice moralitate, deoarece toate viciile și pasiunile le sunt permise, atâta timp cât nu încalcă în mod clar drepturile altora În același timp, frica de legi și respectul pentru opinia publică pot servi drept frâu de încredere pentru imoralitate numai atâta timp cât această opinie și legi sunt suficient de puternice în comparație cu o persoană individuală; de îndată ce o persoană le poate disprețui sau încălca cu impunitate, atunci nimic nu o va opri pe calea răului Adevărata moralitate, conform judecății conștiinței morale sănătoase, ar trebui să constea, așadar, nu în absența doar a unor acțiuni antimorale exterioare, ci într-o asemenea dispoziție a sufletului, conform căreia o persoană îndeplinește legea morală proprie binele și liberul arbitru, fără a fi îndemnat să facă acest lucru de vreo condiție exterioară sau de constrângere, nu prezentate ca beneficii sau considerații egoiste, ci din dragoste pură și altruistă pentru bine Dar unde putem găsi motive pentru o astfel de morală, care este străină de egoism, dacă îi distrugem legătura cu ideea religioasă? Într-o atracție firească pentru bunătate, spun unii; o persoană, prin însăși natura sa, se străduiește spre bine, dacă nu întâlnește obstacole speciale din exterior, distorsionând această natură bună cu influența lor și forțându-l involuntar să facă răul în loc de bine; îndepărtați aceste obstacole, de ex sărăcie, om asupritor, greșit o structură socială viabilă etc , iar o persoană va deveni în mod natural amabilă și morală Dar este corect, pe de o parte, că o persoană are o atracție firească numai pentru bine, care se va exprima întotdeauna în activitate, de îndată ce nu există obstacole în calea acesteia; pe de altă parte, că obstacolul în calea perfecțiunii morale constă numai în circumstanțe aleatorii exterioare, de exemplu în greșeala relațiilor sociale și economice? Experiența și conștiința fiecăruia le infirmă pe ambele Pe lângă înclinațiile naturale bune, toată lumea va observa în natura noastră înclinații rele și antimorale, a căror origine nu are nicio influență din circumstanțe externe Dacă experiența fiecăruia nu ar fi suficientă pentru a confirma acest lucru, atunci am putea indica oamenii care sunt înconjurați de toate condițiile externe favorabile pentru a fi virtuoși, dar în schimb se dovedesc a fi departe de a fi așa Presupunând că înclinația naturală către bunătate este un motiv complet de încredere al moralității, că singurele obstacole în calea ei se află în condiții externe nefavorabile, am avea dreptul să ne așteptăm ca oamenii care sunt educați, bogați, înstăriți vor fi întotdeauna virtuoși și oameni, asupriți de aceste condiții nefavorabile, - imoral Dar experiența nu justifică în mod decisiv astfel de așteptări, ceea ce confirmă că circumstanțele exterioare ale vieții, deși pot avea o oarecare influență asupra moralității, nu sunt absolute; în esență, moralitatea nu depinde de ele Sursa rădăcină a acțiunilor morale se află în adâncul sufletului uman, în aspirațiile sale naturale; dar experiența arată că aceste eforturi sunt îndreptate nu numai spre bine, ci și spre rău Pasiunile și înclinațiile rele apar nu numai din circumstanțe externe nefavorabile pentru o persoană; se nasc chiar in sufletul unei persoane si se pot dezvolta si exista in el, chiar si in ciuda constrangerilor externe; ei fie rup lanțurile impuse lor de rușine, decență, legi, fie rămân ascunse în suflet, nespărgând în acțiuni, dar nu mai puțin producând o dispoziție vicioasă a sufletului Toate acestea arată că
Înclinația naturală către bunătate nu poate servi drept motiv de

încredere al moralității, pentru că nu numai că ezită să o descopere, dar în însăși natura noastră întâmpină o opoziție cu ea însăși în înclinații malefice care decurg din depravarea naturală, independentă de noi, a noastră voi Urmând numai înclinații naturale, omul este întotdeauna în pericol teribil de a deveni o creatură senzuală, vicioasă, deoarece în natura sa deteriorată tendința spre rău este în cea mai mare parte și mai puternică decât înclinația către bine Adevărat, spun alții, în natura omului, ființă nu numai spirituală, ci și senzuală, în virtutea însăși dualității naturii sale, există o atracție firească nu numai spre bine, ci și spre rău Născut pe pământul senzualității, acesta din urmă prind ușor rădăcini în sufletul nostru atunci când mintea este inactivă; de aceea înclinaţia naturală singură nu poate servi drept motiv suficient pentru moralitate Omul, ca ființă nu numai senzuală, ci și rațională, trebuie să caute cel mai înalt motiv al moralității în mintea însăși; respectul pentru importanța și sfințenia legii morale poate servi drept un motiv rezonabil Vorbind despre respectul pentru legea morală ca motiv al moralității, avem în vedere acei filozofi care, urmând în mod consecvent învățăturile lui Kant despre autonomia legii morale și independența ei față de ideea religioasă, admit pe deplin posibilitatea moralității ateiste Dar nu este greu de văzut insuficiența acestui motiv Respectul, ca sentiment care inspiră o persoană să îndeplinească preceptele legii morale, pentru a fi rezonabil și, la rândul său, demn de respect, desigur, nu poate fi instinctiv, ci trebuie să se bazeze pe înțelegerea unor motive rezonabile care servesc drept baza pentru aceasta Pentru a respecta cu adevărat virtutea și a o respecta în așa măsură încât să fim mereu gata să-i urmăm calea, trebuie să știm: de ce virtutea este demnă de respect și nu atracția opusă a naturii senzuale? O persoană religioasă, desigur, ar găsi o justificare atât de rezonabilă pentru respectul său în convingerea că prescripțiile legii morale sunt prescripțiile divinului Biblioteca "Runivers" - SH - Legiuitorul nostru, pe care trebuie să-l îndeplinească din respect și dragoste pentru El Dar pe ce își poate baza respectul față de aceste precepte care respinge sfințirea lor mai înaltă, cu adevărat religioasă? Va spune că legile moralității trebuie respectate pentru că sunt legile naturale ale naturii noastre? Dar am văzut că în aceeași natură există și alte aspirații morale, contrare, care pot fi numite și aspirații naturale și a căror satisfacție o cere și natura noastră Va spune el că cerințele morale sunt impulsurile unei naturi superioare, spirituale, în timp ce cele senzuale aparțin unei naturi inferioare, animale, că primele ar trebui să fie preferate din respect pentru superioritatea rațiunii față de senzualitate? Dar de aici nu va rezulta decât că, dacă cei dintâi vor fi mai respectați, atunci și celor din urmă trebuie să li se acorde un loc ca cerințe naturale și, prin urmare, la fel de demne de respect, iar această regulă nu este sigură pentru morală cu acea putere extraordinară pe care uneori ajunge la atracția inferioară, senzuală Mai mult, este, de asemenea, nedrept că înclinațiile rele aparțin unei singure naturi senzuale și numai cele demne de respect sunt caracteristice spiritualului; cunoaștem multe pasiuni aparținând aceleiași naturi spirituale, de exemplu mândrie, zgârcenie, invidie etc Dacă cineva urmează înclinațiile naturale, atunci nu există niciun motiv să respingă unul, să-l respecte pe celălalt Să spunem în sfârșit că legea morală trebuie respectată și apoi împlinită pentru că îndeplinirea ei aduce fericire, pace, prosperitate interpretului? Dar un astfel de impuls extern precum eudemonistul este respins de însăși teoria moralității autonome În plus, această reprezentare a

consecințelor bune ale împlinirii legii morale singură nu poate servi drept motivație suficientă pentru activitatea morală și pentru că, de fapt, străduința firească pentru bine, în lupta cu înclinații puternice opuse, nu întotdeauna aduce roade demne de a răsplăti o astfel de luptă, pace și fericire a sufletului cu o stare exterioară fericită corespunzătoare Soarta celor virtuoși de pe pământ nu este întotdeauna de natură să inducă o persoană la bunătate viața activă, dacă nu are alte motive mai înalte pentru aceasta Deci, simplul respect pentru legea morală, în virtutea simplului fapt că este legea naturală a naturii noastre, nu poate servi drept motiv suficient pentru activitatea morală Nu vorbim despre faptul că însuși sentimentul de respect față de legea naturală, ca atare, fie că este vorba de legea naturii fizice sau spirituale, este un fenomen cu totul de neînțeles Putem să ne supunem acestei legi, ca o cerință necesară a noastră natura, putem experimenta în raport cu ea acel sentiment de sclavie pe care Schleiermacher l-a numit sentimentul de dependență completă, putem fi surprinși de această lege ca fiind rezonabilă și oportună, dar ce ne poate face să respectăm această lege? Dar poate că noi, împreună cu Kant, ar trebui să căutăm sursa acestui respect tocmai în faptul că nu este o lege dată nouă în exterior și impusă, ci creată de noi înșine, că este o expresie a voinței noastre complet autonome? Respectul pentru legea morală va fi, într-un anumit sens, respectul omului pentru sine însuși, pentru determinarea liberă a voinței sale Dar indiferent de falsitatea unei astfel de concepții asupra originii legii morale (despre care am avut deja ocazia să vorbim), respectul pentru ea din acest punct de vedere este nu numai de neînțeles, ci chiar antimoral Respect legea morală pentru că eu însumi, și nimeni altcineva, mi-am dat-o Dar este complet de neînțeles de ce ar trebui să respect această lege doar pentru că este a mea Nu merită, pe această bază, respect egal pentru toate celelalte definiții ale liberului meu arbitru, chiar dacă sunt departe de a fi morale? Mai departe, nu este aici, în esență, egoismul pur, dorința de a pune propria voință ca început al activității, ca sursă de respect pentru legea morală? Nu; dacă un sentiment de respect pentru legea morală ar trebui să servească drept motiv pentru activitatea noastră morală, atunci sursa lui nu poate fi nici simplul fapt al existenței acestei legi în noi, ca lege naturală, nici respectul unei persoane pentru sine , ca vinovat pentru acest * lege Acest sentiment presupune în mod necesar o natură superioară și o Ființă personală, la care numai o persoană se poate raporta cu adevărat cu respect și evlavie, ca o Ființă Bună și atotperfectă Ca expresie a voinței atotperfecte a unei astfel de Ființe, legea cea mai morală poate fi obiectul respectului nostru, care poate servi drept unul dintre motivele executării ei Spunem: unul dintre motive Într-adevăr, fără a respinge semnificația acestui motiv, trebuie în orice caz să-l recunoaștem ca fiind insuficient și unilateral pentru realizarea deplină a moralității În primul rând, îi lipsește acea universalitate, care ar trebui să fie un semn necesar al adevăratului principiu al moralității Un astfel de început ar trebui să fie potrivit pentru determinarea activității nu numai a unor persoane care sunt capabile să o înțeleagă și să o asimileze, ci pentru toți oamenii fără excepție Dar este acesta un principiu abstract al respectului pentru legea morală în sine, cu care cineva se gândește să înlocuiască gândul lui Dumnezeu? Evident nu Respectul pentru legea morală, rezultată din o înțelegere clară a esenței și scopului său, dacă poate servi drept motiv pentru moralitate, atunci numai pentru un filozof care aprofundează în studiul naturii umane și al aspirațiilor

sale fundamentale După ce se vor ghida în viața lor majoritatea oamenilor, pentru care nu sunt necesare concepte abstracte ale esenței moralității, dobândite cu greu, ci motive adevărate, ferme și în același timp înțelese pentru bine? Unde este; găsiți astfel de motive? A avea încredere numai în înclinațiile naturale, în speranța că ele ne vor conduce spre bine, cu antagonismul existent în natura umană, așa cum am văzut, este extrem de periculos Opinia publică și legile pozitive care obligă activitatea morală și pedepsesc încălcarea acesteia sunt evident insuficiente: opinia publică poate fi înșelată sau neglijată; legile nu sunt atotvăzătoare și nu este greu pentru o persoană experimentată în rău să se ascundă de ele; mai mult, ele pedepsesc doar acțiunile externe care sunt contrare binelui public; starea imorală internă a unei persoane nu le este accesibilă Așa rămâne din nou Biblioteca "Runivers" - - o singură religie, care, consfințind legea morală cu cea mai înaltă autoritate, nu numai că dă un real impuls împlinirii ei, ci singură poate justifica acel respect pentru ea, în care unii oameni cred că vad un motiv independent al moralității Nefiind universal, principiul respectului pentru legea morală este în același timp un principiu unilateral Fără să intrăm aici într-o discuție despre diferitele principii ale moralității propuse de filosofi, observăm doar că, conform conștiinței celor mai buni moraliști, dragostea ar trebui să servească drept un astfel de principiu Dar iubirea nu se poate raporta la o lege abstractă ca atare, chiar dacă ne asumăm o conștiință clară a perfecțiunii și oportunității acestei legi Nici nu poate fi iubire pentru sine, ca producător al legii morale: nu ar fi iubire, ci iubire de sine, sursa acțiunilor egoiste și nu pur morale Numai ființele vii, personale, separate pot fi obiectul iubirii adevărate Cel mai apropiat obiect al unei astfel de iubiri, desigur, sunt oamenii din jurul nostru, iar în această iubire pur dezinteresată, și nu respectul față de ei, se află sursa acelor sentimente pe care le numim simpatice sau altruiste și în care până și materialiștii cred adevăratul începutul moralității, în diferența ei de egoism Dar nici această iubire, ca sentiment instinctiv și firesc, nu îmbrățișează toate manifestările moralității umane și nu corespunde idealului său cel mai înalt Dacă perfectiunea absolută trebuie stabilită ca un astfel de ideal, atunci motivul realizării active a acestui ideal nu poate fi decât iubirea pentru o Ființă absolut perfectă Căci obiectul unei astfel de iubiri poate fi la fel de puțin conceptul abstract al perfecțiunii ca și conceptul abstract al legii morale; un astfel de obiect nu poate fi decât o Ființă vie și distinctă, în care toate perfecțiunile sunt cu adevărat concentrate - Dumnezeu Astfel, însăși efortul moral al omului, dacă iubirea trebuie să fie motivul ei, presupune existența celui mai înalt obiect personal al acestei eforturi - Divinitatea b) Vorbind despre nevoia de a recunoaște adevărul existenței lui Dumnezeu Biblioteca "Runivers " - -" pentru implementarea legii morale, am avut în vedere să turnăm latura teoretică a problemei Am încercat să arătăm că numai în ideea lui Dumnezeu poate omul să găsească un motiv suficient pentru activitatea sa morală, că toate celelalte motive avansate de filozofi nu pot avea o asemenea semnificație Dar o concluzie atât de corectă teoretic, aparent, trezește nedumerire în ceea ce privește corectitudinea ei, de îndată ce acordăm atenție semnificației reale, practice, a motivului pe care l-am indicat în activitatea noastră morală Nu vedem adesea că oamenii care au o credință fermă în Dumnezeu Legiuitorul și în originea legii morale de la El, se dovedesc totuși neputincioși în problema progresului moral? Și nu au dat naștere acestor cazuri la observația că

oamenii care cred moral nu sunt adesea mai buni decât cei care nu cred (atei) și că, prin urmare, nu este nevoie de ideea lui Dumnezeu pentru realizarea moralității? ? Deja aceste fenomene ne obligă să presupunem că pentru realizarea moralității nu sunt suficiente o idee teoretică despre Dumnezeu și un motiv bazat pe această idee Ce este nevoie pentru asta? Întrucât nici motivul cel mai înalt și ideal nu include o realizare suficientă a legii morale în viața sa, ca să nu mai vorbim de motivele inferioare, ajungem la concluzia că idealul moral nu poate fi realizat prin eforturile proprii ale unei persoane, că realizarea de perfecțiunea morală este posibilă numai cu participarea activă și asistența omului din acea Ființă cea mai înaltă care a prescris legea morală În ceea ce privește neputința unei persoane în atingerea perfecțiunii morale pe cont propriu, atunci conștiința fiecăruia poate mărturisi despre aceasta Dacă se spune că această conștiință este înșelătoare, deoarece poate servi drept pretext plauzibil pentru a justifica propria neglijență morală, atunci avem vocea unor persoane care s-au aflat la cel mai înalt stadiu al dezvoltării morale și s-au străduit cu deplină energie pe calea această dezvoltare Ei, poate mai mult decât alții, au fost pătrunși cu o conștiință profundă a propriei slăbiciuni pentru a atinge perfecțiunea morală, o conștiință a nevoii Biblioteca "Runivers" "- - ei au atribuit tot succesul lor în materie de perfecțiune morală capacității lor în această chestiune de ajutor de sus și acest ajutor, și nu eforturilor lor slabe Astfel, dacă începem să luăm în considerare condițiile de implementare a moralității nu numai din punct de vedere teoretic, ci și practic, atunci vom ajunge la convingerea necesității de a recunoaște existența lui Dumnezeu ca ființă supremă, care nu doar ne-a dat legea morală, dar ne-a și ajutat în împlinirea ei Recunoașterea inconștientă, instinctivă, a acestui adevăr a servit întotdeauna drept fundamentul cel mai profund al legăturii pe care o găsim întotdeauna între religie și moralitate în viața istorică a omenirii Această legătură nu se limitează la faptul că omul a considerat întotdeauna preceptele morale ca fiind poruncile Divinului și în aceasta a văzut cel mai important motiv pentru împlinirea lor În religie, ca unire vie cu Dumnezeu, omul căuta mijloace cu adevărat sigure de îmbunătățire morală, pe care nu le găsea în propria sa natură moral impotentă Și experiența arată că religia a satisfăcut de fapt această nevoie, a dat unei persoane putere morală și energie, de care îi lipsea Deja în religiile false, păgâne, simpla idee că cutare sau cutare activitate este împlinirea voinței Divinului și aduce o persoană mai aproape de el, a dat o asemenea putere voinței umane pentru îndeplinirea unor activități reale, sau aparent numai caritabile, acțiuni, pe care niciun alt motiv moral nu le-ar putea oferi Să ne amintim de faptele grele și de autotortura ale asceților indieni, jertfa propriilor copii în religiile semitice, pentru a vedea în aceste acțiuni deplorabile, dacă nu supranaturale, atunci forța nefirească a influenței religiei asupra activitate Se poate spune chiar că, în ciuda minciunilor credințelor religioase, tot ceea ce era moral în lumea păgână era susținut de religie Odată cu căderea convingerilor religioase, în ciuda tuturor eforturilor unor școli filozofice, rămășițele moralei au dispărut și neamul omenesc, înainte de venirea Mântuitorului, a atins, după cum se știe, un grad extrem de dezordine morală Biblioteca "Runivers" - - Dar religiile false, indiferent de modul în care influența lor asupra activității familiei, nu ar putea produce adevărata morală, să ofere unei persoane o forță morală vie Doar o unire reală a omului cu Dumnezeu și comunicarea prin această unire a forțelor speciale, supranaturale pentru o viață virtuoasă,

poate da o asemenea putere, iar o astfel de unire nu poate exista decât într-o singură religie adevărată Forța morală a religiilor false a constat doar în presupunerea visătoare a unei astfel de uniuni și numai această presupunere dădea unei persoane o energie specială a voinței; omul își închipuia adesea că, făcând anumite acțiuni, îi plăcea lui Dumnezeu, iar această presupunere îi trezea voința de a îndeplini astfel de acțiuni, pentru care era aproape incapabil, supunând doar înclinațiilor naturale ale firii sale Dar din moment ce aceste acțiuni se bazau pe cerințe imaginare create de mintea umană capabilă de amăgire și care nu provin de la Dumnezeu, este foarte firesc ca aceste cerințe să fie adesea nu numai false în sine, ci și contrare moralității Forța morală a religiei a fost irosită în mod inutil cu acțiuni care par morale doar pentru o minte orbită, dar sunt în esență imorale; de aici sacrificiile umane, auto-tortura fără rod, riturile imorale etc Dacă aceasta este puterea unei presupuneri imaginare cu privire la semnificația religioasă a diferitelor acțiuni, atunci ce putere morală reală, și nu visătoare, poate împărtăși religia adevărată unei persoane, în care acesta primește ajutor real de la Dumnezeu? Cât de eficientă și de mare este forța morală comunicată de adevărata religie voinței umane firesc slabe, arată întreaga istorie a creștinismului Ce, dacă nu religia adevărată, ar putea da unei persoane puterea de a se ridica din acel declin moral profund în care se afla în lumea păgână? Ce i-ar putea inspira pe creștinii din primele secole să îndure cele mai grele chinuri și să prezinte o serie întreagă de martiri pentru convingerile lor, precum nicio religie falsă, nicio școală filozofică nu reprezintă? Ce ar putea da asceților creștini puterea de a realiza uimitor - isprăvi în lupta împotriva pasiunilor și înclinațiilor naturale? Dacă trecem de la aceste manifestări remarcabile ale forței morale comunicate de adevărata religie la fenomenele vieții obișnuite, atunci aici, cu observarea atentă a cursului autoperfecționării morale, vom descoperi în ea un element care nu vine de la noi singur și, comparând valoarea ei cu măsura propriilor noastre părți Să nu găsim o exagerare în ideea că tot ce este mai bun în noi vine de la Dumnezeu, că Dumnezeu, așa cum spune Apostolul, lucrează în noi atât dorința bună, cât și acțiunea bună după propria Sa plăcere *) Față de proba morală a existenței lui Dumnezeu prezentată de noi, bazată pe ideea imposibilității realizării legii morale fără ajutorul lui Dumnezeu, se poate spune că această dovadă poartă un caracter religios și deci nu poate avea caracter științific și semnificație filosofică Se bazează, pe de o parte, pe asumarea neputinței extreme a unei persoane de a îndeplini legea morală - ceea ce religia creștină numește prejudiciul unei persoane, pe de altă parte, pe asumarea unui ideal religios special a moralității, care, în înălțimea ei supranaturală, poate să nu corespundă idealului moral natural Astfel, diminuând prea mult puterile naturale ale omului, pe de o parte, și exagerând prea mult sarcina lui morală, pe de altă parte, putem ajunge, desigur, la concluzia că legea morală nu poate fi realizată fără ajutorul special al Dumnezeu Dar poate acest gând să aibă vreun sens dacă ne referim la puterile reale, naturale ale omului și la morala naturală corespunzătoare, și nu ascetică? O astfel de moralitate poate fi realizată și prin puterea naturală a omului Dar ar fi zadarnic să credem că ideea slăbiciunii forței morale a omului și nevoia de ajutor superior în materie de moralitate este doar o idee inspirată de spiritul viziunii creștine asupra lumii Această idee nu este doar religioasă, ci și filozofică, la care mulți *) Filip , gânditori care au observat cu atenţie omul şi

viaţa sa morală Deci, în lumea antică, nu numai printre poeți, ci și filosofi, există în mod constant plângeri cu privire la neputința morală a unei persoane, care uneori se transformă în dorințe sincere și așteptări de ajutor de sus pentru restaurarea morală a unei persoane *) În lumea nouă, în lumina învățăturii creștine, care a luminat întreaga profunzime a prejudiciului moral al unei persoane și a indicat calea reală, și nu cea așteptată, singura cale către restaurarea ei, aparent, nu poate exista nicio îndoială cu privire la imposibilitatea unei persoană să realizeze idealul moral pe cont propriu Dacă vreau binele, vreau, dar dacă nu vreau răul, creez **) - aceste cuvinte ale Apostolului ar trebui aplicate cu sinceritate de toată lumea, ținând cont de starea naturală a forțelor lor Este adevărat că în multe sisteme filozofice natura morală a omului pare mai puternică și mai perfectă decât este descrisă în învățătura religioasă Dar o astfel de concepție despre ea se realizează fie prin coborârea idealului moral (în învățăturile eudemonismului și utilitarismului), fie prin exagerarea forței morale a omului, contrar experienței "Tu *) Această conștientizare profundă a vătămării umane și a nevoii de ajutor mai înalt, după cum se știe, în lumea antică a condus uneori la speranța și așteptarea Mântuitorului și Mântuitorului divin Locuri din vechii scriitori păgâni legate de aceasta pot fi găsite în Tolyuk în al său: "Lehre von der Siinde und vom V-ersoner", Aut și mp; tot în Luquin în a lui: "Die Traditionen des Menschengeschiechts", p - Ne mărginim aici la un loc din Seneca "Suntem toţi", spune el, suntem bolnavi Dar ce ascund eu sub cuvant moale: boala?: toti suntem rai In ceva un condamna pe altul, atunci fiecare va gasi in inima lui Raul, traim printre rai " Printre depravarea generala, fara speranta si incorigibila a oamenilor, Seneca , ca mulți alți contemporani, își găsește consolare doar în vechea tradiție a distrugerii iminente a lumii, în care întregul neam uman va pieri și va apărea un om nou, lipsit de viciu (dabitur terris homo inscius scelerum) adaugă neconsolat în același timp, "o astfel de inocență nu va dura mult și răul se va strecura în curând din nou în lume, pentru că virtutea este greu de găsit și necesită un învățător și călăuzitor, pe când viciul se învață curând fără profesor * De ira , x **) Roman , ' Biblioteca "Runivers " - - trebuie, prin urmare, poți", a învățat Kant, adresându-se omului Dar greșeala aici este că, complet contrar experienței, el a identificat omul inteligibil (ideal) și empiric (actual) și de aici concluzia sa despre posibilitatea implementării legea morală prin forțe În teorie, legea dată omului de către Creatorul său, desigur, poate și nu trebuie să fie superioară puterii sale morale și, prin urmare, fezabilă; dar experiența arată în mod constant că realitatea nu corespunde niciodată acestei posibilități ideale - și aceasta este o contradicție profundă, ireconciliabilă, a naturii omului cu sine, o contradicție pe care și Kant a trebuit să o recunoască în doctrina sa despre inexplicabilul "rău radical" care există în om Dar, în acest caz, ideea nevoii de ajutor extern, divin pentru implementarea moralității rămâne un postulat firesc, necesar al unei conștiințe de sine morale nu idealizate, ci reale Astfel, și indiferent de doctrina religioasă a vătămării omului, acest gând are un fundament ferm în observarea naturii morale a omului Așa este dezvăluită această idee de unul dintre cei mai noi filosofi (Fichte cel Tânăr) Deși omul în esența și ideea sa este deja inițial liber și independent de natură, dar el nu este deja originar și în realitate așa; în realitatea dată de experienţă, el se află iniţial într-o stare legat sub stăpânirea naturii Din această stare trebuie să se elibereze; iar dacă o privim după caracterul său ideal, după esența și scopul ei,

te poți elibera de ea Totuși, pentru ca o astfel de eliberare să fie posibilă prin intermediul libertății, el trebuie mai întâi să fie deja cu adevărat liber Dar aici, aparent, se naște în fața noastră o contradicție insolubilă: eliberarea presupune libertate, dar libertatea însăși este aici legată de legăturile naturii; puterea prin care omul trebuie să se ajute este ea însăși neputincioasă și inactivă Biblioteca "Runivers " - - Desigur, putem presupune că el trebuie să depășească această inerție și neputință cu un efort deosebit, energia voinței sale; dar o astfel de energie nu poate apărea de la sine din acea stare naturală, care ne este dată prin experiență; Din punct de vedere empiric, vedem întotdeauna contrariul, predominarea forțelor naturale inferioare, care îngrădește și îngrădește libertatea noastră morală Prin urmare, dacă priviți lucrurile din latura naturală, este absolut imposibil ca o persoană să se ajute; el nu poate fi niciodată cel mai bun; numai o minune îl poate salva Ni se spune: desigur, această forță morală nu stă în omul empiric; dar stă în omul ideal Dar ce înseamnă asta? Omul ideal este un om care nu există cu adevărat, ci doar trebuie să devină real Dar înainte de a deveni astfel, și pentru a deveni astfel, nu poate nici măcar să-și înceapă lupta morală, nu își poate rezolva el însuși robia morală, nu se poate ridica din acea adâncime în care zace sub jugul naturii senzuale El nu se poate naște pe sine însuși din punct de vedere spiritual, ci trebuie să se nască în adâncurile acceptabilității umane prin puterea creatoare a Cel mai Înalt Început În general, în problema realizării moralității, trebuie să admitem unul din două lucruri: fie să admitem ideea absurdă că perfectul poate fi explicat din imperfect, fie să admitem că dezvoltarea capacității morale nu este în niciun caz pur imanent, dar ia naștere și are loc cu ajutorul aceluiași Început, din care se întâmplă și în propria ființă Autodezvoltarea morală are loc doar prin susceptibilitatea constantă, liberă a unei persoane, pe de o parte, și prin impactul continuu asupra acesteia al Principiului creativ care o reîntregește și o îmbogățește, pe de altă parte Această lege, care se aplică fiecărei persoane, este exprimată și mai clar în istoria dezvoltării morale a întregii rase umane În momentele cele mai hotărâtoare ale acestei dezvoltări, când iau viață noi forțe și începuturi morale, când spiritul moral-religios se grăbește puternic înainte pe calea abordării ființei sale ideale, tocmai la aceste Biblioteca "Runivers " - - momente, starea morală care precede o nouă manifestare a forței morale este cel mai puțin potrivită pentru a fi cauza productivă a acestei noi manifestări Dimpotrivă, o susceptibilitate vie, dorința de bine și căutarea lui, constituie întotdeauna conditio sine qua non a intrării sale în viață Dar de îndată ce un nou principiu moral a apărut și a intrat în viață, se dovedește că, deși i-a mulțumit pe toată lumea, nu a fost deloc ceea ce credeau ei despre el înainte, nici ceea ce se așteptau și s-au pregătit și ce s-ar fi putut întâmpla din propriul efort moral uman Noul apare ca un dar de sus, ca un dar într-o nouă imagine puternică a lui Dumnezeu care se revelează Dezvoltarea istorică mondială a spiritului moral-religios, deși există o istorie a libertății, nu este autonomă și dezvoltă totul din sine, ci libertatea receptivă, pe de o parte, și libertatea creatoare și productivă a eternului său Început, Cel mai pașnic Dumnezeu, pe de altă parte Astfel, însăși istoria dezvoltării morale a spiritului uman, atât individual, cât și universal, servește drept dovadă a existenței celui mai înalt Spirit*) III Presupunând faptul existenței unei legi morale în noi ca bază a dovezii morale a existenței lui Dumnezeu, am observat că acest fapt poate fi considerat

din trei puncte de vedere: din partea originii, realizării și desăvârșirii sale sau scop și că fiecare dintre aceste puncte de vedere poate servi punctului de plecare al unei forme speciale de dovezi morale Până acum am avut în vedere originea și punerea în aplicare a legii morale și am încercat să arătăm că ambele necesită în mod necesar recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu Acum trebuie să fim atenți la finalizarea sau scopul moralității și să decidem întrebarea: este posibil să atingem acest scop fără asumarea existenței lui Dumnezeu? ♦) t G Fichte, Sittenlehre Vezi Pfleiderer, Das Weseii der Religioni , - Biblioteca "Runivers" - - Soluția acestei întrebări constituie conținutul dovezii morale a lui Kaptov a existenței lui Dumnezeu, atât de cunoscută în lumea filozofică *) Atât autoritatea acestui filosof, cât și semnificația reală a dovezii sale ne dau tot dreptul să acordăm o atenție deosebită l Scopul aspirației morale a unei persoane, altfel, "un obiect al rațiunii practice", poate fi numit în general bunul cel mai înalt În ce constă acest bine? O persoană ne apare în două privințe: ca ființă rațională și ca senzuală , ființă finită În primul rând, scopul străduințelor sale este sfințenia**), în al doilea, fericirea Nu putem distruge niciunul dintre aceste două scopuri;nu putem distruge sfințenia, pentru că fără ea omul ar înceta să mai fie un rațional ființă; - fericire, pentru că altfel ar înceta să mai fie o ființă finită Ambele scopuri, concepute combinate, în unitatea lor ne dau ideea binelui cel mai înalt, pe care omul, ca scop, trebuie să-l aibă în permanență înaintea ochilor Dintre cele două părți sau elemente care alcătuiesc ideea de bine cel mai înalt, sfințenia, sau în acea formă în care poate avea loc într-o persoană, virtutea ocupă primul loc Rațiunea poruncește necondiționat ca o persoană să se străduiască pentru sfinţenie cu toată puterea lui Fericirea, poruncește el, trebuie căutată numai în măsura în care nu contrazice legea sfântă a moralității Dar, cu toate acestea, fericirea este și un element esențial în ideea celei mai înalte ființe Tot și *) Critica d practic Vero unft Ed Kirchmann , p și km pătrați Critica d Urtheilskraft ì p - *♦) Prin denumirea de sfinţenie (Heiligkeit) Kant înseamnă acordul complet al voinței cu legea morală, o afirmare atât de constantă a dispoziției noastre (Gesinnung) în bunătate încât abaterea de la ea este imposibilă Oricât de mare ar fi forța excitării senzuale la încălcarea legii morale, respectul pentru lege, singur în sine, fără ajutorul altor motive, trebuie să triumfe întotdeauna Reprezentarea sfințeniei este o idee, deoarece poartă semnele necondiționalității și absolutităţii Biblioteca "Runivers " - - celelalte elemente sunt indisolubil legate și nu putem elimina niciunul dintre ele O ființă fericită fără virtute este un obiect de repulsie a minții; virtutea fără fericire nici nu satisface Când vedem că viciosul, care râde cu îndrăzneală de toate legile moralității, se bucură totuși de bunăstare, de obicei ne plângem de nedreptatea sorții Când, dimpotrivă, vedem că adevărul este asuprit, că fericirea nu încununează virtutea, atunci plângem și regretăm Acest lucru arată clar că rațiunea practică cere în mod necesar ca virtutea și fericirea să fie în cea mai perfectă corespondență una cu cealaltă Dar în măsura în care virtutea se bazează pe prescripția necondiționată și universală a rațiunii, atunci ea conține cerința principală a binelui cel mai înalt și participarea necesară la bucuria fericirii; rațiunea noastră cere ca fericirea să fie întotdeauna în proporție exactă cu gradul de valoare morală atins prin virtute Bunul cel mai înalt, format din aceste două elemente, este subiectul activității raționale a voinței noastre Dar ceea ce ar trebui să fie obiectul voinței noastre, al strădaniei noastre, trebuie să ne

imaginăm sau să gândim cât se poate Ceea ce recunosc ca fiind imposibil, nu pot să-mi doresc, nu pot să tin De aici rezultă în mod necesar următoarea concluzie: rațiunea trebuie, în termeni practici, să accepte sau să recunoască ca o determinare a activității voinței (willensbestimmend) tot ceea ce este necesar în mod necesar pentru posibilitatea bunului cel mai înalt în ambele elemente ale sale Din punct de vedere teoretic, aceste admiteri necesare, care condiţionează activitatea voinţei, au semnificaţia şi forţa unor postulate necesare Dacă nu ar fi așa, atunci rațiunea ar fi în dezacord cu ea însăși, comandând în termeni practici ceea ce ar declara ficțiune goală în termeni teoretici Plină de un simț al respectului față de comanda datoriei, o persoană morală ar acționa așa cum îi poruncește rațiunea practică, iar în momentele de reflecție calmă, rece, când rațiunea teoretică își iese în sine, ar râde Biblioteca "Runivers " - '- asupra lui însuși, ca peste un nebun virtuos care urmărește umbra cu toată puterea Astfel, pentru a atinge scopul moralității, trebuie să-mi asum cel mai înalt bine posibil și tot ceea ce este cerut de rațiune pentru a realiza această posibilitate, trebuie să recunosc ca postulat necesar al cunoașterii Dar ideea binelui cel mai înalt, așa cum am văzut, include două concepte: sfințenie (virtute) și fericire (fericire) Aceasta arată că întrebarea: ce este cerut de rațiune pentru realizarea posibilității celui mai înalt bine, este împărțită în două întrebări particulare:) Ce este cerut de minte pentru a realiza posibilitatea sfințeniei?) Ce este cerut de minte pentru a realiza posibilitatea unei uniri strânse a sfințeniei cu cea mai înaltă fericire? În ceea ce privește prima întrebare, Kant crede că sfințenia, ca scop al aspirațiilor morale, este de conceput doar pe baza ipotezei posibilității apropierii infinite de acest scop Când o persoană începe să se apropie din ce în ce mai mult de obiectiv cu fiecare pas, atunci abordarea infinită, considerată ca o unitate, poate fi considerată însăși realizarea acesteia Rațiunea practică cere îndeplinirea legii morale fără a fi limitată de condițiile de timp; el spune: fă bine, indiferent de ce, și întotdeauna Astfel, necondiționarea legii morale necesită timp necondiționat, adică infinit pentru împlinirea ei Astfel, pentru ca legislația rațiunii în raport cu împlinirea ei de către om să fie posibilă, se cere ca omul să se poată desăvârși în bine pentru un timp infinit Și aceasta presupune ca omul să-și continue existența pentru un timp infinit ca ființă rațională și liberă, ca viața sa anterioară să servească drept bază pentru următoarea și să fie conștient de sine în ea Dar toate aceste cerințe sunt satisfăcute de nemurirea sufletului Deci, putem spune: întrucât rațiunea face din sfințenie ultimul scop al activității libere a omului, atunci ea cere în mod necesar (postulirt) nemurirea sufletului Să ne întoarcem acum la a doua întrebare: ce se cere o dată Biblioteca "Runivers" - - mama să realizeze posibilitatea de a atinge fericirea menținând în același timp cea mai strictă corespondență între ea și virtute? Aici, în primul rând, sunt posibile două presupuneri: fie virtutea și fericirea sunt identice, fie sunt legate între ele ca cauză și efect; al treilea caz, evident, nu poate fi Dacă presupunem că fericirea și virtutea sunt aceleași, atunci din nou acest lucru poate fi doar în două moduri Fie spunem cu stoicii: "a fi virtuos înseamnă a fi fericit", fie trebuie să le spunem epicurienilor: "a lupta pentru fericire înseamnă a fi virtuos" Dar nici una, nici cealaltă poziție nu pot fi recunoscute ca fiind corecte, deoarece aici două obiective diferite, fiecare dintre ele indicate de abilități diferite ale unei persoane, sunt considerate la fel Virtutea este cerința rațiunii; fericirea este o cerință a

laturii senzuale a naturii noastre Conștiința unei persoane virtuoase că prin virtute a devenit demn de fericire, desigur, este o contribuție necesară la fericirea sa; dar asistenţa necesară fericirii nu constituie încă cea mai deplină fericire Se poate spune, desigur, că apărătorul unei cauze drepte, chiar și într-un moment în care suferă de nedreptatea și violența adversarului său greșit, este mulțumit de simpla conștiință a dreptății și virtuții sale Recunoaștem că starea lui are un avantaj față de cea a unui om care, în timp ce îi asuprește pe alții, poartă în inimă un sentiment de remuşcare și angoasă de conștiință Dar, cu toate acestea, suntem siguri, cu conștiința întregii corectitudini a încrederii noastre, că, dacă ni s-ar oferi o împărțire de multă fericire și nenorocire, nu l-am considera pe primul suficient de răsplătit pentru virtute prin simpla conștiință a corectitudinea acțiunilor sale, așa cum nu am considerat că ar fi corectă, pentru ca al doilea să se bucure de fericire Dovadă clară că este nevoie de mai mult pentru fericire decât mulțumirea de sine doar cu acțiunile cuiva În ceea ce privește poziția epicurienilor: "a lupta pentru fericire înseamnă a fi virtuos", este infirmată de faptul că contrazice conștiința noastră morală, care separă întotdeauna cerința datoriei și a moralității de ea V KUDRYAVTSEV T , $ Biblioteca "Runivers" - - plăcere (fericire), când în ciocnirea unuia și a celuilalt trebuie să alegem una dintre cele două: fie plăcută, fie corectă din punct de vedere moral Așadar, rămâne acum să recunoaștem drept adevărată a doua propoziție, și anume că virtutea și fericirea sunt legate între ele, precum cauza și efectul Și aici sunt posibile doar două cazuri: fie virtutea este cauza fericirii, fie invers, fericirea este cauza virtuții Dar posibilitatea acestui din urmă caz este imediat distrusă atunci când credem că rațiunea face din virtute o condiție necesară a fericirii și că prima trebuie deci să o precedă pe cea din urmă Deci un singur caz rămâne posibil și anume că virtutea ar trebui să fie cauza fericirii Dar se pare că există obstacole în calea realizării unei astfel de legături cauzale între virtute și fericire aici pe pământ Virtutea este o proprietate a voinței care îi aparține ca lucru în sine, în timp ce fericirea depinde de lumea exterioară, sensibilă Rațiunea, desigur, este legiuitorul necondiționat în domeniul ființelor raționale, dar natura, sau, în general, lumea sensibilă, nu îi este supusă și astfel dispoziția virtuoasă a voinței nu poate, din proprie voință, aranja circumstanțe externe în așa fel încât bunăstarea să îi corespundă Virtutea nu poate da singură fericirea; și într-adevăr, experiența arată că virtutea nu este adesea combinată cu măsura bunăstării pe care o merită, ceea ce, totuși, ar trebui să fie cazul dacă virtutea ar fi cauza imediată a fericirii Deci, cum putem salva acum posibilitatea unirii virtuții și fericirii și, odată cu ea, posibilitatea celui mai înalt bine? Rămâne să recunoaștem o Ființă care, după gradul de virtute, sau după meritul ființelor raționale, le distribuie fericirea sau beatitudinea; și de vreme ce adesea nu găsim o asemenea distribuție în viața prezentă, ea trebuie să aibă loc în viitor Prin această recunoaștere a celei mai înalte Ființe, poate fi explicată minții doar posibilitatea combinației de virtute și fericire pe care o cere Cum ar trebui acum mintea să-și imagineze această Ființă? Biblioteca "Runivers " - - proprietate? Ce proprietăți să îi atribui? În primul rând, pentru a uni virtutea și fericirea, ea trebuie să fie dispusă și capabilă să facă acest lucru Trebuie) să dorească combinația de virtute și fericire; în consecință, această Ființă trebuie să fie sfântă, adică voința sa trebuie să fie în permanență de acord cu legea morală, pentru că numai în această presupunere putem fi

siguri că el va privi constant virtutea ca o condiție necesară a intimității; trebuie să fie bun, adică trebuie să aibă drept scop beatitudinea creațiilor sale Trebuie să fie drept, adică fericirea ar trebui să fie distribuită după măsura virtuții Deoarece aceste proprietăți rezultă din presupunerea că o astfel de Ființă dorește o unire între virtute și fericire, ele pot fi numite perfecțiuni morale Dar această Ființă, așa cum am spus, nu trebuie doar să dorească, ci și) să poată produce o astfel de unire Proprietățile rezultate din această a doua ipoteză sunt ceea ce numim dinamice Pentru a nu lăsa nicio îndoială asupra acestei puteri, atribuim unei asemenea Ființe proprietatea atotputerniciei Apoi, trebuie să cunoască toate motivele și izvoarele secrete ale acțiunilor noastre, gândurile noastre foarte mici, pentru a putea determina cu exactitate prețul nostru moral; de aceea trebuie să-i atribuim proprietatea omniscienţei Puterea sa trebuie găsită peste tot - trebuie să fie omniprezentă Ea trebuie să acționeze în orice moment și funcționarea sa nu trebuie să fie legată de condițiile de timp; trebuie să fie etern O astfel de forță nu trebuie să sufere nicio schimbare; trebuie să fie imuabil De asemenea, trebuie să fie atotmulțumit și independent, adică să depindă numai de sine pentru a-și putea îndeplini pe deplin voința Și pentru ca lumea sensibilă să nu contrazică voința lui, trebuie să-i atribuim creația lumii Mai mult decât atât, nu ar trebui să dea doar forma materiei lumii, deoarece aici va mai exista posibilitatea ca materia să-și limiteze voința și să-i fie răzvrătită, ci să creeze și materia însăși Ar trebui să fie nu doar un educator sau organizator al lumii, ci și * Biblioteca "Runivers" - - Creatorul ei, adică să producă atât forma, cât și materia lumii Astfel, posibilitatea bunului cel mai înalt cerut de rațiunea practică duce la recunoașterea necesară a existenței lui Dumnezeu ca cauză absolută, atotperfectă, creatoare a lumii În sens epistemologic, recunoașterea existenței lui Dumnezeu (precum și a nemuririi sufletului) este o credință practică O astfel de credință, după Kant, este mai puțin decât cunoaștere, dar mai mult decât opinie (Meinen) Se bazează pe presupunerea necesară a rațiunii practice, binele cel mai înalt; are o semnificație universală pentru noi, deoarece noi, cu legile și metodele noastre de cunoaștere, nu putem găsi nicio altă bază pentru posibilitatea ei Dar putem poseda în siguranță această credință, deoarece suntem convinși că nimeni nu ne poate dovedi că existența lui Dumnezeu este imposibilă Dar la fel cum credința în Dumnezeu, tot așa și credința în nemurirea sufletului nu are altă aplicație decât aceea de a justifica rațiunea noastră practică în posibilitatea sau fezabilitatea obiectului aspirațiilor sale pe care ea îl afirmă În domeniul cunoașterii, nefiind ea însăși un obiect al cunoașterii, nu are nicio aplicație, întrucât Dumnezeu este un obiect în afara lumii sensibile și nu poate fi cunoscut Dar în termeni practici, credința în Dumnezeu nu trebuie să servească pentru a fi motivul activității noastre sau pentru a preceda legea morală, astfel încât aceasta din urmă să deducem din voința Divinului, ci datoria de a pune în dependența noastră de ea Aceasta ar încălca libertatea voinței umane și autonomia legii morale, care impune ca această lege să fie îndeplinită de dragul ei, și nu din motive exterioare, oricât de înalte și de respectuoase ar fi acestea A întări forța legii arătând spre recompense sau pedepse divine ar însemna a încălca respectul pentru lege și a tulbura puritatea acesteia Sfințenia legii morale în sine stă la baza credinței noastre în Dumnezeu, care o precede, și nu invers Dar, cu toate acestea, gândul la Dumnezeu este un gând măreț, care ne poate crește respectul față de legea morală imaginându-ne că

Divinitatea recunoaște aceeași lege morală, ca și noi, că aparținem împreună cu el tărâmului ființelor raționale, unde fiecare membru poate fi privit ca un legiuitor, dar unde legislația fiecărui membru trebuie să se potrivească tuturor celorlalte ființe raționale Dovada morală a existenței lui Dumnezeu Kant poate fi supusă examinării noastre din două puncte de vedere: din partea semnificației pe care Kant i-o atribuie și din partea conținutului său actual a) Evaluarea ei în primul rând este cu atât mai importantă pentru noi, deoarece Kant, recunoscând ca insuportabile toate celelalte dovezi ale existenței lui Dumnezeu cunoscute în filozofie, a dat argumentului său practic semnificația singurei dovezi posibile a existenței lui Dumnezeu*) Prin urmare, apare o întrebare importantă pentru evaluarea nu numai a acesteia, ci și a altor dovezi: pe ce bază se bazează dreptul argumentului pe care îl luăm în considerare la o astfel de preferință și este cu adevărat capabil să elimine toate celelalte încercări de confirmare rațională a adevărul existenței lui Dumnezeu? Kant bazează acest drept tocmai pe faptul că această dovadă este practică Respingând semnificația rațiunii teoretice pentru afirmarea adevărului obiectiv al postulatelor (ideilor) ei, el acordă în același timp preferință decisivă în acest sens rațiunii practice și postulatelor ei; această presupunere este piatra de temelie pe care se întemeiază întreaga consistență a dovezii sale a adevărului existenței lui Dumnezeu Dar are într-adevăr un fundament de încredere în sistemul lui Kant însuși, un fundament atât de solid încât acele adevăruri care păreau îndoielnice, precum adevărurile cunoașterii, puteau deveni neîndoielnice, precum postulatele sentimentului moral? Că Kant, după ce a respins semnificația rațiunii teoretice în materie de fundamentare a adevărurilor religioase, ar fi trebuit °) Cealaltă, numită de Kant "singura dovadă posibilă a existenței lui Dumnezeu", după cum se știe, aparține unei perioade anterioare a filozofiei sale, premergătoare Criticii sale rațiunii pure și a fost eliminată de aceasta din urmă continut apartine tipului ontologic să graviteze spre conștiința morală - asta era firesc Era un gânditor prea puternic pentru a se scutura de semnificația rațională a acestor adevăruri, pentru a se opri la o ignoranță sceptică: dacă obiectul corespunde cu adevărat ideii lui Dumnezeu sau nu Cu atât mai puțin ar fi putut decide să treacă de la scepticism la negarea adevărului acestei idei, un pas foarte ușor pe care l-ar fi făcut un alt gânditor mai puțin prudent Scepticismul este insuportabil chiar și pentru mintea teoretică; dar pe tărâmul vieţii practice este categoric de neconceput Morala cu adevărat rezonabilă este imposibilă fără o soluție pozitivă a întrebărilor: despre Dumnezeu, nemurirea personală, libertate etc În cunoaștere, cu ajutorul abstracției, o persoană poate renunța la cele mai necesare postulate ale cunoașterii, le poate prezenta ca și cum ar fi inexistente, chiar le numesc iluzii Fără practică, aceste postulate, aceste idei, au o influență atât de puternică asupra vieții umane, încât a le atribui un astfel de sens ar însemna distrugerea celor mai solide fortărețe ale moralității Cunoașterea într-o anumită măsură este posibilă fără recunoașterea Divinității; moralitatea devine imposibilă de îndată ce începem să privim ca o iluzie ideile lui Dumnezeu, independența sufletului nostru și conceptele de libertate și nemurire a sufletului asociate cu acestea Prin urmare, Kant a afirmat în filosofia morală necesitatea de a crede în aceste adevăruri, în loc să le cunoască, pe care le-a recunoscut ca fiind atât imposibile, cât și inutile în domeniul teoriei Dar oricare ar fi motivele care l-au forțat pe Kant să restaureze în domeniul practicii sensul ideilor pe care le-a

respins în teorie, un asemenea contrast între credință și cunoaștere, cerințele minții și cerințele simțului moral, nu poate fi admis Chemarea adevărului și a sensului în spatele ideilor Divinității și a nemuririi sufletului, de îndată ce acestea sunt postulate ale moralității, și negarea sensului exact din spatele acelorași idei, de îndată ce ele constituie cerința rațiunii noastre , este inconsecvența și contradicția în sistemul lui Kant Într-adevăr, prin propria sa recunoaștere, în ciuda faptului că rațiunea noastră nu poate dovedi că niciun obiect real corespunde ideilor noastre, în ciuda faptului că de fapt nu au Biblioteca "Runivers" - - obiectiv, ci doar un înțeles formal, există o tendință irezistibilă în mintea noastră de a considera aceste idei ca obiective, de a ne imagina că ele exprimă nu numai cerințele formale ale minții, ci obiecte reale, astfel încât, în acest sens, ele pot fi în mod corect numite postulate nu numai ale rațiunii practice, ci și teoretice Dar o asemenea nevoie, nevoia de a gândi obiectele ideilor ca fiind cu adevărat existente, după Kant, după legile rațiunii, nu servește deloc drept garanție a obiectivității lor actuale Dar în domeniul rațiunii practice, contrariul este adevărat: necesitatea vieții morale de a recunoaște anumite idei ca fiind adevărate servește drept bază suficientă pentru a crede în adevărul lor real Este complet inexplicabil de ce există o asemenea preferință pentru nevoi față de cerințele teoretice practice, de ce postulatul practic servește ca o asigurare a adevărului a ceea ce ele cer, iar cel teoretic este doar o iluzie, în timp ce se poate aștepta contrariul, deoarece în general considerăm că domeniul adevărului este o proprietate esențială a cunoașterii și a rațiunii ar trebui recunoscut ca un ghid mai de încredere în recunoașterea adevărului sau neadevărului a ceva decât simțul moral Consistența sistemului pare să necesite recunoașterea unuia dintre două lucruri: fie postulatele practice nu sunt altceva decât personificarea unor idealuri subiective, norme sau cerințe ale sentimentului nostru practic, la fel cum cele teoretice sunt personificarea idealurilor formale ale cunoştinţe; sau invers, nu numai în practică, ci și în teorie, au aceeași semnificație a fundamentelor credinței în adevărul acelor concepte pe care zilele sunt exprimate Astfel, unul din două lucruri: fie adevărurile fundamentale ale religiei nu au niciun temei ferm, nu numai în rațiune teoretică, ci și în rațiune practică; sau, dacă ele contează ca postulate fundamentale ale naturii noastre raționale, sursa lor se poate afla la fel de mult în rațiunea teoretică, cât și în rațiunea practică Posibil următorul nu numai dovezi morale, ci și teoretice ale existenței lui Dumnezeu, RIKant indică un motiv pentru preferința sa pentru rațiunea practică față de rațiunea teoretică prin faptul că acesta din urmă, Biblioteca "Runivers" - - datorită legăturii strânse cu activitatea forțelor cognitive inferioare - rațiunea și percepția senzuală, este atrasă constant în sfera finitudinii și nu se poate ridica deasupra acesteia, în timp ce rațiunea practică este liberă de acest neajuns; el comandă și protejează necondiționat, nelimitat de formele spațiului și timpului Dar recunoscând rațiunea practică necondiționată în idee, Kant o limitează în același timp, admițând că și în ființa sa empirică se află și el sub influența sensibilității și a impulsurilor ei Dar într-un astfel de caz, unde este superioritatea rațiunii practice față de teoretică? Dacă această limitare, această legătură cu sensibilitatea, nu o împiedică să se ridice, dacă nu la cunoaștere, atunci la recunoașterea prin credință a adevărului obiectelor suprasensibile, atunci de ce rațiunea teoretică nu poate face același lucru? De ce nu ar putea renunța și la limitările formelor

rațiunii și ale percepției senzuale pentru a cunoaște adevărul suprasensibilului? O astfel de renunțare la limitările formelor cunoașterii sensibile este aparent mult mai convenabilă în sfera cunoașterii pure decât în domeniul moralității renunțarea la înclinațiile senzuale, care deseori întunecă adevăratul sens al cerințelor morale Dacă în acest fel mintea practică nu are avantaje în însăși teoreticul adevărului adevărului existenței lui Dumnezeu, atunci dovada morală a lui Kant, fără a-și pierde virtuțile interne, își pierde cinstea care nu îi aparține cinste X Altii *) *) În general, în ceea ce privește preferința rațiunii practice față de rațiunea teoretică în materie de fundamentare a adevărurilor religioase și la însăși distincția dintre aceste două feluri de rațiuni, pe care Slut a împrumutat-o din psihologia care l-a precedat, nesatisfăcătoarea învățăturii sale în acest respect este recunoscut chiar și de cei mai simpatici critici ai filozofiei sale (de exemplu, Benfke vezi System der Metaphysik und Religionsphilosophie, -) Wenke explică motivul real al acestei preferințe în felul acesta: "în ceea ce privește dovezile existenței lui Dumnezeu și a nemuririi sufletului, diferența în formularea materiei în Critica purului și în Critica lui cel Practic Kant găsește un alt avantaj al demonstrației sale față de ceilalți, prin aceea că ne oferă o concepție adevărată și completă despre Dumnezeu și deduce din aceasta toate proprietățile Sale într-o succesiune logică Deficiența esențială a dovezilor anterioare, neexcluzând cele mai bune dintre ele, după Kant, cea teleologică, este că ele nu împiedică posibilitatea unei concepții panteiste și dualiste despre Dumnezeu Toate acestea nu trag o linie suficient de clară între Dumnezeu și lume, iar aceasta din urmă duce doar la gândirea artistului și organizatorului lumii, și nu a Creatorului ei Dar este dovada lui Kant la fel de lipsită de aceste neajunsuri pe cât presupune el? Necesitatea recunoașterii celei mai înalte Ființe ca Creator al lumii, așa cum am văzut, se bazează pe faptul că, pentru a putea stabili o armonie deplină între virtute și fericire, este necesar să presupunem că nimic nu va contrazice voința a fiinţei care stabileşte această armonie Și din moment ce independența materiei poate duce la ideea că poate fi răzvrătită față de voința sa, atunci trebuie să recunoaștem această ființă ca fiind Creatorul ei, în continuare Creatorul lumii, nu numai în forma ei, ci și în materie Nu vorbim despre faptul că această derivare a conceptului lui Dumnezeu ca Creator al lumii este în sine destul de slabă, deoarece este dificil să presupunem acea materie pură, cu conceptul căreia ideea de pasivitate absolută și inerția este combinată, ar putea servi ca un obstacol în calea realizării intențiilor divine, chiar dacă îi recunoaștem independența Motivul oricărei rațiuni a venit din faptul că în prima, spre deosebire de pretențiile dogmatice, Kant s-a gândit să-și expună laturile slabe, iar în cea din urmă, spre deosebire de pretențiile sceptice, a hotărât să-și expună laturile puternice Dar orice ar fi, în sine slăbiciunea și puterea ambelor sunt exact aceleași Faptul că Kant a avut o viziune mai favorabilă asupra dovezii practice decât asupra dovezii teoretice s-ar putea să fi venit parțial din știrile cazului, parțial din faptul că descoperirea dovezii morale era a lui Desigur, acesta este un mare merit, dar pentru evaluarea științifică a dovezilor, nu are sens: atât dovezile teoretice, cât și cele practice au același preț De aici vedem că, pe lângă Kant, toate dovezile anterioare au apărut din nou și au fost puse la egalitate cu Kant, ca egali cu el" ( ) pornire solidă Însuși conceptul lui Dumnezeu ca Creatorul atotperfect al lumii nu decurge deloc din principiul de bază

al dovezii al lui Canton Conceptul de Dumnezeu are un postulat inexplicabil al conștiinței morale, necesitând stabilirea unei corespondențe complete între virtute și fericire Deci, de fapt, o astfel de corespondență nu există Kant găsește motivul acestui fenomen în faptul că virtutea depinde în întregime de libertatea omului, iar fericirea este din natură, din cauze exterioare independente de om Dar dacă da, atunci se dovedește că lumile morale și naturale sunt eterogene și se bazează pe legi complet diferite și reciproc contradictorii: scopul unuia nu numai că nu corespunde scopului celuilalt, dar îl contracarează Dar dacă lumea naturală și cea morală ar fi într-adevăr să se relaționeze una cu cealaltă în felul în care o prezintă Kant, atunci ar trebui să ajungem la concluzia, chiar opusă a ceea ce ne conduce el, și anume că Creatorul și Legiuitorul ambelor Lumile nu sunt deloc absolut rezonabile, ființă atotputernică și binefăcătoare Pentru că conceptul unei astfel de Ființe include în mod necesar faptul că poate și trebuie să producă doar o lume care este perfectă și care se armonizează cu ea însăși; iar în ideea unei astfel de lumi stă cerința ca starea lumii fizice să fie adaptată pentru punerea în aplicare a legii morale, să existe o armonie deplină între legile uneia și celeilalte Dacă natura este un organism complet, aranjat în mod adecvat, atunci în întregime și în părți trebuie să corespundă scopului cel mai înalt - dezvoltarea spiritului uman Într-adevăr, vom găsi o asemenea corespondență dacă trecem de la observația superficială și exterioară la o viziune mai profundă a semnificației naturii și a relației ei cu omul Dar când relația Divinității cu lume este înțeleasă doar într-un mod extern, când Dumnezeu apare ca dens ex machina doar pentru a restabili armonia între legile morale și naturale, atunci acest lucru duce direct la presupunerea că lumea este aranjată într-un mod imperfect și că cauza acestei imperfecțiuni se află în Creatorul însuși Astfel, obiecția pe care Kant a făcut-o împotriva dovezii teleologice și anume că poate fi Biblioteca "Runivers" - - a concluziona numai despre însuși, și nu despre Creatorul absolut puternic și înțelept al lumii, cu exact același drept poate fi întors împotriva propriei sale dovezi De fapt, dacă Dumnezeu este atotputernicul Creator al lumii și organizatorul corespondenței dintre virtute și fericire, atunci se pune involuntar întrebarea: de ce nu a aranjat El această corespondență aici pe pământ, ci o amână de cealaltă parte a mormânt ? Și unul din două lucruri: fie o Ființă superioară este neputincioasă să aranjeze o ordine morală pe pământ; dar într-un astfel de caz, nu vedem niciun motiv pentru care ar putea să-l aranjeze în viața viitoare; sau această Ființă este cu adevărat atotputernică și sfântă, astfel încât nu poate permite dezordinea în relațiile lumii naturale și morale; dar într-un asemenea caz relația existentă pe pământ între virtute și fericire este destul de normală, iar întregul argument al lui Kant, bazat tocmai pe presupunerea antagonismului dintre lumea naturală și cea morală, se prăbușește Al treilea avantaj al dovezii sale despre existența lui Dumnezeu înaintea altora, Kant îl constată este că ne oferă o reconciliere completă între cunoaștere și religie, între nevoile teoretice și practice ale omului O astfel de împăcare, după cum am văzut, el o găsește în conceptul de credință, care este mai puțin decât cunoaștere, dar mai mult decât părere Teoretic, s-ar putea să nu știm dacă Dumnezeu există, dacă sufletul nostru este nemuritor etc ; dar practic putem și trebuie să credem că El există, iar această credință nu este o simplă opinie arbitrară a noastră, ci are pentru noi deplină certitudine practică Să nu-i reproșăm lui Kant faptul că pentru cel mai înalt adevăr al minții

noastre el oferă un grad mai scăzut de certitudine decât îl au alte adevăruri teoretice ale cunoașterii noastre Să fie credință, nu cunoaștere; dar în orice caz, pentru ca ea să poată înlocui cunoașterea și să fie credință fermă, ea trebuie să fie la fel de sigură ca și cunoașterea, cel puțin să nu fie în contradicție cu cunoașterea, pentru ca să fim convinși că ceea ce pretinde opa, este, fără îndoială, adevăr, deși, în esența sa, și incapabil să devină științific Biblioteca "Runivers" - - adevăr Dar se poate spune acest lucru despre credința practică a lui Kant? Se poate spune că această credință este într-adevăr capabilă să restabilească acel sens obiectiv al ideii lui Dumnezeu, care a fost infirmată în domeniul cunoașterii? Evident nu; și, în esența materiei, acest lucru este imposibil, în virtutea legăturii inseparabile și necesare dintre credință și cunoaștere Ar fi o contradicție internă gravă, insuportabilă să crezi practic în adevărul a ceea ce teoretic poate servi drept subiect de îndoială, chiar de neîncredere De fapt, nici o singură persoană din viața sa morală nu poate lua punctul de vedere pe care Kant îl cere - nu poate spune: nu știu deloc și nu știu dacă Dumnezeu există, dacă sufletul meu este nemuritor, dar trebuie să cred asta pentru că altfel îmi va fi de neînțeles cum voi atinge scopul aspirațiilor mele morale În practică, este imposibil să conectezi aceste opuse ale scepticismului și credinței Dacă nu știu nimic despre suprasensibil și consider ideile teoretice despre el ca pe o iluzie, atunci nici nu am dreptul să cred în adevărul lor; iar dacă trebuie să cred, atunci trebuie să știu și ce cred și de ce, pe baza acestei credințe, acționez în acest fel și nu altfel Legătura dintre aceste propoziții este esențială, iar Kant, după ce a admis necesitatea de a crede în adevărul conceptelor despre suprasensibil, trebuie să admită și necesitatea cunoașterii lor; altfel, întreaga semnificaţie a postulatelor sale practice va dispărea sub influenţa scepticismului Având o semnificație atât de îndoielnică a credinței ca bază a convingerii în adevărul existenței lui Dumnezeu, devine destul de firesc ca încă o inconsecvență a lui Kant că, recunoscând acest adevăr ca postulat necesar al moralității, el îl privează în același timp de orice semnificație nu numai în domeniul cunoașterii, ci chiar și în cel mai moral domeniu Într-adevăr, ce valoare pentru morală poate avea o astfel de credință, mereu gata să zboare în scepticism? Este de înțeles de ce Kant încearcă atât de gelos să-și protejeze moralitatea de o credință atât de jalnică Conform învăţăturii sale, morala, pentru a nu-şi pierde puritatea şi caracterul rezonabil, nu numai că poate, dar trebuie să existe independent de orice Biblioteca "Runivers" - - sau idee religioasă "Omul, ca ființă liberă și prin aceeași rațiune prin intermediul rațiunii sale prin legi necondiționate, o ființă care se determină pe sine, nu are nevoie de ideea vreunei alte ființe superioare pentru a-și realiza îndatoririle, nici de orice alte motive, cu excepția legii în sine, pentru a-i îndeplini pe a lui; rațiunea își dă o lege "Întrebarea este: de ce, atunci, într-un asemenea caz, este necesar să recunoaștem adevărul existenței lui Dumnezeu, dacă nu numai cunoașterea, ci morala însăși se poate descurca fără ea? lui Dumnezeu complet de prisos și, cu o oarecare influență reală a acesteia, chiar o ipoteză dăunătoare care ar putea slăbi autonomia legii morale? Nu ar fi mai bine, în interesul moralității însăși, să o eliminăm complet? Că într-adevăr, implementarea consecventă a unei autonomii stricte a legii morale poate duce la o astfel de îndepărtare a ideii de divinitate din sfera moralității, am văzut dovada acestui lucru în învățătura Fichte, care aici a realizat doar în mod consecvent teoria lui Kant Ființa lui

Fichte, care stabilește armonia între virtute și fericire, s-a transformat într-o ordine morală mondială impersonală, care ar trebui să înlocuiască Divinitatea pentru om; pentru el nu era nevoie de altă divinitate*) *) Kant însuși nu a putut să nu simtă contradicția internă în învățătura sa despre credința practică și de aceea, în ciuda faptului că în Criticile sale: "rațiunea practică" și "facultatea de judecată"* (Kritik d praki) Vern Ili, V-IX Kritik d Urth §§ - , până la ediția lui Kirchmann) este epuizat în eforturi inutile de a netezi această contradicție - nu o poate închide deloc Atunci el consideră postulate practice ca fiind complet suficiente atât pentru cunoaștere, cât și pentru adevăruri reale, deși numai utile pentru extinderea cunoștințelor noastre într-un sens practic și nu teoretic, care declară că ele "nu sunt cu adevărat orice adevăr, ci doar postulate" Apoi stabilește două tipuri de adevăruri egale: teoretic și practic, și două feluri de realitate: subiectivă și obiectivă; apoi neagă semnificația științifică a adevărului subiectiv (deși de fapt adevărul său "obiectiv" este și subiectiv) și spune că pentru adevărul existenței lui Dumnezeu "din moralitate (Sittlichen), desigur, nu este posibilă nicio dovadă că ar avea cel mai mic grad de certitudine (Ftiiwahrhaiten)", deși adaugă imediat restricția: "certitudine doar în sens teoretic " În general, după cum remarcă pe bună dreptate Kirchman, impresia generală a lui Biblioteca "Runivers " - - b) Ceea ce am spus este suficient pentru a vedea că, dacă privim dovada morală a lui Kant din punctul de vedere al propriei sale filozofii, atunci ea nu corespunde cu semnificația pe care i-a acordat-o inițiatorul și nu merită deloc onoarea dubioasă de a fi singura dovadă posibilă a existenței lui Dumnezeu Acum trecem la evaluarea semnificației sale dintr-un punct de vedere pur obiectiv, indiferent de ce legătură ar putea avea cu cutare sau cutare sistem filozofic O astfel de evaluare a subiectelor este necesară pentru noi; că, pe de o parte, ideea principală a acestei dovezi nu este proprietatea exclusivă a filozofiei lui Kant, pe de altă parte, această idee în noua filozofie întâmpină obiecții puternice, care se încadrează la fel de mult pe demonstrația lui Kant, cât și pe alte dovezi bazate pe aceeași idee Esența dovezii morale a existenței lui Dumnezeu poate fi formulată după cum urmează: a) conștiința noastră morală cere în mod necesar ca fiecare acțiune morală să fie însoțită de un rezultat care îi corespunde - ca virtutea (pentru a folosi expresia obișnuită) să fie răsplătită, viciul pedepsit Dar b) nu există o astfel de corespondență în viața reală Prin urmare, c) trebuie să existe o viață viitoare și o Ființă superioară Care să poată stabili o astfel de corespondență cerută de legea adevărului moral Fiecare dintre aceste poziții a stârnit obiecții și, mai mult, nu numai din partea oponenților oricărui fel de dovezi a existenței lui Dumnezeu, ci și a gânditorilor din diverse direcții, interesați de formularea corectă a acestora aa) Împotriva primei propoziţii, s-ar părea greu de obiectat, într-o asemenea măsură universal şi clar exprimată de el, cerinţa legii adevărului moral Dar fi- Dintr-un raționament subtil și rafinat, rezultă că Kant, așa cum ar fi, "nu are încredere în dovada sa și se clătește înainte și înapoi; atunci dovada sa morală a existenței lui Dumnezeu este de încredere și complet satisfăcătoare: adică este doar un argument subiectiv, deși practic suficient pentru o ființă morală* (Frlãuterungen za Kant Kritik d Urth , p) Biblioteca "Runivers" - - Filosofii care doresc să submineze chiar la rădăcină dovada morală a existenței lui Dumnezeu, pentru care ea servește drept punct de plecare, observă că această cerință nu are deloc sensul care i se asociază de obicei Prin poziția potrivit căreia

virtutea trebuie răsplătită, viciul pedepsit, de fapt, conștiința morală generală exprimă doar norma sau idealul unei relații legitime între acțiunile sau faptele exterioare și consecințele lor exterioare, și nu între virtutea însăși, ca o dispoziție internă de sufletul și consecințele lui Legea imuabilă a adevărului, pe care o recunoaștem, cere desigur ca fiecare faptă exterioară să fie răsplătită sau pedepsită extern, dar nu cere deloc ca recompensele și pedepsele să fie rezultatul firesc sau normal al stării morale a unei persoane în sine Recompensa și pedeapsa sunt un act de cooperare corectă sau de răspuns la fiecare acțiune morală din partea acelor persoane cărora le privește această acțiune Așadar, regretul sau indignarea noastră, atunci când o virtute sau un viciu nu își întâlnește răsplata legitimă, ne trimite nu atât la fapta în sine, cât la încălcarea datoriei din partea acelor persoane care experimentează consecințele cutare sau cutare faptă morală Când vedem că virtutea suferă sau viciul prosperă, atunci indignarea noastră se îndreaptă spre cei de la care provine această suferință și care permit triumful viciului, de exemplu asupra persoanelor cunoscute, asupra societății, asupra imperfecțiunii legilor, chiar și asupra unei confluențe de circumstanțe nefavorabile aleatorii Dar aceeași conștiință morală, dacă este suficient de dezvoltată și nu merită gradul scăzut al conceptului de moralitate, unde este considerată doar un mijloc de a obține o viață fericită sau de a evita o viață nefericită aici pe pământ - aceeași conștiință mărturisește clar că nu necesită deloc o răsplată pentru virtute în sine O conștiință cu adevărat morală este străină, chiar respingând ideea că virtutea poate și ar trebui să fie răsplătită cu un bine exterior Și, într-adevăr, este posibilă o astfel de recompensă, menținând în același timp corespondența deplină între măsura virtuții Biblioteca "Runivers " - - și măsura fericirii? Am considera cu adevărat că este o recompensă potrivită pentru virtute faptul că i-am înzestra pe virtuoși cu un bine exterior? Imposibilitatea acestui lucru este deja evidentă din faptul că bunurile externe sunt limitate, iar perfecțiunea morală este infinită, astfel încât măsura corespondentei aici nu poate fi extinsă la infinit Recompensa și pedeapsa se pot referi doar la acțiuni, în timp ce virtutea nu constă numai în acțiuni exterioare, ci în principal în dispoziția morală a unei persoane, în modul gândurilor și intențiilor sale Și putem cere o recompensă pentru o bună mentalitate sau o bună dispoziție? Nici nu recunoaștem o astfel de cerință drept justă, când, de exemplu, în viața publică pedepsim faptele rele, și nu proasta dispoziție a sufletului, nici o persoană cu adevărat morală nu poate cere acest lucru Din aceasta rezultă clar că conștiința morală, departe de a considera fericirea ca o consecință necesară a virtuții, afirmă, dimpotrivă, că adevărata morală este complet dezinteresată, nu caută nicio răsplată, iubește binele de dragul binelui și în virtutea însăși , și nu în afara ei, găsește-ți fericirea Împotriva obiecției pe care am înaintat-o, remarcăm în primul rând că, dacă ea gândește la rădăcină să submineze puterea dovezii morale a existenței lui Dumnezeu, bazată pe ideea de adevăr moral, necesitând o corespondență între virtuți și fericirea, atunci nu își atinge deloc scopul Să presupunem, în esenţa ei, ca dispoziţie interioară a sufletului, virtutea nu cere o răsplată, dar viciul cere pedeapsă; doar faptele exterioare, bune sau rele le cer Totuși, adevărul rămâne că, cel puțin, acțiunile din viața reală nu găsesc întotdeauna o răsplată corespunzătoare și că acest lucru ne revoltă, fără îndoială, sentimentul moral, trezește în noi regrete, indignare, indiferent de cine se încadrează Astfel, rămâne de netăgăduit - iar

apărătorii opiniei de mai sus înșiși o recunosc - că conștiința morală necesită răzbunare pentru acțiunile morale, chiar dacă numai în sfera externă a acțiunilor Dar, recunoscând această afirmație ca fiind adevărată, trebuie Biblioteca "Runivers" - - a fi de acord și la judecata morală care decurge din aceasta, adică la recunoașterea binecuvântării lui Dumnezeu Corespondența dintre acțiunile morale și consecințele lor, care nu este aici pe pământ, trebuie restabilită în viața viitorului Legiuitor și Judecător suprem Dar, indiferent de aceasta, însăși ideea că conștiința morală necesită răzbunare numai pentru acțiunile exterioare, și nu pentru starea morală internă (dispoziția sufletească, intenții bune și vicioase, gânduri, sentimente), nu poate fi recunoscută drept corectă Ar putea fi recunoscută drept corectă doar dacă am înțelege recompensa exclusiv ca o recompensă externă, ca recompense și pedepse senzuale Într-un astfel de caz, ar fi cu adevărat ciudat și imposibil să ceri un virtuos, de exemplu starea de spirit pe care am recompensat-o de ex bogăție, un mod vicios de gândire - închisoare etc *) Dar dacă suntem *) O astfel de înțelegere a relației dintre virtute și fericire ar putea, desigur, să fie generată de prezentarea lui Kant a dovezii morale, în care fericirea este conectată cu latura senzuală a unei persoane și, prin urmare, poate fi înțeleasă ca senzuală, externă fericire Dar, de fapt, a interpreta în acest fel doctrina fericirii a lui Kant ar însemna să te atașezi de cuvinte și să uiți adevăratul spirit al întregii doctrine kantiene, care elimină decisiv eudemonismul Că Kant, vorbind despre fericire ca rezultat necesar al virtuții, nu are deloc în minte fericirea exterioară sensibilă, se poate vedea deja din faptul că el raportează realizarea corelației legale dintre virtute și fericire cu viața viitoare, unde este de neconceput că existența omului ca ființă este senzuală - organic, fără recompensă și pedeapsă senzuală externă Prin denumirea de latura senzuală a omului, el nu înseamnă, evident, latura sa senzuală empiric, care este supusă abolirii odată cu moartea unei persoane, ci latura inferioară cunoscută a propriei sale ființe spirituale, conform căreia el ni se arată nu numai ca ființă gânditoare și conducătoare, ci și ca sentiment și, prin urmare, capabilă să experimenteze senzații de beatitudine și suferință În ceea ce privește o astfel de ființă, scopul aspirațiilor sale ar trebui să fie nu numai sfințenia, ci și fericirea Întrucât această latură a ființei sale este pasivă, experimentând impresii din exterior, Kant a avut parțial dreptate când a spus că satisfacția acestei laturi nu poate depinde de persoana însuși, ci de condițiile exterioare, a căror totalitate le înțelege ca "natura* SOCH V KUDRYAVTSEV, v p Biblioteca "Runivers " - - ptfjTb recompense și pedepse într-un sens mai larg și mai general, ca consecințe normale ale actelor morale bune și rele, constând în sentimente de beatitudine și suferință, atunci ideea se va dovedi a fi complet greșită, că sentimentul moral nu necesită deloc astfel de recompense și pedepse pentru stările morale pur interne ale spiritului nostru Să ne imaginăm doi oameni, virtuoși și vicioși în moralitatea și modul lor de a gândi și de a simți, despre care nici unul, nici celălalt nu-și dezvăluie starea de spirit prin vreo acțiune exterioară care merită răsplată sau pedeapsă Nu ar fi oare simțul nostru moral cel mai revoltat dacă ne-am imagina atunci că o persoană virtuoasă în sufletul său suferă și se simte nefericit în mod constant, în timp ce o persoană vicioasă, dimpotrivă, este foarte fericită, sau că amândoi se bucură în mod egal de pace a conștiinței și pace liniște? Din aceasta este deja clar că conștiința morală cere recompense și pedepse (ca să folosesc o expresie vulgară) nu numai pentru fapte, ci și pentru starea

sufletului, consideră că este o lege eternă a adevărului ca beatitudinea să urmeze virtuții, suferința după viciu Diferența dintre recompense și pedepse pentru virtute și viciu în sine, ca acte interne, și pentru faptele bune și rele, ca acțiuni exterioare, constă numai în aceasta, că primele trebuie să fie recompense și pedepse interne, iar cele din urmă, în plus, exterioare cele Totuși, această distincție nu este semnificativă, întrucât se referă doar la forma recompensei și a pedepsei, și nu însăși esența legii morale, care, prin urmare, contrar părerii despre care vorbim, necesită o corespondență necondiționată între acțiunile morale și rezultatele lor bb) Alți filozofi, fiind de acord că legea răzbunării morale are o valoare absolută și se extinde Dar întrucât "natura" prin ea însăși nu poate nici să ofere fericire omului, nici să stabilească o relație corectă între virtute și fericire, se dovedește a fi necesar să recunoaștem existența unei Ființe supreme care să stabilească armonia cerută de rațiune între unul și cel alte Biblioteca "Runivers" - - nu numai asupra manifestarii exterioare a moralei, ci si asupra demnitatii sale interne, se gandesc sa elimine a doua premisa a dovezii existentei lui Dumnezeu pe care o avem in vedere, si anume ca aceasta lege ideala nu isi gaseste realizarea in viata actuala , ceea ce duce la gândul la necesitatea unei vieți viitoare și supreme Dătătorul de mită Ei iau complet sub protecția lor poziția stoică respinsă de Kant, că virtutea în sine conține o recompensă, iar viciul o pedeapsă, că fericirea și virtutea sunt la fel Ei cred că viziunea opusă se bazează doar pe un concept superficial și complet non-filosofic al fericirii și al nenorocirii Dacă, spun ei, privim problema doar din partea exterioară și senzuală, atunci, desigur, adesea nu găsim o corespondență justă între virtute și bunăstarea exterioară Dar dacă admitem că adevărata fericire constă în mulțumirea interioară cu sine, în liniștea sufletească și adevărata nefericire în chinul ei, atunci putem spune că pe pământ nu există corespondență între măsura virtuții și măsura fericirii și că toată lumea nu este pe deplin recompensată meritul în lumea ta interioară? Dar morala creștină indică un punct de vedere și mai înalt asupra relației dintre virtute și fericire Fiecare persoană cu adevărat morală, punându-și starea morală în fața instanței de conștiință, îndrăznește să spună că a îndeplinit legea morală și are dreptul la o recompensă? Nu va spune el, dimpotrivă, că nici măcar fericirea care i-a căzut în viață nu este meritată de el, că dacă există vreo discrepanță între starea lui morală și fericire, atunci fericirea cade numai în privința asupra unui om mai mult decât merită, că cele mai grave nenorociri pe care ar trebui să le experimenteze în viață nu sunt o nedreptate de care s-ar putea plânge, ci doar o judecată morală pentru vinovăția sa morală? Dar dacă virtutea și fericirea în viața reală nu sunt deloc în dezacord, așa cum sugerează Kant Library "Runiverse" -' - în conformitate cu viziunea vulgară asupra vieții, apoi cu aceasta nevoia de a recurge la postulatele vieții de apoi și divinitatea cade pentru a elimina acest dezacord O astfel de presupunere nu numai că nu este un postulat necesar al conștiinței morale, ci, dimpotrivă, în esența sa este distrugerea adevăratei morale A aștepta de la virtute orice altă recompensă exterioară și viitoare, decât cea care este în sine, este în sine un semn de imoralitate; căci ce, dacă nu imoralitate, remarcă Strauss, că virtutea și fericirea într-una și aceeași persoană sunt ceva dual și diferit *) Principalul defect al acestei învățături este că ea consideră că relația teoretică sau ideală dintre virtute și fericire este de fapt fezabilă și reală Suntem pe deplin de acord că virtutea în sine trebuie să conţină o

recompensă, viciul o pedeapsă Dar se întâmplă asta cu adevărat? A afirma acest lucru ar însemna, de dragul teoriei, a închide ochii la realitate și a vorbi contrar faptelor evidente Avem în vedere nu numai faptele suferinței exterioare, pe care virtutea le experimentează adesea, și bunăstarea exterioară, de care se bucură viciul, deși acest lucru ar fi suficient pentru a ajunge la ideea necesității de a restabili o relație mai justă între morală faptele și consecințele lor, pentru că nimeni, desigur, nu va considera relația existentă efectiv între ele ca fiind normală Dacă ne îndreptăm atenția către o singură fericire interioară a virtuoșilor, atunci și aici trebuie să recunoaștem că ea este adesea irealizabilă tocmai din cauza legăturii strânse cu fericirea sau nefericirea exterioară Dacă suferințele exterioare erau complet indiferente față de latura interioară, spirituală a unei persoane, dacă nu au făcut nicio impresie asupra sufletului și nu au provocat nicio stare mentală și senzație în el, atunci am putea spune că virtuoșii vor fi fericiți numai cu conștiința și sentimentul bunătății sale *) Glaubenslehre I, Biblioteca "Runivers" - - părinţi Dar este cu adevărat posibil? Nu vor otrăvi și nu vor distruge aceste suferințe acea fericire interioară de care ar trebui să se bucure omul virtuos în adâncul sufletului său? Adevărat, purtat de ideea sa despre identitatea virtuții și a fericirii, stoicul ar putea afirma că "cel virtuos este fericit chiar și în taurul lui Falaris", adică în mijlocul celor mai teribile chinuri ale torturii Dar ar spune el același lucru dacă ar fi obligat să meargă la Și nu s-a contrazis atunci când a recomandat și practicat sinuciderea ca singura cale de ieșire, când înțelepciunea și virtutea lui erau prea grele sub presiunea circumstanțelor exterioare nefavorabile? Dar legea adevărului moral cere nu numai o răsplată pentru virtute și o pedeapsă pentru viciu în general, ci tocmai o relație necondiționată corectă între acțiunile morale și rezultatele lor; el cere, după cum spune Kant, cea mai strictă corespondență între măsura virtuții și măsura fericirii Să presupunem că omul virtuos își găsește răsplata în liniștea conștiinței sale; dar putem spune că această recompensă este în orice caz distribuită egal între bărbați? Nu vedem adesea că, cu cât o persoană este mai dezvoltată moral, cu atât se simte mai puțin mulțumit; cu cât este mai conștiincioasă, cu atât simte mai puțin liniște sufletească și mulțumire de sine fericită? Să presupunem chiar că, conform concepției creștine asupra vieții, cu toții suntem răsplătiți cu generozitate de către Providență și aici pentru puținul bine pe care îl facem: totuși, această generozitate este departe de a fi uniformă și nu întotdeauna, aparent, corespunde cu măsura demnității umane; cel mai puțin virtuos este uneori mai fericit decât cel mai virtuos În general, starea morală a oamenilor este extrem de diferită; dar nu vedem că măsura fericirii în toate cazurile este strict proporțională cu gradele de perfecțiune morală Prin urmare, pornind de la ideea de adevăr moral, trebuie în orice caz să ne asumăm necesitatea unei astfel de stări și a unei astfel de vieți, în care această proporționalitate se va realiza Dar nu trebuie să uităm că până acum am avut Biblioteca "Runivers" - - minte o virtute; aici am mai putea admite că virtutea în sine conține o răsplată suficientă Dar se poate spune același lucru despre viciu? Se mai poate spune, dimpotrivă, că până și viciul în viață își găsește o pedeapsă complet suficientă și potrivită? Nimeni nu îndrăznește să spună asta având în vedere faptele evidente ale triumfului viciosului, complezența lor și înăbușirea treptată a conștiinței, ceea ce face posibil acel fenomen ciudat că, cu cât o persoană este mai vicioasă, cu atât simte uneori mai puțină suferință interioară; Iată de ce nici

filosofii nu îndrăznesc să spună asta, care afirmă ideea că virtutea în sine conține răsplata ei Cu toate acestea, această idee este strâns și esențial legată de prima; nu se poate afirma corespondența virtuții și fericirii și în același timp a nega corespondența viciului și nefericirii O astfel de despărțire a două gânduri ar duce la un rezultat ciudat, că viața viitoare nu este necesară pentru virtuoși, pentru că și binele își primește aici răsplata vrednică, ci este necesară pentru pedepsirea viciosului, pentru că în viața prezentă nu găsim o corelație justă între răutate și pedeapsa nu numai exterioară, ci și internă a ei Astfel, s-ar părea că conștiința morală necesită doar un Judecător și un Pedepsitor, dar nu are nevoie de Dumnezeu ca Dătător suprem și Izvor al fericirii pentru virtuoși *) ♦) De aceea, conștiința morală creștină, care într-un sens al smereniei recunoaște că o persoană este răsplătită suficient și chiar peste măsură în această viață, nu respinge deloc nevoia unei răsplati pentru virtuoși și în viața viitoare pentru viața pământească și nu poate oferi nici măcar cel mai mic sprijin pentru doctrina stoică a relației dintre virtute și fericire Ea așteaptă nu numai judecata și pedeapsa pentru păcătoși, ci în binecuvântare pentru cei drepți, nu doar ca o mulțumire interioară de sine față de neprihănirea lor, ci ca un dar exterior al milei divine O astfel de beatitudine (ca depășind meritele omului) nu poate fi o încălcare a legii adevărului, care necesită egalitate deplină între gradul de virtute și gradul de fericire, deoarece aici legea adevărului este supusă unei alte legi superioare, dragostea lui Dumnezeu pentru om, ceea ce explică pe deplin de ce nu numai virtutea este răsplătită peste măsura meritelor unei persoane, ci și viciul în anumite condiții (căință, îndreptare și mai ales în virtutea jertfei ispășitoare a lui Hristos) nu numai că nu suportă dreptate răzbunare, dar este șters și nu este imputat în fața curții justiției divine c) Din ceea ce am spus, este clar că trebuie să recunoaștem ca neîndoielnic și complet imuni la obiecții faptul discrepanței din viața reală dintre virtute și viciu și consecințele acestora, afirmate de conștiința morală, afirmate de conștiința morală și consecințele lor , fericire și suferință După cum se știe, din acest fapt conștiința morală deduce pe cel care crede că pentru a atinge scopul moralității și a pune în aplicare legea adevărului moral, este necesar să se recunoască existența Creatorului suprem Dar, cu toate acestea, unii filozofi, care admit pe deplin faptul indicat, contestă, totuși, corectitudinea concluziei bazate pe acesta Ei sunt de acord că nu există o armonie adecvată pe pământ în acest moment între virtute și fericire; dar se întreabă ei că recunoașterea unei vieți de apoi și a unui Dumnezeu personal este singurul rezultat posibil și imaginabil pentru restabilirea acestei armonii? "Desigur, deci, dacă ne referim la o persoană individuală și la efortul său personal, în esență, egoist pentru fericire Dar acesta este un punct de vedere inferior, și nu filozofic, asupra omului și existenței sale Problema apare altfel dacă ținem cont nu de existența efemeră și accidentală a unor indivizi anumiți cu interesele lor private, ci a omului în adevăratul său sens și esență, a umanității în întregul proces al dezvoltării sale istorice mondiale Privind o persoană și destinul său din acest punct de vedere cel mai înalt, va trebui să recunoaștem că, la fel ca toate celelalte scopuri ale vieții sale, la fel și strădania lui pentru moralitate, fericire și armonie a ambelor, irealizabile la un moment determinat și pentru un individ, poate și trebuie să fie realizat în viitor, prin dezvoltarea istorică a rasei umane Acel tărâm ideal al rațiunii, al adevărului, al bunătății și al fericirii, pe care omul îl caută acum în

zadar în afara mormântului și pentru realizarea căruia cheamă un Dumnezeu personal, va veni pe pământ când procesul laborios al dezvoltării rasei umane va fi efectuat În acest fel, dacă nu de către indivizi, atunci de către umanitate, se va realiza acea armonie a moralității și a fericirii, pe care o cere conștiința noastră morală, și el o va postula, ceea ce a împiedicat atât de mult pe Kant și alți filozofi, se realizează foarte simplu, de îndată ce ne ridicăm de la ideea empirică a oamenilor individuali la conceptul ideal de om în general Dar o astfel de substituire a conceptelor este posibilă numai pentru filosofia idealistă, ai cărei adepți le aparține obiecția pe care am ridicat-o Are o anumită semnificație doar în învățătura că numai generalul există cu adevărat și că tot ceea ce este particular și concret are doar o existență iluzorie și accidentală Dar își pierde tot terenul și semnificația de îndată ce noi, în conformitate cu dovezile neîndoielnice ale conștiinței teoretice și morale, recunoaștem independența de a fi a indivizilor și, în virtutea acesteia, solicităm implementarea cerințelor morale nu numai în viață a unei persoane abstracte, dar și în viața fiecărei persoane Dar dacă da, poate fi numită realizarea efectivă a acestor aspirații realizarea scopului lor de către omenire la sfârșitul dezvoltării sale istorice, chiar dacă admitem posibilitatea unei astfel de realizări? Evident nu Am putea spune doar că scopurile existenței morale a omului au fost atinse doar de un număr relativ mic de oameni care s-au întâmplat să trăiască în epoca binecuvântată a sfârșitului istoriei lumii Dar restul omenirii din multitudinea nenumărată de oameni care luptă spre virtute și fericire, suferă și pier pentru a oferi ocazia de fericire unui număr mic de aleși? Nu ar fi însăși existența lor o încălcare clară a legilor rațiunii și adevărului? Milioane de oameni trebuie să sufere de dragul celei mai mici părți a umanității cu care nu au nimic de-a face și care nu are nici cel mai mic drept moral la un asemenea sacrificiu de sine Nu vorbim de oameni vicioși, ale căror acțiuni antimorale, conform acestei teorii, ar trebui să rămână fără nicio răzbunare În general, ideea realizării obiectivelor existenței umane aici pe pământ, prin progresul istoric, nu numai că nu salvează ideea de raționalitate a lumii, așa cum cred apărătorii ei, dar o distruge complet, permițând cea mai mare nerațiune și nedreptate Această idee are același efect distructiv asupra ideii de moralitate Gândul realizării omenirii a destinației noastre aici pe pământ cu propriile forțe, în loc să fie un motiv incitant pentru activitatea noastră, deoarece ideea lui Dumnezeu și răsplata vieții de apoi, este capabilă să paralizeze complet această activitate De ce ar trebui să lucrez la îmbunătățirea mea morală, de ce să-mi pese de mântuirea vecinilor mei, dacă pentru mine personal nu va rezulta nimic din asta, dacă rodul muncii și eforturilor mele, în ce măsură contribuie la progresul omenirii, va fi folosit de cineva, cândva în viitorul cel mai îndepărtat? Adevărat, filozofii idealiști numesc un astfel de mod de gândire scăzut, egoist, străin de adevărata morală O persoană cu adevărat morală, spun ei, ar trebui să aibă în vedere nu rezultatele activității sale pentru sine personal, ci binele întregului În activitatea sa, el ar trebui să fie emoționat și consolat de faptul că acțiunile sale vor servi în folosul umanității, vor aduce mai aproape momentul fericirii sale Tatăl muncește, se răsfăț, polițistește o avere, adică nu el însuși personal, ci odrasla; muncind pentru fericirea lui, el găsește în ea împlinirea datoriei sale și cea mai înaltă, străină de egoism, plăcerea Un adevărat patriot nu-i pasă de

beneficiile sale personale, nu doar de binele patriei în acest moment, ci are în vedere bunăstarea lui viitoare Așa că și noi, crezând într-un viitor mai bun pentru omenire, ar trebui să fim fericiți că pregătim fericirea pentru generațiile viitoare, cu care suntem legați prin legături ale unei rude umane cu noi natură Dar defectul acestei doctrine idealiste a motivului moralității personale constă tocmai în faptul că acest motiv este prea ideal și, prin urmare, inaplicabil vieții reale Tatăl, desigur, poate fi mulțumit de lepădarea de sine în favoarea celui mai apropiat descendent; dar ar munci și s-ar nega pe sine dacă i s-ar spune că moștenirea lui va fi folosită nu de copiii sau nepoții săi, care ar suferi ca el, ci de unii dintre urmașii săi de-a lungul unui milion de generații, care nici măcar nu ar ști despre existența lui? Un adevărat patriot poate, desigur, să aibă în vedere nu numai binele al său, ci și binele poporului său, ci doar în viitorul apropiat; dar am avea dreptul să-l numim un visător ciudat, Biblioteca "Runivers" - - dacă motivul activităţii sale civice a fost preocuparea pentru viitorul omenirii în ultima perioadă a istoriei lumii La fel de nefiresc și de neconceput este și activitatea morală personală sub influența ideii fericirii celei mai îndepărtate părți a umanității Motivul unei astfel de activități este artificial, inventat de teorie; nu numai că nu poate fi un motiv moral universal, dar este chiar îndoielnic dacă determină activitatea personală a chiar filozofilor care l-au inventat În orice caz, nu poate avea sens decât pentru oamenii care sunt teoretic dezvoltati; dar este el într-o poziție, ca ideea lui Dumnezeu și recompensa vieții de apoi, nu numai să excite binele, ci și să ridice bariere în calea răului, să oprească dezvoltarea depravării prin frica de responsabilitate și de pedeapsă în viață vin? Evident nu Gândul la fericirea sau nenorocirea omenirii în viitor nu va putea niciodată să înfrâneze egoismul, să ridice o barieră în calea senzualității și viciului Ce contează pentru mine, va spune egoistul, dacă niște viitori, neștiuți de mine, locuitori ai globului vor fi vreodată fericiți sau nu? Și să spun adevărul, fericirea sau nenorocirea lor nu depinde deloc de virtutea sau de viciul meu personal Totul va merge ca de obicei fără mine; curgerea mișcării istorice, ca un râu, va ajunge acolo unde trebuie și nu avem nici cea mai mică nevoie să o grăbim sau să o amânăm cu eforturile noastre neînsemnate Înainte de puterea și puterea mișcării absolute în acest curent, personalitățile individuale sunt nesemnificative și ar fi ciudat în acest curent, care nu este deloc dependent de ele, să căutăm orice motive determinante pentru activitatea noastră personală Dar oricât de slabe și înșelătoare astfel de motive morale, bazate pe gândul idealist de a restabili armonia dintre virtuți și fericire în viitorul îndepărtat al omenirii, pentru ca ele să aibă vreun sens, ele trebuie cel puțin să se bazeze pe o încredere fermă în realitatea actuală implementarea unei asemenea armonii Dar nici observarea trecutului rasei umane, nici observarea proprietății însăși a Biblioteca "Runivers" - - aspiraţiile noastre morale Să presupunem că poziția actuală a rasei umane în raport cu mentalul-social și, poate, starea sa morală este incomparabil mai înaltă decât poziția generațiilor precedente; să presupunem că cursul istoriei lumii ne prezintă faptul progresului neschimbător Cu toate acestea, nu ar fi prea îndrăzneț să concluzionăm de la trecutul cunoscut nouă la un viitor complet necunoscut, în legătură cu care tot ceea ce este atât de lung, aparent trecut, se poate dovedi totuși o parte nesemnificativă a istoriei mondiale? viața, nepermițând deloc vreo concluzie analogică sigură? Dar acest lucru nu este suficient Dacă rămânem la un mod similar de a

deduce un premiu despre soarta viitoare a omenirii, atunci probabilitatea unui rezultat complet diferit al istoriei rasei umane pare să fie Vedem că toate ființele organice, omul însuși ca organism, oamenii ca organism social, urmează legea că epoca de maturitate și dezvoltare depline este urmată de o scădere treptată a energiei vitale, epuizare și încetarea definitivă a vieții, după copilărie , tinerețea și vârsta adultă, vârsta ar trebui să fie dureroasă bătrânețe și moarte; putem urmări aceste momente de dezvoltare în viața nu numai a indivizilor, ci și a popoarelor Dar ce se va întâmpla dacă vom aplica această analogie întregii omeniri? Ce se va întâmpla atunci cu viitorul strălucit cu care istoria omenirii ar trebui să se încheie? În loc de speranțe strălucitoare pentru atingerea celor mai înalte scopuri ale existenței umane, vom avea în viitor, fiind nevoiți să începem la un moment dat din istorie necunoscut pentru noi, un declin inevitabil, un declin din ce în ce mai rău și apoi finalul fizic și spiritual epuizarea umanității Dar dacă analogiile, pe baza cărora avem dreptul de a ghici despre viitorul omenirii, fac ideea de a atinge obiectivele existenței sale pe pământ foarte îndoielnică, atunci observarea naturii însăși a aspirațiilor morale ale omul distruge complet această iluzie Dacă starea morală a unei persoane depindea de condiții externe favorabile sau nefavorabile, dacă, în plus, aceste condiții în sine ar fi condiții pur fizice, independente de voința persoanei înseși, atunci am putea presupune posibilitatea unei schimbări accidentale a acestor condiții și, odată cu aceasta, o schimbare a relațiilor anormale existente între acțiunile morale și acțiunile lor rezultate Dar moralitatea omului depinde numai de el însuși și de sursa ei în însăși natura spirituală a omului; de el, în esență, depinde și creează acel set de condiții externe care ne pot afecta într-un fel sau altul starea morală (educația, societatea, instituțiile civile etc) Prin urmare, o schimbare a ordinii morale pe pământ pentru a restabili armonia dintre virtute și fericire ar fi de conceput doar cu condiția ca însăși natura omului și, odată cu ea, întregul sistem de relații sociale determinate de ea, să se schimbe în bine Dar am văzut deja că o schimbare atât de radicală în însăși natura morală a omului prin propria sa putere este imposibilă, încât însăși realizarea legii morale de către om este de neconceput fără asistența specială a Ființei care a dat legea morală Am examinat principalele obiecții îndreptate împotriva ideii principale a argumentului moral al lui Kant și le-am găsit insuportabile Astfel, trebuie să recunoaștem drept corectă acea concluzie care, pornind de la ideea de adevăr moral și neîntâlnind realizarea lui în viața prezentă, duce la asumarea necesară a Ființei celei mai înalte, ca institutor al armoniei cuvenite între acțiunile morale și rezultatele lor în viața viitoare Cu toate acestea, recunoscând această concluzie ca fiind valabilă, nu constatăm că ea epuizează complet conținutul acelei dovezi a existenței lui Dumnezeu, care poate fi compilată pe baza ideii de bază a imposibilității aici pe pământ a ultimului scop a aspirațiilor umane, care filosofii, și în număr Kant lor, este numit cel mai înalt bine Din acest punct de vedere, dovada prezentată de noi, fără a-i încălca demnitatea intrinsecă, o putem numi unilaterală și incompletă În ce poate consta această adăugare? Cel mai înalt bine, ca ultim scop al aspirațiilor morale ale unei persoane, conform învățăturii lui Kant, este compus din două elemente care fac parte în esență din el: sfințenia (virtutea) și beatitudinea (fericirea), dintre care fiecare este condiționat de o anumită latură a naturii umane Împotriva acestui concept al binelui suprem s-au îndreptat, după cum se

știe, principalele obiecții la dovezile lui Kant despre existența lui Dumnezeu Fără a intra într-o discuție despre ele, *) Principalele neajunsuri ale conceptului lui Kant despre cel mai înalt bine și împreună cu dovada existenței lui Dumnezeu întemeiată pe acesta, după criticii săi, sunt următoarele:!) nu se arată legătura internă dintre virtute și fericire; unul și celălalt nu se condiționează cu adevărat unul pe celălalt, ci se unesc într-un mod pur extern, cu ajutorul Ființei celei mai înalte, care, ca Deus ex machina, pare să elimine contradicția dintre ele, care este insolubilă în esență) Kant consideră că fericirea aparține naturii senzuale a unei persoane și îi conferă un caracter senzual, care permite nu doar un concept incorect, ci și o contradicție cu ea însăși Am avut ocazia să facem o remarcă despre această obiecție) El înțelege combinația de virtute și fericire cerută de rațiunea practică în viața viitoare ca pedeapsă sau pedeapsă în sensul răsplată pentru virtute și pedeapsă pentru viciu Dar răzbunarea în sensul exact, ca echilibru între merit și recompensă, viciu și pedeapsă, aparține domeniului dreptului, și nu moralei, care se ocupă cu actele interne și dispozițiile mintale, care poate să nu fie în nicio relație juridică cu cea externă recompensă sau pedeapsă (O Prteiderer, Das Wesen d Religion, B I, p ,)) Kant introduce ilegal conceptul de fericire în conceptul de bine cel mai înalt și, prin urmare, permite o contradicție acută propriei sale învățături Unul dintre cele mai importante merite ale lui Kant în domeniul filosofiei morale trebuie recunoscut ca fiind faptul că a curățat complet conceptul de bine cel mai înalt, virtutea, de orice impuritate falsă, demonică; "toți demoniștii", așa cum spune el, "esența egoiștilor practici " Cu toate acestea, el cedează din nou în mod condescendent doctrinei fericirii, alungată de morală, în religie Desigur, el nu învață că morala legea a poruncit să lupte spre fericire, pentru că, după propria sa remarcă, aceasta ar fi doctrina prudenței (Klug-heitlehre), și nu doctrina moralității (Sittenlehre), dar nu mai puțin, de îndată ce se ocupă de subiectul aspirații morale, el face brusc niște concesii fericirii și învață astfel: "străduiește-te să fii fericit în conformitate cu demnitatea ta morală" Dar o astfel de prescripție este o dovadă directă a instabilității și a autocontradicției lui Kant Nu ar trebui, în opinia lui, să ne străduim spre fericire, ci doar să sperăm să o primim; din nou, în același timp, efortul nostru nu ar trebui să fie îndreptat numai spre virtute (deoarece Biblioteca "Runivers " - - observăm doar că aici există o latură cu adevărat slabă în demonstrația lui Kant, deși defectul doctrinei sale despre binele suprem, în opinia noastră, nu constă în faptul că el introduce în ea elemente care nu sunt cu adevărat conținute în ea (de exemplu, conceptul de fericire), dar în faptul că:) nu indică toate aceste elemente și apoi) nu arată o legătură esențială între ele și nu le unește în niciun concept general, motiv pentru care ele (virtutea și fericirea) par a fi separate, unindu-se doar în exterior, prin puterea celei mai înalte Ființe Dar sub denumirea de cel mai înalt bine, ca ultim scop al aspirațiilor umane, trebuie să înțelegem un astfel de bine care să satisfacă pe deplin toate aspirațiile naturale și normale ale naturii umane, combinând în sine toate acele bunuri și scopuri particulare la care, în în conformitate cu legile naturii sale, o persoană se străduiește kj "Că o persoană se străduiește în mod legal pentru perfecțiunea morală și fericire, acest lucru, desigur, este dincolo de orice îndoială Dar, mai mult, este, de asemenea, fără îndoială că, alături de bunătate și fericire, o persoană se străduiește spre cunoaștere, spre adevăr și că

această dorință nu este identică cu prima Deci, cel mai înalt bine, ca scop al aspirațiilor umane nu constituie întregul cel mai înalt bine), ci și beatitudine O contradicție clară, iar învățătura lui Kant nu poate fi în niciun caz scutită de reproșul eudemonismului și, în plus, nu poate fi deghizat în mod deosebit cu pricepere (Drobsch Grundlehren p Religionsphiosophie p și sq A Peip Religionsphilosophie) În ceea ce privește această ultimă remarcă, este, desigur, adevărată, dacă, în conformitate cu învățătura generală a Criticii Rațiunii Practice, privim numai virtutea drept cel mai înalt bine Noul element al fericirii care intră în dovada morală a existenței lui Dumnezeu, într-adevăr, nu rezultă din el, în ciuda tuturor dorinței lui Kant de a-l subordona virtuții, ceea ce îi dă dreptul să-i reproșeze că se contrazice Dar întrebarea este, este corect conceptul lui Kant despre binele cel mai înalt, ca virtuți exclusiv? Dacă nu, atunci fericirea și virtutea pot exista una cu cealaltă în acest concept, ca părți sau momente incluse în mod egal în compoziția binelui cel mai înalt și unite într-un concept superior al acestuia Biblioteca "Runivers " - - trebuie să conțină trei elemente esențiale: adevăr, bunătate și fericire (fericire) O astfel de diferență în elemente se bazează în întregime pe diferența dintre cele trei aspecte principale ale naturii spirituale a omului; mintea, voința și sentimentele În virtutea acestei diferențe, ei sunt egali în drepturi și nu pot fi deduși unul din celălalt Greșeala lui Kant constă în faptul că, în definirea binelui cel mai înalt, a pierdut complet din vedere această diferență și, în același timp, în vederea păstrării unității bunului cel mai înalt, nu a putut stabili relația potrivită între virtute și fericire, și, în contradicție cu el însuși, l-a subordonat pe cel din urmă mai întâi, am văzut în el vreun element independent al binelui suprem Astfel, cel mai înalt adevăr, bunătatea și beatitudinea sunt cele trei elemente care alcătuiesc conceptul de cel mai înalt bine Dar, așa cum însăși unitatea naturii umane și legătura esențială a forțelor și abilităților ei, tot așa și conceptul de bine (și nu de bunuri) cel mai înalt, ca obiect și scop unic al aspirațiilor noastre, cere ca aceste trei elemente să fie unite într-un concept mai înalt și mai general, că ele nu ar trebui să fie părți integrate mecanic, ci momente particulare care decurg din orice idee, care trebuie să fie ideea bunului cel mai înalt în sensul exact Deci, trebuie să încercăm să găsim ceva comun între toate aceste concepte, conectându-le și unindu-le Ceea ce au în comun este că toți exprimă în mod egal ideea de perfecțiune, fiecare în propria sa sferă specială în raport cu o anumită latură a naturii umane Asemenea adevărului, deci considerăm bunătatea și beatitudinea ca fiind ceva perfect, normal, frumos, spre care trebuie să ne străduim și a cărui realizare ar trebui să fie sarcina vieții și activității noastre O persoană ideală perfectă, care și-a atins pe deplin destinația, o putem considera pe cea care a atins adevărul complet în cunoaștere, perfecțiunea morală completă și beatitudine combinate cu ambele Deci, cel mai înalt, unificând și combinând în sine toate celelalte scopuri ale existenței umane - ultimul scop Biblioteca "Runivers " - - efortul uman, cel mai înalt bine, putem numi pe bună dreptate perfecțiune în general Dar însăși conceptul de bine cel mai înalt, ca ultim scop al aspirațiilor umane, arată deja că această perfecțiune nu este deloc aceeași cu acele sau alte perfecțiuni particulare și relative pe care le atingem în domeniul cunoașterii, moralității și vieții, că , ca scop, nu este încă realizat, ci este doar obiectul la care aspirăm Simplul fapt că ne străduim în mod constant spre perfecțiune arată că ea nu ne este dată ca realitate empirică, nu este realizată în nicio

cunoaștere anume și existentă, nici în niciun fapt al vieții morale, nici în nicio stare anume fericită, deoarece erau, comparativ, cu altele nu păreau perfecte Aici nu trebuie să dezvăluim adevărul evident că toate cunoștințele noastre sunt limitate, insuficiente, legate de erori și iluzii, că toate acțiunile noastre nu corespund până acum normei bunei morale, că toate stările fericite pot fi numite numai fericire relativă și că nimic de pe pământ nu poate oferi unei persoane fericire deplină De aceea omul nu se mulțumește cu vreo perfecțiune dată în cunoaștere și viață, ci, necunoscând pacea, se străduiește la o perfecțiune din ce în ce mai mare De aici rezultă acea definiție mai specifică a perfecțiunii ca bun cel mai înalt, că nu este dată empiric, ci perfecțiunea ideală, ci perfecțiunea absolută în conținutul ei, adică nu numai că nu este realizată de nicio realitate dată, dar nici nu poate fi realizat în limitele de a fi condiționat și limitat, tocmai datorită caracterului său absolut Dar dacă perfecțiunea absolută, ca bun cel mai înalt, trebuie să fie scopul necesar al străduinței umane, atunci ea trebuie în mod evident concepută de noi ca o perfecțiune existentă cu adevărat Efortul pentru o astfel de perfecțiune ar fi de neconceput și imposibil dacă în natura omului nu ar exista o credință fermă în existența sa reală și deci în posibilitatea de a o atinge Pentru a ne strădui pentru ceva, trebuie să fim siguri că noi Biblioteca "Runivers " - - sensul aspirației noastre există cu adevărat și că îl putem realiza; altfel, întreaga viață și activitate a omului ar fi o urmărire jalnică, tragicomică a umbrelor, o căutare a ceva care nu există cu adevărat Astfel, trebuie să ne gândim la binele cel mai înalt ca la o perfecțiune cu adevărat existentă, și nu numai la o perfecțiune imaginară, și întrucât această perfecțiune nu poate fi dată în realitatea sensibilă, empirică, trebuie să existe undeva în afara ei, să fie o realitate suprasensibilă Dar perfectiunea absoluta, ca concept abstract, ca calitate care nu apartine nimanui si nimicului, nu poate exista Trebuie să fie perfecțiunea a ceva, sau perfecțiunea altcuiva Deci, în viața reală, noi, observând diverse perfecțiuni particulare, ne gândim în mod necesar la ele ca calități ale unei persoane sau acțiuni, ca proprietăți aparținând unei anumite ființe sau obiect Deci, dacă există perfecțiunea absolută ca obiect și scop real al aspirațiilor noastre, atunci όηο trebuie să fie nu numai un concept abstract, ci o calitate reală a unui obiect real, ca purtător și posesor al acestuia Astfel, ideea perfecțiunii absolute presupune în mod necesar ideea unei Ființe absolut perfecte, înzestrată cu adevăr deplin, sfințenie deplină și fericire deplină O astfel de Ființă constituie cel mai înalt bine la care aspiră omul Astfel, analiza conceptului de bine cel mai înalt, ca ultim scop al aspirațiilor spiritului uman, ne conduce în mod necesar la recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu Dar ideea perfecțiunii absolute, ca scop al aspirațiilor spirituale ale omului, trebuie să fie neapărat unită cu ideea unei Ființe absolut perfecte? Această idee întâmpină cu sine o contradicție decisivă, parțial la Kant și cu atât mai mult în sistemele filozofice formate în timpul nostru sub influența lui Kant (ne referim la nou-kantianism) În ceea ce privește efortul ideal pentru completitudinea și completitudinea cunoașterii, Kant, așa cum este bine cunoscut, a considerat direct scopul acestei eforturi ca fiind "idealul rațiunii pure" SOCH V KUDRYAVTSEV, v p Biblioteca "Runivers" - - iar personificarea acestui ideal prin conștiința comună și religia în conceptul lui Dumnezeu este o iluzie subiectivă necesară a minții umane După ce a sacrificat obiectivitatea ideii lui Dumnezeu în domeniul aspirațiilor teoretice ale spiritului nostru, el, totuși, nu și-a

îndeplinit în mod constant punctul de vedere în raport cu aspirațiile părților morale și sentimentale ale naturii umane; el a recunoscut necesitatea credinţei în Dumnezeu ca o condiţie pentru posibilitatea realizării acestor aspiraţii După ce au subliniat o astfel de inconsecvență și contradicție a lui Kant în a prefera cerințele moralității față de cerințele cunoașterii și a respingând întreaga semnificație a rațiunii sale practice, neo-kantianiștii (în persoana lui Lange și a altora) au transferat în mod firesc punctul său de vedere asupra practicii idealurile spiritului nostru Iar pentru aspirațiile practice, precum și pentru cele teoretice, ale spiritului nostru, nu există nici cea mai mică nevoie de a le personifica pe acestea din urmă, scopurile ideale ale aspirațiilor noastre, de a considera perfecțiunea absolută sau ideală ca un fel de ființă vie sau proprietate a o astfel de ființă "Desigur, activitatea omului, spune Lange, precum și cunoștințele sale, trebuie completate de lumea ideală creată de el, iar într-o creație atât de liberă a spiritului său, funcționează cele mai înalte și mai nobile funcții ale spiritului său; dar această lucrare liberă a spiritului său nu trebuie să asume niciodată aerul înșelător al adevărului științific Dimpotrivă, mintea științifică trebuie să fie mereu în gardă împotriva unei astfel de înșelăciuni și să conștientizeze clar că toate idealurile subiective ale omului nu au nici cea mai mică pretenție la o semnificație reală; pentru filozofie, obiectele ideale nu trebuie să fie altceva decât clar conștiente de ele, iluzii subiective necesare "*) Lăsând deoparte netemeinicia teoretică a unei astfel de concepții, care identifică ideea lui Dumnezeu (pe picior de egalitate cu alte idei) cu idealuri subiective, remarcăm aici doar că pentru a da un asemenea caracter iluzoriu *) Pentru învăţătura lui Lange despre idei, şi în special despre ideea religioasă, vezi Vai-ginger în cartea sa: Hartmann, Dühring und Lange p , , - Biblioteca "Runivers " - - scopul cel mai înalt al aspirațiilor noastre spirituale este de a submina aceste aspirații din răsputeri și de a le lipsi de orice semnificație rezonabilă După cum a remarcat pe bună dreptate Kant, pentru ca aspirațiile noastre să aibă vreo semnificație rațională, trebuie neapărat să presupunem că există ceva pentru care ne străduim și că îl putem realiza Dar Lange cere exact contrariul, și anume ca o persoană (cel puțin un filozof) să realizeze clar că idealurile noastre sunt irealizabile, că nimic real nu le poate corespunde, că sunt iluzii pure ale minții noastre Este posibilă vreo activitate guvernamentală rezonabilă în această condiție? Este posibil să admitem că un om, un filosof prin excelență, urmărește în mod conștient umbre? Să presupunem că Lange numește aceste idealuri "nobile", "sublime", "estetice" creații ale spiritului nostru creator, iar "slujirea idealului" consideră că este foarte posibil să înlocuiască slujirea lui Dumnezeu, religia Dar acest lucru nu le îmbunătățește deloc sensul real, intern; iar fantoma frumoasă, seducătoare, rămâne totuși o fantomă, iar cel care o urmărește în mod conștient nu merită nu numai numele de filozof, ci chiar numele de persoană sănătoasă la minte Dimpotrivă, actul cel mai prudent este cel care nu va urmări deloc niciun ideal, dar va fi pe deplin mulțumit de realitatea la îndemână și va încerca să-și aranjeze viața cât mai bine, aplicându-se la ea În consecință, nu vom primi un serviciu dezinteresat față de ideal, ci un serviciu față de sine, egoism pur și materialism practic De aceea, conștiința omenirii în efortul ei moral nu a fost niciodată mulțumită de conceptul abstract al perfecțiunii ca scop ultim al acestei eforturi Ca adevăratul început al tot ceea ce este perfect în lume, nu numai fizic, ci și moral, la fel

şi ultimul scop al străduinţei sale spre perfecţiune, ea a văzut în Fiinţa atotperfectă reală, Dumnezeu Moralitatea a fost întotdeauna cel mai intim unită cu religia Omul a fost atras de această conştiinţă morală de mai mult de o nevoie, nejustificată şi neprovocată Biblioteca "Runivers" - - la personificarea conceptului abstract al perfecţiunii, ci la convingerea profundă că adevărata morală ar fi complet imposibilă fără recunoaşterea celei mai înalte Fiinţe perfecte Că această convingere îşi găseşte deplina confirmare în minte, am încercat să arătăm analizând conceptul de moralitate şi legea morală: am văzut că nici originea acestei legi, nici îndeplinirea ei, nici atingerea scopului moralităţii nu este posibilă fără asumarea adevărului existenţei lui Dumnezeu În ceea ce priveşte conţinutul acestui concept de Dumnezeu, pe care l-am atins prin dovada morală a existenţei lui Dumnezeu, este deja clar din toate cele de mai sus că el ne conduce în mod predominant la recunoaşterea în el a celor mai înalte perfecţiuni morale sau ideale şi acest lucru este deosebit de important pentru conştiinţa morală religioasă, avantajul ei faţă de alte dovezi Respectându-l pe Dumnezeu ca singura cauză imaginabilă a originii legii morale în noi, noi, urmând cerinţa raţiunii deja indicată de Descartes, că într-o cauză producătoare nu poate fi mai mică decât ceea ce este în produsul ei, trebuie să recunoaştem Fiinţa Supremă ca proprietar absolut al tuturor acelor calităţi şi perfecţiuni morale care sunt indicate în cerinţele legii morale - trebuie să-I atribuim calitatea sfinţeniei desăvârşite Recunoscând ajutorul necesar al Divinităţii pentru punerea în aplicare a legii morale, ajungem la ideea lui Dumnezeu ca Furnizor, conducând lumea morală şi asistând pe om în atingerea scopurilor sale cele mai înalte - trebuie să-i atribuim lui Dumnezeu proprietatea infinitului dragoste pentru om Pornind de la legea adevărului moral şi recunoscând recunoaşterea necesară a Fiinţei celei mai înalte pentru a stabili un raport echitabil şi armonie între virtute şi fericire, noi astfel îi atribuim lui Dumnezeu proprietatea dreptăţii În cele din urmă, recunoscându-L pe Dumnezeu ca cel mai înalt scop real al tuturor aspiraţiilor ideale ale spiritului nostru, imprimate cu caracterul infinitului şi al absolutităţii, Îl recunoaştem în acelaşi timp pe Dumnezeu ca o Fiinţă absolut perfectă, în special, pe care Îi atribuim Lui, respectiv Biblioteca "Runivers " -■ - trei forme ale acestor aspiraţii, cunoaşterea absolută, sfinţenia absolută şi fericirea Nu avem nevoie, urmând exemplul lui Kant, să ne forţăm să deducem din argumentul moral acele predicate ale Divinului care nu sunt date în El în modul cel mai apropiat şi imediat, de exemplu Înţelepciunea şi atotputernicia Sa absolută, potrivit cărora El trebuie să fie recunoscut ca Creatorul nu numai al lumii spirituale şi morale, ci şi al celei fizice şi, în plus, nu numai în forma ei, ci şi în materie, deşi indirect aceste concepte , desigur, ar putea fi derivată din idee din punct de vedere moral -o fiinţă perfectă Nu este nevoie, pentru că pentru noi dovada morală nu este, ca şi pentru Kant, singura dovadă posibilă a existenţei lui Dumnezeu; acele proprietăţi pe care tocmai le-am menţionat pot fi deduse mai clar din alte dovezi ale existenţei lui Dumnezeu, a căror totalitate (inclusiv morala) dă o concepţie cu totul suficientă, în limitele gândirii raţionale, despre Dumnezeu , Dovada semnificativă a existenţei lui Dumnezeu În încheierea studiului nostru asupra dovezilor existenţei lui Dumnezeu, trebuie să facem o evaluare generală a semnificaţiei lor pentru conştiinţa religioasă şi gândirea filozofică Prezentând aceste dovezi separat, ne-am străduit să indicăm meritele şi demeritele fiecăruia dintre ele, ţinând cont de toate obiecţiile principale care ar putea fi ridicate

împotriva lor în lumea filozofică Deși fiecare dintre dovezi a avut neajunsurile sale, dar toate luate laolaltă, în dezvoltarea lor succesivă, cu completarea reciprocă a una cu alta, ele pot fi numite destul de suficiente pentru o fundamentare rațională a adevărului existenței lui Dumnezeu, ca un Fiind de cea mai înaltă perfecțiune și diferită de lume - în ce măsură o astfel de justificare este posibilă pentru mintea umană Dar asupra unei astfel de concluzii generale, nu ne putem opri încă definitiv, deoarece însuși conceptul de suficiență sau insuficiență a probelor poate să nu fie același și, prin urmare, necesită clarificare În chestiunea dovezilor existenței lui Dumnezeu, o astfel de explicație este cu atât mai necesară cu cât, deși recunoscând semnificația lor relativă pentru conștiința și gândirea religioasă și inconsecvența obiecțiilor îndreptate împotriva lor, nu toți filozofii sunt totuși de acord în determinarea lor valoare reală, strict științifică și filozofică Astfel, unii le atribuie o semnificație mai populară decât științifică, le consideră potrivite și convingătoare doar pentru acele persoane care, conștient sau inconștient în gândirea lor, stau pe solul bunului simț obișnuit sau al credinței religioase și nu au nevoie de cele mai înalte cunoștințe filozofice , ci doar iluminare rațională sau în învelișul filozofic al convingerii deja preconcepute cuiva în adevărul existenței lui Dumnezeu Alții recunosc în spatele acestor dovezi un sens negativ - o respingere a obiecțiilor care ar putea fi ridicate împotriva adevărului existenței lui Dumnezeu de către materialiști și atei, dar nu pozitivă în sensul unei dovezi directe a acestui adevăr Alții, după cum am văzut, resping în principiu însăși posibilitatea lor și capacitatea juridică a rațiunii de a dovedi existența lui Dumnezeu și, prin urmare, prin ea însăși, nu pot avea o părere înaltă despre încercările de a face o asemenea dovadă În general, posibilitatea apariției întrebării semnificației științifice reale a dovezilor existenței lui Dumnezeu este deja indicată de faptul că aceste dovezi, așa cum arată experiența, nu au o forță absolut coercitivă pentru gândire, așa cum, de exemplu, dovezi ale adevărurilor matematice; altfel, nu ar fi posibilă nici existenţa ateismului, nici apariţia în filosofie a unor opinii despre imposibilitatea dovedirii existenţei lui Dumnezeu Pentru a rezolva problema gradului de forță probantă și a semnificației filozofice a dovezilor existenței lui Dumnezeu, trebuie, evident, mai întâi să explicăm ce anume dovada acestui adevăr, cerută de gândirea filozofică, poate și trebuie să constea Prin aceste dovezi ne referim să dovedim faptul existenței Divinității Dar cum este posibil să se dovedească existența oricărui obiect? În cele mai multe cazuri, în cunoștințele noastre empirice, considerăm existența unui obiect ca fiind dovedită, de îndată ce a mărturisit existența lui prin impresia făcută asupra simțurilor noastre; fără îndoială există un obiect pe care l-am văzut, auzit, atins etc : vom numi acest gen de dovezi empiric Dar poate exista și un alt fel de dovadă a existenței unui obiect, atunci când empiric nu știm și nu putem ști despre existența lui, dar pe baza diverselor concluzii ale minții noastre, ajungem la convingerea că așa și așa un obiect trebuie neapărat să existe: acest gen de dovadă îl vom numi a priori sau rațional în sensul strict al cuvântului Ce fel de dovezi necesită mintea noastră pentru a susține adevărul existenței lui Dumnezeu? Întrucât, în opinia multor filozofi, Zeitatea nu poate fi obiectul senzației noastre senzoriale (adică aici senzațiile nu numai ale sentimentelor exterioare, ci și ale sentimentelor interioare), atunci singura dovadă posibilă a existenței sale rămâne doar a doua cale,

dovada rațională Trebuie să deducem adevărul existenței lui Dumnezeu ca rezultat logic necesar din orice alte propoziții care au o certitudine indubitabilă pentru rațiunea noastră Pentru ca un astfel de punct de vedere să aibă forță logică și semnificația demonstrației raționale, trebuie îndeplinite două condiții: astfel încât să nu fie cuprins în secret în acele premise din care se trage concluzia, altfel nu va mai fi o dovadă în sensul exact al cuvântului a unui adevăr cunoscut, ci doar o repetare a lui într-o formă diferită sau o explicație de ea pentru conștiința noastră) O altă condiție pentru consistența probei a priori este ca acele dispoziții din care Biblioteca "Runivers" - - lucrurile care sunt deduse sau prin care se dovedește un adevăr cunoscut, au fost în orice caz mai sigure și mai neîndoielnice decât adevărul dovedit cu ajutorul lor; altfel, cădem în acea eroare logică care se numește petitio principii, atunci când o propoziție este dovedită prin ceva care în sine trebuie să fie dovedit Dar împlinesc aceste cerințe normale ale dovezii raționale a dovezii adevărului existenței lui Dumnezeu? În ceea ce privește prima cerință, pentru a confirma imposibilitatea dovezilor raționale ale existenței lui Dumnezeu, adversarii lor, începând cu Kant, subliniază de obicei faptul că tot felul de dovezi ale acestui adevăr sunt întotdeauna precedate în mintea noastră de presupunerea a acestei existenţe şi că prin urmare ele pot fi numite derivare raţională a unui adevăr nou şi până acum necunoscut din poziţii cunoscute şi cunoscute Cu această opinie, oricât de periculoasă ar părea pentru consistența dovezilor existenței lui Dumnezeu, trebuie să fim de acord și, mai mult, în sensul cel mai larg, și anume, că nicio dovadă de acest fel nu ar fi posibilă dacă în mintea noastră ar exista nu a fost un concept anterior despre Dumnezeu Suntem conduși la această gândire chiar de procesul apariției în mintea noastră a experimentelor care dovedesc existența lui Dumnezeu Istoria arată că ideea lui Dumnezeu este mult mai veche decât toate dovezile posibile ale adevărului ei, chiar și în forma lor cea mai simplă și nedezvoltată Dovezile de acest fel vin foarte târziu, din cauza îndoielilor care au apărut deja cu privire la acest adevăr; se dezvoltă încetul cu încetul, constituie în general proprietatea școlii, sunt cunoscute doar de oamenii familiarizați cu filozofia Adevărata conștiință religioasă nu știe despre ele; recunoașterea existenței lui Dumnezeu în ea se bazează nu pe argumentele rațiunii, ci pe sentimentul și credința directă, susținută de autoritatea religiilor pozitive Ceea ce s-a întâmplat în viața rasei umane se repetă în viața fiecărui individ; convingerea în adevărul existenței lui Dumnezeu ia naștere în noi nu din concluziile minții și nu din reflecțiile filozofice asupra esenței Biblioteca "Runivers " - - ființa și prima ei cauză; este mai devreme decât ei și în afara domeniului cunoașterii științifice nu are nevoie de ele Activitatea intelectului, și chiar și atunci la personalitățile mai dezvoltate teoretic, vine mai târziu să clarifice, să verifice și să confirme convingerea religioasă care există deja în noi Pe lângă indicațiile istoriei și observației psihologice, și analiza dovezilor pentru existența lui Dumnezeu, atât în totalitatea lor, cât și separat, ne conduce la aceeași concluzie Ce înseamnă a dovedi o anumită propoziție? A dovedi înseamnă a căuta anumite temeiuri raționale pentru o propoziție dată, de ce ar trebui să recunoaștem această propoziție nu ca apărută accidental în noi sau acceptată de încredere în altă opinie, ci ca un gând care satisface cerințele logice ale certitudinii Din aceasta rezultă clar că, atunci când dovedim ceva, avem deja în vedere inițial, ca dată, propoziția pe care o demonstrăm; această propoziție servește atât ca punct de plecare al dovezii (teza

ei), cât și ca scop final (concluzie); căci scopul argumentării noastre, dacă reușește, este tocmai să ne întoarcem la poziția din care am plecat, dar să o transformăm, prin intermediul investigației raționale, dintr-o poziție nedovedită într-un adevăr justificat rațional Proba a priori este supusă aceleiași legi; nu este, așa cum se afirmă uneori, inferența unui adevăr complet nou și necunoscut din propoziții cunoscute Căci cum ar putea fi posibilă o astfel de concluzie dacă nu am avea cea mai mică idee preliminară despre ceea ce dorim să deducem (demonstrăm a priori) din premisele date? O astfel de concluzie nu putea fi decât întâmplătoare; extragand din pozitii luate la intamplare consecintele concluzionand logic in ele, am putea, insa, sa dam peste conceptul de Dumnezeu Dar este, de asemenea, evident că un astfel de mod de inferență a priori a adevărului existenței lui Dumnezeu este în mod decisiv contrar atât cursului actual al gândirii noastre, cât și conceptului însuși de demonstrație rațională, care necesită o metodă corectă în construirea unei dovezi, și nu o rătăcire întâmplătoare între diferite gânduri și poziții în speranța obținerii
 vreun rezultat neașteptat, sub forma unui nou adevăr Metoda corectă aici este că trebuie mai întâi să avem în vedere teza dată (de exemplu, adevărul existenței lui Dumnezeu) și apoi să încercăm să justificăm această teză punând-o în legătură cu unele adevăruri a priori ale minții noastre Iar în domeniul cunoașterii științifice și empirice, atunci când facem orice experiență artificială (experiment) sau observăm un fenomen natural, trebuie mai întâi să stabilim scopul experienței noastre, să formulăm clar întrebarea pe care o propunem naturii și răspunsul la care așteptăm din experienta În caz contrar, neavând o idee clară despre ceea ce așteptăm de la experiență, făcând experimente și observații la întâmplare, fie nu vom primi niciun răspuns la întrebarea noastră, fie răspunsuri care nu au succes și sunt capabile să ne inducă în eroare Tot în domeniul cunoașterii raționale; pentru ca fundamentarea (dovada) rațională a oricărui adevăr să aibă succes, trebuie să avem, pe cât posibil, un anumit concept al acestui adevăr; altfel gândirea noastră nu va fi metodică și rațională, ci gândire obișnuită și neștiințifică, care uneori ne poate conduce la o opinie corectă despre lucruri, dar nu la cunoștințe științifice de încredere Aceasta arată că însuși procesul de demonstrare rațională a existenței lui Dumnezeu este posibil doar prin presupunerea existenței acestui adevăr în mintea noastră Această concluzie este confirmată și de analiza dovezilor particulare ale existenței lui Dumnezeu pe care le-am prezentat Din aceste dovezi, în primul rând, trebuie să excludem cele ontologice, psihologice și istorice, deoarece ele pornesc clar și direct din asumarea ideii lui Dumnezeu ca fapt, dată în conștiința umană personală și generală: ele încearcă doar pentru a justifica adevărul acestui fapt, primul - prin metafizic, al doilea - psihologic, cel din urmă - un indiciu al universalității sale Să ne uităm la restul dovezilor Cosmologicul pare să provină dintr-un fapt care nu are nimic de-a face cu ideea de Dumnezeu; din limita, condiționalitatea și imperfecțiunea lucrurilor văzute pretutindeni, duce la necesitatea recunoașterii primei și necondiționate cauze a lumii Dar aici apar întrebări;) ar putea
 am avea conceptul de limitare, condiționalitate și imperfecțiune a ființei, dacă nu am avea, oricât de vag, conceptul de a fi nelimitat și atotperfect?) Dacă un astfel de concept ar fi posibil, am avea atunci dreptul logic de a concluziona de la a fi condiționat la necondiționat? La ambele întrebări trebuie să răspundem negativ Conceptele de condițional și necondiționat, finit și

infinit, imperfect și perfect, sunt concepte corelative, presupunându-se unul pe altul și de neconceput unul fără celălalt Cum aș putea avea o concepție despre condiționalitatea, limitările și neajunsurile lucrurilor, dacă nu aș avea o concepție despre a fi nelimitat și necondiționat? Cum, spune Descartes, aș putea să știu că eu și alte lucruri sunt imperfect, dacă nu aș avea ideea unei ființe mai perfecte decât a mea și lucrurile din jurul meu, în comparație cu care aș fi conștient de neajunsurile, atât de natură proprie, cât și exterioară? - Dar chiar dacă presupunem că în minte, inițial și independent, există un concept de finit și condiționat, independent de ideea de necondiționat, atunci din acest concept, de unul mod de inferență, nu am putea trece la conceptul de Ființă infinită și necondiționată Singura noțiune la care mintea poate ajunge aici este simpla negație a convenționalului și a limitatului Cu acest concept negativ, unii au încercat de fapt să realizeze ideea de necondiționat; dar am văzut lipsa de temei a acestei opinii*) Aici observăm doar că, dacă necondiționatul, la care poate veni rațiunea, nu avea nimic înaintea lui decât condiționalul și limitatul dat în experiența exterioară și internă - dacă ar fi un concept negativ al acestuia din urmă, atunci ideea lui Dumnezeu ar putea în nici o cale să apară în mintea noastră Un astfel de concept negativ ar fi negația oricărui concept despre Dumnezeu ca obiect necondiționat cu adevărat existent; deoarece este absolut de neconceput să admitem că prin orice proces de gândire acest concept negativ de inexistenţă în afară *) Pagina ; și următoarele Biblioteca "Runivers" - - transformat brusc într-un pozitiv - în ideea unei Ființe care există absolut, cu o uitare completă a sensului său real; nu există niciun motiv pentru o astfel de transformare, nici o posibilitate logică sau psihologică Dacă, de fapt, mintea ta din finit și condiționat, dată în experiență, ajunge la necondiționat real și pozitiv, nu dat în experiență, atunci asta se datorează faptului că ideea unei Ființe absolute este deja dată în ea; printr-un argument cosmologic, rațiunea noastră o justifică doar prin observarea proprietății lucrurilor care sunt condiționate și limitate, confirmă că aceste lucruri sunt, într-adevăr, condiționate și limitate, necorespunzătoare ideii de necondiționat pe care o poartă în minte Deci, trebuie să admitem că în proba cosmologică ideea de necondiționat (zeitate), dacă nu precede, așa cum crede Descartes, atunci, în orice caz, este dată împreună și inseparabil cu ideea de condiționat în mintea noastră şi, prin urmare, nu poate fi o inferenţă a priori din aceasta din urmă Oare alte dovezi nu ar fi mai fericite în acest sens: teleologice, epistemologice și morale? Poate că în ele pornim cu adevărat de la astfel de premise, în care nici cea mai mică presupunere ascunsă a existenței lui Dumnezeu nu este dată și cu care nu este legată, și urmează prin ele sub forma unui nou adevăr, care este ceea ce se cere dintr-o dovadă rațională? În dovada teleologică, o persoană, examinând obiectele și fenomenele naturale, observând în ele legalitatea, perfecțiunea, frumusețea, supunând cerinței logice a minții de a căuta cauzele fenomenelor, ajunge la asumarea primei cauze a lumii și sub influența aceleiași cerințe, de a căuta un motiv suficient, se ajunge la ideea că această cauză nu este particulară și limitată, ci atotperfectă și absolută - Dumnezeu Să fim atenți la concepte: prima cauză perfectă Oare chiar la aceste concepte duce în mod inevitabil legea rațiunii suficiente, dacă în mintea noastră c doar ideea de a fi particular, limitat și imperfect a fost dată sub forma unei premise? Gândul nostru, fără a încălca această lege, s-ar putea opri asupra cauzelor imediate ale fenomenului dat, asupra cauzelor

Biblioteca "Runivers" - - așa-zisul secundar, ca și acum, nu numai în viața de zi cu zi, ci și în sfera cunoașterii empirice, se oprește asupra lor și se mulțumește cu ele În opinia multor filozofi, cunoașterea cauzelor prime și absolute nu numai că nu este cauzată de nicio cerință a cunoașterii, dar, în esență, contrazice interesele acesteia *) Mai departe, să presupunem că rațiunea noastră nu se mulțumește cu cauzele imediate ale fenomenelor: ce o poate face să caute una, ultima cauză și să nu se mulțumească cu o serie de cauze care se condiționează una pe alta și merg la infinit? Potrivit lui Kant, un astfel de mod de a privi nu numai că nu contrazice legile rațiunii, dar contribuie chiar mai mult la extinderea cunoștințelor noastre în domeniul științei decât viziunea opusă Să presupunem, mai departe, că mintea noastră, din două presupuneri la fel de posibile pentru ea, este să recunoască un lanț nesfârșit de cauze sau un motiv absolut, ultim, din anumite motive, s-a oprit la ultimul Există o necesitate logică imperioasă ca rațiunea, atunci când determină acest motiv, să depășească limitele existenței lumii cunoscute de ea și să caute motive care sunt diferite de lume și perfecte? Analizând dovada cosmologică, am văzut că o astfel de cauză absolută a ființei poate fi găsită în lumea însăși, ca bază proprie, substanțială, fie că reprezentăm această bază ca material (materialism) sau spiritual (idealism) Dacă mintea noastră, în ciuda posibilității naturale, fie se limitează la studiul cauzelor imediate ale fenomenelor, fie se oprește la primele cauze care nu au nimic în comun cu ideea vie a lui Dumnezeu, atunci, nu mai puțin, examinând natura, ajunge la conceptul de cel mai înalt *) Această idee, al cărei prim grăunte îl găsim la Bacon, și-a primit deplina dezvoltare în pozitivismul atât de răspândit în vremea noastră și în agnosticismul și relativismul conexe Toate aceste direcții, în străduința lor de a găsi cauzele întâi și absolute ale lucrurilor, văd cel mai mare pericol pentru cunoaștere și eroarea minții noastre Toate aceste cauze (inclusiv cauza rădăcină absolută a ființei) sunt ficțiuni metafizice goale și inutile Dar dacă astfel de motive există, ele sunt complet inaccesibile și inutile pentru cunoaștere Problema cunoașterii pozitive este studiul conexiunii imediate și a legilor fenomenelor date în experiență - ceea ce înainte erau numite cauze secundare Biblioteca "Runivers " - Autor rațional al lumii, depinde de faptul că ideea unei astfel de ființe îi este deja prezentată, iar o considerare rațională a naturii și a fenomenelor sale nu face decât să confirme și să explice această idee După ce am spus despre dovezile cosmologice și teleologice, nu mai este nevoie să ne oprim asupra celor rămase, epistemologice și morale Evident, aceste dovezi sunt posibile și au semnificație doar dacă există o existență anterioară în mintea noastră a unor idei despre cunoașterea absolut perfectă și despre perfecțiunea morală absolută, altfel presupun ideea de absolut Dacă această idee nu ar exista în noi, atunci întrebarea nu s-ar ridica în noi cu privire la condițiile posibilității unei cunoașteri complet fiabile și a unei perfecțiuni morale complete - o întrebare, a cărei soluție ne duce la concluzia că ambele sunt posibile numai cu recunoașterea adevărului existenței unei Ființe atotperfecte Deci, trebuie să admitem că dovezile existente ale existenței lui Dumnezeu nu satisfac standardul dovezii raționale stricte, întrucât presupun în spatele lor conceptul de Dumnezeu, iar acest concept mai mult sau mai puțin imperceptibil intră în premisele dovezii, la afectează cel mai puțin semnificativ cursul probei, îndreptându-l tocmai către acea concluzie, la care rațiunea noastră ar fi putut să nu ajungă dacă nu ar fi fost îndemnată de ideea lui Dumnezeu Dovezile

existenței lui Dumnezeu îndeplinesc acum a doua cerință a unui argument rațional pe care l-am înaintat, că premisele sau propozițiile din care este dedus adevărul existenței lui Dumnezeu ar trebui să aibă o astfel de certitudine neîndoielnică, care ar servi drept un garanție a certitudinii și adevărului deduse din ele, care, evident, nu se presupune atât de demn de încredere întrucât are nevoie de dovezi, pentru a le aduce în legătură cu propoziții mai sigure Aceste premise sau fundamente ale dovezilor existentei lui Dumnezeu ne sunt cunoscute Dovada ontologică pleacă de la propoziţia că conceptele necesare ale gândirii noastre trebuie să corespundă realităţii; în consecință, conceptul necesar al minții noastre despre Dumnezeu trebuie să corespundă ființei sale reale Cosmologic - că lanțul Biblioteca "Runivers " - - cauzele care se condiționează reciproc nu se pot extinde la infinit; prin urmare, prima și necondiționată cauză trebuie recunoscută Teleologic - că în lume există ordine, oportunitate, frumusețe; prin urmare, trebuie să existe o cauză supremă, rațională pentru lume Psihologic pornește din faptul existenței în noi a unei idei a priori a lui Dumnezeu, iar singura explicație posibilă a acestui fapt se găsește în recunoașterea existenței unei Ființe Supreme Istoricul se bazează pe propoziția: ceea ce toată lumea și întotdeauna este de acord, trebuie să recunoaștem ca adevăr neîndoielnic; în consecință, convingerea generală a oamenilor în existența lui Dumnezeu ar trebui să aibă aceeași semnificație Morala susține că avem o lege morală înnăscută și că în lume nu există o corespondență normală între virtute și fericire, de unde trebuie să recunoaștem existența Legiuitorului și Dătătorul suprem Ho, având în vedere aceste propoziții, care ar trebui să servească drept bază pentru concluzia adevărului existenței lui Dumnezeu, putem spune că ele au o forță coercitivă necondiționată pentru gândire, reprezintă ceva ca niște axiome, fără îndoială despre care este imposibil? Evident nu Alături de aceste fundamente, există și altele care le sunt opuse și încă le apără dreptul de a exista în lumea filozofică Astfel, doctrina corespondenței gândirii noastre cu ființa și sensul obiectiv al conceptelor și ideilor necesare minții noastre, se întâlnește cu o puternică opoziție în idealismul subiectiv, care recunoaște în spatele acestor concepte și idei doar un sens formal în domeniul nostru cunoştinţe Baza argumentului cosmologic, impensabilitatea unei succesiuni infinite de cauze, își pierde semnificația din punctul de vedere al filozofiei critice a lui Kant Utilitatea lumii este respinsă în filosofia empirică, iar aceeași natură, care pentru unii gânditori prezintă dovezi evidente ale înțelepciunii și bunătății Creatorului, pentru alții, în fenomenele sale aparent nerezonabile, dă naștere la obiecții nu numai împotriva acestor proprietăți, ci împotriva însăși existenței Creatorului lumii Universalitatea religiei este un fapt departe de a fi unanim recunoscut Biblioteca "Runivers " - - filozofi, ca să nu mai vorbim de recunoașterea consimțământului universal al oamenilor ca criteriu al adevărului Același lucru trebuie spus despre caracterul înnăscut al ideilor despre Dumnezeu și moralitate și despre discrepanța de pe pământ între activitatea morală și fericire Că toate aceste opinii, contrar fundamentelor dovezilor existenței lui Dumnezeu, se dovedesc a fi insuportabile la o examinare mai atentă, acest lucru este, desigur, adevărat, iar inconsecvența celor mai multe dintre ele a fost indicată de noi în prezentarea aceste dovezi Dar, în orice caz, pentru aprecierea generală a dovezilor pe care le avem în vedere, este important pentru noi aici ca fundamentele lor să nu aibă semnificația care ar fi de dorit pentru o demonstrație pur rațională, ca concluzie

din pozițiile care sunt complet neîndoielnice Dar, poate, neavând o certitudine absolută, au o certitudine relativă în sensul că sunt propoziții comparativ mai mult și mai ferm întemeiate decât adevărul dedus din ele Dar nici asta nu se poate spune Aici se atrage atenția asupra faptului că înseși propozițiile prin care se dovedește adevărul existenței lui Dumnezeu, la rândul lor pot (și au fost uneori) dovedite prin adevărul existenței lui Dumnezeu, ca mai neîndoielnice și mai ferme Deci, de exemplu, convingerea adevărului gândirii noastre și a legilor ei servește ca o presupunere necesară a consistenței și a dovezilor înseși ale existenței lui Dumnezeu; dar în același timp, convingerea deplină în adevărul gândirii noastre este posibilă numai în asumarea adevărului existenței lui Dumnezeu Deci de exemplu Descartes a dovedit adevărul gândirii noastre spunând că Dumnezeu nu ne poate da legi ale cunoașterii care sunt înșelătoare și duc la eroare Din faptul că totul în lume este aranjat rațional, tragem concluzia despre Dumnezeu ca Creatorul atotperfect al lumii; pentru a explica faptele aparent nerezonabile și inadecvate (de exemplu, dezastre fizice), recurgem la ideea lui Dumnezeu și concluzionăm că este imposibil ca în lume, ca produs al unui Creator înțelept, să existe orice fără scop și fără sens; în consecință, fenomenele care ni se par nerezonabile au de fapt un anumit scop Dar indiferent de aceasta, uniformitate și egalitate în fața instanței Biblioteca "Runivers " - motivul pentru care adevărul este dovedit (existența lui Dumnezeu) și propozițiile care îl dovedesc, este deja evident din faptul că obiecțiile care pot fi ridicate împotriva lui nu sunt deloc mai puternice decât obiecțiile care pot fi ridicate împotriva fiecăreia dintre ele principii fundamentale ale dovezilor existenţei lui Dumnezeu că adevărul care se dovedeşte în această privinţă are chiar întâietate asupra lor Deci de exemplu se pot aduce argumente destul de puternice împotriva corespondenței gândirii noastre cu realitatea, împotriva oportunității lumii, împotriva universalității religiei etc ; dar în ceea ce priveşte adevărul existenţei lui Dumnezeu în sine, chiar şi Kant, care nu a recunoscut semnificaţia dovezilor existenţei lui Dumnezeu, a recunoscut ca neîndoielnic că poziţia opusă, adică -v inexistenţa Divinului nu poate fi dovedită Din tot ceea ce am spus până acum rezultă că, dacă măsura strict logică a demonstrației raționale a priori este aplicată dovezilor existenței lui Dumnezeu, atunci acestea nu rezistă criticii, întrucât în ele, pe de o parte, adevărul dedus în concluzie este asumat în premise, pe de altă parte - Premisele în sine nu au acea indiscutabilitate axiomatică care se cere pentru valabilitatea deplină a concluziei trase din ele Dar într-un asemenea caz, dacă dovezile strict raționale ale existenței lui Dumnezeu sunt imposibile, atunci nu ar trebui să ne oprim la a doua dintre metodele pe care le-am indicat pentru a demonstra existența unui obiect, metoda pe care am numit-o empirică? Dacă dovada existenței lui Dumnezeu este posibilă, atunci este posibilă numai în același sens în care este în general posibil să fim convinși de existența obiectelor exterioare, în sensul senzației directe a acțiunii lor asupra noastră spirit, conștiința impresiei pe care o fac asupra simțurilor noastre Împotriva posibilității acestui gen de dovezi în raport cu adevărul existenței lui Dumnezeu, se obiectează de obicei că este potrivită doar pentru verificarea existenței obiectelor experienței exterioare care acționează asupra simțurilor noastre, în timp ce infinitul, așa cum ne învață Kant , nu poate fi subiectul niciunui fel de experiență sau senzație pentru ființe ale finitului Dar ceea ce este imposibil pentru experiența externului, COP V KUDRYAVTSEV, v p Biblioteca "Runivers" - - este

foarte posibil pentru experiența interioară, numai dacă nu o limităm unilateral la conștiința propriilor stări mentale, ci presupunem în spiritul uman posibilitatea conștiinței și simțirii directe a influențelor nu numai ale celei externe, sensibile, ci de asemenea a lumii suprasensibile Să dovedească adevărul neîndoielnic al acestei presupuneri a fost sarcina cercetării noastre asupra originii ideii de Dumnezeu *) Sperăm că atât pe baza unei analize a ideii de Dumnezeu, cât și a unui studiu critic cuprinzător al diferitelor teorii ale originii ei, avem dreptul să ne oprim la rezultatul final că baza inițială și esențială a încrederii noastre în Adevărul existenței lui Dumnezeu constă în percepția noastră directă a impactului divin asupra noastră, care în același mod și cu aceeași forță de persuasiune certifică existența lui Dumnezeu pentru noi, ca acțiunea obiectelor exterioare asupra simțurilor noastre - realul lor existenţă Dumnezeu, ca să folosim cuvintele lui Jacobi , se face simțit imediat și este aproape de noi în propriul nostru spirit, așa cum natura se face simțită și aproape de noi în propriul nostru corp Prin urmare, putem îndrăzni să spunem cu îndrăzneală că credem în Dumnezeu pentru că Îl vedem, deși, desigur, nu cu ochii trupești Din aceasta se poate observa că dovada originală și fundamentală a existenței lui Dumnezeu este, în esență, empirică, bazată pe percepția noastră directă a influenței divine Ca principală, trebuie să stea la baza tuturor celorlalte dovezi posibile ale acestui adevăr și să le precedă, iar acest lucru explică fenomenul pe care l-am indicat, că conceptul de Dumnezeu constituie o presupunere ascunsă a tuturor dovezilor existenței lui Dumnezeu Ca empiric, are o putere specială, directă de persuasiune, iar această persuasivitate crește în măsura în care sentimentul lui Dumnezeu devine mai clar și mai viu în noi *) A se vedea studiul: "Religia, esența și originea ei" (Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol numărul p cunoștințe * în jurnalul LVra și Razum" pentru și Biblioteca "Runivers" - - a realului și în ce măsură se dezvoltă în noi conștiința lui Dumnezeu*) Dar, într-un asemenea caz, ce semnificație pot avea toate celelalte dovezi ale existenței lui Dumnezeu, asupra cărora filozofii-teiștii s-au străduit cu atâta grijă să o dezvolte? Nu ar trebui noi, împreună cu Jacobi, să vedem în ele doar dovezi ale eforturilor inutile ale rațiunii de a dovedi? De aceea putem fi pe deplin de acord cu ideea că dintre dovezile existenței lui Dumnezeu, "cea mai puternică este conștiința acțiunii lui Dumnezeu în sine, atunci când o persoană duce o viață asemănătoare lui Dumnezeu Oricine este conștient de acțiunea lui Dumnezeu în sine, fără îndoială va zgudui încrederea că Dumnezeu există Când o persoană, prin măreția spiritului său, luptă pentru adevăratul, binele și frumosul, și-a găsit Dumnezeul, atunci el, prin viața divină, primește cea mai înaltă încredere în existența lui Dumnezeu, - cu alte cuvinte, dobândește nevoia pentru credința într-o astfel de Ființă, care este cel mai înalt adevăr, sfințenie și frumusețe sau fericire Viața divină, revelată în om, îi face necesar să creadă în Dumnezeu, iar apoi îl ridică pe om la nivelul celei mai înalte încrederi sfinte, atunci când hotărăște ferm și dorește cu fermitate să gândească, să dorească, să acționeze în așa fel, ca și cum ochiul Eternului a fost un martor neîncetat la toate ѣх gândurile, dorințele și faptele lui O astfel de viață pentru spiritul uman este optima demonstrație Dei (cea mai bună dovadă a existenței lui Dumnezeu) Pentru că oricine trăiește astfel, prin comuniunea minții, inimii și voinței sale cu adevărul cel mai înalt, sfințenia și binele cel mai înalt al spiritului său, devine mereu mai aproape, mai familiar, ca să spunem așa, cu el Și această apropiere, această interacțiune experimentală este, pe de o parte,

atracția puterii lui Dumnezeu, pe de altă parte, dându-i, pe de o parte, o întrebare, pe de altă parte, un răspuns, pe de o parte , o căutare, pe de altă parte, satisfacție, această apropiere de Dumnezeu va face absolut imposibilă este orice îndoială în existența Lui Ca un om senzual nu se poate îndoi de existența aerului pe care îl respiră constant; deci omul spiritual nu se poate îndoi de existenţa lui Dumnezeu atunci când îşi trage viaţa mai înaltă din el Prin ridicarea neîncetată la Dumnezeu și revitalizarea de către El, o persoană primește atât de multă lumină, viață, fermitate în toate acțiunile sale, atât de multă stăpânire asupra sa, încât simte în mod tangibil ființa Dătătorul tuturor binecuvântărilor Pentru el, Dumnezeu este revelat de un bine necesar, fără îndoială existent, ca vinovatul și dătătorul de cunoaștere adevărată, ca cea mai înaltă sfințenie și adevăr și ca dătătorul de sfințenie și, în cele din urmă, ca cea mai înaltă fericire atât în sine, cât și pentru toate ființele create Deci, cel mai bun mod de a fi sigur în existența lui Dumnezeu poate fi găsit în aceste câteva cuvinte: trăiește ca și cum ai trăi în fața ochilor lui Dumnezeu și nu te vei îndoi că există un Dumnezeu; fă-te imaginea Zeității și vei vedea în imagine Prototipul " (Prelegeri de teologie speculativă Prof protopop F A Golubinsky, , pp -) * adevăr de nedemonstrat rațional - eforturi care nu numai că nu aduc niciun beneficiu acestui adevăr, dar prin însăși slăbiciunea lor îl compromit, amenințând că vor zdruncina credința în el în acele persoane care în mintea lor caută sprijin pentru convingerile lor, iau în considerare doar ceea ce poate fi adevărat din punct de vedere rațional dovedit? Dar o astfel de concluzie ar fi grăbită și neconsecventă cu caracterul actual al aceleiași dovezi, bazată pe senzația acțiunii Divinului asupra spiritului nostru, pe care am numit-o empiric În primul rând, orice fel de dovadă empirică, pentru validitatea ei, necesită în mod necesar ca senzația impactului asupra noastră a unui obiect exterior să fie vie și clară și să posede un strat coercitiv suficient, astfel încât să putem fi, fără îndoială, siguri că așa sau cutare obiectul există cu adevărat Deci, de exemplu, dacă ochiul nostru vede un obiect vag, vag și în contururi neclare, atunci cunoașterea noastră empirică despre el se va dovedi a fi foarte slabă și insuficientă și poate ajunge chiar să se îndoiască de existența lui Se pune întrebarea: nu poate exista un caz similar cu acea senzație de ființă suprasensibilă, care stă la baza dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu? Faptul că un astfel de caz are într-adevăr loc este confirmat în mod evident de neclaritatea faptică a conștiinței lui Dumnezeu la majoritatea oamenilor Altfel, nu ar fi posibile nici îndoielile cu privire la adevărul existenței lui Dumnezeu și tăgăduirea lui, nici întrebările dacă acestea sau alte triburi ale rasei umane au urme ale unei idei religioase, nici încercările însăși de a dovedi existența lui Dumnezeu; căci cine s-ar putea gândi să demonstreze ceea ce este de la sine înțeles? Nu vom intra aici într-o explicație a întrebării ce ar fi putut provoca o asemenea obscuritate în senzația suprasensibilului Dar din moment ce am recunoscut-o ca fapt, am recunoscut, în același timp, insuficiența dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu Acest tip de insuficiență se dezvăluie în primul rând în faptul că nu poate avea forță coercitivă universală, la fel de obligatorie pentru toți Gradele de conștiință de Dumnezeu la o persoană, în funcție de condițiile subiective ale vieții sale mentale, în principal religioase, sunt extrem de diverse; prin urmare, dovada despre care vorbim poate avea un înțeles extrem de divers, judecând după diferența dintre stările

subiective ale unei persoane În timp ce pentru cel în care o scânteie slabă a conștiinței lui Dumnezeu abia pâlpâie, aceasta nu împiedică deloc îndoielile despre adevărul existenței lui Dumnezeu și chiar hotărârea de a-l nega, pentru altul cu un sentiment moral și religios foarte dezvoltat, este cea mai convingătoare și de necontestat dovada a existenței lui Dumnezeu *) Dar o asemenea lipsă de dovezi empirice a existenței lui Dumnezeu duce în mod natural la gândul la necesitatea de a o completa dintr-o altă sursă de cunoaștere în afară de experiență; raţiunea ne serveşte ca o atare sursă În ce pot consta, deci, aici serviciile rațiunii? Întrucât principalul neajuns al percepției directe a existenței lui Dumnezeu constă în claritatea sa insuficientă, vioicitatea și, prin urmare, persuasivitatea ei imediată vie, primul lucru la care avem dreptul să ne așteptăm aici este o explicație a ideii lui Dumnezeu, care este mai mult sau mai puțin vagă pentru majoritatea oamenilor Dar elucidarea elementelor primare ale cunoașterii noastre - reprezentări și idei - este sarcina esențială a rațiunii Rațiunea este adesea definită ca facultatea conceptelor, în contrast cu facultatea de reprezentare și contemplare ideală; dar pentru a înțelege ce este un obiect, ce altceva înseamnă, cum să nu-l prezinți în termeni clari și definiți? Dacă, în raport cu adevărul existenței lui Dumnezeu, avem nevoie evident de o explicație, atunci de aici *) Prin urmare, referitor la "cea mai puternică dovadă experimentală" a existenței lui Dumnezeu, bazată pe conștiința în sine a acțiunii lui Dumnezeu, profesorul F A Golubinsky remarcă pe bună dreptate: această dovadă, în realitatea ei, nu este universală; dar conform predestinației că toți oamenii duc o viață asemănătoare unui zeu, este universal Scopul tuturor - de a exprima în sine perfecțiunile celei mai înalte Ființe, de a fi animat de puterea Lui, de a împlini neîncetat voința Lui cu deplină pregătire - un astfel de destin este universal Dar, în realitate, acest argument poate fi luat doar din exemplul câtorva aleși; dar el, mai puternic decât alții, asigură existența lui Dumnezeu "El își va da seama Teolog" M Biblioteca "Runivers " - - necesitatea unei fundamentari rationale a acesteia decurge de la sine În ce măsură acest scop este de fapt atins de minte, răspunsul sunt dovezile existenței lui Dumnezeu pe care le-am expus, acele concepții vagi și obscure despre suprasensibil, în forma cărora ideea lui Dumnezeu apare tu în majoritatea oamenilor Viziunea opusă a dovezilor raționale ale existenței lui Dumnezeu, care se diminuează, chiar le distruge toată semnificația în comparație cu cele empirice, ca singure posibile și de încredere (pe care am văzut-o la Jacobi), nu se poate baza decât pe o confuzie a mod normal sau ideal de a convinge în ființă și a lui Dumnezeu cu realul Dacă am avea acea senzație directă a Divinului, care ar trebui să constituie apartenența ideală a spiritului nostru, în egală măsură destinată cunoașterii nu numai a lumii sensibile, ci și a celei suprasensibile, sub forma unei contemplări vii și clare a Divinului, nu perturbat de vreo amestecare subiectivă, atunci în nicio dovadă de a fi Dumnezeu, nu ar fi nevoie de noi Dar atâta timp cât nu este cazul, ele își păstrează deplina semnificație ca modalități de clarificare a adevărului existenței lui Dumnezeu și, prin aceasta, de a comunica o putere și persuasivitate mai mare convingerii noastre inițiale, directe, în ea Un alt neajuns al dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu, care face necesară completarea ei cu altele raționale, este că, fiind o temelie complet solidă și de încredere a credinței în Dumnezeu pentru un sentiment religios suficient de intens și de viu, aceasta, prin însăși natura, nu satisface cerințele celei mai înalte cunoștințe filozofice În esență, se bazează pe o convingere

directă în adevărul existenței lui Dumnezeu Dar sarcina filozofiei este ca rațiunea noastră, nemulțumită de convingeri imediate, să încerce să le examineze critic și apoi să fundamenteze rațional (să dovedească) aceste convingeri, care constituie principiile inițiale nu numai ale credinței religioase, ci și ale întregii noastre cunoștințe Am avut deja ocazia să vorbim despre necesitatea unei astfel de fundamentari raționale a adevărului existenței lui Dumnezeu Într-adevăr, a respinge o astfel de justificare, fie având în vedere importanța deosebită a acestui adevăr, fie păstrarea sfințeniei credinței din analiza corupătoare a cunoașterii, înseamnă nu numai a nega dreptul filozofiei de a investiga una dintre cele mai importante întrebări ale sale , dar și să arunce o umbră de îndoială asupra acestui adevăr De fapt, dacă pentru unul negarea posibilității unor dovezi raționale ale existenței lui Dumnezeu va vorbi doar despre slăbiciunea și inconsecvența rațiunii în domeniul credinței religioase, atunci pentru altul nu va servi ca semn al neputinței a credinței însăși și o recunoaștere indirectă a inconsecvenței acesteia în fața instanței rațiunii? Dovezile existenței lui Dumnezeu sunt aceleași cu fundamentele raționale ale credinței în Dumnezeu Prin urmare, a admite că existența lui Dumnezeu nu poate fi dovedită rațional, nu ar echivala cu admiterea că nu există temeiuri pentru credința religioasă în rațiune și că, prin urmare, nu poate fi justificată din punctul de vedere al rațiunii În studiul nostru al dovezilor pentru existența lui Dumnezeu, sperăm că am dovedit suficient de nesuportat a acestei presupuneri Am văzut că adevărul existenței lui Dumnezeu nu este doar adevărul convingerii directe și al credinței religioase, ci și adevărul care satisface cerințele cunoașterii filozofice Dar, într-un astfel de caz, cum poate fi împăcată această concluzie cu opinia, în esență împărtășită de noi, că demonstrarea strict rațională, a priori, este imposibilă pentru acest adevăr? Nu slăbim prin aceasta semnificația dovezilor pe care le-am prezentat, deoarece se pare că de aici rezultă că aceste dovezi nu sunt strict filozofice, ci de alt tip, ceea ce înseamnă unii filozofi când le numesc nu strict științifice, populare? Evident, întreaga întrebare aici este ce anume se numește dovezi științifice, filozofice, raționale? Kant și filozofii care îl urmăresc aici, sub numele unei asemenea dovezi, înțeleg doar concluzia adevărul cunoscut din propoziție dată a priori fără nici un ajutor din experiență și independent de ea Matematica ne oferă exemple de acest gen de demonstrație, iar aplicarea acestei metode de demonstrare, oricât de nereușită, se regăsește în filosofia lui Spinoza Prezentând filozofiei cerința acestui tip de dovezi, Kant, după cum se știe, s-a gândit să distrugă și să reducă la nimic întreaga așa-numită metafizică, deoarece toate propozițiile sale din acest punct de vedere s-au dovedit a fi nedovedite, insuportabile ; adevărul fiinţei lui Dumnezeu a suferit aceeaşi soartă Opinia lui Kant despre natura irațională, nefilosofică a dovezilor existenței lui Dumnezeu părea cu atât mai periculoasă pentru ei, pentru că, în esență, el stătea aici din același punct de vedere cu apărătorii lor În prima, metafizica pre-kantiană, aceste dovezi erau privite ca pur raționale și, în ciuda tuturor diferențelor de judecăți referitoare la fiecare dintre ele separat, gândul predominant a fost că existența lui Dumnezeu poate fi dovedită în sensul că poate fi dedus a priori din conceptele pure ale înţelegerii *) Dar de îndată ce Kant a descoperit că dovezile existenței lui Dumnezeu, înțelese în acest fel, nu au nicio forță, întrucât adevărul care se dovedește este deja presupus în ele în

premise, această descoperire părea ca o condamnare la moarte împotriva oricărui asemenea tip de dovada Dar întrebarea este dacă ideea în sine este adevărată, că dovada cu adevărat științifică, rațională, filozofică nu poate fi decât o derivare a priori a unui adevăr din altul Această idee nu poate fi recunoscută ca adevărată chiar dacă privim problema dintr-un punct de vedere pur formal, logic Logica, după cum se știe, distinge între două tipuri principale de dovezi raționale, directe și indirecte (analogic, argumeutum ad impossibile, ad absurdum) Esența celui de-al doilea tip de dovezi este de a indica falsitatea, impensabilitatea unei propoziții care contrazice ceea ce este dat *) De aici exagerarea semnificației dovezii ontologice, parcă destul de a priori; de aici obiecția lui Kant față de dovada teleologică, că aceasta este propriu-zis empirică și inductivă și, prin urmare, non-dosofică Biblioteca "Runivers" - - teza Atât aceasta, cât și cealaltă formă de demonstrație, după mulți logicieni, au aceeași forță probantă, deoarece negația negației unei propoziții date este în esență aceeași cu afirmarea ei Prin urmare, un adevăr dovedit în mod corespunzător prin mijloace indirecte este pe bună dreptate considerat a fi un adevăr pe deplin demonstrat rațional Prin urmare, dacă dovezile existenței lui Dumnezeu în tipul lor logic ar fi într-adevăr dovezi indirecte, ajungând doar la infirmarea opiniilor care contrazic acest adevăr, așa cum cred unii *), atunci nici în acest caz acest lucru nu le-ar lipsi de semnificația lor filozofică Dar indiferent de formă, însuși conținutul dovezilor din domeniul cunoașterii filozofice arată că acestea nu pot fi numite a priori în sens necondiționat O dovadă a priori este o concluzie logică a unei consecințe dintr-o propoziție dată; astfel încât această concluzie are *) Deci Drobish (Nene Darstellang der Logik ') consideră indirectă chiar şi proba ontologică, care a fost mult timp considerată directă Anselm, spune el, îl definește pe Dumnezeu ca id, quo maius cogitari non potest și afirmă că, ca urmare a acestei definiții, Dumnezeu nu poate fi o simplă reprezentare (in solo intelleciu esse), ci împreună și trebuie să existe cu adevărat (in re esse)) Pentru că, deci concluzionează el, dacă admitem contrariul, că Dumnezeu este doar o simplă reprezentare, atunci se va putea gândi la ceva care nu este doar o reprezentare, ci împreună există de fapt (est in intellectu et in re); dar o astfel de consecință este în contradicție cu definiția lui Dumnezeu Nu este nevoie să intrăm aici într-o considerație a dovezilor existenței lui Dumnezeu din punct de vedere formal-logic, pentru a stabili cărui tip, direct sau indirect, aparține fiecare dintre ele Chiar dacă admitem aceasta din urmă și suntem de acord cu opinia acelor logicieni care (precum Drobish) consideră că metoda de probă indirectă, precum și pur inductivă, are mai puțină forță de probă (vis probandi) decât deductivă ( ), atunci această împrejurare nu poate, totuși, să le priveze valoarea și valoarea științifică, întrucât în caracterul lor ele nu vor fi, în orice caz, mai mici decât acele dovezi pe care se afirmă întreaga semnificație științifică a științei naturii bazată în întregime pe inducție, care în timpul nostru este considerată de către mulți să fie singura cunoaștere științifică de încredere Cu toate acestea, potrivit lui Drobip însuși, chiar și în geometrie, care este considerată un tip de știință deductivă, există o mulțime de dovezi circumstanțiale ( ), care nu împiedică deloc fiabilitatea științifică deplină a acestei științe Biblioteca "Runivers " - - forta probanta, este necesar ca pozitia din care decurge sa fie complet de incredere Dar nu poate fi sigur decât dacă poate fi dovedit, sau, ceea ce este la fel, dedus dintr-o altă poziție de încredere; aceasta din urmă, pentru

a avea caracter de certitudine, trebuie iarăşi dovedită şi tot aşa la infinit Dar întrucât acest lucru este imposibil, însăși fiabilitatea concluziilor a priori presupune în mod necesar că în mintea noastră există necesare, nu deja deductibile din altele și deci inutile în demonstrarea deductivă a poziției (axiome, fundamente sau principii ale cunoașterii) Deci, dovada a priori în esență nu este altceva decât o concluzie logică sau dezvăluire a conținutului, care se află în datele imediate, adevărurile inițiale ale cunoștințelor noastre Dar filosofia, după cum știm, este o știință care prezintă nu numai concluziile din principii date, ci și știința acestor principii înseși, a acelor principii fundamentale pe care alte științe le presupun ca fiind cunoscute și evidente în sine Spre deosebire de alte științe, ea cere ca înseși principiile cunoașterii să fie nu numai descoperite și stabilite, ci și fundamentate rațional, adică dovedite, iar această fundamentare este sarcina ei caracteristică, esențială Dar aici, se pare, ne întâlnim cu o dificultate insolubilă Conceptele de bază ale cunoașterii sunt de nedemonstrat și prin însuși conceptul lor, ca de bază, nedeductibile din alte adevăruri Dar, în același timp, însăși ideea de filozofie cere ca acestea să fie justificate rațional, adică Adevăruri dovedite; altfel vor fi opinii luate pe credinţă şi presupuneri Această dificultate este, într-adevăr, insolubilă dacă, prin denumirea de demonstrație rațională, filozofică, înțelegem doar derivarea a priori a unui adevăr din altul Căci în ce fel și de unde am putea deduce adevărurile care sunt primare și servesc drept bază pentru toate concluziile? Dar este ușor de eliminat dacă prin denumirea de probă a adevărurilor originare ne referim la o directă Biblioteca "Runivers" - - deducându-le din alte câteva adevăruri, dar dezvăluirea rațională și clarificarea conținutului lor Adevărurile originale sunt date în mintea noastră nu sub forma unor concepte logice distincte și clar definite, ci sub forma unor convingeri și credințe directe, adesea obscure Explicați aceste adevăruri, subliniați caracterul lor cu adevărat fundamental, adică asupra universalității, necesității și nederivabilitatea lor din experiență (a priori) și constituie sarcina fundamentării lor filozofice Această justificare se realizează în diferite moduri; în primul rând, prin dovezi indirecte, prin indicarea că, respingând unul sau altul dintre aceste adevăruri, ajungem la concluzii evident false și absurde; apoi, o indicație a conexiunii esențiale a acestui adevăr cu alte adevăruri neîndoielnice și fidelitatea rezultatelor teoretice și practice care decurg din el și explică diferitele fapte ale cunoașterii și ale vieții și, în sfârșit, acordul acestuia și concluziile din acesta cu datele experienţei şi observaţiei şi cu rezultatele ştiinţelor pozitive Într-adevăr, vedem aplicarea tuturor acestor metode de probă în fundamentarea filozofică a unor astfel de adevăruri inițiale și fundamentale ale cunoștințelor noastre, cum ar fi, de exemplu, existența lului nostru, existența lumii exterioare, fiabilitatea cunoștințelor noastre etc În același mod, este posibilă și fundamentarea rațională sau dovada convingerii noastre directe în existența lui Dumnezeu Adevărul existenței lui Dumnezeu aparține numărului de adevăruri inițiale și nedeductibile din niciun alt adevăr de la baza cunoașterii noastre În virtutea acestui caracter, ea constituie, după cum am văzut, asumarea tuturor dovezilor sale Dar aceasta nu poate servi drept obstacol, astfel încât în același timp să nu poată fi demonstrată rațional, cu ajutorul acelorași metode de gândire, prin care alte adevăruri fundamentale ale cunoașterii sunt dovedite în filosofie Dimpotrivă, negând posibilitatea fundamentarii raționale a adevărului existenței lui Dumnezeu în virtutea faptului că

acesta se întemeiază pe convingerea directă inițială, trebuie, pe aceeași bază, să respingem validitatea justificării și toate celelalte fundamentale adevărurile cunoștințelor noastre - respingem posibilitatea filosofiei în sine, ca știință a - principiile cunoașterii prin excelență, căci toate celelalte principii ale cunoașterii își au fundamentul cel mai profund și în conștiința imediată; dar ele pot fi dovedite, și într-adevăr sunt dovedite în filozofie, într-un mod destul de analog cu cel pe care rațiunea noastră procedează în dovedirea existenței lui Dumnezeu Prin urmare, semnificația esențială a acestor dovezi în domeniul cunoașterii filozofice urmează de la sine Dacă adevărul existenței lui Dumnezeu aparține numărului de adevăruri fundamentale și inițiale ale cunoașterii noastre, dacă sarcina principală a filozofiei este de a fundamenta aceste adevăruri, dacă o astfel de fundamentare, pe calea indicată de noi, este posibilă, atunci nici o filosofie care își înțelege pe deplin sarcina poate sustrage studiul rațional al acestui adevăr Așadar, trebuie să recunoaștem ca fiind complet insuportabilă opinia unor filosofi că dovezile existenței lui Dumnezeu nu pot avea decât o semnificație populară sau religioasă, dar nu științifică sau strict filozofică Dimpotrivă; dovezile de acest fel nu au aproape nicio semnificație pentru conștiința obișnuită, care este convinsă de adevărul existenței lui Dumnezeu, independent de orice dovezi și înaintea lor Pentru un sentiment religios direct, însăși ideea de a dovedi existența lui Dumnezeu pare ceva extrem de ciudat, un fel de ispită a credinței Credinciosul în însăși credința sa găsește o dovadă directă, empirică, a existenței lui Dumnezeu, care devine din ce în ce mai puternică pe măsură ce se dezvoltă în el conștiința lui Dumnezeu, cu ajutorul unei vieți moral-religioase Dar în domeniul acelei științe, care se deosebește de toate celelalte științe prin aceea că, neîncrezându-se în niciun fel de convingeri imediate, oricât de vii și de puternice ar fi acestea, caută temeiuri raționale pentru ele, aceste dovezi trebuie să aibă o importanță și o semnificație esențială Dar intrând în domeniul filosofiei, ca studiu al unuia dintre cele mai importante principii fundamentale ale cunoașterii, dovezile existenței lui Dumnezeu nu sunt lipsite de semnificație în domeniul religiei în sine, de îndată ce nu ne limităm la credința directă și asimilarea adevărurilor religiei revelate divin inerente, dar, în virtutea efortului uman, nu numai că cred, ci și știu, doresc să dezvălui - și să înțelegem în lumina rațiunii adevărurile fundamentale ale credinței noastre O astfel de dorință nu contrazice esența credinței, dar pentru o persoană, cu un anumit grad de dezvoltare mentală și educație, ea constituie chiar un fel de datorie morală Căci, să încheiem studiul nostru cu cuvintele unui gânditor care a primit o faimă atât de tare în istoria dovezilor existenței lui Dumnezeu, "ar fi un semn al unei minți leneșe (ignavae rationis), conform afirmației a credinței, să nu vrem să știm ce credem" *) *) Аазельмъ Кентерберийский Въ доромъ мѣстѣ онъ выражаетъ ту же мысл селѣдующимъ образмеъ: la fel cum ordinul cere ca noi să credem profund în rațiune, așa cum credem că este mai întâi să credem în rațiune creștină și, dacă mi se pare că este să ne confirmăm, mi se pare că este să discutăm mai întâi cu neglijent in credinta , noi nu studiem ceea ce credem intelfigerq (De ce este Dumnezeu om?) ВАЖНѢЙШІЯ ПОГРѢШНОСТИ VO II ТОМѢ ■ Sigilat Bo вып Str : recunoaștere > : за сто лѣтъ > :древнѣйшемъ " : признак В вып Pagină :în proces, care > : încheie cauza > :actiunea poate comunica > :astronomie Ar trebui să fie nerecunoaștere timp de patru sute de ani

de semn component suplimentar în procesul dezvoltării umane generale la un moment dat, proces care concluzionează despre adevărul său obiectiv, psihologul întreabă despre cauză acțiunea își poate extrage realitatea dacă nu dintr-o cauză și cum poate o cauză să comunice astrală